

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

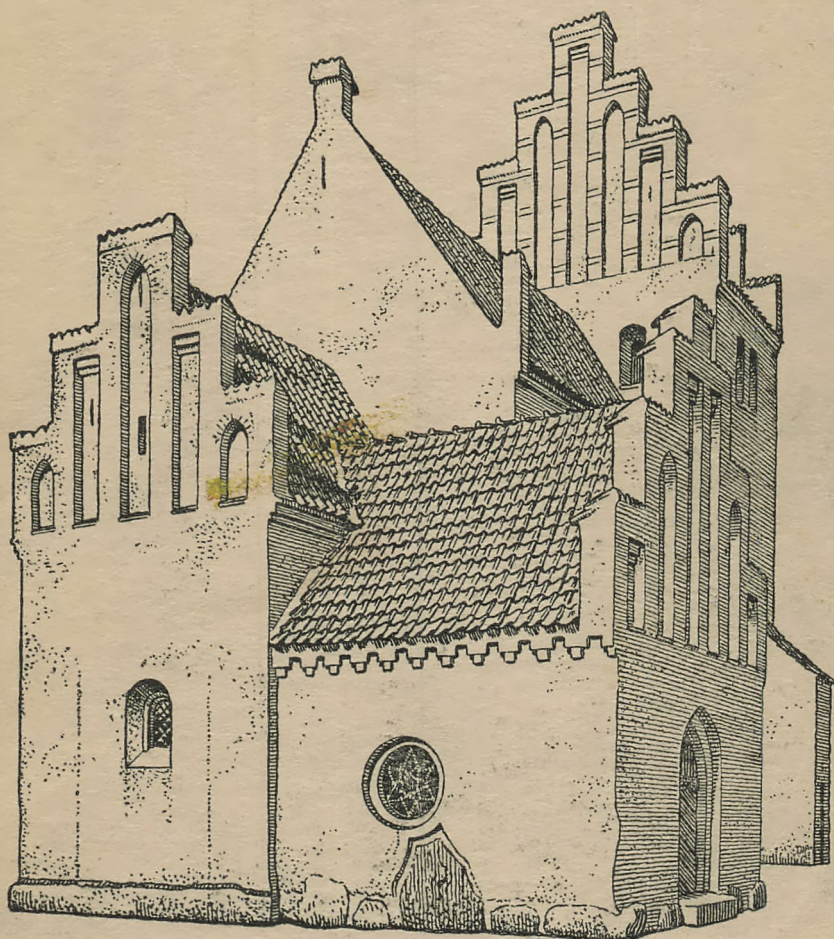
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARKS KIRKER

2. HALVBIND

UDGIVET AF NATIONALMUSEET

PRÆSTØ AMT

G·E·C·GADS FORLAG·KØBENHAVN

DANMARKS KIRKER

VI

PRÆSTØ AMT

2. HALVBIND

DANMARKS KIRKER

UDGIVET AF NATIONALMUSEET

PRÆSTØ AMT

VED

CHR. AXEL JENSEN

OG

VICTOR HERMANSEN

2. HALVBIND

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN
1933—1935

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

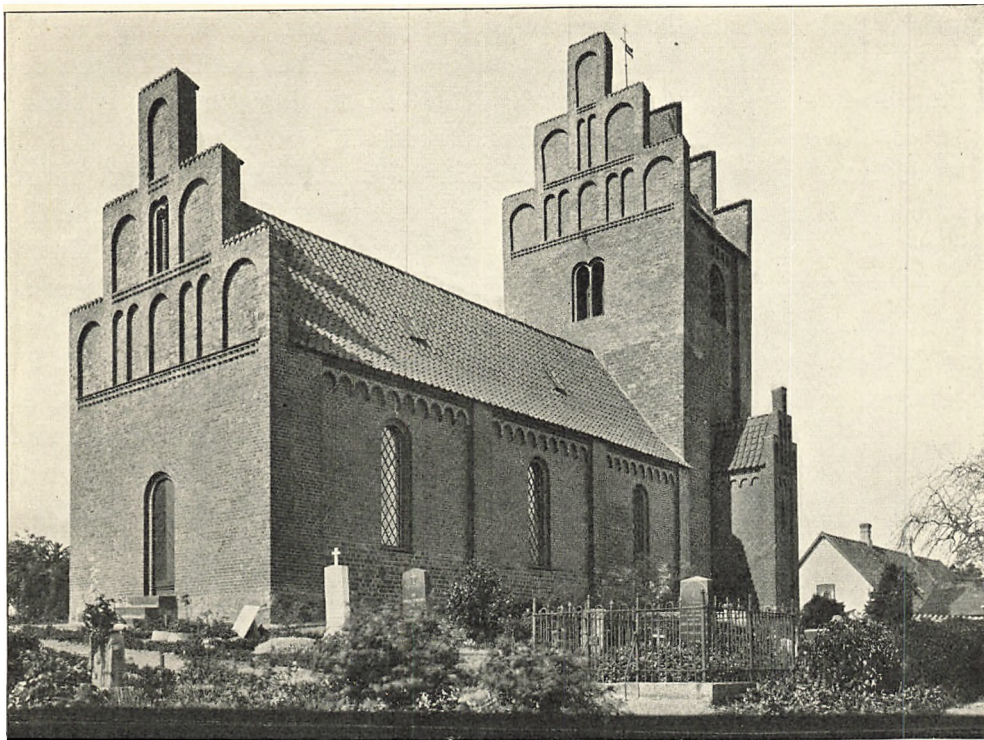

Fig. 1. Vester Egede. Ydre, set fra Nordost.

P. N. 1016

VESTER EGEDE KIRKE

TYBJERG HERRED

Da Kirkens ældste Bygningshistorie er dunkel, bør det bemærkes, at Sognet nævnes i Roskildebispens Jordebog o. 1370¹. 30. Sept. 1672 fik Feltherre Hans Schack Gavebrev paa Jus patronatus og Kaldsret, saalænge Gisselfeld besiddes af ham og hans Arvinger, og ved kgl. Resolution af 19. Marts 1689 blev Kirken skænket til hans Arvinger². Fra Gisselfeld overgik Kirken til Selveje 22. April 1914.

Kirken ligger ligesom Kirkebyen paa et Terræn, der har Fald mod Nord, hvor en lille Bæk løber mellem Præstegaarden og Kirkegaardsbakken. I Syd er dennes Jord opfyldt mod den nymodens Hegnsmur langs Hovedlandevejen.

Bygningen, et Langhus med Vaabenus og Taarn, er saa godt som fuldstændig ombygget 1876 (Arkitekt Th. Zeltner). Hvis der overhovedet har været nogen Stenkirke fra romansk Tid, er Døbefonten det eneste synlige Vidnesbyrd herom. De sparsomme Rester af middelalderligt Murværk i den nuværende Bygning tyder paa, at dens Forgænger, der skildres som uanselig, lav og lille (Kaldsbog), rimeligvis først er blevet rejst i gotisk Tid.

Langhusets to vestre Fag maa omtrentlig svare til den middelalderlige

Bygnings *Skib*. Over Syldstenene findes her baade paa Sydsiden og især paa Nordsiden Murstykker i Munkeskifte af korte Munkesten (25—26 cm; fem Skifter: 50 cm); den største Højde er godt 2,50 m. Af Norddør ses intet sikkert Spor, og alle andre arkitektoniske Enkeltheder er forsvundne.

Til Skibets Vestgavl er der i gotisk Tid føjet et *Taarn* af næsten samme Bredde og af tilsvarende Materialer (Munkestenene en Kende længere). Det har paa alle Sider, undtagen mod Øst, haft svære, ret skæve Hjørnelisener, der springer frem i Flugt med Skibets Langmure; Nordsidens østre Lisen ses at være bygget mod og over Skibets ældre Nordvesthjørne. Mod Øst og Nord naar Taarnets gamle Murværk endnu op i Højde med Skibets Tagryg. Paa Nordmuren er der mellem Lisenerne en Arkade med Helstensstik, hvis spidse

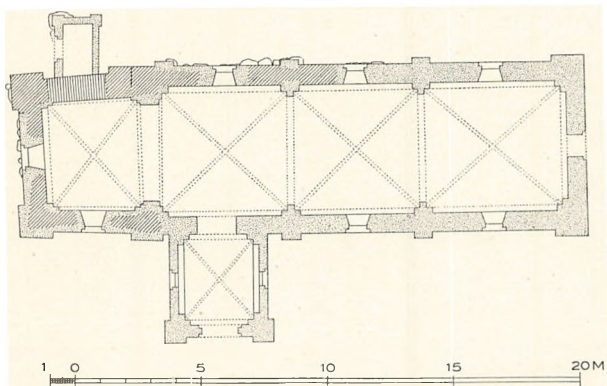

Fig. 2. Vester Egede. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1933.

Top skjules af det moderne Trappehus. Under Buen er der udmuret med nyere Murværk; Arkaden maa formodes at have aabnet sig ud til en nu forsvundet Udbygning, maaske et usædvanligt placeret Vaabenhus.

Den sidste Gudstjeneste i den gamle Kirke holdtes 6. Juni 1875; Genindvielsen fandt Sted 17. Dec. 1876. Ved Ombygningen forlængedes Langhuset

6 Alen mod Øst og forhøjedes et Par Alen. Hvælvene og Vaabenhuset byggedes helt af nyt (Kaldsbog). De nye Gavles Blændingsmotiver efterligner Gisselfelds, medens Stilformerne iøvrigt er moderniseret middelalderlige.

Hele Bygningen staar nu med blanke Mure og teglhængte Tage. I det Indre er baade gammelt og nyt Murværk glat pudset. Aarstallet 1876 stod at læse i en nu ødelagt Vejrløj paa Taarnet.

INVENTAR

Alterbord og *Altertavle* (Thorvaldsens Kristusfigur i Gips, i Indfatning) er fra 1859 og 1876. Den gamle †*Altertavle* var opsat 1721 og havde tidligere været brugt i Haslev Kirke². Paa en middelalderlig †*Altertavle* var malet: »O Maria flos virginum! »O rosa fidelium« (»O Maria Mørs Blomst! O de troendes Rose!«) To smaa, gamle, ubetydelige †*Træbilleder* fandtes 1808 hængende paa Væggen.

Altersølv. *Kalk*, 21,5 cm høj, fra o. 1600 (Fig. 3), med sekstunget Fod, der

har krydsmønstreret Fodkant og paa en af Siderne en paanaglet støbt Andreasfigur; sekskantet Skaft, fladrund Knop, som over og under en Midtprofil med Bølgekant er dekoreret med støbte og ciselerede Renaissanceornamenter, vekslende Mands- og Kvinde masker i Kartoucher (som i Glumsø); glat, gammelt, men ikke oprindeligt Bæger. Paa Fodens Underside er ridset: »XXXVI lodt«; Mestermærke sikkert for en Guldsmed i Næstved, som Olrik 604, men Skjoldet er her ikke udtunget. *Disken* er fornyet 1855; Mestermærke: F. Dahl. *Oblatæske*, oval, med graveret Skriveskrift langs Bundens Rand: »Foræret til Wæsteregede Kierche. Af E E W W 1759« Stempleet med Hamborgs Bymærke og et Mestermærke (se Oversigt. Metalarbejder) *Sygekalk*, 14,6 cm høj, af gotisk Form med sekspasformet Fod, meget flad Knop, af hvis 12 skarprykkede Bukler hveranden ender i en lille Rude; under Foden graverede Versaler: »Hafver Her Hans Jensen i W: Egede Sogne Prest lade bekoste dende Kalck

P. N. 1916

Fig. 3. Vester Egede. Alterkalk o. 1600.

V. H. 1929

Fig. 4. Vester Egede. Font.

paa Kirckens Vegne oc til at berete de siuge met oc koster dend XV Daler R: 1633«. Ingen Stempler. Trods Indskriften er Kalken sikkert ældre, fra o. 1500. Ny *Disk*, stemplet: V. Christesen.

Alterstager, 33 cm høje med senrenaissanceprofileret, ret slankt Baluster-Skaft.

Font, af Granit, romansk (Fig. 4), af een Sten. Den høje Kummes glatte Sider er stejle, med bred Rundstav over Foden; paa den nedre Del og strækkende sig ned over Rundstaven findes et Relief, der ikke hæver sig over Fontens Yderflader og som besynderligt nok staar paa Hovedet. Det forestiller »Luxuria« (Yppigheden) en Kvinde, der bærer volutsvungne Horn, og hvis Hæn-

der ses ved Relieffets Overkant; af hendes Bryster suger to Uhyrer, det ene en vinget Drage med lang, snoet Øglehale, hvis Spids er kløvet, det andet en firføddet Løve, med højre Bagben strakt langt bagud og med kvastformet Halespids. Fontefoden er kort, kegledannet, med Rundstav langs Gulvkanten. Intet Afløb. Fontens underste Flade har en udhugget o. 5 Tommer bred, rund Tap⁴.

Fad, 43,5 cm i Tvm., af sydtysk Arbejde; i Bunden Bebudelsesrelief indenfor stærkt udslidt Minuskelring, paa Randen mellem to Rækker indslaaede

Fig. 5. Vester Egede. Lysekroner.

V. H. 1020

Lysekroner (Fig. 5), malmstøbt, sengotisk, sikkert fra o. 1525—1550. Den gotisk-profilerede Midtstang ender forneden i et dobbelt Løvehoved, der har holdt en nu tabt Ring, foroven i en staaende, kronet Helgenindefigur (Krone-takkerne er formede som Blade), hvis Underarme med den opslaaede Bog er tilføjede i ny Tid. De 2 × 6 glat-svungne Lysearmes Skaale er vistnok alle moderne ligesom de øvre Lysepiber, medens de nedre alle er gamle. Paa Stangens Middled, mellem de øvre og nedre Arme, er graverede Versaler: »Anno 1634 den 8. Febr. hafver H. Hans Jensøn Sogneprest til Wester Egede Sogn foræret denne Krone thil denne Kirche der Gud alsommectigste ved den time-lige Dødt bortkallede min S. Hustru Mette Ander[s]datter«.

Pengetavle, af Eg, med glat, udsavet Rygbrædt, fra 1700'erne.

Rosetter graverede Versaler:

»Anno 1630 den 16 8bris (Oktober) hafver hæderlig H. Hans Jensen Coling Sogneprest til Wester Egede Sogn gifuet dette Becken til for(nævnte) Egede Kircke der Gud ved Døden henkallede hans tvende Stifbørn Maren oc Birrete Jensdøtter Gud gifue vi findis i Guds Rige allesammen Amen.«

Prædikestol fra 1863². Den gamle Prædikestol blev omgjort og nymalet 1721.

Stoleværk fra 1876 (Kaldsbog). Stolestader blev anskaffet 1647 til Dels ved et frivilligt Bidrag paa 8 Rdl. 1 Mk. 4 Sk. fra Sognebeboerne⁴.

Klokker. Den mindre er støbt af I. C. og H. Gamst 1834, medens den større, som er støbt af B. S. Løw, paa Klokkelegemet har Indskriften: »F. C. Danne-skiold Samsøe 1862«.

GRAVMINDER

Ligsten. 1) Anne Marie Gabrielsd. Rul, »dend anden liden Daatter«, begravet 8. Febr. 1692, 8 Aar. Efter det sædvanlige Opstandelsesønske staar: G R. D I D. I R. M R. Versaler paa ølandsk Kalksten, 91,5 × 52 cm. Nu ved Kirkegaardens Østmur, delvis nedgravet; 1808 i Kirkegulvet.

†2) »Konst[erf]jarne og velfor[nem]me« Badskiær Jacob Jørgensen, som boede i N. Brodebecks Mølle, død 22. Apr. 1729, 51 Aar. Nederst paa Stenen et Timeglas. Ølandsk Kalksten, 147 × 92 cm, ituslaaet, saa at der manglede Dele af Versaltværskriften.

Kirkegaardsmonumenter. 3) Firsidet Sandstensstøtte med Indskrift over Marie Elisabet Frogner, født Sebelow, født 25. Marts 1784, død 29. Juli 1807. Henstillet ved Taarnopgangen.

†4) Mindesmærke over Sognepræst Morten Elias Frogner, død 1821.

KILDER OG HENVISNINGER:

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kirkebog 1641—1760 (LA) med Series pastorum. Kaldsbog 1738—1821 (LA), fra 1863 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1808 (NM). — Museumsindberetning af Poul Nørlund 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Indberetning af Godsforvalter Rasmussen 1877 om Ombygningen (NM).

Rasmussen: Gisselfeld, 1868, S. 401—03. — F. Barfod: Uddrag af Vesteregede gamle Kirkebog. KhS. 3. R. VI, 797—802.

¹ S. R. D. VII, 116. ² Kronens Skøder II, 378. Rasmussen. S. 402, og Kaldsbog.

³ Resens Atlas, Uldall Fol. 186. I, 48 f. ⁴ Rasmussens Indberetn. 1877.

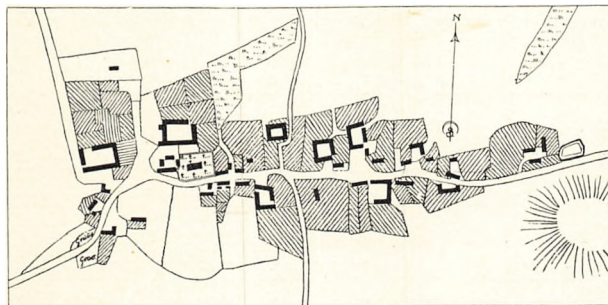

Fig. 6. Vester Egede 1807.

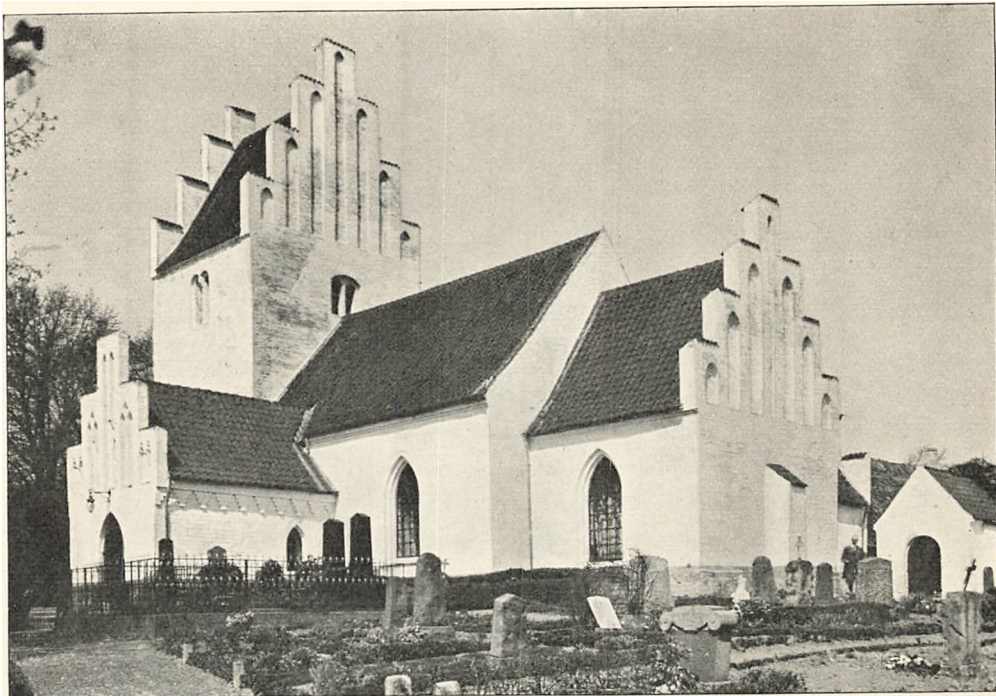

Fig. 1. Aversi. Ydre, set fra Sydost.

V. H. 1929

AVERSI KIRKE

TYBJERG HERRED

Da den nuværende Kirkebygning synes at være fra ret sen Tid, bør det fremhæves, at Sognet nævnes i Roskildebispens Jordebog o. 1370. Kirken tilhørte Tybjerggaard og blev 31. Dec. 1678 af Kongen skænket til Adam Levin Knuth², som 1689 (Kaldsbog) henlagde den under Gisselfeld, hvorfra den overgik til Selveje 14. Marts 1913.

Kirkegaardens Terræn falder mod Øst og Syd. Kun ved Sydøsthjørnet er der Rester af gammel Indhegning, Kampestensdige og teglhængt Kampestensmür.

Bygningen har middelalderligt Kor og Skib, hvortil der i sengotisk Tid er føjet Sakristi mod Nord, Vaabenhus mod Syd, og Taarn.

Den ældste Kirke, Kor og Skib, er en *Murstensbygning*, der efter de sparsomt bevarede Enkeltheder at dømme næppe stammer fra romansk, men snarere fra gotisk Tid; Fonten kan ikke tages som noget sikkert Vidnesbyrd om en romansk Stenkirkes Eksistens (sml. Vester Egede). Munkestenene, i Munkeskifte, maaler 25—26 × 12 × 8,5—9 cm (fem Skifter: 51 cm). Koret har en svag, skraakantet Dobbeltsokkel og paa Nordsiden, bag Sakristiet, Rester af et Savskifte under en nu forsvundet Gesims. I Østgavlen spores tre Vinduer

(sml. Fakse), det midterste størst og vistnok spidsbuet (skjult af en senere Støttestøtte), de to andre lave og fladbuede. Skibet, hvis Murhøjde er godt 4,50 m, har paa Triumfgavlens søndre Del et Sokkelparti svarende til Korets, men ellers kun Syldsten. Norddørens Plads kan ikke paavises; den spidsbuede Syddør, med skraafaset Yderkarm, er moderne glatpudset og maaske helt ommuret. Bag Taarnet skjules Rester af Vestgavlen, muret af lidt længere, men tyndere Munkesten; dens Blændingssystem er delt af et vandret Savskifte og har i nedre Række fem Spidsbuefelter, af hvilke det midterste er en Kende større end de andre, i øvre Række to lignende, lavere, med Rester af en lille Rude mellem Toppene. Blændingsfelterne har været pudsede; Kamtakkerne er forsvundne. I det Indre har Koret et højsiddende, maaske samtidigt Krydshvælv, af hvis Halvstensribber den sydøstre løber ned paa en lille afrundet Konsol (brede Overribber). Den spidse Korbues Kragbaand er trukne i moderne Puds.

Tilbygningerne, alle af Munkesten i Munkeskifte, er fra Tiden o. 1500. *Sakristiet* har i Nord og Øst haft Smaa vinduer i spidsbuede Spejl. Gavlen er

femtakket over spidsbuede Højblændinger. Rummet, med fladbuet Dør til Koret, overdækkes af et samtidigt Hvælv, hvis Ribber, forneden af Kvartstens, foroven af Halvstens Bredde, mødes i en lille Toprude. *Vaabenhuset* er en Del rigere, med Trappefrisesegesimser og med femtakket Gavl, hvis Højblændinger alle er tvillingdelte med Hængestave under skiftende øvre Afslutninger (i den midterste Blænding Spidsbuer, i de to mellemste Spærstik og i de yderste Trappestik). I det Indre har Flankevæggene spidsbuede Spareblændinger, nu delvis tilmurede. *Taarnet*, hvis tre Sider er næsten helt skalmurede, har kun bevaret faa oprindelige Enkeltheder. Taarnbuen er spids, med moderne Kragbaand; Taarnrummets Vægge har spidsbuede Spareblændinger, det vistnok samtidige Trappehus fladbuet Dør i Spidsbueblænding. I Mellestokværket er der Vægblændinger som Taarnrummets og Nordglug af Form som Trappedøren. Af Klokkestokværkets to i gammel Stand bevarede, fladbuede Glamhuller er det østre tvillingdelt, det nordre udelt.

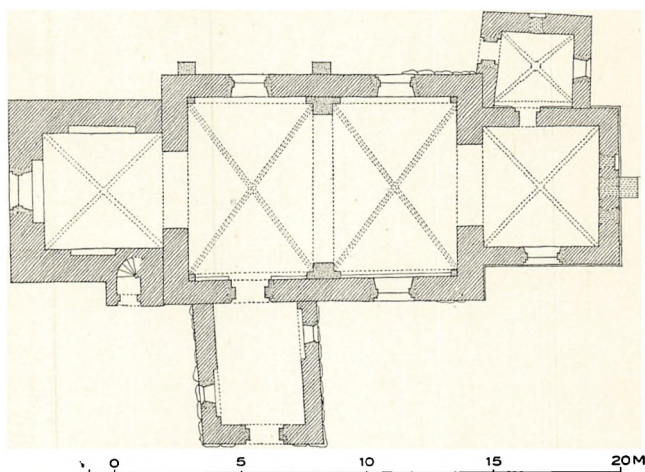

Fig. 2. Aversi. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1913 (Aage Roussell 1931).

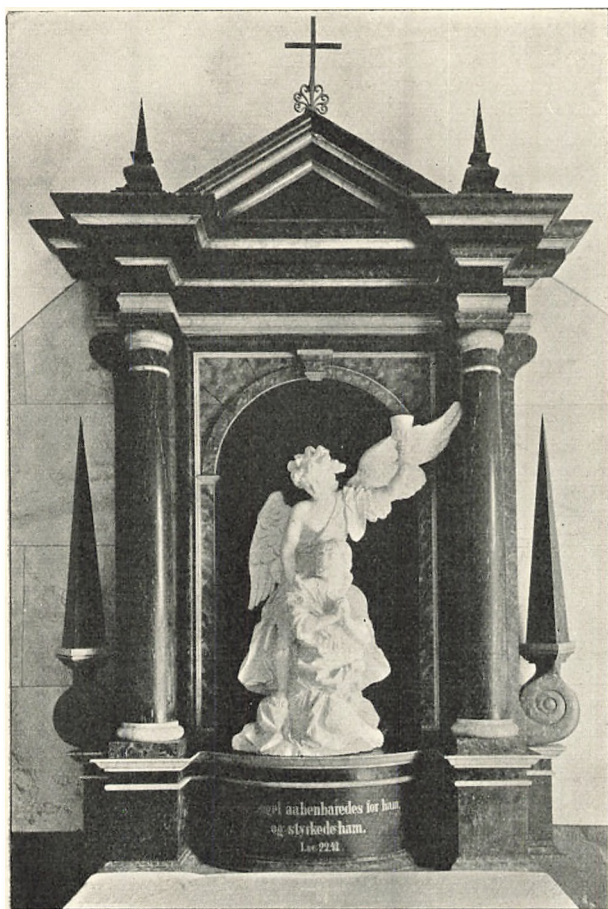

Fig. 3. Aversi. Altertavle.

V. H. 1929

øvre Dele ommuredes, stammer Gesimser og Taggavl paa Kor, Skib og Taarn, Skibets og Taarnrummets Hvælvinger samt alle Tagværker. Medens Skibets Hvælvinger var nede, blev Gudstjenesten holdt i Koret (Kaldsbog). Det Indre staar glatpudset og marmormalet.

INVENTAR

Alterbordet er helt dækket af nye Brædder.

Altertavle (Fig. 3) af Fyr, i Følge Kaldsbogen opstillet o. 1840, men utvivlsomt en Fornyelse af en ældre Tavle, der (i Følge 1758-Indberetningen) var forfærdiget af nyt 1720 og givet af Kancelliraad Hans Tanke, som da havde Assendrupgaard i Forpagtning. Foran en Søjlestilling, flankeret af et Par kantstillede Pyramidespir, staar en livfuld, stærkt bevæget Gruppe af Eg forestillende Kristus i Gethsemane og over ham en Engel, som løfter Kalken.

Taarnet er ret tidligt kommet i Forfald. Efter at have gjort Laan hos andre Kirker til det »moxen nedfaldne Taarns Opbyggelse« fik Kirken af Kongen 1668 bevilget 1 Rdl. af hver Kirke i Sjællands Stift³.

Støttepillen paa Korets Østgavl stammer antagelig fra Renaissancetiden.

Et nedrevet *Gravkapel* for Ejere af Assendrup (sml. forsvundne Gravminder) laa vistnok ved Skibets Nordside.

Den hvidkalkede, teglhængte Kirke præges stærkt af en Hovedstandsættelse 1876—77. En halv Snes Aar før, 1865, fornyedes Vinduerne med linealgotiske, ornamentale Støbejernsstel, ligesom Triumfbuen og Kirkedøren blev udvidet (Kaldsbog). Fra 1876—77, da Skibets Nordmur og Taarnets

Arrangementet er en meget forenklet Gentagelse af Altertavlen i Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, der fuldførtes o. 1710. Den stærkt fornyede Ramme er nymodens marmoreret, Gruppen hvidmalet. Under Postamentets nuværende Skriftsprog spores ældre Bogstaver.

* *Mariafigur*, staaende, med Barnet, sengotisk Snitværk fra o. 1520, maaske fra Næstved Krucifiks-Værksted (St. Fuglede-Mesteren). Forlængst fjernet fra Kirken og senere erhvervet til Gisselfeld.

Altersølv. Ved Præstegaardens Brand 1736 blev Kalk,

Disk, Oblatæske, Kande, Sygekalk, ialt ca. 5 \bar{w} Sølv ødelagt (Kaldsbog).

Kalk (Fig. 4), 23 cm høj, med firkantet, paa Hjørnerne tungebrudt Fod, rund Skaft, tværdelt Knop svarende til Foden, og nyt Bæger fra 1862 (Kaldsbog). Paa Foden graveret: »Aversie Kiercke 1737«. Mestermærke: W [17]25; intet Bymærke. *Disk* med graveret Cirkelkors og samme Mærke. *Sygekalk*, 15 cm høj, af samme Form som Kalken, dog med oprindeligt Bæger, og *Disk*, begge med samme Mærker.

Fig. 4. Aversi. Sygekalk og Alterkalk 1737. V. II. 1920

Fig. 5. Aversi. Fontekumme. V. II. 1920

Alterstager, 66 cm høje, af Tin og Messing i Empirestil, med tresidet Fod og slankt balusterformet Skaft. Stagerne, der var skænket Sognepræsten af en Slægtning, Fabrikant L. P. Holmblad, København, blev af ham 1848 sat paa Alteret; 1863 købte Kirken dem (Kaldsbog).

Alterskranke af Smedejærn, enkel, i femkantet Plan, opsat 1848 (Kaldsbog).

Font, romansk, af Granit. Kummen (Fig. 5), Tvm. o. 70 cm, har øvre Tov-

stav og nedre Rundstav, hvorover en Fordybning begrænset af nedadvendte Rundbuetunger, hvis Sammenstød har Korsform. Foden er moderne, af Murværk. Efter sin ringe Størrelse at dømme har Kummen maaske oprindelig været et Vievandskar.

Fad, moderne. † *Fad*, af »Zink« dvs. Tin, med Krafse-Banner Vaabener og Aarstallet 1621⁴.

Prædikestol i Sen-Renaissance, typisk Arbejde af det Schrøderske Værksted

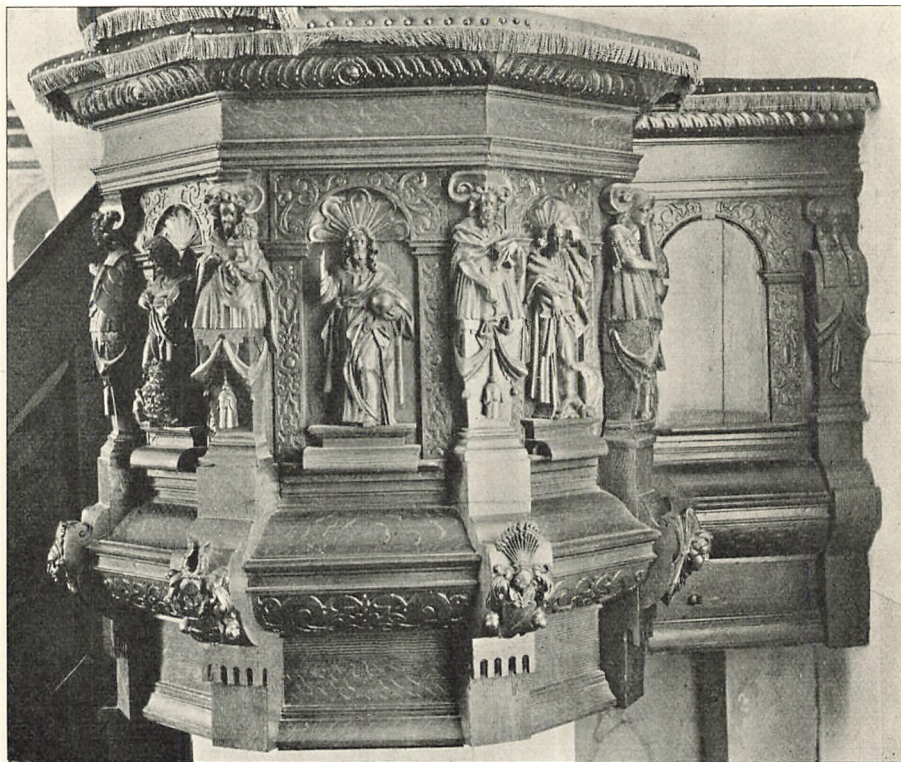

Fig. 6. Aversi. Prædikestol.

M. M. 1013

i Næstved fra o. 1625—30 (Fig. 6). Foran Storfelternes Arkader, hvis Buer fyldes af Muslingvifter, staar Statuetter af Frelseren, med Verdenskuglen, og de fire Evangelister; det sjette Felt er tomt. Af Hjørnehermerne, der har vandret afskaarne Klædebon, forestiller de fire Dyderne: Tro, Kærlighed, Retfærd og Styrke; den femte og sidste Herme har kun et Kvindehoved. Gesimsen er spinkel og glat gennemløbende, Postamentet derimod stærkt leddet og kraftigt fremspringende. Paa dets Konsoller sidder enten Diademhoveder eller Adelsvaaben henvisende til efternævnte Eske Krafse og Fru Pernille Banner (Gravsten Nr. 2). Prædikestolen, der hviler paa en muret Fod, er uheldigt repareret 1848 (Kaldsbog). Den samtidige, ottekantede Himmel, med

Due under et lille ottekantet Midtfelt, har ellers mistet sit Snitværk, hvoraf dog et Par Topstykker med Kasetteværk og et Par smaa Krumknægte forefindes i Kirken. Under Stolens Egetræsmaling spores ældre Staffering og malede Indskrifter. Paa det forsvundne, oprindelige Trappepanel fandtes Krafses Vaaben med Underskrift S E K F (salig E. K. fædrene), medens Fruens Vaaben og P B F fandtes i Feltet nærmest Væggen (Kaldsbog).

Stoleværket, med Døre, er anskaffet 1848—49 (Kaldsbog). † I *Kirkesangerens Stol* var indskaaret forskellige Navne, bl. a. Ovenus Ottonis 1622 (Kaldsbog). † *Pulpitur*, faldt ned under en Bispevisitats 1788, »med den Mangfoldighed af unge Mennesker, som dér var samlet, men ingen kom til Skade, det gav alene en Sinkelse med Prædiken«⁴.

Pengeblok, jernbunden, i Vaabehuset.

Klokker. 1) Mellem Akantusfriser: »Soli deo gloria me fecit Johan Barthold Holtzmann Hafniæ anno 1750«. Paa Klokkelegemet en noget uklart støbt, treliniet Indskrift: »Anno 1750 er denne Klocke . . . til Aversie Kircke af Hendes høye Naade Frue Dorthea Ahlefeldten nee de Kragh«. Tvm. 94 cm.

2) Omstøbt af J. C. & H. Gamst 1834. Tvm. 77 cm.

GRAVMINDER

Epitafium med Marmorfronton over sort Marmortavle, 92 × 60 cm; forgyldt Versaltværkskrift over Eggert Christopher Tryde, »der i sit 86 Aar forlod Verden 1789, liggende her samlet med hans første Ægtefælle, en Broder, 6 Børn og 2 Børnebørn. Livet førte han med Virksomhed som Forvalter ved Lindemborg, Høegholm og Gisselfelde udi 28 Aar og som Forpagter ved Assendrup udi 22 Aar, var tvende Gange givt, først med Inger Chatrine Holst og sidst med Anna Maria Møller og havde udi begge Ægteskaber 14 Børn. Hans særegen Character var dyb Eftertæksomhed, sindrig Munterhed, stor Følelse af Agtelse for sine Medmennesker og ærbødig Kierlighed for Gud«. I Sakristiet.

Gravsten. 1) Vaabensten (Fig. 7) over Hendric Krafse, »Egler Krauses Søn og Fru Hilleburre Her Eske Billis Daaters«, død paa Assendrup »Løfuerdag nest efter Hellig tre Kongers Dag« Mdlxii (1562). Fordybet Fraktur. Over og under Skriftfeltet fyldes Stenen af to Par Anevaaben. Typisk Arbejde fra Hans Malers Værksted i Roskilde. Den blaalig-sort Kalksten, 143 × 97 cm, er et Brudstykke af en ældre, gotisk Sten, af hvis Randskrift med Reliefminuskler ses et Bogstav øverst og nederst paa den ene Kant. Stenen, der laa under Prædikestolen og Degnestolen⁵, blev 1853 optaget (Kaldsbog) og er nu opsat paa Taarnrummets Sydveg.

2) Figursten (Fig. 8) over Eske Krafse til Assendrup, død 13. Nov. 1627, og Pernille Banner til Thybierregaard, død den □ 16□, med deres Søn Eyler

Krafse til Assendrup, død »thiil Parriis udi Frankrige« 17. Nov. 1618 »oc lod hans kierre Forældre føre hans salige Liig hiem til sit fædrene Rige oc hviles her med sin Fader og Moder . . .« Indskriftens Reliefversaler flankeres paa hver Side af to Hjørnerelieffer (paa den ene Side Ærens Krone og Opstandelse, paa den anden Side Evas Skabelse og et Kranie m. m.). Over disse Relieffer staar Lisener med 2 × 16 Anevaaben, og foroven Hjørnecirkler med Adams

M. M. 1897

Fig. 7. Aversi. Gravsten over Hendric Krafse, død 1562.

Skabelse og Syndefaldet. Storfeltet fyldes af de tre Portræfigurer, i Midten den trivelige Fru Pernille i Enkedragt, ved hendes højre Side Manden i Rustning med Hjelmen staaende ved venstre Ben, og ved venstre Side den unge skægløse Søn i Hofdragt. Rummet mellem og over Hovederne udfyldes af Englefigurer, to større med Palmegren og Krone, to mindre med Kranie og Timeglas. Arbejdet, der er groft og ubehjælpsomt, minder om den næstvedske Senrenaissancegruppe. Den blaalig-sort Kalksten, 212 × 198 cm, laa i Korgulvet⁵ over en hvælvet Begravelse, indtil den 1870 blev opsat i Korets Nordvæg.

3) Wellas Mogensøn Sognepræst til Affverscie oc Thestrop, død 19. Okt. 1621, levede med sin første Hustru Anne Hansdatter i 24 Aar (3 Sønner og 3 Døtre) og med sin sidste Hustru Maren Niellsdatter 21 Aar (4 Sønner

og 2 Døtre), Alder 86 Aar, Sognepræst til dette Sted 46 Aar. Reliefversaler. Evangelistcirkler i Hjørnerne (siddende Figurer), Kerubhoved foroven og Bømærkeskjold forneden. Sikker af samme Haand som Nr. 2. Brunrød, ølandsk Kalksten, 180 × 107—104 cm, der laa i Kirkens Gang, men er nu opsat paa Vaabehusets Østvæg.

4) Søren Rasmusøn Lund, født i Lund i Skaane 8. Juli 1641, Sognepræst til Averssie og Teestrup i 16 Aar, i Ægteskab med Anna Petersdaater 14 Aar (2 Sønner og 1 Datter), død 7. April 1690. »Her var ieg Præst, men hvad ieg ledd, Gud best det monne kiende, dog Jesus nu paa min Fortræd, har giort en salig Ende.« Ubehjælpsom Versaltværskrift. I Hjørnerne Kerubcirkler;

mellem de øvre den opstandne Frelser, mellem de nedre Kranie. Den slet hugne Ølandsten, 195 × 106 cm, laa i Kirkens Gang, men er nu opsat paa Vaabenhusets Vestvæg.

5) Mad. Inger Catrine Holst, født i Wifvild Præstegaard 1720, gift 1739 med Eggert Christopher Tryde, Forvalter over Baroniet Høijholm, men nu

Fig. 8. Aversi. Gravsten over Eske Krafse, død 1627, med Hustru og Søn, død 1618.

Forpagter paa Assendrup, (11 levende Børn, hvoraf 4 Sønner og 4 Døtre med ham efterlever), død 1761, 41 Aar. Versaler, med Frugtguirlande foroven og Felt med Akantusbladværk forneden. Norsk Marmorsten, 186 × 115 cm, laa i Kirkens Gang, men er nu opsat i Taarnets Nordvæg.

Ligstenene i Kirkens Gang blev optaget 1853 »for bedre at bevares«.

Forsvundne Gravminder.

†*Epitafium* af Træ med Malerier og Indskrift over Eiler Krafse til Egholm, død 1599 i Rostock, og Fru Hilleborg Bille til Assendrup, død 1602; »levede

tilsammen paa andet og 50 Aar«, 11 Børn, 6 Sønnr og 5 Døtre, hvorsaf 4, Ove, Henrik, Hartvig og Karine, var døde og begravnee her. Efter en Indkrift øverst paa Epitafiet var det opsat af Enken Aar 1600. Paa Grund af Brøstfældighed nedtoges det 1848 fra sin Plads i Koret over Sakristidøren, og Rammen er senere forsvundet. *Maleriet findes, noget beskaaret, paa Gisselfeld⁶.

I Krafsernes Gravhvelving under Altergulvet, der blev fundet og atter tilmuret 1870, stod kun 3 aldeles sammenfaldne Kister (Kaldsbog).

†Gravkapel for Slægten Banner blev 1681 købt af A. L. Knuth og derefter nedrevet⁴. Kisterne flyttedes til Herlufmagle Kirke (s. d.).

Paa Kirkegaarden fandtes 1847 et forsætligt ødelagt, rundt *Signet fra o. 1300, med Brystbillede af Kristus, holdende Kalk og omgivet af Sol og Maane, og med Majuskel-Omskrift: »Secretum Henrici«. Nu i Nationalmuseet.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1671—72 (RA). — Kaldsbog for Aversi og Testrup 1805—47 (LA), begyndt 1847 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). Museumsindberetning af Th. Havning og M. Mackeprang 1913. Revideret 1929 af C. A. J. og V. H. Rasmussen: Gisselfeld. 1868. S. 374.

¹ S. R. D. VII, 116. ² Kronens Skøder II, 464. Rasmussen. S. 148, 377. ³ Sjæll. Tegn. 14. Okt. 1668 (RA). ⁴ Rasmussen: Gisselfeld. S. 374 ff. ⁵ Tegninger af Abildgaard (NM). ⁶ Som Note 4 og Lund: Danske mal. Portrætter IX, 121 (med Gen-givelse). O. Andrup: Fortegnelse over Malerierne paa Gisselfeld Kloster. 1918. S. 64, Nr. 161.

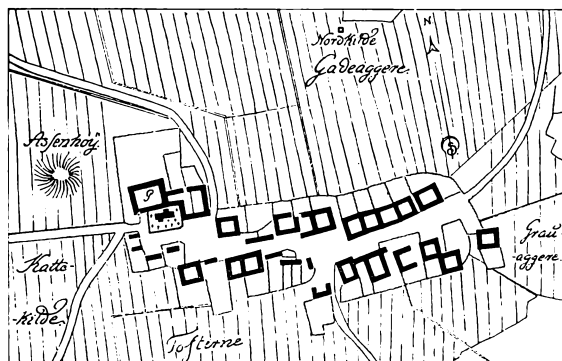

Fig. 9. Aversi 1793—94.

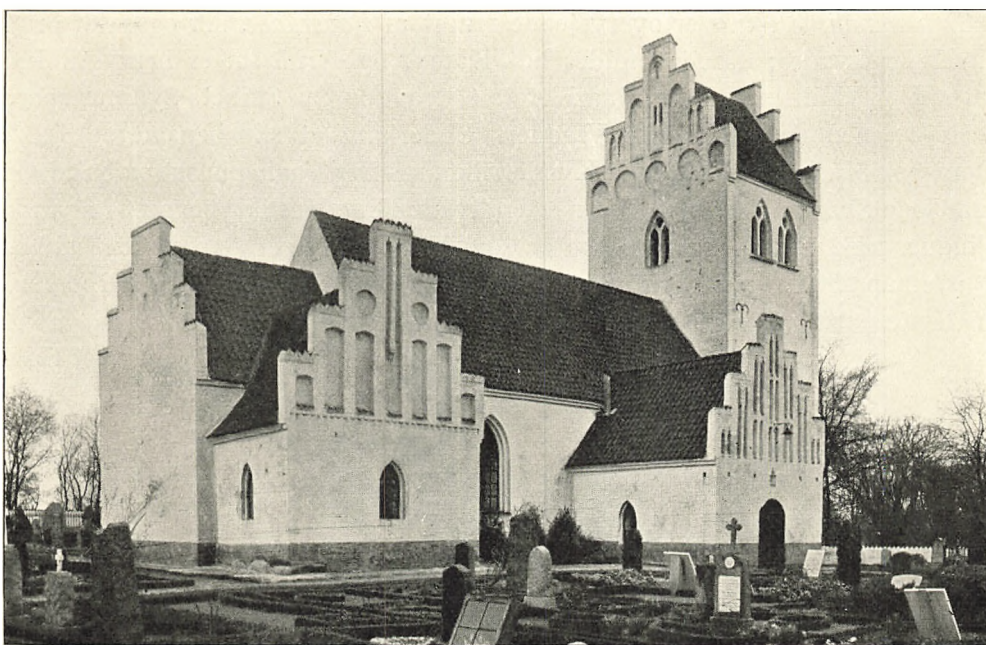

Fig. 1. Tybjerg. Ydre, set fra Nordøst.

V. II. 1929

TYBJERG KIRKE

TYBJERG HERRED

Kirken, der er Herredets Navnekirke, var, som Altertavlen viser, endnu 1658 Kro-nens, men siden har den hørt under Tybjerggaard. Den fulgte ligesom Aversi Kirke med Gaarden, som Christian 5. ved Gavebrev af 31. Dec. 1678 skænkede til A. L. Knuth. Den nye Ejer henlagde den under Gisselfeld, hvorfra den overgik til Selveje 1. April 1917¹. Da Herredets Segl viser et Billede af Jomfru Maria, har Tybjerg Kirke antagelig været indviet til Vor Frue.

Kaldet blev ved Reskript af 17. Jan. 1681 forenet med Herlufmagle, hvortil det endnu er *Anneks*.

Nord for Kirkebyen fandtes tidligere en Helligkilde, Helene Kilde, hvortil der var knyttet et Marked. 1758 sagdes, at »nu kommer der ganske faa S. Hans Aften og ofrer i den hosstaaende Blok«. 1728 var Blokpengene tillagt Læreren².

Tybjerggaard ligger umiddelbart øst for Kirken. Kirkegaarden hæver sig syd for Kirkebygningen, hvor der er brat Fald udenfor Hegnmuren. Adgangen er fra Nord, og her staar som den eneste Rest af gammel Kirkegaardsmur en sengotisk Munkestens-*Portal*, med uregelmæssigt fladbuet Port og Dør; Porten krones af en bred Toptinde, hvori der sidder en lille rundbuet Blænding.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid, det sidstnævnte i gotisk Tid forlænget mod Vest, og fire sengotiske Tilbygninger: Sakristi ved Korets og Vaabenhus ved Skibets Nordside, samt Sydkapel og Taarn.

Den romanske Kirke er overvejende muret af *Faksekalk*, der ogsaa er brugt til Hjørnekvadere; desuden findes lidt Kamp, og *Kridtsten* er brugt til Indfatning af Vinduer og Døre. Paa Korets Østgavl og paa Skibets Sydmur spores i Højde med de oprindelige Vinduers Underkant et sildebensmuret Skifte. Romansk Murbehandling, med Kvaderriller, ses bag Vaabehuset og Sakristiet samt paa Skibets Nordvæg. Det næsten kvadratiske Kor har bevaret romanske Vinduer mod Øst og Nord, begge nu som Vægblændinger (Østvinduet 116 cm højt, knap 200 cm over Terræn), og i dets velbevarede Taggavl, hvis Inderside er bæltmuret af Kamp og Kalksten, findes øverst en cirkelrund, udad- og indadsmiget Gavlglug, hugget i en 16 cm svær Kalksten, som er indsat foran en firkantet Inderniche. Skibet, hvis Murhøjde er o. 4,70 m, maa i hver Langmur have haft to Vinduer, af hvilke det nordvestre (148 cm højt, 2,90 cm over Vaabehusets Gulv) er kendeligt paa Vaabehusets Loftet. Her, over den moderniserede Norddør, ses ogsaa den oprindelige Dørbue, af Kridtkvadere. I det

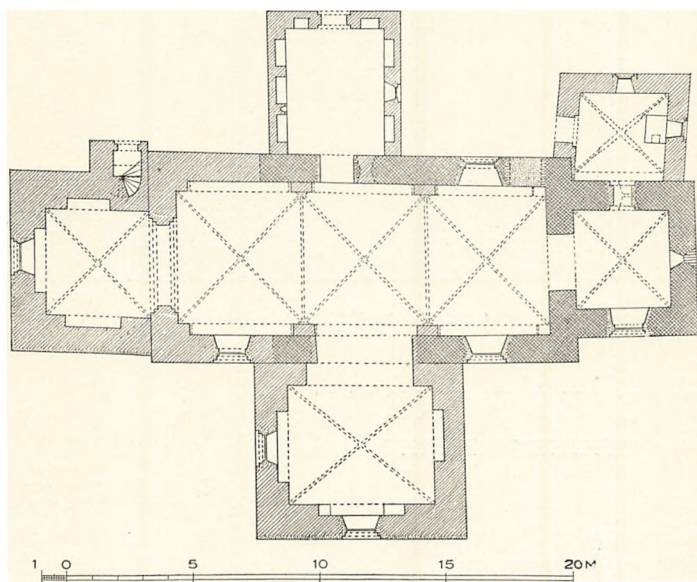

Fig. 2. Tybjerg. Plan. 1:300. Maalt af K. V. Barfoed 1917 (Aage Roussell 1930).

Indre er bevaret den ret fladt rundede Korbue, med Kragbaand, der vistnok er af Kalksten, men hvis Profil er formet i Mørtelpuds. Koret har haft Aas-Tag, hvoraf Aftryk findes paa Triumfgavlens Østside. I Triumfgavlens Top er der Rest af en lignende Glugniche som i Korgavlens.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. Skibets Vestforlængelse, ved hvis Opførelse den romanske Vestgavl er helt nedrevet, stammer sikkert fra Midten af 1400'erne. Murene er af Munkesten (Format som i Aversi), med flere Rækker Bomhuller og med Savskifte under Gesimsen. Den meget velbevarede kam-takkede Blændingsgavl, der nu er indbygget i Taarnet, har spidsbuede Højblændinger, af hvilke fem er synlige; deres pudsede, hvidkalkede Felter staar saa friske, at Gavlen kun et kort Aaremaal kan have været udsat for Vejrligets Angreb.

Samtidig med Vestforlængelsen er hele Skibet overdækket med tre *Hvælv*, hvis Kalkmalerier tidsfæster dem til o. 1450. Vægpillerne, der under de spidse Skjoldbuer har et rundstavprofileret Kragbaand, er i de to Østhjørner nu afhuggede forneden og omformede til profilerede Murkonsoller, muligvis i Sammenhæng med, at der gennem Nordmuren er brudt en, nu atter lukket, Indgangsdør til en Herskabsstol. De to Gjordbuer er murede af pærestavprofilerede, tykt overkalkede Formsten, der ligesom Ribberne løber ned paa smaa, svagt hulkantede Konsoller. Ribberne har alle Kwartstensbredde (brede Overribber). Samme Ribbeform har det rimeligvis noget yngre Korhvælv, der er indhugget i de romanske Mure, og hvis Vægbuer er fladrunde (Fig. 5). Østgavlens Kamtakker, der slutter sig til en gotisk Gesims, er vistnok jævnaldrende med Hvælvene.

De sengotiske Tilbygninger, der tilhører Tiden efter 1500, er alle af Munkesten i Munkeskifte. *Sakristiet*, hvis to Vinduer var fladbuede, har en syvtakket Gavl med Savskifte under syv Blændinger, af hvilke den midterste er tvillingdelt med smaa Trappestik og Hængestav paa Facet-Kon-

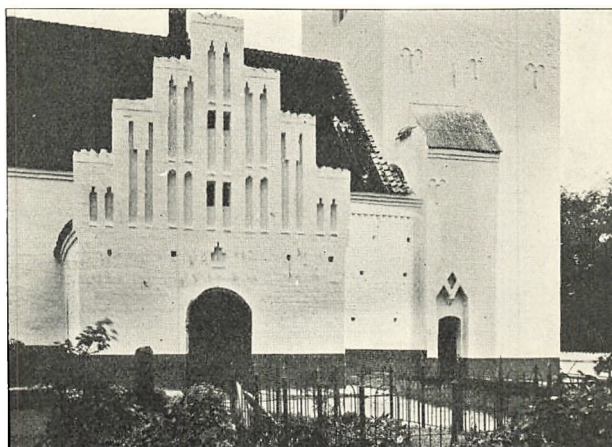

Fig. 3. Tybjerg. Vaabenhus.

P. N. 1916

sol, de andre fladbuede; Højdesystemet er brudt ved Cirkelfelter over det næsttinderste Blændingspar. Rummet har rundbuet Dør til Koret, muret Alterbord (se S. 614) og Hvælv, hvis Ribber forneden har Kwartstens, foroven Halvstens Bredder. *Vaabenhuset* (Fig. 3), over hvis fladrundbuede Norddør der sidder en lille Blænding med Trappestik, har syvtakket Kamgavl, hvis orgelpibeagtige, af Midtstave delte Blændinger afsluttes med smaa Trappestik; de tre højeste er ogsaa vandret delte med Spærstik. I Rummets Vægge er der Sparenicher. *Sydkapellet*, hvis Mure er paafaldende svære, har af gamle Enkeltheder kun bevaret Murværkets Bomhuller og svage Rester af et Vestvindue; hele Syd-gavlen er skalmuret med smaa gule Sten. Det Indre, hvis Arkade mod Skibet ligesom Vægnicherne er spidsbuede, overdækkes af et Hvælv med Kwartstensribber (lette Overribber, af Løbere). *Taarnet*, hvis Sydmur er skalmuret med smaa Sten, har i Taarnrummet spidsbuede Spareblændinger og Hvælv med Kwartstensribber; Taarnbuen er stramt spidsbuet og dobbelt falset. Trappehusets fladbuede Dør sidder i en Blænding med tvillingdelt Spærstik, hvis

Fig. 4. Tybjerg. Kalkmalerier paa Korets Vestvæg og i Triumfbuen.

P. N. 1916

Sten hænger 6 cm ude fra Bunden, kun støttet af en Profilkonsol. Mellemstokværket er helt mørkt. Klokkestokværket har mod Nord og Syd dobbelte, mod Øst og Vest enkelte Glamhuller, af hvilke de tre mod Nord og Øst er bevarede i gammel Stand; de er tvillingdelt spidsbuede med Glug i Spejlet under den stramt spidsende Rammebue. Ogsaa i Klokkestokværkets Vægge er der spidsbuede Spareblændinger. De syvakkede Taarngavle har et vandret delt Blændingssystem med tre Cirkler i nederste Række og derover Højfelter, spidsbuede eller tvillingdelte med Trappestik.

Bygningen staar hvidkalket og teglhængt. Paa Trappehuset laa endnu 1916 Bly, som senere er erstattet med Tegl. De aabne Vinduer, fra 1862—63 (Kaldsbog), er nymodens formede over linealgotiske Støbejernstel med Trepas og Firpas. I de fornyede Tagværker er der over flere af Bygningens Dele, dog ikke Skib og Taarn, brugt Rester af Tagtømmer fra sengotisk Tid.

KALKMALERIER

I Kirken er bevaret Rester af Kalkmalerier fra tre forskellige Perioder. Romanske Kalkmalerier paa Freskopuds, fra o. 1200, findes paa Korets Vægge og

Fig. 5. Tybjerg. Kalkmaleri paa Korets Nordvæg.

P. N. 1916

paa Triumfbuens Underside. I Højde med det romanske Nordvindue har der Koret rundt løbet en 115 cm høj Figurfrise. Paa Østvæggen, skjult af Altertavlen, er der Rester af Hovedbilledet, hvis Figurer Kornerup kunde bestemme som Kristus i Mandorla'en, paa hver Side heraf siddende Evangelister (?) og tilvenstre Maria staaende. Bedst bevarede er Figurerne paa Nordvæggen (Fig. 5), hvor Frisen omkring Vinduet fyldes af fem Apostelskikkelser, alle med Bog i den ene Haand, løftende den anden og vendende sig mod Øst. I Frisens korte, vestre Del ses en Skikkelse (hvis Hoved og Englevinger ved Istandsættelsen er antydede i Kontur), der halvt svævende, halvt knælende nærmer sig en staaende Figur, som paa Kvindevis bærer sin hvide Kjortel og røde Kappe lagt op over Hovedet, men som har nøgne Fødder; hvis dette sidste Træk er rigtigt restaureret, kan Scenen ikke forestille Bebudelsen, da Jomfru Maria altid fremstilles iført Sko. Paa Vestvæggen (Fig. 6), skilte af Triumfbuen, findes to Figurer, af hvilke den søndre er Abel, som løfter Offerlammet op mod Guds højre Haand, og den nordre, meget mangelfuldt bevarede altsaa maa være Kain. Figurerne staar paa blaa Baggrund med grønlig Kantning. Klædebonneses Foldekast vises med Streger, der kontrasterer mod Grundfarven, blaat eller rødt paa hvidt, hvidt paa rødt

Fig. 6. Tybjerg. Kalkmaleri paa Vestkappen i Skibets Østhvælv.

P. N. 1910

o. s. v. Hudfarven er bleg med hvide Detailler. Over og under Figurfrisen løber en perspektivisk Mæanderbort, den øverste delt af Firkantfelter med Bladværk. Paa Vinduets Smige er malet en Kasetteværksbort.

Svarende til Korvæggen er Triumfbuens Underside dekoreret med tre Cirkler, i den midterste Gudslammet, i de to nederste tilbedende Kvindeskikkelser med Kroner. Imellem Cirkelfelterne er Fladerne korsdelte af Prismestave og Bundene fyldte af et Netmønster.

De romanske Malerier, der tilhører Hjørnlunde-Mesterens Gruppe, fandtes 1883 og istandsattes af J. Kornerup 1889.

Samtidig restaurerede Kornerup to Vaaben paa Triumfvæggen (Fig. 7); begge med samme Mærke, i Skjoldet et sort Vildsvinehoved, paa Hjelmen to røde Egern over et Træ, henvisende til Slægten Basse til Tybjerggaard, vel snarest til Sten Basse, død 1448 som Slægtens sidste Mand, og hans Søster Cecilie, der efter ham arvede Hovedgaarden. Af samme Haand som disse Vaaben er de urestaurerede, særdeles velbevarede gotiske Kalkmalerier i Skibets østre Hvælv, der sikkert er gjorte af »Højsemesteren«. Billederne er alle Dommedagsscener. I Østkappen Kristus som Verdensdommer, siddende paa Regnbuen i Mandorla; ved Siderne knæler Maria og Johannes Døberen, forneden vækker Basunengle de døde af Gravene. Hertil slutter sig i Nordkappen Himmeriges Borg med Tinder og Taarne, hvis Dør S. Peder aabner for den ventende, nøgne Sjæleskare, i Sydkappen Helvedes Gab, hvor fem Djævel slæber de fordømte ind. I Vestkappen (Fig. 6) ses S. Mikael's Sjælevejning;

Fig. 7. Tybjerg. Kalkmalerier paa Triumfvæggen og Skibets Osthvælv.

Hude 1904

S. Laurentius med Risten sætter en Alterkalk paa Vægtskaalen og opvejer der- ved baade Djævle og Pengesække; Ærkeenglen selv holder ikke blot Vægten, men ogsaa Sjælen. Forneden løfter en Engel sit Sværd mod en anden sjæle- gridsk Djævel. De livfulde Figurer staar paa stjernestrøet Grund. Ribberne, hvis Dekoration er overkalket, ledsages af flygtigt malet Bladværk; Kon- turerne er næsten alle tegnede med røde Streger, Klædebon og Legemsfarver svagt skyggede. De røde og gule Farver har holdt sig godt, den sorte er der- imod stærkt afbleget³.

Fra den seneste katolske Tid, o. 1510—20, findes paa Udmuringen i Skibets Nordvindue et Malerifragment af S. Jørgens Kamp med Dragen, men bevaret er kun Ridderen selv, der løfter Sværdet over Hovedet, og Hestehalsen. I Baggrunden, der er strøet med Stjerner og Rosetter, ses en Stump af en Vejr- mølle. Konturerne er sorte, og sort og gult dominerer.

INVENTAR

Alterbordet er muret af Munkesten opad Østvæggen, paa Forsiden dækket af nyere Brædestillads.

I Sakristiet staar op ad Østvæggen et muret, nu tykt overkalket *Side- alterbord*, 105 cm langt, 88 cm bredt og ni Munkestensskifter højt, af hvilke det øverste Skifte paa Forsiden springer 1,5 cm frem. I Sydsiden er der mellem andet og sjette Skifte en 32 cm bred, 33,5 cm høj og 47 cm dyb, firkantet Niche. Uregelmæssigheder i Oversidens Midte tyder paa, at der her er eller har været en Helgengrav.

Altertavlen er et Billedskærerarbejde i Bruskarok fra 1658, signeret af Abel Schrøder d. y. i Næstved (Fig. 8). Opbygningen er ret fast og kraftig, men de korintiske Søjler er snoede og alle Lister bølgede og flammede. Fodstykket, hvis Felt er et Nadverrelief med siddende Figurer omkring et langt Bord, har i den rundede Gesims' Ornamentik indsnittet: »Anno S. H. S. H: I. A. S. E. S. P. S. 1658«, sikkert en Præsts og to Kirkeværgers Forbogstaver. Præste- navnet stemmer dog ikke med Series Pastorum, da Embedet 1648—60 be- klædtes af Henrik Jespersen. Storstykkets smalle, høje Midtfelt fyldes af en figurrig Golgatagruppe, hvis tæt myldrende Figurer, der griber ud over Ram- mens Springliste, er ordnede i Rækker over hinanden, øverst tre Kors. Per- spektiven er svagt antydet ved Figurernes Størrelsesforhold. Mellem Stor- søjlerne staar Statuer af Moses og Johannes Døber, der begge gestikulerende vender sig ind mod Korsfæstelsen. Paa Storgesimsens Frise er fæstet tre smaa Vaaben, det midterste henvisende til Frederik Reedtz, Lensmand paa Vordingborg, de to ydre til Erik Banner, Ejer af Tybjerggaard og hans første Hustru Sofie Rosenkrantz. Foran Topvingerne staar Bruskkartoucher med

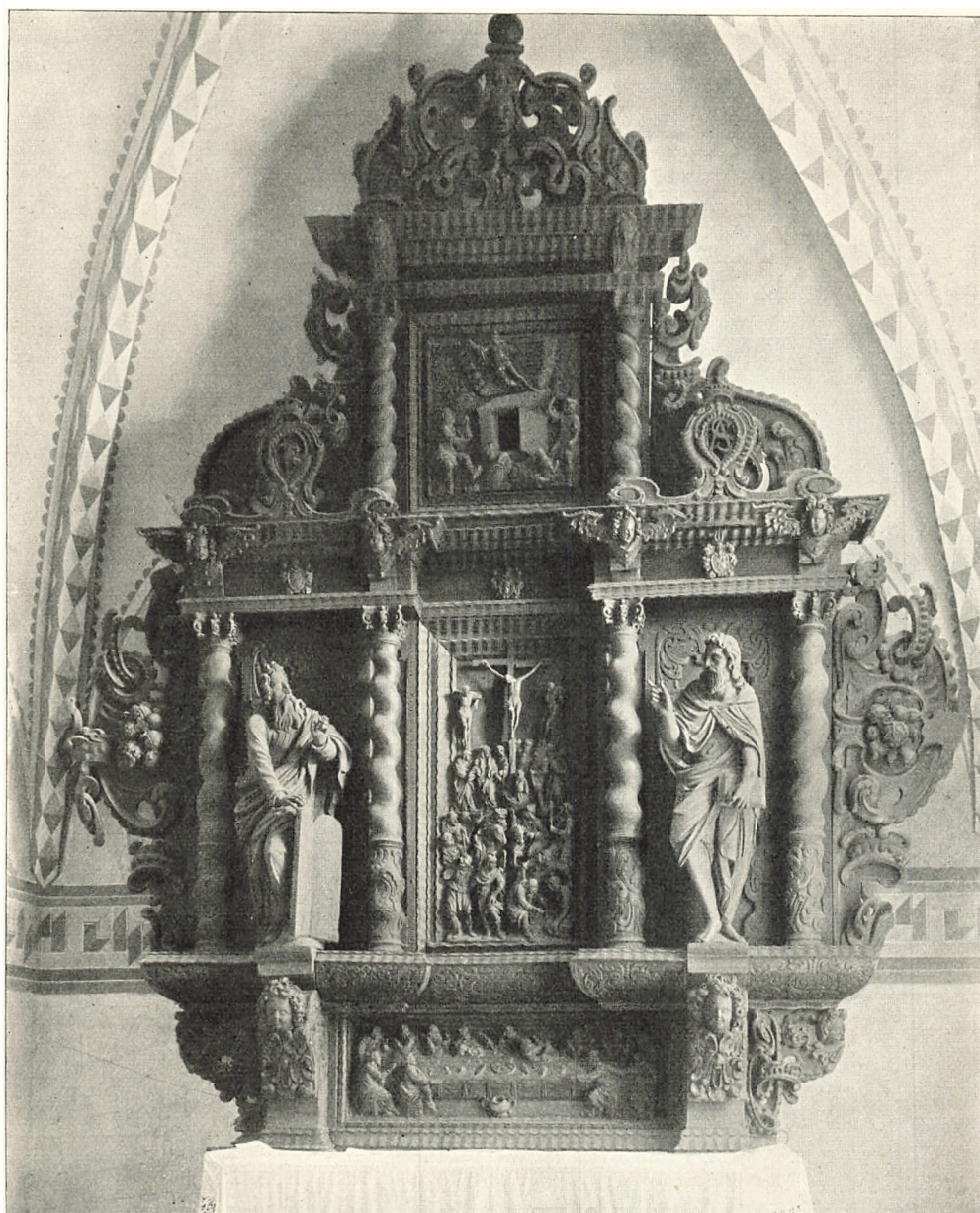

Fig. 8. Tybjerg. Altertavle af Abel Schroder 1658.

Hude 1904

Frederik 3.s og Sofie Amalies Navnetræk; Topfeltet forestiller Opstandelsen. Billedsniderens Signatur (Fig. 9) findes paa søndre Vinge, i hvis Frugtklase Slyngtraade danner Bogstaverne A S. Egetræet staar uden Staffering⁴.

Altersølv. Kalk, 20,5 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1715, med rund Fod, over hvis stavrifede Fodkant er indprikket: »Margrete Sal. Friderick Werdelmands

gifuet dette til Tyberg Kirche Anno 1701« (altsaa 14 Aar før Prøvestemplingen); stavriflet, tværdelt Knop og profileret Skaft med Hylsterblade mod Foden og Kummen, paa hvis Side er graveret et ovalt Skjold med køllebærende Vildmand i Felt og paa Hjelm. Mestermærke for Christen Jensen 1713 (Olrik 85). *Disk*, med Indvielseskors og indprikket samme Giverindenavn; samme Mestermærke. *Oblatæske*, rund, med tilsvarende Vaaben og Navn paa Laaget og Stempler som paa Kalken. †Lakeret Blikkande til Communionen, skænket 1840, afløst af en Porcellænskande 1856 (Kaldsbog).

Fig. 9. Tybjerg. Enkelthed fra Altertavlens Storinge med Abel Schrøders Navnetræk.

Gamle er kun de fire Storfelter. De har flade Nichearkader med buedyldende Muslingeskal og Kasetteværkspilastre, fra o. 1600. Af de oprindelige Bue-slag ses kun en Række Tandsnit; Buehjørnernes Kasetteværk er dækket af paalagte Plader fra Tiden o. 1650, med Englehoveder (alle Ansigter mangler). Samtidig er i Felterne indsat fire Evangeliststatuetter, der i Stillingen og Typer er mere barokke end Arbejder af Abel Schrøder d. y. Him-melen er gammel og har under et Kryds af Profillister en hængende, barokvinget Due. Træet er nu egetræsmalet; paa de gamle Dele spores Staf-fering.

Stoleværk, med Døre, blev istandsat og delvis fornyet 1843—44 (Kaldsbog). Paa *Fattigblokken*, der er simpelt jernbunden, er forneden skaaret 1664.

Allerstager, 55,5 cm høje, støbt i to Stykker, i Senrenaissanceprofiler med Balusterled over Kugle. Fod-skaalen hviler paa tre liggende Lø-ver. Fra o. 1600, sml. Skelby.

Font af Granit, romansk, af een Sten, bred og undersætsig. Dens svagt firpasformede Kumme, 96 cm i Tvm., har noget under Overkanten en lille Tovstav og som Overgang til den lave cylindriske Fod, der del-vis er skjult, en svær Rundstav. Og-saa Kummens Indre er firkløver-formet; intet Afløb.

Fad, af sydtysk Arbejde, 57,5 cm i Tvm., med det habsburgske Vaaben, omgivet af Friser med Hjort og Hund baade i Bunden og paa Randen.

Prædikestol, for Størstedelen tarve-ligt fornyet i 1800'erne af Fyr.

En nymodens *Messingbøsse* staar i Vaabehuset, hvor der i en Pille paa Vestvæggen er indhugget en lille Niche, indfattet i en tarvelig Stukramme.

Klokker. 1) Af B. S. Løw, København 1859. 2) Omstøbt 1917. Dens Forgænger, der var støbt af I. B. Holtzmann 1750, svarede ganske til den store Klokke i Aversi, men Giverindskriften var bedre støbt. Tvm. 109 cm.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Med Indskrift paa Latin over Hr. Johannes Madsen fra Odense, sin Moders eneste Søn, som efter i fire Aar at have undervist unge Adelsmænd i Sorø blev kaldet til denne Kirke; to Aar efter døde han, da han havde været gift med Cæcilia Andersdatter 1 Aar 6 Mdr. og efterlod to Smaabørn nemlig en Datter, som aldrig kendte ham, og en Søn, som aldrig saa ham. Han døde 1648, 29 Aar; Moderen Johanna Mortensdatter lod Mindesmærket sætte. Fordybede, hældende Versaler, Hjørnecirkler med Evangelistfigurer; mellem de to øvre et Englehoved, mellem de nedre en lille Engel med Blomst og Ring. Ølandskalksten, 194 × 108 cm.

2) Med dobbelt sammenslynget Navnetræk G. L. og 1672 i oval Laurbærkrans holdt af to Englebørn under et lille Draperi. Ølandsk Sten, 47 × 47 cm.

Begge Sten er nu indmurede i Vaabehusets Sydvæg.

Marmortable i Sydkapellet over Sognets Faldne 1848—50 og 1864, opsat 25. Juli 1865.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog, begyndt 1862 (ved Embedet). — Kaldsbog for Herlufmagle og Tybjerg 1830—46, og paabegyndt 1846 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af W. Møllerup og E. Schiødte 1896, K. V. Barfod og P. Nørlund 1916—17. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

Rasmussen: Gisselfeld. 1868. S. 388 f.

¹ Kronens Skøder II, 464. Matriklen af 1662 (RA) siger, at Kongen da havde Jus patronatus. ² Aug. F. Schmidt: Helligkilder. S. 122 (Nr. 563). ³ Indberetning af Kornerup (NM). Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 17. Beckett: Danmarks Kunst II, 354, sml. I, 279. A. Thiset: Afno. 1902. S. 21 m. Afb. ⁴ C. A. Jensen: Snedkere og Billedsnidere. S. 112.

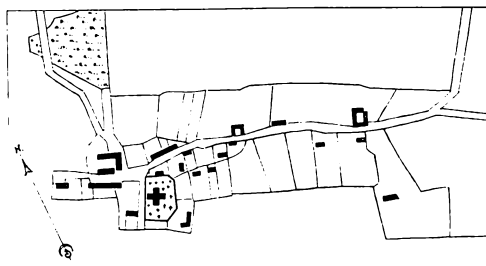

Fig. 10. Tybjerg 1806.

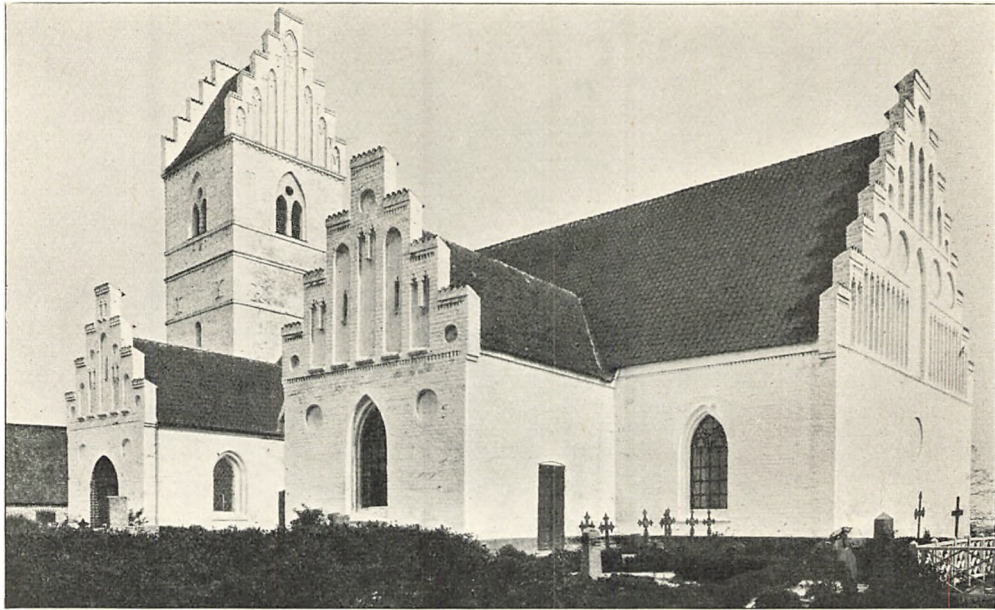

Fig. 1. Herlufmagle. Ydre, set fra Sydost.

Hude 1904

HERLUFMAGLE KIRKE

TYBJERG HERRED

Claus Daa til Ravnstrup fik fra Kronen ved Mageskifte 26. Juli 1631 Jus patronatus til Herlufmagle Kirke¹, og siden hørte Kirken under Ravnstrup, indtil den overgik til Selveje 26. April 1915.

Kirkegaarden har fra Bygningen svagt Fald til alle Sider, især mod Nord og Syd. Af gamle Hegnsmure er kun den østre bevaret, lige øst for Koret af Munkesten, længere mod Syd af raa Kamp.

Bygningen er et toskibet Langhus, væsentlig fra gotisk Tid, men dog ogsaa indeholdende Rester af den romanske Kirke, hvortil slutter sig et romansk Taarn vest for Langhusets søndre Skib, et Gravkapel fra o. 1600 ved Korets Sydside og et moderne Vaabehus foran Syddøren.

Den romanske Granitkirke, der er stærkt ændret ved de senere Ombygninger, har fra første Færd haft baade Kor, Skib og Taarn. Kampestenene er nogenlunde ordnede i Skifter. Af Koret findes kun Dele af Sydmuren, nu Skillevæg mellem Kirkens Østparti og Gravkapellet; af Skibet staar den vestre og søndre Mur (oprindelig Højde mindst 4,50 m) samt sparsomme Rester af Nordmuren, der ses over de gennembrudte Arkader. Intet af Skibets eller Korets Hjørner er bevaret i uskadt eller udækket Stand, og baade Vinduer og Døre, som endnu 1832 var »bueformede«⁵, er forsvundne; Syddøren er flyttet 1885 og sidder

vestligere end dens Forgænger. Bedre bevaret staar Taarnet, hvis romanske Murværk naar lidt højere end til Skibets Gesims. Dets Vesthjørner har deres oprindelige Muring med velhugne Granitkvadre, og i Skibets Tagrum ses et tilsvarende Nordøsthjørne, sikkert samtidig med Skibets romanske Vestmur. De paafaldende Skævheder i Vestgavlens og Taarnets Grundplan maa være oprindelige. Den runde Taarnbue, der siges at være af Kalksten, er vistnok romansk. Over den Højde, hvori Taarnrummets oprindelige Bjælkeloft har

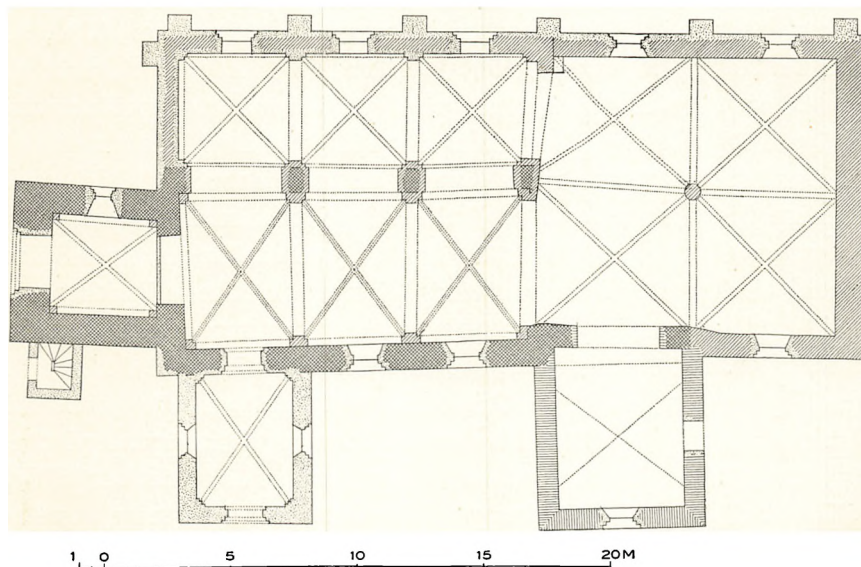

Fig. 2. Herlufmagle. Plan. 1:300. Maalt af Ph. Smidth 1885, K. V. Barfoed 1916, C. A. Jensen 1929 (C. G. Schultz 1931).

ligget, er der mellem Kampestenene et Par Skifter af Kridtsten; i Overvæggene spores kvadrillede Fuger.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. Taarnhvælv. I tidliggotisk Tid, o. 1300—1350, er der i Taarnrummet, som nu tjener til Ligkapel, indbygget et kuppelagtig Helstens Hvælv af Munkesten, hvilende paa Hjørnepiller med spidse Skjoldbuer ved Nord- og Sydvæggen. De uprofilerede Halvstensribber hviler paa »Konsoller« med retvinklet rygget Profil, henved 100 cm høje, men alt nu dækket af glat, moderne Puds, saa at man intet sikkert kan sige om de oprindelige Detailformer. Paa Oversiden viser Hvælvet sig svagt kappedelt.

Skibets ældste Hvælv. O. 1400 (sml. Kalkmalerier) er der i det romanske Skib indbygget tre lavtsiddende Krydshvælv, med brede Gjord- og Skjoldbuer og spidsryggede Ribber (lette Overribber, kun bevarede i Rester), og sikkert samtidigt har Skibets oprindelige Mure faaet en Forhøjelse eller Fornyelse af 5 Skifter Munkesten i Munkeskifte.

Det nordre Sideskib, Langhusets tre nordvestre Hvælvfag, hvis Bredde er knap saa stor som det gamle Skib, har kun bevaret sin gamle Plan og de tre spidse Arkader, der er brudt gennem den romanske Nordmur. Iøvrigt er denne Bygningsdel gennemgribende fornyet 1886, og de før Ombygningen udførte Opmaalinger viser blot, at der til de tre Krydshvælv har svaret svage Væglisener. Efter Planen at dømme synes Sideskibet at have været ældre end Østpartiet, og paa Kirkeloftet ses da ogsaa, at Korets Nordmur har været opført uden Fortanding mod et ældre, nu forsvundet Murstykke.

Langhusets Østparti. I den seneste katolske Tid, efter Aar 1500, afløstes det romanske Kor af det nuværende, opført i Munkeskifte af ret korte Munkesten (25—26 cm). Østmuren har i Stedet for Vindue en Cirkelblænding, og den anselige Taggavl, hvis Kamtakker før 1886 var sløjfede, har et rigt sengotisk Blændingssystem af Præstø-Type. Om et spidsbuet Midtfelt med zigzagmuret Bund er der nederst en Række Orgelpibeblandinger med Trappestik og derover Cirkler; i Gavltoppen findes syv Blændinger, hvis Spidsbuer, maaske med Undtagelse af den midterste, er nye; de enkelte Rækker adskilles af Savskifter. Ogsaa under Langmurenes Gesimser har der fra første Færd været Savskifter. Et oprindeligt Sydvindue har vistnok været fladbuet. Rumets fire Krydshvælv, ved hvis Opførelse man har søgt at udligne Kirkens Skævheder, saa at de to Østhvælv kunde blive regelmæssige, hviler paa en rund, søjleagtig Midtpille med affaset Kragbaand. Ribberne har Halvstensbredde. Under Østendens to Trin ophøjede Gulv har der senere været Gravkældere, nu utilgængelige.

Vaabenhuset, der er ombygget, var før 1886 sengotisk, med fladbuet, falset Dør og femtakket Gavl, hvis fem spidsbuede Højblændinger havde Tvillingdeling i selve Buefeltet.

Taarn. Af et sengotisk Trappehus paa det nuværendes Plads er kun levnet den øvre, fladbuede Trappedør. Ifølge et Kongebrev af 1592 skulde Kirkerne i Vordingborg Len komme Herlufmagle Kirke til Hjælp med noget til dens Bygning², sikkert en Fornyelse af det romanske Taarns øvre Stokværk, der er ommuret med smaa Munkesten i Krydsskifte, men paa Taarnets Østside (under Skibets Tag) dog har uregelmæssigt Munkeskifte med overtallige Løbere. Mellemstokværket har rundbuede Glugger, den nordre med bevarede Kragbaandsprofiler. Renaissancens vandrette Stokværksdeling markeres ved tre Bælteprofiler: den nederste halvrund, den mellemste toleddet kvartrund, den øverste retvinklet. De slanke spidsbuede Glamhuller er tvillingdelte med Spejlcirkel; Midtpillerne har afrundet Forside.

Gravkapellet, der er tilbygget af Daa'erne paa Ravnstrup o. 1600, er af korte Munkesten i Krydsskifte. I dets Ydre er alle gamle Enkeltheder forsvundne; der skimtes kun svage Rester af rundede Vinduesstik mod Øst og

Syd. Taggavlen var indtil 1886 glat, blot med en enkelt, vandret Profil. Rummet har spidsbuet Arkade ind mod Koret og overdækkes af et glatsømmet »Klosterhvælv« (to hinanden skærende Tøndehvælv), muret af smaa Mursten. Nedgangen til Gravkælderens er lukket.

Kirken staar nu hvidkalket og teglhængt. Vinduerne er nymodens spidsbuede og har for en Del gotiske Støbejernsstel som i Tybjerg, fra 1861, da en større Reparation blev fuldendt (Kaldsbog). Ved Hovedstandsættelsen 1885—1886 (Arkitekt Philip Smidth) blev Vaabehuset helt ombygget og det nordre Sideskib stærkt fornyet ved Skalmuring med smaa gule Sten og Indbygning af tre ny Hvælvinger. Samtidigt fornyedes alle Gesimser og Tagværker, Kappellets Sydgavl og begge Taarngavlene. Det indre er glat pudset med moderne Dekorationsmalerier.

KALKMALERIER

1885 fandtes i det gamle (søndre) Skib Kalkmalerier fra o. 1400, som kun var daarligt bevarede og som efter Undersøgelsen atter overkalkedes. Paa en af Arkadepillerne fremdroges et enkelt Væg-billed, en o. 1½ Alen høj Mand-figur, der tilbedende løftede Armene; Rammen viste, at Billedet har dannet en Helhed for sig; Dragten med Knapperne paa Underærmerne og Strudhætte om Skuldrene, tilhører 1300'erne. Iøvrigt var kun de tre i det romanske Skib indbyggede Hvælv dekorerede. Paa Ribber, Gjordbuer og Skjoldbuer fandtes Streger, der mindede om Marmorering; paa en af Østhvælvets Ribber dog en omhyggeligt tegnet Bladranke af unggotisk Karakter. Af Kappernes Figur-billeder kunde følgende bestemmes. I Østhvælvets Østkappe Krucifiksgruppe med stærkt bevæget Kristusfigur, Maria, hvis Bryst gennembøres af et Sværd, og Johannes Døberen; i en anden Kappe Tornekroningen. I Midthvælvets Østkappe Kristus som Verdensdommer med Liljeblostm og Sværd, i en stjernefyldt Mandorla, omgivet af Basunengel og nøgne Sjæle, de fordømte med Reb om Skuldrene; i en anden Kappe »Sanctus Chrissgonus«: en Biskop, som af en Kriger med Lanse ledes hen mod en Mand, der løfter sit dragne Sværd; Helgennavnet læstes i et Baand med Majuskelbogstaver over de tre Figurers Hoved. Mellem de vistnok ret flygtigt gjorte og mangelfuldt proportionerede Figurer har Bundene haft røde Stregranker og lignende³.

INVENTAR

Paa den anden Pille fra Koret var (1755, 1758) malet Kirketiendeejerens Adam Levin Knuths Vaaben og 1681 og: »Arbor honoretur cujus nos umbra tuetur. Man billig ære maa det Træ, hvorunder man har Ly og Læ«. Paa en anden Pille læstes: »1675 blev Kirken brudt og Kalk og Disk saavel som Messe-

klæderne bortstjaalet, hvilket igen er bekostet! 1677 er Altertavlen og Prædikestolen saavel som Korsværket og Pulpituret blevet stafferet I Kong. 8,39. Ludv. Pontoppidan, Barbara Bacher«.

I Oversiden af det murede *Alterbord* findes et *Relikviegemme*⁴. Under en »Marmorflise« (o. 21 × 21 cm) ligger i en lille halvkugleformet Fordybning (6,5 cm i Tvm.) en Blykapsel, indeholdende nogle Benstumper indsvøbte i løvgrønt, blomstret Tøj. Bordet er nu helt dækket af *Fyrretræspaneler* med enkelt, profileret Rammeværk og med glatte Fyldinger, hvis malede Dekorationer er vendt paa Hovedet. Paa en brunrød Bund med et skabloneret Granatæblemønster, der efterligner italiensk Brokade, er der foroven i hvert Felt malet to Adelsvaaben med Bogstaver, henvisende til Daa'erne paa Ravnstrup. Paa nordre Gavlfelt Daa og Snekken, C D og D H D (Claus Daa og Dorte Herlufs Datter) samt Aarstallet 1486; paa Forsidens tre Felter: Daa og Gris, O D og G I D (Oluf Daa og Gundel Jacobs Datter) samt 1532, Daa og Egern-Friis, O D og D F (Oluf Daa og Dorte Friis) samt et udvisket Aarstal . . 0., Daa og Tinhus, C D og H T H (Claus Daa og Hilleborg Tinhuus) samt 1569; paa søndre Gavlfelt: Daa og Below, C D og D B (Claus Daa og Dorte Below), uden Aarstal. Sidstnævnte Vaabenpar henviser til Claus Daa til Ravnstrup og hans første Hustru Dorte Below, som han ægtede 1604, og det er ham, der har ladet Panelet staffere med sine Forfædres og deres Hustruers Vaaben i lige opstigende Linje; Aarstallene angiver Mændenes Dødsaar. I Vaabenstafferingen er der ikke brugt Metal, men hvidt og grønt kan træde i Stedet for Sølv og rødt for Guld.

Altertavlen er en Kopi af Carl Blochs Opstandelseshillede, i linealgotisk Ramme. I Taarnkapellet staar det tidligere *Altermaleri* fra 1820'erne af Fru Lucie Ingemann, forestillende Julenat⁵. Et gotisk † *Alterskab* eksisterede endnu 1885, men omdannet, udstyret med Lærredsmalerier og pyntet med udsavede, malede *Vinger fra 1677, nu i Nationalmuseet; kun paa Fløjenes Ydersider var der Rester af oprindelige Figurmalerier. Dette Skab, hvis Midtparti maalte 162 × 115 cm, er siden forsvundet, men opsat paa Vestvæggen er en Figurgruppe af nordtysk Arbejde o. 1475—1500, forestillende Golgata med Magdalene knælende ved Foden af det forsvundne Kors, Maria, Johannes og to Kvinder paa den ene Side, en harniskklædt Kriger, en Skrifteklog og en Svend paa den anden Side. 1832 var denne Gruppe, der nu er brunmalet, og en †Gruppe, Kristus for Pilatus, anbragt i den ældre Tavle, over Degnestolen. I Ligkapellet staar desuden de to Fløje, 160 × 58 cm. Af Ydersidernes oprindelige Malerier er intet Spor, Figurerne er fjernede og erstattede med gyldne Indskrifter, Nadverordene paa Dansk og Tysk, i malede Rundbuearkader med Perspektivhuller, fra o. 1590.

Altersølv. *Kalk*, 28 cm høj, af kbh. Prøvesølv, stemplet: »Kiøb: Pr:«;

rund Fod med fire kølbuede Indsnit, Knop af tilsvarende Form, rundt Skaft; Mestermærke for A K, vistnok Andreas Kelberlade 1798 (Olrik. S. 123). † *Kalk* og *Disk* blev efter at være bortstjaalet 1675 igen bekostet af Sognepræsten. Paa begge Stykker stod (1758) »Mag. Jens Spends og Barbara Bachers Vaaben, Navne, 1675«. *Oblatæske*, rund og glat, af kbh. Prøvesølv 1812; paa Laaget graveret Kirkenavn 1839; Mestermærke for C. C. eller H. Holm (Olrik 166). 1758 siges, at en † *Æske* var givet 24. Juni 1722 af Cancelliraad

Fig. 3. Herlufmagle. Skibets Indre set mod Øst.

Hude 1004

Hans Tanke; paa Laaget stod hans Vaaben. *Sygekalk*, 11,7 cm høj, med sekskantet Skaft, rund Knop, der er prydet med fordybede Æggestavkonturer, og sekssidet Fod med otte runde Tunger, hvorpaa graveret Bladværk, med vekslende Frugtklase og Englehoved, og langs Randen Versaler: »Gregers Søfrensøn Kirkeverge H Hans Rasmusøn 1611«. Under Foden graveret: »w xx Lod« samt Mestermærke (se Oversigt. Guldsmøde).

Alterstager, 56 cm høje, med Senrenaissanceprofiler, hvilende paa tre liggende Løvefigurer, som i Tybjerg.

* *Korbuekrucifiks*, sengotisk, fra o. 1510—20, noget beslægtet med Korset fra Øster Egede (Fakse H.), men mindre. Nu i Nationalmuseet.

† *Korgitter*, Skillerum mellem Kor og Skib, nævnt 1755. Her paa stod seks,

nu paa Gisselfeld opbevarede *Topornamenter, i Bruskstil; Forsidernes Ornamentik og Englehoveder er sikkert af samme Haand som Prædikestolen; paa Bagsiderne er indsnittet: 1) »Ecclesiae usui et ornamento 2) eius sumptibus propriis 3) exstructum est hoc suggestum 4) et quidem inter bella Germanico Holsatica 5) pastore Iacobo Laurentio P. P. T. dirigente 6) anno Christi 1627« (»Til Kirkens Brug og Pryd og paa hans (dens?) egen Bekostning er denne Prædikestol bygget af Præsten Jacob Lauridsen, Provst i Tybjerg Herred, og det midt under den tysk-holstenske Krig i Kristi Aar 1627«). Indskriften er her citeret i den Rækkefølge, hvori Præsteindberetningen gengiver den, men det er tvivlsomt, om denne er korrekt. De enkelte Stykker kan være for-

Fig. 4. Herlufmagle. Daabsfad.
P. N. 1910

byttede. Bag paa Korgitteret læstes desuden: »Anno MDCLXXVII inter bella Danico Svecica templum hoc pictura exornari curavit Ludovicus Pontoppidanus« samt et latinsk Vers (»1677 under den dansk-svenske Krig lod Ludvig Pontoppidan dette Tempel smykke med Maling«). Sml. Prædikestol.

Font, af Granit, romansk, af to Sten. Den glatte Kumme, Tvm. 68,5 cm (uden Afløb) med stejle Sider, og et cylindrisk, glat Skaft hviler paa en ligeledes cylindrisk Fod med en øvre Rundstav og derunder fire bladagtige, af Rundstave begrænsede Felter. Som Underlag for

hele Fonten ligger nu en rund Skive af graa Kalksten.

Fad (Fig. 4) af sydtysk Arbejde, Tvm. 52,5 cm, med Hvirvelroset i Minuskelring, hvorom en Ornamentbort med seks Guirlander, over hvis Buer der ses Englehoveder; paa Randen indslaaede Ornamenter.

Prædikestol fra 1627, (Fig. 5) i tidlig Bruskbarokstil, sikkert et Ungdomsarbejde af Abel Schrøder den yngre. Stolens ejendommelige Hjørnestolper er delt i flere Afsatser, formede som Volutter med Englehoveder, Bruskmasker og Diademhoveder. Englehovederne sidder i Højde med Gesimsens gennembrudt ornamenterede Rundled; Diademhovederne, af hvilke flere mangler Ansigterne, som nu er erstattede med simple Bosser, svarer til det kraftigt udladende Postamentparti. Foran de syv Storfelter, hvis Arkader har en Muslingskal i Buen, staar paa Konsolkartoucher Statuetter af Petrus, Paulus, den velsignende Kristus (med Verdenskuglen) samt de fire Evangelister med deres Tegn. Stolen hviler paa en Stolpe med joniserende Kapitæl, hvortil slutter sig syv volutsvungne Bærebøjler, og under den nye Opgangstrappe,

hvis Pilastre sikkert er taget fra det samtidige Korgitter, sidder et Træstykke med Baroksl yng. Den samtidige, noget defekte Himmel (alt glat Træværk fornyet) har paa Undersiden et syvsidet Felt med gennembrudte Ornamentter. Over Hjørnerne er bevaret to Putti, af hvilke den ene holder Kristi Hudflettelsessøjle, og over Siderne fire bruske Topkartoucher, hvoraf den ene bærer et skaaret: »Anno 1627«. Stolen er nu egetræsmalet med brogede Farver paa Figurerne, men derunder ligger ældre Maling; paa nederste Profil Indskrifter. Om en Staffering af Prædikestol og Pulpitur 1677 se S. 622.

Stoleværket, med udsavede Topstykker og Døre, nu brunmalet, blev delvis fornyet 1848 (Kaldsbog). † Stole »fra 1549—57 med Indskrift over hvem der har ladet dem gøre (nogle af Familien Daa) med Figurer og tyske Ornamentter«⁵.

Præstestol, i Ungrenaissance, fra 1578, og tilsvarende *Degnestol*. Begge har Pultpaneler med ensartet Deling og i øvre Frisefelter samme Akantusmotiver i Topplans-Relief. Under Præstestolens Pult sidder et Par Smaadøre med Krydsbaand og tredelte Blade. Begge Stole er vel ud-

Fig. 5. Herlufmagle. Prædikestol 1627.

Hude 1904

førte af samme Snedker, men Gavlene er dog ret forskellige. Præstestolen har halvrunder afsluttede Gavlplanker; i Pultens Forgavl er der under et usymmetrisk Skjold med Jesu Monogram skaaret Sognepræstens Navn: »H: Jøre(n) Bertel« (Hr. Jøren Bertelsson) og derunder et diagonaldelt Felt med Treblade; i Bænkens Forgavl har Buefeltet en Vase, i det dobbelte Frisefelt læses H A I M og 1578 (Hr. Andreas Jacobsen Morsing, Sognepræst 1588—1612 og tidligere vel Kapellan), og Rektangelfeltet er fyldt med et Mønster af Treblade. Pultens Baggavl har kun en Rude i Buefeltet. Bænkens Baggavl minder om de tilsvarende paa Degnestolen. Degnestolens Pult, i hvis Læsebrædt der er snittet talrige Navne (de ældste fra 1600 og 1616) har Gavle, som ender i en

Trekant med simple Spir; i Gavlenes Trekanten er skaaret et Englehoved, derunder følger to Akantusfelter, af hvilke det ene svarer til Forpanelets Frisefyldinger. Bænkens Forgavl krones af en Volut, sluttende sig til et højt Rygpanel, der er fyldingsdelt og ornamenteret paa samme Maade som Pultenes Forsider. Fyrretræet er brunmalet.

4 *Stole* af Mahogni i engelsk Rokokostil, af Chippendale-Type, sikkert fra Ravnstrup Herskabsstol. Jernbunden *Pengeblok*.

Klokker. 1) Fra 1418, med nederlandsk Minuskelindskrift: »Pieter es mine name miin gieluut sy gode bequame Daniel Michiel maecten mi anno domini mcccc x viii« (»Peter er mit Navn, min Lyd være Gud til Behag. Daniel (og) Michiel gjorde mig 1418«). Som Indledningstegn staar et Kors, som Skilletegn Rosetter og tilslut en lille Drage. Tvm. 113 cm. (Uldall. S. 78).

2) Versaler mellem Bladrække og Ornamentbort med Midtvase: »Gloria in exelcis Deo me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ 1722«. Tvm. 84 cm.

GRAVMINDER

Gravsten (Fig. 6) af Granit, fra romansk Tid, der 1832 sad som Syldsten i Kirkemuren⁵, er senere udtaget og opstillet i det østre Hjørne mellem Skib og Vaabenhus. Den opretstaaende, 75 cm brede Sten, hvis Højde over Jorden er 126 cm, har paa Forsiden et konturhugget Kors, hvis Arme forbindes med Bueslag⁶.

Gravminder over Slægten Daa og andre adelige.

Gravsten over Hr. Niels Daa til Ravnstrup og Hustru Dorothea Herlufsdatter Sneken 1486. Reliefminuskler i Randskrift: »Hic iacet d(omi)n(u)s Nicolaus Daa miles de Rauenstorp [una cum] (con)juge sua Dorathea Herlidatt(er) An(n)o D(omi)ni medlxxxvi« (»Her hviler Hr. Niels Daa, Ridder til Ravnstrup, med sin Hustru Dorathea Herlidatter i Herrens Aar 1486«). I Hjørnecirklerne spores Evangelisttegn. Paa Midten to over hinanden stillede Adelsvaaben: Daa og Snekken. Det stærkt udslidte Relief er et Arbejde i fynsk-nørrejysk Manér. Gullandsk Kalksten, 240 × 116 cm, nu rejst ved Skibets Vestvæg (Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen Fig. 122).⁷

Figursten over Oluf Daa og Hustru 1532 (Fig. 7). Indskriften, hvis Reliefminuskler har snirklede Initialer, staar langs Randene i tre eller to Linier, som skal læses i Sammenhæng: »Hic tumulant(ur) nobilia ossa Olai Daa de Rau(n)ströp filii d(omi)ni Nicholai Daa mdxxxii una cu(m) ossi(bus) d(omine) Gu(n)dyl co(n)iuge sue dilecte filie d(omi)ni Jacobi Griis mil(iti)s □ req(u)iesca[n]t i[n] pace« (»Her jordes de adelige Ben af Oluf Daa til Ravnstrup, Søn af Niels Daa, 1532, sammen med Benene af Fru Gundel, hans elskede Hustru, Datter af Hr. Jacob Griis, Ridder, □ De hvile i Fred«). Indskriften

brydes i Hjørnerne af uindrammede Adelsvaaben, de fire nærmeste Aner hjelmede, de fire fjærnere kun Skjolde. Figurerne staar paa smaa Jordhøje. Skønt Hustruen overlevede sin Ægtefælle, bærer hun ikke Enkedragt. Pladsen til hendes Dødsaar er ikke udfyldt. Arbejdet tilhører samme Værkstedsgruppe som Næstved S. Peder, Gravsten Nr. 9 (se S. 114). Gullandsk Sten, 231 × 119 cm, forhen ved Degnestolen, nu rejst ved Skibets Vestvæg.

Epitafium (Fig. 8) over Claus Daa, opsat 1634 paa Gravkapellets Vestvæg. En anelig Sandstensramme med Bruskornamentik og korintiske Søjler, hvis Postamentrelieffer er Allegorier paa Død og Liv (Vægt, Timeglas, Stage, vinget Kugle, Kranie og Liljebloster), indfatter en Kalkstensplade. Denne bræmmes af Anevaaben med Slægtsnavne, og lignende Vaaben danner Ramme om et Ovalfelt. I det halvrunde Gavlfelt er indhugget: »Her Claus Daas til Ravnstrur [!] Ridder, Rigens Admiral oc Raad, samt begge hans Hustruers Frue Dorothea Below oc Ingeborre Pasbierris 16 adelige Anher (!) Anno 1634«. Paa Stenen er i Ovalfeltet malet et Brystbillede af Claus Daa og derunder en forgyldt Frakturindskrift med udførlige Personalialia over samme, født 10. Aug. 1579 paa sin Fædrenegaard Raffnstrup, død paa sin Gaard Fraude i Fyen 30. Marts 1641 »och hviler hær med sine Fædre och begge Hustruer«. I Postamentet læses et Skriftsted, Joh. 5 (V. 29). Rammen er kun stafferet hvid og graa, Søjleskafterne marmorerede. Billede og Bogstaver er restaurerede af N. Termansen 1920⁸.

Aabne Begravelser og Ligkister. Flertallet af de i Sydkapellet og Skibet ophængte 14 *Ligkisteplader* med Indskrifter stammer fra Daa'ernes Kapel, hvor der 1755 i aaben Begravelse under Claus Daas Epitaf stod 9 store og 5 smaa Kister. Samtidig fandtes i Gravkælderen under Koret 3 store og 4 mindre Kister, hvoraf kun een havde Inskription (Kisteplade Nr. 13). Af de fra Aversi (se S. 606) tilførte Kister, hvis Anbringelse i Herlufmagle ikke er nøjere kendt, er kun bevaret Kisteplade Nr. 9. Ligkistepladerne er o. 1900 opsatte paa Trætavler.

P. N. 1916

Fig. 6. Herlufmagle. Romansk Gravsten.

S. B. 1031

Fig. 7. Herlufmagle. Gravsten over Oluf Daa, død 1532, og Hustru Gundel Griis.

1) Fru Dorrethea Below, Claus Daa's til Ravnstrup, Datter af sal. Hendric Below og sal. Elisabet Skramsdatter til Spytterup, død paa Ravnstorp (!) 9. Dec. 1609. Forgyldt Kobberplade.

2) Jomfru Dorrethea Daa, (Søster til Nr. 8), født i Trundhiem 1. Marts 1614, død sammesteds 19. Dec. 1616. Forgyldt Kobberplade i Kartouche.

3) Fru Dorretthe Friis til Borreby, Datter af Hendric Fris til Ørbecklunde, født paa Ørbecklunde 1543, død paa Ravenstrup 1618. Plade, omtrent som Nr. 1. Hertil en Vaabenplade (Egern-Friis). Sml. Nr. 5.

4) En Søn af sal. Eske Daa til Ravnstrup og Anne Brahe Tygesdatter, født og død paa Mattered 20. Jan. 1638, 9 Timer gammel. Lille Messingplade med drevne Bladornamenter.

5) Claus Daa til Borreby, Ridder, Danmarks Riges Admiral og Raad, Søn af Oluf Daa og Dorrethe Friis, født paa sin fædrene Gaard Ravnstrup 10. Aug. 1579, død paa sin Gaard Fraude 30.

Marts 1641. Forgyldt Messingblik, omgivet af Laurbærkrans og Engle.

6) Fru Ingeborg Pasbjerg, sal. Hr. Claus Daa's til Bonderup, Datter af Voldemar Pasbjerg til Jernit og Ide Lycke, født paa Bonderup 1593 den □, død paa Fravfdegaard 10. April 1641, og blev 21. April med sin kære sal. Husbond nedsat i S. Knuds Kirke i Othense. Pladen svarer til Nr. 5.

7) Tyge Brok Daa, Søn af Oluf Daa og Anne Brahe, født 10. Febr. 1639 paa Rafnstorp, død paa hans fædrene Gaard Holme 5. Dec. 1642. Messingplade.

8) Jørgen Daa til Borreby, Søn af Claus Daa og Ingeborg Pasbierge, født i Kiøbenhafn den □ 16□, død 30. Juni 1652 i sit □ Aar »ved en hastig oc

Fig. 8. Herlufmagle. Epitafium fra 1634 over Claus Daa, død 1641, og Hustruer. For Istandsættelsen. Fotografi til Lund: Danske malede Portrætter.

wlyckelig Hendelse paa Vandit imellem Assens oc Haderslef«. Oval Messingplade med drevne Blomster samt Daa-Vaaben og metalstøbte Vaabensøm.

9) Fru Pernelle Banner til Tybierrigggaard, salig Eske Kravse til Assendrup's Hustru, født paa sin fædrene Gaard Giessingholm i Jydtland 1578, død 26. Sept. 1655 paa Assendrup, »og hviler nu her i Aversig Kirke hos

hendes salig Mand og Søn«. Oval Messingplade med gennembrudt Rand. Op-hængt i Skibet.

10) Jomfru Ingebore Dorthea Daa, Datter af Christian Daa og Wiveke Krabbe, født paa Rafnstrup 15. Febr., død 20. Febr. 1659. Oval Messingplade.

11) Jomfru Heilvig Elisabeth Daa, Datter af Chr. Daa og Wiveke Krabbe, født paa Rønnebeghs Holm 14. Febr. 1662, død 22. April 1662 paa Rafnstrup. Lignende Messingplade som Nr. 10.

12) Jomfru Birgitte Sophia Daa, Datter af Chr. Daa og Wibeke Krabbe, født paa Rafenstrup 28. Nov. 1664, død 18. Jan. 1665. Lignende Messingplade.

13) Ulrica Eleonora, Baronesse af Wedel Jarlsberg, født Komtesse af Brockdorff, gift med Friderich Christian Baron af Wedel Jarlsberg, Moder til 3 Drengbørn, død 11. Sept. 1790, 25 Aar og 27 Dage gl. Oval Messingplade.

Paa en særlig Tavle er anbragt 3 Vaabenskjolde, Daa og Lykke, sandsynligvis Aneskjolde hørende til Kisteplade Nr. 8, og Tinhus, med Skriftbaand, hvori H T H F AR 15 (d. v. s. Hilleborg Tinhuus Fædrene Aar 15. .). Pladen hørte vistnok til hendes egen Kiste; hun, der var Farmoder til Rigsadmiral Claus Daa, døde 1575 og blev begravet i Herlufmagle Kirke.

I Daa'ernes Kapel henstaar endnu to *Stensarkofager* i enkel, antikiserende Stil, udførte af Wiedewelt 1781°, den ene af graaflammet, norsk Marmor med hvid Indskriftplade: »Geheime Conference Raad Friderich Wilhelm Friherre af Wedel Jarlsberg«, den anden lignende af rustrøddigt Marmor: »Geheime Conference Raadinde Charlotte Amalie Wedel«, f. Bülow, født 14. Marts 1719, død 15. Sept. 1780. Under de korte Indskrifter Adelsvaaben. Friherren ejede Ravnstrup til sin Død.

Andre Gravminder.

Epitafiemaleri (Fig. 9), forestillende Magister Ludvig Henriksen Pontoppidan, Sognepræst i Herlufmagle, død som Sognepræst ved Aarhus Domkirke, med Hustru Barbara Hansdatter Bacher og hendes første Mand, Magister Jens Nielsen Spend, Sognepræst i Herlufmagle 1659—76. Maleriet, paa Lærred, 143 × 127 cm, er sikkert af Hans Lauridsen i Næstved. Nederst paa den samtidige, profilerede Fyrretræsramme er malet: »Anno 1681 er vores 2 Børn, nemlig Henrick oc Anne Christine Pontoppidan deres Contrafey her hos paa Tavlen sat«. 1682 7. Nov. døde sal. Else Christentze Pontoppidan, Æt. 41 Uger 5 Dage. Sara L. Pontoppidan, født den 22. Juni 1683. Billedet hang 1755 i Koret¹⁰.

Paa Korvæggen var (1755) ved Siden af Epitafiet »afpenslet« et † *Epitafium* over Barbara Bacher, men udsløttet og ulæseligt.

Ligkisteplade over Mag. Jens Spend, Sognepræst i Herlufmagle, født 22. April 1632 i Jylland i Sæby i Wensysesel(!), Søn af Mag. Niels Spend, forud Sognepræst og Provst til Holmen i Kiøbenhavn og Anna Lavritsdatter, død 13. Maj 1676. Oval Messingplade med Blomsterbort, opsat paa Trætavle i Skibet.

Gravsten. 1) 1581. Over »try af Her Jørgen Ber[telsens] Børn«: Per, Marine og Anders, døde 1576. Randskrift med Reliefversaler, der fortsætter sig gennem Hjørnecirklerne. I Midtfeltet to Bomærkeskjolde samt I B D og K A D og forneden 1581. Vistnok Næstved Arbejde (sml. S. 117). Gullandsk Sten 115 × 114 cm, henstillet foran Skibets Vestvæg.

2) 1581. Over »tryg af Her Jørgen Bertelsens Børn«: Per, Inger og Else, døde 1581. Tværskrift med Reliefversaler mellem to Pilastre; forneden to Bomærker og I B D 1581. Af samme Arbejde som Nr. 1. Graa Kalksten, 113 × 69 cm. I Skibets Gulv foran Koret.

3) 1629. Anders Christopherssøn, fordum Ridefoged til Raffinstrupgaard, død 10. Jan. 1629 i sit 67. Aar, og Hustru Jehanne (!) Christensdatter død □ 16 □. Fordybede Versaler. Foroven et Opstandelsesrelief, forneden et Skjold med A C og derom 16—29. Hjørnecirkler med siddende Evangelistfigurer. Ølandsk Sten, 109 × 166 cm. I Skibets Gulv.

4) 1634. Latinsk Indskrift over Sognepræst Jakob Lauridsen, født 3. Febr. 1579, død □, og Hustru Christina Hansdatter fra Vordingborg (Wardingburgicæ), født Kristi Fødselsdag 1589, død □ og deres 10 Børn: Hans 25. Maj 1610, Andreas 28. . . . 1630, Laurids 1. Dec. 1614, Jakob 3. Aug. 1626, Hans 28. Juli 1632, Jakob 20. Juli 1633, Cæcilia 25. Juli 1617, Jakob 18. Maj 1620, Agathe 12. Dec. 1619, Jakob 15. Jan 1630. Dette Minde satte han 1634, i sit Embedes 23. og Provsteembedes 17. Aar; ved en ulykkelig Ildsvaade mistede han sin Gaard og alt sit Gods . . Okt s. A. <død 16. Juni 1643>. Fordybede Versaler. Forneden i Relief Timeglas og Dødningehoved, og indridset Præstens og Hustrus Bomærke og Monogram samt latinsk Paamindelsesvers. Ølandsk Sten, 117 × 73 cm, i Skibets Gulv.

Hude 1904

Fig. 9. Herlufmagle. Epitafiemaleri over Sognepræsterne J. N. Spend og L. H. Pontoppidan med Familie.

Kirkegaardsmonumenter.

5) Frøken Dorothea Sabina Schacktava Rüse, født i Norge, 29. Okt. 1730, døde paa Broxøe den 22. Januarii 1798. Liggende, lidt hvælvet Neksøsandsten, 165 × 87,5 cm. Paa Broksøe's Gravsted ved Kirkegaardens østre Hegnsmur, hvor der iøvrigt er anselige Støbejernsmonumenter.

To enkle, men smukke Sandstensstøtter ved Daa'ernes Kapel over:

6) Edvard Sneedorf Hammer, Doctor theologiæ, Sognepræst for Herlufmagle og Tybjerg Menigheder, født den 24. Nov. 1766, død den 27. Okt. 1829. »I 34 Aar var han disse Menigheders nidkære og omhyggelige Lærer, Bondens Raadgiver og Ven, de fattiges Fader og Forsørger, derfor reistes ham dette Minde af hans sørgende Menigheder«.

7) Tilsvarende over hans Hustru Christiane Sophie Hammer, født Klest, død 1862, sat af Fæstere og Lejere under Viborggaarden.

KILDER OG HENVISNINGER

Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af E. Rondahl 1885, W. Møllerup og E. Schiødtte 1896, K. V. Barfod og P. Nørlund 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Høyens Notebog XI, 1832. — Tegninger af Kirken efter Ombygningen, i Gisselfeld Godsarkiv.

¹ Kronens Skøder I, 452. ² Kanc. Brevbøger. 6. Juni 1592. ³ Tegninger og Fundberetning af E. Rondahl 1885 (NM). Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 140. ⁴ Rondahls Beretning om Kalkmalerier 1885. ⁵ Nævnt 1832 i Høyens Notebog XI. ⁶ Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. S. 10 f., Fig. 4. ⁷ Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. S. 33. ⁸ Lund: Da. mal. Portrætter IX, 163 f. med Gengivelse før Istandsættelse. Restaureringsberetning af Konservator Niels Termansen 1920 (NM). ⁹ F. J. Meier: Wiedewelt. 1877. S. 134. ¹⁰ Lund: IX, 164 f. Slægten Pontoppidan. Nykøb. F. 1905. S. 4.

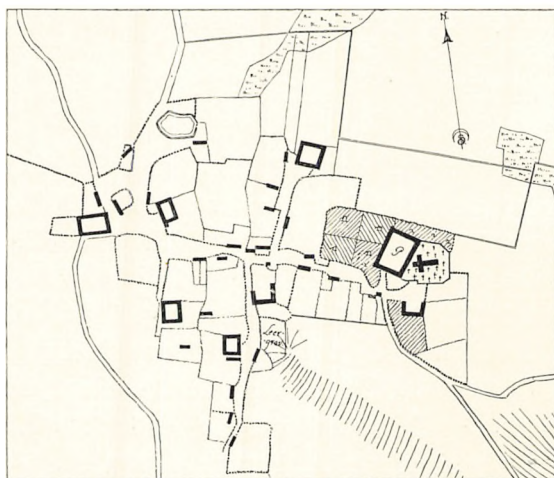

Fig. 10. Herlufmagle 1806.

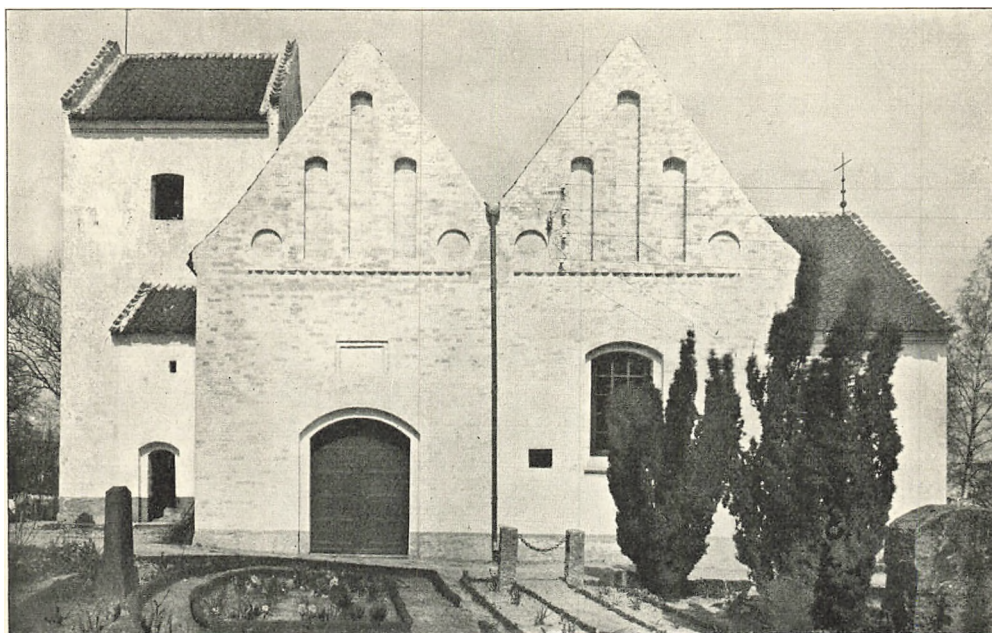

Fig. 1. Fensmark. Ydre, set fra Syd.

V. H. 1931

FENSMARK KIRKE

TYBJERG HERRED

Kirken var efter et i 1486 udstedt Bispeafladsbrev indviet til *Vor Frue*¹. Jus patronatus tilskødedes 5. Marts 1687 Otte Krabbe til Holmegaard², og fra denne Gaard overgik Kirken til Selveje 28. Juni 1911.

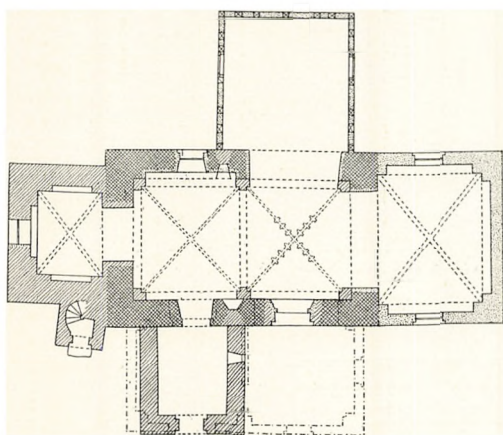
Kirken ligger paa en lille Højning med Fald mod Syd og Øst. Kirkegaardsmurens Kampesten er nu næsten overalt kløvede og omsatte. 1609 nævnes, at der paa Kirkegaardens Laage var »en Bom med Jernstænger at lukke sig selv i« (Rgsk). †*Kirkeladen*, der 1617—20 var tækket med Langhalm, blev vistnok nedbrudt 1680 (Rgsk.).

Bygningen er et Langhus, hvis Vestparti svarer til det romanske Skib, medens Østpartiet, Koret, er fra 1857—58. Taarnet er sengotisk, den nordre Udbygning fra Beg. af 1800'erne. Et sengotisk Vaabenhus har 1921 vejet Pladsen for en moderne Udbygning. Orienteringen har mod Sædvane en svag sydlig Misvisning.

Ved Nedbrydningen af det gamle *Kor* fandtes 1858 i en lille »Hvælving« i den vestre Mur to Æsker; den ene, af Spaan, indeholdt Ben af en Hovedskal, den anden, af Blik, en opløst Masse i Papir; de blev begge indsendte til Kongens Oldsagssamling og er utvivlsomt brændte paa Frederiksborg 1859. I

den østre Side af Muren fandtes henlagt uden Gemmested en Del Mønter, 18 fra Valdemar den Store, 4 fra Knud VI. Møntfundet viser sikkert, at *den romanske Kirke* er bygget i Aarene nærmest efter Valdemar den Stores Død 1182³.

Det lille romanske Skib, der endnu staar nogenlunde bevaret, er af *Kamp*, iblandet en Del *Kridtsten*. Oprindelig Murbehandling med kvadrillede Fuger spores paa Overvæggene. Murhøjden er o. 4,50 m. Hver af Langmurene har sikkert haft to Vinduer, hvoraf nu kun de vestlige er kendelige. Det nordre sidder 40 cm længere mod Vest end det søndre, og Formerne er noget forskellige. Det nordre, i hvis Murkarme der alene ses Kridtkvadre, er kun svagt

1 0 5 10 15 20M
Fig. 2. Fensmark. Plan. 1:300. Maalt af K. V. Barfoed 1916 (Aage Roussel 1930).

smiget; det søndre, der er stærkere smiget, har kun Vestkarm af Kridt, medens Østkarmen og Buen er af riflede Munkesten. Formodentlig er det sidstnævnte ændret i senromansk Tid, men en nøjere Undersøgelse vanskeliggøres af de nye Tilbygninger. Syddøren, der blev fjernet 1921, var indtil da velbevaret med Karme og Rundbue af Kridtkvadre og med smiget Inderparti. Norddøren er helt tilmuret, dens øvre Del bortbrudt af et nymodens Vindue og dens Inderkarme borthuggede med de omgivende

Vægge. Skibets Taggavle er forsvundne, og i Kirkens Indre er Triumfbuen udvidet. I Overvæggene, hvor glat, kalkmaleriagtig Mørtel dækker den ældste Murbehandling, ses Bjælkehuller til det romanske Loft, hvis 9 Bjælker har ligget o. 40 cm under Murkronen; enkelte afhuggede Bjælkeender af Eg (o. 18 × 20 cm) er endnu bevarede⁴. Den vestre Overvæg er delvis af Kridtkvadre.

Senere Ændringer og Tilbygninger. Skibets to Hvælv, der er indbyggede i sengotisk Tid, har Kvartstensribber, som i Østhvælvet er muret i Stormstigeform med tværstillede Sten (ingen Overribber).

Det lille, nu stærkt nedskaarne, sengotiske Taarn med Vindeltrappehus er over lodret stillede Syldsten muret af Munkesten, blandet med Kamp og Kridtkvadre. Paa Nordmuren ses Tilløb til Bæltemuring. Taarnrummet har spids Bue mod Skibet, spidse Spareblændinger, af hvilke den vestre omfatter et fladbuget, nu ændret Vindue, og Krydshvælv med Halvstensribber (ingen Overribber). 1652 blev Taarnet, som var meget brøstfældigt, og Vindeltrap-

pen, som var sønderslagen af udfaldne Sten fra Taarnmuren, »flyet« af Jens Jacobsen fra Næstved (Rgsk.). Taarnets øvre Del, over Hvælvingens Top, er ommuret i Krydsskifte, tildels af smaa røde Sten, og i Klokkestokværket er denne Mur kun en Skæl uden paa et Bindingsværksskelet, oprindelig af Eg, men nu mod Syd fornyet af Fyr; Murtavlene er muret i Forbandt med den ydre Skalmur. Glamhullernes Fladbuestik er nymodens, af smaa gule Sten, og samme Materiale er brugt i de to Gavle. Endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Taarnet højere og kronedes af et rødt, teglhængt Pyramide-tag, hvilket forklarer Udtrykket »Kirketelt« i Chr. Winthers Digt⁵. Rimeligvis er Forandringen sket omtrent 1825, men 1861—62 blev Taarnet paany repareret, idet dets øverste Del blev nedtaget til Murværket, forhøjet og omformet. I Vindfløjen læses 1861.

Det nedrevne, sengotiske *Vaabenhus*, der laa foran den nu forsvundne Syddør, var af Munkesten. Det havde næsten ikke bevaret oprindelige Enkeltheder; Dørbuen, Taggavlen og Gesimserne var ommurede af smaa gule Sten.

Udbygningen mod Nord, der er bygget for Arbejderne paa det 1825 anlagte Holmegaards Glasværk, er af Egebindingsværk, med to Sæt Løsholter og med Skraabaand i Hjørnefagene. Sokkelen og Tavlene er af smaa Sten, Taget afvalmet. Det Indre har rundbuet Arkade mod Skibet og pudset Loft.

Det nye *Kor*, som blev fuldført 1858, har ganske glat Østgavl, Vinduer med Trækarme og hvælvet Indre. Aarsag til Ombygningen var Sognets tiltagende Folkemængde, der nødvendiggjorde en Udvidelse af Alterets Knæfald (Kaldsbog). *Skibets yngre Tilbygning*, der tjener som Vaabenhus og Korsarm, er opført af Arkitekt Tidemand-Dal 1921.

Hele Bygningen staar hvidkalket og teglhængt. Sikkert samtidig med Korets Ombygning er Skibets Gesims ommuret og dets Tagværk, der var opsat 1630 (Rgsk.), fornyet.

KALKMALERIER

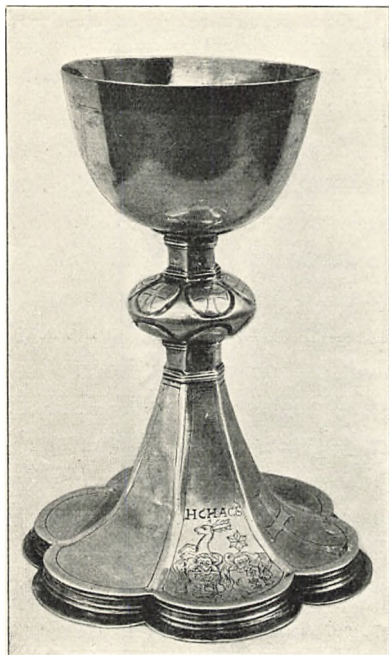
Paa Skibets Nordvæg iagttoges 1888 Kalkmalerirester: Stumper af Ranker, et indcirklet Kors og nederst en Tæppedekoration med rødt Klæde ophængt i sort Stang, rimeligvis fra 1500'erne.

INVENTAR

Altartavlen, Thorvaldsens Kristus i Gips, opstillet paa nyt Bord foran en Tavle med to Søjler, blev anskaffet 1833 (Kaldsbog), men vistnok fornyet 1860. En † *Altartavle*, der maa have været en sengotisk Fløjaltartavle, stod 1832 i en Udbygning og forestillede »Gud med Kejserkrone paa Hovedet holdende

den døde Kristus. I den førstes Glorie: Pater et filius et spiritus sanctus. Paa Siderne to Engle med Pillen og Korset. Fløjene have havt Malerier. Nu Indstiftelsens Ord⁴. Alterskabet er nu forsvundet; *Treenighedsgruppen er vistnok identisk med den, der fra Holmegaard er kommet til Næstved Museum.

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1857. Paa Undersiden af den gamle Disk er graveret: »Anno 1664 hafver Hans kongelige Maiestats (!) velbetrende (!) oc forordnede Stift-Skriver ofver Siellands Stift Hans Christopher-søn Hiort med sin kiere elskende Hustru Abel Chatrine Sohn af christen Kier-

V. H. 1029

Fig. 3. Fensmark. Alterkalk 1664, nu anvendt som Sygekalk.

lighed Gud til Ære oc Kirken til Beprydelse forærit denne Kalch oc Disk til Fænsmarke Kirke efter at dend forrige ved Fiendernis grumme Haand oc Magt er Kirken frarøvet oc borttaget vdi Anno 1658«. Diskens Rand er fornyet. Kalk og Disk, paa 28½ Lod, blev givet til Kirken 1664 (Rgsk.). Den gamle Kalk og Disk, nævnt 1601, vejede 24 Lod. *Oblatæske*, oval, paa hvis Laag et graveret, ovalt, kronet Trollevaaben; Mestermærke J F H (Olrik 236). Som Sygekalk bruges den til Disken svarende gamle *Kalk*, 19,5 cm høj (Fig. 3). Den sekstungede Fod har graveret Kors og to Vaaben (det ene med Hjorteforkrop i Skjold og paa Hjelm, det andet med Nymaane og tre Stjerner i Skjold, og Stjerne som Hjelmtegn), Navnetræk svarende til Diskens Givernavne og Aarstallet 1664; fladrund Knop med seks rundede Felter paa hver Side; i Oversidens Felter er der graverede Kors. Stemplet med Nestved Bymærke og Mestermærke: sam-

menskrevet K H F. Nyere *Disk* med graveret Krucifiks paa Undersiden; ingen Stempler. † *Tinkalk og -disk*, foræret Kirken 1663—64 af Herman Degn (Rgsk.).

Alterstager, malmstøbte. Fodskaalene og det mellemste Stykke af det mangeleddede Skaft stammer fra Baroktiden; de øvrige Dele er uheldigt fornyede. De gamle Dele er o. 29 cm høje. † *Tinlysestager*, nævnt 1663.

† *Krucifiks*, repareret 1605 (Rgsk.).

Lav *Korskranke* med Balustre og to kannellerede Søjler, kronede af Vaser, vistnok fra 1850'erne.

† *Røgelsekar* (»Ildkar«), nævnt i 1601 og 1663 (Rgsk.).

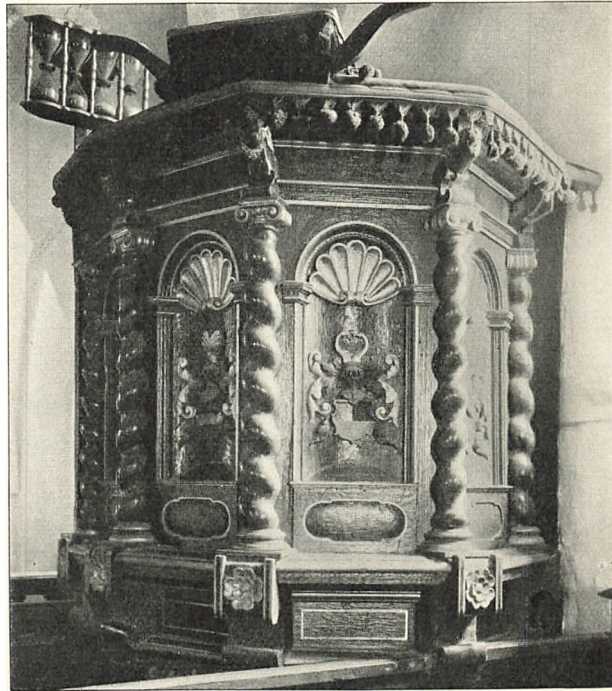
Font. Den romanske Granitkumme, indre Tvm. 50 cm, har Rundstav under øverste Rand og ved Overgangen til det korte, keglestubbformede Skaft; intet

Afløb. Den i tre Aftatser murede Fod er moderne. Fonten blev 1622 »renoveret af en Maler« (Rgsk.).

Fad af sydtysk Arbejde, 53 cm i Tvm.; i Midtcirklen Spejderne, bærende Vindruen, hvorom Minuskelring og yderst Ornamentring (lukket Dobbelt-ranke, i hvis Ovalfelter skiftevis et Blad og en nellikeagtig Blomst). Paa Randen er foruden stemplede Ornamenter to graverede Vaabenskjolde af usymmetrisk, sengotisk Form med meget udslidte og næsten ukendelige Mærker, maaske Fru Hilleborg Tinhuus fædrene og mødrene (sml. S. 630). Paa Randen endvidere: »I I S och K P D haver gifet dette til Fensmark Kirke til Guds Ere och Menighedens Nytte 1665«. I Følge Regnskabet var det givet af Kirkeværge Jens Jensen og Hustru (Karen Pedersdatter) i Kalkerup.

Kande af Tin med Kirkenavn. Stemplet i Bunden: Aaberg 1842 (Fortuna). *Daabskande* anskaffet 1833 (Kaldsbog). 1668—69 købt der i Næstved for Rislev Kirkes Regning en Messingkedel til Fensmark Kirke »at hente Vand i, naar Børn døbes« (Rgsk.).

Prædikestol (Fig. 4) i Barokstil fra henimod 1700, udført med Benyttelse af en ældre Stol i Højrenaissestil fra o. 1600 og ved en Istandsættelse 1901 suppleret med to helt moderne Fag. Fra den oprindelige Stol stammer Storfelterne, hvis nicheformede Arkader har muslingskalfyldt Bueparti og derunder reliefskaarne Adelsvaaben, samt Storsøjlernes Baser og Kapitæler og to Hængestykker. Alle Vaabnernes oprindelige Mærker er bortskaarne; kun i eet spores Konturerne af en Lilje. Ved Stolens Omdannelse o. 1700 har Storsøjlerne faaet snoede Skafter; Storfelternes Fodstykker samt Gesims- og Postamentpartierne er tilføjede og Vaabnene omdannede med paasatte, skaarne Hjelmtegn; af disse er to senere atter forsvundne og tilføjede af nyt ved Istandsættelsen 1901, da ældre Farvelag fjærnedes og de kun malede Skjoldemærker fornyedes.

P. N. 1916

Fig. 4. Fensmark. Prædikestol fra o. 1600, omdannet o. 1700.

Vaabnene er nu: Hahn, Krabbe, Skeel og Parsberg og henviser sikkert til Otte Krabbe til Holmegaard og hans tre Hustruer (Dorte Gersdorff, C. L. von Hahn, død 1685, Birgitte Skeel, død 1737).

Timeglas med 4 Glas, se Fig. 4. 1608 anskaffedes et Timeglas (Rgsk.).

Degnestolen, maaske fra 1605 (se nedenfor), østligst i Skibet, har paa de to Gavplanker, der krones af Trekantgavle med Muslingskalrosetter, Arkader med Perspektivhuller i Buehjørnerne. Døren, der har gammel Laas og Nøgle, prydes af et lignende Arkadefelt. I Vægpanelet er bevaret to Arkadefelter af et enklere Højrenaissancepanel.

Stoleværket er overvejende nyt, fra 1858, men af ældre Dele er bevaret: et Endepanel ved Indgangen, fire Fag langt, fra o. 1600; i søndre Staderække to Gavle og en Dør af samme Art som Degnestolen; Gavltoppene er dog omdannede i Lighed med de yngre Stader. I Degnestolen staar en Fyrreskammel, hvori indsnittet: »P B D S Aar 1775«. † *Skriftestol*, *Bogstol* og »Dukker« til *Kvindestolene* forfærdigedes 1605 (Rgsk.). Høyen har 1832 noteret, at en † *Stol* havde Indskriften »Nicolaus Pastor 1605«, og at der var Rester af et † *Pulpitur*, fra Chr. IV.s Tid, med 12 Apostle. 1652 gjorde Rasmus Snedker i Herlufmagle 11 nye Stole i Taarnet (Rgsk.).

Dørfløj, tidligere i Skibets Syddør, nu mellem de to nye Tilbygninger, har Laas og Dørring af Smedejern fra Renaissancetiden. Jernbunden *Pengeblok*, moderne afpudset.

† *Skab* i Muren til »Kirkens Tingest deri at forvare«, nævnt 1601.

Klokker. 1) Skal have været Gaardklokke paa Holmegaard og har paa Klokkelegemet ene Side: »Oluf Da Ane Brahe«, samt Aarstallet 1642. Tvm. 42 cm.

2) »Støbt af B. S. Løw i Kjøbenhavn bekostet af Fensmark Kirkes Ejer Overskjænk Grev Danneskjold Sæmsøe i Aaret 1861«.

En Klokke blev afgivet i Klokkeskat 1601, en anden blev omstøbt 1661—62. For tre fattige Mænd, som ikke kunde udrede deres Qvotam til Klokkestøberen, maatte Kirken betale 9 Daler (Rgsk.).

GRAVMINDER

Epitafietavle af Fyrretræ, 50 × 33 cm, i Profilramme, sortmalet med gylden Fraktur over »Hr. Oluff Oluffson, Capellan i 2 Aar, siden Sognepræst i 5 Aar, imidlertid to Gange gift, med sal. Maren Hans Datter (to Døtre) og med Dorethe Johans Datter (en Datter), død 1669, 42 Aar. »Er denne liden Tafvle opsat aff dend Sl. Mands Broder H. Villads Olufson Past: et Præp: in Greve«. Paa Nordkappellets Væg.

Gravsten over den retskafne, kristenkierligste Ægtefælle, bedste Fader, sal. Hr. Søren Kirchoff, Inspecteur ved Holmegaards etc. Godser, død 14. Sept. 1782 i sit 58. Aar, helliget af hans efterlevende A. T. Behr Aar 1785. »Du gick min bedste Ven, til Ærens evig Glæde . . .«. Faksekalksten, 172 × 103 cm, skraakantet paa alle Sider. I Kapellets Gulv.

Trætavle, hvorpaa opsat *Ligkisteprydelser*: et Krucifiks, et Kranie og Ornamentborter, alt af Bly, samt en oval Plade i støbt Bladkrans med Indskrift over: »Frøchen Elsebe Dorothea von Offenberg hvis Føde-dag os er uwiist, mens gandske wist at hun« døde i sit 73. Aar 17. April 1739, Natten mellem 11 og 12 efter faa Dages Svaghed, og efter at hun havde modtaget Sakramentet og siden »reguleret« sin Begravelse og efterladende Formue. Et Mindevers af hendes tro Ven og Tjener undertegnet S. L. V. K. Paa Nordkapellets Væg.

Lille Trætavle over en Soldat, falden ved Fredericia 1849.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskabsbog 1601—84 med Inventarier 1601 og 1663 (LA). Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog 1783—1823 (LA), paabegyndt 1840 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetning af W. Møllerup og E. Schiødte 1896, af K. V. Barfoed 1916 og P. Nørlund 1916—17. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Høyens Notebog IX, 1832. — Meddelelse om Kalkmalerifundet fra Junger, Holmegaards Glasværk (NM).

¹ KhS. 3. R. VI, 350. Repertorium, Series Secunda, Nr. 5867. ² Kronens Skoder II, 596. ³ Kaldsbog. Sml. Rasmussen: Gisselfeld. S. 20. P. Hauberg: Møntforhold 1146—1241. S. 22. G. Galster: Møntfund i Præstø Amt. Præstø Amts Aarbog 1923, 99, 106. ⁴ Høyens Notebog 1832: »Ovenpaa Hvælvingen Spor af rundbuede og spidsbuede Vinduer og af Bjælkehuller, der have ligget tæt ovenfor Vinduerne og dybere end de nuliggende«. ⁵ N. Bøgh: Chr. Winther. I. S. 31.

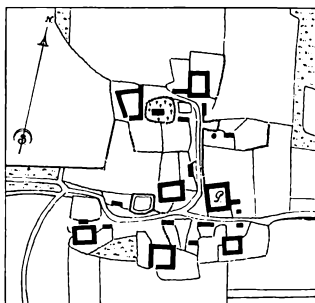

Fig. 5. Fensmark 1781.

Fig. 1. Rislev. Ydre, set fra Sydost.

P. N. 1916

RISLEV KIRKE

TYBJERG HERRED

Kirken, der 1472 nævnes som *Vor Frue Kirke* i Rislev¹, er *Annek*s til Fensmark og har været forenet med dette Sogn allerede før Reformationen. 1589 siges (i Kirkens Regnskab), at Rislev Præster har af Arilds Tid boet i Næstved ved Store Bro. 5. Marts 1687 fik Otto Krabbe til Holmegaard kgl. Skøde paa Jus patronatus til Rislev Kirke. Fra Holmegaard overgik den til Selveje 28. Juni 1911.

Kirken ligger sydøst for Byen, ensomt, frit og højt, med Udsigt især mod Syd. Kirkegaarden, hvorpaa der vokser smukke Ege og Aske, danner selv en lille Bakke med Fald mod Øst, Syd og Vest. Kirkegaardsmuren, som paa disse Sider følger Bakkefoden, er overvejende af Kamp, men omkring Nordvesthjørnet af brede, tykke Munkesten i Munkeskifte. I Nordhjørnet er Granitstenene kløvede og omsatte. Indgangspillerne er af smaa gule Sten. †*Kirkeladen*, nævnt 1567, blev lejet ud for 2 Mark dansk aarlig. 1620 blev den nedbrudt.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt to gotiske Tilbygninger, Taarn og Vaabenhus.

Den romanske Granitkirke er bygget af ret omhyggeligt kvaderhugne Sten, med tydelige Hjørnekvadre. Under Koret ses en 5—8 cm fremspringende,

retvinklet Sokkel, som, nu dækket af Jord, ogsaa findes paa Skibet, hvis Murhøjde er o. 5,50 m. Af de oprindelige Vinduer, der er helt tilmurede, ses i Koret et østre og et nordre, i Skibet et nordre, 1,60 m højt og siddende o. 3,50 m over Soklen. Skibet har vistnok ligesom Kirkerne paa Stevns kun haft eet Vindu i hver Langmur. Den bevarede Syddør har rundbuet Yderkarm af Granitkvadre, nu helt overpudset; dens Inderloft er ommuret til Fladbue. Norddørens Plads er ikke kendelig. I en Kvader paa Nordmuren, 110 cm fra Nordvesthjørnet, er hugget fordybede Linjer i Form af et Diagonalkryds med en lille Cirkel (6 cm i Tvm.) omkring Skæringspunktet. Den oprindelige Vestgavl staar bevaret under Taarnet. I det Indre har den runde Triumfbue Kragbaand, hvis Profiler er trukne i den nymodens Puds, og den er maaske senere udvidet. Skibets Overvægge har trods moderne Flikmuringer Rester af romanske Kvaderiller, især paa Vestvæggen. De oprindelige Loftsbjælker (o. 16×18 cm) har efter Stumper og Bjælkehuller at dømme siddet 13 cm under Tagremmen. Paa Vestgavlens Inder-side, der aldrig synes at have været fuget som Væggene, ses Aftryk af det forsvundne romanske Tagværks højtsiddende Hanebaand, og i begge Taggavle findes fire firkantede Bomhuller, o. 15 cm dybe, beregnet til 6—7 cm tykke Stokke.

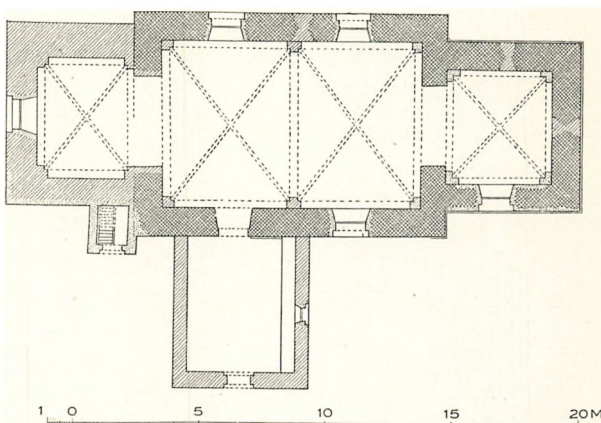
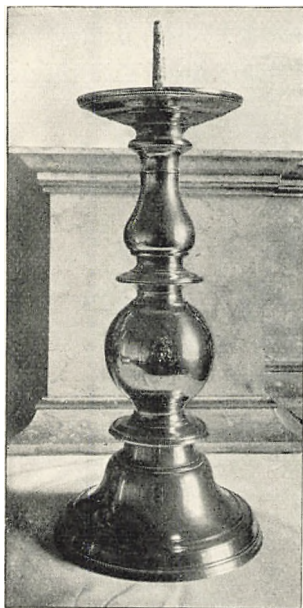

Fig. 2. Rislev. Plan. 1:300. Maalt af K. V. Barfoed 1916 (Aage Roussell 1929).

Gotiske Ændringer og Ombygninger. Vistnok medens Bjælkeloftet endnu laa paa Plads, er *Skibets Gesims* blevet ommuret med Munkesten. Den paa Nordmurens vestre Halvdel bevarede Gesimsprofil, med rulskiftemurede Tænder under en Kvartrundstav, virker senromansk. Iøvrigt er der kun almindelig gotisk Falsprofil, hvortil slutter sig Triumfgavlens glatte Kamme og Toptinde. Aldersbestemmelsen af disse Paabygninger vanskeliggøres derved, at Korets og Skibets indbyggede gotiske *Hvælv* er moderne fornyede med Undtagelse af Vesthvælv, som har Halvstensribber. Tagværkerne er begge sengotiske, af Krydsbaandtype; Spærstivernes nedhængende Ender er grovt affasede. I Kortaget, der har øksehugne Numre, er Spærstiverne forbundne med Spærskoene ved »Kæmning«; i Skibets Tag, der har Huljærns Stregnumre, er de derimod samlede med Tap.

Taarnet, fra Tiden o. 1500, er af brede, tykke Munkesten i Munkeskifte,

med talrige Bomhuller. Taarnrummet har Spidsbue mod Skibet og et paa Hjørnepiller hvilende Hvælv med Halvstensribber. I Mellemstokværket findes fladbuede, parvis ordnede Spareblændinger. Klokkestokværket har kun bevaret sine gamle, fladbuede Glamhuller paa de to Sider, mod Nord et enkelt med falset Karm, mod Øst to mindre. Taarngavlene og Trappehuset er moderne. 1589 forbedredes Klokketaarnet af Jep Jensen og Mogens Bentzen med nye »Kirkekamme« og Kobberknap. Der købtes 1400 Mursten, 250 Tagsten og 150 »Oversten« (Rgsk.). 1755 havde Taarnet et lille Spir.

V. H. 1920
Fig. 3. Rislev. Alterstage.

Sengotisk *Vaabenhus*, af Munkesten i Munkeskifte, med fladbuget Syddør i Spidsbueblænding. Paa den ommurede Gavl staar i Jernankre B R 1761 (d. v. s. Birgitte Restorff til Holmegaard).

Kirken er hvidkalket og teglhængt, paa de nordre Tagflader med *Munkelegl*. Ved en Hovedreparation 1860—63 (Kaldsbog) ommuredes Korets Sydside og østre Taggavl samt hele Taarnets Sydside med Trappehuset og begge Taggavlene. Alle aabne Vinduer omdannedes efter linealgotiske Støbejernsstel (som i Tybjerg). I det Indre, der staar glat pudset, blev baade Korhvælvet og Skibets østre Hvælv ombyggede.

KALKMALERIER

1628—29 fik Lawrentz Murmester fra Vordingborg 12 Dlr. for at staffere Kirken indentil. Til Arbejdet købtes 2 Tønder til at age Sand og Vand med, 1 Tønde til Farve, 2 Trug, 2 Spande, 2 Stripper, 2 Bastlimer og 1 Fad Kønrog (Rgsk.).

INVENTAR

Altartavlen, som staar paa et nyt Alterbord, svarer til Fensmarks og er opsat 1860. 1833 blev den gamle Altartavle afløst af en ny (Kaldsbog).

Altersølv. *Kalk*, 21,2 cm høj, fra 1561. Foden er formet som en ottesidet Pyramide over et Firpas med spidse Tunger mellem de fire Halvcirkler. Over en af de sidstnævnte har været fastgjort et nu tabt Krucifiks samt to Sidefigurer, af hvilke kun den ene er bevaret, en knælende Mand, klædt i Knæbukser og kort Trøje med Pufærmer. Den lodrette Fodkant bestaar af en gotiserende, gennembrudt Ranke i støbt Arbejde. Paa Underkanten graverede Versaler: »Her Niels Peersen Sogneprest til Risløf Kirkhe oc Iep Nielsen oc

Olle Madcen Kirkeverre lod gøre denne Kalck 1561 — xxxxiij lodt — forgiølt til Pindisdag 1563«; Mestermærke med Bomærkeskjold (se Oversigt. Metalarbejder). Noget repareret, ottekantet Skaft med flad Knop, der mellem lancetformede Tunger, med Stavværk i gennembrudt Arbejde eller paa skra-veret Bund, har seks støbte Blomster afvekslende med seks Rudetoppe; paa disse er loddet smaa, støbte Hoveder, tre Engle- og to Barnehoveder samt et større Kvindehoved. Inden i Foden er indprikket et Kirkeværgenavn 1819. Nyt Bæger, stemplet med svensk Sølvmærke (tre Kroner) 13¹/₄ L. og L. Berth, samtidig med *Dysken* fra 1866. †*Tinkalk*, istandsattes 1620. †*Vinflaske* af Tin, istandsattes 1623. 1660 blev et nyt Vindu indsat i Stedet for det, som onde Mennesker havde udbrudt og var indgaaet i Kirken, hvor de havde bortstjaalet Alterdug, Vinflaske og Tavlepengene til Paaske 1659 (Rgsk.). En ny †*Vinflaske*, med Rem, købtes 1660 hos Jacob Kandestøber i Næstved. En lille rød †*Læderpose* med 4 Rum, som Præsten bruger at forvare Brød, Vin, Bog, Kalk og Disk i, naar han beretter de syge, købtes 1665. †*Blikæske*, at forvare Brødet i for Utøj, købtes 1671. Ny †*Tinvinkande* til Alteret, købtes 1672. En lille †*Dug* »paa Dysken over Brødet paa Alteret«, anskaffedes 1680 (Rgsk.).

Monstranshus, se S. 646, Pengeblok.

†*Røgelsekar* (»Ildkar«), nævnt 1567 (1589), blev 1647 »flyet« med to Stænger, en lille Lænke og 1 Ring (Rgsk.).

Alterstager (Fig. 3), 46—46,5 cm høje, balusterprofilede med klokkeformet Fod. De siges i 1589-Inventariet at have kostet 14 Dlr. og blev 1646 omstøbt og »flyet« i Næstved (Rgsk.).

†*Alterklæde*, af 14 Alen affarvet blommet Atlask, købt 1653. Skrædderen

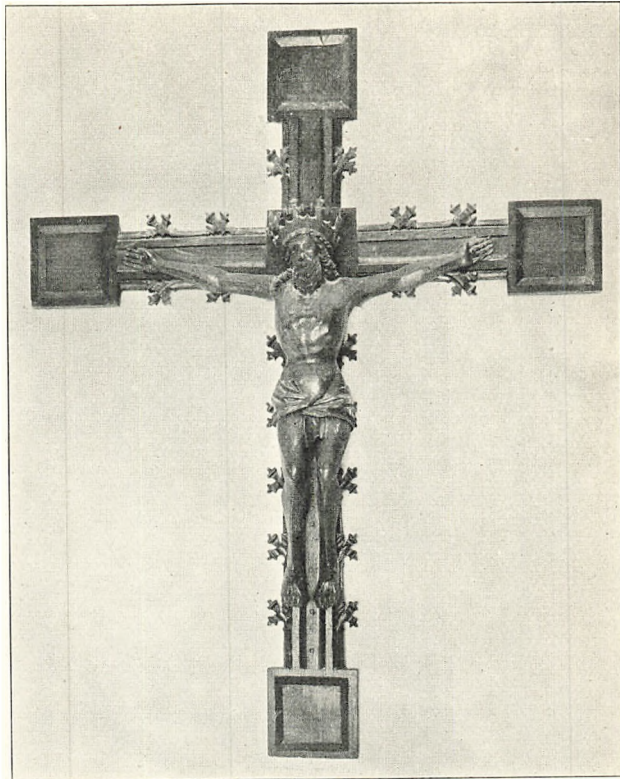

Fig. 4. Rislev. Krucifiks.

V. H. 1929

gjorde i den Anledning to Rejser ud til Kirken, først for at tage Maal, dernæst for at slaa Klædet op (Rgsk.).

†*Messchageler*, nævnte 1567 (1589), en af rødt Fløjl med »Guldlad« og Guld-snore kostede 95 Dlr.; en af brunt Fløjl 20 Dlr.

†*Skab* til Kirkens Klæder, nævnt 1567 (1589). 1671 blev der slaaet et Jern paa det »for Utøj, som havde sin Gang ind og fordærvede Klæder og andet, som inde var« (Rgsk.).

P. N. 1914

Fig. 5. Rislev. Prædikestolens Figurer, oprindeligt anbragte i Esrom Klosters Altertavle 1496.

Font af Granit, romansk, af een Sten. Den firpasformede Kumme, Tvm. 72 cm, har en mindre Rundstav under Overkanten, en større nederst, over den lave keglestubformede Fod. Intet Afløb. Sml. Skelby S. 654.

Fad af Messing, glat, med nyere Rand, sikkert det, der 1628 købtes hos Harmand Kedelfører i Næstved for 7 Dlr. (Rgsk.).

Tinkande anskaffet 1833 (Kaldsbog). †*Messingkedel*, gammel, nævnt 1567 (1589). 1652 købtes en lille Messingkedel »at hente Vand med i Kirken, naar Børn kristnes«, og atter 1666 en ny (Rgsk.).

Korbuekrucifiks, sengotisk, fra o. 1475—1500 (Fig. 4). Figuren, 90 cm høj, er mod Stilens Sædvane frontal, Hovedet bærer en stor Kongekrone, med skarptsnoet Pandering og korsbladformede Takker, og Fødderne er ad-

skilte. Disse ejendommelige Træk skyldes vistnok, at man har villet efterligne et ældre Krucifiks. Iøvrigt er Figurbehandlingen den for Datiden typiske nordtyske Værkstedsmåner og minder om andre af Egnens Krucifikser (sml. Roholte, Fakse Hrd., og Fuirendal, Sorø A.). Det anselige Kors-træ har langs Kanterne gotiske Korsblade. Den glatte Korsskæringsplade er firkantet ligesom de nu tomme Evangelistfelter. Egetræet staar rensset³.

Prædikestol, linealgotisk Snedkerarbejde fra 1863, i hvis Felter er opstillet fire sengotiske Apostelfigurer, o. 65 cm høje, af rensset Egetræ (Fig. 5). Den ene, der er klædt i præstelig Dragt, bærer Sko i Modsætning til de tre andre. De kraftigt og karakterfuldt skaarne Figurer hører oprindeligt ikke hjemme i Kirken, men har siddet i de nu ødelagte Fløje af den i Nationalmuseet opbevarede Esromtavle fra 1496, der 1865 henstod paa Holmegaard (sml. Holme-Olstrup K., Hammer Hrd.)⁴. †*Prædikestol* af Eiler Abelsøn, Billedsnider i Næstved. Af det udførlige Regnskab fremgaar, at Prædikestolen, der blev rejst 1609, har været en Lektorieprædikestol (sml. Valløby S. 307), over hvilken der 1611 blev anbragt en Himmel samtidig med, at 10 Billeder »førtes i de ledige Rum i Panelet«. 1646 fik Claus Maler i Næstved 104 Dlr. for at staffere Prædikestolen. Under Arbejdet, der varede 7 Uger, betaltes der Sengeleje for ham og hans Karl, og han fik Vogn til fire Gange at hente sig Fetalje og Øl. 1669 blev der gjort en ny Vindeltrappe til Prædikestolen (Rgsk.).

Stolestader, af Fyr, nu egetræsmaalede. Den østligste Gavl i hver Række har Ungrenaissancesnitværk fra o. 1560—70. Øverst paa den rundbuede Planke er skaaret et Fantasihoved i Profil, paa Mandssiden (Fig. 6) en Konge med langt kløftet Fuldskæg, paa Kvindesiden en Kvinde med en fantastisk Hjelm. Derunder i et Frisefelt Reliefversaler: »D. Nicola(us) Petri Pas[tor]« (sml. Alterkalken). Under Skriftfrisen har hvert Stade endvidere et Højkantfelt med Akantusværk ordnet henholdsvis om en Volut med Dyrehoved og om en Vrængemaske. Gavlenes Bagsider er skaarne i Fladsnit; til Buen slutter sig en Arkade, og i Felterne er anbragt en Krigser med Hjelm og et dobbelt Kvindehoved med fælles Hjelm.

P. N. 1016

Fig. 6. Rislev. Stolestadegavl.

De derefter følgende syv sydlige og ni nordlige Stader er bruskarokke Arbejder fra 1636 af Hans Stub, Snedker i Næstved. Efter Fortingning fik han 18 Mark for hvert af de 30 Stolestader, han leverede (Rgsk.). Gavlene har Pilastre, Topstykkerne Englehoveder udskaarne i Eg, medens Dørene prydes af Arkadefelter med kvaderdelt, omkringløbende Pilasterramme. I Kir-

Ango Roussel 1930

Fig. 7. Rislev. Monstranshus, omdannet til Pengeblok.

dens Vestende er Gavle og Døre af samme Art, men enklere; de nu forsvundne Englehoveder er her erstattet af Gipskopier. Sml. Kongsted S. 540.

†*Skriptestol*, to Stole paa Pulpituret og en Vindeltrappe blev forfærdiget 1637 af Hans Stub. †*Degnestol*, et Stykke Panel og en Bænk, »at Ungdommen kan sidde paa, naar de læser«, blev flyet 1649 af Hans Stub. †*Panel* og †*Bænke* i Vaabehuset blev gjort af Rasmus Snedker i Herlufmagle, 1652 ved den østre Side, 1653 ved den vestre Side (Rgsk.).

†*Pulpitur* og *Panel om Fonten* blev rejst 1632 af en Næstvedsnecker. Claus Maler stafferede det 1648 for 40 Dlr. i to Uger. 1653 blev Pulpituret forandret, »som for Ungdommens Skyld var billigt fornøden« (Rgsk.).

†*Pulpitur* og *Panel om Fonten* blev rejst 1632 af en Næstvedsnecker. Claus Maler stafferede det 1648 for 40 Dlr. i to Uger. 1653 blev Pulpituret forandret, »som for Ungdommens Skyld var billigt fornøden« (Rgsk.).

Pengeblok, af Eg, 99 × 55 × 35 cm, med tagformet Ryg, bundet med tætte, sildebensrifledede Jernbaand, sikkert et omdannet *Monstranshus* (Fig. 7).

1567 (1589) nævnes en jernbunden Blok, som Kalk og Disk staar i. *Klokker*. 1) Mellem Ornamentbælter med Bladranker, det øvre samlet af Stykker med en Havfrue i Midten: »Gloria in excelsis Deo fecit Friderich Holtzmann«. Paa Klokkelegemet er paa den ene Side Krabbernes og Skeelernes Vaaben, og modsat: »Gud til Ære, hans Menighed til Nytté haver højædle Her Otte Krabbe og welbaarne Frue Birgitte Scheel ladet støbe denne Klokke til Risløv Kirke Anno 1715«. Tvm. 114 cm.

2) Omstøbt 1927 af B. Løw & Søn, København. Paa den gamle Klokke, Tvm. 70 cm, læstes mellem Ornamentbælter: »Si Deus pro nobis qwis contra nos Rislef Kirke Anno 1618 Berent Bodeman«. ⁵ Kirkeregnskabet 1617—18 nævner, at Klokken blev købt med Lensmandens Bevilling for 160 Dlr., at Hans Svart i Næstved fik 8 Dlr. for sin Umage med at hente den i Tyskland, og at to Karle, som prøveringede den, Nat og Dag, fik 1 Mark. 1589 havde Kirken en skøn Klokke paa 6½ Skippund (Rgsk.).

Paa *Klokkestolens* Egetømmer er skaaret: »Bekosdet af B T Anno 1773«.

GRAVMINDER

Paa Kirkegaarden findes flere Monumenter af Smedejærn fra Tiden o. 1850 og senere.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskabsbog 1589, 1604—85, med Afskrift af Inventarium 1567 (LA). Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog 1738—1823 (LA), fra 1840 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af W. Møllerup og E. Schiødt 1896, af K. V. Barfod og P. Nørlund 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ KhS. 5. R. IV, 408, 410. Sml. Repertorium, Series Secunda. Nr. 4476. ² Kro-nens Skøder II, 596. ³ M. Mackeprang: Afvigende Krucifixformer. Afno. 1907, 50 f.

⁴ Beckett: Altertavler, 54. ⁵ Klokkestøberen Berent Bodeman var bosat i Lybæk. Sml. Th. Hack: Lübecker Glockenkunde. Lüb. 1913. S. 223.

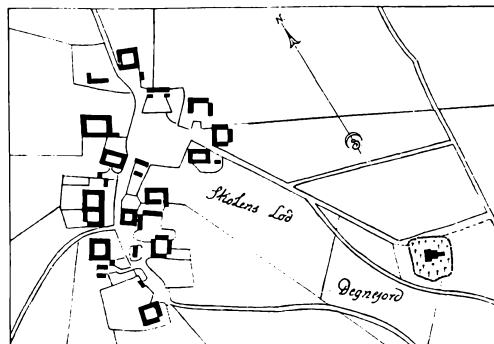

Fig. 8. Rislev 1793.

Fig. 1. Skelby. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1929

SKELBY KIRKE

TYBJERG HERRED

1581 siges i Anledning af en Retssag, at Jus patronatus tilhører Kronen og Kongen¹. 16. Okt. 1630 fik Ejler Urne til Gunderslevholm ved Mageskifte Jus patronatus til Kirken², og fra denne Gaard overgik den til Selveje 25. Maj 1915.

Skønt Præstegaarden ligger i Skelby, er Sognet *Anneks* til Gunderslev. Før 1648, da denne Ordning blev truffet, var Skelby *Anneks* til Bavelse.

Kirkebyen ligger vestligst i Sognet, lavt ved Susaaens Bred tæt overfor Gunderslev Kirke (Ø. Flakkebjerg Hrd., Sorø A.). Kirkegaarden, hvis Jordsmon falder svagt mod Vest, hegnes af et gammelt Stendige, som kun paa et kort Stykke er ombyttet med nyere Mur.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt Taarn og Vaabehus fra sengotisk Tid. Sengotisk er ogsaa Korets Østende.

Den romanske Kirke, der foruden Kor og Skib har haft en forlængst forsvundet Apsis, er usædvanlig anselig, baade rummelig og høj. Materialet er *Fraadsten*, noget blandet med raa *Kamp* og *Kridtsten*. Større Fraadstenskvadre er især brugte i Hjørnerne. Murtekniken ses bedst paa den bag Taarnet skjulte Vestgavl, hvis nedre Del helt er af *Fraadsten* i meget forskellige Dimensioner og i Skiftehøjder, der varierer fra o. 10 til o. 50—70 cm; Taggavlen er

dog næsten helt af Kamp, med flere Bomhuller, som er trekantede eller fir-kantede, formede tilfældigt efter Stenene. I Fraadstenspartierne har Fugerne været skraat glattede, i Kampestenspartierne derimod kvaderrillede. *Koret*, hvis Indre kun er o. 3,15 m langt, men o. 8,15 m bredt, har efter Apsidens Nedbrydning dog bevaret Rester af de ydre Østhjørner, og i det Indre Apsismundingen, der har været næsten 7 m bred, svarende til en Apsisradius paa henvend 3,50 m. Trods de gotiske Paamuringer ses det, at den af Fraadsten murede Apsisbue har haft Kragbaand af samme Art som Korbuens (se nedenfor), men vistnok uden Ornamentik. Fem Fraadstenskvadre med forsænket Rundbuefelt (Fodlinie o. 30 cm) er indsat i Østforlængelsens yngre Mure og

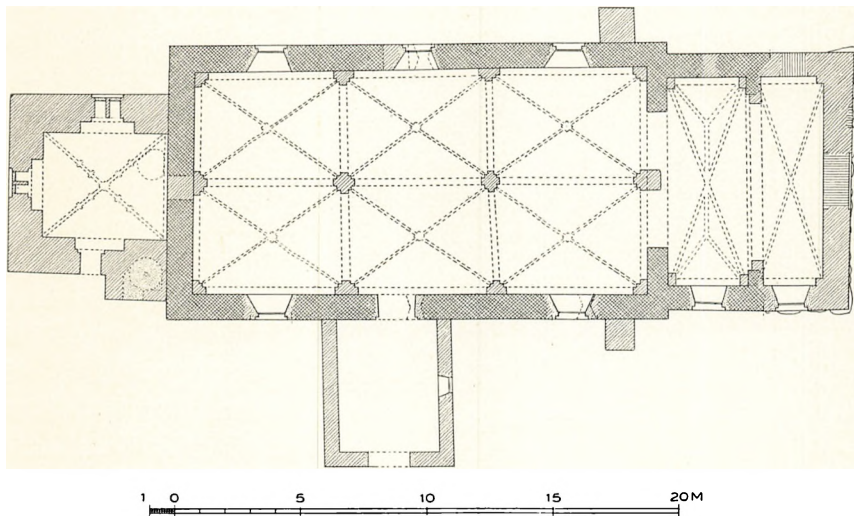

Fig. 2. Skelby. Plan. 1:300. Maalt af K. V. Barfoed 1916 (Aage Roussell 1930).

maa stamme fra Korets eller Apsidens Gesims. Af andre, oprindelige Enkelt-heder har Koret kun bevaret svage, overpudsede Spor af et Nordvindue. *Skibet* er i det Indre o. 18 m langt og henvend 9 m bredt; Bredden, der altsaa er det halve af Længden, naar næsten et almindeligt romansk Kirkeskibs Længde. Murene, hvis Højde er godt 8 m, har en udkragende Buefrisesegims, bedst bevaret paa Sydsiden. I hver af Langmurene har der sikkert været 3 Vinduer, der sidder henvend 5 m over Jordhøjde med Buetoppen tæt under Gesimsfrisen; de to østlige Par kan paavises i tilmuret Stand; de andre, der maa have været placerede vest for Dørene, er derimod forsvundne. Kun det ved Vaabenhustaget siddende Sydvindue synes at have bevaret sin fulde Længde. Af Dørene, der har siddet ikke mindre end 8,50 m fra Vesthjørnerne, har den helt tilmurede Norddør haft Rundbuestik. Syddøren er omdannet og udvidet. Da der mod Sædvane ikke i senere Tid er brudt en Taarnbue mellem Skibet og det tilbyggede Taarn, har Kirken bevaret hele sin Vest-

façade, som aldrig har haft Vindue, men Dør med Buestik af Fraadstenskvadre, hvis Overkant danner en Ægbue. I det Indre har den brede, nu 5,75 m høje Triumfbue Kridtstens Kragbaand (Fig. 3), hvis udhældende Forsider er prydet med Ornamenten i svagt Relief, slyngede og flettede Baand, der hver bestaar af to Side om Side lagte Smaastave. Væggene synes fra første Færd at have staaet grovt mørtelpudsede, som det endnu ses over Lofterne. I Mørtelen paa Triumfgavlens Østside har en forsvunden Loftsbjælke efterladt et Aftryk, hvori der ses et Sildebensskifte; et andet findes højere oppe paa Gavlen, der helt er af Fraadsten. I Skibets Sydvæg er de øverste Skifter murede af Kridtkvadre, og samme Materiale er, blandet med raa og kløvet Kamp, brugt til Indersiden af vestre Taggavl (se S. 648).

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte. Inden den

Fig. 3. Skelby. Korbuens nordre Kragbaand. P. N. 1916

romanske Apsis forsvandt, og sikkert før Skibets Overhvelvning, fik Koret et *Hvælv*, hvis Halvstensribber danner en ufuldstændig Stjerne, idet de deler nordre og søndre, men ikke østre og vestre Kappe (Tilløb til svære Overribber). Hjørnepillerne har to Skifter høje, profilerede Kragbaand (hu-

let Gesimsled over Rundstav). Da Skibet skulde overhvelves, har man af Hensyn til Rummets Bredde anset det for nødvendigt at dele det, saa at Anlægget blev *toskibet* (Fig. 5). Foruden Vægpillar rejste man derfor Midtpiller, den østligste midt foran Korbuens. Som sædvanlig har man haft Vanskelighed ved at bringe Tvedelingen i Harmoni med det udelte Kor, og Østpillens Østside er tilmed ikke leddelt. Iøvrigt er baade Pillerne og de 2×3 Hvælv smukke i Forholdene; Kvartstensribberne mødes i Topruder (ingen Overribber).

Korets Østforlængelse, der henved 1500 afløste Apsiden, er delvis opført af dennes Materiale. Et tilmuret, anseligt Østvindue har været spidsbuet, medens en lille, tilmuret Spidsbue nord for Vinduet vist kun er Levning af en ydre Blænding. I Nordmuren spores en Præstedør. Østgavlen har over et Savskifte otte (oprindelig ni) spidsbuede Højblændinger og nu lave, glatte Kamme. Det Indre overdækkes af et Krydshvælv med Halvstensribber (lette Overribber); da det ligger lavere end Hvælvet i det gamle Kor, har det en muret Væg over vestre Gjordbue op mod den romanske Apsisbue. Samtidig med Østforlængelsen er hele Korets Tagværk fornyet, i Dragerstolstype; de spinkle paabladede Spærstivere er nummererede med øksehugne Stregnumre, medens

de tre »Kongers« Samlinger er mærkede med vekslende Huljernstegn, delvis runelignende. Østforlængelsen og Korets Nordmur nøjes med almindelige gotiske Falsgesimser, men over Sydsidens romanske Murstykke er der en Fladbuefrise, hvilende paa profilerede Konsoller; Aarsagen til denne Afvigelse lader sig ikke paavise.

Skibet, i hvis Sydside der før de nuværende har været to brede, fladbuede Vinduer, har faaet paabygget to lave Støttestykker. Triumfgavlens Kamtakker dekorerer af Blændinger med stærkt varierede Afslutninger: vandrette False, Trappestik og Spærstik, og snart med, snart uden Hængestave. Ligesom Korets Tagværk er ogsaa Skibets sengotisk, men af Krydsbaands-type (Stregnumre).

Vaabenhuset, hvis Syddør er udvidet i nyeste Tid, har femtakket Gavl med fem spidsbuede Højblændinger. Tagværket er meget enkelt, men oprindeligt.

Taarnet har fire Stokværk. Taarnrummet, der som nævnt aldrig har haft Arkade til Skibet, er tilgængeligt ad en fladbuget Syddør med Spidsbuespejl,

gennembrudt af en korsformet Glug; dets to delvis tilmurede, spidsbuede Vinduer er begge tvedelte af Stavværk. Omkring Aabningerne er der i Væggene spidsbuede Spareblændinger; Hvælvet har Halvstensribber med »Stormstige-kors« og Toprude (brede Overribber med Trinsten af Bindere). Trappehusets Vindeltrappe er nu lukket og utilgængelig nedefra, idet den erstattes af en Stige gennem et Hul i Hvælvingen. Begge Mellemstokværk faar Lys gennem to fladbuede Glugger, de øvre i Spidsbuefelter. Det nedre har i Sydveggen en spidsbuet, i hver af de to andre Vægge to fladbuede Spareblændinger, det øvre et tilsvarende Antal, alle fladbuede, og tæt under Gluggernes Buestik en Række Bjælkehuller. Klokkestokværkets Tvillingglamhuller er i Nord og

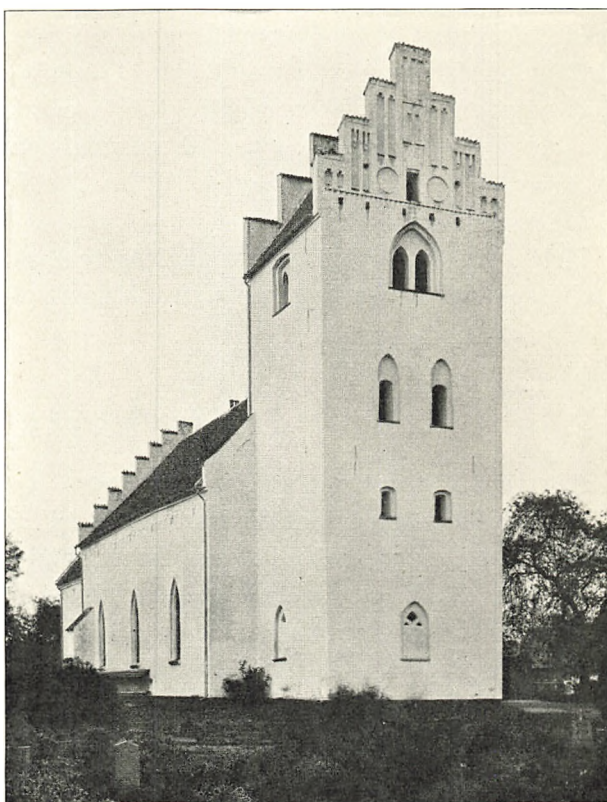

Fig. 4. Skelby. Taarn, set fra Nordvest.

P. N. 1916

Syd fladbuede, i Øst og Vest spidsbuede med en nu tilmuret Rundbueglug i Spejlet. Gavlene er indbyrdes meget forskellige. Den femtakkede Østgavl (Fig. 1), hvis Type er ældst, har over et Savskifte fem spidsbuede Højblændinger, tvillingdelte af Stavværk med Spærstikhul i Spejlet; i Toptinden staar dette Hul aabent, i de to Fodtakker er Underdelingerne kun fladbuede. Den syvtakkede Vestgavl (Fig. 4) har derimod et udpræget sengotisk Blændings-system af Præstø-Næstvedtype, med to Cirkler, over Gluggen et Firkantfelt med et fordybet, dobbeltarmet Kors og i Takkerne pibeagtige Blændinger med skiftende Afslutninger omtrent som Triumfgavlens. Taarn-gavlene er næppe helt samtidige, eller de maa ialfald antages at være murede af to forskellige Haandværkere. Tagværket har vistnok haft en nu forsvundet Stol. Paa Taarnets Sydside læses i Jernankre: C F v P 1775 (d. v. s. C. F. v. Plessen til Gunderslevholm).

Hele Bygningen staar hvidkalket og teglhængt. I de aabne Vinduer sidder stejlt spidsbuede Støbejernsstel fra 1865 (Kaldsbog).

INVENTAR

Allerbordet er dækket af Fyrrebrædder.

Allertavlen egetræsmaalede Ramme er, sikkert 1836³, tilpasset til et Olie-maleri paa Lærred, 152 × 111 cm, forestillende Kristus paa Korset mellem de to Røvere; Maleriet, der er kopieret efter en Original fra o. 1650, er indfattet i en forgyldt Empireramme. I den ny Ramme er brugt dels to korintiske Storsøjler i Højrenaissancestil, i hvis Fodbælter fire Rudebosser er ordnede om en elegant Vrængemaske, dels Postamenter (Fig. 6) med muslingskalprydet Arkadeniche, samt paa Gesimsens Underside en Planke med Kasetteværk. Disse Dele stammer utvivlsomt fra den Altertavle, som 1729—30 købtes i S. Peders Kirke i Næstved, og som var gjort af Abel Schrøder den ældre 1583—84 (se S. 93). 1832 læstes der paa den Aarstallet 1587 og (Nadverens) Indstiftelsesord paa Dansk, Tysk og Latin⁴.

Allersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1735, 23,5 cm høj, ganske enkel, med flad, glat Knop og rund Fod; Mestermærke med Aarstal 1721, for I. P. Komløv (Olrik 293). Tilsvarende *Disk* med graveret Indvielseskors og: »W: 10 l[od] 1 qvt«. Da Gunderslev Kirke 1735 fik en ny Kalk, blev, ifølge Præsteindberetningen 1755, den gamle fra 1587 af Kirkeejeren givet til Skelby, hvis ældre Kalk og Disk var ubrugelig. Senere maa Kirkerne atter have byttet de to Kalke.

Oblatæske af kbh. Prøvesølv 1736, aflang, firkantet, hvilende paa fire Kugler; Mestermærke, med Aarstal 1736, for J. P. Komløv (Olrik 293).

Sygekalk, 11,8 cm høj, af kbh. Prøvesølv, med rund riflet Fod, rundt Skaft,

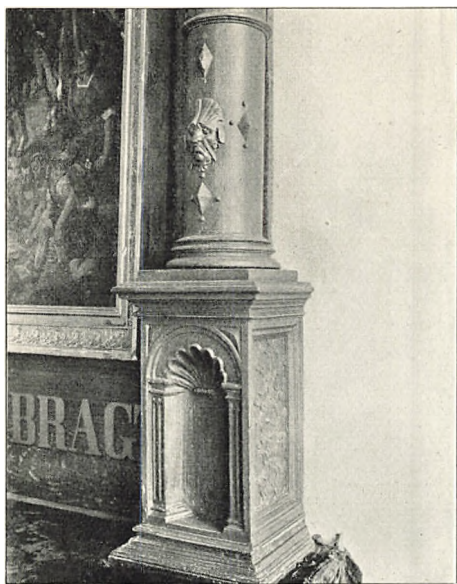

Fig. 5. Skelby. Indre, set mod Øst.

V. H. 1929

rund riflet Knop. Til Kummen findes en Vinbeholder med Oblatgemme i Skruetroppen. Mestermærke for Christen Jensen 1716 (Olrik 85).

* *Røgelsekar* af Malm fra 1300'erne, skænket til Nationalmuseet 1831.

V. H. 1032

Fig. 6. Skelby. Postament fra Altertavlen, oprindeligt i Næstved S. Peders Kirke, af Abel Schroder d. æ. 1583—84.

16,16]«. *Tinkande*, med dobbeltsnoet Slangehank; stemplet med københavnsk Mærke, hvori Bogstaverne E E C R og Aarstallet 178(8).

Korbuekrucifiks, sengotisk, fra Tiden kort efter 1500. Snitværket tilhører

P. N. 1010

Fig. 7. Skelby. Font.

Alterstager, fra 1591, 50 cm høje, med Balusterled over Kugle (Fig. 9), omtrent som Stagerne i Tybjerg og Rislev. Paa Kuglen er graveret Vaaben og Bogstaver henvisende til Christoffer Gøje til Gunderslevholm og Birgitte Bølle, samt Aarstallet.

Font af Granit (Fig. 7), romansk, af een Sten, omtrent som i Rislev. Den firkløverformede Kumme, 89 cm i Tvm., er dog stejlere; Rundstaven under Kummeranden er spinklere, den over Foden sværere, og selve Foden er lavere og mere skraanende. Intet Afløb.

Fad, moderne. †Tinfad, nævnt 1755, med Indskrift: »Denne ringe Gave har ver hæderlig og vel lærde Studenter Morten Pedersen foræret Schielby Kirke til nytte Ao 1690 d. 7. Juni [Marc.

16,16]«. *Tinkande*, med dobbeltsnoet Slangehank; stemplet med københavnsk Mærke, hvori Bogstaverne E E C R og Aarstallet 178(8).
Korbuekrucifiks, sengotisk, fra Tiden kort efter 1500. Snitværket tilhører Store Fuglede-Mesterens Gruppe og minder meget om Krucifikset i Næstved S. Mortens Kirke (se S. 146). Den o. 140 cm høje Figur har turbanflettet Tornekroner, tovagtige Lokker, lukkede Øjne og krampagtigt strakte Ben. Korstræet ender i Cirkelskiver med Evangelisttegn, og forneden er der en Tap til Fastgørelse i den forsvundne Tværbjælke. Af Sidefigurerne staar Maria med den ene Haand støttende Hovedlinets Flig, Johannes med sammenlagte Hænder. Restaureret 1920 af Kr. Due, der fremdrog og genfremstillede den oprindelige Staffering under en Overmaling fra 1700'erne⁵.

Prædikestol, i Højrenaissancestil, fra o. 1580—90 (Fig. 8).⁶ Storfelternes Kas-

setteværks-Arkader omfatter flade Nicher, hvis Bueslag er fyldte med en Muslingeskal over en perspektivisk bøjet Profil, medens selve Nichen er tom; i Buehjørnerne er der Perspektivhuller. Under Nicherne fyldes Postamentfelterne af Englehoveder, hvis Vinger er oprindelige, medens Ansigterne er moderne. Faget nærmest Opgangen er lidt afvigende. Mellem Storfelterne staar frie korintiske Søjler med Englehoveder i Prydbælterne; paa et af Postamentfremspringene er der i Stedet for Kassetteværk et Skjold uden Mærke. Den samtidige Himmel har paa Undersiden en Midtroset i rigt profileret Ramme; under Himlens Hjørner hænger senere Englehoveder, fra o. 1650.

Stolen bæres af en ret livfuld Aronfigur, fra o. 1650, i ypperstepræsteligt Skrud, med Brystsmykke, Røgelseskar og Mitra, over hvis Spidser der er lagt en Støttepude. Senere Opgang med udsavede Balustre, fra 1700'erne. Under den nuværende Egetræsmaling spores flere Lag ældre Stafferinger.

Stolestaderne, af Fyr, nu egetræsmaalede, stammer fra samme Tid som Prædikestolen, men er for en Del supplerede med omhyggelige, moderne Kopier efter de gamle. De brede Gavle har over et Postament med Kassetteværk eller andre Fladsnitmønstre en Arkade med riflede, toskanske Pilastre; i Buehjørnerne er der enten smaa Bladornamenter eller Perspektivhuller. Gavlene afsluttes med et Trekantfelt, hvori Muslingeskalrosetter, Bladornamenter eller, i et enkelt Tilfælde, et Englehoved. Sml. Fensmark, Degnestol.

Af gamle Gavle findes ialt 14, alle i Sydrækken, medens Dørene her er

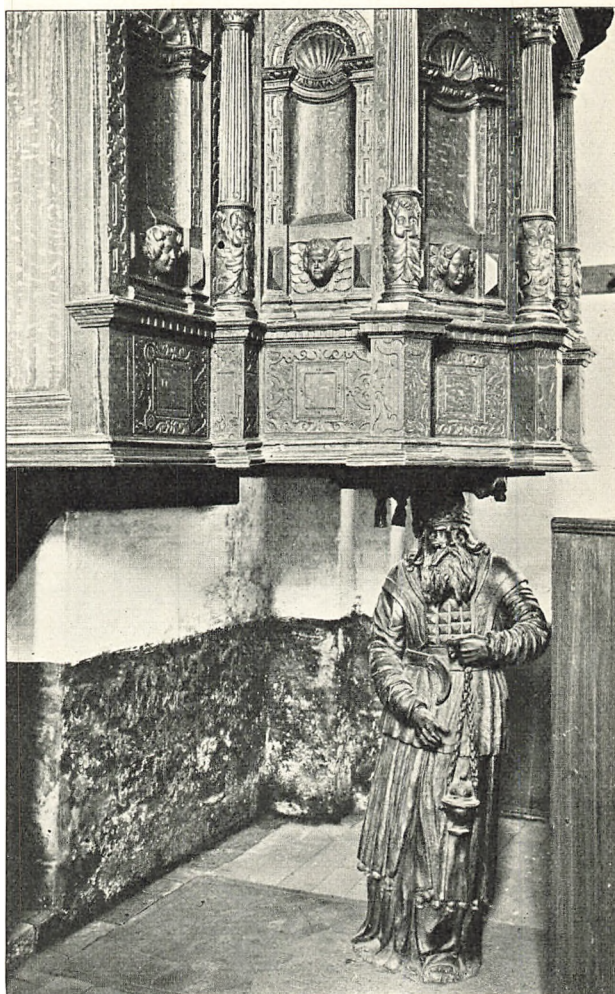

Fig. 8. Skelby. Prædikestol.

P. N. 1016

moderne. De gamle Døre, der er brugt i nordre Staderække, har Arkadefelter af lignende Art som Gavlene, omend enklere; over Trekantgavlene er der i Rammefladerne paa fire Døre skaaret Skjolde med Bogstaver: 1) O M M O, 2) F (Bomærke) E S P, 3) N S (under Stjerne) K N, 4) A N E A. Paa begge Sider af Indgangen staar et Panel, ligeledes arkadesmykket, men kraftigere profileret og med afvigende Detailler; et Stykke af et lignende Panel findes langs Væggen i det første Nordstade.

Ved Korets Sydside staar et fem Fag langt Panel, ligeledes i Højrenais-sancestil, hvis Arkader har kannellerede, toskanske Pilastre og baandslyng-smykkede Bueslag (i Buchjørnerne fladsnittede Ornamenter); mellem Fel-terne staar toskanske Pilastre, hvis Postamenter er smykkede med vekslende Kassetteværk.

Dør i Taarnet, vistnok fra 1500'erne, af lodrette Egeplanker, paa For-siden beklædte med vandrette Planker, der fastholdes af talrige Jernnagler med konvekse, rosetsmedede Hoveder. En ny glat Dørring sidder paa en gam-mel, rund Plade med runde Tunger langs Kanten. En † *Dør* i Vaabehuset lignede Taarndøren.

Pengeblok, lille, jernbundet, vistnok fra 1600'erne.

Klokker. 1) Mellem Akantusbladækker: »Gloria in excelsis Deo me fudit Henr. Tessin Civis Hafn Anno MDCCXLIX« (Henrik Tessin Borger i Køben-havn 1749 støbte mig), og paa Klokkelegemet: »Campana templi Schelbyensis quam cum inter luctuosos sonitus ob mortem pii regis Christiani VI. glorio-sissimæ memoriæ per acceptam ingentem fissuram sonare desiisset crebris pulsibus conqvasata in integram restitui curavit illustrissimus et excel-lentissimus Dominus Dominus Carolus Adolphus de Plessen S. R. M. ad-minister status et concilii intimi insignium a clave qva decorati sunt regia virorum praefectus eques ordinis elephantini dynasta in Førsløf Harrested Castrup Saltøe Gundersløf coetera« (Da Skelby Kirkes Klokke ved at ringe Sørgeringning for den fromme Konge Christian VI, berømmelig Ihukommelse, havde faaet en stor Revne og var holdt op at klinge og ved mange Slag sønd-ret, lod Carl Adolf von Plessen Medlem af Statsraadet o. s. v. den igen bringe i uskadt Stand). Midt i denne Indskrift er anbragt det Plessenske Vaaben. Klokken, Tvm. 121 cm, har paa den anden Side Indskriften:

»Giv Klokke saa din Lyd at Hjerterne kan bryde
i Suk og Bønner ud som sødt for Gud kand lyde
lad hvert et Klemt du slaaer paaminde os derom
at Tiden lakker snart mod Herrens strænge Dom
paamind at du est støbt og at enhver bør støbe
sin Sjæl i Ordets Form paamind dem at de løbe
med Iver til Guds Huus indtil de deres Troe
i Løbet skifte kand med ævig Fred og Roe«.

2) Støbt af Gamst i København 1831. Tvm. 85 cm. Paa den mindre Klokke stod (1755): »Dum trahor audite voco vos ad gaudia vitæ Ao MDC. Jens Hansen«.

GRAVMINDER

Gravsten, alle af ølandsk Kalksten. 1) 1572. Per Inguersen »barneføder udi Skilby Pristegaardt«, Sognepræst til Skilby og Bauilse Sogne i 42 Aar, 1572, og Kirstine Hansedoter »barnfødt« i Risløfe Sogn, hans Ægtehustru i 41 Aar, 1572. Tværskrift med Reliefminuskler. 163 × 86 cm. I Korgulvet.

2) 1615. Anders Christophersens udi Tredløse . . . tvende Børn: Oluf, død 1 . . . 1610, og Dor[thea] død 28. Aug. . . . Versaler. Efter Slutningsformularen: Anno. 1615. Forneden et Skjold, hvori A C. 109 × 76 cm. Under Prædikestolen, delvis dækket af dennes bærende Figur.

3) Med kort latinsk Indskrift over Hr. Mag. Elias Claussøn Plum og Hr. Peder Enevold Brochmand. Aar 1673. Af de to Sognepræster døde Plum 1654, Brochmand 1656. Sml. forsvundet Epitaf. 211 × 159 cm. I Korgulvet.

4) S. Rasmus Søfrenson, fordem Hører i Kaa-lundborg Skole, som boede og døde i Holese Mølle 12. Dec. 1675, og Hustru Catrine Hansdatter, død i Hollese Mølle 13. Febr. 1685 efter at have avlet med ham 8 Børn og med sin efterladte Mand Levin Jørgenson 7 Børn »og hawer hand ladet d(enne) Sten bekoste«. Forneden er indhugget Navnetrækket LJ, hvorom: Anno 1685 D: 10. Aug. Versalskriften er indhugget paa en ældre Sten, 157 × 97 cm, fra Begyndelsen af 1600'erne, af hvis Udsmykning er bevaret Hjørnecirklerne med Evangelisttegn over Kartoucheskjolde med de tilsvarende Navne, samt et Par religiøse Indskrifter. I Korgulvet.

5) Peder Madsøn, som boede i Kagstrup og døde dér 18. Dec. 1667, og Hustru Marthe Hansdaater, som ogsaa døde i Kagstrup 7. Dec. 1688 »oc hafuer deres . . . b . . . kø . . . nemlig Jahanne Olesdaa Anne Olesdaater ladet denne [Sten be]koste«. Reliefversaler. Religiøs Randskrift, runde Hjørnelfelter med Evangelistfigurer, mellem de øvre et Englehoved, mellem de nedre en Blomst og Bomærkeskjolde, det mandlige med sammenskrevet PMS, det kvindelige med Jesu Monogram. 197 × 137 cm. Vestlig paa Kirkegaarden.

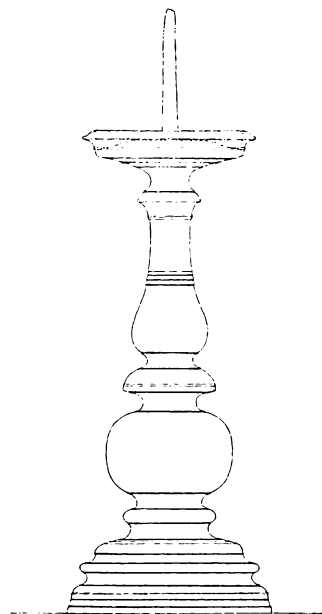

Fig. 9. Skelby. Alterstage 1591. Tegning, 1:8, af E. Schiødtte 1896.

I Vaabehusets Vestmur sidder en oval Plade af hvidt Marmor, 40 × 25 cm, hvorpaa: »Andreas Hee, fød Ao 1797 død Ao 1818«.

†*Epitafium*. Maleri i Koret, med tre Figurer i Legemsstørrelse knælende paa Puder, over dem nedsvævede en Basunengel; efter den latinske Indskrift var det opsat 1657 af Enken Catharina Joh. Burchardia over hendes Mænd M. Elias Claudius Plum og Peter Enevold Brochmand, Sognepræster til Skjelby og Gunderslev (sml. Gravsten 3). »Det er et godt Maleri, der desværre truer med at ødelægges. Hverken C. v. Mandern eller Wuchters«.⁴

KILDER OG HENVISNINGER

Kaldsbøger begyndt 1844 og 1862 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1759 (LA). — Museumsindberetninger af W. Møllerup og E. Schiødt 1896, K. V. Barfod og P. Nørlund 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Høyens Notebog XII, 1832.

¹ Kanc. Brevb. 22. Nov. 1581. ² Kronens Skøder I, 446. ³ C. Gad: Gunderslevholm i 600 Aar. (Haandskrift fra 1895 paa Gunderslevholm). ⁴ Høyens Notebog. ⁵ Restaureringsberetning (NM). ⁶ Af samme Snedker som Prædikestolen i Bjernede (Sorø Amt).

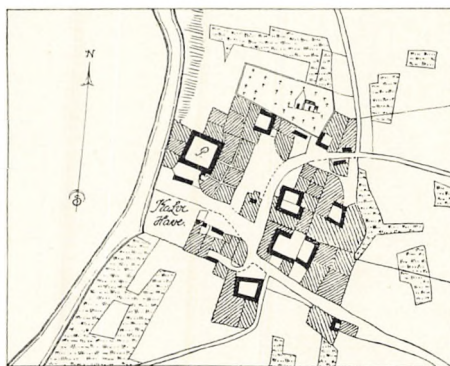

Fig. 10. Skelby 1794.

Fig. 1. Glumsø. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1931

GLUMSØ KIRKE

TYBJERG HERRED

I et Kongebrev af 17. April 1649 til Lensmanden paa Vordingborg er der Tale om Ejeren af Næsbyholm, Otto Brahes Ret til Glumsø Kirke¹. Kronen har dog sikkert ikke givet Afkald paa Kirken, thi Christoffer von Gabel til Bavelsegaard fik 26. Maj 1673 kgl. Gavebrev² paa Jus patronatus til Glumsø, og da denne Gaard forenedes med Næsbyholm, kom Glumsø herunder; Kirken overgik til Selveje 1. Juli 1924. 1758 mente Præsten, at Kirkens østre Stykke, af Kampesten, var bygget af en Landsdommer i Aasø.

Kirken ligger ret højt. Fra Bygningen har Kirkegaarden temmelig brat Fald mod Syd og Vest, medens der er fladt Terræn mod Nord og Øst. Omtr. 25—30 m nord for Koret er der fundet Rester af en Munkestensmur i Retning Øst-Vest. †*Kirkeladen* nævnes 1649; den halve Part var klinet og straatækt og den beboedes af en Husmand¹.

Bygningen er et Langhus med romansk Midtparti, gotisk Vestparti og moderne Østparti. Hertil føjer sig Taarn og Vaabenhus, begge ligeledes moderne.

Af den *romanske Kirke* er kun bevaret Skibets Langmure, nu den midterste Del af Langhuset. De er o. 5 m høje, af temmelig regelmæssig kvaderhugget *Granit*, og har efter enkelte Spor at dømme haft kvaderrillede Fuger. Syd-

døren er omdannet, Norddøren ødelagt af et nyt Vindue, og af oprindelige Detailler spores kun to helt tilmurede Vinduer, umiddelbart øst for Dørene. Det søndre har Bue og Østkarm af Kridtsten, Vestkarm af Munkesten, alt dog mørtelpudset. Det nordre er o. 147 cm højt og sidder 260 cm over Jorden. Skibets oprindelige Længde kan ikke sikkert bestemmes. De vestre Hjørnekvadre er flyttede ud i den yngre Vestgavl.

Vestforlængelsen, fra 1400'erne, er af Munkesten i Munkeskifte, med Savskifte under Gesimsen og Spor af et spidsbuet Sydvindue vest for det nuværende.

Skibet har før det nuværende Sydvindue haft et bredere, fladbuet. Som Rester af de ombyggede, gotiske Hvælv opbevares i Kirken fire Kridtkvadre, 17—19 cm høje, 12 cm brede, med plumpt skaarne, skægløse Ansigter.

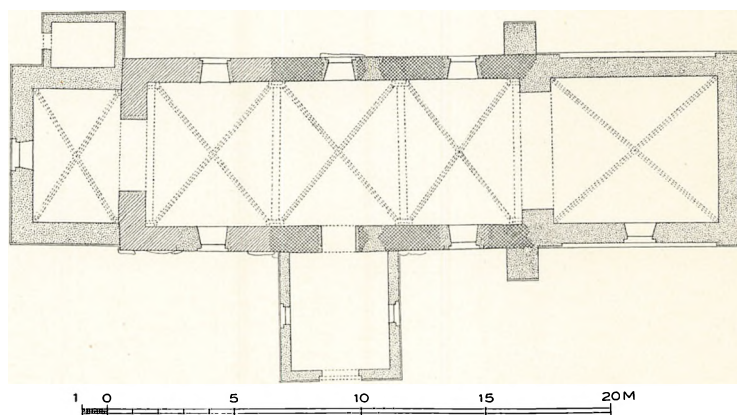

Fig. 2. Glumsø. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

Kirken har sikkert længe været brøstfældig. 1758 sagdes den at være lovlig stor og nylig repareret, men skrøbelig af Bygning. Om det forsvundne *Kor*, der vistnok har været det romanske, oplyser Kaldsbogen 1852: »Muren i Kirkens nordre Sides østre Ende blev undersøgt med Lod og fandtes at hænge over $2\frac{1}{2}$ Tomme i den østlige Krog af den østlige Pille og $5\frac{1}{2}$ Tomme en Alen østen for den vestlige Pille«. Ved Synet 1858 var Muren »saaledes sunket, at den ikke uden Fare længere kan staa«, og 1859 siges, at »Kirkens Kor er opført af nyt«.

Korets Fornyelse 1859 lededes vistnok af Arkitekt H. C. Stilling. Taarnet og Vaabehuset ombyggedes 1878 (Arkitekt Chr. Hansen?). Alle de nuværende Hvælv er moderne.

Langhuset staar pudset og hvidkalket, Taarn og Vaabehus med blank Mur af røde Mursten. I alle aabne Vinduer sidder spidsbuede Støbejernsstel, sikkert fra 1859.

Et **Runestensfragment*, der indtil 1878 sad i Kirkemuren og senere blev genfundet i en Have i Aasø, er nu i Nationalmuseet. Den stærkt fragmentariske Indskrift lyder efter Erik Moltkes Læsning: ... rati:(r) ... | ...: at: mai ... | ... u: nafa: ... | ... k: þika ... (... Frænde (?) r[e]jste Stenen] efter Ma ... [og ?] ... Næve ...). Maaske er þika en Fejrlristning for þikn (Thegn)³.

INVENTAR.

Allerbord, muret af smaa Sten, samtidigt med Koret.

Allerbordsforside, sengotisk, fra o. 1510—20, nu noget afskaaret forneden,

Fig. 3. Glumsø, Alterbordsforside.

H. M. 1914

91 × 190 cm, med Malerier paa Kridtgrund (Fig. 3). I det lange Felt ses en Marie-Himmelkroning. Helligaandsduen, som svæver over Kronen, er sikkert senere opmalet, og samme yngre Pensel har paasat en Bræmme af Skyer samt i Billedets to Hjørner to Smaaengle med Lut og Strengelæg. Nederst, ved Gud Faders højre Side, knæler en ganske lille Stifterfigur, en glatraget Mand iført pelsbræmmed, sort Kjortel med vide Ærmer. To Bræmmer langs Feltets ydre Ender fyldes af Cirkler med Evangelisttegnene, alle fire holdende hvide Skriftbaand med sorte Minuskler. Det glatte øvre Ramstykke er dekoreret med en tynd Bølgeranke. De to lodrette Rammer staar med vekslende Tværstriber. Det medtagne, noget skallende Maleri er skjult under moderne Alterklæde.

Allertavlen (Fig. 4) er et rigt bruskarokt Snitværk, senest fra 1645, efter Stilen at dømme skaaret i Abel Schrøders Værksted i Næstved. Opbygningen

er fast, ikke tilsløret af Ornamentik, men Sidelifterne dominerer ved deres Størrelse og Fremspring det fladt holdte Midtparti, og de vandrette Delinger er svækkede og brudte. Fodstykket, hvori der ovenover et nyt, glat Felt sidder et Relief, Fodvaskningen, flankeres af to knælende Engle, som med løftede Arme og Vinger støtter de svære Profiler under Storstykkets Sidelifter. I disse staar mellem slanke Hermer, hvis smaa Figurer forestiller Evangelisterne,

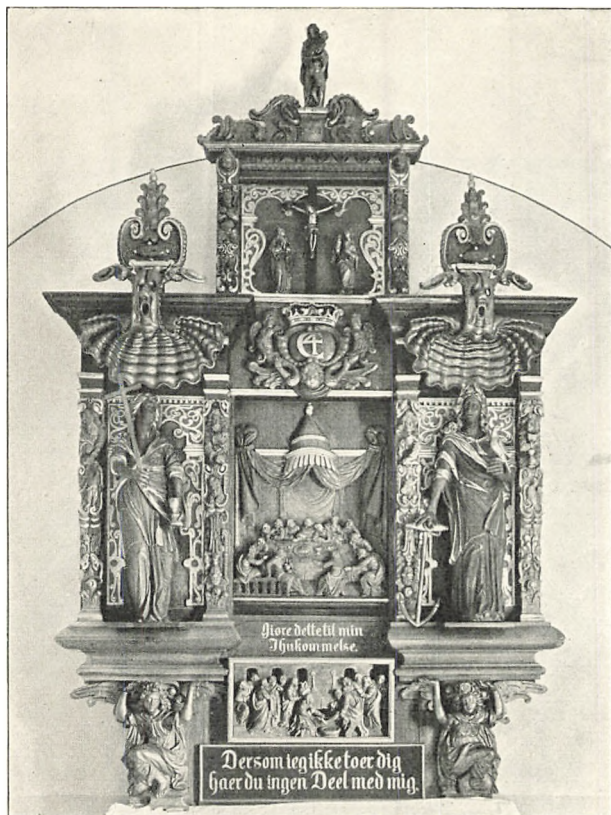

Fig. 4. Glumsø. Altertavle.

N. H. 1020

to Kvindestatuer, Troen og Haabet; bag dem er der Arkader med Fladsnit og over deres Hoveder store, buklede Muslingskaller, som fylder Gesimsens Frise og med en Bruskmaskerbøjle svinger sig op foran Kronlisten, hvorpaa der staar ornamentale Topstykker. Midtfeltet fyldes af et Nadverrelief og derover en Bruskkartouche med kronet C 4 støttet af en i ubehjælpssom Forkortning antydet Engel, hvis Arme griber om Kartouchens to vingede Ornamentfigurer. Topstykkets Fladsnit-Arka- de omfatter en Krucifiks- gruppe og flankeres af Kvin- dehermer. Mellem Toporna- menterne staar en lille Fi- gur af Kærligheden. Ege- træet, der nu er renset, har partiel Forgyldning og mo-

derne Indskrifter. Paa Tavlen har der (1758) ved Kongens Navnetræk staaet Aarstallet 1645 og forneden »Oxenstjernes og Banners Vaaben«. Præsteindberetningen har misforstaaet det ene af disse Vaaben, der sikkert har henvist til Vordingborg-Lensmanden Fr. Reedtz og Fru Sofie Banner.

Altersølv. Kalk, 25,5 cm høj, fra 1597 (Fig. 6) med Fod og Skaft i rigt Renaissancearbejde. Paa alle de cirkelrunde Led findes støbte og ciselerede Ornamentter. I Fodens nederste Kartouchebælte er der foruden Løvemasker springende Hund og Hare, paa Knoppen Kartoucher med vekslende mandlige og kvindelige Hoveder (de mandlige med Skæg og Hovedklæde) paa hver

Side af en Ring med Englehoveder, og begge Skaftets Dele er prydede med Diademhoveder, der for det nedre Skaftstykkets Vedkommende sikkert altid har været vendt forkert. Paa Fodens Underside er graveret: »Hans Mortensøn y Skullerup Kirke Wergie til Glum Sø Kirke loid gjøre denne Kalk Anno 1597 LXI Lod«. Paa Fodrandens Overside er to ens Mestermærker med Bomærkeskjold, sikkert for en Næstvedguldsmid (se Oversigt. Metalarbejder). Bægeret er fornyet. *Disk* fra 1856. *Sygekalk*, af kbh. Prøvesølv 1862, Mestermærke: Ringberg. † *Vinkande* af Sølv, nævnt 1758, med en stor forgyldt Sølvpenge af Frederik 3 fra 1661; paa Siden var graveret: »Jochum Stapelfeldt og Sitzele Christensdatter Anno 1680, 10. Juli. Denne hør Guds Alter til i Glumsø Kirke. Anno 1717«. Den var skænket af Sidsel Christensdatter, »siden hun er flyttet til Kjøbenhavn«. Sml. Gravsten Nr. 1.

Alterstager, 26,5 cm høje, med mangedelte, rundede Renaissanceprofiler og flad Midtskive; flad og lille Lyseskaal. Paa Fodranden graveret: »Anno 1612 C. B. 10 8«

*Kobberplade fra et romansk *Relikvieskrin*, oprindeligt emaillet, med to Brystbilleder af Mænd med Bøger. Fundet 1899 i Nærheden af Kirken. Nu i Nationalmuseet.

Da det gamle †*Altertøj* var opslidt og ubrugeligt, gav Kirkeejeren, den forrige Grevinde (Charlotte Helene Schindel) af Frederiksholm (Næsbyholm), i 1713 et Alterklæde af blaat Fløjl med Guldbrokade, en Messehagel med Guldbrokade, en Alterdug af Kattun med smukke Kniplinger, og en Messeskjorte (Rgsk.).

†*Korbuekrucifiks*. Over Koret var (1758) et stort Krucifiks i Midten, dernæst i Billedhuggerarbejde, vel siret: Kristus og de tre sovende Disciple i

Fig. 5. Glumsø. Prædikestol 1650—54.

V. H. 1020

Getsemane, Kristus fanges, — hudstryges, — bærer sit Kors. Dansk Skriftsted, Esaj. 53,8. Anno 1654. Formodentlig Snitværk af Abel Schrøder.

Krucifiks, (Fig. 7), nu paa Skibets Nordvæg. Figuren, 54 cm høj, er et dygtigt Snitværk af sengotisk Type med greneflettet Tornekroner, lukkede Øjne, krampagtig strakte Ben. Det samtidige Korstræ har kraftig Hulstavkant og Endecirkler med glatte, konkave Felter; paa den nederste har der været

en Trætapp. Sikkert identisk med det Krucifiks, som 1758 fandtes »paa Muren i Kirken« til- ligemed et †*Mariebillede* »med en Bog for sig«.

Font af Granit, romansk, af een Sten. Noget under Kummens øvre Rand, Tvm. 83 cm, løber en lille Tovstav, medens en anden, meget svær Tovstav findes øverst paa den lave, cylindriske Fod. Intet Afløb.

Fad af Tin, stemplet med kronet Rose. Paa Randen af det tikantede Fad er der to Haandtagsringe og graveret et Firkantfelt med Versalskrift: »Anno 1622 den 20. Januarrius lodt Her Niells Hansen och Niels Ipsen Kyerckeverge ud i Glumse bekoste dette Becken paa Kierckens Bekostnung«.

Prædikestolen (Fig. 5), fra 1650—54, er sikkert ligesom Altertavlen et Værk af Abel Schrøder. Storfelternes Relieffer, der forestiller Marie Bebudelse, Kristi Fødsel, Omskærelsen, Kongernes Tilbedelse og Kristi Daab i Jordan, er indrammede i glatte Lister og kronede af bruske Topornamenter. Hjørnernes kvindelige Hermer bærer Emblemer for Dyderne: Tro, Kærlighed, Haab, Klogskab, Retfærdighed og Styrke; Her-

H. M. 1014

Fig. 6. Glumso, Alterkalk 1597 (den moderne Mundrand udeladt).

meskafterne er rigt og varierende bruske med Masker og Druerklaser. Stolens Egetræ staar nu som Altertavlen rensat, med partiel Forgyldning og moderne Indskrifter. Paa Frisen læstes (1758) et dansk Skriftsted, Ps. 26,8. Paa †*Indgangen* til Prædikestolen stod udvendig J H S og derunder »Anno. Soli deo gloria. 1654«, indvendig 1650. Paa »Prædikestolens Loft« saas rundt om de Vaaben, som ogsaa fandtes paa Altertavlen, og under Loftet et Ansigt med Solen om og midt deri en hængende Due. En *Himmel* er paany opsat 1929, med Brug af de fem genfundne, gamle Topstykker, der har Kong F 3.s og Dronning S A M.s Navnetræk samt Lensmandsparrets to Vaaben. I Banner-Vaabnet er nymalet: »Bygget 1654«, i det første Topstykke: »Rest. 1832. 1929«.

Stoleværk, nymodens. Paa de to øverste Stole fandtes (1758) »gammelt Billedhuggerarbejde, en Leopard Ao 1547, og et Vaaben med en Bjelke 1549«. †*Pulpitur*, nævnt 1853 (Kaldsbog).

Taarnur med 24 Timers Værk, fra Herlufsholm. Paa Urskiven er malet 1878.

Klokker. 1) Sentmiddelalderlig, kun med en lille Medaillon, 7 cm i Tvm., hvori J H S. Tvm. 105 cm. 2) Støbt af Gamst 1829.

1758 stod paa den store Klokke: »Ora pro nobis. St. Maria«. Den lille havde i 14—16 Aar været revnet og ubrugelig. Af dens Indskrift kunde læses: »Anno domini 1461«.

GRAVMINDER

Epitafier. 1) Graa Kalkstenstavle, 95 × 81 cm, med Versalskrift: Jens Andersen, Forpagter paa Giørslev og Søholm i Stevns Herred og Kaas i Jylland, med sin Kone Ide Amalia Barfoed har ladet Tavlen opsætte til en liden Prydelse, hans salige Forældre Andreas Michelsen Sogndegn her og Birgita Jensdatter Berg til Efterminde, som ligger begravet her i Vaabehuset, og til et Bevis paa 500 Rdl., som Jens Andersen har givet til dette Sogns Fattige, hvoraf Degneenken eller fem fattige skal nyde Renten. Pengene er indsat i Præsteenkernes Kasse etc. I A S I A B 1736. Paa Korets Nordvæg.

2) Trætavle med hvide Versaler paa sort Bund, opmalet i ny Tid: Æreminde over højlærde Magister Peder Grove Beyer, født i Thye i Jylland 30. Nov. 1707, død i Kiøbenhavn 11. Febr. 1790, Provst i Tybjerg Herred 35 Aar, Sognepræst 53 Aar, tre Gange gift og i de to første Ægteskaber velsignet med 21 Børn, hvoraf 7 overlevende. De andre 14 og de 3 Koner ligger alle her begravne⁴. Paa Korets Nordvæg.

3) Tavle af norsk Marmor over Christopher Waldemar Sebbelow, Provst og Sognepræst, født 18. Maj 1751, død 13. Nov. 1797, »i Ægteskab med Anne Kirstine Bay, avlede han en Datter, som med sin Moder begræder et for dem uopretteligt Tab«. Paa Korets Nordvæg.

Gravsten. 1) Iochum Stabelfeldt »Skiøte paa Bavelso Gaard«, født i Olslo i

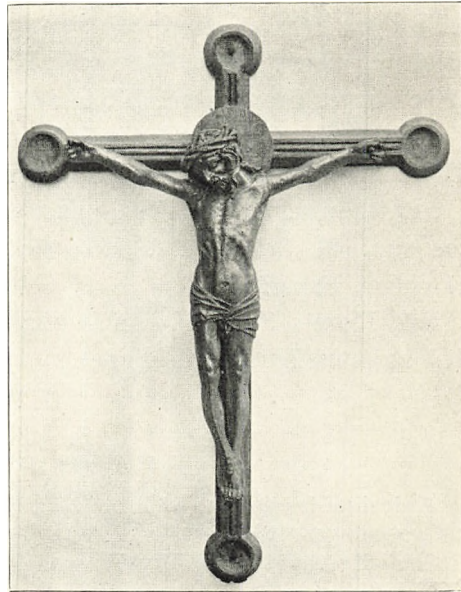

Fig. 7. Glumsø. Krucifiks. V. H. 1920

Holstein 1. Maj 1649, død her i Glumsø 11. Nov. 1695 efter at have levet 15 Aar i Ægteskab med Cidzel Christensdatter, født 7. Okt. 1654, død □ (7 Børn, 4 Sønner og 3 Døtre). Tyske Verslinier. Fordybede Bogstaver. Stenens Skulpturer er paafaldende gammeldags. I Hjørnerne Ovaler med Evangelisttegn over Reliefnavne i Renaissanceskjolde. Over Indskriften et Opstandelsesrelief med knælende Portrætfigurer af Ægteparret; foran Kristi Gravkiste er Stabelfeldts Vaaben anbragt. Ølandsk Sten, svagt trapezformet, 157,5 × 81—74 cm. I Skibets Midtgang.

2) Hæderbaarne, gudelskende Møe Johanne Marie, Hr. Hans Ribers Datter i Høibye, død i Glumsø 16. Juli 1705 i sit 14. Aar. Fordybet Versalskrift; i Hjørneovalerne: vinget Timeglas, Kranie, den døde opstaar, Livets Krone holdt af to Arme. Ølandssten, 175,5 × 80 cm. I Skibets Midtgang ud for Syddøren.

Forsvundne Gravminder. †1) Sten, over Sognepræst Lave Jensen Ribe, død 5. Sept. 1622; bekostet af hans Hustru Kirstine Rasmusdatter; laa 1758 i Koret.

†Epitafium, nævnt 1758, paa Korets Nordvæg: Nicol. Joh. Past. in Glumsø sup: fil. dulcis: f. f. 1641 (sat af Sognepræst Niels Hansen 1641 over et elsket Barn?).

Paa Korets Sydside, nævnt 1758, var Holsteins † *Vaaben* »opsat siden hendes højgrevelige Naade døde«.

KILDER OG HENVISNINGER

Kaldsbog fra 1834 (ved Embedet). Regnskaber 1661—72, 1711—19 (RA). — Præstendberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af W. Møllerup og E. Schiødt 1896, Hugo Matthiessen 1912, C. M. Smidt 1914. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Sjæll. Tegn. 1649 (RA). ² Kronens Skøder II, 391. ³ Sml. Lis Jacobsen, Afno. 1913, 132 ff. ⁴ Sille Beyer: Erindringer vedk. Slægterne Beyer og Høst. 1862. S. 7.

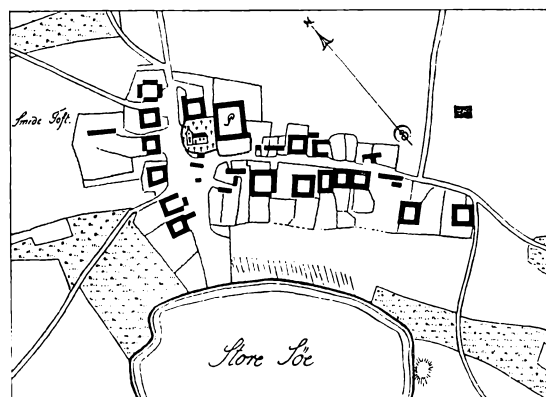

Fig. 8. Glumsø, 1798.

Fig. 1. Bavelse. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1929

BAVELSE KIRKE

TYBJERG HERRED

Efter at have været Hovedsogn for Skelby blev Bavelse 1649 *Anneks* til Glumsø. 26. Maj 1673 fik Christoffer v. Gabel til Bavelse Gavebrev¹ paa Jus patronatus og Kaldsret. Bavelse købtes 1710 af Frederik 4. og har siden været forenet med Næsbyholm. Fra dette Gods, der efter 1716 har været i Privateje, overgik Kirken til Selveje 1. April 1924.

Kirken ligger ved Sognets Sydgrænse, tæt ved Bavelse Sø og tæt ved Herregaarden Bavelse, der nævnes paa Valdemar Sejrs Tid. Kirkebyen blev nedbrudt 1670 og Jorderne lagt under Hovedgaarden². Terrænet falder jævnt ned mod Søen. Mod Syd og Vest hegnes Kirkegaarden af et Stendige, som støtter dens Jordfyld.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid, Taarn og Vaabehus fra gotisk Tid.

Den *romanske Kirke* er opført af raa eller kløvet *Granit*, ordnet i nogenlunde regelmæssige Skifter, kvaderfugtet og med raat hugne Hjørnekvadere. Af oprindelige Vinduer har Koret bevaret sit nordre. Skibet, hvis Murhøjde er o. 4,80 m, har i hver Langmur haft tre Vinduer, af hvilke det vestligste Par sidder tæt vest for Dørene. De fire er fuldstændigt, et femte fragmen-

tarisk bevaret, alle i helt tilmuret Stand. Syddøren stod indtil 1915—16 uskadt³; dens retvinklede Aabning var kronet af en Tympanon i et forsænket Rundbuefelt; de indre Vanger overdækkedes af en Rundbue. Nu er den udvidet og Tympanonstenen forsvundet. Norddørens øvre Dele er ødelagt af et nymodens Vindue. Alle Bygningens tre romanske Taggavle staar velbevarede. Baade Korets Østgavl og Skibets Vestgavl har tæt under Toppen en korsformet Glug og i Tagfodhøjde en vandret, 25—28 cm bred, o. 16 cm dyb Rende, der senere i Middelalderen er udmuret med Munkesten. Det maa antages, at der i disse Fordybninger har ligget ydre Bjælker, og at det oprindelige Tagværk har dækket helt ud over Murgavlene.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte. Tid-

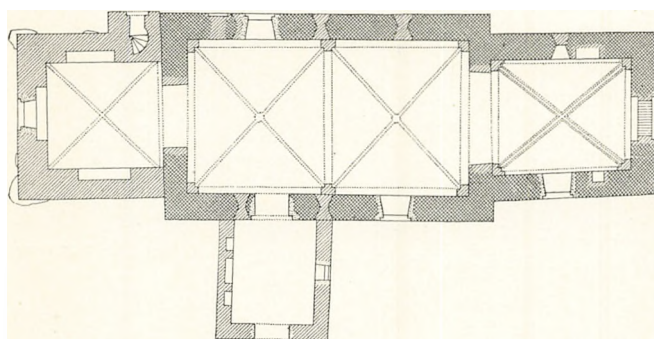

Fig. 2. Bavelse. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (C. G. Schultz 1931).

ligt, allerede o. 1250 (sml. Kalkmalerier), er der indbygget et unggotisk *Korbvælv* af Munkesten, 26—27 cm lange. Det hviler paa Hjørnepiller med Sokkelled under deres Øst- og Vestsider og med omkringløbende Kragbaand. Vægbuerne er i Nord og Syd runde, i Øst og Vest spidse, Ribberne svære, femsidede, selve Hvælvet

Helstens, kuppelmuret, svagt indskaaret over Ribberne. Langt yngre, fra 1400'erne, er *Skibets Hvælv*, af almindelig sengotisk Type, med Kvartstensribber og Topfirkant (brede Overribber). Den spidse Korbue er stærkt udvidet.

Af gotiske Vinduer har Koret haft et spidsbuet Østvindue og et fladbuet Sydvindue; et lignende spores i Skibets Sydmur. I Skibets Nordmur ses vest for Norddøren en lavtsiddende Blænding, 95 cm høj, der er Levning af et yngre Vindue. En lignende Blænding, der dog ikke kan have været Vindue, findes i Korets Sydmur. De to Østgavle har paabyggede Kamme med Top-tinde. Baade Korets og Skibets Tagværker er sengotiske. Over Skibet er der Dragerstol med Huljernes Stregnumre og Tegn; over Koret findes hverken Stol eller Krydsbaand, men det nederste af de to Sæt Hanebjælker har opadrettede Skraabaand (Stregnumre).

Vaabenhuset (Fig. 3) er fra o. 1500, men opført i to Byggeperioder. Det har haft rundbuet Dør i spidsbuet Spejl, men det indre Karmled med Rundbuen er borthugget 1915—16. Tæt over den endnu bevarede Spidsbue sidder fem

Gavlblændinger, hvoraf de to er skjoldformede, de tre spidsbuede. Et Savskifte paa Østsiden og en Trappestikfrise paa Vestsiden viser den oprindelige Gesimshøjde. Lidt senere er Murene forhøjede sammen med Gavlen, der derved fik sine tretten, usædvanlig smaa Kamtakker. Fra første Byggeperiode stammer Vestvæggens tre lavtsiddende Sparenicher, den søndre rundbuet, den midterste fladbuet og den nordre spidsbuet. Begge Bygningens Afsnit, ogsaa det yngre, er af store Munkesten i Munkeskifte. Det ganske enkle Tagværk er sengotisk.

Taarnet med dets Vindeltrappehus er jævaldrende med Vaabenusets ældre Dele; det har i Munkestensmurene blandet en Del Kamp. Den lille Taarnbue er spids; i Taarnrummets andre Vægge findes spidse Spareblændinger, af hvilke den vestre har omfattet et fladbuet Vindue. Taarnhvælvet har ligesom Skibets Hvælv Kvantstensribber, men ingen Toprude (lette Overribber). Mellemstokværket faar sit Lys gennem et ret stort, fladbuet, nu delvis tilmuret Vestvindue; af Væggenes Sparenicher er kun den nordre spidsbuet, de andre fladbuede. Klokestokværket har til alle fire Verdenhjørner to fladbuede Glamhuller. Den syvtakkede Østgavl har fem spidsbuede Højblændinger, men paa Toptakken findes et Cirkelfelt, og i en nederste Blændingsrække, under et Savskifte, er der to andre Smaacirkler og to Skjoldfelter. Vestgavlen er ommuret med moderne Sten. Det sengotiske Tagværk er groft, uden Krydsbaand eller Dragerstol (hugne Numre).

Hele Kirken staar hvidkalket og teglhængt. De aabne Vinduer er formede efter spidsbuede Støbejernsstel. I det Indre er Ribbernes Undersider optrukne med rød Kalkfarve.

H. M. 1913

Fig. 3. Bavelse. Vaabenus, for Dørens Omdannelse.

KALKMALERIER

Over Hvælvene findes i Skibets Sydøsthjørne glittet romansk Malerimørtel, der paa Triumfvæggen har bevaret Farvespor, vistnok Rester af en Mændrfrise fra o. 1200.

Fra o. 1250 stammer Korhvælvets forlængst overkalkede Malerier, hvis mo-

dellerede Glorier viser sig som Kredse af smaa, runde Fordybninger. Af Gloriernes Gruppering kan sluttes, at der i Østkappen har været en stor Figur omgivet af fire mindre (sikkert Kristus som Verdensdommer og Evangelisttegn), i Nordkappen og i Sydkappen seks—syv, hvoraf den ene var et Barn (Kongernes Tilbedelse og Fremstillingen i Templet?), i Vestkappen fire eller fem paa Række, derover to mindre og øverst to større. Desuden har der været Enkeltfigurer nederst i hvert Kappet. 1891 forsøgte det at fremdrage selve Kalkmalerierne, men deres Farver viste sig at være ødelagte⁴.

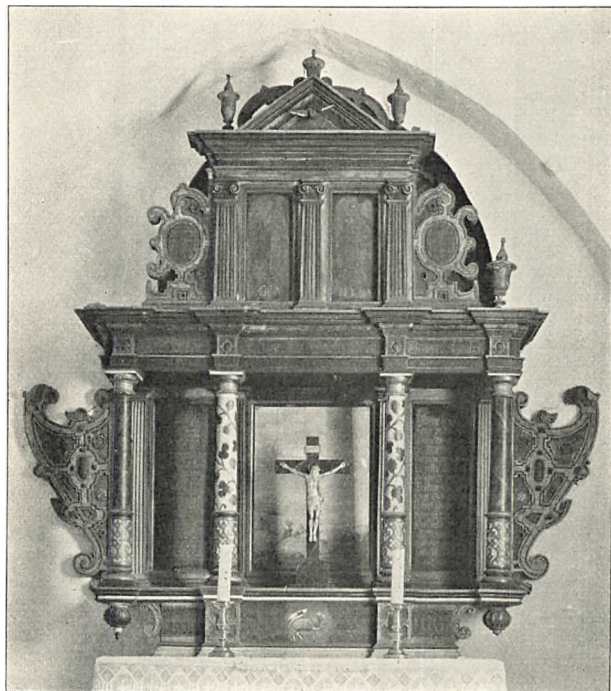

Fig. 4. Bavelse. Altertavle.

H. M. 1914

. INVENTAR

Alterbordet er muret og dækket med Fyrrepanel med kannelerede Pilastre og Arkader, men alt skjules nu af et helt nyt, glat Fyrrepanel.

†*Alterklæde* af rødt Fløjl med Guldbroderi, nævnt 1712 (Rgsk.).

Altertavle i Højrenaissan-cestil fra o. 1600 (Fig. 4), vistnok af en fyensk Snedker, ret enkel, men fast komponeret, med fire toskanske Storsøjler og prydet med Kassetteværk, især paa Vingernes. I Topvingernes Oval-

felter er malet to Vaaben, henvisende til Corfitz Ulfeld til Bavelse og hans Hustru Elisabeth Brockenhuus til Egeskov (gift 1596, død 1603), hvis fyenske Besiddelser forklarer, at de lod en Fynbo udføre Arbejdet. Ved Kirkens Overgang til Selveje har man desvære opforyldt og opmalet Tavlens indtil da velbevarede, smukke, gamle Staffering. Denne var i Hovedsagen næppe ældre end det »Anno 1692«, som stod i Fodstykkets Sidepartier og dækkede Renaissanceornamenter fra Tavlens første Tid. De to inderste Søjler omslynges af Vinranker. I Fodstykkets Midtfelt er malet et Lam med Sejersfane, omgivet af tilsvarende Indskrifter (Joh. 1), i Storstykkets Sidefelter læses Nadverordene, paa Gesimserne andre Skriftsprog, alle med gylden Fraktur paa sort Bund. I de to Topfelter er Malerier af Moses og Aron. Nyere og tarveligt er derimod Storstykkets Midtfelt, med et Landskab, foran hvil-

ket der er stillet et moderne Krucifiks. 1758 nævnes der et Maleri, »Kristus æder Paaskelammet«.

Fra en sengotisk *Altertavle* stammer en nu paa Skibets Nordvæg opstillet Gruppe af Eg, 105 cm høj, forestillende Gud Fader og Gud Søn (Fig. 6). Værkstedsarbejde i nordtysk Maner, fra Tiden ved Aar 1500. Svage Spor af Staffering er iagttaget.

Altersølv. Kalk, 19 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1737, med seksstunget Fod, flad seksdelt Knop, sekskantet Skaft, oprindeligt Bæger; Mestermærke for Jens Christensen 1733 (Olrík 228). Samtidig *Disk* med samme Mærker.

Alterstager, 24—25 cm høje, i kraftige Renaissanceprofiler, balusteragtige, med flad Lyseskaal og højere Fodskaal. Paa Skaftet er graveret to Vaaben, Brockenhuus og Tinhuus, samt Bogstavet A; Vaabnene kan henvisse til førnævnte Elisabet Brockenhuus' Farmoder Anne Tinhuus, død 1565, men Stagerne er dog næppe ældre end Altertavlen.

Font af Granit, romansk. Den firkløverformede Kumme, Tvm. 84 cm, er formet omtrent som den i Skelby, men under en kort, cementeret »Hals« er Foden forsænket i Gulvet, saa at man kun ser det øverste af dens Rundstav.

Fad af sydtysk Arbejde, Tvm. 62 cm, med Bebudelsesrelief omgivet af Hjort- og Hundfrise, der ogsaa findes paa Randen.

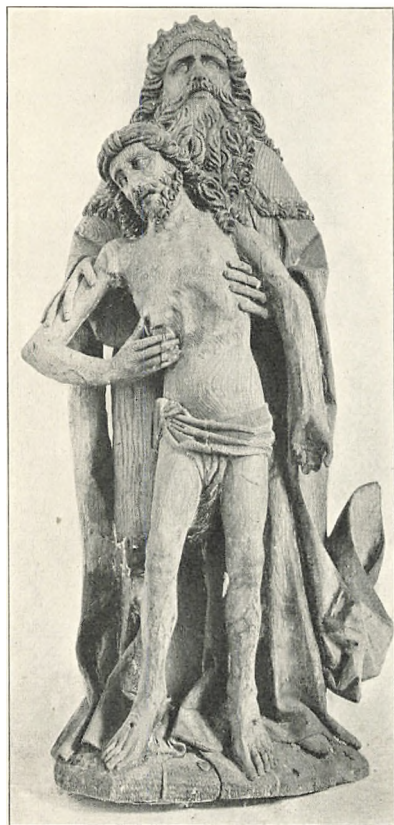
Et lille sengotisk *Krucifiks* er nu restaureret, suppleret og opsat over Taarnbuen. Den tidligere armløse, o. 51 cm høje Figur har tornekronet Hoved med glatte Lokker, Øjne uden Detailler, aaben Mund, kløftet Skæg. Brystet er svagt hvælvet, Lændeklædet har knækket, uroligt Foldekast og Flig ved højre Hofte; Benene er svagt bøjede. Det ufuldstændige Korstræ, der nu er helt fornyet, havde langs Kanterne halvrunde Skiver og endte i firkantede Plader.

1755 var »over Koret et lidet Krucifiks i Midten. Derunder disse Ord: Denne Prædike-Stoel haver ærlige og velbiurdige Lorendtz Uldfeldt og Frue Elsebeth Brochenhuus givet til Kirken Ao 1596«?

Fig. 5. Bavelse. Prædikestol 1596. H. M. 1914

Prædikestol (Fig. 5), af fyensk Karakter, rimeligvis gjort i Nyborg, og som nævnt givet 1596 af samme Adelspar som Altertavlen. Storfelternes Arkader, hvis Bueslag er besatte med Diamantkvadre, omfatter stive Akantus-Stængler; i første Felt er heri anbragt et Brockenhuus-Vaaben, i sidste et Jesumonogram, og oprindelig maa der sikkert ogsaa have været et Ulfeld-Vaaben⁵. Foran Hjørnerne staar korintiske Søjler med Skedebblade om Skaf-

H. M. 1914

Fig. 6. Bavelse. Gruppe fra sengotisk Altertavle.

tets nedre Del; paa Gesimsfremspringene er der nymodens drejede Knapper, paa Postamentfremspringene stive Løvemasker og i Postamentfelterne Englehoveder. Egetræet er renset; kun Frisen har Egetræsmaling, der dækker over Rester af gamle malede Skriftsteder paa Dansk (nævnt 1758). Efter den noget uregelmæssige Sammensætning af Storfelter og Søjler at dømme har Stolen haft en anden Ordning end nu, og 1755-Indberetningens Meddelelse tyder paa, at Stolen oprindelig har været en Lektorieprædikestol sml. Valløby, S. 307.

Stoleværket er nyt. † Degnestol, nævnt 1757 af S. Abildgaard.

Klokke med firlinjet Versalindskrift mellem Rankeværk: »Anno 1697 haver hoyedle og welbaarne Frue Armgardt Badenhaupt Sahl: He: Stadtholder Christofer von Gabel thill Bauelsø Gaard etc ladet denne Kloche støbe thill Bauelsø Kirche Gud thill Ærre og Menigheden thill Erindring om Guds Frycht Samme Thid war He: Peder Wernersen Mandal Sognnepræst thill Bauelsø og Glumbøe Mennigheder. Me fecit Friederich Holtzmann Hafniæ«. Paa Klokkelegemet et Alliancevaaben under syvtakket Krone. Tvm. 113 cm. 1755 fandtes desuden en lille †Klokke med Indskrift: »Christopher von Gabel Armcardt von Badenhaut 1681«, og 1758 nævnes, at »nu nylig« var endnu en lille †Klokke givet af J. L. v. Holstein.

GRAVMINDER

Epitafier. †1) Trætavle med Vinger, Top- og Hængestykke; det tredelte Indskriftfelt havde foroven og -neden Skriftsteder, i Midten Gravskrift over

den himmelsalige Matrone Anna Dorothea Johannesdahter Buch, født i Odense 21. Aug. 1669, gift med Forpagter paa Bavelse Gaard Seign. Jochum Nielsøn i 9 Aar (4 Sønner, 1 Datter; deraf 1 Søn død), død »efter i mange Aar at have tjent højfornemme Folk saavel som sit eget Hus med al Troskab« 10. April 1727.

†2) Trætavle med Vinger, Top- og Hængestykke; malet Gravskrift over Seign. Søren Larsøn, født paa Rou-tvedgaard i Fyn 1703, af gudfrygtige og velfornemme Forældre: Sr. Lars Pedersøn og Mad. Sophie Sørens-datter, kom her til Sjælland 1718, var i 25 Aar Tjener, Forvalter og Forpagter paa Bavelse, gift i 13 Aar, død her 7. Okt. 1748. Gravmindet sat af hans Hustru Elsebet Marie Tønder, født paa Antvorskov Slot 1690, død i Nestved 9. Juni 1752, begravet hos sin Mand.

De to Epitafier hang paa Skibets Nordvæg, men er nedtaget og hugget til Pindebrænde efter 1914.

3) I Korets rundbuede Vindues-niche, i Nordvæggen, er indsat et lille Mindesmærke af Træ (Fig. 7), en Kvindestatue med Palmegren og Laurbærkrans, staaende ved en Urne, hvorpaa malet: »Elise Catarine Kisbye«; paa Fodstykket: »Hun kiæmpede og seirede d. 3. Febr. 1796«.

Gravsten. 1) Figursten (Fig. 8). Reliefversaler: »Anno 1544 Søndagen nest effter Helige tre Koninger Dag da loed ieg Marine Iwll her neder-lege min kiere salige Husbonde Ja-cop Flæming tiil Bavelse oc forhobes meg med Gudz Hielp selfver med Tiden at lige her under. Gud unde os en salige Opstandelse«. De to Portrætfigurer, Hustruen i Enkedragt, er ikke saa dygtigt gjorte som det beslægtede Ar-bejde i Holtug, og de flankerende Pilastre er meget enkle. I Frisen foroven fire Anevaaben. Arbejdet skyldes sikkert en Elev eller Medhjælper i Morten Busserts Værksted. Den brunrøde Kalksten, 227 × 134 cm, laa tidligere i Gulvet ved Alteret⁶ og er nu opstillet paa nordre Taarnvæg.

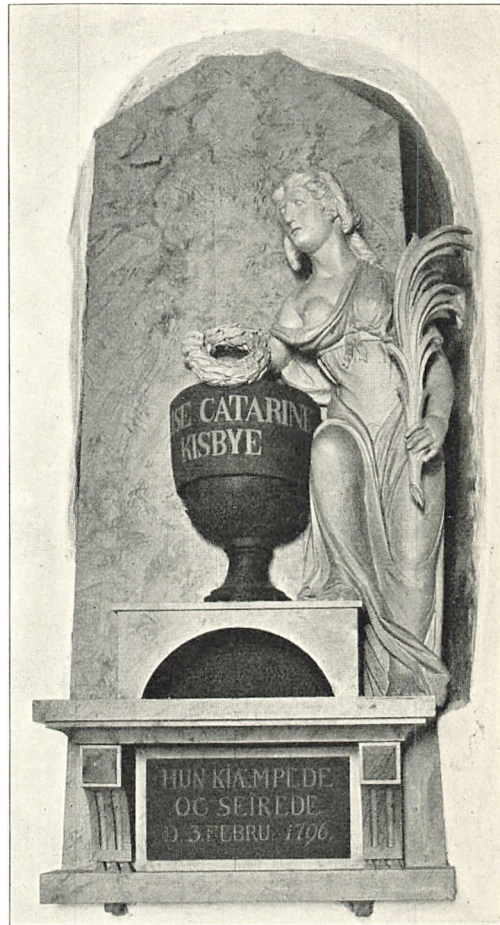

Fig. 7. Bavelse. Gravminde 1796. V. H. 1020

2) Med Indskrift paa Latin over Christen Thygesen, fordem Sognepræst til Bav(e)lsø og Skielby, »men nu Støv og Skygge«, først i 2 Aar Præst i Nestved, dernæst fra 12. Søndag Trin. 1592 Præst ved nævnte Sogne til Aar □, og Hustru Hyldebor Pedersdatter, gift 8. Søndag Trin. 1593, Moder til 6 Sønner og 7 Døtre, død 16□. Relief-

S. B. 1081

Fig. 8. Bavelse. Gravsten over Jacob Flemming, død 1544, og Hustru.

død 16□. Latinsk Skriftsted (Ps. 22). Fordybede Versaler, hvorover en Barokramme om den opstandne Kristus, for hvem en Præst med sin Hustru knæler; under Kristusfiguren en Medaillon med et Profilhoved. Randskrift (latinsk Sentens). Næstvedarbejde af Abel Schrøders Retning.

Gravstenene Nr. 2 og 4 ligger i Skibets Midtgang, Nr. 3 under Taarnbuen. To Mindetavler, den ene ophængt 23. Sept. 1849 (over en Falden i Slaget

og 7 Døtre, død 16□. Reliefversaler. Hjørnecirkler med Evangelisttegn over Navneskjolde; mellem de øvre den opstandne Kristus, mellem de nedre to Skjolde (1. med omvendt Anker, 2. med Træ og Hund). Af samme Næstved Stenhugger som Skelby Nr. 2. Ølandssten, 173 × 117 cm.

3) Over VI□ af Christen Tyggesøns Børn: Petter og Jacob Christenssønner, Anne, Metthe, Johanne og Sophie Christensdøtre. Reliefversaler. Hjørneovaler, hvori Englehoveder, Kranie og Timeglas; mellem de øvre en Kartouche med JHS, mellem de nedre Præstens Bomærkeskjold og »Anchora mea Christus«. Af samme Haand som foregaaende. Ølandssten, 162,5 × 57 cm.

4) Med Indskrift paa Latin over M. Daniel Samuelsen, fordem Sognepræst til Bavels og Skelby i 22 Aar, død i sit 50. Aar 6. Febr. 1649, og Hustru Elisa Christensdatter,

ved Fredericia 6. Juli 1849), den anden ophængt over Lærer Niels Jacobsen, ved Hvidovre Skole, Gentofte Sogn, falden som Officersaspirant 29. Juni 1864. »Kjærlighed og agtelsesfuldt Vennesind reiste ham dette Minde d. 29. Juni 1865«.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1711—19 (RA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af W. Møllerup og E. Schiøtte 1896, af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1914, Th. Havning 1917. Brev fra J. Kornerup 31. Aug. 1896. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 391. ² Hist. Tidsskrift 8. R. VI, 32 f. ³ Opmaaling af C. M. Smidt (NM). ⁴ Undersøelsesberetning af J. Kornerup 1891 (NM). ⁵ Maaske indsat i et Skab paa Frederiksborg. ⁶ Tegning af S. Abildgaard 1757 (NM). ⁷ 1758-Indberetningen nævner kun, at Indskriften stod paa Prædikestolen.

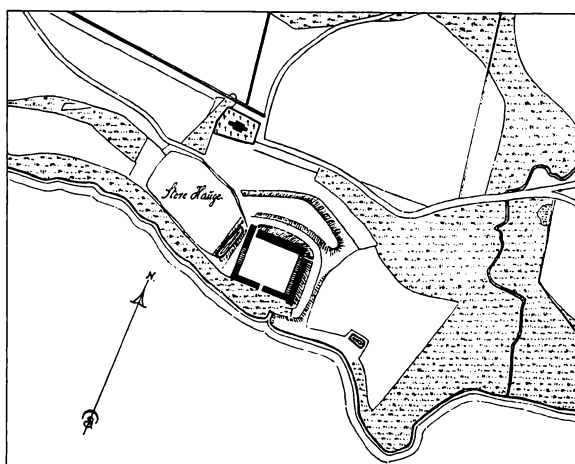

Fig. 9. Bavelse 1776.

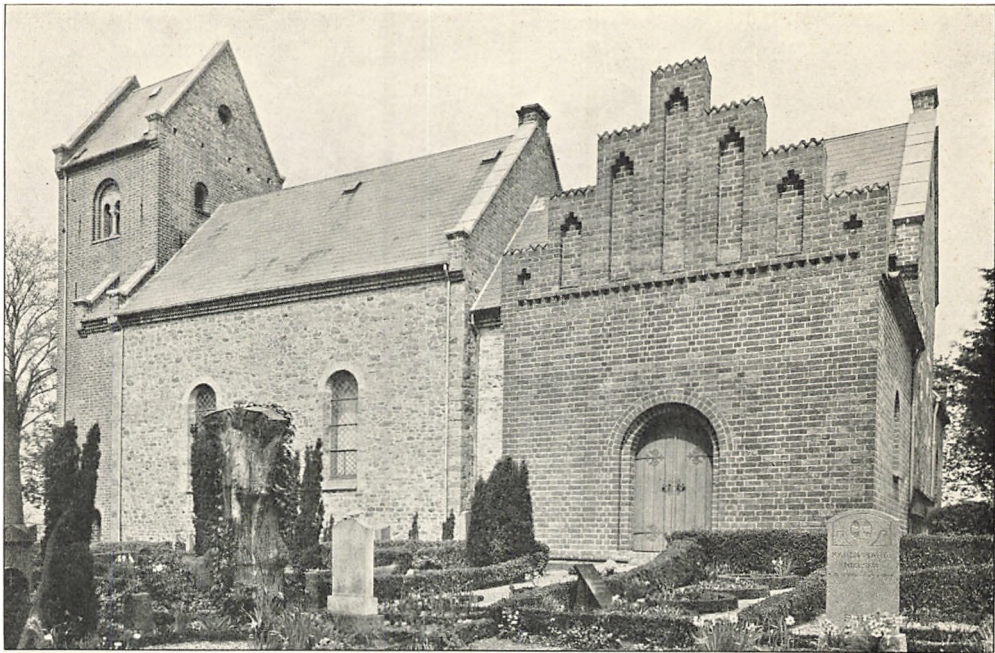

Fig. 1. Næsby. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1931

NÆSBY KIRKE

TYBJERG HERRED

Næsbyholm, der nævnes som Hovedgaard paa Dronning Margrethes Tid, har ligget i Landsbyen, hvor der er sporet Ruiner tæt øst for Kirken; Gaarden udflyttedes vistnok 1553, selvom den nuværende Hovedbygning først er opført 1585¹.

3. Aug. 1584 fik Sten Brahe, Ejer af Næsbyholm, kgl. Skøde paa Jus patronatus til Næsby Kirke², som endnu tilhører Hovedgaarden.

Kirken ligger paa en Bakkeryg nordvestligt i Byen. Kirkegaarden har stærkt Fald mod Syd og Vest, svagere mod Nord. Mod Øst ligger Præstegaarden.

Bygningen, der bestaar af Kor, Skib og Taarn, Sakristi ved Korets Nordside og Ligkapel ved dets Sydside, er næsten helt ombygget 1875—76 (Arkitekt Chr. Hansen). Kor og Skib fremtræder nu som en moderne Kampestensbygning med store, rundbuede Vinduer, der har Karme af Fraadsten og Buer af Kridtsten, Tilbygningerne som røde Murstensbygninger. Mest af det gamle er synligt i Sakristiet og i Taarnet, men hist og her i de andre Bygningsdele skjuler der sig dog Murrester, som gør det muligt at eftervise Hovedtrækkene af den middelalderlige Bygnings Udviklingshistorie.

Den *romanske Kirke* var opført af *Kamp* og *Fraadsten* og har baade i sine anselige Dimensioner og i Murteknik lignet Skelby. Af Koret staar

endnu Rester af Langmurenes Østender, af Skibet Vestgavlen. Bag Sakristiets Tag ses Korets oprindelige Nordøsthjørne, sat af Fraadstenskvadere. Vestgavlens Hjørner er ombyggede, men i Taarnets Østmur staar, omend i overpudset Tilstand, den romanske Taggavl med en lav Gavlkontur, der viser, at det gamle Skib har haft samme, anselige Bredde (indvendig 7,75 m) og Højde (omtr. 8 m) som det nuværende. Planens Skævheder maa være en Arv fra det romanske Anlæg, og ved Genopførelsen er de gamle Materialer sikkert brugte i stor Udstrækning.

I den seneste Middelalder blev det romanske Kors Østgavl (eller Apsis?) nedrevet og *Koret forlænget* mod Øst med Mure, der indtil Mandshøjde er af

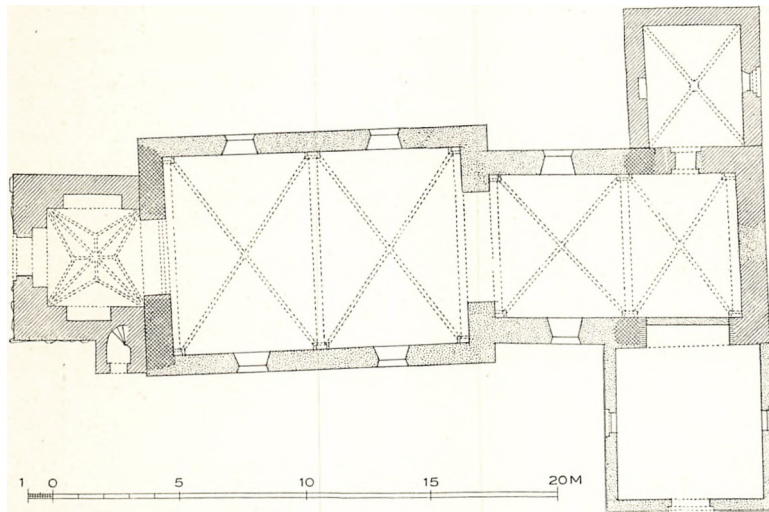

Fig. 2. Næsby. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

raa og kløvet Kamp, blandet med Fraadsten og Munkesten, og derover af Munkesten, hvorimellem der er indsat Rækker af Kampesten. En moderne Udmuring med Munkesten midt i Østgavlen viser rimeligvis Pladsen for et Østvindue. Taggavlen er helt moderne.

De to i gammel Stand bevarede Tilbygninger er begge fra o. 1500, af brede, tykke Munkesten i Munkeskifte. *Sakristiet* har ligesom Korforlængelsens Gavl et Par Kampestensrækker blandede i Murværket; Syldstenene er lodret rejste. Østvinduet sidder i et gammelt Spidsbuestik, men de indre Karmled er fornyede. Den syvtakkede Gavl har Højblændinger med vekslende Afslutninger: spidsbuede, tvillingdelte i to smaa Trappestik paa Konsol eller vandret falsede. Under Savskiftet er der yderligere to fladbuede Murblændinger i Højde med Rummets samtidige Krydshvælv, hvis Halvstensribber mødes i en Toprude (brede Overribber, lagte af Sten paa Fladen). *Taarnets* og Trappehusets nederste Stokværk er muret i »polsk Skifte«, de øvre i almindeligt

Munkeskifte. Taarnrummet, der nu tjener som Vaabenhus, har spids Taarnbue, som ind mod Skibet er dobbeltfalsat, i de tre andre Vægge spidsbuede Spareblændinger, og Stjernehvælv med Kvartstensribber. I Mellemstokværkets nordre og søndre Væg findes spidse Spareblændinger. Alle Taarnets ydre Enkeltheder er forsvundne og Klokkestokværket meget stærkt ombygget.

Ligkapellet er helt moderne, men har afløst et af Sten Brahe til Næsbyholm 1587 opført Gravkapel paa samme Plads. I Ligprædikenen over Fru Birgitte Rosenkrantz, begravet 20. Okt. 1588, siges, at hun »i Fjor, som denne Begravelse stod i Bygning, var ofte her hos med hendes kære Husbond og bestillede, hvorledes de vilde have denne Kapel bygt, som hendes Lejested skulde være, som nu er for Øjen at se«³. Under Sydmuren og omkring dens Hjørner findes Granitkvadersokkel med en Rundstavprofil, som muligvis kan stamme fra en ældre (senromansk) Bygning, men ogsaa kan være hugget til Renaissance-Kapellet. I det Indre er bevaret den fladrundbuede Arkade mod Koret og Gravkælderens under Gulvet; den er tøndehvælvet i Retning Nord-Syd og har haft en nu lukket Trappe op til Koret. Iøvrigt er Murene af smaa røde Mursten.

Et †*Gravkapel* for Familien Raben, der ejede Næsbyholm 1775—1804, blev nedbrudt 1854 (se Gravminder).

Kirken staar nu i blank Mur med Skifertage. Det Indre er glatpudset og malet.

INVENTAR

Som Erstatning for et *Altermaleri*, forestillende Engelen ved Kristi Grav, af Fru Ingemann, er nu paa det nye Alterbord opstillet en moderne Krucifiksfigur af blødt Træ. Maleriet, der delvis er ødelagt, henstaar i Sakristiet. Paa Alteret stod (1832) et Krucifiks med Johannes og Maria, rimeligvis Korbuekrucifikset.

†*Alterklæde* af blaat Fløjl, kantet med Sølvsnore, nævnt 1709.

Altersølv. *Kalk*, 19,5 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1723, med sekstunget Fod, hvorpaa graveret v. Plessens Vaaben, sekskantet Skaft, riflet Knop og samtidig Kumme; Mestermærke for Niels Jonsen 1713 (Olrik 381). *Disk* med samme Vaaben og Mestermærke. Den ældre Kalk og Disk brændte (ifølge Indb. 1755) med Præstegaarden 1721 og fornyedes af Chr. Siegfr. v. Plessen. Paa den gamle Kalk skal Otto Brahe have ladet gravere med gamle Bogstaver: »Crucis ibi Dominus cruci affixus Dux vitæ tulit peccata multorum &c« men der manglede noget, da Kalken var i Stykker«⁴. I Regnskaberne 1712—16 nævnes foruden en Kalk og Disk af forgyldt Sølv og en Sølvkalk til sengeiggende, at Grevinden af Frederiksholm i August 1713 gav til Alteret: en

ny Kalk og Disk af forgyldt Sølv, en ny Sølv Oblatæske og en ny Sølv Vin-kande paa $1\frac{1}{2}$ Pot.

†*Klæde* af rødt Fløjl med Sølvta-ker omkring, til at lægge paa Disken, nævnt 1713—16 (Rgsk.).

Alterstager, 44,5 cm høje, sengotiske, med skarpsnoet Skaft, om hvis Midte en sekskantet Profilring.

†*Messehagel* af blaat Fløjl, kantet med Sølvsnore, nævnt 1709.

†*Monstranshus* af kunstfærdigt Ar-bejde havde Indskriften: »Anno mille-simo quingentisimo vicesimo secundo completum est hoc opus tempore Do-mini Johannis Jacobi Vittevadi« (»I Aaret 1522 er dette Værk fuldført i Hr. Hans Jacobsen Vittevads Tid«)⁵.

Font (Fig. 4), romansk, af Granit, af een Sten, med firkløverformet Kumme, 92—95 cm i Tvm., omtrent som i Skel-by. Profilstaven under Kummeranden har en svag Tovsning. Stenen er nu oliemalet; et oprindeligt Afløb tilstoppet.

Fad af sydtysk Arbejde, 68,5 cm i Tvm., med Syndefaldsrelief, Minuskelring og Hjort- og Hundfrise. Paa Randen er sam-me Frise og graveret et Vaaben, N W og 1611, sikkert henvisende til Niels Vind til Ullerup og Grundet, ansat i Kancelliet og død som Lensmand paa Bergenshus.

Korbuekrucifiks (Fig. 3), sengotisk, fra o. 1475—1500. Den legemstore Fi-gur, som hænger dybt i Armene, har lukkede Øjne, skarp, tynd Næse, langt proptrækkerkrøllet Haar og Fuldskæg; smækker Midie, runde udstaaende Hof-ter og snævert Lændeklæde. Det spinkle Korstræ har firkantet Midtskive og til-svarende Endeflader med glatte Felter indenfor Skraakanter. Farverne er ny-modens. Nu i Gravkapellet.

Fig. 3. Næsby. Korbuekrucifiks.

M. M. 1897

Fig. 4. Næsby. Font.

H. M. 1914

Krucifiks, af Bly, o. 70 højt, dybthængende Figur i gængse Former fra Tiden o. 1700. Maaske fra en Ligkiste.

Prædikestol og Stoleværk, i linealgotisk Stil, stammer fra Hovedstandsættelsen. *Taarnur*, af Bertram Larsen, Køge, 1876.

Klokker. 1) Minuskler, adskilte ved smaa Kors eller bomærkelignende Tegn: »Ih(es)us Maria Anna o rex glorie veni cu(m) pace anno d(omi)ni millesimo qvadringentesimo lxxxviii (Jesus, Maria, Anna. O Ærens Konge kom med Fred. I Herrens Aar 1489). I »d(omi)ni« er Begyndelsesbogstavet stillet paa Hovedet. Under Skriftringen er afstøbt to, sikkert italienske Pilgrimstegn; det ene, 6 × 3,5 cm, med Sebastian under en renaissanceagtig Arkade, i hvis rundbuede Tympanon et Kristushoved, det andet, 6,5 × 4,5 cm, med to korslagte Pavenøgler, kronet af Tiara over et Kristushoved i Korsglorie og i Sidevinklerne fyldte med to utydelige Smaafigurer, Peter og Paulus; Tegnet antages at hidrøre fra Jubelfesten i Rom 1475. Endvidere findes et Kors, dannet af fem uklare Brakteat-Afstøbninger, og to Støbemærker for Oluf Kegge og Johannes Pauli (Uldall 214). 2) Omstøbt hos Gamst 1829.

Den store †Klokke skal have haft Indskriften: »Anno Domini 1502

Stolter Kloche er mit Navn, og i Næsby bommer
Pater noster, Ave Mari, Klang, Høst Vinter Vaar og Sommer«⁶.

GRAVMINDER

Kirkens ældste adelige Gravminder, over Medlemmer af Slægterne *Rosenkrantz* og *Brahe*, har været udsat for haard Overlast, og helt forsvundne er to mærkelige †*Epitafier*, der blev aftegnede af Søren Abildgaard 1757 (Fig. 5), begge over Otto Rosenkrantz til Næsbyholm, død 1557, og begge i Rammer af »brændt Pottemager Ler«. Det ene, der iflg. en malet Indskrift var opsat 1557 og 1648 renoveret af Otto Brahe, var »fæstet til Muren paa den sydlige Side op imod Koret« og omfattede et Maleri, »med grove Farver paa en Blyplade«, forestillende Otto Rosenkrantz og Hustru, Fru Ide Gøje. I Rammen var modelleret Ægteparrets 16 + 16 Anevaaben, hvoraf Abildgaard kun har tegnet en Del, og øverst en Højrenaissance-Kartouche med Frelserens Hoved. Det andet, der var oprejst paa den nordre Mur tværs over for det første, har i Midtfeltet baaret Otto Rosenkrantz' Gravskrift (Epitaphium) med latinsk Overskrift, men Inscriptionen, med forgyldte Bogstaver paa sort Bund, var næsten udslettet; Rammen prydedes af hans 16 Aner, og Frelserens Hoved øverst omgaves af en latinsk Omskrift. Iflg. Præsteindb. 1755 var i det mindste det sidstnævnte Mindesmærke opsat af Ottos Broder, Jørgen Rosenkrantz, der formodentlig har forfattet Teksten. Terracotta-Arbejdet var maaske gjort i Statius van Dürens Værksted i Lübeck. I en hvælvet Be-

gravelse under Koret hvilede Ægteparret og en Datter i »Gipskister«, der allerede synes at have været ødelagte før 1755.

I Kapellet findes følgende Gravminder over Næsbyholms Ejere:

Et *Epitafium* (Fig. 6) fra o. 1595 over Sten Brahe, død 1620, har en Tid været nedbrudt og ituslaaet, men er dog i Hovedsagen bevaret, idet det anselige Mindesmærke af sort Marmor og Alabast 1895 paany blev samlet og rejst paa den moderne Spærremur i Kapellets Nordarkade. Mange Enkelt-

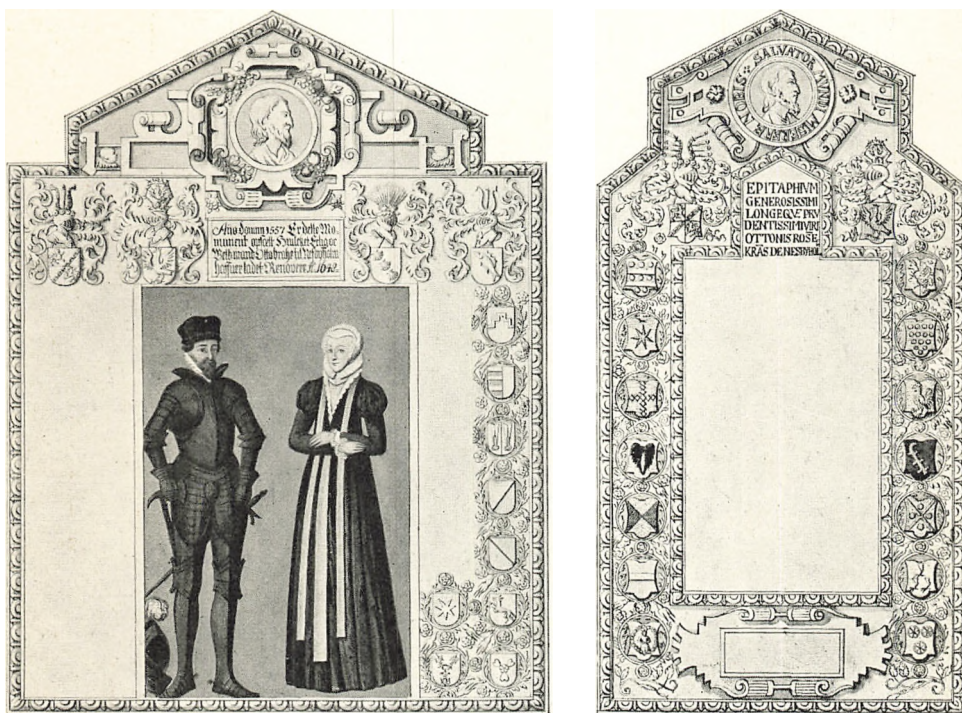

Fig. 5. Næsby. Forsvundne Epitafier, af Terrakotta, fra 1557 over Otto Rosenkrantz til Næsbyholm og Hustru. Tegninger af S. Abildgaard 1757.

heder er udbedrede med Gipsstuk. Af Storstykkets tre sorte Stentavler har de to yderste latinske Indskrift med fordybede, hældende Versaler. Den første Plade meddeler, at Sten Brahe sørgende satte dette til Minde om Hustruen Birgitte Ottesdatter Rosenkrantz. Hun levede 33 Aar 5 Mdr., i Ægteskab 13, fødte 7 Børn og døde 9. Sept. 1588, 25. Dagen efter at have født Tvillinger. Paa den anden Sideplade, med afvigende Skrift, læses, at Sten Brahe satte dette til Minde om hans anden Hustru Christine Holk, Enke efter Hans Krafse; hun var gift med Sten Brahe 8 Aar 5 Mdr. 19 Dage, Moder til to Døtre, Birgitte og Hedvig, og døde 10. Febr. 1599 Kl. 9 (?). Langs hver af de lodrette Kanter paa de tre Plader er der otte ovale Smaafelter, hvori der har været indfældet smaa Alabastrelieffer med Anevaaben; af disse er kun et enkelt, stærkt med-

taget Stykke tilbage, men over dem er indhugget Slægtsnavne, der viser, at Anerækkerne tilhører de to Fruer og Sten Brahe selv. Til hans aldrig udførte Gravskrift har Midtpladen været bestemt. I det høje glatte Postament læses en latinsk Indskrift, ligeledes med fordybde Versaler, over Børnene: Ida

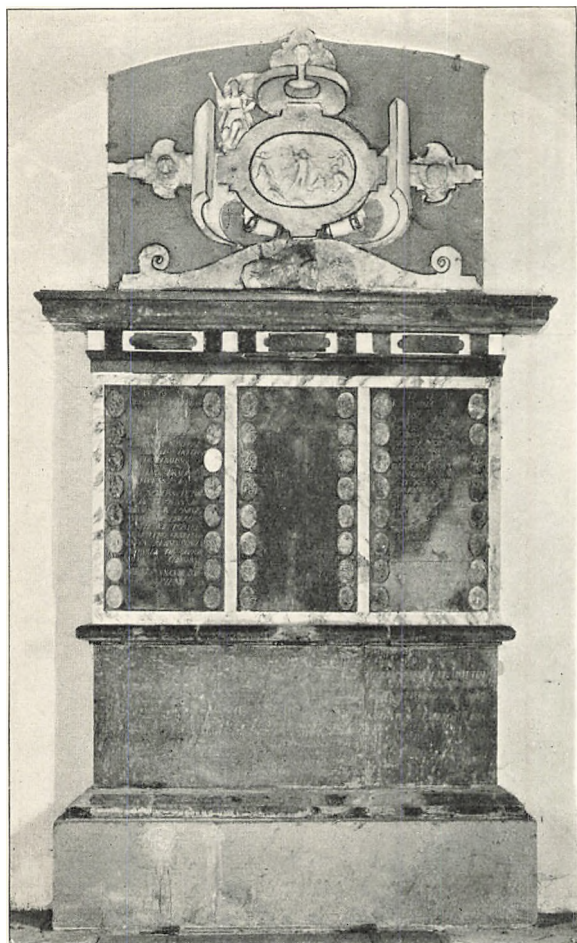

Fig. 6. Næsby. Epitafium fra o. 1595 over Sten Brahe, død 1620, og Hustruer.

Brahe, næppe fyldt 10 Aar, død 1586 10. Okt.; Birgitte, kun 8 Dage gl., død 26. Sept. 1579 og en lille Pige født og død 16. Aug. 1588. Denne Indskrift er oprindelig, samtidig med den første Plade. I Storgesimsens Frise findes to Tavler med Forbogstaver til Valgsprog; i første, nu tomme Felt har staaet: F G G R F D I P M, (dvs: Frygt Gud, gør ret, forlad dig ikke paa Menneskene), i andet og tredje læses: H L W A B A W E D — G G W D E S. Over Storgesimsen er stillet et Topstykke af Alabast, et ovalt Opstandelsesrelief, indrammet i en stor, enkel, men velformet Højrenaissance-Kartouche med Masker, men uden Frugtfyld. Mellem Fligene har siddet to (nu kun een) Basunengle, og foran Fodpartiet findes Rester af en liggende romersk Kriger. — Da Bogstaverne i Christine Holcks Gravskrift afviger fra de to andre Tavlens usædvanlig elegante og fine Skrift, maa

Monumentet være udført før hendes Død 1599, men efter hendes Bryllup 1590. Arbejdet er sikkert gjort i Hans Stenwinckel den ældres Værksted⁷.

I Kapellet er endvidere opstillet tre *Ligkister*, som blev istandsatte 1895.

1) Henrik Bjelkes Hustru, Edele Ulfeld, død 1676. Kisten (Fig. 7) har skraaende Sider og fladbuget Laag, med Læderbetræk og Messingbeslag, drevne i fyldigt Akantusværk. Langs alle Kanterne løber Bølgerankeborter, der paa de lodrette Hjørner ender i ornamentale Kvindelegemer, som har støbte Hoveder.

Jernhankene sidder paa store, hver med to Anevaaben smykkede Skilte, af hvilke de to paa Gavlene foroven har en Engel, de 2 × 3 paa Langsiderne en flagrende Sløjfe. Paa Laaget er over Hovedenden fæstet et støbt Krucifiks og to messingdrevne Engle, over Fodenden to Anevaaben: Ulfeld og Urup. Indskriftpladen mangler. Paa Væggen over Kisten er desuden anbragt et Ulfeldvaaben, af samme Arbejde som Kistens.

2) Rigsadmiral Henrik Bjelke, død 1683. Kisten (Fig. 8) har lodrette Sider og tresidet Laag med Svinelæders Betræk, store Jernbærehanke og messingdrevne eller støbte, forsøvede Beslag, hvis Ornamentik er tidselagtig Akanthus, Guirlander og lignende. Paa Laagets Gavle sidder et Spejlmonogram mellem Palmegrene, paa dets Overside ved Hovedenden et støbt, forsølvet Krucifiks, ved Fodenden Bjelke-Vaabnet, paa Skraasiderne støbte Anevaaben med Navneplader (oprindeligt 16, nu kun paa 12 Skjolde og 9 Navne) samt ovale, kronede, af Grene omsluttede støbte Smaaplader med Vers i graveret Kursivskrift, lydende f. Eks.:

Mandom	Ærlighed	Dyd
I Strid og Krig	Dend Gamle Sæd	Det War hans fryd
Mandhafftelig	Og Ærlighed	Han held og Dyd
Hans Hierte Blad sig	Hand af sit Hierte	Sig Kunde Paa
Rørte	yndte	Be Flitte
I drab Ning får	Med Hychlerfund	Sin Ungdoms Vey
Hans Blanche Sværd	Sin ord og Mund	Hand Vilde Ey
Fornufft og Mandom	Hand Aldrig Wilde	Med Laste-dynd
Førte.	Pynte.	Besmitte.

De andre Vers har Overskrifterne: »Alderdom, Naade, Arbejde, Børn, Fornøjelse, Fra Ungdoms Aar, Yndist, Salige Død«. Fuldstændig og i rigtig Orden er de kingoske Vers trykte i Hofmans Foundationer⁶ som tillige gengiver en forsvunden †*Plade* med Vers af Oluf Rosenkrans⁸.

Over Kisten er ophængt en *Sørgejane* med Split, paa hvis sorte Silkedug der er malet gyldne Ildtunger, Bjelkevaaben og Versalindskrift over »Hoyedle Welbaarne Hendrik Bielche til Elling Gaard«, Ridder af Elefanten, K. M. Gehejmeraad, Rigens Admiral, Præsident i Admiralitets Collegio, Assessor i Collegio Status og Højesteret, Guvernør over Island, født 1615 i Norge paa Ellinggaard af de »Bielchers og Brokkehusers Stamme« og nu hensovet i København 16. Marts 1683. En *Stikkaarde* fra 1700'erne, der hænger paa Korets Sydvæg, kan ikke være Rigsadmiralens.

3) C. F. Bjelke, død 1709. Kisten, der har karnissvungne Sider og hviler paa blystøbte Løver, er helt klædt med Kobber og prydet med forsøvede Metalbeslag i Louis XIV-Barok. Paa Hjørnerne findes svungne Kvindehermer med akantusprydet Skaftvolut og langs øverste Rand en Frise med gennembrudt Baandakantus. Midt paa Langsiden er et kronet Bjelkevaaben i Grene og

Volutornamenter, flankeret af støbte, romerske Krigere, der sidder paa drevne Faner og Trofæer. Paa Laagets tilbagetrædende Karnis er anbragt Anevaaben, nu 10 i Tal, med drevne Felter og støbte Hjelme, paa Gavlenderne Navnetræk. Laagets smalle Overflade har ved Fodenden et Dødningehoved med korslagte Knogler, ved Hovedenden en Messingplade med meget fyldige Personalia i graveret Kursivskrift over Christian Frederick Bielke, Brigadier og Obriste til Fods, Søn af Hendrik Bielke til Ellinggaard, Osterad⁹ og Nesbyholm og Edele Ulfeld til Møllerod, født 8. Maj 1670, gift 23. Juni 1697 med Fru Anna Christina Knuth, Fader til to Sønner og fem Døtre, af hvilke een Søn og tvende Døtre er døde før ham, død 14. September 1709. »Hans Bane Saar fik hand udi Bataillen ved Longeville, hans Liv endte hand i Quarignen«. Slutvers.

Fig. 7. Næsby. Edel Ulfelds Kiste.

Fot. 1895

Iflg. Præsteindberetningen 1758 blev Fru Edel Ulfelds Kiste hidført fra København 1687, sammen med en Kiste, hvori hvilede Datteren Jomfru Dorothe Christine Bielke, død 1676. 1680 blev i den store adelige Begravelse hensat 4 af Henrik Bielkes Børn, der tilforn var begravet i København. Indskriftpladerne fra disse fire Kister findes nu mellem de paa Kapelvæggene ophængte *Kistebeslag*, som er tagne af de i Gravhvelvingen anbragte, sammen-sunkne og forstyrrede Kister:

1) Christian Frederick Bielike [!], Hendrich Bielike og Edell Ulfeld deris Søn, født paa Møllerød 5. Jan. 1656, død i Kiøbenhaffn 4. Oct. 1657. Oval, hvælvet Messingplade i Ornamentkrans med ret grove Blomster, Engle og Dødningehoved og graveret Versalskrift.

2) Jens Christoffer Bielcke, Søn af samme, født i Kiøbenhafn 5. Febr. 1658, død i Kiøbenhafn 1. Dec. 1658. Lignende Messingplade.

3) Anne Sophie Bielcke, født i Kiøbenhaffn 11. Nov. 1663, død sammesteds 13. Juli 1665. Lignende Messingplade.

4) »Jumfru Scharlat Amalia Belcke«, Datter af samme, født i Kiøbenhavn 29. Juni 1666, død sammesteds 10. Febr. 1667. Lignende Messingplade med fint drevne Tulipaner og andre Blomster.

5) Otte Christopher Ulfeld til Nesbyholm, Søn af Biørn Ulfeld til Raabeløf og Fru Margareta Brahe til Nesbyholm, født paa Nesbyholm Christi Himmelfartsdag 7. Maj 1646, død i Kiøbenhavn 7. Maj 1663. Oval Messingplade i dreven, delvis ødelagt Krans med Putti og Blomster samt kartoucheindfattede Reliefsener, hvori en Kvinde med en hjerteformet Kande, som hentes eller modtages af en Engel. Versalskrift.

6) Friderick von Plessen, Herre til Nesbyholm og Bavelse, Kammerjunker,

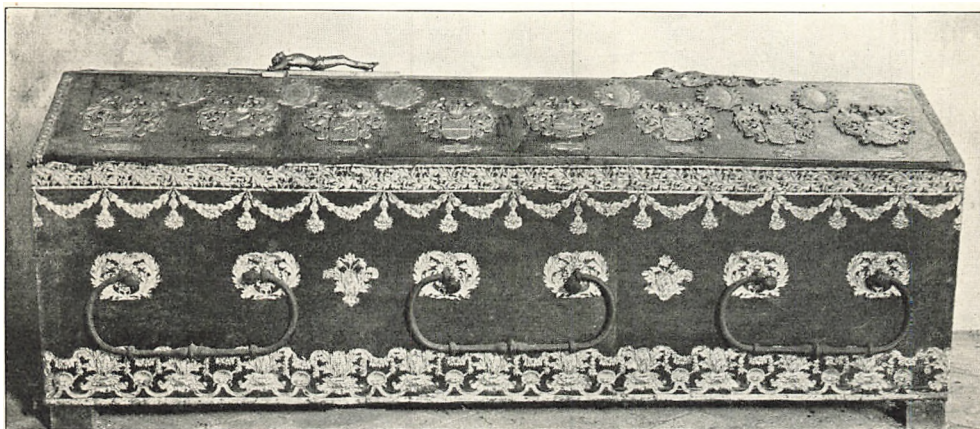

Fig. 8. Næsby. Henrik Bjelkes Kiste.

H. M. 1914

født 21. Febr. 1727, gift med Margretha Charlotta Rosenkrantz 21. Juli 1752, død 10. Febr. 1754. Oval Tinplade med graveret Kursivskrift.

7) Fru Anna Emerentia Wilhelmina Bielke, født von Ahlefeldt, Ægtefælle af den for 8 Aar siden afdøde Oberst Hindrech Chrestoffer Bielke, Moder for 5 af hende efterladte Børn, født 22. Juli 1709, død 22. Jan. 1788. Aflang, firsidet, foroven og forneden skraat rullet Tinplade med graveret Kursivskrift.

8) Gehejmekonferensraad Johan Rudolf Bielke, død 1813. Oval Tinplade med meget medtaget Kursivskrift.

Endvidere nævnes (1755) som gravlagte i Kapellets hvælvede Kælder: Otto Brahe, Steen Brahes Søn, til Næsbyholm, død 1651, med hans tre Hustruer: Margrethe Krause, død 1614, Karen Rud, død 1618, og Anne Bille, død 1653, samt hans Datter Jomfru Karen Brahe; Bjørn Ulfeld til Raabeløf, død 1656, og Hustru Margrethe Brahe, død 1648. Endvidere Fru Elisabeth Trolle, død i sit 26. Aar, 1729, Kammerherre C. S. v. Plessens Hustru med Datteren Christiane, død 1729, 16 Uger gammel.

Af et *Præste-Epitaflum*, nævnt 1755 som »oprejst over en aaben Begravelse paa den anden Side Alteret«, er levnet en i Sakristiet opsat Kalksten, 170 × 130 cm, med Reliefversalskrift over Jørgen Laursen Bentson, Sognepræst i Næsby og Tyvelse i 49 Aar, Provst i 13 Aar, i Ægteskab med 3 Matroner: i 3 Aar med Boel Nielsdatter, død 28 Aar gl. 1630, i 23 Aar med Sophia Hansdatter, død 45 Aar gl. 22. Marts 1654, i 21 Aar med Dorothe Pedersdatter, død 20. Maj 1685; avlede med den første 3, med den anden 19, med den tredje 7 Børn; døde 73 Aar gl. 15. Febr. 1676. »Cippum hunc posuerunt liberi superstites« (»Denne Sten satte de efterlevende Børn«). Religiøs Randskrift og Hjørnecirkler med Evangelistfigurer, imellem de øverste Englehoved, mellem de nederste Navnetræk, Bomærkeskjolde, af hvilke den sidste Hustrus forestiller en Hund med en Pisk over en Top og »vita troch(us)« (»Livet er et Legetøj«).

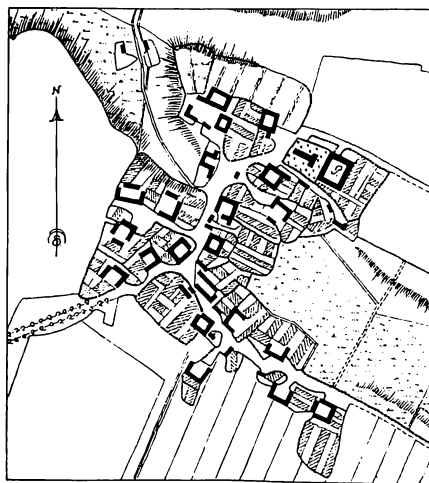

Fig. 9. Næsby 1782.

I samme Begravelse var blevet nedsat Næsby Præster fra Reformationen og deres Familier. Sognepræst Plockross havde her ladet begrave sin Hustru Anna Christina Kluft, død 1754, 42 Aar, med 4 Sønner og 1 Datter.

Da *Kapellet* for Familien Raben blev nedrevet 1854, blev Kisterne herfra nedsatte paa Kirkegaarden paa det Sted, hvor Kapellet havde staaet (Kaldsbog).

Da *Kapellet* for Familien Raben blev nedrevet 1854, blev Kisterne herfra nedsatte paa Kirkegaarden paa det Sted, hvor Kapellet havde staaet (Kaldsbog).

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1711—19 (RA). — Kaldsbog 1800—1853 (LA), begyndt 1844 (ved Embedet). — Dokumenter til Skøde 21. April 1711 (RA), heri Kirkens Inventarium 1709. — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1914. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Høyens Notebog XII, 1832. — Mindeblade om Næsbyholm 1885. S. 32. — Berl. Tid. 1895, 26. Juni (om H. Bjelkes Begravelse).

¹ KhS. 5. R. V, 786. ² Kronens Skøder I, 283. ³ Mindeblade om Næsbyholm. 1885. S. 32. ⁴ Pontoppidan: Marmora Danica I, 1739. S. 206. ⁵ Marmora Dan. I, 205, men Indskriften nævnes ikke 1755 eller 1758. ⁶ Pontoppidan: Marmora Danica I, 205 og Præsteindberetningerne. ⁷ Fr. Beckett i Danske Herregaarde ved 1920, I, 154. Tegning af Abildgaard 1757 (NM). ⁸ H. F. VIII, 439 efter Indberetningerne 1755 og 1758. Marmora Danica I, 205 f. ⁹ Osterad dvs. Østraat i Norge.

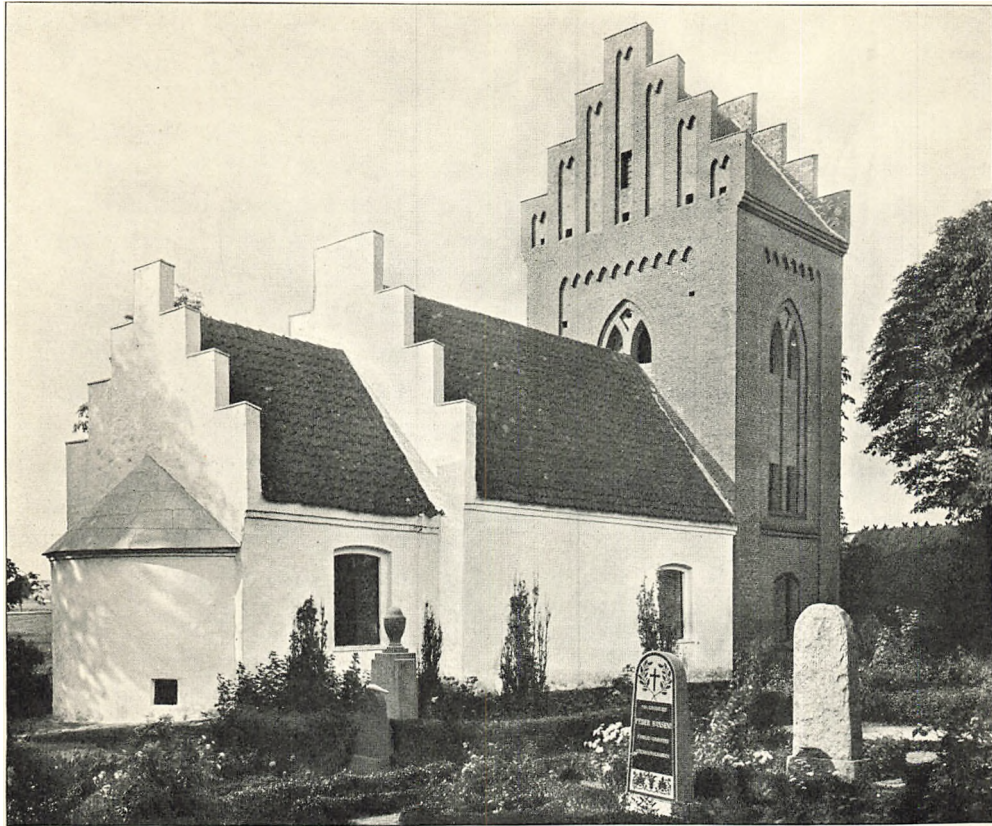

Fig. 1. Tyvelse. Ydre, set fra Nordøst.

V. H. 1929

TYVELSE KIRKE

TYBJERG HERRED

Kirken var, ifølge Indskrift paa Alterkalken (sml. †Højaltertavle), indviet til *S. Laurentius*. 24. Aug. 1671 fik Rigsadmiral Henrik Bielke Skøde¹ paa Jus patronatus til Tyvelse som »Anneks« til Næsbyholm; fra denne Gaard er Kirken overgaaet til Selveje 1. April 1924.

Kirken ligger sydvestligst i Byen og tæt ved Sognets Sydgrænse. Kirkegaarden, som skraaner mod Syd, er hegnet med Stendiger, som mod Syd og Øst danner Terrasse for Jordfylden.

Bygningen bestaar af Apsis, Kor og Skib fra romansk Tid samt moderne Taarn og Vaabenhus.

Den romanske Kirke er en *Kampestensbygning*, overvejende af ret smaa og lidet behandlede Sten, der er lagte i nogenlunde regelmæssige Skifter. Korets og Skibets bevarede Østhjørner har større Hjørnekvadere. Oprindelig

Murbehandling ses paa Taggavlenes Indersider, hvor Mørtelen er flygtigt fugerillet. Den brede, men flade og lidet fremtrædende Apsis har bevaret et Østvindue, der ses som Inderniche; Lysningen, 62 cm høj, indrammes af en Trækarm, samlet af tre Træstykker, med ydre Glasfals og med yngre Vindjærn, af hvilket det lodrette er smedet med to runde Øjer, hvorigennem de vandrette Stænger er stukne. I det lille kvadratiske Kor, paa hvis Østgavl den lave, romanske Taglinie tydeligt ses, er de romanske Vinduer forsvundne. Skibet, hvis Murhøjde er 3,60 m, har, som Kirker paa Stevns, i hver af Langmurene sikkert kun haft eet Vindue, hvoraf dog kun det nordre kendeligt i helt tilmuret Stand (o. 95 cm højt, o. 250 cm over Jorden). Af Syddøren er det rundbuede, smigede Inderparti i Behold, medens de ydre Vanger er borthuggede; Norddørens øvre Del er ødelagt af et nymodens Vindue. I det Indre har Apsis

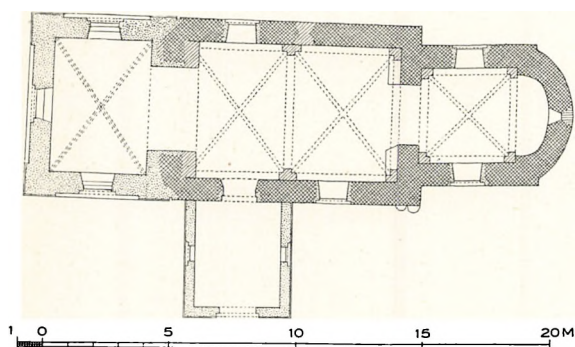

Fig. 2. Tyvelse. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

sit oprindelige Halvkuppelhvælv, og romansk er ogsaa Triumfbuen, med skraakantede Kragbaand (sml. Kalkmalerier).

Senere Ændringer og Tilbygninger. Af de gotiske Hvælv er Korets efter Kalkmalerierne at dømme indbygget o. 1350; det har Halvstensribber, der er vandret afskaarne over Hjørnepillerne (ingen Overribber) og nederst i Kapperne firkantede Træk-

huller. Skibets to Hvælv er af ganske tilsvarende Karakter; det østre, hvis Overside virker næsten kuppelformet, har langs Triumfvæggen fladrund Gjordbue; Vesthvælvets øverste Del er ommuret med smaa gule Sten. I Skibets Østhjørner hviler Hvælvpillerne paa Rester af *Alterborde*, murede af Munkesten. Det nordre har bevaret sin Overside; i Hjørnet af Bordpladen saas 1892 et indridset Kors.

Maaske samtidig med Hvælvenes Indbygning har de romanske Mure faaet gotiske Gesimser og begge Østgavlne Forhøjelser med syv Kamtakker, fornyede 1880.

Taarn og Vaabenhus. Efter Overhvælvningen er der opad Skibets Vestvæg rejst en to Sten svær Forstærkningsmur, der dækker Gjordbuen og indrammer en spids, sengotisk Taarnbue. Kirken har altsaa haft et Taarn før det nuværende. Dette, af smaa røde Mursten, er opført 1856, i Datidens Gotik, efter Tegning af Arkitekt Stilling. 1880 ombyggedes Vaabenhuset.

Med Undtagelse af de moderne Tilbygninger staar Kirken hvidkalket. 1819 blev de gamle, mørke Vinduer erstattet af nye (Kaldsbog), men i alle

H. M. 1914

Fig. 3. Tyvelse. Kalkmaleri. Abel, paa Korbuuen.

P. S. 1916

Fig. 4. Tyvelse. Kalkmaleri. Kain, paa Korbuuen.

aabne Vinduer sidder nu fladbuede Støbejernsstel fra 1880, ensartede i Kor, Skib og Taarn. Apsistaget er blytækt; Tagværkerne, der er fornyede 1880 sammen med Korets og Skibets Gavlkamme, er ellers teglhængte. 1755 fik Kirken en Hovedreparation baade paa Mur- og Tømmerværk.

KALKMALERIER.

I Kirken er der fremdraget Kalkmalerier fra tre eller fire forskellige Perioder. Fra Tiden o. 1225—50 stammer Billederne i Apsis og paa Triumfvæggen, malede paa Freskomørtel.

Først synes Triumfmuren at være malet (Fig. 3—5). Paa Korbuens Underside: Kain og Abel og i Buetoppen Gud, der velsigner Abels Offer; Abel retter Blikket opad, Kain slaar Øjnene ned. Baggrunden bag Kain er blaa, bag Abel gul. Klædebonnens Folder er tegnede med røde Streger, Gudsglorien reliefmodelleret. Paa selve Triumfvæggen har der været to Rækker Figurer, nu for en stor Del bortskaarne af Skibets gotiske Hvælv. Nærmest nord for

Korbuen staar i nedre Række en Engel, som foran sig holder et stort Kors. Midt over Buetoppen har der været et Firpas med en siddende Figur (Kristus) og til Siderne herfor en Række staaende Figurer, hvis Hoveder spores paa Væggens nordre Del over Hvælvet. Disse Malerier er beslægtede med Hjørunde-Mesterens Gruppe².

I Apsiskuppelen ses Kristus i Mandorla, omgivet af de fire Evangelisttegn og af Engle, alt over en Apostelrække. Kun Billedets Midtparti og og nordre Side er bevaret; af den søndre Del findes blot Johannes-Ørnen.

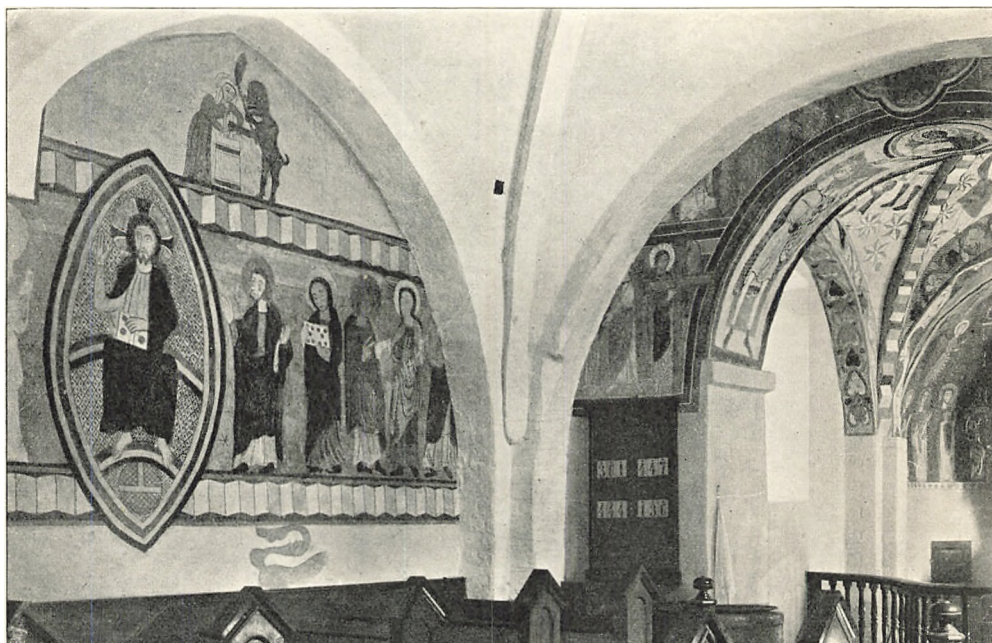

Fig. 5. Tyvelse. Kalkmalerier paa Skibets Nordvæg og i Koret.

M. M. 1807

Den frontale Kristusskikkelse har samme Type som i Korbuen; de andre Hoveder, med opspilede, stærkt svungne Øjne og lange Næser, virker altfor store i Forhold til Legemerne. Konturerne er markerede med sorte Streger, Ansigterne udformede med svage, gullige Skygger, Øjnene hvide med sort Pupil, Klædebonnene hvide, blaa og gulliggraa ligesom Vingerne. Kristus og de to øverste Evangelisttegn bærer (nu) umalede, hvide Glorier med Fordybninger i selve Mørtelgrunden. Forneden løber en smal Bort med forskelligfarvede Smaacirkler, et Motiv, som genfindes i enkelte Kjortelbræmmer. Bundfladen er gullig, som om Maleren havde tænkt at efterligne Guldmosaik. Apsisbilledet er ringere end Triumfvægbillederne og sikkert gjort af en Elev eller Efterfølger.

O. 1325—50 er der paa Skibets Nordvæg før Hvælvenes Indbygning malet

Fig. 6. Tyvelse. Kalkmaleri, Kristi Opstandelse, i Korhvælvets Sydkappe.

P. S. 1929

Fig. 7. Tyvelse. Kalkmaleri, S. Bartholomæus, i Korhvælvets Vestkappe.

V. H. 1929

en lang Figurfrise (Fig. 5) med Kristus i en Apostelrække, af hvilken nu kun fire Skikkelser er helt og et Par ufuldstændigt bevarede. Frelseren, med Korsglorie, sidder paa to Regnbuer med Verdenskuglen under Fødderne, indrammet af en spids Mandorla med karreret og prikket Bund. Apostlene, med Sko paa Fødderne, har ingen Symboler, men gestikulerer indbyrdes eller vendt mod Kristus. Ansigterne er rødbrunt, Klædebonnene sort konturerede, Bunden bag Apostlene blegrød med sorte Stjerner. Under Frisen, der bræmmes af perspektiviske Zigzagbælter, ses Ryg og Hale af en Løvefigur, og over Frisen en Kvinde og en Djævel, som kærner Smør.

O. 1350—1400 fik det nye Korhvælv Malerier (Fig. 6—7). I Østkappen: Kristus paa Korset, Maria og Johannes samt Longinus, en Mandsling i lodret delt, halvt rød, halvt hvid Kjortel, der fører Spydet mod Frelseren og samtidig velsigner med venstre Haand. I Sydkappen: Kristi Opstandelse; de tre sovende, rustningsklædte Krigere bærer Skjolde med Mærker, der ikke kan henføres til bestemte danske Adelslægter; tilvenstre et Træ med Pelikanen, der nærer Ungerne i Reden med sit eget Blod. I Nordkappen: S. Laurentius, Kirkens Værnehelgen, paa Risten. I Vestkappen: S. Bartolomæus Apostel, der lider Martyrdøden ved Flaaning. Af Bødlerne i de to Martyrscener bærer et Par lodret farvedelte Dragter. Konturerne er dels røde, dels sorte; foruden disse Farver forekommer rødgult og lidt blaagraat. Bundene fyldes af store, skyggede Stjerner, Rosetter og smaa Stregstjerner. Øverst i Kapperne er der malet Hjertepalmetter, paa Ribberne perspektiviske Zigzagbaand og paa Vægbuerne Ranker, Palmetter og Drager, af hvilke de to nærmest Kristi Kors synes at ville bide i dets Fod.

Malerierne er 1893 restaurerede af Kornerup, der paa Skibets østligste Hvælv iagttog nu overkalkede, svage Rester af smaa Figurer, som syntes at forestille Kristi Lidelseshistorie³.

INVENTAR

Alterbord af Munkesten, muret op ad Apsisvæggen; Bagkanten er et Skifte højere end Forsiden, der er beklædt med ny Fyrrebrædder. 1892 iagttoges et Relikviegemme, indeholdende en lille Blykapsel og dækket af en firkantet Flise. *Sidealterborde*, se S. 688.

Altertavle (Fig. 8), af Abel Schrøder 1651. I Fodfeltet ses et Nadverrelief, i Storfeltet en Korsfæstelsesscene, i de tværdelte Siderfelter: Kristus for Kaifas, Judaskysset, Hudstrygelsen og Korsdragningen. Siderfelternes Ornamentrammer virker sammen med Hermerne, hvis bevægede Figurer forestiller Evangelisterne; paa Skafterne er Evangelisttegnene indføjede i Ornamentiken. Tavlens Lister er bølgede og flammede, dens Storvinger og Topstykke har

kraftigt Bruskværk. I Gesimsens Kartouche er reliefskaaret: P J S, H: J L S, J S S (Kirkeværgernes og Præstens Navne, Hr. Jørgen Laurids Søn), i Topkartouchen et kronet, sammenslynget F 3 og S A. Træværket, der blev opudset 1880 (Kaldsbog), staar nu i rensset Eg med broncerede Enkeltheder; 1755 siges, at »Ao. 1651 er Tyvelse Kirkes Alter Tavle indsat og udhugget

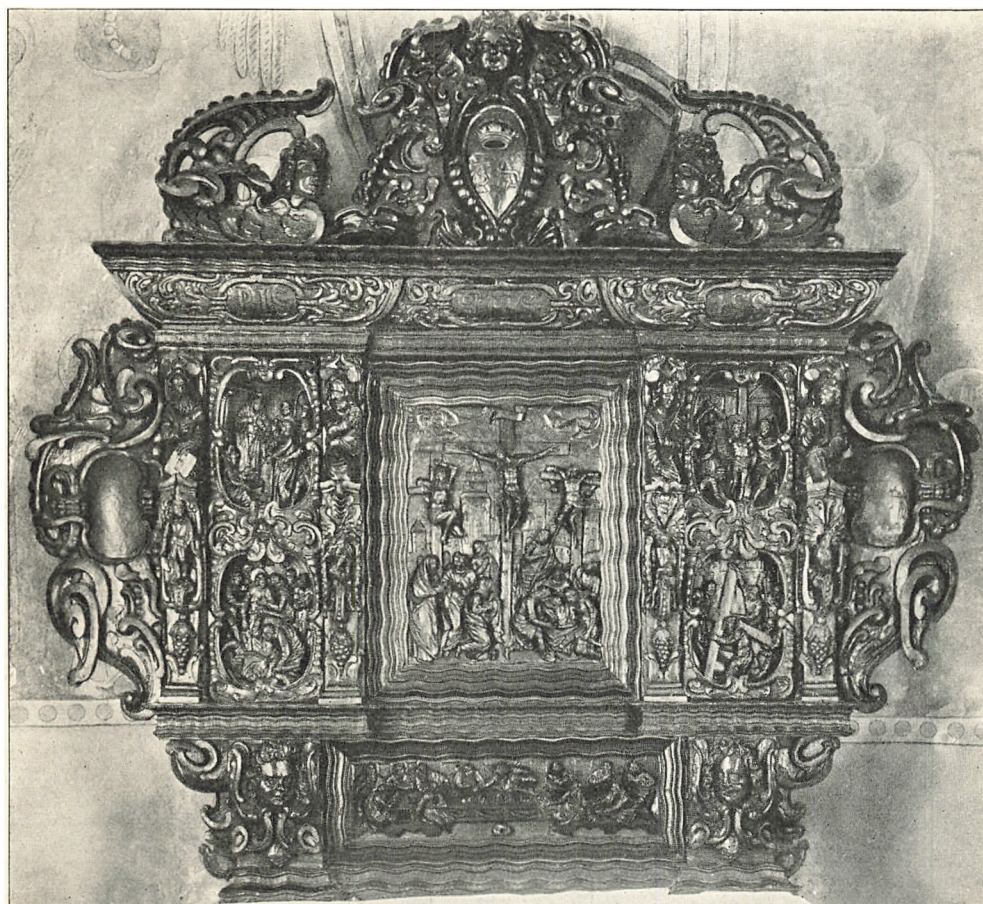

Fig. 8. Tyvelse. Altertavle af Abel Schröder 1651.

V. H. 1929

af Abel Billedhugger i Næstved og det efter erlig og velb. Mand nu sal. Herres Friderich Reedtz til Ty(ge)strup Danmarks Riges Raad Consens og Tilladelse«.

Fra en katolsk † *Højaltertavle* fandtes 1755 »en Del gamle forgyldte Billeder som Sct. Laurentii, Jomfru Marie og adskillige Martyrers«, men uden Aarstal.

Altersølv. *Kalk*, efter Indskrift under Fødranden »forfærdiget i Lighed med Tyvelse Kirkes gamle Kalk og givet til Kirken af C. Rønnenkamp Aar 1856«; desuden er med Minuskler eftergraveret: »Calix eccle(s)ie Vilslof ad altere

sancte crucis ibid(em) specialiter deputat(us)« (»Vilslof Kirkes Kalk særligt bestemt til Hellig Kors' Alter sammesteds«). Den middelalderlige *Kalk, der maa stamme fra Vilslev (Gørding Hrd., Ribe Amt), og som 1856 blev skænket til Nationalmuseet, har desuden paa en af Fodtungerne graveret: »O B A B 1631«, d. v. s. Otte Brahe og Anne Bille til Næsbyholm, i hvis Eje den altsaa maa have været. Den kan dog først langt senere være kommet til Tyvelse

Fig. 9. Tyvelse. Prædikestol.

V. H. 1029

Kirke, som 1755 endnu havde sin oprindelige katolske †Kalk, hvorpaa var graveret: »Margareta qvondam uxor Henricii Johannis consulis Roskildensis contulit calicem hunc ecclesie Sancti Laurentii in Tyvelse« (»Margarete fordum gift med Henrik Jensen Borgmester i Roskilde gav denne Kalk til Sanct Laurentii Kirke i Tyvelse«). Præsten tilføjer: »Det er Skade, at Sculptor har forgjettet Annum«. Henrik Jensen nævnes som Borgmester 1448, 1450⁴.

Disk og Oblatæske er samtidige med og har samme Mestermærke (W. Ringberg) som den nye Kalk.

Et jernbundet †Skab med Laas og Nøgle til at gemme Kalk og Disk i, nævnt 1709. †Messehagel af rødt blommet Fløj, nævnt 1709. I Regnskaberne 1712—16 nævnes, at Grevinden af Frederiksholm gav til Kirken: et hvidt Alterklæde med Guldranker i og bred

Guldkniplingskant, og en blaa Fløjlsmessehagel i Stedet for det gamle, som var ubrugeligt.

Alterstager, 40 cm høje, gotiske med rørformet Skaft, om hvilket to svage Ringe. Under Fodskaalene Støbermærker (se Oversigt. Metalarbejder).

Font af Granit, romansk; den runde Kumme, 60 cm i Tv., har glat, frem-springende Baand om Randen og Rundstav forneden; intet Afløb. Foden er muret.

Fad i nederlandsk Manér, 61 cm i Tv., med Syndefaldet; paa Randen barokt Løvværk med Hjorte og Enhjørninger. Fra o. 1650.

Prædikestol (Fig. 9) af gotiserende Form, med fire høje, smalle Fag, uden nogen vandret Inndeling. Af oprindeligt Snitværk ses kun de spinkle Hjørnebalustre, i Ungrenaissance fra o. 1550—75, med Skafter, der omslutes af stive Akantusblade og leddeles af naive Menneskehoveder. Ved Tiden 1650 er der i Felterne indsat Reliefskæringer med Evangelisterne, omgivet af en i Bruskværk opløst Muslingskal-Arkade, sikkert af Abel Schrøder. En Række Underfelter af samme Stilpræg skal være fjernet ved en Omdannelse af Foden. Stolen staar nu i rensat Eg, ferniseret, med lidt Broncering; den blev ligesom Altertavlen oppudset 1880 (Kaldsbog).

Stoleværket er fra 1880 (Kaldsbog).

Pengeblok af Eg, jernbundet, med skraa Overside, hvori Pengesprække, Laage paa Forsiden, og firkantet, svær Hængelaas. Nævnt 1712—16.

Klokke, omstøbt 1839 af J. C. og H. Gamst paa Kirkeejerens Bekostning. Den gamle Klokke var støbt 1797. 1755 siges, at Klokken havde Indskriften: »Ao 1616 Etos Michael (!? dvs. goss mich) Berent Bodemand in Lübech. Si Deus pro nobis quis contra nos«.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1711—19 (RA). — Kaldsbog 1800—1853 (LA), begyndt 1862 (ved Embedet). — Inventarium 1709 (RA. Dok. t. Skøde 1711, 21. April, Læg Næsbyholm, 3 I—II). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1914. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 351. ² Beckett: Danmarks Kunst I, 279. Kornerup har i sin Notebog (NM) skrevet: »I Absis indridsede Linier. Fresco?« ³ Beretninger af J. Kornerup 1892—93 (NM). Magn. Petersen: Kalkmalerier. S. 129. ⁴ Repertorium Nr. 7784, 7960, 7976.

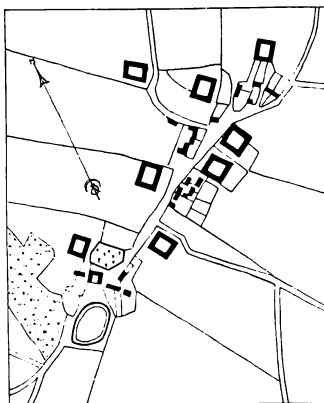

Fig. 10. Tyvelse 1800.

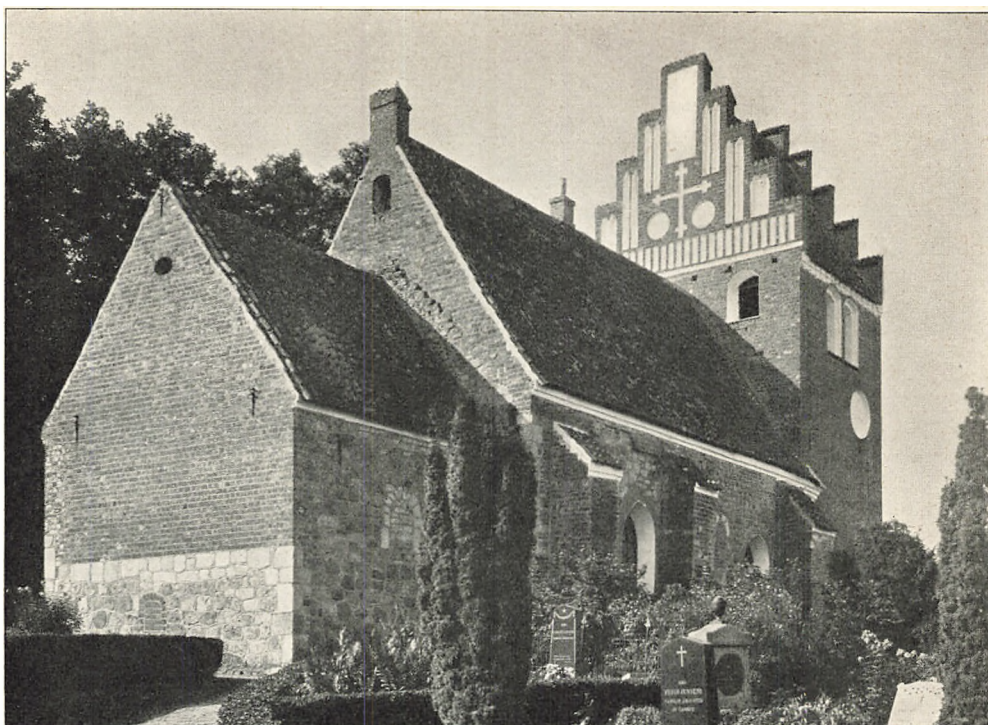

Fig. 1. Sandby. Ydre, set fra Nordost.

V. H. 1929

SANDBY KIRKE

TYBJERG HERRED

Bolle Luxdorph til Sørup fik 20. Maj 1679 kgl. Skøde¹ paa Jus patronatus til Sandby Kirke; Kirkepatronen købte 1684 Sandbygaard, hvorunder Kirken siden har hørt. 1755 siges, at »i den ene Byens Mark er en Kilde med Blok af Træværk, hvori S. Hans Aften og Mariæ Besøgelses Aften lægges Penge 2 Rdl. og derover«².

Kirken ligger paa en Bakkerand, tæt nord for Sandbygaard. Fra Bygningen falder Kirkegaarden stærkt mod Nord, ned mod Kirkebyen. Mellem Kirkegaarden og Herregaardshaven er der Stendige.

Bygningen har Kor og Skib fra romansk Tid samt to Tilbygninger, Taarn og Vaabenhus, fra sengotisk Tid.

Den romanske Kirke, hvis Plan er ret skæv, er opført af *Kamp*, *blandet* med Kridtsten, Faksekalk og enkelte Fraadsten. Graniten er let kvaderhugget og lagt i temmelig uregelmæssige Skifter, o. 15—30 cm høje. Mellem Kampestenene har siddet to Fragmenter af Runesten (se Gravminder). De andre Materialer forekommer baade i Kvadre og i Flækker. Af Kridtsten er de indtil 50 cm høje Hjørnekvadre samt alle Vinduesindfatningerne. Det kvadratiske

Kor har bevaret et ret langt mod Øst siddende Nordvindue, tilmuret i begge Murflugter (110 cm højt, 200 cm over Jorden); af et tilsvarende Sydvindue findes Rester af Østkarmen. Det særlig i Vestenden skævt udstukne Skib, hvis Murhøjde er o. 5.50 m, har i hver Langmur haft to Vinduer, der ikke har siddet lige over for hinanden. Bortset fra sparsomme Rester af det nordøstre er kun de to vestre bevarede (115 cm høje, godt 300 cm over Jorden), helt tilmurede med Kampesten. Den lukkede Norddør har Karme af Faksekalk; Kridtstensbuen er ødelagt af et nymodens Vindue. I det Indre findes der af oprindelige Enkeltheder kun en Gemmeniche i Korets Nordvæg, med Rundbue af Kridtsten, 130 cm høj og 31 cm over Gulvet. Paa Loftet har Triumfgavlens Østside Rester af romansk Murbehandling med Kvaderriller, og en svag Murafsats viser Skraaningen af det oprindelige, lave Kortag med stærkt muldne Rester af Aastømmer i Tagryggen, som har ligget o. 75 cm lavere end den nuværende. Det øverste Murparti under Taget er af smaa Faksekalk-Kvadre; længere nede findes mellem Graniten to symmetriske Bomhuller til Rundstokke.

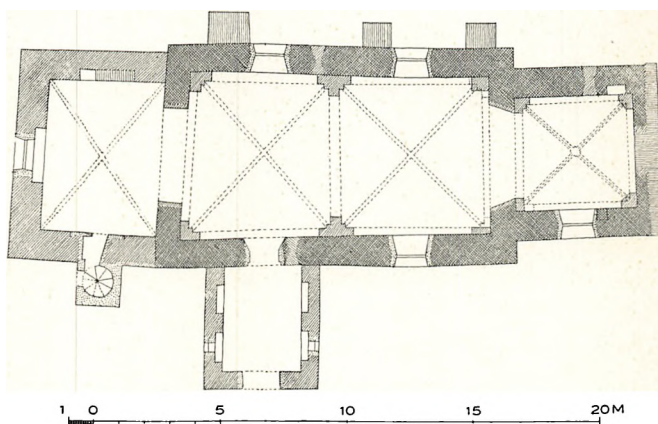

Fig. 2. Sandby. Plan. 1:300. Maalt af Kristian Rud 1920.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. I Tiden 1400—50 er i Koret indbygget et *Hvælv*, af hvis Vægpillere de to østre har skraa Forsider; de pærestavprofilerede Ribber, hvis Detailler er skjulte af Puds, mødes i en lille Toprude (brede Overribber, i hvis nedre Dele rulskiftemurede Sten veksler med skraatstillede Bindere). Skibets to Hvælv er enklere og vistnok lidt yngre, med Halvstensribber (brede Overribber). I Nordøsthjørnet er Vægpillen simpel firkantet, uden False. Østhvælvets Trækhuller er tildannede af Tagsten, Vesthvælvets firkantede. Den spidse Triumfbue er, uvist hvornaar, uregelmæssigt forhugget, saaledes at den smiger udad mod Vest; dog har den paa Nordvængen et skraakantet Kragbaand.

Vistnok samtidig med Hvælvenes Indbygning i Skibet, men inden Taarnet rejstes, har man forhøjet Skibets Langmure, som har faaet paabygget 6 Munkestensskifter, og Triumfgavlens, der nu kun har en Toptinde, samt om-muret hele den vestre Taggavl med Munkesten, men uden Blændinger. Skibets Tagværk er sengotisk, af Krydsbaandstype med Huljærns-Stregnumre. Kor-

Fig. 3. Sandby. Vaabenhus.

H. M. 1914

murene er ændrede paa lignende Maade som Skibets, men Tagværket er enklere, uden Krydsbaand og uden Numre, og Korgavlen, der staar med Munkesten i moderne Skiftegang, er ommuret i nyere Tid.

De to Tilbygninger er begge af Munkesten i Munkeskifte. Det lave *Vaabenhus*, fra Tiden henved 1500, har haft en fladbuget Dør i Spidsbuefelt, hvis Top skar op i den usædvanligt formede Gavl. Denne har tre Blændinger omgivet af et smalt fordybet Baand, der følger Konturerne af de fem Helstens Kamtakker. Det smukke Dørparti er i den nyeste Tid, uden Hensyn til kgl. Anordning af 14. Maj 1923 § 10, blevet grundigt ødelagt, idet Døren er stærkt udvidet, flyttet og gjort fladbuget; selv Spidsbueens Top er forsvundet (Fig.

3—4). I hver af Flankevæggene er der to fladbugete Sparenicher. *Taarnet*, der er næsten jævnbredt med Skibet, er næppe ældre end o. 1510—20. Taarnrummet har spids Taarnbue mod Skibet og i de andre Vægge Spareblændinger, af hvilke den nordre og søndre er spidsbuede (nu delvis tilmurede), den vestre fladbuget. Et nu ændret Vestvindue har siddet i et spidsbuet Felt. Hvælvet har Halvstensribber, der forneden gaar over til Kvartstens (Trækhuller, ingen Overribber). Opgangen til Taarnets øvre Stokværk er nu ad en Støbejerns-Vindeltrappe i et moderne *Trappehus*. Klokkestokværket, hvis Gulv ligger næsten lige over Hvælvet, har til alle fire Sider to fladbugete, falsede Glamhuller. Over Skibets sengotiske Taggavl er muret en stor, spids Aflastningsbue, der dog ligesom en Række, 12 Skifter under Glamhullerne siddende Bombjælkehuller ikke viser sig i det ydre. Her ses derimod paa Nordsiden en anelig Cirkelblænding. Gesimserne er bloktandmurede, de nitakkede Gavle rigt blændingsprydede. Østgavlen har nederst over et Savskifte en Række smaa Rektangelpiber, derover en Korsblænding med Tværarmer, to Cirkler, et stort Rektangelfelt under Toptakken og iøvrigt tvillingdelte Blændinger med smaa Trappestik. Vestgavlen har et lignende System, med varieret Kors og med spidsbuet Midtblænding. Det samtidige Tagtømmer har Dragerstol.

Kirken staar med rensede, nyfugede Mure. Alle de aabne Vinduer har cementpudsede Murkarmer om spidsbuede Trærammer fra 1854—55 (Kalds-

bog). Gesimser og Blændingsfelter er hvidkalkede. Murene har iøvrigt i nyere Tid været rødkalkede, saaledes som det ogsaa ses paa Cementen. Skibets Tag er paa Halvdelen af Nordsiden og paa hele Sydsiden hængt med *Munketegl* af middelalderlig Type.

INVENTAR

Alterbordet er fritstaaende, 70 cm fra Østvæggen, muret og overpudset; Forsiden er dækket af nye Brædder.

Altertavle i Bruskarok (Fig. 7), fra Abel Schrøders Værksted o. 1640. De vandrette Led er renaissancemæssigt gennemførte uden noget Brud; de smaa Billedfelter har meget kraftigt Relief. Fodstykkets af Drapperier omgivne

Nadverrelief flankeres af to Adelsvaaben, henvisende til Vordingborg-Lensmanden Frederik Reedtz og Sofie Høeg. Storstykket, hvis Hermer forestiller Haab, Tro, Kærlighed og Retfærdighed, har i Midtfeltet en figurrig Korsfæstelsesscene, hvorover Kerubhoveder med udspilede Vinger træder i Stedet for et Bueslag. I de tværdelte Sidefelter ses: Kristus for Kaifas, Judaskysset, Hudstrygningen og Korsdragningen. Storingernes Konturer dannes delvis af skjoldholdende Engle; Adelsvaabnene henviser til Ejeren af Sandbygaard, Rønnov Bille, gift 1635 med Elisabeth Krabbe. Det ornamentalt opløste Topstykke fyldes af et kronet Skjold med C4, indrammet af en Laurbærkrans og en Kartouche og flankeret af toskanske Søjler, hvorover der sidder to Evangelistfigurer, Marcus og Lucas. De to andre Evangelister staar over Sidefelterne, og den buede Splitgavl krones af en lille Kristusfigur med Scepter og Rigsæble. Træværket, der blev restaureret 1851—1852 (Kaldsbog), er brunmalet; gamle Farver spores ikke.

Altersølv. *Kalk*, 25 cm høj, fra forskellige Tider. Ældst er den sengotiske Knop med drevne og graverede Blade og seks Rudetoppe, hvis Bogstaver, »Jesus« dog er fornyet 1711. Den sekstungede Fod har tre paaloddede, støbte Smaakrucifikser og to graverede Vaaben, Adeler og Luxdorf, samt graveret Indskrift: »Anno 1711 haver Frue Friederica Adler til Sørup Sandbye og Rosengaarder ladet denne Kalck reparere og forbedre med 12 Lod 1 qtin«. Skaffet er samtidigt med Foden; Bægeret moderne (1862). Ingen Mærker. *Disk*

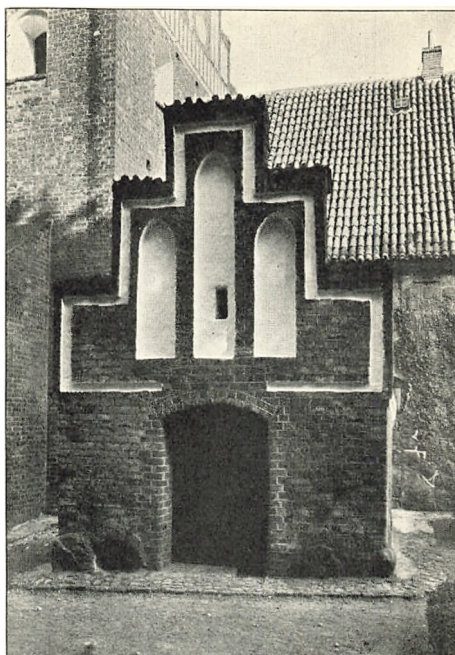

Fig. 4. Sandby. Vaabenhus.

V. H. 1029

Fig. 5. Sandby. Alterstage.

H. M. 1914

med graveret Adelervaaben paa Randen. Rund *Oblatæske*, 11 cm i Tvm; paa Laaget er langs Randen graveret en Versalindskrift: »Salige ere dee som ere kallede til Lammens Nadvere Apocal. 19«; paa Midten: »I H S Anno 1664 dend 15. Februari hafver erlig och velbiurdig Mand Jens Bille Rønnovsøn gifvedt denne liden Eske til Sandbye Kierche, Gud til Ære och Kierchen til Beprydelse«; derunder et Monogram. Paa Laagranden er graveret 2. Timot. 4., paa Æskens Sider en Vildmand mellem to firdelte Anevaaben, 1) Bille, Juel, Rønno, Svave 2) Krabbe, Bryske, Skave, Lunge. Stemplet i Bunden med Næstveds Mærke og Mestermærke KHF (se Oversigt. Guldsmede).

Alterstager (Fig. 5), 38 cm høje, med

svært, balusterformet Skaft; Fodskaalen hviler paa tre støbte, liggende Løver. Fra o. 1650.

Font (Fig. 6) af Granit, romansk, af een Sten. Den cylindriske Kumme, Tvm. 70 cm, der forneden begrænses af en svær Tovstav, har paa Siden smalle fladbuede Arkadefelter, og over disse løber en spinkel Tovsnoning. Intet Afløb.

Fig. 6. Sandby. Font.

H. M. 1914

Fad, 66,5 cm i Tvm., af sydtysk Arbejde, med Bebudelsen, omgivet af Bogstavring og Hind- og Hundfrise; samme Frise paa Randen.

Prædikestol (Fig. 8) i Højrenaissance fra o. 1610, skaaret i det Schrøderske Værksted i Næstved. De fire Storfelters kasetteværksprydede Arkader omfatter Kartoucher og Konsoller med Evangelistfigurer; bag disses Hoveder hænger Drapperiguirlander under en Muslingskal. Hjørnehermerne forestiller Tro, Haab, Retfærdighed og Styrke; en femte holder en Palmegren. I de øvre Smalfelter er der Kasetteværk, Tøjguir-

Fig. 7. Sandby. Indre, set mod Øst.

H. M. 1914

lander og Kerubhoveder. Underbaldakinen dannes af spiralrullede Bøjler, som forneden er samlede paa en Knop. Paa Himlen, hvis Loft prydes af en Sol med Menneskeansigt, og hvis Kasetteværksnedhæng nu skjules af Klæde, staar tre Engle med Marterredskaber og mellem dem Bruskværkskartoucher med reliefskaarne Adelsvaaben for Anne Hansdatter Baden, død 1630, først gift med Jens Falster, død 1600, derefter med kgl. Staldmester Eustacius von Thymer, død 1612. Himlen er sikkert en halv Snes Aar yngre end selve Stolen. Træværket er egetræsmalet over ældre Farvespor. Sml. Herskabsstol.

Stoleværk fra 1635, i Senrenaissance. Gavlene, hvis Type minder om Roskildeegns, har over et højt Postament med Vrængemaske to smaa Tvillingpilastre og krones af Topornamenter, hvis Kerubhoveder nu alle mangler deres Ansigter. Dørens bruskarokke Arkader har kontursvungne Pilastre, der ligesom Bueslag og Topstykker prydes af fladsnittet Rankeværk.

Paa Endepanelerne ved Indgangsdøren sidder der mellem lignende Arkadefelter skælprydede Bossepilastre. I Friseornamentet paa sjette Mandstols Gavl er skaaret 1635, og i syvende Kvindestol fra Vest er i Ryglænets Bagside indsnittet samme Aarstal og Versalerne M C D i en Kartouche. Aarstallet 1653 paa Kvindesidens øverste Stol er utvivlsomt en Fejl for 1635, da alle

Stolene er samtidige. I tiende Kvindestol er indskaaret BID LND. Stolene blev repareret 1853 (Kaldsbog). † *Degnestol* og *Præstestol* blev omgjort af nyt 1850—51 (Kaldsbog).

I den i Taarnrummet indrettede *Herskabsstol* staar en ny Bænk, hvis Ryg dannes af et Panel fra o. 1575, som har fire Frisefyldinger med Akantus-

Fig. 8. Sandby. Prædikestol.

V. II. 1929

bladværk i Ungrenaissancestil. Andetsteds i Herskabsstolen er brugt en tilsvarende Stolestadegavl med Halvroset og en Halvfigur i halvrunder Felt. Over Bænken sidder et Panel med to Fyldinger, hvis bruskbarokke Arkader omfatter Figurer af Kristus og Petrus, og med tre Kvindehermer: Tro, Haab og Klogskab (Fig. 9). Snitværket, der sikkert er af Abel Schrøder o. 1650, har maaske været Rygpanel til Kirkens Prædikestol, men synes dog snarere at stamme fra Prædikestolen i Annekskirken Vrangstrup (S. 710), hvortil saavel Figurer som Ornamentik ganske svarer. Egetræet er rensat.

Jernbunden *Pengeblok* paa Stolestadet lige for Indgangen med cylindrisk Hængelaas. Fra 1600'erne.

Klokker. 1) Støbt hos Gamst, København. Omstøbningen bekostet af Jørgen Bech 1840. 2) Støbt hos Gamst 1843.

1755 siges, at paa den store †Klokke stod: »Hr. Niels Laurentzen Præst, Hans Jensen Sundt Engvertzen Kirke Værger, samt Sogne Mænd lod støbe denne Klokke til Sandby Kirke 1584«. Paa den lille †Klokke stod en Del Bogstaver, »dog mestendels ukendelige.«

Klokkestol, i hvis Tværbjælke er indsnittet en, nu defekt Versalindskrift: »Anno 1645 er dette Klockeverck opset . . . Kirckeverg«.

GRAVMINDER

Gravsten, alle af ølandsk Kalksten og liggende i Skibets Midtgang.

1) Med latinsk Indskrift over Sognepræst Nicolaus Lauritzen, død 16□, hans to Hustruer: Ursula Sørensdatter, død 11. April 1600, og Christine Pedersdatter, død 16□, og hans Moder Helene, død 1601. Fordybede Versaler i Skriftfelt med Kartoucheværk forneden. Hjørnecirkler med Evangelistfigurer siddende ved Borde med Skrivetøj. Mellem de øverste et Opstandelsesrelief, forneden Bomærkeskjold med N L. 192 × 120 cm.

2) Giertrud Jensdatter Huuswiig, født paa Wilstrupgaard 1641 i Haderslofhuus Ampt, gift tre Gange, først med Claws Tideman, kgl. Gartner paa Friederichsborg Slot, derefter med Olle Nielsen, Borger i Frederiksborg, og tilsidst med Nicolai Jijsen, kgl. Sadelmager paa Friederichsborg, død 83 Aar, 2 Mdr. gl. paa Sandbygaard 1724. Gravskriften er forfattet af hendes eneste Søn Jens Clausen Tiideman, daværende Forpagter paa Sandbygaard, Herredsfoged i Ringsted—Tybjerg Herred, som lagde Stenen paa hendes Grav i Sandby Kirke 1738. Fordybet Versalskrift. 127 × 71 cm.

3) Madame Charlotta Amalia Simonsen, født i Kolding 7. April 1720, Datter af Jørgen Hansen Møller og Octa Martha Lyders, gift 3. Maj 1753 med Christian Simonsen, Forpagter paa Sandbyegaard, (barnløst Ægteskab), død 28. Okt. 1764. Dette Minde rejst af hendes Mand, Sandbyegaard d. 26. August 1765. Kursivskrift. 168 × 85 cm.

V. II. 1920

Fig. 9. Sandby. Panelværk i Herskabsstolen.

Ligkisteplader, nu opsatte paa Træplader, i Taarnrummet.

1) Af Messing, med drevet Ornamentrand, hvori Kerubhoveder, to Engle og Krucifiks. Graveret Versalindskrift over: S. Frue Elisabet Krabe, Rønno Bildis til Sandbygaard, Mogens Krabis og Elisabet Bryskis Datter, født paa Fædrene Gaarden Wegholm 9. Jan. 1609, død paa Sandbygaard 20. Jan. 1645.

2) Af Messing med barok Bladkrans, Dødningehoved og Engle. Graveret Versalindskrift over Rønnov Bille til Sandbygaard, Søn af Jens Bille til Wreiløfcløster, og Eline Juell til Giørslev, født paa Waldbygaard 2. Maj 1608, gift først med Fru Lisabet Krabbe, Datter af Mogens Krabbe og Lisbeth Bryske af Wegholm i Skaane, død 1645 (fire Sønner, to Døtre); anden Gang 1652 med Ane Hondorff, Datter af Jørgen Hondorff til Rønneholm og Helle Laxman, som overlevede ham med en Søn og en Datter; død paa Sandbygaard 13. Februar 1657. .

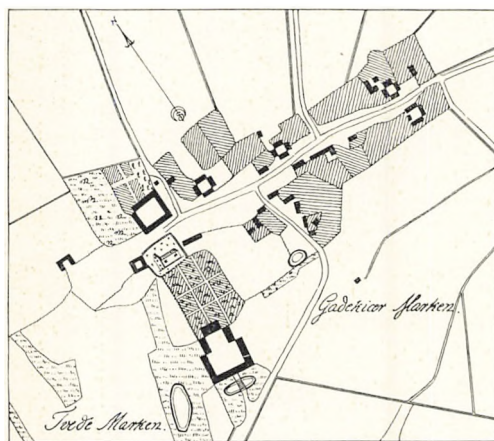

Fig. 10. Sandby. o. 1800.

1758 fandtes i Kirken ophængt en *Fane*, paa hvilken der til begge Sider var malet: »Pro Deo et Patria«.

Runesten. Den i Skibets sydøstre Hjørne siddende Runesten, *Sandby-Stenen I*, blev 1931 udtaget af Muren og opstillet paa Kirkegaarden. Indskriften paa den 110 cm høje Sten kan nu læses fuldstændigere end tidligere og lyder: »askl : sati st[in : þa]si : at : tufa : bruþr : sin : h in kru« (»Askl satte denne Sten efter sin Broder Tove; men Gr«).

Sandby-Stenen II, der ogsaa har siddet i Kirkemuren, blev udtaget 1828 og skænket til Oldsagskommissionen (nu Nationalmuseet). Indskriften lyder: »sylfa : rest[i : sten : þensa :] i : spalklusu : eyfti : susur : faþur[: sin : uk : ka]rþi : bru : þisi : iki : | þurils : brþur : sin || i mun. san · if · uitrik. · susi · ir · uan · sil« (Sølv i Spalkløse rejste denne Sten efter sin Fader Suser og gjorde denne Bro efter sin Broder Troels. Evigt vil dette . . . Vidnesbyrd være sandt, som Sølv (?) udførte). Udfyldningen er ikke ganske sikker³.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1690, 1703 (RA og LA). — Kaldsbog begyndt 1845 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755, 1809 (NM). — Museumsindberetning af Hugo Matthiessen 1914. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 474. ² Aug. F. Schmidt: Helligkilder. Nr. 573. ³ Læsningen skyldes cand. mag. Erik Moltke. Spalklusa er maaske Spragelse i Herlufmagle Sogn. Et tredje, nu forsvundet Runestensfragment fandtes 1636 ved at grave en Grav i Kirken og brugtes i Præstens Bagerovn. Ole Worm: Monumenta Danica. 1643. S. 127.

Fig. 1. Vrangstrup. Ydre, set fra Sydost.

H. M. 1914

VRANGSTRUP KIRKE

TYBJERG HERRED

Kirken, der er *Anneks* til Sandby, blev 20. Maj 1679 sammen med Hovedkirken tilskødet Bolle Luxdorph til Sørup (se S. 696)¹. Fra Sandbygaard overgik den til Selveje 1. Jan. 1916.

Præsteindberetningen 1755 fortæller om Kirken, at den »kun er liden, og derfor høres det Ordsprog om et Barn, som lidet vil vokse: Det er syet i Skindet som Vrangstrup Kirke«. . . . »Straks neden for Byen ligger en liden Ø, omgivet af to Aaer, hvor fordum har staaet et Slot . . . og paa denne Side noget lidet fra Byen menes at have staaet et Salthus, eftersom man og i min Tid har fundet en Hoben brændte Mursten. Kirken skal tilforn have været brugt til samme, saa man vil slutte, at der er gaaet smaa Fartøjer i fordum Tid fra Karrebæksminde til Vrangstrup . . .«. Valdemar Atterdag fik 1348 Skøde paa Borgen², men dens Forbindelse med Kirken har ikke efterladt sig Spor, og Sagnene om Sejlads paa Susaaen er urigtige³.

Kirken ligger nu, efter Byens Udflytning, ret ensomt, nordligt i Sognet og tæt ved Susaaen, paa et Terræn, der skraaner svagt mod Nord ned til Aaen. Den lille Kirkegaard hegnes af Kampestensdiger, der end ikke har Murpiller ved Indgangene. Indenfor Hegnet vokser Asketræer.

Den maleriske, men lille og uanselige *Bygning* har Kor og Skib fra romansk Tid, hvortil der i sengotisk Tid er føjet en Østforlængelse og et Vaabenhus. Det sidstnævnte krones af et yngre Bindingsværks Klokketaarn.

Den romanske Kirke har en usædvanlig skæv Plan, idet Koret og Skibet ikke ligger i samme Akse; det første peger mod ØSØ, det andet mod ØNØ. Materialet er *Kampesten*, svagt tilhuggede og lagte i nogenlunde regelmæssige Skifter; de større Hjørnekvadre er ialfald delvis af Kalk- og Kridtsten. Materialerne har fra første Færd været stærkt skjulte af Mørtel med Kvaderriller. Af oprindelige Enkeltheder er der i Koret kun bevaret et, nu i Lysningen lukket Nordvindue (88 cm højt, o. 200 cm over Jorden). Skibet, hvis Murhøjde er o. 4,50 m, maa i hver Langmur have haft to Vinduer, der ikke har siddet lige over for hinanden; af Nordvinduerne, hvis ydre Partier er

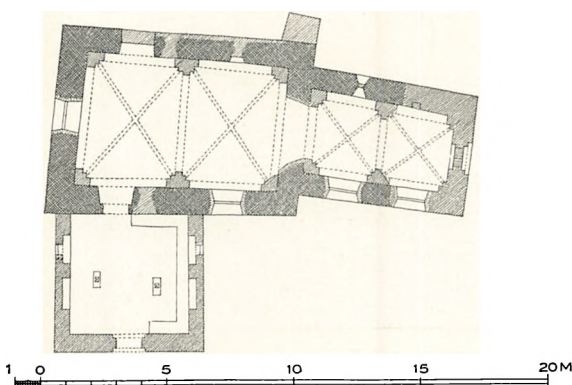

Fig. 2. Vrangstrup. Plan. 1:300. Maalt af Kristian Rud 1920 (Aage Roussell 1930).

ødelagte, er det østre synligt som Vægniche (94 cm højt, 250 cm over Gulvet), medens det vestres Buestik, af Kridtsten, viser sig paa Loftet. Det bevarede Syd-vindue synes at være udvidet i senromansk Tid. Begge Døre findes i oprindelig Stand, Norddøren lukket, Syddøren endnu i Brug, med rundbuet Yderkarm og smiget Inderparti, overdækket af Egeplanker. Paa Tagrummet har Vestgavlen i grov Mørtel Aftryk

af en Loftsbjælke, som har ligget umiddelbart under den nuværende Tagfod, og derunder af Loftsplanker. Skibets Loft maa altsaa have været forskallet under Bjælkerne.

Senere Ændringer og Ombygninger. I gotisk Tid, før o. 1475 (jvf. Kalkmalerier), har man nedrevet Korets Østgavl og rejst en *Korforlængelse*, af Munkesten i Munkeskifte. Østgavlen har et spidsbuet, falset, i Lysningen tvillingdelt Vindue (nu lukket) og en blændingsløs, glat Taggavl med syv Kamtakker, som nu for Størstedelen er ommurede med smaa Mursten. Det udvidede Kor overdækkes af to paa Vægpillen hvilende, indbyrdes samtidige Hvælv med Kvartstensribber, hvis Ender er hjørnefasede (ingen Overribber). *Korbuen* er, sikkert i nyere Tid, ødelagt ved Forhugning paa ganske samme Maade som i Sandby. *Skibets Hvælv* ligner Korets; kun er Ribbernes nedre Afslutninger noget grovere, og i Kapperne er der Trækhuller.

I sengotisk Tid har man endvidere med Munkesten ombygget Skibets Gesimser og Gavle, givet Gavlene glatte Kamme med en stor Toptinde, hvor-

under Vestgavlen har en grov Blænding i Form af et ligearmet Kors, og skalmuret Skibets Nordmur, ved hvis Østende der er rejst en Støttepille.

Foran Syddøren er der tilbygget et rummeligt, sengotisk *Vaabenhus*, af Munkesten i Munkeskifte, over lodretstillet Syld. Døren er fladbuet i Spidsbuefelt, som skærer op i Gavlens syv, oprindelig sikkert alle spidsbuede Blændinger. I det Indre har begge Flankevægge to fladbuede Spenicher.

Vaabenhusgavlen blev nedskaaret, da man, i 1700'erne, over den rejste

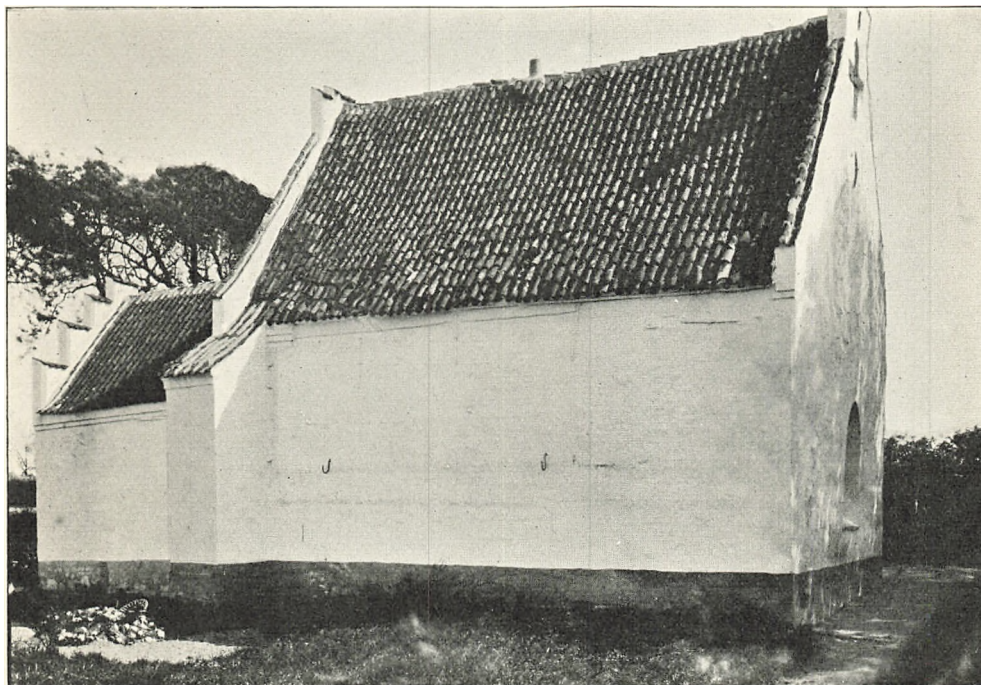

Fig. 3. Vrangstrup. Ydre, set fra Nordvest.

H. M. 1914

det lille, firkantede *Taarn* af Ege-Bindingsværk med Skraastivere ved Hjørnestolperne. Dette hviler paa to Dragerbjælker, der naar fra Vaabenhusgavlen til Skibets Sydmur, og støttes af to Egestolper inde i Vaabenhuset. Pyramidetaget er fornyet, af Fyr.

Kirken staar nu hvidkalket og teglhængt. De aabne Vinduer er formede efter spidsbuede Trærammer, sikkert fra 1855, da Kirken fik en Hovedindsættelse (Kaldsbog). Tagværkerne er af Fyr, nu ogsaa over Skibet, der indtil 1929 havde et middelalderligt Egetagværk og helt var hængt med Munke-tegl (Fig. 3). Dette blev fornyet paa en Maade, der strider mod kgl. Anordning af 14. Maj 1923 § 5. Egetommeret savedes til Optændingsbrænde og Munke-tagstenene knustes til Skærver!

KALKMALERIER

Ved Undersøgelser 1893 og 1915—16 fremdroges Kalkmalerier, af hvilke nogle atter er overkalkede, medens andre staar urestaurerede.

Overkalkede er Rester af en senromansk Dekoration, fra o. 1250, paa den østre Del af Skibets Nordvæg. I en 80 cm høj Billedfrise kunde skelnes en enkelt Scene: Kristi Hudflettelse. Figurfrisen ledsagedes af Borter, forneden en Palmetranke, foroven Palmetter i Halvcirkler. Den øverste Bort løb lige

Fig. 4. Vrangstrup. Kalkmaleri i Skibets Vesthvælv.

E. Rothe 1914

under det romanske Vindue. Af Farver var kun brugt Okker; Udførelsen var flygtig og Bevaringstilstanden ringe.

For en stor Del bevaret er en sengotisk Udmaling af Skibets Hvælv. I det østlige Hvælvs Østkappe ses to ridende Helgener, S. Morten, der med Sværdet sønderdeler sin Kappe til den spedalske Tigger, og S. Jørgen i Kamp med Dragen; Prinsessen knæler mellem de to Ryttere; i Sydkappen: Kristus og den vantro Thomas; i Nordkappen: de hellige tre Kongers Tilbedelse; den første er steget af Hesten, som holdes af en Ridesvend, de to andre er endnu til Hest. Da der ikke i Feltet er blevet Plads til den sidste, er han malet paa Vestkappen, som iøvrigt dekoreres af røde og grønne Ranker, der ogsaa fylder Tomrummene i de andre Kapper. I det vestlige Hvælv er det figurlige Element kun Stafflage i Rankeværket. I Østkappen findes en ældre, skægget Mand

i lang Kjortel (Fig. 4), i Sydkappen en Sækkepibeblæser, i de to andre Kapper Ynglinge i snævre Dragter. Forneden er der malet Masker omkring Trækullerne. Ansigterne er overalt ret udformede, især Thomas; Øjnene er delvis malede, som om de var lukkede. Konturerne er dels sorte, dels brunlige. I Farvevirkningen dominerer rødt og grønt.

Den gotiske Udmaling har strakt sig ned paa Væggene og dækket de romanske Malerier, og efter mindre Prøver at dømme har ikke blot Skibet men ogsaa Koret været prydet med Ranker. Forneden paa Gjordbuen mellem Korets to Hvælvinger fandtes der i Dekorationen indkradsede Aarstal: 1475, 1477, 1483, 1567 og 1597, der viste, at Malerierne er ældre end 1475 og har staaet uoverkalkede i det mindste til 1597.

INVENTAR

Allerbordet er muret af pudsede, hvidtede Skalmure af Tegl og Granit, men aldrig udfyldt med Murkærne eller dækket af Murplade (i Sydsiden enkelte smaa gule Sten).

Allertavle (Fig. 5) i Bruskbarok, skaaret i Abel Schrøders Værksted o. 1650. Kompositionen minder en Del om Sandbytavlen, men er mere sammentrængt, og Midtpartiets Ornamentrammer bryder de vandrette Led. Fodstykkets af Drapperier omgivne Nadvergruppe flankeres af Bruskværksportaler med Figurer, Moses og Johannes Døberen. I Storfeltet ses en figurrig Korsfæstelsesscene, i de tværdelte Sidefelter: Gethsemane, Kristus for Raadet, Hudstrygningen og Korsdragningen; Kvindehermerne forestiller Tro, Haab, Retfærdighed og Visdom. I Topornamentet staar den opstandne Frelser i Solgisel. Korset over Topkuglen er nymodens. Mellem Storvingernes Bruskværk forekommer et Par ornamentale Smaaavæsener, halvt Engle, halvt Djævle, med store Ører. Paa alle Tavlens andre Figurer skjules Ørene af Haaret. Egetræet staar rensat. Kristusfiguren i Korsfæstelsesscenen er ny, ifølge Indskrift skaaret af L. Brock 1855.

Fig. 5. Vrangstrup. Allertavle fra Abel Schrøders Værksted. V. II. 1026

Altørsølv. Kalk, fra 1576, 20 cm høj, med ottetunget Fod, der har graveret Versalindskrift langs Randen: »Her Niels Larecen, Sognepr[er]st til Sandbø oc Per Nielsen Kirke Verre i samme Sted 1576«, og under Bunden en samtidig indridset Vægtangivelse: »xxxj Lodt«; ottesidet Skaft og rund Knop, overbroderet med støbt og ciseleret Ungrenaissance-Akantusbladværk og i Stedet for Rudetoppe en Række af Akantusrosetter, vekslende med Kerubhoveder. Nyt Bæger, hvorpaa graveret: »Vrangstrup Kirke 1860«. *Disk* med samme Gravering fra 1860; *Oblatæske*, ligeledes fra 1860, med Mestermærke: Herreborg.

* *Røgelsekar*, fundet 1852 ved Gravning i Vrangstrup.By, nu i Nationalmuseet. *Alterstager* fra o. 1600—50, 45 cm høje, med balusterformet Skaft.

Fig. 6. Vrangstrup. Font. H. M. 1914

Font (Fig. 6) af Granit, romansk, af een Sten, delvis indmuret i Triumfvæggen. Formen minder meget om Sandbyfonten, men foruden de vandrette Tovstave er der ogsaa Tovsnoninger mellem Arkadefelterne, og Kummen, Tvm. 70 cm., er lidt mere indsnøret forneden. Foden delvis skjult i Gulvet. Intet Afløb.

Fad af sydtysk Arbejde, 53,5 cm i Tvm., med Marie Bebudelse omgivet af en dobbelt Bogstav-Ring. Paa Randen graveret Aarstallet 1602, tre Vaaben: Falster, Baden, von Thymer, og Bogstaverne »I F A H E V T Ottestrop« (d. v. s. Jens Falster, død 1600, Anne Hansdatter Baden og hendes anden Ægtefælle Eustacius von Thymer, til Ottestrup, i

Ringsted Hrd., og Sandbygaard, død 1612). *Kande* af Tin, fra o. 1800.

Prædikestol (Fig. 7) i Bruskbarok, skaaret i Abel Schrøders Værksted o. 1650. Foruden de fem hele Fag sidder Halvdelen af et Fag ind mod Væggen. Foran Storfelterne staar Statuetter af Kristus og Evangelisterne, omgivet af Bruskværk. De kvindelige Hermer forestiller Tro, Visdom, Retfærdighed, Kærlighed, Styrke og Taalmodighed. Med Undtagelse af Gesimsens glatte Frisefelter er hele Stolen overbroderet af Ornamentik. Den sekssidede Himmel har i Frisen gennembrudt Bruskværk, hvori en Kartouche med Reliefversaler H I K S (Sognepræsten Hr. Jacob Klemensen, død før 1660); paa Hjørnerne staar fire Smaaengle med Lidelsesredskaberne (delvis tabte) og mellem dem tre Topstykker med Frederik 3.s og Sofie Amalias kronede Navnetræk samt Vordingborglensmanden Fr. Reedtz' Vaaben. Paa Himmelens Underside et sekssidet Felt med nedhængende Due. Træværket er egetræsmalet. Sml. S. 702.

Stoleværket er nyt, men Væggavlene er dog gamle, af Fyr, nu med tresidet øvre Afslutning, hvori runde Medailloner med fligede, desværre stærkt beskaarne Skjolde. Paa selve Gavlen gotisk Foldeværk. Et Stade paa Vaabenhusloftet har i Skjoldet en Stjerne (Gyldenstjerne?). Vistnok Køgearbejde fra 1550'erne, af samme Mester som Staderne i Sigersted (Sorø Amt).

Pengeblok, jernbunden, af Eg, ved Skibets Vestvæg.

Knage, paa Skibets Syd-væg, naturdannet, med to Grene. Paa Stammen er skaaret: H P S 1778.

Klokke. Mellem gotiserende Blomsterranker: »Verbum domini manet in æternum Borchardt Gelgheter me fecit Anno Domini 1588«. Paa Siderne fire runde Medailloner, 7 cm i Tvm., afvekslende med en flakt Ørn og et Krucifiks, hvorved en knælende Ridder. Tvm. 85 cm.

V. H. 1929

Fig. 7. Vrangstrup. Prædikestol fra Abel Schrøders Værksted.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog, begyndt 1845 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af Hugo Matthiesen 1914; om Kalkmalerierne af J. Kernerup 1893, E. Rothe 1913, 1915 og Poul Nørlund 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 474. ² Ældste danske Archivregistraturer, I, 131. Hvitfeldts Krønike I. S. 510. ³ Johs. Steenstrup: Har Susaaen været sejlbare i historisk Tid. Hist. Ts. 7. R. VI, 114.

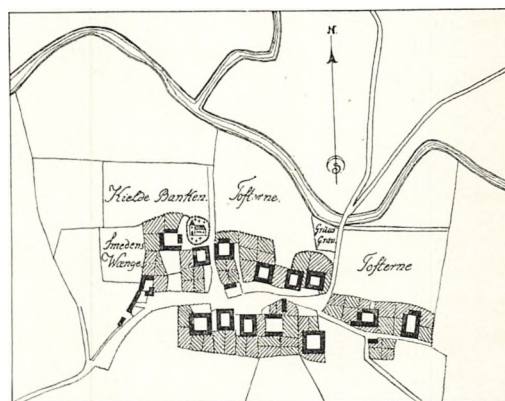

Fig. 8. Vrangstrup 1797—98.

Fig. 1. Toksværd. Ydre, set fra Sydøst.

V. II. 1929

TOKSVÆRD KIRKE

HAMMER HERRED

Den 15. Marts 1331 skænkede Biskop Johannes Nyborg af Roskilde med Domkapitlets Samtykke Kaldsretten, som han havde til Sognekirken i Toksværd, til Kannik Jens Kraak, og derefter hørte Jus patronatus til Præbendet Jacobi eller Bethlehem indtil 24. Okt. 1633, da Sidsel Parsberg, sal. Jens Sparres til Sparresholm, ved Mageskifte med Domkapitlet fik den overdraget¹. Kirken hører endnu til Sparresholm. Jens Sparre, der erhvervede Sparresholm 1607 og byggede Herregaardens Hovedbygning 1609, ejede altsaa ikke Kirken, men gjorde meget for dens Udsmykning.

Kirkebyen ligger ret nær ved Sognets Vestgrænse, Kirken i Byens sydøstlige Udkant paa en Kirkebakke i kuperet Terræn. Kirkegaarden har fra Bygningen til alle Sider Fald ned mod en sengotisk *Hegnsmur* af Kamp og Munkesten, der dog 1858 er udflyttet og ændret langs Sydsidens østre Del og desuden delvis fornyet 1868 og 1871 (Kaldsbog). Midt i Østmuren staar en sengotisk Portal af Munkesten (Fig. 4), fra o. 1500, med rundbuet Port og Dør; Køreporten krones af Kamtakker, som baade udad og indad er blændingsprydede med et Cirkelfelt og nogle smaa, karvesnitbuede Rektangler. Adgangen til denne Port maa være nedlagt før 1791, sml. Byplanen Fig. 12.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid med senromansk Vest-

forlængelse af Skibet samt tre Tilbygninger: Taarn og nordre Vaabehus fra sengotisk Tid, Kapel ved Korets Nordside fra Renaissancetiden.

Den romanske Kirke er, saavidt det kan ses, opført af *Kamp og Faksekalk*. Materialerne kan dog kun iagttages paa Taggavlenes Indersider; over en Bjælkeafsats af *Kamp* bestaar Korgavlen hovedsagelig af smaa, kun o. 5—8 cm svære Kalkstensflækker, Triumfgavlen derimod overvejende af større Kampesten med enkelte Kalksten; begge Stensorter er ordnede i regelmæssige Skifter. Koret har ikke bevaret oprindelige Detailler. Skibet, hvis Murhøjde er o. 4,50 m, udvider sig godt en halv Meter mod Vest. Vaabehuset synes at vise Placeringen af de oprindelige Døre, men hverken deres eller Vinduernes Former er

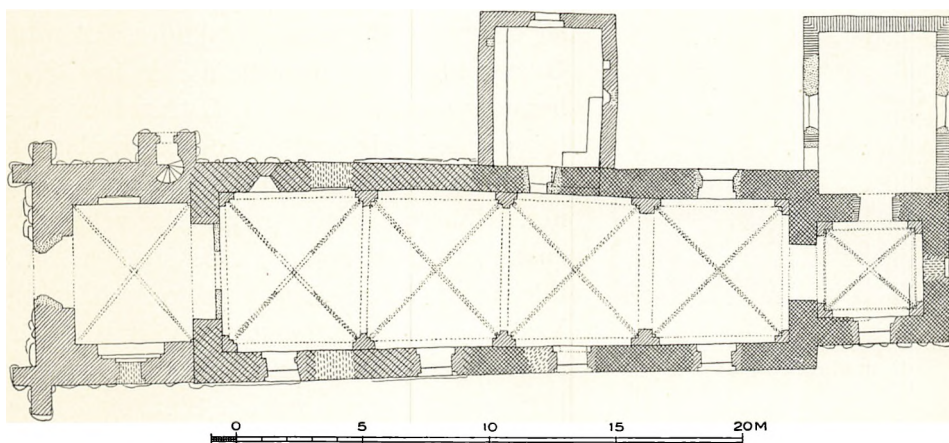
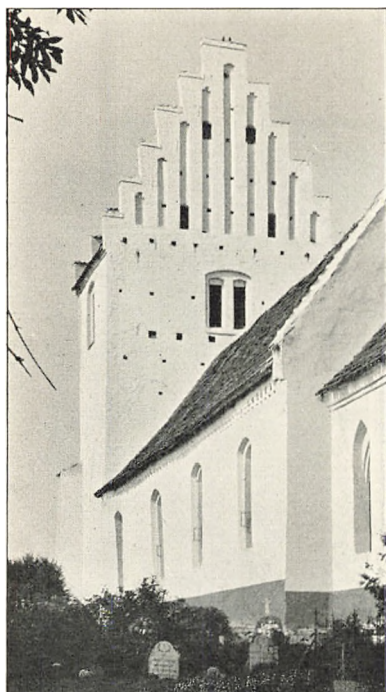

Fig. 2. Toksværd. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1914 (Aage Roussell 1930).

nu kendelige (sml. S. 720). Skibets Vestgavl er fuldstændig nedrevet, saaledes at man ikke kan bestemme dets oprindelige Længde, men denne har rimeligvis efter Sædvane været omtrent det dobbelte af Bredden, medens Forholdet nu, Vestforlængelsen medregnet, er henimod 4 : 1. I det Indre er bevaret den runde Korbue, hvis Kragbaand har stærkt overpudsede Profiler, forskellige paa nordre og søndre Vange. Paa Triumfgavlens nu moderne pudsede Østside viste endnu 1914 en Rille i Murværket Korets oprindelige, lave Tag.

Den romanske Vestforlængelse er vistnok af lignende Materialer som den ældste Bygning, men med synlig Syld af raa *Kamp* og en uprofileret Sokkel af smaa, raat tilhugne Granitkvadre, o. 25 cm høje. I den vestre Taggavlens Inderside er Graniten ret regelmæssig kvaderhugget. I Nordvæggen ses som Nicher den firkantede Norddør og tæt vest for denne et anseligt Vindue (ydre Højde o. 210 cm, og siddende godt 200 cm over Soklen).

Senere Ændringer og Tilbygninger. Af Kirkerummets gotiske *Hvælv* er det ældste, Korhvælv, fra o. 1400; det har hulkantede Kragled paa Vægpillerne,

C. A. J. 1907

Fig. 3. Toksværd. Taarnet, for Om-muringen 1918

Rundstave langs de nedre Kappkanter og pærestavprofilerede Ribber, hvis øverste Toppe dog er murede af almindelige Bindere (brede Overribber og Topblok). Skibets fire Hvælv, fra henved 1500, er indbyrdes ret forskellige, men sikkert samtidige. I det østligste Fag har Vægpillerne Kragbaand med omkringløbende, uklar Karnisprofil, i de tre vestre Fag, hvor Pillerne er dobbeltfalsede, er Kragbaandsprofilen sværere, 2 Skifter høj med en Rundstav over Hulstav. Paa lignende Maade veksler de under Ribberne indskudte, firkantede Dværgpiller, der overalt hviler paa Kragbaandene uden Basis; i Østfaget er Kapitælerne formede som Menneskehoveder, i de andre Fag som en Binder med affasede Hjørner. Ribbernes Formstensprofiler veksler paa en noget anden Maade; i Østfaget er der en lille, spinkel Pærestav, i de to Midtfag og i Vestfaget en svær, rygget Stav, hvis Kant er afskaaret. I det sidstnævnte Fag er de øverste Ribbepartier af almindelige Sten, og den kva-

dratiske Slutsten er her prydet med et svagt Relief, en Cirkel, hvori et Skjold med Murhammer og spydagtig Murske (Fig. 6). Ogsaa paa Oversiderne er Skibets Hvælv forskelligartede, men de har dog alle lette Overribber og Topblokke.

Rimeligvis samtidig med Overhvælvningen er *Vinduerne* blevet omdannede. Koret har faaet et slankt, spidsbuget Sydvindue, medens det oprindelige Østvindue er ommuret i gotisk Form med Spidsbue (nu Niche). Skibets fire Vinduer er fladbuede. I Sammenhæng med Hvælvslagningen er *Gesimserne* paamurede og *Tagværkerne* fornyede.

Bag Sakristiet er Korgesimsen vel forsvundet, men der er her bevaret et Savskifte. Skibet har Bloktandgesims, der ikke er helt gennemført paa Nordsiden. Paa

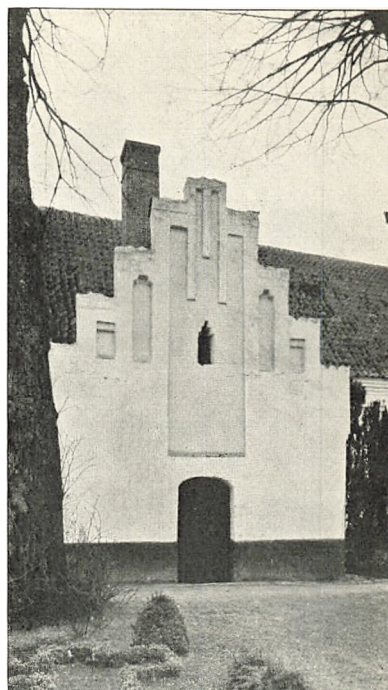

Fig. 4. Toksværd. Kirkegaardsportal.

V. H. 1929

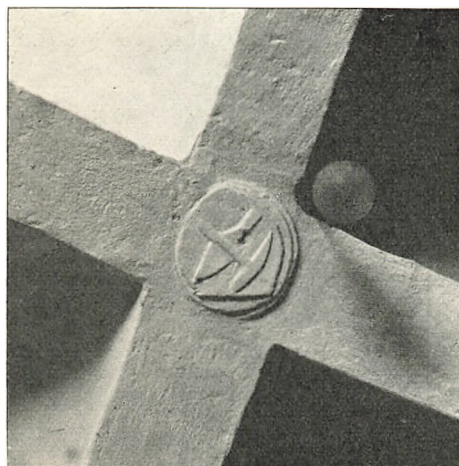
Triumfgavlen er der bygget en glat Kam med en bred Toptinde over en Cirkelblending, der dog er forsvundet ved Ommuring 1918. Den nu bag Taarnet skjulte vestre Taggavl, der ikke kan være samtidig med Vestforlængelsens nedre Mure, har Rester af Zigzagmuring i Murfladen, medens en spidsbuet Topblending er forsvundet i ny Tid. *Tagværkerne* er sentmiddelalderlige, med Krydsbaand, der over Koret og over Skibets vestre Del er parallelle med Spærene, over Skibets østre Del af mere almindelig Type. De to første Afsnit har Stregnumre, det vestre Huljærns Streger og Tegn.

O. 1500 eller lidt senere tilføjedes Taarn og Vaabenhus, af tykke brede Munkesten i Munkeskifte. *Taarnet*, der er jævnbredt med Skibet, hviler over det mod Vest faldende Jordsmon paa flere Lag Syldsten og har ved hver af de to Vesthjørner et Par Støttepiller med Afsats nær Toppen. Oprindeligt har dog Støttepillerne, i det mindste paa Vestsiden, naaet helt op til Gesimshøjden. Taarnet er, sidste Gang 1918, stærkt ombygget, saa at nu kun Nordsiden og Taarnrummet staar bevaret i oprindeligt Skikkelse. Nordsiden, med mange Bomhuller, har enkelte Kridtstensbælter og et Par Rækker Kampesten. Taarn-

V. H. 1082

Fig. 5. Toksværd. Vaabenhus.

V. H. 1029

Fig. 6. Toksværd. Slutsten i Skibets Vesthvælv.

rummet, der nu tjener som Vaabenhus, har ind til Skibet en Spidsbue, hvori nu er indsat en Skillevæg; i de andre Vægge findes spidsbuede Spareblændinger, af hvilke den søndre har omsluttet et spidsbuet Vindue. Den nymodens Vestdør, fra 1861, har sikkert opslugt et oprindeligt Vestvindue. Det samtidige Taarnhvælvs Kvantstensribber gaar i Toppen over til Halvstensbredde og hviler i de to Østhjørner paa smaa Hjørnepiller, over hvilke der er gjort et Par karvesnitagtige Indskæringer i Ribbekanterne. Trappehusets fladbuede Dør har i det spidsbuede Spejl et groft

Kridtstensrelief med et Kvindehoved, o. 25 cm højt. Vindeltrappens Spindel er helt af Kridtsten. Klokkestokværkets nu omdannede Glamhuller har været fladbuet tvillingdelte. Af de tretten-takkede Gavle har den østres ni Højblændinger alle været afsluttede med Trappestik. Paa Taarnets Sydside læses i Jernankre: C S 1799, paa Vestsiden: OB DWS 1918, henvisende til Sparresholms Ejere, Baron C. Selby og Godsejer O. Bang. I 1918 er der ved Taarnets Sydøsthjørne rejst en Støttepille svarende til Vesthjørnernes, og Vestgavlen har ved Ommuring faaet samme Udseende som den delvis fornyede Østgavl, hvis ældre Tilstand ses Fig. 3.

Vaabenhuset (Fig. 5), der nu er Materialrum, har fladbuet Dør, tilmuret, fladbuet Østglug og nitakket Gavl med Blændinger, hvis Gruppering er særegen, idet de tre midterste er samlede til en stor Midtblænding, som naar helt ned mod Døren, medens de ydre standser over de yderste Kamtakker. I Vaabenhusets Indre, hvis Fyrretræsbjælker ligger under Styrterum, findes murede Vægbænke og to smaa Vægnicher, af hvilke den ene har rundede Konsoller i de øvre Hjørner. Den til Vaabenhuset svarende Norddør er nu lukket af et Varmeværk.

Sakristiet, sikkert bygget som Gravkapel o. 1600 af Jens Sparre (sml. Forsvundne Gravminder), er af store Munkesten i Krydsskifte over Granitkvadre. I Øst og Vest har der, nordligere end de nuværende, været fladbuede Vinduer. Den nitakkede Nordgavl deles vandret af to Sandstensbaand, det nederste karnisprofileret, det øverste glat, omfattende en oval Gavlglug med Kasettebaand. Paa Flankemurene ses enkle Murankre, der fastholder de under Styrterum liggende Loftsbjælker. Rummet har en bred, fladbuet Dør til Koret. Loftet er nu glatpudset. Under Gulvet findes en Gravkælder med Tøndehvælv. 1804, da Synet krævede indsat to nye Vinduer, omtales Bygningen som Sakristi (Kaldsbog).

Kirken staar hvidkalket og teglhængt. I de aabne, 1854 ændrede Vinduer sidder linealgotiske spidsbuede Karme, de fleste af Træ. Taarnrummets Vestdør er fra 1861.

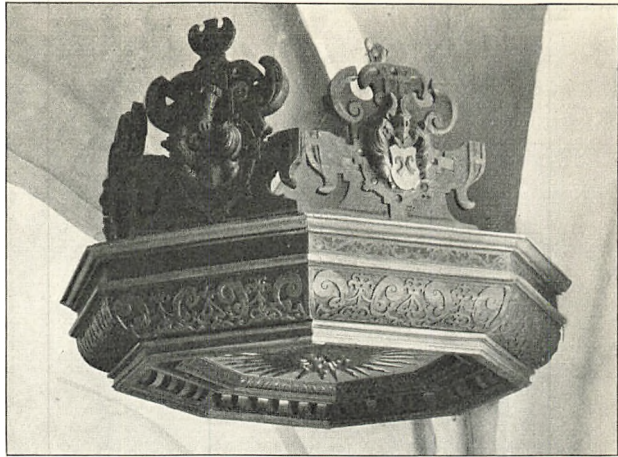
†*Glasmalerier*. S. Abildgaard har o. 1770 noteret, at fire Vaaben (Sparre, Basse, Parsberg, Sehested) og derhos »Her Jens Sparres Fæderne«, »Elizabet... Pasbergs Møderne 1616« stod indbrændt i Vinduet (se S. 720 og 723)².

INVENTAR

Alterbordet, der er muret op ad Korets Østvæg, er vistnok middelalderligt, men næppe det oprindelige. De cementpudsede Sideflader er sammenbyggede dels med en lavere Afsats, der mod Nord og Syd slutter sig til Korhvælvets Hjørnepiller, dels med et Par Piller, der bærer Altertavlen.

Alterbordsforside, i gotiserende Stil, fra o. 1550. Af Forsidens seks Fyldinger har de tre øvre Foldeornamenter, og Foldeværk findes ogsaa paa de lodrette Ramstykker mellem dem. Egetræet har oprindelig været snedkerstafferet med blaa og mønjerøde Bunde, derefter, o. 1575, malet med gul og rødlig Aadring paa Rammeværket, skiftende Zinober, Okker og Irgørnt paa Fyldingsornamenternes Led og malede Foldeornamenter i de nedre, glatte Felter. I nyeste Tid, efter 1907, er disse Farver forvaskede ved Opmaling.

Altartavle i Højrenaissance, et Arbejde af »Barse Herreds Snedker« fra henimod 1600. Oprindeligt har Storfeltet været seksdelt mellem flankerende korintiske Søjler. Paa begge disses Postamenter er der Relieffer med Arkader, under hvis Muslingeskalbue en lille, med venstre Haand velsigende Mandsfigur. Storvingernes blandede Akantus-Kartoucheornamentik ender forneden i en Løvefod, foroven i en Pelikan med dens Unger. I Topstykkets to Felter er der kronede Skjolde, det ene med Rigsvaaben, det andet med sam-

V. H. 1929

Fig. 7. Toksværd. Prædikestolshimmel o. 1615.

V. H. 1929

Fig. 8. Toksværd. Prædikestol 1606.

menslynget C F; maaske kan Tavlen være gjort 1588, da Frederik 2. døde og Christian 4. blev Konge. Topgavlen krones af en lille Figur, den opstandne Frelser. 1861 blev Midtfeltet fjærnet og erstattet med en Baggrund for en Thorvaldsens Kristusfigur af Gips. Under brun Maling spores ældre Staffering.

Alterskranke fra 1817, af Smedejærn med runde Opstandere og Messingknopper. Paa den flade Haandstang er indhugget: »N de Bang Anno 1817«

og »1868« (da Opstillingen er blevet ændret).

Altersølv. Kalk, 21,5 cm høj, fra 1592. Den seks-tungede Fod har en om-løbende, toliniet Indskrift med graverede Versaler: »Jacob Trolle³ Her Gregers Nielsen Her Hans Jensen Lauritz Gregersen Møl. Niels Jensen Jep Pedersen Anders Gedde Ano 1592 Po-culum benedictioni(!) cui benedicimus nonne commu-nio sanguinis Christi est pa-nis quem frangimus nonne commu-nio corporis Christi est Corit 10« (»Velsignelsens Kalk, som vi velsigner, er den ikke Kristi Blods Samfund; Brødet, som vi bryder, er det ikke Kristi Legemes Samfund. Cor. 10.«). I Fodranden to ens Mester-

Fig. 9. Toksværd. Herskabsstol.

C. A. J. 1907

mærker, sikkert en Næstvedguldsmeds (= Olrik 604), under Foden indridset »XXXXX Lødt.« Paa en af Fodens Sider er fastnaglet et lille støbt Krucifiks. Sekssidet Skaft med graverede Sparrer i Rektangler, rund fladtrykt Knop med støbte og ciselerede Kartoucher, hvori to Kvindehoveder uden Hængeklæder og to skæggede Mandshoveder med Hængeklæder, samt støbte Kerubhoveder paa en smal Midtbort. Bægeret er oprindeligt. *Disk* med graveret Cirkelkors og Jesu Monogram; sikkert samtidig. *Oblatæske*, rund, 9,5 cm i Tv., paa hvis Laag er graveret to Vaaben, Sparre og Parsbjerg med Bogstaverne H I S og S P B (se S. 720) indenfor en Krands af spidse Blade; ingen Mærker. *Sygekalk* af kbh. Prøvesølv, 1862, 8,5 cm høj; Mestermærke: Møinichen. *Disk* med samme Mærke.

Alterstager, 38 cm høje, med balusterformet Skaft, fra omkr. 1600—25.

Døbefont af Granit, romansk, af een Sten, med svagt firkløverformet Kumme, der et Stykke under Overkanten har en spinkel Tovstav. Omkring Skaftet løber en kraftig Tovstav. Kummen er fyldt med Cement. Desuden findes en nymodens Træfont.

Fad af sydtysk Arbejde, Tvm. 57,5 cm, med Bebudelsen omgivet af Hjort- og Hundfrise, der gentages paa Randen.

Prædikestol (Fig. 8) i Højrennaissance fra 1606, vistnok fra det Schrøderske Værksted i Næstved. Oprindeligt har den været anbragt som Lectoriestol (sml. Valløby S. 307) tværs foran Koret, men den blev flyttet 1860 og det tilstødende Panel fjernet. Storfelternes fire Relieffer forestiller: Hyrdernes Tilbedelse, Kristus paa Korset (Krucifiksfiguren er fra 1800'erne) med Maria og Johannes, Kristi Opstandelse, og i et bredere Felt en kvindelig Herme under et Bueslag. Hjørnefigurene er: en Kvindeherme med Klæde over Hovedet, i højre Haand et Spir(?); Statuetter af Evan-

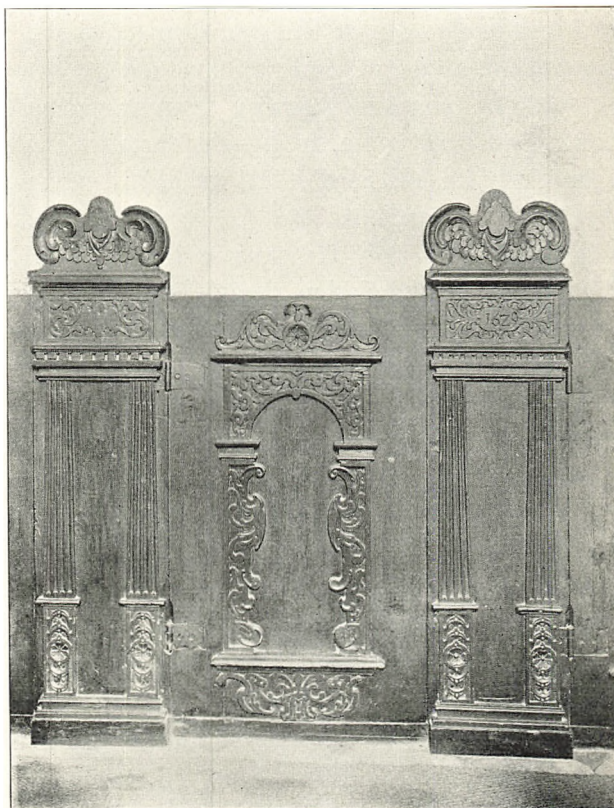

Fig. 10. Toksværd. Stolestade 1629.

V. H. 1929

gelisterne, og to Kvindehermer: Maadehold med Kande og Uskyld med Lam. Figurene er stive, med brede Pander. I Gesimsfrisen er skaaret: »Verbum domini manet in æternum« (og malet Matth. 24.35). Det meget høje Postament har i Felterne rige Kartoucher; i et af Fagene er dog skaaret et Barn, der hviler paa et Kranium, et Timeglas, en Hane og derom i Cirkel: »Vigilate nescitis enim qva hora dominus vester venturus sit« (»Vaager, thi I ved ikke, i hvilken Time Eders Herre vil komme«). I Hængeornamenterne under Stolen er skaaret: »DN Johannes Joannis Pastor. Doctor Jonas Charicius Patronus Loci. Anno Domini 1606. Mense Augusto erectum« (»Hr. Hans Hansen Sognepræst. Dr. Jonas Charisius Stedets Patron³. I Herrens Aar 1606 i August

Maaned opsat^o). Den lidt yngre ottekantede Himmel (Fig. 7), der paa Undersiden har en udskaaret Sol, krones af anselige Topkartoucher, de tre med Vaaben: Sparre, Parsbjerg og Basse (sml. Stoleværk). Vaabnene viser, at Himlen ikke kan være ældre end 1607; rimeligvis er den gjort i det Schrøderske Værksted o. 1615. Under Stolens nymodens Overmaling spores Renaissancestaffering. Ved Kirkesynet 1842 nævnes, at Prædikestolen var anbragt lige over Kirkegangen og borttog Udsigten til Koret; Opgangen var højst besværlig, saa at Præsten formedelst det anbragte Bjælkeværk var nødsaget til næsten krybende at gaa ned ad samme (Kaldsbog).

Stoleværk. Herskabsstolene, i Senrenaissancestil, er gjort i det Schrøderske Værksted i Næstved o. 1610—15. Paa Gavlene er anbragt store Hermer (Kærlighed, Styrke, Retfærd og Klogskab) med vandret afskaarne Klædebon. Topstykkerne er formede som Adelsvaaben, holdt af Skjolddragere: Børn eller Vildmænd, der paa Hovederne bærer en Æggestavsgesims med Topgavl. Vaabnene, i Sydrækken: Sparre og Parsberg, i Nordrækken: Sehested og Basse (Fig. 9), henviser til Jens Sparre til Sparresholm, gift med Sidsel Parsberg. Til Gavlene svarer to Sidepaneler med tungede, kasetteornamenterede Arkader, staaende bag de vestre Gavle. Fra samme Tid som Kirkens øvrige Stoleværk, 1629, stammer den søndre Herskabsstols Østpanel med tre Arkadefelter, samt tre tilsvarende Fyldinger (sikkert fra den nordre Stol, men nu opsat i Skibets Nordøsthjørne) og Herskabsstolens Dørfløje. *Stoleværkets* gamle Forpaneler (Fig. 10) er fuldstændig bevaret og bestaar, foruden Herskabsstolene, af 44 Gavlstykker og et tilsvarende Antal Døre. Gavlene har to riflede Pilastre, med fælles Gesims i Stedet for Kapitæler, og derover Topstykker med Englehoveder, hvis Ansigter alle er forsvundne. Dørene har Bueslag med fladsnittede Baroksyng af varierende Former. Paa en Gavl er indskaaret S I H I H S, paa en anden Aarstallet 1629. Arbejdet er sikkert gjort af Henrik Snedker i Næstved. Sæder og Rygpaneler synes overalt fornyede. Nymodens Egetræsmaling (fra 1861).

†*Pulpitur* i Kirkens Vestende blev borttaget 1853—54 og 1860 (Kaldsbog).

†*Dørfløj* af Eg, med to store Felter, begge prydede med Sidevinger og det øvre med en Arkade ligesom Stoleværkets. Den har tidligere siddet i den nu lukkede Norddør mellem Vaabenhushus og Skib og henlaa 1907 paa Vaabenhushuset. 1631 forfærdigede Henrik Snedker i Næstved to Kirkedøre med smukt Panelværk; Mikkell Murmester forhøjede Døraabningerne (Rgsk).

Lysekroner, metalstøbt, i Barokstil fra Slutn. af 1600'erne med stor Kugle, 2 × 8 Arme, 8 Pyntearme med Bruskbukler og som Topfigur en Engel med Skaalvægt. Af de øvre Arme mangler de fire. *Taarn-Urværk* fra 1700'erne.

Klokker. 1) Versaler under en Frise med Akantusværk, Vaser, vingede Kvinder, Blomster og Englehoveder: »Dum trahor audite voco vos ad gaudia

vitæ. Anno 1586 Matthias Benninck me fecit« (»Naar jeg trækkes, hører, jeg kalder Eder til Livets Glæder. I Aaret 1586 gjorde Matthias Benninck mig«).⁴

Hankene har skæggede Mandshoveder. Tvm. 98 cm. 2) Mellem Akantusborter: »Soli deo gloria me fecit Michael Carl Troschell Hof Glockengiser in Copenhagen Anno 1765«. Midt paa Klokkelegemet: »Denne Klocke er givet Anno 1764 af Sparrisholms Ejere til Togsverg(!) Kircke Her Krigsraad Lauritz Lauritz og Frue Jytte Kisstine Brysting«, længere nede: »Til Guds Ære og Meenighedens Forsamling«. Hankene har Form som Mandshoveder. Tvm. 118 cm.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Figursten (Fig. 11) over Villom Grube til Vinderop, Jens Grubis Søn til Sandby, og Hustru Marrene Basse, Erick Bassis Datter til Sørup; han døde 2. April 1583 <hun døde 12. Jan. 1591>. De fordybede Versaler, der har været fyldt med en mørk Masse, er anbragt som Randskrift. De to Figurer, en Ridder i Rustning og hans Frue i Enkedragt, staar under Tvillingbuer. Foroven og forneden er

Vaabenfriser med 2 × 8 Anevaaben. Gullandsk Kalksten, 198 × 112 cm, nu opsat i Taarnrummets Nordvæg. Næstved-Arbejde, vistnok af Gert Stenhugger. Ægteparrets Søn, som ændrede Slægtsnavnet, var den førnævnte Jens Sparre.

V. H. 1929

Fig. 11. Toksværd. Gravsten over Villom Grubbe, død 1583, og Hustru.

2) Andreas Christensen Lauritz, Herre til Sparrisholms to Døttre: Dorothea, født paa Sparrisholm 28. Jan. 1723, død 6. April 1723, og Dorothea Elisabeth, født 25. Okt. 1725, død 2. Febr. 1726. Fordybet Versaltværskrift; religiøs Randskrift. Ølandsk Kalksten, foroven tresidet afsluttet, 111 × 94 cm, nu i Taarnrummets Sydvæg.

3) Sognepræst Frederik Michael Lund, født i Gudme Præstegaard 23. Maj 1775, død i Toxværd 10. Febr. 1832. Neksøsandsten, nu i Taarnrummets Sydvæg.

Paa Kirkegaarden. 4) Granitsten, hvis Form efterligner et rundet Gravtræ, med stærkt hvælvet, for Enderne skraat afskaaret Midtparti indenfor en 5 cm bred Fodkant. Foroven fordybede Versaler: A K S I D ANNO 1690. 112 × 52—43 cm.

5) Lauritz Lauritz, født her i Sielland 1657, Søn af kgl. Pensionarius over Vordingborg Amt Jens Lauritz og Barbara Vilders; efter Forældrenes Død levede han i Fællesbo med tre Søstre, indtil de to var døde og han 1708 skiftede med den efterlevende; forestod sin fædrene Arv Sparrisholm til 1720, »da han fik Dødens Bud ved et ulyksaligt Skud, som efter 8 Dages Smerte blev hans Banesaar«; testamenterede alle sin Midler til »sin gamle og nu med hannem hvilende tro Tjener« Anders Christensen. »Til sit Legeme efter Døden har han i Live udvalgt dette Hvilested, hvor det i en udhugget Stenkiste har faaet sin sidste Bolig«. Fordybet Tværskrift. Ølandsk Kalksten, 210 × 148 cm.

6) nu salig Cancelliassessor Anders Christensen Lauritz, født i Jylland 1665, Søn af Birkedommer til Jsøf(?) Christen Andersen og Dorthe Pedersdatter, »kom her til Landet« 1684, tjente 12 Aar hos Etatsraad Ove Rommel til Borrebye Gaard og Basnæs, var fra 1696 i 24 Aar Ridefoged hos Lauritz Lauritz til Nysøe og Sparisholm, blev ved Testamente erkendt som sin Herres Arving saavel af Navn som af Formue, efter 2 Aars Proces tilkendt af Højesteret; samme Aar gift med Johanne Katrine Tørnvig, i 21 Aars Ægteskab Fader til en Søn og to Døttre (begge døde før Faderen), 1733 Cancelliassessor; »for alle Tienere et flittig Mønster i Flid og Redelighed, for alle Hosbonder et rart Exempel i Dyd og Retsindighed«; død 8. April 1743. Stenen ligner Nr. 5 og er ligesom denne istandsat 1876.

7) Johanne Catharine Thornvig, Datter af Herredsfoged paa Møn Niels Andersen Viger og Dorothea Hansdatter, født 6. Nov. 1686, gift 20. Juli 1722 med Anders Christensen Lauritz, død 6. Sept. 1756.

Monument, paa Kirkegaarden, over Niels de Bang, Herre til Sparresholm, R. af D., født 20. Febr. 1786, død 30. Aug. 1815. Riflet Støtte af Nexøsandsten, kronet af Marmor-Urne.

I *Gravkælder*en under Sakristiet findes to rokokoprofilerede Kister, hvoraf den ene er til et Barn, samt to løse Blyplader:

1) »det i Livet elskverdige Barn« Christian Friderich Wedel Sparre, Søn af

Kammerherre Thomas Wedel Sparre til Sparresholm og Louise Sophie f. Comtesse Wedel Jersberg(!), født 14. Febr. 1785, død 2. Maj 1786; »han var et Mynster paa Fromhed i sine sunde Dage og paa Taalighed i sine liidende Dage«.

2) Frue . . . Christine v. Beringskiold, født 27. Aug. 1724, Datter af . . . v. Cappeln og . . . Hald, gift med Magnus v. Beringskiold . . . levende Sønner . . . Stærkt ødelagt Indskrift.

Forsvundne Gravminder. I »Begravelsen i Kirken« stod 1758 to Kister:

†1) Fru Sidsel Parsberrig, sal. Jens Sparres til Sparridsholm, født paa Sandbyegaard 14. Maj 1585, Datter af Niels Parsberrig og Lisebeth Seested, død paa Sparridsholm 17. Aug. 1640.

†2) Christian Sparre til Sparridsholm, født paa Bahus 27. April 1625, død paa Sparridsholm 4. Dec. 1658. Efter en Optegnelse i Degnens Embedsbog hvilede i Gravkapellet Jens Sparre med Hustru og otte Børn.⁵

Et firdelt Anevaaben af Messing, fra Tiden o. 1650, der har hørt til en af disse Kister, var 1932 i københavnsk Antikvitetshandel.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskab 1631 (LA). — Kaldsbog 1737—1830 (LA), 1842—81 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1758 (LA). — Museumsindberetninger af C. A. Jensen 1907 (Inventar), Hugo Matthiessen 1911 og C. M. Smidt 1916. — Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

P. B. Grandjean: Gravskrifter fra Toksværd og Rønnebæk. Personalhist. Saml. II. 1913. S. 5—8.

¹ Repertorium Nr. 1613. Kronens Skøder I, 472. ² Notits af Abildgaard (NM). ³ Jacob Trolle fik 5. Juli 1588 og Dr. Jonas Carisius fik 14. Marts 1601 Breve paa Kanonikater ved Roskilde Domkirke (Kanc. Brevbøger). ⁴ Om Klokketøberen Matthias Benninck fra Lybæk se C. Nyrop: KhS. 3. R. IV, 204 og Th. Hach: Lübecker Glockenkunde. Lüb. 1913. S. 211—18. ⁵ Grandjean, anf. Sted.

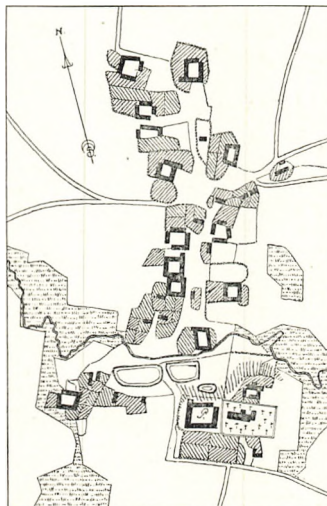

Fig. 12. Toksværd 1791.

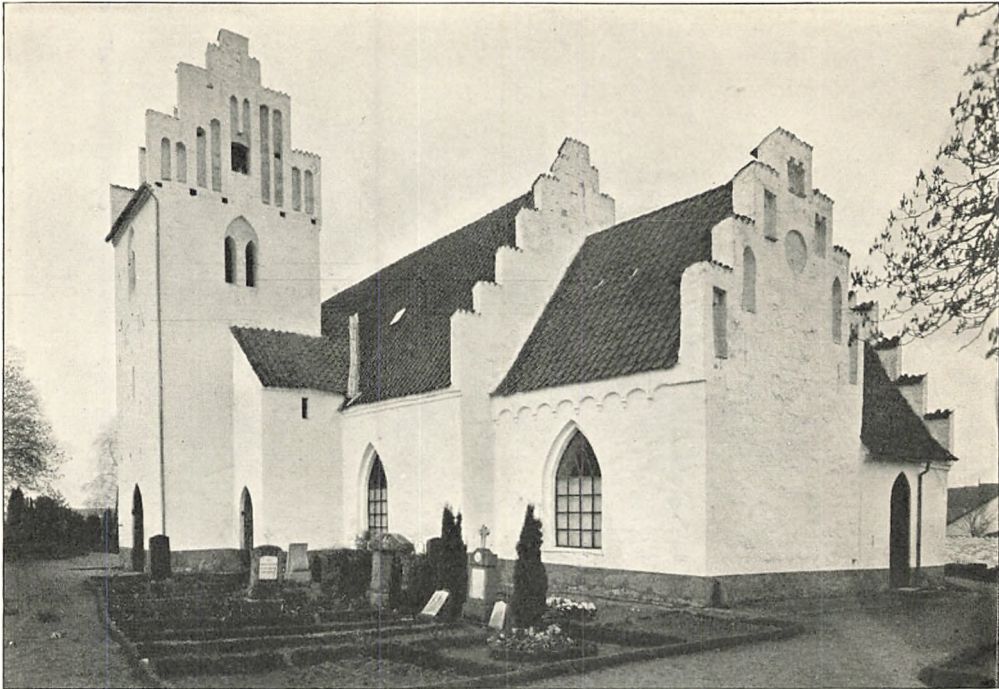

Fig. 1. Rønnebæk. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1931

RØNNEBÆK KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken har muligvis været indviet til S. Benedict; en Kilde paa Skraaningen nord for Vejen fra Kirkebyen til Rønnebæksholm hed S. Bents Hul eller Bents Kilde, hvor der sagdes at have ligget et Kapel, og vestligst i Sognet har der paa en Banke, kaldet S. Bents Hoved, staaet en Pæl, der skal have baaret et Krucifiks¹. Sognets gamle Hovedgaard Rønnebæksholm har aldrig ejet Kirken. Prædikestolen viste, at Kirken 1611 og 1652 hørte under Lensmanden paa Vordingborg. Ved Skøde af 5. Marts 1687 overdrog Kongen Jus patronatus til Otto Krabbe til Holmegaard². Kirken overgik til Selveje 14. Jan. 1915. Paa Døren fra Vaabehuset til Kirken stod fire Figurer af Jern, lignende Hestesko. »Gamle Folk her i Sognet siger, at under Vaabehuset er nedsat en levende Hest, derfor staaer der fire Hestesko paa Døren. Da Pesten rasede, kom Hesten, som var Helhesten, løbende langs Rønnebæks Gader og raabte: »Herud, herud«. Ved en af Gaardene stillede Manden sig i Porten og raabte til Hesten: »Gaa min Gaard forbi«. Denne Gaard var den eneste, der blev skaanet.«³

Kirkebyen ligger ret nordligt i Sognet. Omkring den østre Del af Kirkegaarden, der har Fald mod Nord, er der sengotisk Mur, overvejende af Kamp, Sydmyrens øvre Halvdel dog af Munkesten i Munkeskifte. Pillerne ved Indgangene er alle ommurede af smaa Sten, ligesom en fladbuet Dør ved Hoved-

porten paa Nordsiden. En 1844 nedbrudt *Kirkelade*, der laa tæt vest for Kirken, havde Kamgavle med Blændinger¹.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid, samt tre sengotiske Tilbygninger: Vestforlængelse, Sakristi ved Korets Nordside og Taarn, der mod Sædvane staar ved Skibets Sydside. Orienteringen divergerer til Syd.

Den *romanske Granitkirke*, hvis Korplan er ret skæv, har *Kalksten blandet* imellem de raa Kampesten, der ikke ligger i kendelig Skifteorden; kvader-rillede Fuger er synlige paa Skibets Nordmur og paa Taggavlens Indersider. Koret har ikke bevaret romanske Vinduer. Skibet, hvis Murhøjde er 4,40 m, har kun et usikkert Spor af et tilmuret Nordvindue, der synes at være omdannet i gotisk Tid. Af Dørene kan Norddørens Plads bestemmes under et nymodens Vindue. Syddøren er fuldstændig omdannet. Især Triumfgavlens romanske Taglinie ses tydeligt i det Ydre.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, af Munkesten i Munkeskifte. Skibets sengotiske *Vestforlængelse* har nederst i Murene Kamp fra den nedbrudte romanske Vestgavl, medens den øvre Del er af Munkesten i Munkeskifte. Den vestre Taggavl, der har 15 Kamtakker, er glat, nu stærkt flikmuret og delt af en moderne Skorsten.

Sikkert samtidig med Forlængelsen er der i Skibet indbygget tre *Hvælv*, af hvilke det vestre svarer til Tilbygningen. De nu skarpryggede Ribber er formede i moderne Puds (lette Overribber) ligesom den lave, runde, sikkert udvidede Korbues elegant profilerede Kragbaand er trukne i moderne Puds.

Ogsaa det romanske Kor, hvis Hvælv er fornyet 1866, er ret stærkt ændret. Da Koret fik sit stejlere Tag, er Flankemurene foroven fornyede eller forhøjede med Munkesten. Nordsiden har, bag Sakristiet, en 4 Skifter høj Trappefrisesesims, hvis Felter staar med oprindelig Hvidtning, Sydsiden derimod har en Buefrisesesims af Fladbuer, hvilende paa Formstenskonsoller. Desuden er Østgavlen forhøjet med syv Kamtakker, under hvilke der sidder korte Blændinger i samme Tal, spidsbuede eller retvinklede, de sidstnævnte foroven tvedelte med en Konsol (den nordligste profileret som Buefrisekonsollen), og under den korte Topblænding et Cirkelfelt. Et fladbuget, sengotisk Østvindue er nu tilmuret.

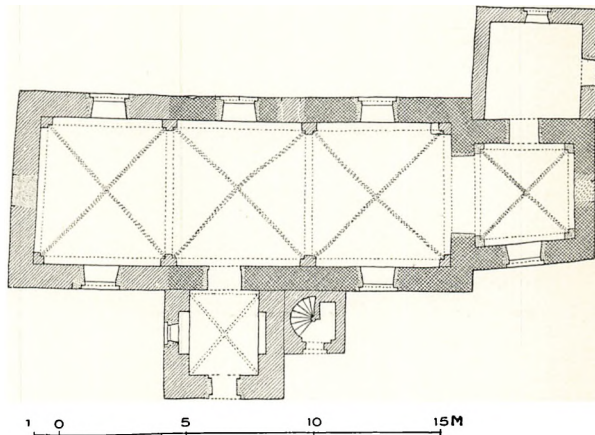

Fig. 2. Rønnebæk. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

Kort Tid efter disse Ændringer har man o. 1510—20 bygget *Sakristiet*, der af oprindelige Enkeltheder kun har bevaret den nitakkede Gavlfod af Næstved-Præstø Typen, med korte Pibefelter omkring to Cirkler (Fig. 3).

Det lille, spinkle *Taarn* er ligeledes fra den seneste katolske Tid, af ret smaa Munkesten i polsk Skifte (een Løber, een Binder). Den ejendommelige Placering, foran Syddøren, skyldes sikkert Sparsommelighedshensyn, idet Taarnrummet fra første Færd har gjort Tjeneste som Vaabenhus. Rummet, hvis Dør nu er moderniseret, har i Øst- og Vestvæggen spidsbuede Sparenicher og overdækkes af et Krydshvælv. *Trappehuset*, der synes at være tilføjet ganske

Fig. 3. Ronnebæk. Sakristi og Korgavl. H. M. 1913

kort efter Taarnets Opførelse, har fladbuet Dør i Spidsbuespejl, og rummelig Vindeltrappe. Mellemstokværket har i de tre Vægge spidsbuede Spareblændinger (to Glugger med Trappestik) og mod Nord fladbuet Dør til Skibets Loft, Klokkestokværket til hvert Verdenshjørne tvillingdelte, spidsbuede Glamhuller. Af Taarngavlene er kun den østre nogenlunde bevaret, med fem Kamtakker, af hvilke de søndre, deriblandt ogsaa den øverste tredelte, er moderne ommurede, og med

tvillingdelte Spærstiks-Højblændinger over Bombjælkehuller i Gavlfoden. Vestgavlen er moderne ommuret med Munkesten og har nu kun tre Blændinger med Trappestik. Paa Taarnets Sydside læses i Jernankre: K T B R 1779, henvisende til Fru Birgitte Restorff til Holmegaard, Enke efter Knud Trolle.

Tagværkerne er alle samtidige med de sengotiske Ombygninger, af Dragerstolstype med Huljerns Stregnumre. Selv Sakristitaget har trods sin Lidenhed to »Konger«. Taarntaget er lidt grovere end de andre.

Bygningen, der staar hvidkalket og teglhængt med Munketegl paa de fleste Kamtakker og paa Taarnets Nordside, er stærkt præget af en Istandsættelse 1864—66 (Kaldsbog). Ved denne Lejlighed blev der nedrevet et †*Gravkapel* paa Skibets Nordside, Korhvælv byggedes, alle Vinduer fornyedes med spidsbuede Støbejernsstel, og det Indre glatpudsedes.

KALKMALERIER

Kaldsbogen oplyser, at ved Hvælvenes Nedtagelse (d. v. s. Istandsættelse) 1866 var der svage Spor af seks Billeder paa hver af Skibets Sider og to paa dets vestlige Gavl samt Korsdekoration (d. v. s. Indvielseskors) paa den østlige.

INVENTAR

Alterbord, muret opad Østvæggen med foranstillet Brædestillads.

†*Alterklæde*, nævnt 1755, havde Niels Munds og Dorte Rantzaus Navne og Vaaben. Niels Mund ejede Rønnebæksholm til sin Død 1723.

Altertavlen er nymodens; to Søjler med Trekantgavl flankerer en Niche, hvori en Gibsfigur, Thorvaldsens Kristus. Figuren er vistnok fra 1857, da Synet krævede Altertavlen ombyttet med en ny, Træværket fra 1837, da den gamle, forfaldne Tavle erstattedes med »en ny, passende, med smukt Maleri forsynet Tavle« (Kaldsbog). Den gamle †*Altertavle* var, efter Præsteindberetningen 1810, en trefløjet gotisk Tavle med »adskillige Menneskefigurer og Grupper af den bibelske Historie i Billedhuggeri, godt forgyldte«. I Kirken opbevaredes 1856 tre udskaarne Figurer, omtrent 1½ Alen høje, med Rester af Maling og Forgyldning³, forestillende en Treenighedsgruppe (Gud Fader med et langt Skæg og spids Hue »som en Bispehue«, siddende og holdende foran sig en død eller døende Kristusfigur med Tornekroner og Naglegab), en staaende Kvindefigur, klædt som Nonne med sammenlagte Hænder, og en staaende Mand, barhovedet og med sammenlagte Hænder. De to sidstnævnte har rimeligvis været Sidefigurer til Korbuekrucifikset.

Altersølv. Kalk, 20,5 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1743. Paa Kummen er graveret Trolle- og Restorff-Vaaben, samt K T — B R 1743 (Knud Trolle og Birgitte Restorff til Holmegaard); rund Fod, Skaft og Knop; Mestermærke: P N 1736. Ny glat *Disk*; Mestermærke: A. Michelsen (Olrik 36). †*Disk*, samtidig med Kalken og med samme Vaaben, nævnt 1755. *Sygekalk*, 15,5 cm høj, af lignende Form, med †Vinbeholder, hvis Skrueprop var Oblatgemme; senere er Oblatgemmet indrettet med et Dæksel i Foden; ingen Mærker. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1688 med forgyldte Bølgelister langs Kanterne og paa Forsiden graveret Tiendeejer-Vaaben: Krabbe og Gersdorf; Mestermærke for Marcus Resenhof 1688 (Olrik 344). †*Brødæske*, givet af Pros Mund og Edele Urne³. Admiral Pros Mund købte Grevensvænge 1637.

Alterbog (Udg. 1901) med Sølvbeslag: Hjørnerne som barokke Blomster, Medailloner paa For- og Bagside med to Vaaben og Forbogstaver, henvisende til Niels Mund og Dorte Rantzov, (sml. †Alterklæde og S. 737).

Alterstager, 48 cm høje, hvilende paa tre Løver, der staar paa Forpoterne og

løfter Bagkroppen i Vejret; balusterformet Skaft. Paa Foden er graveret Mund- og Urne-Vaaben samt: »Pros Mund Edelle Wrne Anno 1643«.

**Krucifiks* over Korbuen, nævnt 1810. Fra Holmegaard er til Næstved Museum kommet to Krucifikser, det ene med Sidefigurer af Næstved-Krucifiksmesteren o. 1500—25, det andet uden Sidefigurer af lignende Art, men noget mere gammeldags Type. Et af disse maa stamme her fra Kirken.

H. M. 1011

Fig. 4. Rønnebæk. Font og Fad.

Font (Fig. 4) af Granit, romansk, paa moderne støbt Sokkel. Kummen har mellem øvre og nedre Tovstave en Række, ialt 16, rundbuede Arkader, dannede af Rundstave; fra Kapitæl til Kapitæl er der desuden lagt en vandret Stav. Den nedadtil spidsende Fod afgrænses forneden af en Rundstav og deles ved dobbelte Rundstave i seks Felter.

Fad (Fig. 4) af nederlandsk Arbejde, 66 cm i Tvm., fra o. 1625—50. I Bunden Adam og Eva ved Kundskabens Træ, paa Randen drevne Ranker og Druetklaser. *Kande* af Tin med graveret Kirkenavn fra o. 1825.

Prædikestol i Renaissancestil fra 1611. Foran de fire Storfelters rundbuede Nicher staar paa Konsoller Evangelistfigurer. Af Hjørnehermerne holder den midterste, der er klædt i Skælharnisk, foran sig et kronet Skjold med C 4. Figurerne minder om Snitværket paa Prædikestolen i Toksværd. De nye Indskrifttavler i de nedre Smalfelter, hvori der er indskaaret: Henrik Lykke, Karen Banner, 1611—1866, stammer fra Stolens gennemgribende Istandsættelse 1866. Fra denne hidrører ogsaa Stolens Underdel, flere af Krumknægtene; Mæanderfrisen og Gesimsen. Lydhimmelen er ligeledes ny. Paa Prædikestolen stod under den ene Evangelist: »1652 er denne Prædikestoel renoveret oc Himmelen aff nye stafered«. Under den næste var malet Lykke- og Banner-Vaaben, 1611 og H L K B, under den næste Bülow- og Grubbe-Vaaben, 1612 og J B E G (Henrik Lykke afløstes 1612 som Lensmand paa Vordingborg af Joakim Bülow), under den sidste Evangelist Paslick- og Freese-

Vaaben samt C P J F (henvisende til Rønnebækholms Ejerpar, Caspar Paslick, død 1597, og Judit von Freese). I et Sidestykke ved Prædikestolen stod, i Rad med Evangelisterne, »Fides«, en malet kvindelig Figur med flyvende Haar og Baand, og herunder fandtes Paslickernes og Acheleiernes Vaabner samt F P M G D, henvisende til førnævntes Søn Frederik Paslick og hans Hustru Magdalene Gabriels Datter. Paa Lydhimmelen stod F 3 og Reedtz Vaaben med F R (Lensmand paa Vordingborg). I den lille Stol under Prædikestolen var malet en Kvindefigur, »Justitia«, og nedenfor denne Paslicks Vaaben med Overskriften »Casper P.« Endnu et Vaaben stod her, men delvis ødelagt ved Stolens Istandsættelse, kun Bogstavet G var bevaret. Yderst mod Gangen var malet en Kvindefigur: »Charitas«, hvorunder Paslickernes Vaaben to Gange med Overskrift »Claus P. Elsebe P.« (Børn af Frederik Paslick)³. Opgangen og dens »upassende« Billeder ønskedes 1857 fjærnet (Kaldsbog), hvilket altsaa er sket 1866.⁴

Stoleværket er nymodens, sikkert fra 1866. †*Pulpitur*, som afskar det nederste Hvælv, blev fjærnet 1866 (Kaldsbog).

En gammel †*Skriftestol* med udskaarne Snirkler og i den ene Side et lille aflangt Hul til at lade Pengene falde igennem ned i en aflaaet Kasse; »den ser ikke ud til at være ældre end Reformationstiden«³.

Tre †*Pengetavler*, de to ens med Aarstallet 1687 og sammenskrevet Navnetræk C T M S. Paa den tredie malet Stensønnernes og Mundernes Vaaben samt Navnene Jochum, Christoffer Stensen og Fru Thale Mund, hvorunder: Givet af Grevensvænge Anno 1687³.

†*Døre*. Paa Døren til Vaabehuset stod (1755) med Jern Aarstallet 1646. Om selve Kirkedøren se S. 724.

Klokker. 1) Fra 1616. Mellem Blomsterfriser: »Aus dem Feir bin ich geflossen, Gerg Wolf und Tonnies Weis haben mich gegossen, Anno Domini MDCXVI.« Paa Siden et Bomærkeskjold med N N S. Tvm. 71 cm. 2) Ny Staalklokke. †Klokke, med Indskrift: »Johannes anno domini mcdxliiii facta quinta post pasche« (»Johannes. I Herrens Aar 1444 blev den gjort femte [Ugedag, dvs. Torsdag] efter Paaske«)³.

GRAVMINDER

†*Epitafium* af Eg, hvoraf kun den itubrudte *Skrifttavle er bevaret med malet dansk Indskrift: »Her under disse Stole er nedlagt den sl. unge Møe« Birgitta Christina Johansdatter Guldsamid, født i Rønnebechs Præstegaard 16. Juni 1696, død 20. Febr. 1710. Vers, underskrevet Elisabeth . . . (sml. Gravsten Nr. 1).

**Epitafium* af Eg, med to ovale Skriftplader i en Ornamentramme, hvis

grofftskaarne Akantusranker omfatter Englefigurer, vinget Timeglas og Dødningshoved. I øvre Skriftefelt læses et Spejlmonogram og »Anno 1718«, i det nedre en malet, nu noget ødelagt Indskrift over »det lille sl. Himmel Noer« Niels M. . . . Jensen, død paa Rønnebechs Holm 12. Okt. 1718, Søn af Forpagter Jens Pedersen og Dorothea Golts. Vers.

Resterne af de to Epitafier, som endnu 1886 hang i Kirken³, er fra Holmegaard kommet til Næstved Museum.

Gravsten. 1) Her Johan Jensen Guldsmed, Guds Ords tro Lærer for Rønnebek og Oelstrup Sogne i 27 Aar, Provst over Hammer Herred i 7 Aar, født i Flensborg 1641, gift med sin første, her hos liggende sal. Hustru Birgitte Andersdatter i 18 Aar, med den anden, efterlevende, Elisabet Winding i 15 Aar, død 14 Nov. 1705. Enken bekostede Stenen. »Hvil sødt min hulde Ven, med Graad lod jeg Dig fare, med Glæde jeg igjen, Dig faaer blant Helgen-skare.« Reliefversaler. I de øvre Hjørner smaa Klokkeblomster og Skriftsted. Ølandsk Kalksten, 185 × 125—118 cm, indsat i Vaabenhusets Østvæg.

2) »Veladel- nu salige« Johan Thomæsøn Neergaard, født 15. Dec. 1673 paa Svenstrup, død 12. Jan. 1737 paa sin Gaard Grevensvænge og »hans efterladte, men nu igen baade i Grav og Glæde med ham samlede elskelige, nu englelige« Sidsel Pedersdaater Vartberg, født i København 24. Juni 1676, død paa Grevensvænge 8. April 1740, gift i 41 Aar, 4 Sønner og 6 Døtre. Af Indskriften fremgaar, at Stenen er bekostet af Børnene. Fordybede Versaler; i Hjørnerne vekslende Blomster. Ølandsk Kalksten, 190 × 120 cm, i Sakristiet.

3) »Herunder forvandles det jordiske af« Mad. Anna Magdalehna Hertel, født Møller, født 23. Dec. 1774, død 18. Jan. 1798. »Hun var en trofast Egtefælle og en god Moder.« Over Indskriften en Frise, forneden en oval Medaillon med en spidsbundet to-hanket Urne i Relief. Marmorplade, 89 × 63 cm, i Sakristiet.

4) »Herunder forvandles den jordiske Del af Hr Diderich Funch, forstum Sognepræst for Soderup og Eskildstrup i Sjælland, født i Allinge paa Bornholm 9. Juli 1727, død paa Grevens Vænge 30. Sept. 1799.« . . . »Stenen lagt af hans efterladte Søster.« Fordybet Tværskrift; i Hjørnerne Rosetter. Sandsten, 180 × 88 cm, ved Vaabenhuset.

5) Rest af et Empiremonument, et Fodstykke af graa Sandsten med lille Niche, vest for Taarnet.

Ligkisteplade af Sølv over Kammerherre og Oberst Joachim Greve af Moltke til Rønnebæksholm, født 4. Juli 1769, gift 23. Juli 1797, død 15. Juli 1820, efterladende Ægtefælle og tre Sønner. Opsat paa et kronet Træskjold i Sakristiet.

I *Gravkapellet*, der blev nedrevet 1864, stod (1755, 1758) Lig af Rønnebæksholms Ejere, Brigader Mund og første Frue, Oberstløjtnant Tages Frue

Kristine Bruun, Oberstløjtnant Jens Müller (død 1753). 1864 blev der iflg. Kaldsbogen fra Kapellet nedgravet 5 Kister: Joach. Moltke (sml. Ligkistepladen), Grevinde Elise Catharine Moltke f. Neergaard, født 19. Sept. 1777, g. m. Joach. Moltke 1795, død 19. Juli 1845, deres to Børn: Edgar Joachim Christian, født 1. Juli, død 8. Juli 1828; Anna Eline født 5. Marts, død 11. Marts 1833. Mathilde Cathrine Moltke f. de Nully, født 16. Apr. 1807, død 13. Aug. 1840.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog begyndt 1836 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM) 1758 (LA), 1810 (NM). — Museumsindberetninger af Hugo Matthiessen 1911 og C. M. Smidt 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Franciska Carlsen: Beskrivelse over Rønnebæk Sogn, 1856 (Haandskrift i NM II).

Franciska Carlsen: Noget om og fra Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm, Kbh. 1861, om Kirken S. 143—53. P. B. Grandjean: Gravskrifter fra Toksværd og Rønnebæk. Personalhist. Saml. II. 1913. S. 5—8.

¹ Mundtlige Traditioner, i sin Tid fortalte af Lærer Vinther i Dysted Skole, nu erindrede og meddelte af Stævningsmand Beesche. ² Kronens Skøder II, 596. ³ Fr. Carlsens Haandskrift. ⁴ Præsteindberetningen 1755 siger, at der paa Prædikestolen stod 1624.

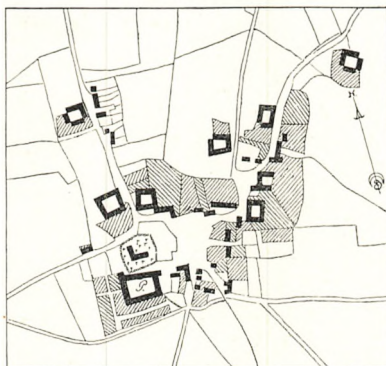

Fig. 5. Rønnebæk 1794.

Fig. 1. Holme-Olstrup. Ydre, set fra Syd.

V. H. 1020

HOLME-OLSTRUP KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken, der er *Anneks* til Rønnebæk, har samme Ejerhistorie som Hovedsognets. Fra Holmegaard, hvis Ejer Otto Krabbe fik Jus patronatus 5. Marts 1687, overgik den til Selveje 15. Marts 1915. Foruden Holmegaard har der i selve Olstrup By ligget en Hovedgaard (sml. S. 114).

Kirken ligger paa en lille Højning i Byen. Omkring Kirkegaardens gamle, nordre Del er Jorden afskaaret af en sengotisk Hegnsmur over høj Syld, hvis opstablede Kampesten mod Vest naar henved 2 m over Landevejen; selve Muren er overvejende af Kamp, med en Krone af Munkesten. I Østsiden staar en Munkestensportal, hvis Dør er fladbuget og falset, medens Køreporten har mistet sin Overbygning.

Bygningen har Kor og Skib fra romansk Tid og et ligeledes romansk, men tilbygget Taarn. Korets Østende, Vaabenhuset og Taarntrappen er tilbyggede i sengotisk Tid.

Den romanske Kirke, der virker høj og slank, har i Koret og Vestgavlen ret spinkle Mure, kun 80—90 cm tykke. Materialet er blandet, *Kamp*, *Fakse*kalk

og *Kridtsten* i ret regelmæssige Skifter, med større Hjørnekvadre. Koret har synlig Syld, Skibet i det mindste paa Syd- og Vestsiden en svagt fremspringende, uprofileret Dobbeltsoffel. Korets romanske Vinduer er forsvundne. Skibet, hvis Murhøjde med Soklen er o. 5,70 m, har i hver Langmur haft to oprindelige Vinduer, o. 125 cm høje og o. 350 cm over den 40 cm høje Sokkel. Paa Grund af deres høje Placering (Fig. 3) er de alle synlige over de yngre Hvælv; deres indre Smige er af Kridtsten, og i Lysningerne sidder Rester af Trækarme, der hver er skaaret i een Planke. Det vestre Sydvindue synes fra første Færd at have været bredere end de andre og er tillige forskudt mod Øst, saa at det ikke sidder lige overfor det tilsvarende Nordvindue. Af Dørene er den søndre omdannet, den nordre ukendelig. Paa den bag Taarnet skjulte Vestgavl findes, kun

81 cm under Spidsen, en 33 cm høj korsformet Glug, og knap 150 cm under denne sidder en stor Kridtkvader med Rester af et 31 cm højt Blændingsfelt, hvori en lille, lodret Rundstav, ret ødelagt ved Ud-hugning til en Bjælke. Medens Taggavlenes Indersider er af

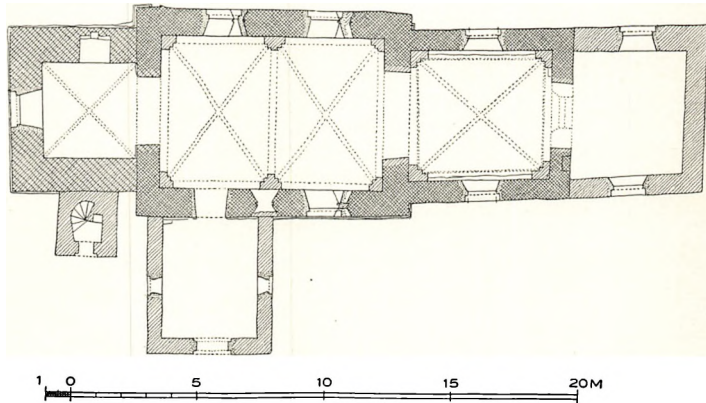

Fig. 2. Holme-Olstrup. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

Kamp, Kridt og Faksekalk, ses der i Væggene under Bjælkehøjde ingen Kamp, men kun større Kridtkvadre og mindre Kalksten. Før Væggene prydedes med romanske Kalkmalerier, har de staaet med jævnt glattede Fuger, tyndt mørtelpudsede og hvidtede. Bjælkerne har ligget over Murkronen.

Taarnet, der er højt og slankt, er Kirkens ældste Tilbygning, rejst allerede i romansk Tid, men af *Munkesten*; kun til nogle Vinduesoverliggerer er der brugt Kridtsten eller Kamp. Før Væggene i dets øvre Rum for faa Aar siden blev pudsede og kalkede, saas det, at de i Munkeskifte murede Munkesten havde ret varierende Størrelser; i andet og i den nedre Del af tredje Stokværk er de smaa (kun o. 25,5 × 10,5 × 7,5—8 cm), foroven i tredje og i fjerde Stokværk noget større (o. 28,5 × 11,5 × 8,5—10 cm) og allerøverst meget lange (29—33 cm). Taarnmurene hviler paa en nu ødelagt og overpudset Sokkel. Det kvadratiske Taarnrum aabner sig ind til Skibet med en rundbuet Arkade, hvis spinkle Kragbaand er skraakantede; i dets Nordvæg findes en dyb, fladbuet Niche med en firkantet, nu tilmuret Glug; hvis Nichen virkelig er oprinde-

lig, har den maaske givet Adgang til en nu skjult Trappe i Murtykkelsen. Andet Stokværk faar Lys gennem to Glugger, hvis enkeltsmigede Karme har romansk riflede Munkesten i Inderhjørnerne; over den søndre, hvis nedre Del er brudt af den yngre Trappedør, ligger en raat kløvet Kampesten med et muret, vandret Stik over sig, medens Vestgluggen er overdækket af en pænt tildannet Kridtkvader. Tredie Stokværk har i Nord og Syd haft lignende Glugger, men helt af Kridtkvadre (i Vest findes en moderne Cirkelglug); øverst i dets Øst- og Vestvæg er der Bjælkehuller. Fjerde Stokværk, Klokke- rummet, har til hvert Verdeshjørne to rundbuede Glamhuller med ret- vinklede Karme. Stokværksdelingen er sikkert i alt væsentligt oprindelig, selvom der uafhængig af den findes Afsatser, snart i de østre og vestre, snart i de nordre og søndre Vægge, idet Taarnmurene bliver spinklere opefter. En saadan Afsats ses umiddelbart over Glamhullerne baade i Syd, Nord og Vest, og derover er et 15 Skifter højt Murstykke, hvori der mod Nord og Øst findes tre ejendommelige Glugger, der med deres rudeformede, nu lukkede ydre Mundinger minder om Bombjælkehuller, men dog har større Dimensioner og smigede Sider; indefter er de o. 50 cm høje og sekskantede, idet Ruden er vandret afskaaret foroven og forneden. Over Murstykket med disse Glugger følger atter en Aftrapning, hvorover der mod Nord findes endnu 3 romanske Skifter, som formodentlig er en Levning af den oprindelige Taggavl, der i saa Fald har vendt »forkert« ligesom de nuværende.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. Af Taarnets Gavle er Nordgavlen sengotisk, af Munkesten med ni Kamtakker og i Gavlfladen en ret stor Blænding, hvis to Fladbuer støttes af en Midtkonsol. Sydgavlen er moderne ommuret. En sengotisk Taarntilføjelse er ogsaa *Trappehuset*, af Munkesten, med flad- buet Dør i Spidsbuefelt, Vindeltrappe, hvis runde Spindel delvis er af Kridt- sten, og Saddeltag over en Spidsgavl, som brydes af en Spidsbueblænding. Endelig er ogsaa Taarnrummets Hvælv sengotisk, med Kvartstensribber (brede Overribber). Sikkert allerede inden Taarnets sengotiske Ændringer er der i Kirken blevet indbygget *Hvælv*. Korets, der er det ældste, fra o. 1400, har svagt skraakantede Kragbaand paa de vestre, men ikke paa de østre Hjørnepiller, rundstavmarkerede Kappelkanter og Halvstensribber (svære Overribber og stor øvre Topfirkant). Skibets to Hvælv er ganske enkle, med Halvstensribber og uden Overribber; paa Loftet over dem ligger to, maaske samtidige Ankerbjælker med Skraafas paa alle fire Kanter.

Korets Østgavl, der nu er skjult bag Østforlængelsen, er ombygget med brede Munkesten (13,5—14 cm) i Munkeskifte. Over en tre Skifter høj Frise- blænding har denne Gavl, hvis Murværk mod sengotisk Sædvane har staaet helt mørtelpudset, haft tre spidsbuede Højblændinger, af hvilke kun den nordre er bevaret. Ogsaa Korets Vinduer ændredes. Under Taggavlen ses

Rester af et fladbuget Østvindue i Spidsbuefelt, og spidse Buestik skimtes over de nuværende Vinduer i Nord og Syd. Selve Taggavlens større, søndre Del er i den seneste gotiske Tid atter ommuret med gullige Munkesten ganske som i Taarngavlne. Skønt der i dette Murparti findes en lille Glug med Karvesnitbue, har det ikke været pudset som Gavlens ældre Dele, og det er vistnok jævndrende med Østforlængelsen.

Korets Østforlængelse, som snarest er fra første Halvdelen af 1500'erne, har kun yderst faa Enkeltheder. Murene, der er lavere end Korets, er næsten udelukkende af Kamp, Gavlen glat. Rummet, der nu tjener som Kor,

har gipset Bjælkeloft, og aabner sig mod det gamle Kor med en østre Korbue, fladrund med skraakantede Kragbaand og ret nøje svarende til den vestre *Triumfbue*, der ikke har bevaret sin oprindelige Størrelse, men sikkert er ændret ved samme Lejlighed.

Under Korforlængelsen findes en utilgængelig Gravkælder med en tilgittret Glug. Sml. S. 740.

Vaabenhuset, af Munkesten, har af gamle Enkeltheder kun bevaret Taggavlens tre rundbuede Højblændinger, af hvilke den midterste og højeste er tilmuret over det nye Loftsvindue.

Hele Bygningen staar kalket. De moderne Tagværker er teglhængte. Paa de glatte Gavlkamme, hvis Alder er ret ubestemmelig, ligger Munketegl. Alle Kirkerummets aabne Vinduer er moderne, med rundbuede Støbejernsstel. 1813 klagedes der over, at Kirken var usædvanlig mørk, da Vinduerne var yderst smaa (Kaldsbog), og 1851 noterede Worsaae, at der var »tilmurede Vinduer paa Sydsiden, bysantinske smaa, aldeles som de vestjydske«; paa Nordsiden ikke engang tilmurede¹.

V. H. 1929

Fig. 3. Holme-Olstrup. Skibets Sydmur med romansk Vindu.

KALKMALERIER

Over Hvælvene findes paa Skibets Vægge Rester af romanske Kalkmalerier. Væggenes Kridtkvadre, men ikke Kalkstenene, er hammerhuggede for at kunne holde paa den glittede Mørtelpuds. Af Figurer ses paa Triumfvæggens søndre Del fem tætstillede, staaende Skikkelser med Stukglorier om Hovederne, der desværre skjules af en Bjælke. Triumfvæggens nordre Del er ødelagt af en Skorsten, men tre tilsvarende Figurer, mindst 130 cm høje, findes paa Nordvæggen vest for det østligste Nordvindue. Freskomørtelen naar kun

o. 170 cm vest for dette Vindue, hvor den glider ud over den ældre, ujævne, hvidkalkede Væg-puds; Kirkens vestre Del kan derfor ikke have været malet. Af Farver ses rødt, gult og grønt. Foruden Glorierne er en enkelt Dragt- eller Bogbræmme udført i Stuk.

Fig. 4. Holme-Olstrup. Maleri 1689 af Daabshandling.

INVENTAR

Alterbordet er muret opad Østvæggen, dækket af nyt Forpanel og pudset. †*Alterklæde* med Otto Krabbes og Frues (eller Fruers) Navne og Vaaben, nævnt 1755.

Altartavlen er ny med en dorisk Søjleopbygning, hvori en Niche med Kristusfigur i Gibs (Thorvaldsen). Endnu 1854 stod paa Alteret en sentmiddelalderlig **Altartavle*, oprindelig udført til Esrom Klosterkirke 1496, senere, fra 1559, i Helsingør Olaikirke og efter 1665 overflyttet til Holme-Olstrup. Efter dens Fjernelse herfra henstilledes den paa Holmegaard, hvorfra den 1897 kom til Nationalmuseet (sml. Rislev Kirke)².

Selve Kirkens gamle *Altartavle* (Fig. 4 og 6), nu opstillet bag Døbefonten, er i Højrenaissancestil fra o. 1600. Storstykket, der flankeres og tvedeles ved joniske Halvsøjler, har fire ens Felter, oprindelig antagelig med Indskrifter. 1689 er Tavlen, vistnok efter Anskaffelsen af Esrom-Tavlen, blevet flyttet til sin nuværende Plads, har faaet nyt Fodstykke og nye Malerier, sikkert af Hans Lauridsen i Næstved, paa de fire Træfelter, alle knyttede til Daabs-

handlingen; Kristi Daab; Hovedsmandens Daab (paa en opslaaet Bog er malet: Esai. 53); Kristus velsignende de smaa Børn; Barnedaab i en Kirke, Præsten klædt i Messesærk. I Gavfeltet er malet: Anno 1689.

Altersølv. *Kalk* fra (18)55, 20,5 cm høj, med svensk Sølvstempel, 3 Kroner, og Mestermærke: F Næss. Samtidig *Disk* og *Oblatæske*. †*Kalk* og *Disk* »med Otto Krabbe og Frues (eller Fruers) Navne og Vaaben«, nævnt 1755, brændte 1853 ved Skolens Brand (Kaldsbog).

Alterbog (Udgave 1901) i moderne sort Læderbind, med Sølvbeslag fra o. 1650—1700: Spænder, firkan- tede Hjørnebeslag med Evange- listrelieffer, og midt paa For- og Bagsiden ovale Kranse med Kors- fæstelsesgruppe og Kristi Opstan- delse (Fig. 5, sml. Rønnebæk, S. 727).

Alterstager, 47 cm høje, med Skaft formet som tre svære Kug- ler; paa den midterste er graveret Krabbe- og Gersdorf-Vaaben om- givet af barokt Løvværk og Bog- staverne: O K D G Anno 1679 (sml. Prædikestol); Fodskaalen hviler paa tre Kuglefødder.

Krucifiks, over Korbuens, sen- gotisk, fra o. 1475—1500. Figuren, o. 120 cm høj, har næsten lukkede Øjne, lille Lændeklæde og bøjede Knæ. Paa det stærkt beskaarne

Korstræs Hulkant er der Spor af Korsblade. Ny Maling (sort Figur, lys Træfarve).

Font af Granit (Fig. 6), romansk, af een Sten. Kummen har svag Rundstav langs Kanten og femdeles af Rundstave i skjoldagtige Felter, hvis nedadvendte Buer afskæres af Skaftvulsten; kort Cylinderskaft; Foden delvis skjult af en Cementprofil. Intet Afløb. *Fontelaag*, fra o. 1700, af Træ, med Due paa affaset Terning. *Fad* af sydtysk Arbejde, 63 cm i Tvm., med Bebudelsen omgivet af Minuskelring og Hjort- og Hundfrise; paa Randen samme Frise og Fabrika- tionsstempel: R. S. *Kande* af Tin med graveret: »Holmeolstrup«; i Bunden Stempel med Fortunafigur 1842.

Prædikestol (Fig. 6), af Lorents Jørgensen i Holbæk³, fra o. 1670, staaende paa en lav, drejet Fodstolpe ved Korbuens Nordside. Det elegante, brusk- barokke Snitværk er næsten kun ornamentalt; af de tre Hjørnehermer er de to

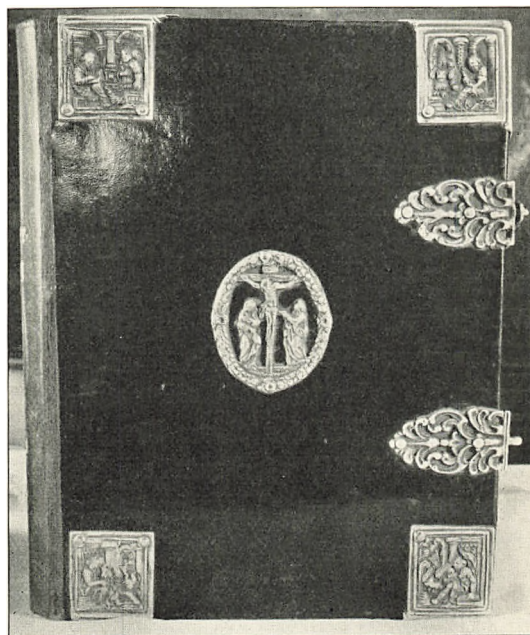

Fig. 5. Holme-Olstrup. Alterbog.

V. II. 1929

kvindelige, med foldede Hænder, den tredje forestiller Kristus med Verdenskuglen. Bladværket under Hjørnerne, Smaastjerner m. m. er nyere. Under Egetræsmalingen spores gammel Staffering, i Storfelterne Evangelistbilleder med Navne. Ottekantet Himmel, samtidig, men med senere (1688) tilsatte Topstykker, Bladspir og kronede Vaabenskjolde: Gersdorf, Hahn, Krabbe, Skeel. I Frisefelterne er et opmalet: »Gud alene Æren H. Otto Krabbe S. F. Dorthæa Gersdorff S F C Susanne Hahn F Birgitte Schel Anno 1688.« Sml. Fensmark S. 638.

Stoleværket er fra 1861 (Kaldsbog). Nogle gamle †*Kirkestole* var fra 1552¹. †»Dør og Haandtag, vældig Nøgle 1647«⁴.

Malmlysekroner med 2 × 9 Arme og som Topfigur en Fugl med udbredte Vinger; paa den store Hængekugle er graveret: »Anno 1701 H: Otto Krabbe F: Bergithe Scheel.«

Klokker. 1) Mellem Bladfriser: »Friderich Holzmann Hafniæ me fecit«; paa Klokkelegemet: Krabbe- og Skeel-vaaben, »Gud till Ære«, og »Anno 1711 af H O Krabbe F B Scheel«. Tvm. 96 cm. 2) Firelinjet fejlfuld Versalindskrift mellem Bladfriser: »Friederich den 3 Anno 1656 H. Friderick Ridts Lænsman W B Mand Lave Bilt til Dybæk⁵ H Effvert Andrisøn Sognepræst Anders Pedersøn paa Olstrup Gaard Jørgen Hansøn oc Christen Christesøn(!) Kirckeverger. Wi skulle icke alle sofve men wi s[k]ulle alle forandris i en Hast udi et Øyibl[i]k i den sidste Basunis Liud thi Basunen skal liude oc de døde skule(!) opsta(!) uforkrenckelige,« og paa Klokkelegemet: »Jørghnseøn(!) [dvs. Jørgen Hansen] Klochestøber i Calingborg Ole Danilsøn i Kalby.« Tvm. 104 cm.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Anne Andersdater Jens Christensins Hustru som boede og døde paa Holmegaard 1639 . . . April. Delvis udslidt Randskrift med fordybede Skraaversaler. I Hjørnerne Evangelistmedailloner, mellem de øvre Kristi Opstandelse i Relief under Bueslag. Rød Ølandssten, o. 200 × 126 cm, ituslaet, som Trin foran Vaabehusdøren.

2) Stenen, der er fra o. 1675, har i de øvre Hjørne-Medailloner Englehoveder, i de nedre Timeglas og Dødningehoved, og midt paa en oval Krans; i denne er senere hugget en fordybet Versalindskrift over Maria Henrietta Born, Enke efter Kaptajn og Amtsforvalter Born i Apenrade, død her 10. Juni 1822, efterladende sig 8 Børn. Graa Kalksten o. 190 × 118 cm, nu opstillet ved Vaabehusets Østmur.

Kirkegaardsmonumenter. I Kirkegaardens nordøstre Hjørne staar to Empirestøtter af Sandsten med Udsmykning i Marmor, det ene over Peder Lasson

Fig. 6. Holme-Olstrup. Indre, set mod Koret.

V. H. 1929

Post, Major af Kavalleriet, født 2. April 1725, død 4. Sept. 1806, det andet over Margrethe Elisabeth v. Post, født Restorff, født 23. Marts 1734, død 22. Nov. 1818, »hviler her ved sin Husbondes Side«. Karakteristiske Æreord.

Gravkælderen under Koret er utilgængelig. Fra denne stammer to *Ligkisteplader*:

1) Jørgen Krabbe, Major ved Obr. Johansons Regiment, »hvis Fødsel var adelig og anseelig for Verden den 2. Februarij Anno 1673«, . . . »hvis Udgang af Dødeligheden skede ved en alt fortilig, dog sød og salig Død den 3. April Anno 1717«. Kobberplade, med afskaarne Hjørner.

2) Frue Kirstine Marie Krabbe til Lindersvold, født \square Okt. 167 \square , gift med Uldrich Christian Kruse, Ridder, Kgl. Maj.s Generalmajor og Kommandant over Fridericstad, i fulde tyve Aar (2 Sønner og 1 Datter), »omskiftede i sit høy kristelige Enke Sædis niende Aar dette Jordiske med den Himmelske Glæde« 17. Januar Aar 1736, »da hun hafde levet 6 \square Aar \square Maaneder \square Dage«. Forneden paa Blypladen et Vers, underskrevet O. T.

Endvidere findes et messingdrevet, ovalt Vaabenskjold med Otto Krabbes fire Aner.

Foruden disse to Kister stod 1755 i den aabne Begravelse en lille Barnekiste, Christen Rosenkrantz, Søn af sal. Geheimeraad Ivar Rosenkrantz. Samtidig⁶ siges, at i Kirken var for mere end halvandet Seculum bevaret to adelige Personer, hvis Legemer var aldeles ufortærede »ligesom de gamle ægyptiske Mumier«. »Mange Tusinde Mennesker har af Nysgerrighed begivet sig i for-dum Tid derhen for at være øjensynlig Vidne til et saa usædvanlig Syn«.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog 1738—1835 (LA), begyndt 1836 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt 1916 og Hugo Matthiessen 1911. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Worsaaes Notebog IV, fra 1851 (NM). ² Francis Beckett: Altertavler Pl. XIX, Beckett: Danmarks Kunst II. C. A. Jensen: Afno 1921, 177 ff. ³ C. A. Jensen: Snedkere og Billedsnidere. S. 114. ⁴ Henry Petersens Notebog I (NM). ⁵ Lave Bille ejede Olstrupgaard. ⁶ Thurahs Manuskript om Sjælland og Fyn (NM).

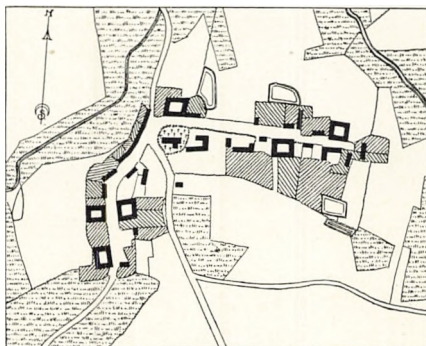

Fig. 7. Holme-Olstrup 1796.

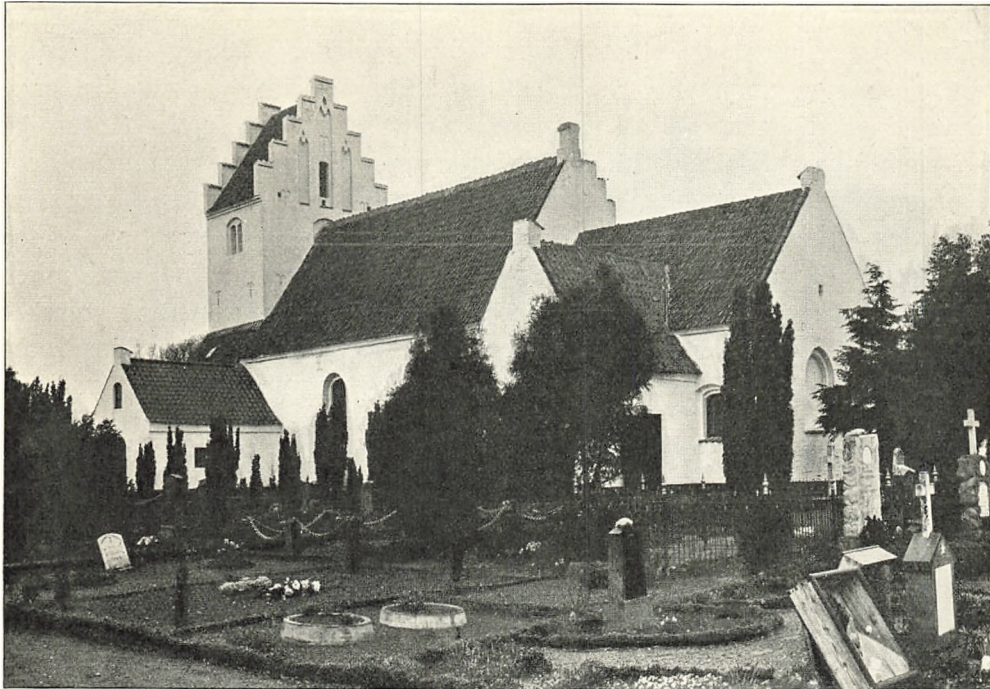

Fig. 1. Nestelsø. Ydre, set fra Sydøst.

V. II. 1929

NESTELSØ KIRKE

HAMMER HERRED

Ved Skøde af 21. Sept. 1687 fik Otto Krabbe til Holmegaard overdraget Jus patronatus¹. Kirken overgik til Selveje 8. Febr. 1911.

Kirkegaardens nordre Hegnsmur ud til Præstegaarden er sengotisk, af Munkesten, omend stærkt flikmuret, og fra samme Tid, o. 1500, stammer den lille Præsteportal, hvis fladbuede Dør krones af en Toptinde med en Stump Savskifte og et firkantet Blændingsfelt, der i Overkanten har haft en Rundstavprofil af Formsten.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid, det sidstnævnte med unggotisk Forlængelse mod Vest, det førstnævnte med sengotisk Forlængelse mod Øst. Det over Vestforlængelsen rejste Taarn, Sakristiet syd for Koret og Vaabehuset foran Syddøren er alle sengotiske.

Den romanske Kirke synes ganske overvejende at være bygget af *Kamp*, dog med iblandet *Faksekalk* og *Fraadsten*. Større Hjørnekvadre ses, og baade paa Korets Nordmur og Skibets Sydmur skimtes Sildebensskifter, ligesom der spores kvaderrillede Fuger. I det korte Kor, 3 × 3,90 m, er der et, nu i Lys-

ningen tilmuret, 175 cm højt Nordvindue, medens Skibet, hvis Murhøjde er o. 5 m, af sine fire Vinduer har bevaret to tilsvarende, o. 230 cm over Jorden siddende Nordvinduer (ydre Højde 242 cm, indre 325 cm), af hvilke det østre endnu er aabent og udvidet i Lysningen. Disse Vinduers paafaldende Størrelse og stærke Smige viser klart, at de ikke kan være oprindelige, men er ændrede i senromansk Tid; Højdemaalet stemmer da ogsaa med Vestforlængelsens Vinduer. Den tilmurede, slanke Norddør, kun 92 cm bred, er rundbuet, ogsaa i det indre (Fig. 4). Den hertil svarende, ved Hvælvingernes Indbygning helt lukkede Syddør er forskudt noget mod Vest og kan være ændret sammen med Vinduerne, idet den vel er rundbuet, men bredere (o. 130 cm). I det Indre har den høje Korbue dyb Fals ud mod Skibet og paa nordre Vange et ogsaa

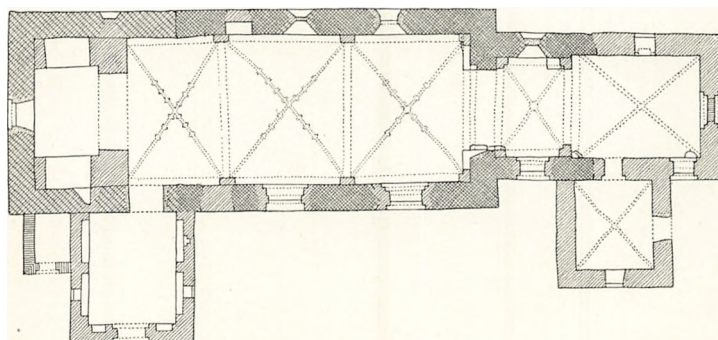

Fig. 2. Nestelso. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

i Falsen løbende Kragbaand med en Karnisprofil og derover et Relieffornament, et firdobbelt flettet, trestrænget Baand, der minder om Skelby (Fig. 3, sml. S. 650). Søndre Vange er stærkt forhugget, men har dog Levninger af et lignende Kragbaand, hvis Ornament har

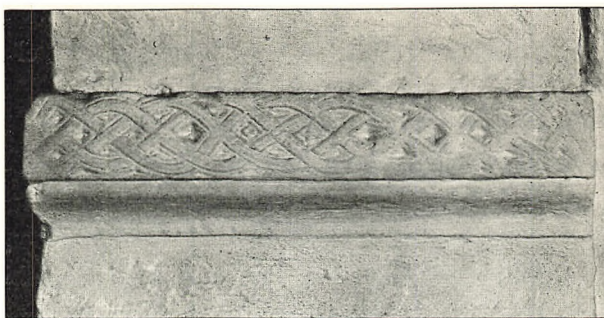
været vandret lagte Palmetter i Hjerterammer. Under det nuværende Kortag, som kun er lidet stejlere end det oprindelige, ses i Triumfgavlens et femkantet, o. 45 cm dybt Hul til det romanske Tagværks Rygaasbjælke, hvoraf Trærester endnu fandtes 1916, og Aftryk af dets Bræddeklædning; Plankernes Form lader sig dog ikke erkende. Paa Triumfgavlens Vestside findes i pænt glattet Mørtel Aftryk af Skibets Tagværk, dels af en Loftsbjælke, der blotter et Sildebensskifte af Faksekalk og Fraadsten, dels af de lange Skraastivere og af Spær.

Skibets Vestforlængelse, fra Tiden o. 1250, er af Munkesten (o. $25 \times 12 \times 9$ cm). Der har ikke været Døre, men to slanke, smigede Vinduer (ydre Højde 242 cm, siddende o. 200 cm over Jorden). Paa Nordvinduet, der nu fremtræder som ydre Niche, ses det, at det ydre Buestik (uden Prydskifter) er spidset, medens Buesmigen er rund. Sydvinduet, der kun viser sig som indre Niche, og hvis Buestik helt er skjult, har skifteaftrappet Saalbænk. Under den nu forsvundne, vestre Taggavl løber et Savskifte.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte, fra Tiden ved Aar 1500.

Taarnet, der mod Sædvane er indbygget i Vestforlængelsen, hviler i Vest paa dennes gamle Endemur, medens de andre Sider bæres af indbyggede Piller og tre spidsbuede Arkader, af hvilke den østre, Taarnbuen, har afrundede Kragbaand. Taarnrummet har Bjælkeloft, nu gipset. Af Taarnets øvre Del staar kun Nord- og Østmuren i middelalderlig Stand. Paa disse to Sider har det mørke Mellemstokværk i Væggene spidsbuede Spareblændinger og Klokkestokværket tvillingdelte, fladbuede Glamhuller, af hvilke det østre lukkes af Skibets Tagryg. De to andre Taarnsider og begge Taggavlne er nymodens ommurede med smaa Sten. *Trappehusets* Mure er vel af Munkesten, men i Krydskifte, og det er sikkert bygget i nyere Tid som Værn om en Træstige, der gennem en ommuret Overdør fører ind i Mellemstokværket.

Hvælvene er indbyggede i den romanske Kirke samtidig med Taarnets Opførelse. De har alle Kwartstensribber, som i det lille Korhvælv og i Skibets østre Hvælv mødes i Toprude, medens alle Skibets tre Hvælvfag er stormstigmurede (ingen Overribber). De rundbuede, falsede Sydvinduer er sikkert jævnaldrende med Hvælvene, og ved samme Lejlighed har Langmurene faaet gotiske Gesimser og Triumfgavlen Kamtakker, der siden atter

V. H. 1929

Fig. 3. Nestelso. Korbuens nordre Kragbaand.

V. H. 1929

Fig. 4. Nestelso. Skibets Nordvæg.

er forsvundne fra dens søndre Del, Ligeledes har man fornyet *Skibets Tagværk*, der er af Dragerstoltype med usædvanligt vekslende Numre, paa Spærfagene enten øksehugne Stregnumre, skaalformede Fordybninger, Firkanter eller ridsede runelignende Tegn, medens Kongerne har Huljærnsnumre.

Korets Østforlængelse, der har medført den romanske Østgavls Nedbrydelse, er fulgt hurtigt efter Hvælvslagningen. Af Vinduerne er det nu lukkede Østvindue spidsbuget, Sydvinduet, hvis Plads bestemmes af Sakristiet, fladbuget og det lille Nordvindue fladbuget med Spidsbuespejl. Det samtidige Krydshvælv har Halvstensribber (ingen Overribber). Den østre Taggavl er moderne ommuret, men det over hele Koret ensartede Tagværk er sengotisk, af Krydsbaandstype med Huljærns Stregnumre.

Sakristiet, der er jævaldrende med Korforlængelsen, har Sydvindue svarende til dennes Nordvindue, fladbuget Indgangsdør til Koret og Krydshvælv med Kvartstensribber. Den fornyede Taggavl og det gamle Tagværk svarer til Korets, men dets Krydsbaand er ganske korte. Paa to Kridtsten (Fig. 5) i Sydmuren er senere indskaaret to Bomærker, Navnetræk, ved det ene AAS og ITS, ved det andet, der synes at indeholde Bogstaverne NHB, AV, og Aarstallet Ao 1632 (sml. Prædikestol).

Vaabenhuset foran den nuværende, simpelt firkantede Syddør har fladbuget Indgangsdør og i Væggene fladbuede Nicher og Spareblændinger. Ogsaa Vaabenhusets Taggavl er moderne.

Kirken er hvidkalket og teglhængt, med Munketegl paa Kammene. I de aabne Vinduer sidder Trækarme, stammende fra 1807, da Kirken fik en Hovedreparation (Kaldsbog).

I Kirkegaardsmuren fandtes 1891 fem **Gulvfliser* af grønglaseret Ler, med Relieffer af Løver og Hjorte som Fliserne fra Havnelev Alterbord (S. 465), men ret ufuldstændigt bevarede. Nu i Nationalmuseet.

KALKMALERIER OG GLASMALERI

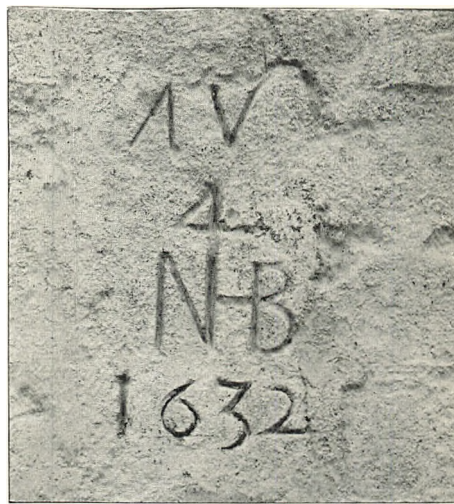
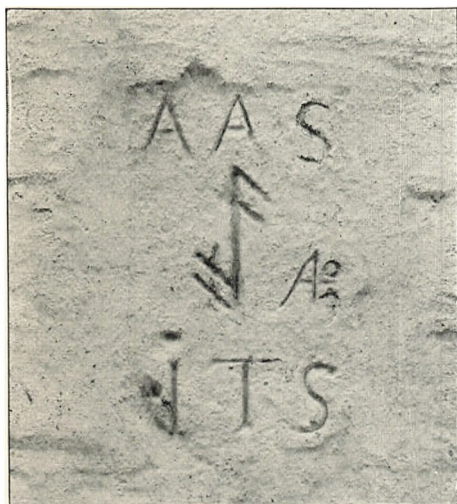
Paa Korforlængelsens Nordvæg er malet et 1924 genfundet Indvielseskors, med indcirklet, ligearmet Kors og Firpas og ledsagende Ranker (brunrødt, gult, grønt og Mønje). Hertil slutter sig en 1929 fremdraget, desværre meget mangelfuldt bevaret og ulæselig Indskrift, der har haft mindst tre, mere end en Meter lange Linjer med flygtigt penselskrevne, røde Bogstaver fra o. 1500.

†*Glasmaleri*. 1755 og 1758 omtales et Vindue med tre »brændte« Ruder, hvori Kirkeværgernes og Sognepræsternes Navne: »Jørgen Matzøn in Nestelsø Kirkewerger«, »Christopher Andersøn Prester in Nestelsø« (Sognepræst 1641—56) og »Peder Salomonsøn in Brandeløv Kirkewerger.«

INVENTAR

Alterbordet er muret af Munkesten opad Korets Østvæg, men fortil dækket af nyere Brædderammer og paa Siderne af Undermuring for Altertavlen.

Altertavlen, i Højrenaissance fra o. 1600, minder baade i sin oprindelige Form og i sin senere Behandling om Toksværd (S. 717). Omend Detaillerne er varierede, er den sikkert udgaaet fra samme Snedkerværksted og har, som det spores i Storgesimsen, haft seksdelt Storfelt. De to Relieffigurer i Søjlepostamenternes Nicher forestiller begge en Apostel med Bog. Ornamenterne i Søjlernes Prydbælter har maureskagtig Karakter. Storvingerne, der har været

V. H. 1932

Fig. 5. Nestelsø. Kridtkvadre i Sakristiets Sydмур med Bomærker 1632, deriblandt Billedsnidderen Abel Schrøders.

støttede af sammenkrøbne Mandsfigurer paa Forstykkets Sider, er fjærnede og erstattede med Smaaornamenter i senbarok Maner, sikkert fra 1725, hvilket Aarstal findes malet dels i Topfrisen, dels paa Storfeltets Bagside: »Anno 1725, Dend 6. May J. Scheffer, Pictor«. I Topstykket er der mellem Felterne indsat et Metalkrucifiks (fra en Ligkiste) og i de nu glatte Fyldinger malet Krabbes og Skeels Vaaben med Overskrift: »S. Herr Ottho Krabbe, Frue Birgitthe Scheel«, medens Storfeltet fik et stort Nadver-Maleri, nævnt 1758, i Stedet for de seks Felter. Dette Billede er skjult bag en paasat Lærredsbaggrund for den i ny Tid foran Tavlen opstillede Kristusfigur af Gips (Thorvaldsen). Ny broget Staffering.

Altersølv. Kalk, 23,5 cm høj, med otte-tunget Fod, der langs Kanten har graverede Versaler: »H. Albrecht Christensen Sørren Nielsen Morten Andersen K: W« (Kirkewærger), og paa en af Siderne: »H F R L M Ao 1656«, samt

Næstveds Mærke og Mestermærke (Olrik 609); Knop med otte Bukler, dannet ved fordybde Konturer; ottesidet Skaft; nyt Bæger. *Disk*, samtidig, med gra-veret Indvielses Kors og i den sekstungede Bund Lam med Korsfane. *Sygekalk*, ny; Mestermærke for L. Berth.

Alterstager, 45 cm høje, balusterprofilerede fra 1600'erne. *Krucifiks* (Fig. 6), højgotisk, fra o. 1300—1350, nu ophængt paa Skibets Nordvæg i Vestfaget.

Fig. 6. Nestelso. Krucifiks.

V. H. 1020

Figuren, o. 135 cm høj, bærer tovsnoet Krone; Øjnene er vistnok aabne, det korte Fuldskæg skaaret uden Detailler, med skarpkantet Hage. Ribbenene er stærkt markerede; det lange, fint foldede Lændeklæde har to nedhængende Sidesnipper. Korstræet, hvis svagt hvælvede Midtparti bræmmes af Kanter med ovale Ædelstenshuller, ender i runde Evangelistmedailloner med reliefskaarne Tegn (det nedre, Markus, mangler) indenfor lige Afslutning med fordybde Ovaler. Under ny Egetræsmaling er der gamle Farver.

Font af Granit, romansk, af to Sten (Fig. 7). Den ejendommeligt formede Kume, Tvm. 57 cm, har noget

under Overkanten en tynd Tovstav, og dens Underparti firdeles af Tvilgled, bestaaende af nedhængende halvrunde Skiver, hvortil der slutter sig bladlagte Stave. Den slanke Fod har Cylinderskaft med Rundstav om Midten og er forneden firsidet med halvrunde Skjolde. Stenen er nyt ophugget.

Fad af sydtysk Arbejde, 64 cm i Tvm., med Bebudelsen omgivet af Minuskelring og Hjort- og Hundfrise; paa Randen samme Frise og Fabrikationsstempel: R S. *Kande* af Tin (som Holme-Olstrup) med Kirkenavn.

Prædikestol (Fig. 8) i Bruskbarok fra 1632, Ungdomsarbejde af Abel Schrøder d. y. i Næstved. De syv Storfelter, hvoraf to i ret Vinkel slutter sig til Op-

gangen, har smaa Relieffigurer af S. Paulus, Petrus, Evangelisterne og Kristus (»Salvator Mundi«) foran Muslingskal-Nicher med Pilastre helt opløst i rigt Volutværk; under Figurerne Navnekartoucher (S. Paulus' holdt af to Hænder), over Muslingskallerne Kerubhoveder, Engel, to kysende Børn, to Hunde (paa Gavlkammene over Matthæus). Hjørnehermerne forestiller Tro, Haab, Kærlighed, Retfærd, Klogskab, Maadehold og Styrke. Friseornamentet er udført i gennembrudt Arbejde.

Det profilerede Postament har i to af de fladsnittede Kartoucher indskaaret: »H. Jens Nielsøn F K W« og »1632«. Underbaldakinens seks Volutbøjler løber sammen paa en Hængeknop, ikke paa den runde Fodstolpe. Den gamle brogede Staffering, Farver, Guld og umalet Træ, staar bevaret, dækket af ny klar Lak. Ny Opgang. Sekssidet Himmel, hvis Underside har et seksidet Felt med gennembrudt Bladværk og Hængeblomst; under Gesimsen tre Kerubhoveder, over Gesimsen fire Topkartoucher, en med kronet C 4 og derover Verdenskuglen, en med Vordingborg-Lensmanden Frederik Reedtz' Vaaben; mellem dem tre Engle med Lidelsesredskaber. Ogsaa Himmelen har gammel Staffering.

Kunstnerbestemmelsen fremgaar ikke blot af Snitværkets Stil, men ogsaa af Kridtstenene paa Sakristiet; det med A A S betegnede Bomærke er det samme, som findes paa Altertavlerne i Præstø og Vordingborg, og Stenene er da sikkert et Minde om »Abel Abel Søn« og hans Værkfæller.

Stoleværket er nyere, med Døre. *Degnestolens* Forside har to rundbuede Arkadefelter og i Frisen Fladsnitrankeværk, hvori Menneskeansigt med udstaaende Ører og Dyrehoveder, fra o. 1600. I Pulten er bl. a. skaaret 1651. †*Præstestol* ved Alteret ønskedes borttaget 1838 (Kaldsbog).

1755 nævnes: †*Pulpitur* med Indskrift: »Ao 1725. Frygt Gud og hold hans Bud. Eccl. 12« og Paamindelsesvers.

†*Dør* med Anno Domini 1556.

Klokker. 1) uden Ornament: »Anno 1621 støb mich Hans Kemmer Palle

Fig. 7. Nestelsø. Font.

V. H. 1929

Fig. 8. Nestelso. Prædikestol af Abel Schroder 1632.

V. H. 1929

Rosenkrants, N I F (sammenskrevet), P L P A«. Paa Klokkelegemet: »Regna firmat Pietas« over en kronet Kartouche med C. 4, og paa den anden Side et 18 cm højt Krucifiks i Relief. Tvm. 80 cm. Palle Rosenkrantz var Lens-

mand paa Vordingborg. 2) Fejlfulde Versaler over en Buefrise med Blade og Blomster: »1649 Denne Klock støbt udi W. B. Mand Tid H. Frickrites Slots Her (o: Frederik Reedtz Slotsherre) Rideføget Andens Hemresøn K. Niels Ericksøn H. Christopher Andersøn Sogn Pret(!) Jens Madtsøn.« Derunder J H S og modsat dette et 5 cm højt Skjoldmærke med en Klokke og J H S. Tvm. 110 cm.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Hen ... Brandelof, bekostet af hans Hustru Lene Nels[datt]er ... 1617 Sancte [Ma]rtini Aften. Reliefversaler. Kalkstensbrudstykke, 69 × nu 47 cm, liggende paa Vaabenhugulvet.

2) Alexander Ernst Weche født i Schanderborg 18. Marts 1752, »tjente i mange Aar den ærværdige og af utallige savnede, salige Frue Kammerherreinde Trolle paa Holmegaard. 1792, 28. Nov. knyttede Himlen vores lyksalige Ægte-skabsbaand som til min yderste Bedrøvelse blev opløst i Nestelsø den 30. Marts 1794.« Vers, underskrevet M. E. H. Fordybet Kursiv. Kalksten, 102 × 60 cm, opsat ved Skibets Sydмур.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog begyndt 1738 (ved Embedet), 1808—49 (LA). — Præsteindberetninger 1755 (NM) og 1758 (LA). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1911. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 632.

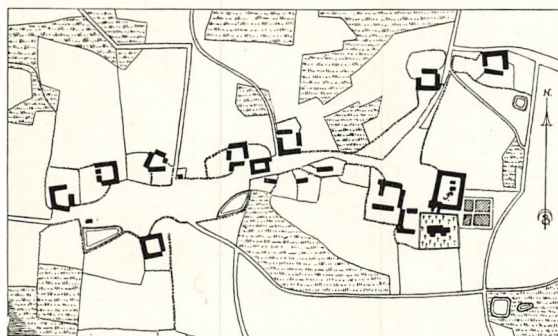

Fig. 9. Nestelsø 1792.

Fig. 1. Mogenstrup. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1929

MOGENSTRUP KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken, der er *Anneks* til Nestelsø, har samme Ejerhistorie som Hovedsognets. Den overgik til Selveje 1. Okt. 1916.

Kirken ligger vel efter Sædvane ret centralt i Sognet, men paafaldende ensomt, paa en lille Højning i det skovrige, bakkede Terræn, der i Syd skraaner ned mod Fladsaa (Snesere Aa). Trods Navnet (1292 Magnustorp) synes der heller ikke i ældre Tid at have været nogen Bondeby nær Kirken, ved hvis Placering man derfor kan have taget Hensyn til *S. Mogens Kilde*¹, den i Kirkeskoven udspringende Helligkilde, hvis Væld sank ved Anlægget af Chausséen syd for Kirken 1824 og som nu er omdannet til et moderne Springvand lige ved Aabredden; Kildeblokken staar endnu i Vaabehuset.

Kirkegaardsmuren er, med Undtagelse af Sydøsthjørnet, sengotisk, af Kamp, Munkesten og enkelte Kridtkvaderskifter. I Vest staar en Dobbeltportal med fladbuet Port og Dør og med lave Kamtakker over begge Aabninger. Indenfor og sammenbygget med Østmuren laa en ligeledes sengotisk *†Kirkelade*, der ødelagdes ved en Brand 1911. Den maalte i det ydre 8,50 × 4,23 m og var

opført af store Munkesten (27—28—28,5 × 13,5 × 9—9,5 cm) i Munkeskifte med iblandet Kamp. Ved Museets Undersøgelse efter Branden var den nordre og østre Mur allerede fjærnede; i de andre Mure var der foruden en fladbuet Vestdør kun en smal Glug med Trappestik. Murresterne lod sig ikke restaurere og er nu helt forsvundne. I Kirkens Regnskab 1682 nævnes, at der blev givet 3 Dlr. for Stenene af Kirkeladen at afbryde, og blandt Indtægterne anføres 20 Dlr. for 2000 Mursten fra Mogenstrup til Nestelsø.

Bygningen har romansk Kor og Skib, det sidstnævnte med Vestforlængelse fra gotisk Tid, samt tre sengotiske Tilbygninger: Taarn, Vaabenhus mod Syd og Sakristi paa Korets Nordside.

Den romanske Kirke, nu Koret og Skibets østre Del, er opført af *Kampesten* med Detailler af *Kridt*. Graniten er ordnet i nogenlunde regelmæssige Skifter, ret stærkt tilhugget, især i Hjørnerne og i den fremspringende, uprofilerede Sokkel. Koret har af oprindelig Enkeltheder kun bevaret den øverste Del af et Nordvindue; i Øst-

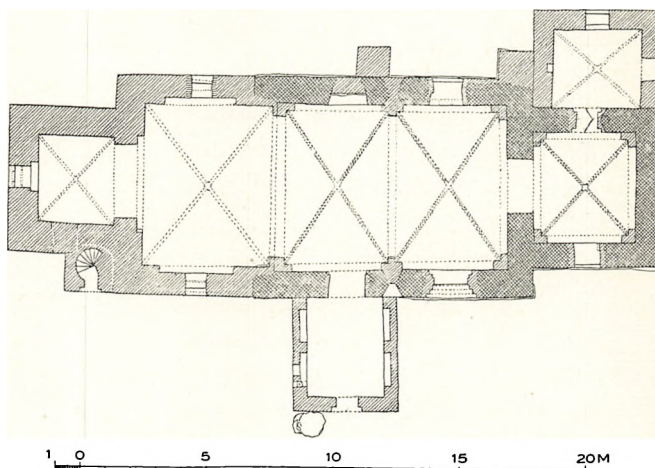

Fig. 2. Mogenstrup. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

gavlen spores nu intet Vindu. Skibet, hvis Murhøjde er o. 5 m, har ligesom Kirker paa Stevns sikkert kun haft eet Vindu i hver Langside. Sydvinduet viser sig som Yderniche, o. 100 cm højt og o. 250 cm over Sökkelen. De over Hvælvene synlige indre Vinduesbuer er af Kridtkvadre. Dørene har begge bevaret deres rundbuede Inderpartier. Over Syddøren sidder i Væggen et 26 cm højt, 6 cm fremtrædende, skægget Mandshoved, grovt udført og af ret ubestemmelig Alder. Norddøren er tilmuret allerede i sengotisk Tid (se Kalkmalerier). Triumfbuens profilerede Kragbaand, med Rundstav under et hulet Led, er af Kridtsten. Væggene synes for Størstedelen at have staaet grovt pudsede uden Kvaderriller.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, der alle er af Munkesten i Munkeskifte. *Korets Hvælv*, som efter Kalkmalerierne at dømme maa være indbygget o. 1425, har spidse Vægubuer og pærestavprofilerede Ribber, der dog mødes i et lille, uprofileret Topkors (ingen Overribber). Ikke meget senere er *Skibets Hvælv* indbyggede; de har noget afvigende og indbyrdes forskellige Detailler, idet Rib-

bernes Midtled er helt cirkulært, meget svært i Vestfaget, spinklere i Østfaget (brede Overribber, hvis nedre Del er endnu bredere).

Foruden Sydvinduerne er de østre Taggavle, baade paa Kor og Skib, gotisk ombyggede. Korgavlen har syv Kamtakker og fem Spærstik-Højblændinger, Triumfgavlen nu kun en enkelt Toptinde.

Efter Hvælvslægningen fik Skibet, hvis romanske Vestgavl blev helt nedbrudt, en *Vestforlængelse* med Munkestensmure. Af dennes Vinduer er det søndre sikkert oprindeligt, ialfald det spidsbuede Spejl (ogsaa den nu fladbuede Lysning synes tidligere at have været spidsbuet), medens det fladrundbuede Nordvindue er yngre. Det Indre, hvis Vægge har spidsbuede Sparenicher, overdækkes et af Hvælv med Halvstensribber, Toprude og buklede Kapper (forsænkede, brede Overribber med enkelte Bindertrin).

Samtidig med Vestforlængelsen, ved Aar 1500, rejstes det lave *Taarn*, mellem hvis Munkesten der er blandet enkelte Skifter af raa Kamp. Taarnbuen er spids; Taarnrummet, hvis Vestvindue har været spidsbuet i tilsvarende Blænding, overdækkes af et Hvælv med Kwartstensribber; dette kan næppe være helt samtidigt med Væggene, idet disse har været hvidkalkede op til Mellemstokværkets Gulv. I Sydveggen spores mod Sædvane en fladbuet, nu helt tilmuret Dør. *Trappehuset*, som dækker denne Dør, og hvis Mure ikke er i Forbandt med Taarnet, er sikkert først tilføjet paa Reformationstiden; dets Vindeltrappe har den gængse sengotiske Konstruktion med fladbuede Binderstik, men ingen Spindel. Da Trappens fladbuede Loftsdør er jævaldrende med selve Taarnet, maa der oprindeligt have været en Træstige. Over det mørke Mellemstokværk har Klokkestokværket tre fladbuede Glamhuller, det vestre tvillingdelt med to rundbuede Aabninger, det søndre og det nu noget ødelagte nordre kun tvedelt af en lodret Stav uden Buestik. Mod Øst kunde der blot blive Plads til to smaa, fladbuede Aabninger, en paa hver Side af Skibets Tag. De stejle femtakkede Gavle har hver fem spidsbuede Højblændinger over Bombjælkehuller; i det samtidige Taarntag, med 3 Sæt Hanebaand, er der baade Dragerstol og Krydsbaand (Huljerns Stregnumre). Ved en Reparation er i Taarnets Vestmur indsat Jernankrene K T B R 1780, henvisende til Holmegaards Ejerpar.

Vaabenhuset synes at være bygget af samme Murmester som Taarnet. Den fladbuede Syddør sidder i et slankt, spidsbuet Felt, der skærer op i Blændingsgavlen med dens tre spidsbuede Højblændinger under tre brede Kamtakker. I det Indre har hver af Sidevæggene to fladbuede Spareblændinger, af hvilke Vestvæggens søndre foruden et nyere Vindue omfatter et lille, uregelmæssigt brudt Hul, hvorigennem en Haand kan naa ind til en spinkel Pengeblok, der maa have været bestemt til Kildeoffer (S. 757—58). Sydvest for Vaabenhuset ligger en stor flad Kampesten, som maaske har tjent til Sæde for Kilderejsende.

Fig. 3. Mogenstrup. Kalkmaleri i Korhælvets Østkappe.

E. Rothe 1912

Sakristiet, der er bæltmuret med Kridtkvadere, har de for Tiden o. 1510—20 typiske Detailformer. Et af en ny Dør brudt Østvindue har været fladbuget ligesom Nordvinduet. Den svagt udkragende Gesims er paa Østmuren blok-tandmuret; den syvtaakkede Gavlf har en rig, vandret delt Blændingsdekoration med to Cirkler, et Spidsbuefelt og talrige Pibefelter, de fleste ganske flade; i fire lidt dybere Felter er Hængestavene facetskaarne. Rummet har fladbuget Dør til Koret og Krydshvælv med Kvartstensribber, der mødes i et lille Halvstenskryds (ingen Overribber).

Om forskellige Reparationer i Løbet af 1600'erne giver Kirkens Regnskaber følgende Oplysninger.

1624 blev Sydsiden af Kirketaget omlagt, 1638 Nordsiden. Til sidstnævnte Arbejde, som udførtes af Morten Murmester fra Vordingborg for 27 Dlr., »hvilket synes at være vel dyrt«, købtes 700 Oversten hos Pottmageren i Lundby. 1640 blev Sydsiden igen omlagt, denne Gang af Niels Murmester fra Næstved, som fik 20 Dlr. Der købtes 400 »Fladsten« og 6 Karle tog i 3 Dage Oversten af Kirkeladen og bar dem til Kirken. 1652 købtes der atter 700 Tagsten til Sydsiden. 1660 blev Kirkens Vinduer, der var ødelagt af Fjenden, istandsat. 1681 var Kirken vel ved Magt.

E. Rothe 1912

Fig. 4. Mogenstrup. Kalkmaleri, Korsdragningsbillede, i Skibets tilmurede, romanske Norddør.

Kirken, som blev restaureret 1872, staar hvidkalket med Undtagelse af de romanske Mures moderne Savskiftegesims. I Vinduerne sidder Trækarme. De for Størstedelen fornyede Tagværker er hængt med Vingetegls; Taarnets gamle Tagværk har dog Munketagsten.

KALKMALERIER

Korets Hvælv er o. 1425 dekoreret og signeret af Morten Maler (Fig. 3). I Østkappen ses Kristus som Verdensdommer, siddende paa Regnbuen og omgivet af de fire Evangelisters Tegn. I Skrifthaandet om Frelserens Hoved læses Minusklerne: »Martinus bene fecit« (»Morten har gjort det vel«). Dækket af dette Figurbillede sporedes ved Istandsættelsen et tidligere Farvelag, et Livets Træ flankeret af to Fantasi-tyr, en Drage og en Løve, svarende til det sivagtige Træ med to fantastiske hornede Klovdyr, som ses i Nordkappen. Iøvrigt er Malingen rent ornamental. De to andre Kapper fyldes af Stregranker med Blade, Roser og Slynghtraade og alle de øvre Kappellige af den for Maleren typiske Skelroset². Samtidig med eller lidt yngre end Korhvælvet er maaske et Ornament paa Undersiden af Skibets Gjordbue, grønne Palmetblade omgivne af røde Spidsovalbaand. I Skibets Østhvælv har der været et stort Kristushoved.

I Skibets tilmurede Norddør findes et Korsdragningsbillede (Fig. 4) fra o. 1475, noget plumpt, træsnitagtigt tegnet. Frelserens Følge fylder den perspektivisk viste Byport. Baggrunden er formet som et bakket Landskab med Træer, Himlen fyldt af røde Stjerner. Paa Dørkarmen er lette Ranker, røde og grønne. Maleriet er sikkert af samme Haand som i Vordingborg, Mesteren fra Kristiern 1's Kapel i Roskilde³. Ogsaa paa begge Sider af Døren har der været Figurbilleder.

Paa Sakristiets Hvælv ses en noget ødelagt Cirkelslagskive, blaagraa og rød, fra o. 1500 (sml. Stege S. 216).

Malerierne blev undersøgte og restaurerede af Eigil Rothe 1912—13, efter at Verdensdommermaleriet havde staaet afdækket en Snes Aar, uden at Fundet var indberettet til Museet.

1664 blev Kirken indentil stafferet af en Murmester, som hertil købte Kønrog, Lim og Brunrødt for 1 Dlr. (Rgsk.).

INVENTAR

Alterbordet er muret opad Korets Øst-væg, pudset og dækket af ny glat Bræddbeklædning. Paa Alterfløjlet sidder et ældre Messingskors med Sølvsol (som i Roholte S. 553) fra Beg. af 1800'erne. Et rødt † *Alterklæde* nævnes 1663, og 1683—84 købtes for Kildeofferet et nyt blommet Caphes (Rgsk.). 1648 blev Alteret og Foden deromkring ophøjet med Mursten (Rgsk.), sikkert til den nye Altertavle.

Altertavlen er et Gibsrelief (120 × 155 cm): Kristus i Emaus, i en brunmalet og forgyldt »klassisk« Ramme med Søjler.

Tre † *Altertavler* kendes dels fra Høyens Beskrivelse⁴ dels fra Kirkens Regnskaber.

1) »fra Chr. 5.s Tid, raa Arkitektur, 6 Malerier af »den kridagtige Maler«: Skabelsen, Paaskelam, Kobberslange i Ørken, Fødsel, Nadver, Korsfæstelse«. 1758 siges, at de var signerede af Hans Lauridsen i Næstved, hvad der stemmer med Regnskabet 1683—84 over Blokkepengene. Han havde faaet 10 Dlr. paa Haanden for at renovere Altertavle, Pulpitur og Skriftestol, og Værket havde været færdigt, var han ikke med andet Arbejde i Bringstrup Kirke blevet forhindret. Høyens Datering skyldes sikkert Malerierne, men Tavlen har utvivlsomt været ældre, en seksdelt Tavle fra o. 1580—90. Antagelig er den identisk med den Altertavle, som 1649 blev hentet fra Køngøe (Køng) med to Vogne, og som Mogenstrup Kirke maa have faaet foræret derfra (Rgsk.).

2) »med Sanctus Nicolaus (Biskop velsignende og med . . . ? i højre Haand). Alm. Arbejde uden Spor af Berg eller Brüggemanns Stil«. 1758 siges, at »ved Muren staar S. Nicolai Billede, forgyldt«. Dette Billede er vistnok identisk med en i Skibet opstillet Figur, o. 85 cm høj, sengotisk o. 1500, forestillende

H. M. 1911

Fig. 5. Mogenstrup. Sengotisk Bispefigur.

en siddende, med højre Haand velsignende Biskop, nu uden Stav (Fig. 5). Egetræet er renset.

3) »Snitværk Marie Kroning. 2 musicerende Englechor i Skyerne; plumpt, uden Forhold. Fløjene malede: Gethsemane, Tornekroning, Hudfletning, Pilatus vadsker sine Hænder, forfærdelig Disproportion, men i Farver ganske som Fløjet til S. Knuds Alter i Næstved«.

Fig. 6. Mogenstrup. Prædikestol af Abel Schroder 1633.

Endvidere findes to *Figurer* af Eg, 51 cm høje, forestillende Marcus og Lucas, fra o. 1610—20. Baade S. Nicolaj og disse *Figurer* siges at være kommet andetsteds fra, muligvis fra Holmegaard.

Alterkrucifikser med *Figurer* af Elfenben. 1) 15 cm høj, fra omtrent 1700. 2) 20 cm høj, vistnok fra 1800'erne, nu anbragt paa Skibets Syd-væg over Døren, tidligere i den nuværende Altertavles Trekantgavl, som nedtoges, da Kalkmalerierne blev restaureret.

Altersølv. Kalk, 20,2 cm høj, med nitunget Fod, der langs Randen har en graveret Versalindskrift: »H. Albert Christensøn An 1665 Jørgen Jensøn Mads Andersøn K W (∩: Kirke Wærger) til Monstrup Kircke«, samt Næstveds Bymærke og Mestermærke for Dionys Willadsen (Olrik 610); riflet Skaft, flad Knop, der ved fordybete Linjer deles i Flige og ni Rudefelter, hvori graveret Versaler: »Jesus A° 1665«; gammelt Bæger. *Disk* med Hjulkors; uden Mærker. † Kalk og Disk blev 1612 »optoet« hos Hans Guldsmed (Rgsk.). *Oblatæske*, oval, af kbh. Prøvesølv 1857, Mestermærke: J. Lund.

† *Messehagel*, købt for 60 Dlr. i Vordingborg 1648 (Rgsk.).

Alterstager, 48 cm høje, balusterprofilerede, maaske de to Lysesstager af Messing, som købtes 1617 for 12 Rdl. (Rgsk.).

Font af Granit, romansk, af een Sten; den cylinderformede Kumme, Tvm. 60 cm., har om Overkanten en Fals, 1 cm dyb; Rundstav om Skaftet; intet Afløb. Staar nu i Skibet foran Norddøren.

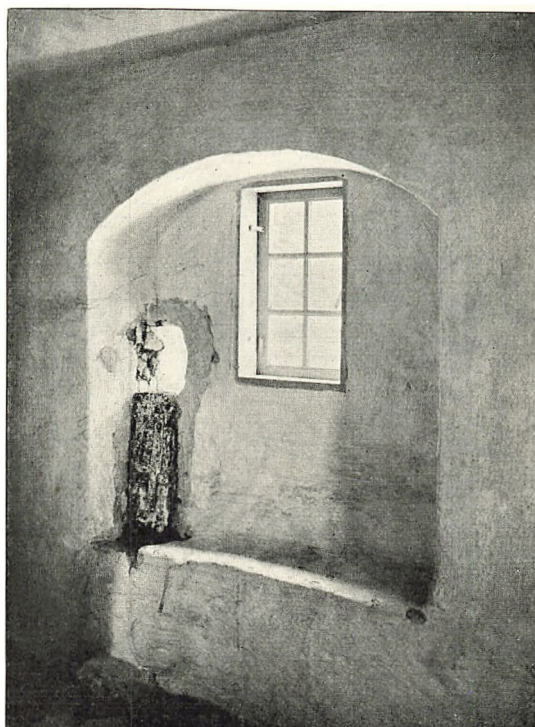
Fad af sydtysk Arbejde, 63 cm i Tvm., med Bebudelsesscene omgivet af Minuskelring og Hjort- og Hundfrise; paa Randen samme Frise og Fabrikationsstempel: R S, købt 1617 for 6 Rdl. (Rgsk.). *Kande* af Tin, med graveret Kirkenavn (som Fensmark); i Bunden stemplet: Svanberg 1842.

† *Krucifiks*. 1664 blev købt »en liden Bjælke, som Krucifikset staar paa« (Rgsk.).

Prædikestol (Fig. 6) i Bruskarok fra 1633 af Abel Schrøder, i Plan og mange Enkeltheder svarende til Nestelsøstolen. I Storfelterne, hvis Arkader er roligere og mere renaissancemæssige, staar Figurer af Evangelisterne, Kristus med Verdenskuglen, og Paulus, alle paa Konsoller over Indskriftkartoucher. Hjørnehermerne forestiller Tro, Haab, Kærlighed, Retfærdighed, Klogskab, Styrke. Paa det profilsvungne Postament er i tre fladsnittede Kartoucher skaaret fordybde Versaler: »H: Jens Nielsøn F: Sogne prest«, »Peder B. P søn i Pestrup K: W:«, »Anno 1633«. Stolen er nu rensat for Farver,

men Feltet mod Væggen har dog bevaret gammel broget Staffering. Samtidig, sekssidet Himmel, hvis Underside har et Felt med gennembrudt Bladværk og nedhængende Blomst; over Gesimsen tre Topstykker med reliefskaaret J H S, kronet af Verdenskuglen, C 4, og Lensmanden Fr. Reedtz Vaaben. Mellem Topstykkerne staar Engle med Lidelsesredskaber. Ifølge Regnskabet for 1632 kostede Egetømmeret til Prædikestolen 10 Dlr., $\frac{1}{2}$ Tylt gode Fyrredeller $7\frac{1}{2}$ Mark, medens Snedkeren, hvis Navn ikke anføres, fik 70 Dlr. i Arbejds løn. 1634 blev Prædikestolen stafferet i 4 Uger af 3 Malere, som fik 50 Dlr. i Løn, $31\frac{1}{2}$ Dlr. i Kostpenge. 1633 købtes et dobbelt † *Timeglas* (Rgsk.).

Nyere *Stoleværk* med udsavede Topstykker og Døre. Ved Prædikestolen staar et *Panel* fra o. 1600. 1644 blev der anskaffet 23 nye Kirkestole, for 109 Dlr., og

M. M. 1000

Fig. 7. Mogenstrup. Kildeblok i Vaabehusets Vestmur.

en ny Skriftestol; 1651 kom der 5 nye Stole, for 31 Dlr., af Næstvedarbejde (Rgsk.). †*Pulpituret* siges 1755 at have samme Vers som i Nestelsø.

†*Dør*, nævnt 1755, med Indskrift: »Hr. Peder Sognepræst til Mogenstrup Kirke Hemming Kirkevæрге Peder Bruno Kirkevæрге Rasmus Jensen fautor (dvs.: Velynder) 1555«. — To *Præstetavler* fra 1850'erne.

Jernbeslaaet firsidet *Pengeblok* i Vaabenhusets nordøstlige Hjørne med ti Pengespalter, en i Jernet, ni i Træet. 1652 anskaffedes en ny Blok i Kirken, velbeslagen og bunden med Jern (Rgsk.). *Kildeblok* i Vaabenhusets Vestmur, af jernbeslaaet Eg, 52 cm høj, 16,5 cm bred, og med en Pengespalte foroven.

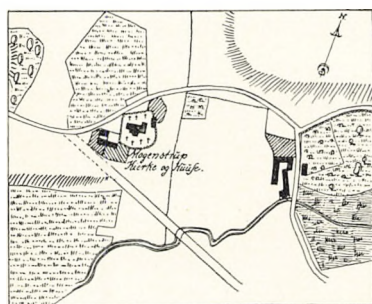

Fig. 8. Mogenstrup 1806.

Pengene blev lagt i Blokken gennem den fladbuede Aabning over den (Fig. 7)⁵. Fire *Pengetavler* fra Slutn. af 1700'erne; i Sakristiet.

Klokker. 1) Mellem Akantusbladfriser: »Gloria in excelsis Deo me fecit Johan Barthold Holtzmann Hafniae«. Paa Klokkelegemet: »Her Otto Krabbe Frue Birgitte Skeel Omstøbt Aar 1735«. Tvm. 67 cm. 2) Med samme Indskrifter. Tvm. 85 cm.

1669 købtes en Klokke af Johan Bannermand paa Gavnøgaard. Af Købesummen, 60 Dlr., betalte Kirken 24 Dlr., Sognefolket Resten. 1681 købtes for Blokkepengene en Klokke af Mag. Ludvig i Herlufmagle for 55 Dlr. (Rgsk.).

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskabsbog 1606—87 (LA). Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog begyndt 1738 (ved Embedet), 1808—49 (LA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af M. Mackeprang 1909 og C. M. Smidt 1916. Revideret af C. A. J og V. H. 1929.

¹ Aug. F. Schmidt: Helligkilder, Nr. 585. ² Beckett: Danmarks Kunst II, 336. ³ Samme Værk II, 344. ⁴ Høyens Notebog XIII, 1832 (NM). ⁵ 1738 siges (i Kaldsbogen), at der i de to Blokke samles en temmelig Del Penge hver S. Hans Dag, formedelst Kilde- og Markedsfærdsel. 1685 maatte Præsten overfor Stiftsøvrigheden aflægge Regnskab for Anvendelsen af Blokkepengene. Hans Formænd havde plejet at lade en Del igen uddele til de Fattige, en Del anvende til Kirkens Fornødenhed. Kilden besøgte kun af fattige Folk, som gav i det højeste 3 og 5 Skilling, saa at Summen kunde blive 60—70 Slettedalere, undertiden mindre. Uddelingen fandt Sted anden Dagen efter, og de Fattiges Antal kunde være 5 eller 600. For Blokkepengene blev Kilden rensat og nyt Brøndværk anskaffet 1681—83 (Rgsk.). Sml. Alterklæde, Altertavle, Klokker.

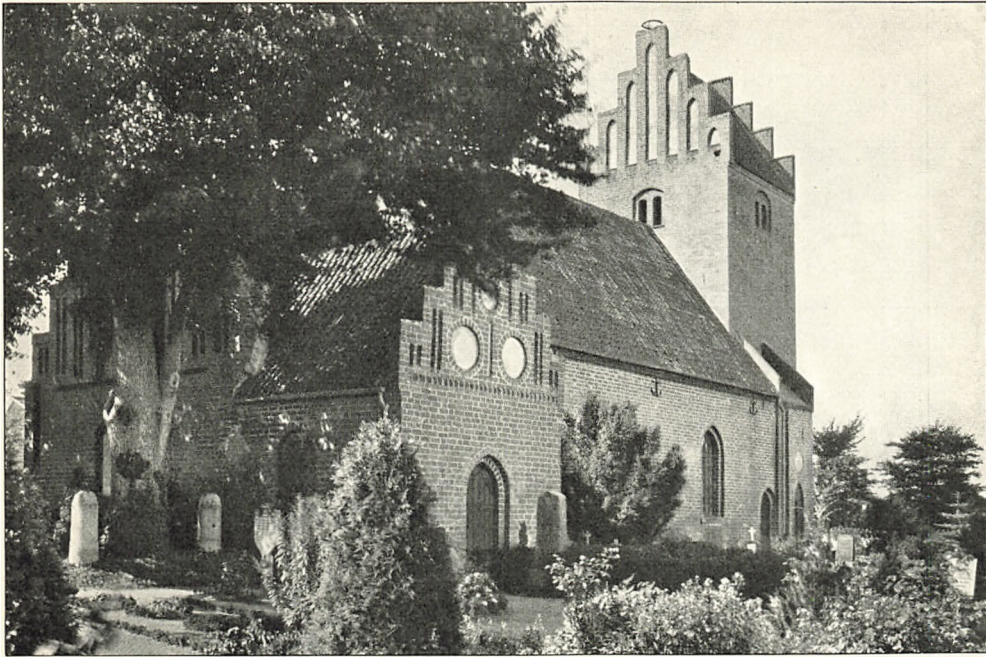

Fig. 1. Vejølø. Ydre, set fra Nordøst.

H. M. 1911

VEJLØ KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken har maaske, som allerede formodet i Præsteindberetningen 1758, været indviet til *S. Andreas*, men det er dog meget tvivlsomt, om den lille Altertavle med Helgenens Billede (se S. 763) stammer fra det katolske Højalter. Ved Skøde af 16. Februar 1584 blev Kaldsretten fra Kronen overdraget til Hans Lindenov itl Gaunø¹ og under dette Gods hører Kirken endnu.

Kirkebyen ligger ret vestligt i Sognet, nær ved Bredden af »Fladset« mellem Sjælland og Gavnø. Kirkegaarden er i Nord og Øst hegned af en sentmiddelalderlig, nu rødkalket *Munkestensmur*, delvis paa høj Kampestenssyld, medens hele Syd- og Vestmuren og alle Indgangspillerne er ommurede med smaa Sten 1846 (Kaldsbog).

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra senromansk Tid samt Sakristi paa Korets Nordside og Taarn, begge sengotiske.

Den rummelige, *senromanske Murstenskirke*, fra Tiden ved 1250—1300, har ret spinkle Mure af Munkesten i Munkeskifte. Stenene maaler i Østpartiet: 27—28—28,5 × 13—13,5 × 9—9,5 cm; i Vestgavlen er de lidt mindre (26,5—27 cm). Fem Skifters Højde er henholdsvis 53—54 og 50—51 cm. Mellem de røde Sten er der mange sortbrændte Bindere. Sokkel findes ikke over den raa

Syld, der kun træder frem i Bygningens vestre Del, men paa alle de bevarede Hjørner er der smalle Lisener. Gesimserne er overalt moderne. I Korets Østgavl, hvis Tagparti er ombygget i senere Tid, er der en Gruppe af tre tætsiddende, spidsbuede, smigede Vinduer, det midterste højest (nu tilmurede i Lysningen, med indsatte Mindetavler af Marmor over Medlemmer af Slægten Reedtz-Thott). Buestikkene har Prydskifter af krumt formede Sten. Indad mod Rummet er Vinduerne samlede i en dyb, rundbuet Niche. Et lignende, men enkelt Vindue er bevaret paa Korets Nordvæg, delvis synligt i Sakristiet, delvis paa dettes Loft, hvor Buesmigen ses at have været hvidkalket, men ikke mørtelpudset. I Skibet, hvis Murhøjde er o. 5,70 m, er nu alle

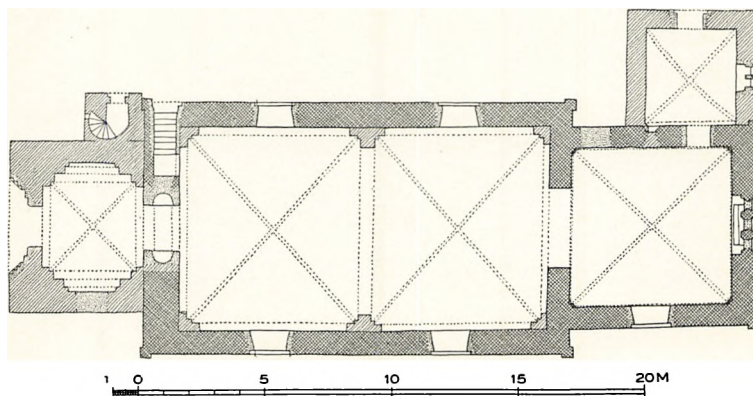

Fig. 2. Vejlo. Plan. 1: 300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

de romanske Vinduer forsvundne, og begge de 140 cm brede Døre er tilmurede, men deres Pladser er kendelige under de moderne Vinduer, der har bortbrudt Toppene. Tilgængelig ad en nu fladbuet og falsset Dør i Nord-siden fører en Trappe op gennem Vestmuren; Trappens Midtparti er ødelagt af den yngre Taarnbue, og dens nedre, noget omdannede Del danner nu Adgang til Orgelpulpituret, medens den øvre, i oprindelig Stand bevarede Del er ubenyttet og fyldt af Brokker. Trapperummet er overdækket med rundbuede Rulskiftestik, en hel Sten brede (som Taarntrappen i Karise Kirke, S. 472). Midt i Gavlen har Trappen haft en lille, fladbuet, enkeltsmiget Lysglug (indre Bredde 49 cm), som nu er skjult, men var synlig 1916. Vestgavlen, som er dækket af Taarnet, har et, hele Taggavlen fyldende, Felt med zigzagsmuret Bund. I Mønsteret findes flere Rækker rudestillede Bomhuller og øverst en rudeformet Glug; Taglinierne er markerede af et udkragende Rulskifte. Paa Loftet findes i Triumfgavlens bevarede Del en oprindelig, fladbuet Loftsdør.

I Kirkens Indre er den spidse, overpudsede Korbue muligvis oprindelig, og Korrummet er overdækket af et i Væggene indbygget, meget højt siddende, vistnok oprindeligt Hvælv. Det hviler i Hjørnerne paa 108 cm lange Hængesøjler eller rettere rundede Piller med smaa kræmmerhusformede Konsoller, 56 cm lange Skafter og trapezformede Kapitæler, hvis rundstavprofilerede Abacus er forlænget ud til Siderne, saa at den kan møde de 12 cm svære, men

deres Pladser er kendelige under de moderne Vinduer, der har bortbrudt Toppene. Tilgængelig ad en nu fladbuet og falsset Dør i Nord-

flade Rundstave, der markerer Hvælvingens fladspændte, svagt spidsende Vægbuer. De 16—17 cm svære Ribber har afrundet Profil (sml. Næstved S. Peder, S. 78, Fig. 5, Nr. 4). Hvælvets helt mørteldækkede Overside er svagt kappedelt og synes snarest at vise, at det kun har Halvstens-Tykkelse. Paa Toppen af Oversiden staar en firkantet Murklump, o. 60 cm i Kvadrat. Kalkmalerierne viser, at Hvælvet er ældre end 1350, og at man ved Korets Opførelse i det mindste har paatænkt at overhvælve Rummet, fremgaar deraf, at Triumfgavlens Østside under Tagfodhøjden ikke er glat, men har Krag-skifter over forsænkede Murflader.

Gotiske Omdannelser og Udvidelser fra Tiden ved Aar 1500, alle af Munkesten i Munkeskifte. *Skibets to Hvælv*, der hviler paa Vægpillen, har begge sengotisk Form, men er ikke helt ens. I Østfagets Vesthjørner løber Kvantstens-Ribberne ned paa skægløse Menneskehoveder, medens Vesthvælvets Halvstensribber ender i en Slags simple Dværgsøjler, idet den nederste Del af Ribben er uregelmæssigt femkantfaset (ingen Overribber). Samtidigt med Hvælvene er sikkert Skibets Tagværk, af Dragerstoltype, med usædvanligt tydelige og klare, rune-lignende Huljernstegn. Ikke helt jævndrende hermed er Korets Tagværk, der er af Krydsbaandstype (Huljerns Stregnumre) og maa være omsat samtidig med en sengotisk Ombygning af *Korets Taggavl*, der under 11 Kamtakker har tvillingdelte, vandret afsluttede Højblændinger samt i Midtaksen nogle korsformede og cirkulære Blændinger, alt over et Savskifte; Taggavlens Murværk er dog i ny Tid helt ombygget.

Taarnets nedre Rum, der nu tjener som Vaabehus og har faaet en meget stor, moderne Vestdør, har haft et Sydvindue med Spidsbue. Den gotiske Taarnbue, som har brudt den romanske Vestgavl's Trappe, skjules nu af moderne Ændringer. Rummet har iøvrigt spidsbuede, falsede Spareblændinger og et Hvælv med Halvstensribber, forneden vandret afskaarne (ingen Overribber). Lidt senere tilføjet er *Trappehuset*, hvis fladbuede Dør sidder i et Spidsbuefelt, hvorover der er en flad Cirkelblænding, og hvis Vindeltrappe har Loft af fladbuede Binderstik, men ikke Spindel (sml. Mogenstrup S. 752). Ogsaa i det høje Mellestokværks tre Vægge er der spidsbuede Spareblændinger; et fladbuet Vestvindue i spidsbuet Spejl er afløst af et nyere, fladbuet Sydvindue. Klokkestokværket har fire smalle, fladbuede Tvillingglamhuller, de syvtakkede Gavle, af hvilke den vestre synes at være ommuret, syv spidsbuede Højblændinger. Det gamle Tagværk minder om Skibets.

Paa Taarnets Nordside ved Glamhullet læses i Jernankre: H L C L 1646 og O R T C A F 1846, de ældre henvisende til Henrik Lindenov og Cidsel Lunge, de yngre til Baron Otto Reedtz-Thott og Caroline Amalie Føns.

Sakristiet, fra Begyndelsen af 1500'erne, har af oprindelige ydre Detailler kun bevaret Taggavlen, under hvis ni Kamtakker der er smalle, tvillingdelte

Blændinger, ordnede om tre Cirkelfelter af ringe Dybde, alt over et Savskifte med meget skæve Tænder. Rummet, hvis Dør mod Koret er omdannet, overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber (ingen Overribber). Samtidigt Tagværk af Dragerstolstype, med Huljærns Stregnumre.

1847 blev Kirken repareret, »saa at den maatte anses som en aldeles ny Kirke«; bl. a. indsattes Støbejernsvinduer. 1869 blev Taarnet beskadiget ved Lynnedslag, hvorefter Kirken 1870—72 gennemgik en ny Hovedstandsættelse

Ole Søndergaard 1918

Fig. 3. Vejle. Kalkmaleri i Korhvælvets Østkappe.

dominerende Farve er grønt, hvori Mandorlabundens hvide Stjerner er udsparede². Billedet fremdroges og restaureredes af Kornerup o. 1872. Efter at være tilsodet blev det rensat af Ole Søndergaard 1918. De oprindelige Farver viste sig at være velbevarede under Kornerups Overmaling; kun Kristi Kjortelkrave maatte suppleres.

Paa Hvælvet er iøvrigt malet røde Sparrer paa Ribber og Vægbuer og ungotiske Planteornamenter over Vægbuetoppene og om Ribbetoppene. Bladværket er dels af senromansk Type, dels tre- eller femribbede gotiske Naturblade. Tilsvarende Ornamentik, Hjærtebaand med tyndt Bladværk, findes paa Vinduesnichens Karme bag Altertavlen. Farverne er rødt, grønt og gult; Hvælvtoppen paa mørkebrun Bund og med Karrering, erindrende om Glas-maleriteknik. Ornamentiken staar, som Kornerup har opmalet den.

(Kaldsbog). Efter denne staar Bygningen med rensede og nyfugede Murflader, pudsede Blændingsfelter og teglhængte Tage. Alle aabne Vinduer er spidsbuede. Moderne er Gesimserne, Triumfgavlens frie Del (zigzagmuret) samt Taarnets og Sakristiets Døre. Det Indre er glatpudset, med ny-modens malede Ornamenter.

KALKMALERIER

Paa Østkappen i Korets Hvælv er o. 1350 malet Kristus i Mandorla, omgivet af Evangelisttegn (Fig. 3). Kristi Legemsdele og hans hvide Underkjortel er tegnede med brunt, ellers er anvendt sorte Streger, der ikke nøje følger de i Kalken indridsede Linier. Den

1837 nævnes, at der over Alter og Prædikestol var malet Udsiringer, som ønskedes opmalede (Kaldsbog). Det har sikkert været Tæppedekorationer fra Baroktiden.

INVENTAR

Mindetavle om Kirkens Istandsættelse 1693, nu ophængt i Koret, af Fyrretræ i spinkel Rammeliste med malede Vers, foroven paa Latin i Kursivskrift, forneden paa Dansk i Frakturskrift³: »Kirken til sine Patroner . . . Knud Tot . . . og Grefinde Skeel . . .

Tak, der for, Ær og Tak, til Gaunøes Ævigminde,
for min saa kostbar Dragt og Klædning ud og inde,
for Farver, Guld og Sølf, Steen, Tømmer, Kalk og Haar,
det takker billig for den mindste Dreng her staar.

. . .
Anno 1693 Peder Laurssen Norup«.

Alterbordet, af røde Mursten, er helt dækket af nymodens, glatte Brædder.

Allertavle (Fig. 5), fra 1669, Snitværk af Abel Schrøder. Aarstallet er indskaaret i Postamentgesimsens Ornamentik. I Fodstykket fremstilles Fodtvætningen, i Storfeltet Nadveren, hvori Billedskæreren mod Sædvane har prøvet at afbilde en Del af Apostlene som liggende til Bords, men uden at anbringe Løjbænke under dem. I de etagedelte Sidefelter, hvis Hermer forestiller Evangelisterne, findes Relieffer af Hyrdernes Tilbedelse, Kristi Daab, Bønnen i Getsemane og Korsdragningen. Foran Topstykkets Arkadefelt staar en Krucifiksgruppe og som Topfigur den opstandne Frelser. To Adelsvaaben paa Storgesimsen henviser til Niels Trolle (død 1667) og Fru Helle Rosenkrantz. To mindre Vaaben i Postamentets Bruskværkskartoucher har sikkert oprindeligt været det samme Ægtepars mødrene Anevaaben, men er omdannede med nyere Hjælmtegn og malede Skjoldmærker samt Navnebogstaver H K T og C B S, som henviser til Hr. Knud Thott og Birgitte Christensdatter Skeel, der har ladet Tavlen staffere 1693 (Aarstallet malet under Topfeltet; sml. nysnævnte Mindetavle). Egetræet staar nu renset, med Forgyldning, enkelte Farver og fornyede Indskrifter, rimeligvis fra 1847, da Tavlen blev »smukt restaureret« (Kaldsbog).

Allertavle, sengotisk (Fig. 4), nu ophængt paa Korets Nordvæg. I Midtskabet (141 × 94 cm) sidder Apostlen Andreas, med opslaaet Bog, paa en Stol, hvis Balustre viser en Blanding af Gotik og Renaissance. I Højde med Stolesædet er der fantastiske Hoveder, hvis Isser vender nedad, og de bladskællagte Ben ender i Dyrefødder. I Fløjene, som har mistet deres blomsterprydede Baldakinranker, findes fire Relieffer med Scener af Apostlens Legende, paa den ene Side hans Opvækkelse af en død Yngling i Nicæa og forneden hans Korsfæstelse,

paa den anden Side hans Fremstilling for Proconsulen af Achaia, som dømte ham til Døden, og foroven hans Tilsynekomst som Pilgrim for at hjælpe en Biskop, der fristedes af en Djævel i Kvindeskikkelse. Træværket har bevaret store Rester af oprindelig Staffering; i Midtskabets Guldgrund er ridset en Glorie med Apostlens Navn i Majuskler og et Tæppemønster med naturalistisk Greneværk, foroven ophængt i Ringe paa en Stang; paa de skraatstillede Sidebrædder er malet Vinduer, i hvis Ruder der er otte Skjolde, af hvilke de fire har

Fig. 4. Vejlo. Sengotisk Altertavle med Apostlen Andreas. Efter Beckett: Altertavler.

Bomærketegn. De stærkt ødelagte Indskrifter i Fodstykkerne har staaet gule paa blaa Bund. Figurbillederne paa Fløjenes Ydersider forestiller S. Mauritius, karakteriseret som Neger, og S. Sebastian, hvis nøgne Bryst og Arme gennembøres af Pile, og som holder en lang Pil i venstre Haand. Sikkert nordtysk Arbejde fra o. 1520, skaaret under Paavirkning af Benedict Dreyer i Lübeck⁴.

Tre smaa *Figurer, der er Levninger af katolske †Altertavler fra o. 1500, er fra Gaunø komne til Næstved Museum. De ret plumpe Snitværker forestiller S. Sebastian, nøgen, bundet til en Træstamme, Jomfru Maria staaende paa Nymaanen (Kristusbarnet mangler nu), og S. Barbara (nu uden Hoved), pegende paa Fængselstaarnet.⁴

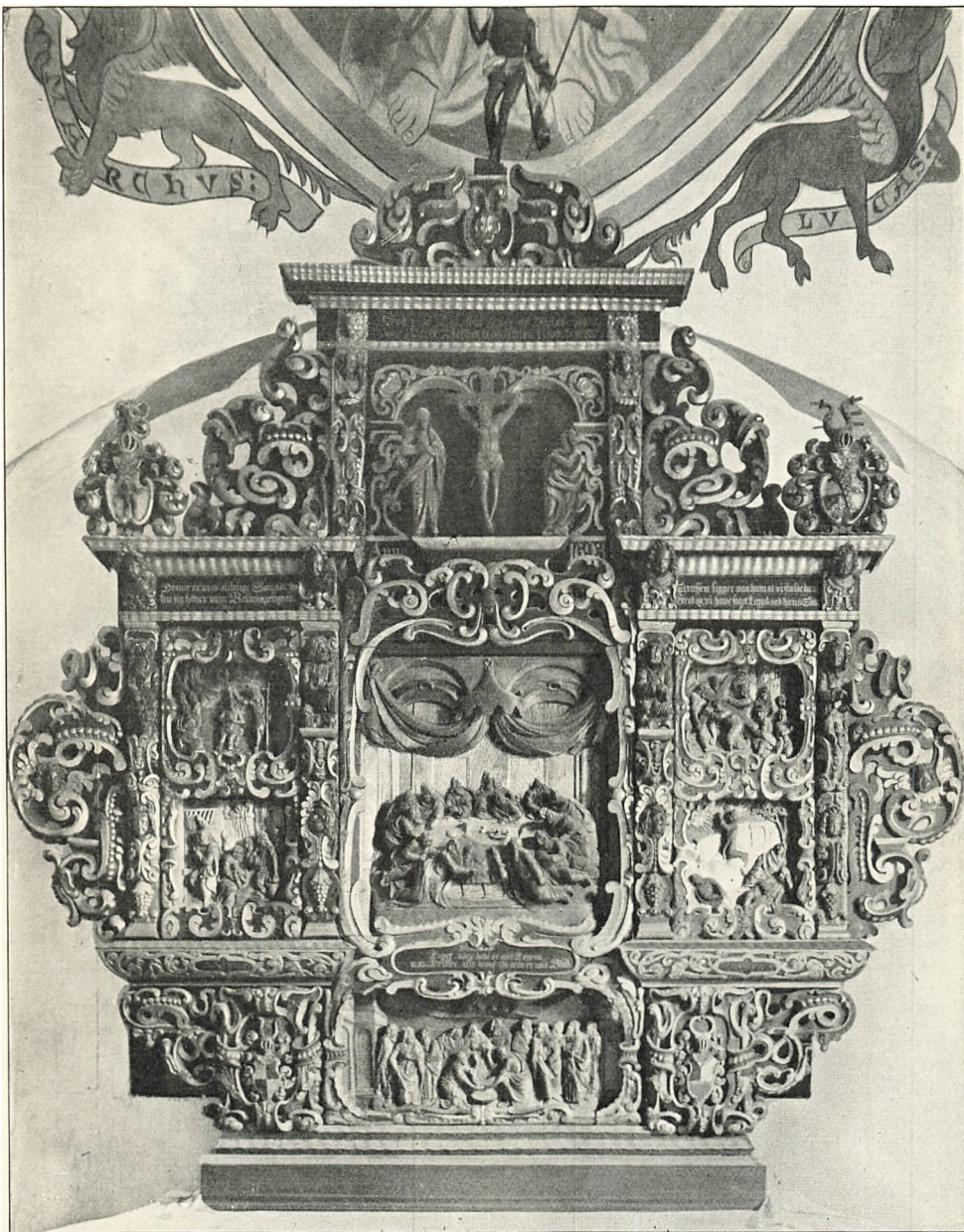

Fig. 5. Vejlo. Altertavle af Abel Schrøder 1669.

Hude 1904

Altersølv. Kalk, 19 cm høj, af kbh. Prøvesølv, 179(?), usædvanlig enkel, med rund Fod og uden Knop; paa Kummen graveret: »Otto Reedtz Thott 1799« og Vaaben; Mestermærke: D L D. *Disk* af kbh. Prøvesølv 1855, med graveret Kirkenavn: Weilø 1855; Mestermærke: A I. Samtidig *Oblatæske. Sygekalk*,

V. H 1032

Fig. 6. Vejlo. Alterstage.

13,5 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1853 fornyet i gammel Form (fra o. 1730) med sekstunget Fod, rundt Skaft, seksdelt Knop med Midtskive; Mestermærke for A. Michelsen. Disk med samme Mærke.

†*Alterbog*, nævnt 1758, i rødt Fløjelsbind med Sølvbeslag, Thotts og Skeels Vaaben 1696.

Alterstager (Fig. 6), 56 cm høje, baroktprofilerede, med svære Bruskbukler paa Skaftets Middled og paa Fodskaalen; denne hviler paa 3 staaende Løver, der holder blanke Skjolde, af hvilke nogle mangler. Fra o. 1650—1700. Tre andre Huller i Fodkanten er formodentlig Spor efter en Omflytning af Løvefigurerne.

Alterkrucifiks af Eg med tre skaarne Felter paa Fodstykket, hvori to Vaaben, Reedtz-Thott og Føns, med Bogstaverne O R T C A F og Aarstallet 1845. Skaaret af Træskærer Petersen i Næstved (Kaldsbog).

Alterskranke af Støbejern, linealgotisk, med to Ovaler paa Forsiden, hvori under syvtakket Krone O R T C A F og Aarstallet 1846.

Font, (Fig. 7) romansk, af skaansk Sandsten og ligesom Fonten i Vollerslev (S. 260) af »Munkarptype«. Den firkantede Kumme, i hvis Halvcirkelfelter der er seksdelte Rosetskiver, maaler foroven 58 × 60,5 cm; Fladerne er riffelhug-

Fig. 7. Vejlo. Font.

E. Rothe 1915

gede med skraat riflede Kanter. Der er Afløbshul midt i Kummens Bund og vandret Indsnit i Fodens Underside⁵. Fonten har ikke oprindelig tilhørt Vejlo Kirke. Paa Kirkegaarden staar en *Fontefod* af Granit, romansk, med kvadratisk Fodflade og med en Rundstav omkring den cirkelrunde Overside, hvori der er indridset otte Diagonallinjer. 1755 nævnes en **Font* »af smukt Jernarbejde« med Niels Trolles og Helle Rosenkrantz' Vaaben, sikkert den, som nu staar i Vester Egesborg, og 1847 blev en ny †*Font* af italiensk Marmor skænket af Kirkeejeren. *Fad*, 51,5 cm i Tv., af sydtysk Arbejde, med Dobbeltørn og

habsburgsk Rigsvaaben i Minuskelring, hvori gentages: »Got sei mit uns«.

**Lægmandskrucifiks*, nu fra Gaunø kommet til Næstved Museum. Typisk Arbejde fra Næstved Krucifiks-Værksted (St. Fuglede-Mester). Den anselige Figur, 196 cm høj, ligner den i Næstved S. Morten (S. 147, Fig. 16). Det spinkle Korstræ ender i firkantede Plader med Evangelisttegn; ogsaa Matthæusengelen nederst er bevaret. Endvidere findes en svævende Engel, der har været anbragt ved Korsets Side og i sine nu forsvundne Arme har holdt en Kalk.

Prædikestol (Fig. 8—9) af Abel Schrøder, vistnok fra 1668⁶. Bevaret er den Schrøderske Ornamentik og Hjørnehermerne, der forestiller Tro, Haab, Kærlighed, Retfærdighed og Klog-

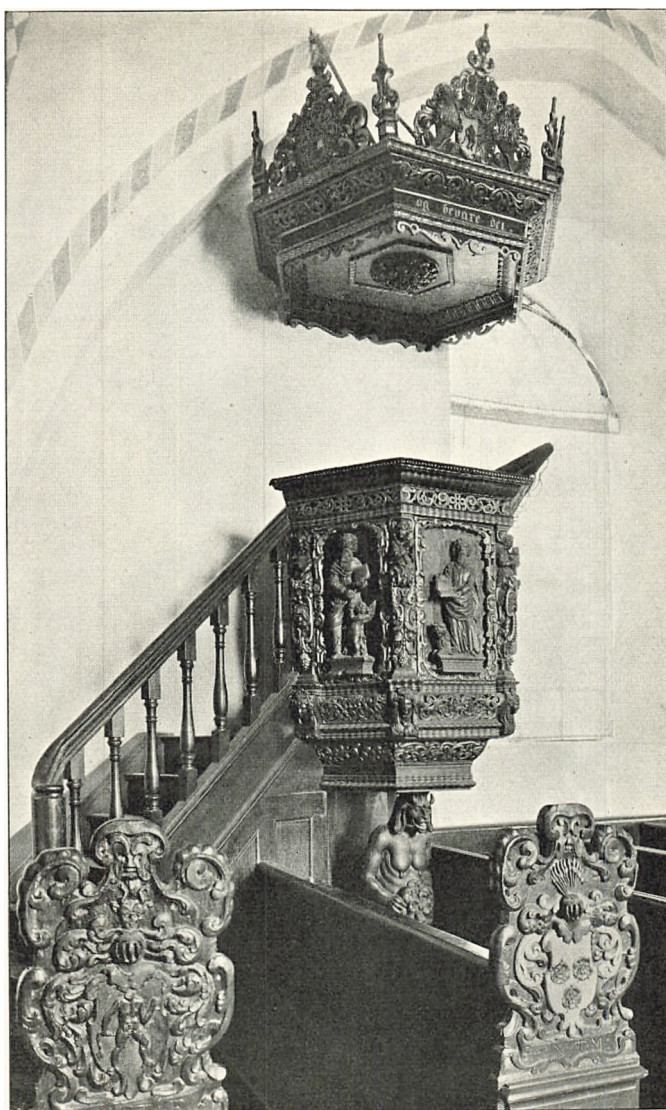

Fig. 8. Vejlo. Prædikestol af Abel Schrøder.

Hude 1904

skab. Stolens fantasifulde Bærefigur, en Allusion til Trolleslægtens Vaabmærke, er formet som et kvindeligt Uhyre med Dyrefjæs og Kosvans. I de fire Storfelter har der oprindelig været reliefskaarne Adelsvaaben med Hjelblade og sikkert med de samme Mærker som paa Stolestaderne og Altertavlen, men de er bortskaarne og erstattede med Evangelistfigurer, som er gjorte af en senere, ringere Haand. Paa den med Stolen samtidige Himmel, hvis Underside prydes af en Roset, er der til Erstatning for de fra Stolen fjærnedede Vaaben opsat et nyere Topstykke med et Alliancevaaben, Trolle-Rosenkrantz, af

hvis Mærker kun Hjelmtegnene og Trolden er skaarne, medens Rosenkrantz-Vaabnets Enkeltheder er malede. Snitværket er sikkert gjort af samme Mand som Evangelistfigurerne. De andre, oprindelige Topstykker, hvoraf eet har bevaret sit Englehoved, har faaet paasat Plader med malede Vaaben, Thott og Skeel. Omdannelserne er sikkert sket 1693. Træværket staaer nu rensset, med

Hude 1904

Fig. 9. Vejlo. Prædikestolens Bærefigur.

nymodens Forgyldning og Indskrifter; paa Fodlisten et latinsk Vers, nævnt 1755: »Templa, sacerdotes, dum vult prosternere demon, templa, sacerdotes, insignia Trollia portant« (»Naar Trolden, o Præster, vil omstyrte Kirkerne, da bærer, o Præster, Trollernes Tegn Kirkerne!«)

Stolestader fra 1668. Herskabsstolene østligst i Rækkerne er sikkert skaarne af Abel Schrøder og har bruske Topstykker med Anevaaben over Navnebogstaver, paa Mandssiden Trolle-Munk og S H N T F (Salig Hr. Niels Trolles Fædrene) og M(ødrene), paa Kvindesiden Rosenkrantz-Gyldenstjerne og F H R K F (Fru Helle Rosenkrantz' Fædrene) og M(ødrene). I de andre, mere haandværksmæssigt behandlede Gavplanker er skaaeret et Firkantfelt med sammenskrevne Reliefversaler N T H R K (Niels Trolle, Helle Rosenkrantz) og derunder 1668 (afbildet Jensen:

Gaunø. S. 235). Paa to Gavle er desuden skaaeret M C D og D I D. Alle Staderne har glatte Fyldingsdøre.

I †*Præstekonens Stol* læstes 1755 et dansk Vers og Navnene Gouche Nielsdatter Aggerup, Hr. Peder Laursen Norup 1694. Et andet Vers, vistnok af samme Præst, fandtes paa et †*Pulpitur*, hvor det unge Mandkøn staaer⁷. Paa det lukkede †*Herskabspulpitur* fandtes 1755 Thotts og Kruuses Vaabener 1733 samt et Skriftsted (Ps. 26, V. 8).

†*Kirkedør*, hvorpaa 1755 stod »udgravet: Aar efter Guds Biurd MDXIII«. *Taarnur*. Rester af et Sejerværk fandtes 1755.

Klokker. 1. Minuskler mellem Dobbeltlinier: »an(n)o d(omi)ni m d vi ih(e)s(us)s nasarenu rex iudeoru(m) olaus benedicti« (»I Herrens Aar 1506. Jesus af Nazareth Jødernes Konge. Olaf Bendtsøn«). Paa Klokkelegemet findes Aftryk af fire ubestemmelige Brakteater og to Pilgrimstegn; det ene $4,4 \times 2$ cm, viser en Biskop med Stav, det andet, stærkt slidte, $6,5 \times 3$ cm: den hellige Birgitte af Vadstena. Tvm. 88 cm (Uldall S. 112). 2. Støbt af J. C. & H. Gamst 1831. Den lille Klokke havde 1755 og 1758 en plattysk Indskrift: »1551 Heft Jørgen Rosen diisse Klocke durch Karsten Middeldorp late geten«⁹.

GRAVMINDER

Epitaf over Sognepræst Peder Nielsen Calundan, ophængt paa Korvæggen, med Træramme af Abel Schrøder, if. Indskriften fra 1640'erne. Det ovale Midtfelt, i Bladkrans, flankeres af Kvindehermer med Volutarme, men bortset fra Englehoveder paa Postament og Gesims er det stærkt bruskede Snitværk iøvrigt ornamentalt. I Midtfeltet er et noget yngre ubehjælpsomt Maleri, en under Kristi Opstandelse knælende Præstefamilie, Mand og to Sønner, to Hustruer og to Døttre samt forneden tre liggende Svøbelsesbørn. I Postamentfeltet en latinsk Indskrift med forgyldte Versaler: »Dette Monument oprejste Catharine Nielsdatter, som hviler ved den ædle Patrons Stolestade, og som var Peder Nielsen Cavindan's(!) første Hustru, han, som senere lod dette fornye og hviler her i Kapellet (sacello) med sin anden Hustru Dorothea Jakobsdatter, død 16□, med 6 Sønner og 2 Døttre af begge Ægteskaber. Han døde i sin Alders 46. Aar, Præsteembedes 22., Provsteembedes 8. Aar, 1664.« I det ovale Topfelt er et latinsk Skriftsted (Johs. XI, 25), i Nedhængt »Job. 19 C: 26 v.« Indskrifter og Staffering er stærkt fornyet⁹. Sml. forsvundne Gravsten Nr. 3 og V. Egesborg S. 785.

Forsvundne Gravminder. I Præsteindberetningerne 1755 og 1758 nævnes:

†1) Gravsten, ved Alterfoden, med dansk Indskrift over Ole Nilsøn, Sognepræst til Weyløe, død den Fredag efter Sancte Knuds Dag Anno Domini 1505 (sikkert Fejlæsning for 1565).

†2) Gravsten, sammesteds, med dansk Indskrift over Sognepræst til Weyløe Rasmus Hansøn og hans Datter Anna, hvilke dér døde 10. December 1577.

†3) Gravsten, i Kirkegulvet, med latinsk Indskrift over Peder Brandeløw, Sognepræst i 11 Aar, og Jakob Tillemann, Sognepræst i 25 Aar, med hans første (og Formandens) Hustru, Magdalene Hansdatter, død □, hans anden Hustru Anna Nielsdatter og deres Datter, død □, og hans tredie Hustru Catharine Nielsdatter, som var anden Gang gift med Jacob Tølløse (Tholosius) kaldet 1. Jan. 1637, død 1. Febr. 1642, og tredie Gang med hendes efterlevende Mand Sognepræst Peder Calundan; hun døde i Juni 1650.

†*Epitafium*, paa den højre Side af Koret, et meget stort Skilderi, hvorpaa i fuldkommen Legemsstørrelse Knud Thott siddende med en Bog opslaaet foran sig, hvori læstes Job 19,25, og paa den anden Side Fru Sophia Brahe, ligeledes med en opslaaet Bog foran sig, hvori læstes 2. Tim. 1,7—8; mellem begge stod en Pyramide med dansk Indskrift: Sal. Gehejmeraad Knud Thott døde i sit 63. Aar, Fru Sophia Brahe i sit 22. Aar, de havde tre Døttre: Jytte Dorothea, sal. Gehejmeraad Marcus Gøes, død i sit 49. Aar; Sophia, død i sit 66. Aar, og Anna Helvig, sal. Etatsraad Jørgen Brahes, »som lod dette opsætte i hendes 73 Aar« (d. v. s. 1741).

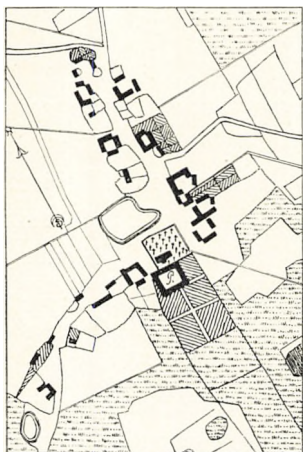

Fig. 10. Vejlo 1796.

Under Koret var i en muret, hvælvet Begravelse nedsat følgende *Kister*¹⁰:

- 1) En læderbetrukken Egekiste, uden Indskrift, hvori en Lindenow. Fra denne Kiste stammer sikkert en paa Gaunø opbevaret **Messingplade*, oval, med Versalindskrift over Hendrick Lindenov til Gaufnø, født paa Hammershus Pinsedag 1614, død i Kiøbenhafn 8. Juni 1653¹¹.
- 2) Med Ruslæder og Indskrift over Fru Øllegaard Thott, sal. Axel Sehesteds til Stougaard, født 26. [Juni] 1638, død 3. Aug. 1691.
- 3) Med sort Fløjel, Løvværk og 16 Vaaben, samt svulstig Indskrift over Knud Thott til Knudstrup og Gaunø, født 23. Dec. 1639, død 18. April 1702¹⁰.
- 4) En »ussel« Fyrrekiste med sort Baj, hvori Frøken Sophia Thott (død 1728).
- 5) Med sort Baj, uden Indskrift, hvori Ritmester Peder Thott (død 1731). 1862 var Kisterne meget hensmuldrede, de fleste ukendelige.

KILDER OG HENVISNINGER

Kaldsbog 1834—48, 1849—66, 1862—1925 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1808 (NM). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt 1916 og Poul Nørlund 1918. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

P. E. Jensen: Gaunø. 1902. S. 235—41, med Gengivelse af Præsteindberetningen 1758.

¹ Kronens Skøder I, 276. ² Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 134. ³ Jensen: Gaunø. S. 236. ⁴ Beckett: Altertavler. 1895. S. 88, Pl. XXXV; samme: Danmarks Kunst II, 170. — 1808 siges, at den ene Figur havde et løst Hoved med Staaltraad i, saa at Hovedet kunde bevæges. »Formodentlig har Munkene ført Almuen bag Lyset, naar Hovedet paa Billedet har tilkendegivet dem sit Bifald«. ⁵ Lars Tynell: Skånes medeltida dopfuntar. Sthlm. 1913—21. S. 2 f. ⁶ C. A. Jensen: Snedkere og Billedsnidere. S. 112 f. ⁷ Jensen: Gaunø. S. 238. ⁸ Jensen, Gaunø. S. 240, formoder, at Navnet har været Jørgen Bille, Lensmand paa Gaunø 1549—52. ⁹ Lund: Danske malede Portrætter. IX, 166. Jensen: Gaunø. S. 475. ¹⁰ Indskrifterne er gengivne i Jensen: Gaunø. S. 239 f. ¹¹ Jensen: Gaunø. S. 76.

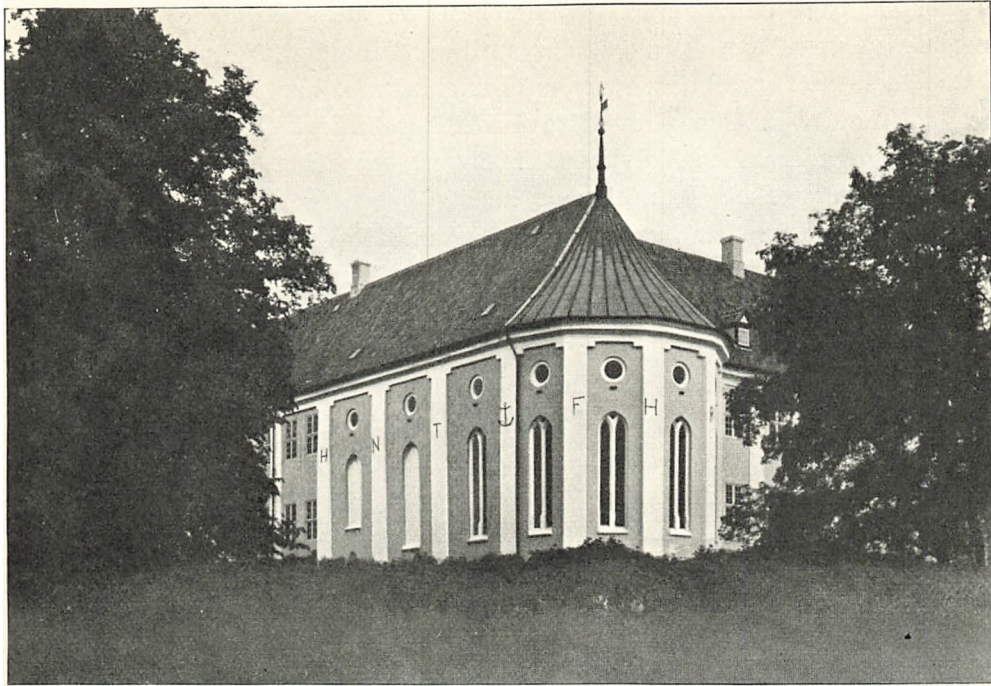

Fig. 1. Gaunø Slotskapel. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1932

GAUNØ SLOTSKAPEL

VEJLØ SOGN. HAMMER HERRED

Gaunø, der nævnes i Ølisten i Kong Valdemars Jordebog, forekommer som Hovedgaard fra o. 1300. Dronning Margrete sammenkøbte dens forskellige Dele 1400, 1402 og 1407, og stiftede her et *Dominikaner-Nonnekloster*, indviet til *S. Agnete*. En verdslig Lensmand styrede dets Godser, og denne Ordning vedblev at bestaa nogen Tid efter Reformationen, da der sikkert er holdt lutheransk Gudstjeneste (sml. Stolestader 1576). 1584 kom Gaarden ved Mageskifte fra Kronen i Privateje. 1794 oprettedes Stamhuset Gaunø. I 1755 siges, at Kirken tilforn havde været større; »der findes og udenfor ved Opgravning Ligsteder«. Kapellet, der efter Hovedgaardens Ombygning 1755—58 næsten ikke havde været benyttet, blev efter Danske Kancellis Skrivelse af 26. Juni 1790 genindviet, men har derefter kun været brugt ved sjældne Lejligheder.

Gaunø Slot ligger ved Østkysten af den lille Ø udfor Susaaens Munding, som har givet det Navn, og som ved en Brodæmning er forbundet med den øvrige Del af Vejlø Sogn. Hovedbygningens trefløjede Kompleks præges af den gennemgribende Ombygning, som Grev Otto Thott lod foretage 1755 og følgende Aar, men Murene er dog for en stor Del ældre, dels fra Renaissancetiden, dels fra Middelalderen.

Kirken, der er identisk med Nonneklosterets, findes i Sydfløjens østre Del

og gør sig gældende i det Ydre ikke blot ved de spidsbuede Kirkevinduer, men ogsaa ved Korpolygonen, der springer frem foran Flugten af Slottets Østfaçade. Det enskibede Rum, af Langhustype, har oprindeligt strakt sig længere mod Vest, idet Grev Otto Thott har forkortet Kirken². Polygonens Form, fem Sider af en Tolvkant, er sikkert paavirket af S. Peders Kirke i Næstved. Murværkets Karakter og de ganske enkle Detailler tyder snarest paa, at Kirken først er bygget nogle Aartier efter Klosterets Grundlæggelse. De store Munkesten er vistnok muret i regelret Munkeskifte (28—28,5 × 14 × 9—9,5 cm; Fugerne rillede med Kanten af Murskeen). I det Ydre markeres baade Polygonhjørnerne og Langmurenes Fag af Lisener paa en halv Munkestens Fremspring. Det ses, at den middelalderlige Sydmur fortsætter sig i det mindste et Fag længere mod Vest end Kirkerummet, idet Lisenen her har samme Fremspring som Kirkens; den Vestvæg, der nu afgrænser Rummet, er da ogsaa muret af Brokker og tydeligt indbygget under Hvælvet. Umiddelbart over Spidsen af Vinduerne, hvis Detailler beskrives i det følgende, findes et nu dækket Savskifte; selve Gesimsen er fjernet og Murene forhøjede med et lavt Stokværk, sikkert fra Tiden o. 1665, idet Jernankerbogstaverne i Murlisenernes øverste Partier: H N T F H R K (de to Grupper er adskilte ved et ankerformet Jern) henviser til Hr. Niels Trolle og Fru Helle Rosenkrantz; det øvre Stokværks nuværende, runde Vinduer synes at være moderne. I det *Indre* markeres Fagdelingen af usædvanligt svære Vægpillen, som i Koret og delvis i Skibet har skraafasede Hjørner, og som bærer de lige saa svære, retkantede Skjoldbuer, der i Mangelkanten er højt stultede, i Skibet kun svagt spidsende. Baade Væggene og Hvælvene er tykt overpudsede, og i Hvælvkappernes øverste Spidser sidder Rokokoornamenter af Stuk, fra Slottets Byggeperiode o. 1755. Hvor meget man dengang har omformet de gotiske Hvælvingsdetailler, lader sig vanskeligt sige. Ribberne hviler nu i Mangelkanten paa ganske flade, trekantede eller skjoldformede Konsoller, i Langhuset paa et svagt Konsolfremspring med en nedhængende Halvcirkelskive under sig. Baade Mangelkantens Ribber, der mødes i en halvrund Slutsten, de fladrunde Gjordbuer og de retvinklede Fags Krydsribber har en skarprygget Profil med indskaaret Hals, som lader ane en gotisk profileret Formsten bag Pudsen (svære Overribber; Kapperne er udlappede med mindre Sten).

Indtil Kapellets Istandsættelse 1913 stod tre af Polygonens *Vinduer* til-murede i fuld Højde, ligesom Skibets Sydvinduer delvis var lukkede. Ved Udhugninger fandtes det, at de oprindelige Vinduer over de stejle Saalbænke (Munkestensafdækning over trappemurede Skifter) og indenfor de falsede Yderkarme har haft en prismeformet Lysningsprofil, dannet af almindelige, skraat stillede Munkesten, og at de har været todelte med en retvinklet, uprofileret Midtstav. De ældste Vindjern har været fastgjorte umiddelbart uden-

for Prismeprofilerne og midtvejs paa Pillestaven. Under Buestikkene, der har ydre Prydskifte, havde Prismeprofilen været muret uden Forbandt med de lodrette Murkarme og var derfor ganske forsvundet, fraregnet Spor i Kalken.

I Vestfaget afviger Vinduesforholdene fra de andre Sydvinduer; det store Vindue har fra første Færd været kortere end de andre, og under det har der været et, nu tilmuret, mindre og smallere, med de samme Karmprofiler, men uden Stavværk. Denne særegne Vinduesgruppering er betinget deraf, at der i Kirkens nuværende Vestfag har været et med Ydermurene samtidigt †*Nonnepulpitur*, hvis Gulv har ligget o. 3 m over Kirkegulvet. Da der under Pulpiturhøjden paa Sydveggen findes Rester af en meget svær Skjoldbue, nu skjult bag Paneler, og da der tidligere midt under Pulpiturets Forkant ved Gravning har været iagttaget et Pillefundament, maa Pulpituret have været underbygget af Hvælvinger.

I Nordmurens Vestfag sidder der over Pulpituret et tilmuret Vindue svarende til det søndre, men iøvrigt har Kirken ikke haft Nordvinduer; selv det nordligste Polygonvindue var indtil 1913 kun en indre Niche, lukket med oprindelig Murværk. Derimod iagttoges to *Dørsteder*, begge i Langhusets Midtfag. Af

disse har det østre ind mod Kirken haft flere False, og Fladbuens øverste Stik har været skraafaset. Det vestre, der ligeledes var fladbuet, men enklere (over Fladbuens sporedes en mindre fladbuet Niche eller Glug), er tilmuret med Munkesten i Munkeskifte allerede i Middelalderen samtidig med Opførelsen af den østre Klosterfløjs Gaardmur. At denne Fløj er bygget lidt senere end Kirken, fremgaar ogsaa deraf, at dens Østmur har stødt sammen med Korpolygonens nordligste Vindue. Om Alderen af de nu brugelige Døre fra Gaardspladsen og fra Østfløjen kan intet sikkert siges.

Ved Niels Trolles Istandsættelse i 1660'erne, da Murene forhøjedes, er sikkert ogsaa Vinduerne blevet dels tilmurede af Hensyn til den store, nye Altertavle, dels moderniserede ved Bortfjernelse af Stavværket og Indsættelse af nye blyfattede Ruder (i mejslet Glasfals tæt ved Murenes Yderside). Ved Grev Otto Thotts Istandsættelse o. 1755, da Hvælvene pudsedes, blev der i Vinduerne indsat Trækarme, hvorover Spidsbuerne tilmuredes, og samtidig bragtes Kirkens Ydre i Overensstemmelse med Gaardens nye Farvevirkning; efter et malet Prospekt at dømme har Murene staaet hvide og Lisenerne gule, Tagene røde, hyllket siden ændredes til gule Murflader, hvide Lisener og sortglaserede

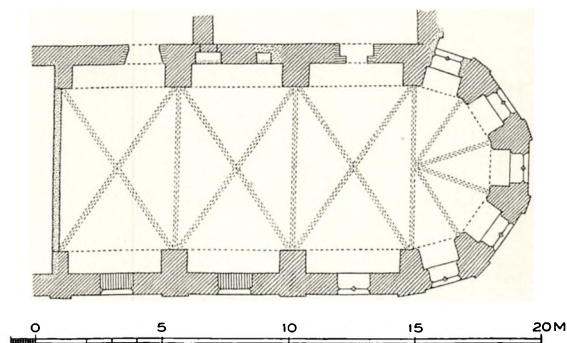

Fig. 2. Gaunø Slotskapel. Plan. 1:300. Maalt af J. Ingwersen 1913 (Aage Roussel 1933).

Vingetegl, medens Polygontaget er kobbertækt. Ved Baron T. Reedtz-Thotts Istandsættelse 1913 (Arkitekt: Jens Ingwersen) genaabnedes de fleste af de oprindelige Vinduer, og Stavværket rekonstrueredes med den Ændring, at Midtstaven afpassedes efter de prismeagtige Sider, og at de nye Blyruder fastgjordes i Stavenes Ryglinjer. Iøvrigt gjaldt Arbejderne 1913 væsentlig Kirkens indre Udstyr.

INVENTAR

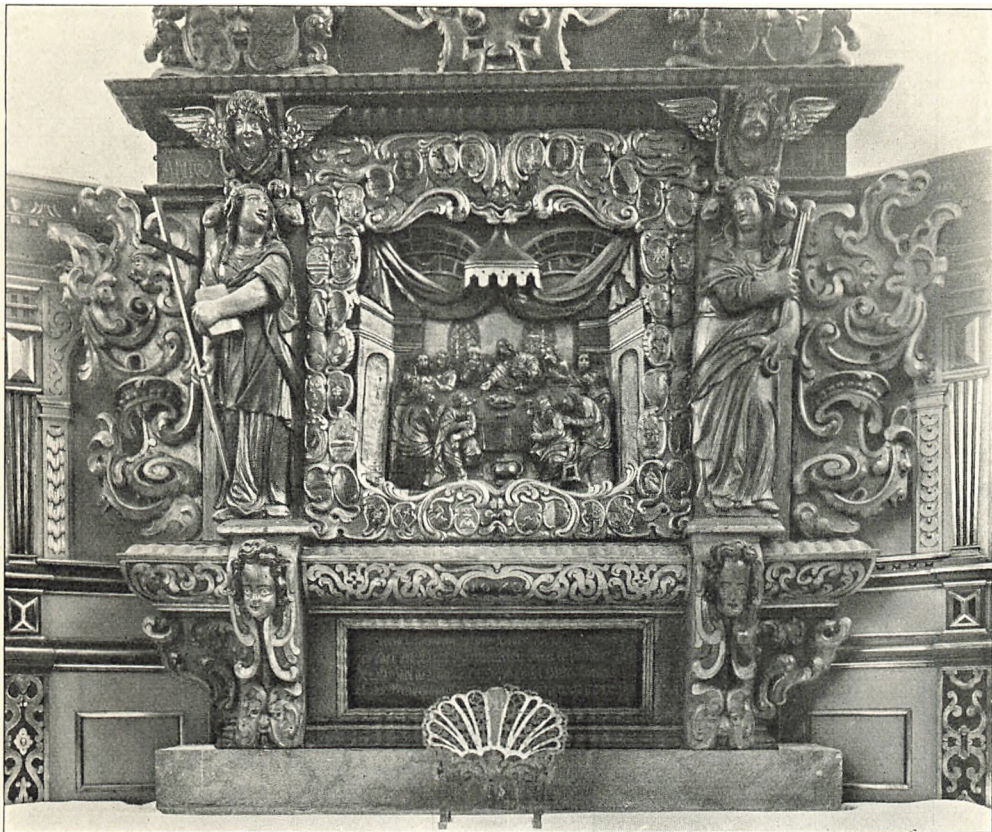
Alterbordet, hvis Murværk udfylder Østnichen, er vistnok af Kamp, men stærkt overpudset; Pladen er cementeret, men ses bag Altertavlen at være af Tegl. Bordet dækkes af rødt Fløjl, der paa Forsiden har et reliefbroderet Krucifiks af Guld- og Sølvtraad, sikkert fra en Messehagel fra 1700'erne, medens Flankesiderne har Otto Reedtz-Thotts og Sofie Henriette Roepstorffs Navnetræk 1819. 1736 fandtes et †*Alterklæde*, af gulblommet Silke med Guldkniplinger, og en †*Messehagel* af rødblommet Fløjl.³

Altertavlen (Fig. 3), fra 1670, er efter Stilen et Arbejde af Abel Schrøder. Opbygningen er ret sluttet, med gennemført Højdeakse, men Springlisterne og den rige, dog noget grove Bruskornamentik præger Tavlen stærkt. Storfeltets Nadverrelief flankeres af to Sidefigurer, Tro og Haab, og omgives af en Bruskramme med 44 Aneskjolde, hvortil hører to, paa Storgesimsen staaende Vaabepar: Trolle-Munk, Rosenkrantz-Gyldenstjerne (Niels Trolle, død 1667, og Helle Rosenkrantz). Det ornamentale Topstykke har et lille Kartouchefelt omgivet af en lignende Ramme med 16 Aneskjolde. Aarstallet 1670 er indskaaret i Gesimsornamentet over Fodfeltet. Stafferingen, Guld, Lasurer, rødt og Legemsfarver paa blaa Bund, er sikkert i Hovedsagen oprindelig, medens det malede Aarstal 1741 antagelig henviser til en Udbedring, da Topstykkets Opstandelsesbillede sikkert blev ommalet. 1913 fik Tavlen en let Istandsættelse.

Tavlen krones af et sengotisk *Korbuekrucifiks*, sikkert en gammel Ordning. Figuren, fra o. 1500, hænger ret dybt i Armene, har Tornekrone, svære bølgende Lokker, lidende Aasyn med sammentrukne Bryn, aabne Øjne; stærkt hvælvet Bryst; snævert Lændeklæde; venstre Ben bøjet, højre strakt. Kors-træet er glat.

Alterskranke af Smedejern, med Otto Thotts og Birgitte Charlotte Kruses Forbogstaver 1771.

Altersølv. *Kalk*, af kbh. Prøvesølv 1771, med svagt tunget Fod, seksbuklet Knop, sekskantet Skaft, halvkugleformet Kumme. Fod og Kumme har drevne og graverede Rokokoornamenter, samt Otto Thotts og Hustrus Vaaben og Forbogstaver; Mestermærke for Sivert Thorstensson 1771 (Olrik 464). Glat, samtidig *Disk*. *Oblatæske*, oval, af kbh. Prøvesølv 1708; Mestermærke for C. Schrader 1707 (Olrik 111); senere graveret Reedtz-Thotts Vaaben 1832.

Hude 1913

Fig. 3. Gaunø Slotskapel. Altertavle af Abel Schrøder 1670. Efter Istandsættelsen.

Alterkrucifiks af Elfenben, 29 cm højt, paa sortmalet Kors og Fodstykke af Træ; vistnok fra 1600'erne.

Alterstager, 34,5—35,5 cm høje, med stor Kugle og Balusterled; fra 1600'erne.

Bogstøtte, af udhugget Jern (Fig. 3), med gammel Staffering: grønt, rødt og Guld. Spansk Arbejde fra o. 1750, hjembragt af T. Reedtz-Thott.

Font (Fig. 4), fra o. 1650, formet som et sekskantet Bord, der bæres af seks Hermer forestillende Dyderne: Tro, Haab, Styrke, Klogskab (med Hane), Kærlighed, den sjette uden Attribut. Inde mellem dem staar en lille Figurgruppe: Johannes døbende Kristus. Snitværket er næppe af Abel Schrøder. Egetræets brogede Staffering er fra 1913.

Fad af sydtysk Arbejde, 41,2 cm i Tv., med Bebudelsen omgivet af Minuskelring; paa Randen indstemplede Rosetter og Blade samt Fabrikationsmærke: R S.

Prædikestol (Fig. 5) samtidig med Altertavlen og af samme Mester. De fire Fag, hvoraf det sidste dog er nyt, fra 1913, har paa Hjørnerne Snosøjler uden

Kapitæler; i Bruskværks-Nicherne staar store Figurer: »Moses«, »Gud« (d. v. s. Kristus med Verdenskuglen), »John« (Johannes Døberen) og en moderne Aronfigur. Underskrifterne er malede. Stolen bæres af Trolleslægtens Vaabentegn: den hovedløse Trolde med Bruskmaske paa Maven, i venstre Haand holdende en Dobbeltroset, i højre Haand sin lange Svans (sml. Vejlø, S. 767). Den samtidige Himmel har paa Undersiden en stor, gennembrudt Roset og over Gæmsen fire Topstykker med Niels Trolles og Helle Rosenkrantz' Anevaaben.

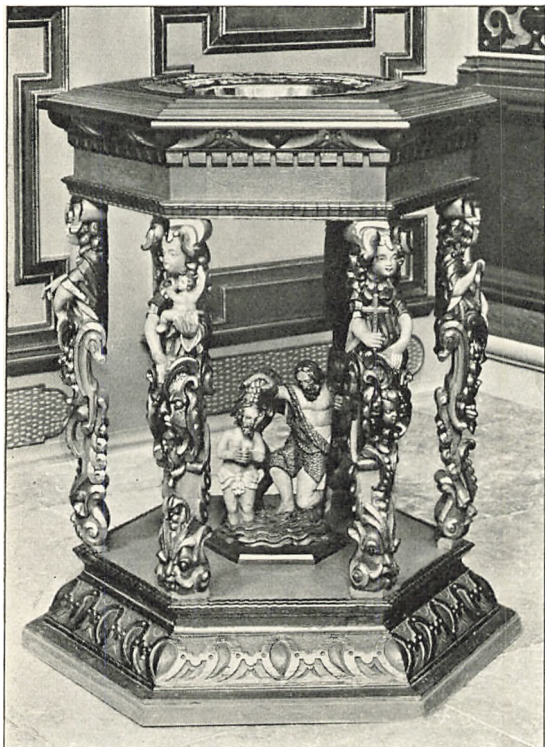

Fig. 4. Gauno Slotskapel. Font.

S. B. 1932

Stol og Himmel er stafferet 1913 som Altertavlen; Frisernes gyldne Fraktur (Esaias 2, 3; Ps. 85, 9) er dog oprindelig.

Stoleværket, der har faaet sin nuværende Ordning 1913, indeholder Dele fra 1576 og fra 1651—1653. De fire ældre Gavle, af Fyr, i Ungrenaissance, er halvrundt afsluttede og har foroven en reliefskaaret Halvroset, derunder en Frise med fortløbende Reliefversaler: »Verbum Domini manet in eternum«, og derunder kvadratiske Ornamentfelter med Akanthusværk, de to med Dragehoveder, de to med Skjolde. Af disse sidste er det ene gotiserende usymmetrisk, det andet renaissanceagtig symmetrisk; begge har et S H I (omvendt Jesusmonogram) som Skjoldtegn. Under et af Felterne er indskaaret: 1576. Den

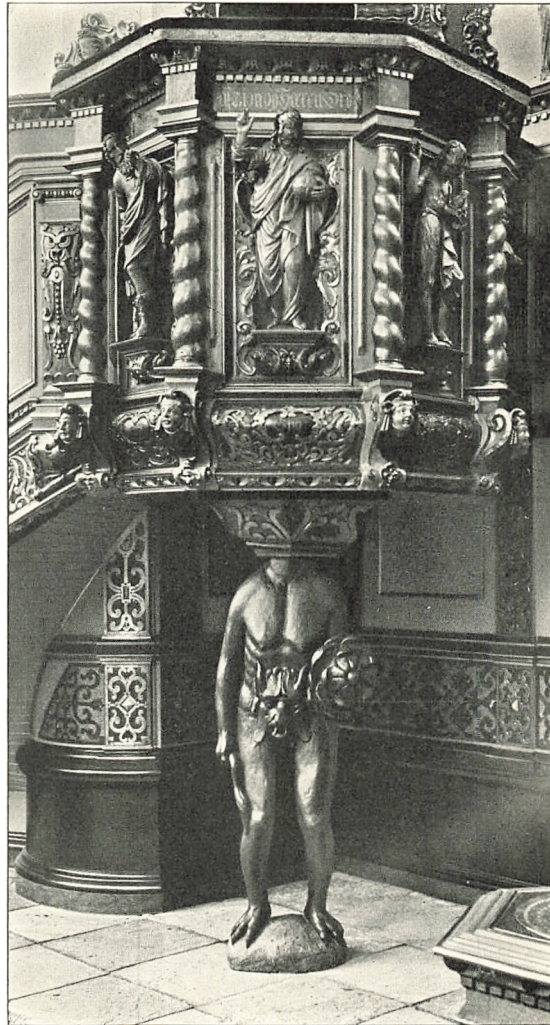
ynge Gruppe, hvis Snitværk minder om Abel Schrøders, har Halspilastre, hvis Skafter vistnok har haft Stave af indlagt Træ, og krones af Bruskværkstopstykker. De østligste af disse er større og har reliefskaarne Vaaben for Henrik Lindenov og Sidsel Lunge, og i smaa Felter derunder findes de tilsvarende Forbogstaver samt Aarstallene 1651 (paa Kvindesiden) og 1653 (paa Mandssiden). De seks andre Topstykker har Englehoveder. Gavlpanelernes Fyldinger er oprindelige, men deres andre Enkeltheder er fra 1913. Samtidig kom der nye Døre i Staderne, og en Række Topstykker fra Væggavlne, svarende til men enklere end den yngre Gruppe, anbragtes forskellige Steder i Kapellet.

Brudebænk (Fig. 6), af Fyr, i Ungrenaissance, omtrent samtidig med de til-

svarende Stolestader fra 1576, men næppe af samme Snedker. Dens oprindelige Brug fremgaar af Friseindskrifterne, som tillige viser, at Bruden har skullet sidde ved Brudgommens venstre Side. Paa Rygpanelets Bagside staar med Reliefversaler: »Der Ehest-sandt(!) ist ein Gottis Shul drin man Gotselgkeit uben soll«, paa Forsiden: »Coniugium humanæ divina acadamia(!) vitæ est, uxoris castitas amoris vinculum indissolubile est« (»Ægteskabet er Menneskelivets guddommelige Skole. Hustruens Dyd er Kærlighedens uopløselige Baand«); paa Mandsgavlen: »In sudore vltus vesceris pane« (»I (dit) Ansigts Sved skal du æde (dit) Brød«), paa Kvindegavlen: »Cum dolore paries elios« (dvs. filios, »Med Smerte skal du føde Sønner«). Rygpanelet er smykket omtrent ens paa For- og Bagsiden med fire Arkadefelter og fire Frisefelter, hvis Akantusværk i Fladsnit vistnok er gjort efter kalkeret Mønster. Gavlplankerne har under Indskrifterne firkantede Felter med Akantusværk omkring Skjolde, hvori der paa Mandssiden er et Kristusmonogram, paa Kvindesiden en Frugt. En oprindelig Snedkerstaffering, sort og mønjerødt, iagttoges før Istandsættelsen 1913.

Vestpulpituret, oprindelig et enkelt Snedkerarbejde med Otto Thotts malede Vaaben 1771, blev, ligeledes 1913, ændret, saa at de stærkt fremtrædende Østhjørner afrundedes og fik nyt Rækværk, ligesom nyt Snitværk blev paasat.

Ved Kapellets gennemgribende *Istandsættelse* 1913 blev Træværket ensartet malet, alle Væggene under Pulpiturhøjde klædte med Panelværk, hvori der i Vestpartiet ophængtes religiøse Malerier, og Prædikestolen fik ny Opgang.

Hude 1913

Fig. 5. Gaunø Slotskapel. Prædikestol af Abel Schroder. Efter Istandsættelsen.

Pengetavle, af Eg, i Bruskarok, sikkert af Abel Schrøder og samtidig med Altertavle og Prædikestol. Rygskjoldet, 36 cm højt, er formet som en Miniaturaltertavle, foran hvilket der staar en Figur af Kristus med Verdenskuglen.

Lysekrone, af broget venetiansk Glas, skænket o. 1830 af O. Reedtz-Thott, der havde købt den her i Landet.

To *Lysearme*, af drevet Messing, med Rokokoværk omkring tomme Skjolde.

Inventar af uvis Herkomst.

I de moderne Vægpaneler er brugt otte Fag, fra o. 1630, af et †*Pulpitur*, som har staaet i en af Baroniets Kirker. I de fladsnittede Arkader er der oprindelige Malerier, kraftigt

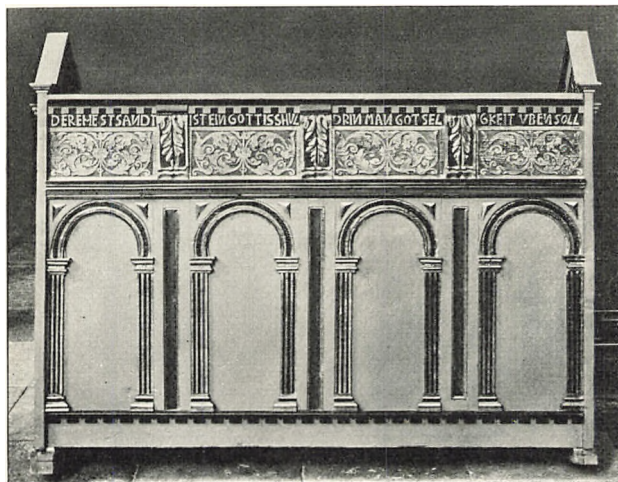

Fig. 6. Gauno Slotskapel. Brudebænk.

S. B. 1932

udførte, maniererede Apostelfigurer med Tegn og opslaaede Bøger, hvori Bibelsteder. Den gamle Friseindskrift og de oprindelige Navne blev overmalede i 1913, da Træværket fik den ensartede Staffering; samtidig tilføjedes fire nye Apostelmalerier, fra C. Møllmans Værksted. Over Panelerne staar fire *Topstykker*, fra o. 1650, med Englehoveder i Bruskværk, fra Sværdborg Kirke, og som

Rygtavle i Prædikestolen sidder et Felt i Bølgelisteramme, med samtidigt Maleri, forestillende Esaias. I Pulpiturets moderne Indgangsportal er indsat Rester af Stolestader i Højrenaissance fra en af Omegnens Kirker.

Paa Kapellets Vægge er 1913 anbragt en Række *middelalderlige Træskulpturer*:

Krucifiks (Fig. 7), tidliggotisk, fra o. 1300. Figuren, o. 140 cm høj, har ringformet Krone med bladagtige Takker, lukkede Øjne, næsten vandrette Arme med strakte Fingre, svagt svajet Legeme, roligt-foldet Lændeklæde. Korstræet har spinkel Midtstamme med store Skraakanter og ender indenfor lige Led i runde Skiver med Evangelisttegn. Stafferingen er nymodens.

Bispefigur, senromansk, af renset Eg. Den frontale Figur, 96 cm høj, med lav Hue, spinkle Foldekast, staar paa nyt Fodstykke.

Maria, 77 cm høj, siddende, i folderigt, ret roligt Klædebon, med nøgent Barn. Renset Eg. Gotisk, fra o. 1450. Maaske fra Vester Egesborg Kirke.

Gud Fader, 81 cm høj, siddende med Kristi døde Legeme over Knæene. Nyt Fodstykke. Gamle Farver under Egemaling. Sengotisk, o. 1500.

Helgeninde, med Turban og Buddike, og *Mariafigur*, købte af T. Reedtz-Thott i Tyskland. Det samme gælder vistnok ogsaa en Figur, 103 cm høj, af *Johannes Evangelist*, med Posebog og Kalk (delvis ny) og et Par store *Trækandelabre* fra 1700'erne. De øvrige Skulpturer er derimod gamle paa Gaarden.

I Haven staar et fonteformet, romansk *Vievandskar* af een Sten, 52 cm højt. Skaftet begrænses af en øvre og nedre Rundstav, medens Kummen, Tvm. 63 cm, har øvre Tovstav og Siden delt af lignende dobbelte, lodrette Stave. Endvidere findes her et Granitkapitel og et Granitsøjleskaft.

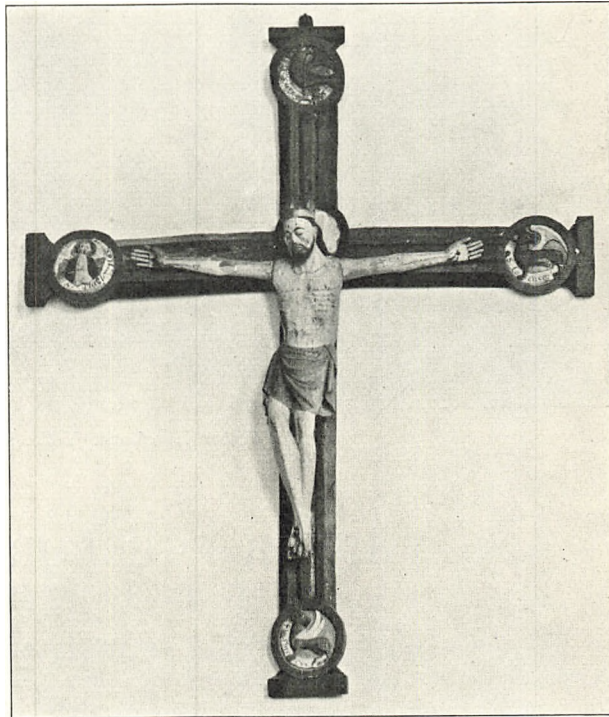

Fig. 7. Gaunø Slotskapel. Krucifiks.

S. B. 1932

GRAVMINDER

Gravsten med Indskrift: »Fru Margrethe Becks af Førsløfgaar«. Reliefversalerne staar under et Felt med to Vaaben, Beck og Ravensberg, og mellem dem et Spir med Aarstallet 1536. Arbejdet minder om Morten Buserts Værksted og er sikkert lidt yngre end Aarstallet, der antagelig er Fru Margrethe (Ravensbergs) ellers ukendte Dødsaar. Hendes Søn, Jokum Beck til Førsløvgård, var forlenet med Gaunø 1544—47. Gullandskalksten, 164 × 89 cm, i Midtgangens Gulv.

KILDER OG HENVISNINGER

Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetning, for Istandsættelsen, 1913 af C. A. Jensen. Revideret af V. H. 1932.

P. E. Jensen: Gaunø. Kloster og Herregaard. Kbh. 1902. — V. Lorenzen: De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie. 1920. S. 70—73. — Otto Andrup: Danske Herregaarde ved 1920. I. — J. Ingwersen: Gavnø Slotskapel og Riddersal. Architekten XVIII, 1915, S. 445.

¹ P. E. Jensen. S. 178. ² P. E. Jensen S. 213. ³ P. E. Jensen S. 117.

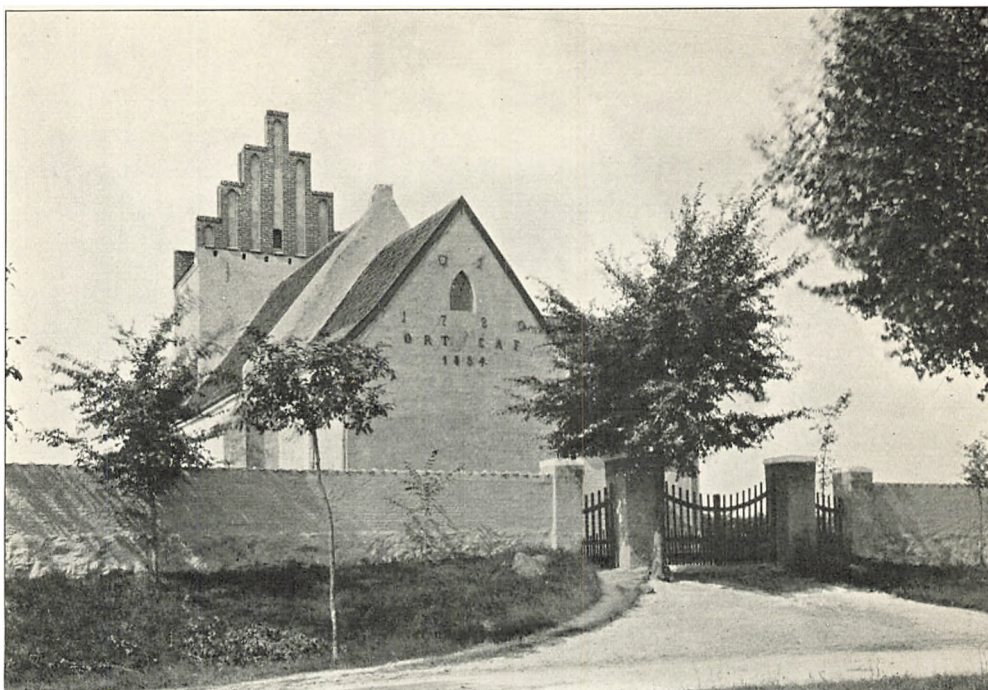

Fig. 1. Vester Egesborg. Ydre, set fra Øst.

H. M. 1911

VESTER EGESBORG KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken, der er *Anneks* til Vejlø, kom ved Skøde af 3. Maj 1684 fra Kronen¹ til Gaunø, var 1708—46 atter under Kronen, men blev 24. Dec. 1746 skænket til Otto Thott. Fra Gaunø overgik den til Selveje 1. Januar 1910.

Kirken ligger ligesom Kirkebyen i Sognets sydlige Del, tæt ved Fjordbredden. Byggetomten er dog ikke i selve Byen, men lidt Nord for denne, paa en Banke, hvorfra der er vid Udsigt. Den høje *Kirkegaardsmur* er nymodens, af smaa Mursten; den blev opført 1861 (Kaldsbog), men hviler i Øst og Vest paa en høj Fod af raa og kløvet Kamp, som vistnok er ældre.

Bygningen bestaar af Kor og Skib, det sidstnævnte fra senromansk Tid, samt Sakristi paa Korets Nordside og Taarn, begge fra sengotisk Tid.

Kor og Skib har tilsammen dannet en *Murstenskirke* fra o. 1250—1300, men Koret (selv Nordmuren bag Sakristiets Tag) er saa stærkt ombygget, at der næppe er levnet mere af det oprindelige Murværk end Grundsten. Det rummelige Skib, hvis Murhøjde er o. 4,70—5 m, staar nogenlunde bevaret. Murene er af Munkesten i Munkeskifte (Stenmaal paa vestre Taggavl 25,5—26—26,5—

27 × 12—12,5—13 × 8—8,5—9 cm; fem Skifters Højde: 50 cm; Fugerne forvitrede). Især paa Nordsiden og paa Gavlene er der en stærkt flikmuret, skraakantet, oprindelig maaske hulkantet Sokkel, over Syldstenene ved Nordvesthjørnet 80 cm høj. Af Vinduer findes ingen sikre Levninger. Over det nye vestre Nordvindue ses dog et stort rundbuet Stik, som sidder lige over Dørstedet. Dørene spores nu ved store Brud i Sökkelen. Ved en lille Udhugning af Norddørens Buestik er det konstateret, at dette har været spidst, dobbeltfalset med skraakantet Middled og med et ydre Prydstik af Bindere. Bag Taarnet ses den gamle Vestgavl, hvis Taglinier har været afdækkede med et Fladskifte. I Gavlfladen findes en anselig, korsformet, en halv Sten dyb Blænding, hvis vandrette Korsarm er 275 cm lang, og hvis Felt er hvidkalket; over Blændingen sidder en lille korsformet

Glug. Udvendig paa Triumfgavlens søndre Del ses i Gesimshøjde et afrundet Skifte med opadvendt Profil, der viser, at Gavlen tidligere har haft et forsænket Felt. Nu er den ommuret og har glat Kam med Top-tinde. Skibets Støttepiller, hvis Alder er vanskelig at afgøre med fuld Sikkerhed, har i lidt over deres halve Højde et afrundet Sokkel-

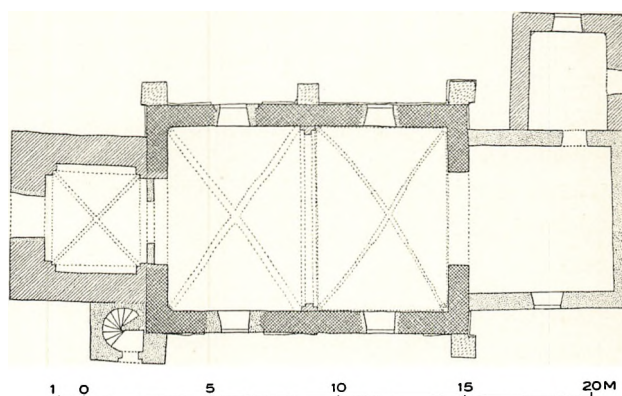

Fig. 2. Vester Egesborg. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

led; den ligeledes afrundede Gesimsprofil svarer til Skibets nuværende, men er mindre omhyggeligt udført. I det Indre er den spidse Korbue sikkert oprindelig, idet Vangerne er i rigtigt Forbandt med Væggene.

Gotiske Omdannelser og Udvidelser, alle af Munkesten i Munkeskifte. *Skibets Hvælv* er begge sengotiske, men ikke helt ens. Mellemgjorbuen, der er falset i begge Kanter, hviler paa Vægtpiller, men iøvrigt er Hvælvene indbyggede i Væggene. I Østfaget er Vægbuerne markerede ved et lille Fremspring, og Ribberne, der hviler paa Binderkonsoller med afrundet Profil, har fornedet Kvantstens-, foroven Halvstens-Bredde (ingen Overribber). I Vesthvælvet er Ribberne mod Sædvane en hel Sten brede (paa Oversiden Topkvadrat og Rest af lette Overribber).

Skibets smukke sengotiske Tagværk er af Krydsbaandstype, med Huljerns Stregnumre og runelignende Tegn. Koret har haft et lignende, men senere omsat Tagværk, nu nyere nummereret med hugne Streger i Syd- og Halvmaanetegn i Nordsiden.

Sakristiet stammer fra Tiden efter Aar 1500. Gesimsen er bloktandmuret; den syvtakkede Gavlfod har over et Savskifte et vandret delt Blændingssystem, dels Rektangler af ringe Dybde, dels dybere Kamtakblændinger, under hvis vandrette Afslutninger der er Kridtkonsoller, profilerede eller diamantsnittede; i det mindste nogle af de sidstnævnte har zigzagmurede Felter. Rummet, hvis Loft nu er gipset, har været hvælvet. Tagværket er af Dragerstoltype med Huljernes Stregnumre.

Taarnet har forneden i Murene en Del Kamp, og foroven vistnok nogle Kridtstensbælter. Taarnrummet, der nu tjener som Vaabenhus med Adgang gennem en nymodens Vestdør, har ingen Vinduer i Nord og Syd. Taarnbuen er spids, Hvælvingen har Halvstens Ribber, forneden lige afskaarne. *Trappehuset* med Vindeltrappen er nymodens ommuret, men har afløst et ældre. Ved Overdøren sidder en Kridtkvader med indsnittet Billede af en senmiddelalderlig Økse. Mellemstokværket, der faar Lys ad en lille Vestglug, har i nordre og vestre Væg spidsbuede Spareblændinger, i Syd en smallere fladbuete Blænding Side om Side med Trappedøren; under Loftet er der Bombjælkehuller, skraat udløbende i Hjørnerne. Klokkestokværket har tre fladbuede Tvilling-Glamhuller og under østre Gavlfod Bombjælkehuller som de nysnævnte. Taarngavlene er begge moderne ommurede, Vestgavlen 1857—58 (Kaldsbog). Tagværket er det oprindelige, af Krydsbaandstype med Huljernes Tegn; i Detailler afviger Taarnets Tagværk noget fra Skibets.

Paa Korgavlen læses i Jernankre: O T 1780, O R T C A F 1854, henvisende til Kirketiendeerne Otto Thott og Otto Reedtz-Thott. 1780 betegner rimeligvis Aarstallet for Korets Ommuring med smaa Mursten og stemmer med Korrummets Stukloft, der har Hulled over en ganske enkel Gesims. 1854 angiver en Hovedstandsættelse, ved hvilken Vinduerne blev omdannede efter stejlt spidsbuede Støbejernsstel og Indgangen flyttet til Taarnet (omtalt i Kaldsbogen 1852—55).

Bygningen staar nu mørkt rødkalket, med hvidkalkede Detailler. Tagene er teglhængte. Paa Skibets og Taarnets Nordsider ligger Munketegl.

INVENTAR

Alterbord, muret af Munkesten (13,5 × 9 cm), opad Østvæggen, med en fladbuete Niche forneden i hver af de to Kortsider, hvis Murflader nu begge er afskrællede.

Altartavle (Fig. 3), Snitværk af Abel Schröder fra o. 1650—60. Kompositionen ligner Vejlø-Tavlen, men er nok saa anelig og rig. Postamentets Fodtvætnings-scene flankeres af Statuetter, Petrus og Paulus. I Storstykkets Nadverrelief

er Bordets Kortside vendt fremad, saa at det og Figurerne har et helt andet Perspektiv end det omgivende Rum; i Forgrunden ses foruden Judasdjævelen en Hund, som gnaver Kødben. Sidelufferne, der flankeres af Evangelisthermer, indeholder Relieffer af Hyrdernes Tilbedelse, Kristi Daab, Bønnen i Getsemane og Korsdragningen. I Stovvingerne staar Moses og Johannes Døberen. Vingernes Bruskværk er skaaret i gennembrudt Arbejde, ligesom det runde Felt bag Topstykkets Krucifiksgruppe sikkert har været gennembrudt; Bagklædnin-

Fig. 3. Vester Egesborg. Indre, set mod Ost.

H. M. 1911

gerne er kun af Pap. Som Topfigur findes den opstandne Frelser. Foran Topvingerne staar Bruskkartoucher med Kongeparret F. 3's og S. A.s Navnetræk; midt i Gesimsfrisen sidder Vordingborg-Lensmanden Fr. Reedtz' Vaaben, og i Fladsnitornamenterne over Fodstykket læses: P. N. S. B. og N. H. S, rimeligvis Kirkeværgenavne. Tavlenes Anskaffelse omtales ikke i Kirkens Regnskab.

Træet er nu hvid- og brunmalet med nymodens Bogstaver. 1755 læstes under Loftet i Koret paa Muren: 1679 er V. Egesborg Altertavle blevet bevilget af Stiftsskriver Claus Toft at stafferes, Sognepræst Peder Jacobsen Spjelderup, Kirkeværger Hans Pedersen i Egesborg og Peder Jensen i Mørup².

†*Marie Billede* med Barnet paa Skødet, som med venstre Haand rækker op til hende, og holder Jordkloden i den højre³. Sml. Gaunø S. 778.

Altersølv. Kalk, af kbh. Prøvesølv 1737, 24 cm høj, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, riflet Knop; det samtidige Bæger har graveret Christian VI.s kronede Spejlmonogram, under Fodranden er indprikket: »Wester Egesborg Kircke«; Mestermærke for N. Junge 1733 (Olrik 382). *Disk* og *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1855 med Mestermærke A I; under Diskens Bund graveret: Egitsborg 1855. *Porcellænskande* blev skænket 1840 (Kaldsbog).

Alterstager af Støbejern, 70 cm høje, i Empirestil med Skafter formede som Englehermer. Fra o. 1825.

Alterkrucifiks af Støbejern, 113,5 cm højt, fra samme Tid.

Alterskranke af Støbejern med samme Navnetræk som i Vejøl, men fra 1853 og med lidt afvigende Ornamentik.

Font af Smedejern (Fig. 3) fra 1670'erne, tilflyttet fra Gavnø og oprindelig sikkert bestemt til Vejøl (se S. 766). To af Jernbaand dannede Halvkugler forenes ved et Skaft med fremspringende Blomster. Paa den brede Ring under Overkanten (44 cm) er fæstet fire Skjolde med malede Mærker, svarende til de ligeledes malede Versaler: »S. Her Niels Trolle (et Anker) F: Hille Rosenkrantz«. Fonten er alt saa smedet i Fruens Enkesædetid 1667—85.

Fad af nederlandsk Arbejde, 44 cm i Tv., med Midtroset i Bunden og spidsovale Bukler langs Randen samt punslede Buéslag og Cirkelrækker. Fra o. 1600.

Prædikestol (Fig. 3—4) i Bruskarok, af Abel Schrøder 1632, nær beslægtet med de jævndrende Stole i Nestelsø og Mogenstrup. I Storfelternes rigt ornamenterede Arkader staar Figurer: S. Mikael og Dragen, Kristus (Salvator Mundi) og de fire Evangelister. Hjørnehermerne forestiller Tro, Haab, Kærlighed, Retfærdighed, Klogskab og Styrke; Klogskaben har Janushoved med Ansigt i Nakken, og paa Skaftet ses den kloge Fugl, Tranen, med Kugle i Kloen. I Postamentets Fladsnitornamenter er indsnittet Versaler: »Her Jacob Tilsen Brun Sogneprest«, »Eske Povelso(n) Mørup KW«, »Peder Nielson i Egesborg«, »Anno 1632«. Den samtidige, sekssidede Himmel, paa hvis Underside der er en Midtroset, krones over Hjørnerne af tre Englebørn med Kristi Lidelsesredskaber og mellem dem af bruskede Topstykker med I H S, kronet C 4 og Vordingborg-Lensmanden Fr. Reedtz' Vaaben. Nymodens Egetræsmaling, fra o. 1850, med lidt Staffering og Forgyldning samt Skriftsteder. 1755 stod under Kongens Navnetræk (paa Himmelen), at Præsten og Kirkeværgerne 1632 lod Prædikestolen opmale og pryde.

Stolestaderne, der blev omdannede 1857, har Fyrretræsgavle fra o. 1625, med toskanske Pilastre og brede Frisefelter under trekantede Topstykker; den fladsnittede, slyngede Ornamentik er ret naivt skaaret. Dygtigere gjorde og mere barokke er de to østligste Gavlpår, som er jævndrende med Prædikestolen og vistnok gjorde i Abel Schrøders Værksted; de har joniske Pilastre

med en kraftig Midtstav og svagere Sidestave, omgivne af Fladsnitslyng, og Topgavle med Kerubhoveder. Til disse sidstnævnte Gavle svarer et enkelt Arkadefelt i Østpanelet.

1755 havde to Stole Indskrifter med danske Vers, Anna Hansdatter, Rasmus Madsøn 1679. †*Degnestol* fra 1577 blev fornyet 1842 (Kaldsbog).

Bord i Sakristiet, af Eg, med slanke, balusterdrejede Ben, glat Fodkasse, fra o. 1625—50; Pladen er fornyet af Fyr. 1755 siges, at der tidligere holdtes Præstekonvent her, hvorfor der var et Bord med Bænke i Sakristiet.

1755 nævnes et *Sejerværk*, »som nu staar«.

Klokker 1) Mellem Buefrise (med Korsblomst og Grenefyld) og Bladrække, og fortsat i en uindrammet nedre Linje: »Jørgen Skreder og Hans Nelsen Kirkerwerger udi Vester Egisborre Kirke lod støbe(!) dene Klaake Anno 1621 stobt mich Rudolf Borcharts« (N'erne og To-tallet i Aars-tallet er spejlvendte). Tvm. 82 cm.

2) Mellemlignende Friser: »Si Deus pro nobis quis contra nos Me fecit(!) Rudolphus Burchardo Anno 1620« (ligeledes vendte N'er). Derunder et Cirkelrelief, Tvm. 10,5 cm, med Marcus Curtius (se S. 462), og modsat et Relief, 20 cm højt, af Maria i Solgisel paa Maaneseqlen; to svævende Engle holder en Krone over hendes Hoved. Tvm. 100 cm.

Fig. 4. Vester Egesborg. Prædikestol.

GRAVMINDER

†*Sten* i Kormuren, nævnt 1755 og 1758, med latinsk Indskrift² over Peder Nielsen Calundan, Præst til Weylø og denne Kirke Egesburg, født i Kalundborg

22. Jan. 1618, død i sit 46. Aar, Præst i 23, Provst i 7 Aar, og hans anden Hustru Dorothea Jacobsdatter født i Hellemagle 1623, død og 6 Sønner og 2 Døtre. Dansk Paamindelsesvers.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA), 1719—76 (RA og LA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1808 (NM). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiesen 1911. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

P. E. Jensen: Gavnø. 1902. S. 270—74 med Benyttelse af 1758-Indberetningen.

¹ Kronens Skøder II, 538. Jensen: Gaunø. S. 266. Præsteindberetningen 1755 fortæller, at der en Snes Aar før var en Sten med indhugne Bogstaver: Herr Eger til Ære (»maaske Bygherren, der har boet i Egersborg«), og at Kirken blev istandsat de sidste Aar, den var Kronens. ² Gengivet i Jensen: Gavnø. S. 274. ³ Præsteindberetningen 1808. 1847 meddeles desuden i en Indberetning til NM., at der i Kirken fandtes et Helgenbillede, hvis Hoved var bevægeligt og heftet med Staaltraad.

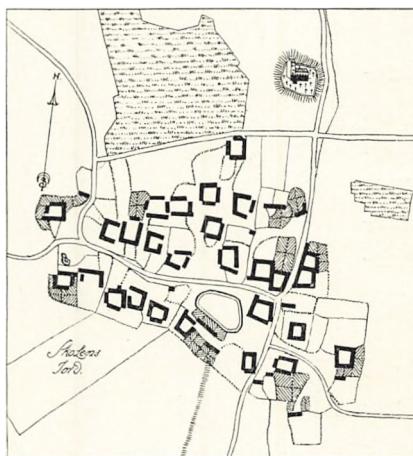

Fig. 5. Vester Egesborg 1800.

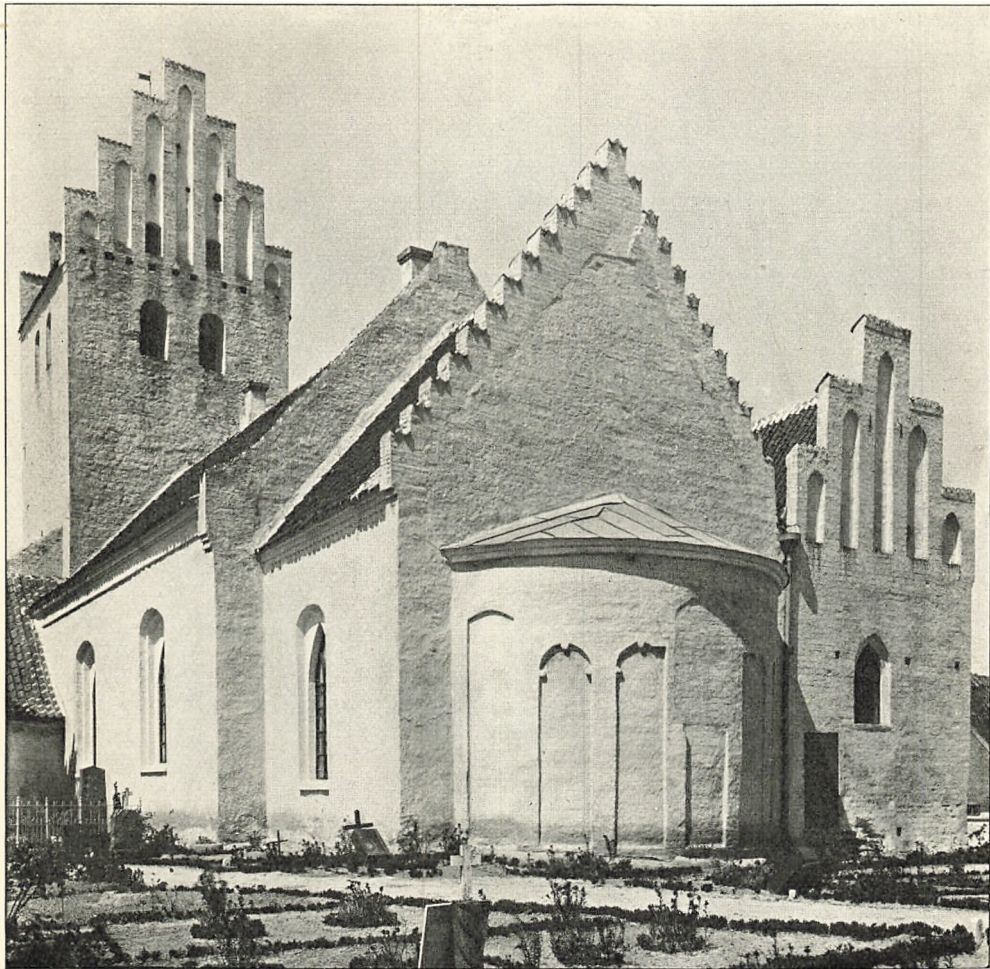

Fig. 1. Hammer. Ydre, set fra Sydøst.

Hude 1904

HAMMER KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken er Herredets Navnekirke. Ved Skøde af 3. Maj 1684 overdrog Kongen Jus patronatus til Gaunøs Ejer, Knud Thott, men den tilbagekøbtes 1710 og lagdes senere under Ryttergodset. Ved dettes Bortsalg fra Kronen 1774 kom Kirken under Lundbygaard¹, og den overgik til Selveje 1. Juli 1917.

Kirken ligger østligt i Kirkebyen, synlig langvejs fra, skønt Kirkegården ikke hæver sig synderlig over de nærmeste Omgivelser. Kirkegaardsmuren er mod Syd, Øst og Nord delvis bæltmuret af Munkesten og Kridtkvadre. I den munketeglsdækkede Nordmur var der endnu 1911 ind til Præstegaarden

en fladbuget Dørportal, som senere er helt ommuret. Indkørselen fra Syd flankeres af to svære, rustikmurede Piller fra o. 1800.

Den anselige *Bygning* har Apsis, Kor, Skib og Taarn fra romansk Tid. I gotisk Tid er tilføjet et Sakristi paa Korets Nordside, medens Skibet har faaet Vaabenhuse baade mod Syd og Nord og Taarnet et Trappehus mod Syd.

Den romanske Kirke, der er en af de ældste paa Egnen, har oprindelig kun omfattet Apsis, Kor og Skib. Planen er ikke helt regulær, idet Korets og Skibets Længdeakser divergerer. Murene er af *Kridtkvadre* iblandet *Faksekalk*

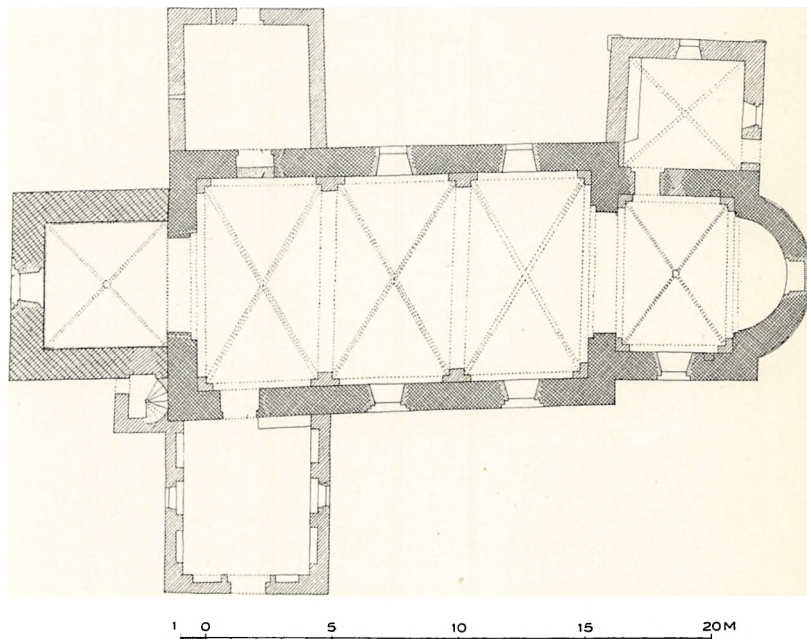

Fig. 2. Hammer. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

og *Kamp* over lodret stillet Syld. De vekslende Materialer synes at være ordnede i Skifter eller Bælter, hvis Højder og Fordeling dog er meget uregelmæssig. Paa Korets Sydmur, paa Skibets Vestgavl og flere Steder over Hvælvene ses Sildebensmuring med brede, svagt hulede Fuger.

Den efter sjællandske Forhold usædvanlig kultiverede Apsis har over en 5 cm fremtrædende Skraakantsokkel Lisener, som deler Murfladen i syv Felter og foroven bærer Rundbuer. Ved Buetoppene og Vederlagene springer runde, næsten helt cirkulære Skiver ind i Feltet (Fig. 3). Den sydligste Bue er ændret i nyere Tid og den midterste bortbrudt af et sengotisk, fladbuget, nu tilmuret Vindue. Spor efter et ældre, maaske oprindeligt Apsistag med betydelig større Rejsning end det nuværende ses paa Korgavlen. Det korte, men brede Kor har et med Munkesten tilmuret, romansk Nordvindue, indvendigt 78 cm

bredt. Ved en Udhugning af dette Vindue 1933 viste det sig, at Lysningskanterne var ommurede med Munkesten, og samtidig opdagedes det, at der paa to af Buestikkets Kridtkvadre og paa en tredje, tilstødende Sten er indridset et Baandslyngornament i 1000-Tallets Stil beslægtet med Runestensornamenter af »Ringerike-Type« (Fig. 4). Dets flygtige Udførelse og skæve Placering viser, at det ikke er et virkeligt Bygningsornament, men en Mejselprøve, gjort af en Stenmester, inden Byggestilladserne var fjærnede. De paa selve Stedet næsten utilgængelige *Kvadre er udtagne og opbevares nu paa Nationalmuseet.

Det lange, rummelige Skib, hvis Murhøjde er o. 6 m, maa i hver Langmur have haft tre Vinduer, hvoraf kun det vestligste Par lader sig konstatere, højtsiddende over Dørenes Østkarme og begge tilmurede. Det nordre er velbevaret, med Karme afvekslende af Kridt og Kalksten og med Buestik helt af Kridt (148 cm højt, 400 cm over Jorden; tilmuret med Kamp i Ler). Ved en Udhugning 1933 fandtes, at Vinduet kun er svagt smiget, og at der i Lysningen sad et stærkt medtaget *Sprosseskors (nu i Nationalmuseet), af 4 × 3 cm svært Egetræ, hvis Ender har været indstukne i Murværket. Baade Korsets lodrette og vandrette Arm, der har været samlede med Overkæmning og Jernspigre, har paa Ydersiderne talrige andre Rester af Jernsøm, men ingen Glasfalse. I de murede Lysningskarme er der hugget en, kun 3 cm dyb Rille, hvori der sidder andre Sømrester; Vinduet har maaske været lukket med Skind. Norddøren staar velbevaret, kun lukket med en tynd Spærremur; Buen har udvendigt en Topskive af lignende Art som Apsisblændingernes, men tilsvarende Skiver ved Buefoden er forsvundne, idet der her er skaaret Skraasnit ind i Kridtstenskvadrene, sikkert fordi der senere har været lagt en Bjælke. Ogsaa indvendig er Døren rundbuet. Syddøren er endnu i Brug, men glatpudset og omdannet med gotisk Dørfløj.

I Kirkens *Indre* er Apsidens Halvkuppel bevaret. Apsisbuen har Fals, hvori der er indlagt et nu ret ødelagt og delvis skjult, 14 cm svært Rundstavled,

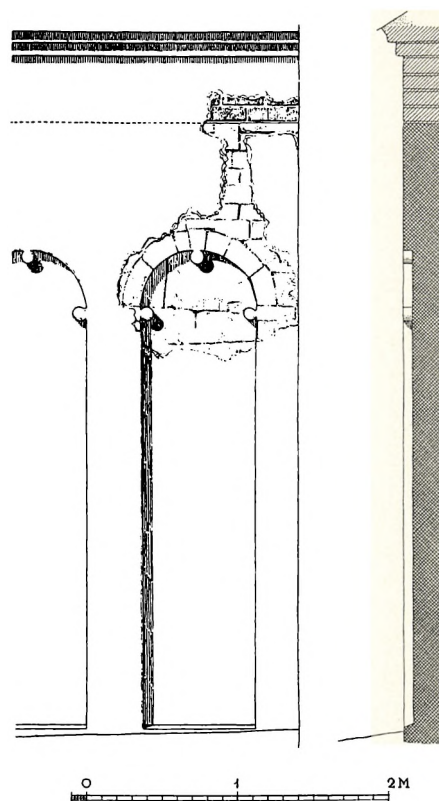

Fig. 3. Hammer. Apsidens nordvestlige Blænding. 1:50. Maalt af C. G. Schultz 1934.

baaret af slanke Trekvartssøjler (Fig. 5) med krukkeformet Base og trapezformet Kapitæl, begge med svær Ring mod Skaftet. Indtil 1933 har Væg-

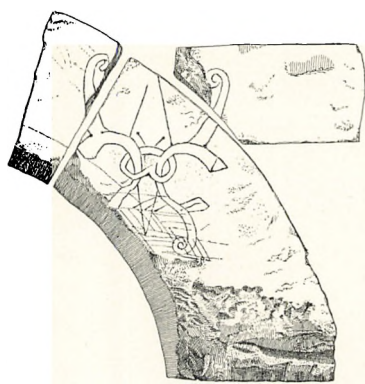

Fig. 4. Hammer. Korets Nordvindue. 1:10. Maalt af C. G. Schultz 1934.

pudsens skjult, at der i Kapitælerne er indskaaret Stængler med Volutter. Baade denne Ornamentik og Søjleringene minder om engelske Former fra Tiden 1050—1100. Ogsaa Korbuen er rund, med False mod Skibet og Kragbaand med nedadvendende Skraakant, der oprindelig har fortsat sig i Falsene. To firkantede Gemmenicher i Korets Vægge er maaske yngre.

Det høje slanke *Taarn*, hvis Nordside (Fig. 6) staar meget smukt bevaret, er vel romansk, men noget yngre end selve Kirken. Murene er af ret regelmæssigt tilhuggede *Granitkvadre* lagte i gennemløbende Skifter, med enkelte Kridt- og Kalkstenskvadre, især i Hjørnerne; Fugerne er

kvaderrillede. Til Taarnrummet, hvis Bue ind mod Skibet efterligner Triumfbuen, har der oprindelig været Adgang ad en 102 cm bred Vestdør, hvis Tærskelsten og kvadermurede Vanger er bevarede under det nye Vestvindue. I Højde med Hvælvet ses baade i det Ydre og under Gulvet i Mellemstokværket

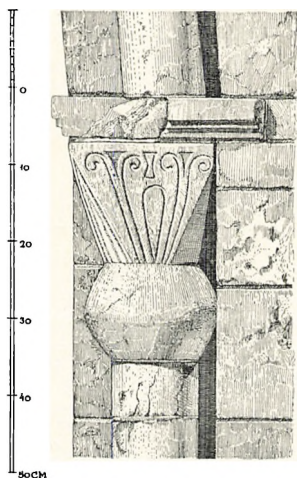

Fig. 5. Hammer. Apsisbuens søndre Trekvartssøjle. 1:10. Maalt af C. G. Schultz 1934.

en enkeltsmiget, rundbuet Nordglug, med meget smal Lysning. Den sidder i Højde med Toppen af Skibets romanske Vinduer og har sikkert givet Lys til Taarnrummet. I Mellemstokværket findes lignende, udad rundbuede Glugger, een i Nord og een i Syd, med enkeltsmigede Sider af Kampesten og Overdækning af Kalkstensplader. Klokestokværket har til hvert Verdenhjørne to rundbuede Glamhuller, 80 cm brede og 160 høje, uden False eller Smige. Skønt de oprindelige Gavle er nedbrudte, er der Murrester, som tyder paa, at Taarnet ligesom nu har haft Saddeltag med Gavle i Øst og Vest. I Taarnets Indre, hvor Fugerne er simpelt glattede, ses store Bomhuller.

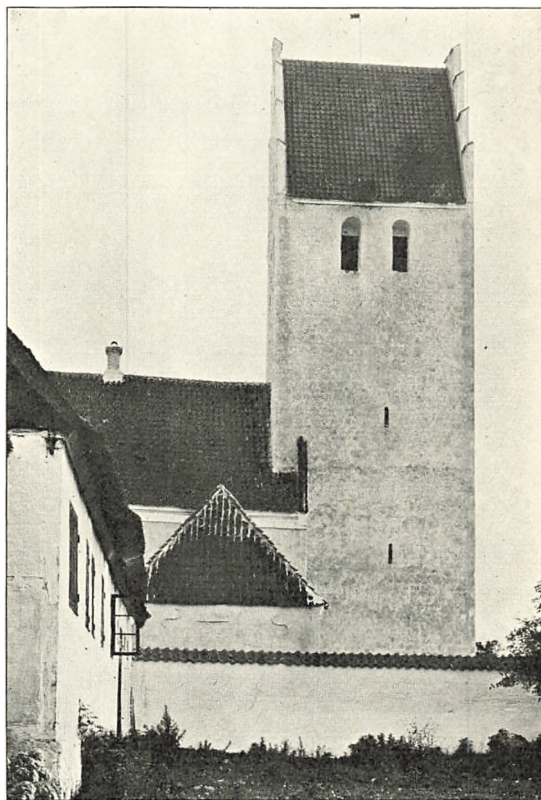
Gotiske Omdannelser og Udvidelser, alle af Munkesten i Munkeskifte, fra henimod og ved 1500. Korets *Hvælv*, der hviler paa Piller med to Skifter høje,

dobbelt udkragende, retkantede Kragbaand, har pærestavprofilerede Ribber, som ikke naar helt ned til Kragledet, men stumper svagt afrundet. De øverste 4—5 Ribbesten, nærmest Topruden, er sværere end de andre, men af samme Profil (brede Overribber, nu delvis nedfaldne, og stor Topkvadrat). Skibets tre

Hvælv har over spinkle, rundede Smaastave pærestavprofilerede Ribber af Korhvælvets sværere Dimension, men den største Del af Østhvælvets og de nederste Ender af Vesthvælvets Ribber er uprofilerede. Taarnets Hvælv, der hviler paa skraatstillede, stærkt overkalkede Hjørnekonsoller, vistnok af groft tilhuggede Kampesten, har udkragende Kappekanter med et afrundet Kvartstens-Fremspring, og dets Kvartstensribber mødes i en Toprude (brede Overribber). I det Ydre har Korets Sydside faaet paabygget en Gesims over et Savskifte (Nordsiden bag Sakristitaget er ombygget med smaa, gule Sten), medens Skibet har faaet en Falsgesims, hvis nederste Led mod Sædvane er tre Skifter højt. Sengotisk er maaske Triumfgavlens Kam, der nu er glat med en lille Toptinde, medens Korgavlens talrige, smaa Kamtakker er moderne, af smaa Mursten. Baade Kor og Skib har fladbuede Vinduer. Taarnrummets spidsbuede Vestvindue er falsat; en indre Fals var oprindelig affaset.

Af de sengotiske *Tilbygninger* har Taarnets *Trappehus* været tilgængelig fra Taarnrummet ad en fladbuget, falsat Dør, som nu er lukket og erstattet af en Yderdør. Vindeltrappen har Kridtstensspindel; Overdøren er raat brudt gennem den gamle Taarnmur.

De syvakkede *Taarngavle* med spidsbuede Højblændinger, hvortil svarer et Tagværk af Krydsbaandstype, er sikkert jævnaldrende med *Sakristiet* (Fig. 1) paa Korets Nordside, der mod Sædvane har Tag parallelt med Kirkens Længderetning; dets Øst- og Vestgavl er omtrent som Taarnets, med fem Kamtakker over spidsbuede Blændinger, og spidsbuet Østvindue. I Sakristiets Indre, hvis Hvælv har Kvartstensribber, er Døren til Koret fladbuget og har bevaret sin oprindelige Dørføj (se S. 799). Langs Vestvæggen staar en Murbænk. Fra samme Byggeperiode stammer *søndre Vaabehus*, hvis omdannede, nu fladrundbuede Dør er jævn gammel med Dørføjen (fra 1600'erne). Gavlen har, over

V. II. 1028

Fig. 6. Hammer. Det romanske Taarn, set fra Nord.

syv spidsbuede Højblændinger, syv Kamtakker, af hvilke to har mistet Top-pene. I Væggene findes fladbuede Spareblændinger, og langs Skibets Mur staar en Murbænk. Yngst af Tilbygningerne er *nordre Vaabenhus*, nu Materialrum, hvis grove Mure er af raa Kamp med Hjørnekvadre af Granit. Kun øverst ligger nogle Skifter Munkesten, ligesom den fladbuede, nu paa Grund af Terrænets Vækst meget lave Dør har Karme af Munkesten. I Vest og Nord findes to smaa, retkantede Glugger. Den oprindelige Taggavl er forsvundet og erstattet af en Valm.

Kirken staar gulkalket med hvide Blændinger og Gesimser. I Vinduerne er indsat Støbejernsstel med stejle Spidsbuer. Tagene, der bortset fra Taarnets er af Fyr, vistnok fra 1600'erne, dækkes af Vingetegl; paa Kammene ligger Munketegl. Kirkegaardsmuren og det Indre er hvidkalket.

KALKMALERIER

1744 blev der af Maler Niels Christensen Lund fra Slagelse malet to † »Gardiner«, med Limfarve, paa Muren om Altertavlen og Prædikestolen (Rgsk.).

INVENTAR

Allerbordet er fritstaaende under Apsisbuen, muret, dækket af glat Fyrrepanel og paasømmet Klæde.

Den skjulte, sengotiske *Allerbordsforside* er beskrevet 1832 af Høyen: »Marie Kroning, hun knæler mellem Gud og Kristus, i Hjørnerne de 4 Evangelistsymboler. Næsten afslidt. Ligner i Behandlingen S. Peters Tavle i Næstved«. Ifølge Præsteindberetningen 1809 staar foroven: ». . co(m)pletu(m) est sub anno d(omi)ni MDIII« (». . er fuldført i Herrens Aar 1504«).²

Altertavle (Fig. 7—8), skaaret 1642 af Abel Schrøder. Trods det rige bruskarokke Prydværk har Postamentets og Storstykkets Sideluffer fast Komposition, men over Midtfeltet brydes Storgesimsen helt af Ornamentiken. I Postamentets Midtparti er fremstillet Nadveren, omgivet af et Forhæng, som drages til Side af Engle; i dets Sidenicher staar under perspektiviske Buer Moses og Johannes Døberen. Reliefferne i Storstykkets Sideluffer forestiller Judaskysset i Gethsemane, Kristus for Ypperstepræsten, Hudflettelsen og Korsdragningen; Storfeltet har en figurrig Golgatascene. Hermerne forestiller Tro, Kærlighed, Haab og Retfærdighed. I Topornamentet staar den opstandne Frelser foran en Muslingskal, holdt af Engle i Sneglehuse, Aarstallet 1642 og øverst C 4's Navnetræk. I Sidetopstykkerne, paa hvis Ornamentik de fire Evangelister sidder, er der Adelsvaaben og Navne, henvisende til Vordingborg-

Fig. 7. Hammer. Indre, set mod Ost.

Hude 1904

Fig. 8. Hammer. Midparti af Altertavlen. Snitværk af Abel Schroder 1642.

Hude 1904

Fig. 9. Hammer. Prædikestol af Abel Schroder 1667.

Hude 1904

Lensmanden Fr. Reedtz og Fru Sofie Høg. Snitværket har smuk, gammel Staf-fering, delvis oprindelig, delvis malet 1744, fra hvilket Aar de fleste af Dæk-farverne stammer. Maler Niels Christensen Lund af Slagelse malede Alter-tavlen med fine og zirlige Farver og udstafferede den med Guld og Sølv »ligesom den forhen har været«; Forsølvningen blev overtrukket med Florentin-Lak (Rgsk.).

Altersølv. Kalk, 22,5 cm høj, fra 1601, med rig, støbt og ciseleret Fod i Højrenaissancestil. Paa den flade Knop er der Kartoucher med vekslende Kvinde- og Mandshoveder, de sidste med Hængeklæder, og en Midtring med Englehoveder. Paa Foden er der et Englehoved og en tolinjet graveret Versal-

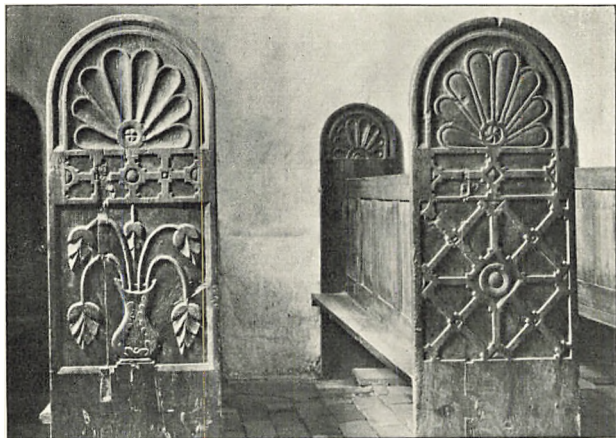

Fig. 10. Hammer. Stolestader.

V. H. 1928

indskrift: »Anno Domini MDCI sumptibus ecclesie Hammerensis ex consensu præsidis magnifici viri Henrichi Løcke D(omi)ni de Offvergaard comparatus est hic calix tunc existente pastore Georgio Lavrentio tutoribus ecclesie Erasmo Nicolao et Nicolao Olao in pago Renge« (»I Aaret 1601 blev paa Hammer Kirkes Bekostning og med Samtykke af Lensmanden, den fornemme Henrik Lykke,

Herre til Overgaard, denne Kalk tilvejebragt, da Jørgen Lauridsen var Sognepræst, Rasmus Nielsen og Niels Olsen i Landsbyen Renge var Kirkeværgere«). Næstved-Arbejde; Mestermærke med Bomærkeskjold (Olrik 604); nyt Bæger. *Disk* fra 1601, med 4 Cirkelkors. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1688, oval, med drevne Akantusranker omkring Æske og Laag; Mestermærke for Jacob Sørensen (Olrik 299). *Sygekalk*, 14 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1755, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, riflet Knop og lille Kumme, hvorpaa graveret F 5's kronede Spejlmonogram; Mestermærke for A. F. Holling (Olrik 12—13).

Alterstager af Messing, 63 cm høje, med rigt profilerede, balusterformede Skafter fra o. 1600—50. I den ene er et Par øvre Led erstattede af en simpel Jernring; 1668 blev den ene Stage, som var faldet ned og gaet i Stykker, repareret (Rgsk.).

†*Røgelsekar.* 1809 fandtes den underste Del af et Røgelsekar.

†*Skab.* I Væggen ved Siden af Alteret var 1809 et Skab med Jernstakit og Laas for.

†*Korgitter*. 1744 blev »Korrækket« med sine Zirater og Krucifikset rengjort og det nye Snedkerarbejde derpaa tilligemed de gamle opmalet af nyt og forgyldt (Rgsk.).

Korbuekrucifiks, nu over Syddøren, sengotisk, fra o. 1525. Kristusfiguren, der er 130 cm høj, har lukkede Øjne, halvaaben Mund, fint behandlede Proptrækkerlommer, krumme Fingre, stærkt hvælvet Bryst, strakte Ben. Af det oprindelige Korstræ er kun bevaret de fire Evangelistfirpas, med et Borehul i hver af de fire Rundinger. Snitværket minder om Ø. Egede-Korset paa Nationalmuseet, men er knapt saa godt. Sidefigurerne er o. 95 cm høje. Den smukke velbevarede Staffering stammer fra 1744, da Krucifikset, som hang lige for Kirkedøren, blev istandsat. Snedker Peder Terkelsen gjorde et Kors dertil og reparerede »Billedet, som Armene var frafaldne, med hvad det fattedes. De fire Evangelisters Billeder med dertil hørende Vaaben var meget spoleret og en Hoben deraf borte; de blev tilrettetgjort med alt, hvad der fattedes«. Ogsaa Maria og Johannes blev, »saa vidt muligt var, repareret paa Folderne med det manglende« (Rgsk.). Krucifikset med sit Kors blev af nyt opmalet, Skærfet forgyldt, Evangelisternes Billeder stafferet med Guld, samt Maria og Johannes zirlig forgyldt og stafferet (Rgsk.).

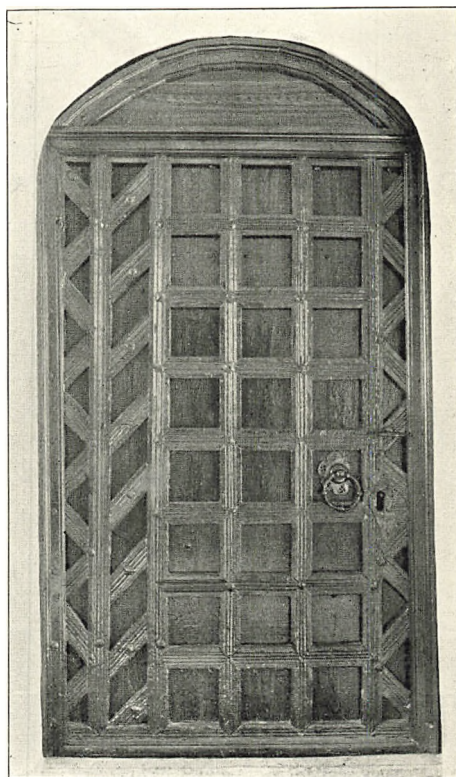

Fig. 11. Hammer. Dor. V. II. 1928

Font af Granit, romansk, af tre Sten.

Den lille, halvkugleformede Kumme (Tvm. 61—63 cm, intet Afløb) har Rundstav langs Overkanten. Den runde, høje Fod har nu Rundstav forneden, men Skaftet spidser nedad, og det har maaske staaet med Ringen opad, saa at det sammen med den nederste Fodplade har lignet en gullandsk Kalkfont. Nu oliemalet. 1744 blev »Daabsstenen« malet og marmorert (Rgsk.),

Fad af sydtysk Arbejde, med Bebudelsen omgivet af to Friser med Hjort og Hund.

Kande af Messingblik, med pressede Muslingskalblomster under Halsen, og Elfenbenshank. Ifølge den graverede Indskrift er den en Gave »Fra (Kirkejeren) A C Sal: Arbo til Hammer Kirke 1838«.

Prædikestol (Fig. 7 og 9) i rigt, bruskarokt Snitværk skaaret 1667 af Abel Schrøder. Storfelternes Relieffer forestiller: Hyrdernes Tilbedelse, Omskærelsen, de hellige tre Kongers Tilbedelse, Simeon og Anna, Kristi Daab; Hjørnefigurerne: Kristus og de fire Evangelister. I Postamentets Ornamentik er indskaaret Præstens og Kirkeværgernes Navne, »H: Rasmus Madssøn«, O H S T N S samt Aarstallet 1667. Stolen bæres af en Mosesfigur. Samtidigt Opgangspanel, med Springlister, og samtidig Himmel, over hvis Hjørner Englebørn med Kristi Lidelsesredskaber; i et af Topornamenterne er skaaret Dronning Sofie Amalies kronede Navnetræk. Smuk, sikkert i alt væsentlig oprindelig Staffering med Guld og Lazurer. I det sidste halvskjulte Fag er der brugt guldfarvet Sølv i Stedet for ægte Guld. Paa Moses' Tavle læses Budordene og i de aabne Bøger religiøse Indskrifter. Himlens Friseindskrift er overmalet. I to af Topornamenternes Felter staar »1668« og Malersignaturen »H M S« (sml. Lundby). Trappepanelets Egetræsodring dækker over oprindelige, malede Blomster i Felterne. Kirkeregnskabet 1666—67 nævner kun, at Billedsnideren med sit Folk og Redskab hentes fra og bringes til Næstved, men giver ingen Navne. For den nye Prædikestol og »Gaberiet« (dvs. Galleriet, Pulpituret) med zirligt Arbejde at pryde og den gamle Prædikestol at nedtage betaltes 165 Dlr. Regnskabet 1667—68 oplyser, at Prædikestolen, Koret og Trappen blev staf-feret af Eske Nielsen og Hans Lauridsøn, begge Malere i Næstved, for 160 Dlr. 1744 blev Prædikestolen med sin »Trone« afvasket og repareret (for 64 Skilling).

Stoleværket (Fig. 7) er af egetræsmalet Fyr og har i Skibet bevaret Dørene. Nordrækken har rigt, tidligere brunrødt malet, Senrenaissancesnitværk, sikkert af Abel Schrøder d. y.; i Topornamenterne er der Englehoveder. Sydrækkens Stader og Indgangspaneler er enklere, med Trekantgavle og skællagte ioniske Brystpilastre, ikke fra samme Værksted som Nordrækken. I Taarnrummet staar en Række ældre Stadegavle, samt en enkelt tilhørende Dør. Sydrækken har Trekantgavle og derunder Felter med naive Skjolde; i et er skaaret »Anno 1587«, i et andet J H S, i et tredje en Lilje; de tilsvarende Vægstader har bevaret Trekantgavlens firsidede Spirtoppe. Nordrækkens Gavle (Fig. 10) har halvrund, rosetfyldt Afslutning, hvorunder Friser og Felter med naivt Kasetteværk; paa et Par Stader dog Bladværk. Paa to Stader er skaaret Bomærker og Bogstaverne: R I A H D; R N 1592. Vægstaderne er tilsvarende halvrunde. 1744 blev de 37 Mands- og Fruentimmerstole, som strakte sig fra »Korrækket« til Taarnbuen, malet tilligemed de to i Buen staaende korte Stole; Ryg- og Lænpanelet blev malet røde med hvide Lister, »Bistøder« og Døre, som bestod af Snit- og Billedværk, med Zirater og adskil- lige Kulører (Rgsk.).

Orgelpulpitur. Det nye Orgel staar paa et nyt *Pulpitur*, hvori der er be-nyttet 12 Arkader fra o. 1600. I Felterne er der anbragt Statuetter af

Kristus og 11 Apostle, skaarne af Abel Schrøder, sikkert 1667, da Pulpituret blev »forfærdiget« (istandsat) af Hans Poulsen i Hammer. 1744 blev Pulpiturets Panelværk, som havde været zirforyldt, renoveret med fine Farver og Guld, og Loftet derunder anstrøget med Perlelimfarve og røde Lister (Rgsk.). Nu egetræsmalet.

Gammel †*Skriftestol*, nævnt 1738 (Kaldsbog). 1744 blev det forraadnede Forstykke erstattet med to Døre (Rgsk.). Samtidig blev den og †*Degnestolen* opmalet.

Døre, alle af Eg. 1) mellem Kor og Sakristi, sengotisk, med profileret Rammeverk delt i 7×5 Firkantfelter. Jernnaglernes Hoveder er formede som Rosetter, Dørringen prydet med smaa Dyrehoveder; senere Laas.

2) mellem Vaabenhus og Skib (Fig. 11). ligeledes sengotisk, mere varieret i Feltdelingen, men med samme Høvlprofil og samme Rosetter. Dørringen sidder paa en rosetformet Plade med gennembrudt Ornamentik. Laasen er fornyet.

3) ydre Vaabenhusdør, fra 1600'erne, med glat Forside, kun prydet af større smedede Hoveder paa Jernnaglerne, som fastholder Kryds-Revlerne paa Plankernes Bagside.

Pengestok, jernbundet, af Eg, hvilende paa en Konsol med udskaaret Kasetteværk, lidt ældre end den Englehovedgavl, paa hvilken den er anbragt.

Pengetable af umalet Eg, fastspigret paa Indgangspanelet; paa Rygskjoldet er en noget naivt fladsnitskaaret Landsknægt med Spyd; fra 1600'ernes Begyndelse.

Klokker. 1) Mellem Akantusbladrække og gotiserende Buefrise: »Si Deus pro nobis quis contra nos Ao 1616 Hartwich Qvellichmeier gos mich«. Tvm. 102 cm.

2) Mellem Bladborter: »Soli Deo gloria. Herr Knud Thott till Knudstrup og Gaunoe Ridder lod denne Klocke støbe Anno 1702«. Tvm. 117 cm.

GRAVMINDER

Gravsten 1) over Laurits Jørgensen, Sognepræst i Hammer og Lundby og Provst i 26 Aar, død 1. November 1591, og Hustru Ellen (Helina) Pedersdatter, død 24. Febr. 1601. Den latinske Indskrift, med Reliefversaler, omgives af en Kartouche, hvori foroven et Kerubhoved, forneden et Træ og »spero meliora« (»jeg haaber paa det bedre«). Sikkert Næstved-Arbejde. Ølands-kalksten, 122×78 cm, der 1755 laa i Korgulvet ved Siden af Alteret lige for Skriftestolen og nu er rejst paa Vaabenhusets Sydvæg.

2) opsat 1663 af Rasmus Madsen Faaborg, Sognepræst. til Hammer og Lundby i □ Aar, død 16□, og Hustru Susanne Larsdatter Hammer, død 16□. Den latinske Indskrift, med skraa Versaler, staar forneden i en enkel Barok-

ramme; foroven læses, med lodrette Versaler, et dansk Paamindelsesvers: »Her huiler vi med vore smaa, som Gud ved Døden tog os fraa, . . .« Ølandskalksten, 180 × 90 cm, i Sakristiets Nordvæg.

Sten Nr. 2 sad 1755 ved en aaben Begravelse i Sakristiet, hvorfra en svensk Oberst, som var blevet begravet dér, efter Ordre af Frederik 4., som faa Aar før sin Død var i Hammer, blev flyttet ind i Kirken og nedsat under Kvindestolene.

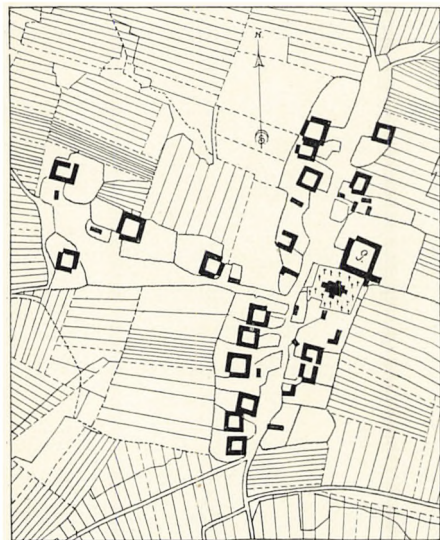

Fig. 12. Hammer 1771.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA), 1719—76 (RA og LA). — Kaldsbog 1738—1839 (LA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1809 (NM). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928. Supplerende Bygningsundersøgelse af C. G. Schultz 1933. — Høyens Notebog XIII, 1832 (NM).

H. F. Rørdam: Hammer og Lundby Sognekalds Historie. KhS. 3. R. III (med Gengivelse af Indskrifter).

¹ Krönens Skøder II, 538. P. E. Jensen: Gaunø. S. 324. P. B. Grandjean: Lundbygaard, i Danske Herregaarde ved 1920. I. ² *Alterbordsforside*. Ved en Undersøgelse 1934 konstateredes, at Farverne endnu delvis er bevarede. Indskriften, der staar paa det øverste Ramstykke, har gule, renaissanceagtige Majuskelbogstaver paa grøn Bund: [Hoc] op(us) co(m)pletu(m) est sub anno dni Begyndelsesordet og Aarstallet (1504) mangler, idet Rammeverket er afskaaret for begge Ender. Himmelkroningsbilledet er stærkt afskallet; af Ansigterne er kun Gud Faders bevaret. Det har store Ligheder med Glumsø-Billedet (se S. 661), ogsaa i Grupperingen af de fire Cirkler med Evangelisttegn, men det har været rigere og vistnok finere. Gud Fader og Gud Søn har siddet paa en Tronstol med gyldne Kugler; bag Maria er der malet brokademønstret rødt Fløjl, og i Baggrunden har der været et Landskab med et Taarnspir.

Fig. 1. Lundby. Ydre, set fra Sydost.

V. H. 1931

LUNDBY KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken, der indtil 1. September 1908 var Anneks til Hammer, hørte under Kronen, men kom ved Ryttergodsets Bortsalg 1774 i Privateje. Fra Hovedgaarden Engelholm, Snesere Sogn¹, overgik Kirken til Selveje 28. Jan. 1910.

Den gamle Del af Kirkegaarden hegnes af en gotisk, men stærkt repareret Mur, som nu er fjernet mod Nord. Tydeligst ses Munkeskiftet i Vestmuren, hvor der findes en fladrundbuet, nu tilmuret Dørportal, kronet af tre Kamtakker. De andre Indgange er moderniserede.

Den ret lille *Bygning* har Kor og Skib fra romansk Tid samt tre sengotiske Tilbygninger, Taarn, Vaabenhus foran Syddøren og Sakristi ved Korets Nordside.

Den romanske *Granitkirke*, hvis Kor spidser usædvanligt stærkt mod Øst, er formodentlig opført af den paa Døbefonten navngivne Stenmester, Bondo Fris². Murværket er af ret smaa Kampesten, lagte i Skifter og med tilhugne Hjørnekvadre; Murbehandlingen, med Kvaderriller, ses bag Vaabenhusets Tag og paa Skibets Overvægge, hvor Fugerne paa Triumfvæggen er rundhulede. Koret har foruden den øverste Top af et Nordvindue bevaret sit Østvindue,

150 cm højt, nu meget uregelmæssigt formet og maaske ændret ved en Reparation. Skibet, hvis Murhøjde er o. 4,10 m, har vistnok i hver Langside haft to Vinduer, hvoraf dog kun eet er kendeligt, med Kridtkvaderkarme. Det sidder umiddelbart øst for den rundbuede Syddør, hvis Inderparti overdækkes af Egeplanker. Den ødelagte Norddør skimtes svagt under det nye Nordvindue. Af Taggavlne staar den vestre, bag Taarnet, bedst bevaret. I det Indre har Triumfbuen trods senere Omdannelser profilerede, vistnok romanske Kragbaand. Før Hvælvenes Indbygning har de romanske Vægge kun været ganske tyndt hvidkalkede; paa Triumfvæggens Loftparti skimtes svage Spor af rød Kalkdekoration, sikkert fra gotisk Tid.

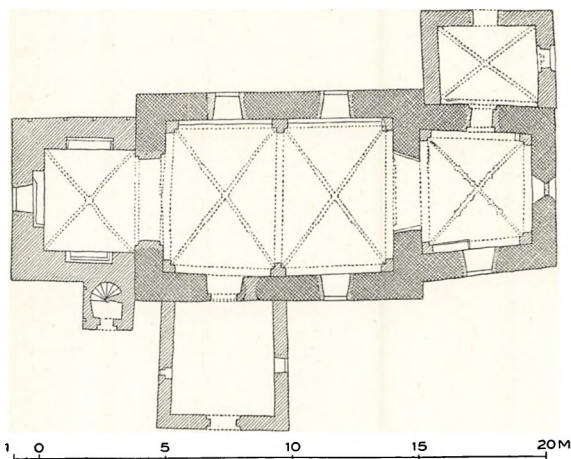

Fig. 2. Lundby. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1916 (Aage Roussell 1930).

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte og alle sikkert fra Tiden o. 1500 og lidt senere, troskyldige og hjemmegjorte ligesom den romanske Bygning.

Korets *Hvælv* har fladt rundede Vægbuer og Ribber, hvis nedre Del kun er kvartstens-, de øvre Dele derimod halvtstensbrede og stormstigemurede, (lette Overribber). I Skibets to Hvælv, der har fladrunde Gjordbuer, er Ribberne ligeledes forneden Kvartstens, foroven Halvtstens (lidet fremtrædende Overribber).

Alle tre Hvælv har i Kapperne firkantede Trækuller. Korbuen (Fig. 3) har ved en Udvidelse faaet en uregelmæssig Form, med smigede Vanger og en paa Forkanten falset Fladbue; den kunde synes at være ændret i meget sen Tid, men paa hver af Vangerne findes et kalkmalet, sengotisk Indvielseskors, fremdraget 1924. Af Kirkens sengotiske Vinduessæt har i det mindste Korets Sydvindue været fladbuet; Syddøren er blevet noget omdannet ved Indsættelsen af en Dørfløj fra 1520. Samtidig med Hvælvslagningen har man paabygget Gesimserne og ændret Gavlene; Korets Taggavl ses at være ommuret to Gange med Munkesten, første Gang svarende til et lavere Kortag, anden Gang til det nuværende; de glatte Kamme er nu fornyede, ligesom Triumfgavlens. Baade Korets og Skibets Tagværk er sengotisk, af Krydsbaandstype med Huljernes Stregnumre.

Af Tilbygningerne har *Sakristiet* bevaret et meget lavt, fladbuet, nu tilgitret Østvindue, under hvilket der i det Indre sidder en lille Vægniche. Den syvtakkede Gavl har kun fem Højblændinger, af hvilke den midterste af-

sluttes med Trappestik, de to næste med Fladbuer og de yderste med lave Spidsbuer. Døren til Koret er fladbuget; det lavt spændte Hvælv har Halvstensribber og Trækhuller af »Munke«-Tagsten.

Vaabenhuset har over den rundbuede, faldede Dør en Gavl med tre rundbuede Højblændinger, glatte Kamme og lille Toptinde. Under Flankemurenes Gesimser løber et Savskifte, og i Vestmuren sidder en lille rektangulær Glug.

Taarnets Murværk staar med aabne Bomhuller. Taarnrummet, der har spids, i begge Kanter falset Taarnbue, og i hvis andre Vægge der er spidsbuede Spareblændinger, overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber, som mødes i Toprude. Det samtidige Trappehus har fladbuget Dør i spidsbuget Spejl. Mellemstokværket, som faar Lys gennem en firkantet Vestglug, har i de tre Vægge fladbuede Spareblændinger. Klokestokværkets fladbuede, korte Tvillingglamhuller sidder meget højt i Forhold til Gulvet, og der har oprindeligt været et lavere siddende Sæt af samme Bredde, kun overdækkede med Bjælker. De syvtaakkede Gavle har syv spidsbuede Højblændinger. Tagværket er af samme Karakter som selve Kirkens, men har dog Dragerstol. Taarnets Sydmur er moderne skalmuret.

Bygningen, der 1840—41 blev underkastet en Hovedreparation³, staar lyserødt kalket med hvide Blændinger og Gesimser. Tagene er teglhængte; paa Taarnet ligger endnu Munketegl. De aabne Vinduer er nymodens omdannede efter spidsbuede Støbejernsstel. Det Indre er hvidkalket⁴.

INVENTAR

Alterbordet er muret op ad Østvæggen og dækket af nymodens Fyrrebrædder.

†*Alterklæder*. 1) af rødt Fløjl med Guld- og Sølvkniplinger og Bogstaverne H I S og S L D H (i 1729 siges, at det var kasseret og brugtes til fattige Børn ved Daaben). 2) af karmosin Kamelhaarsplyds med Sølvgallonkant og broderet kongeligt Navn, Krone, 1726 (Inventarium 1729, Rgsk.).

Allertavlen (Fig. 3), fra 1732—33, er ligesom Tavlen i Beldringe Kirke, Baarse Hrd., et Arbejde af Snedker Rasmus Dam i Beldringe (Rgsk.). I Postamentfremspringene under de snoede Søjler har der været indlagte Stjerner, og lignende spores paa Gesimsfremspringene. Gesimsen og navnlig Topstykket hælder forover, for at Tavlen kan staa under Hvælvet. I den kongekronede Topkartouche er skaaret C 6 S M. Tavlen er nu brunmalet med mørknede, grønne og røde Farver paa Vingerne. Midt paa Gesimsen skimtes overmalede Aarstal; 1736 og 1850, og i Topornamentets Fodstykke findes som Levn af den oprindelige Staffering et gyldent Spejlmonogram M F S, henvisende til Skovrider M. Folsach (sml. Oblatæske og Gravsten), der »af kristelig Drift gav

66 Rdl. 64 Sk. til Hjælp til en ny Altertavle i Stedet for den gamle, fra papistisk Tid, til Menighedens Forargelse i Kirken værende Altertavle«. Den nye Tavle kostede 80 Rdl. (Rgsk.). Midtfeltet har haft et slet Nadver-Maleri (Høyen 1832), købt af Skildreren Anders Veyers for 16 Rdl. (Rgsk.) og har siden i en nyere Ramme, fra o. 1850, faaet indsat et lille Maleri paa Lærred, Stefanus

Fig. 3. Lundby. Indre, set mod Øst.

Hude 1904

Martyrdød, med ovalt Billedfelt. Paa Tavlen er der i sen Tid paasømmet en Del simple Tapetlister.

† *Altertavle*, sengotisk, fra o. 1500. 1809 var Midtskabet ophængt over Døren til Sakristiet; det var 2 Al. højt og delt i tre Rum; i det midterste Gud Fader med den døde Kristus, i de to etagedelte Siderfelter fire mindre Figurer, malede og stærkt forgyldte; Hængsler viste, at Tavlen havde haft to Fløje. 1832 nævner Høyen »Treenigheden og nogle Helgener, saa godt som rent ødelagt«. 1862 kom *Treenighedsgruppen til Nationalmuseet. Bevaret i Kirken er nu kun de fire, 42—43 cm høje Sidefigurer, anbragte paa en Hylde over Sakristidøren.

De forestiller Nødhjælper-Helgeninder: Barbara med Fangetaarnet, Elisabet med Rosenkrans om Haaret, Kurv og Tigger (Fig. 4), Margareta med Drage og en fjerde uden Attribut. Kronetakkerne er nu forsvundne. Nyere graa Overmaling.

Altersølv. Kalk, af kbh. Prøvesølv 1745, 24 cm høj, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, stavriflet, midtdelt Knop, Kumme med graveret, kronet C 6's Spejlmonogram; udslidt Mestermærke for Christopher Jonsen 1734 (Olrik 81); Kummen er senere forhøjet. *Disk* med Cirkelkors samt Kongemonogram og Mestermærker svarende til Kalkens. †Kalk og Disk af Tin, vejende $\frac{1}{2}$ Pund, blev 1696—1697 erstattet af en Kalk og Disk af Sølv (14 Lod 3 Q), givet af Ritmester Johan Smidt i Lundby og Maren Pedersdatter. 1745 blev Kalk og Disk, som var brøstfældige, og for Kalkens Vedkommende »af saadan slet Façon, at den ikke, hvor forsigtig dermed end omgikkes, kunde bruges uden Fare for at spille«, omgjort med Tillæg af Sølv (36 Lod $\frac{1}{2}$ Q). *Oblatæske*, rund, 11 cm i Tvm., med flammet Laag- og Fodkant; paa Laaget er et drevet Relief af Nadveren, under Bunden graveret: »Dette er gifued til Lundby Alter for et Stakit verk at oprette af MFS og WSMB 1702 Weyer 12 lod 2 q.« (sml. Gravsten). Ifølge Kirkens Regnskab blev dette Stakit sat »om hans sal. Faders Begravelse paa Kirkegaarden«. †*Tinflaske*, til Vin, med Bogstaverne P M S L, nævnt 1679 (Rgsk.).

V. H. 1928

Fig. 4. Lundby. S. Elisabeth.

Alterstager af Messingblik fra o. 1650. †*Alterstager* af Tin, med Jernspidser, tilsammen vejende 1 Lispund, nævnes 1647. 1697—98 siges, at de var uden Stempel. †*Røgelsekar*, med Laag, af »Messing«, smukt, stod 1809 i Sakristiet.

Alterskranke, enkel, af Smedejern, vistnok det Jernværk til Alterfoden, der blev lavet 1734 af Ole Andersen, Smed i Snesere (Rgsk.).

Korbuekrucifiks (Fig. 5), sengotisk, fra o. 1520, Arbejde fra Næstved Krucifiks-Værksted (St. Fuglede-Mesteren). Alle Figurerne, baade den 105 cm høje Kristus og de 85 cm høje Sidefigurer, Johannes og Maria, har udetailerede Øjne. Af Korsets firkantede Plader, med indcirklede Evangelisttegn, mangler den nedre; i Pladernes Kanter er der Taphuller til forsvundne Blomster. Gruppen er nu bronceret og anbragt over Skibets Syddør. †*Korgitter*, se S. 807.

Font af Granit, romansk, af een Sten (Fig. 6). Kummen, Tvm. 70 cm (intet Afløb), har under den øverste Kant en Rundstav, med paabegyndt Tovsnoning, mellem to Hulled, og Majuskler: »Bondo Fris me fecit«. (sml. Barse Kirke).

Den runde Fod har over en svær Rundstav fire lodrette, tredelte Stave. I Kummens Overkant er senere indhugget P M. 1730—31 blev Fonten flyttet fra sit Sted neden i Kirken op til Koret i den Krog mellem Sakristidøren og den øverste Stol (Rgsk.).

Fad af Messing, glat, vistnok fra o. 1600. *Kande* af Messingblik med Elfenbenshank, som i Hammer. Ifølge den graverede Indskrift en Gave »Fra (Kirkeejeren) B. Wolff til Lundby Kirke 1837«; stemplet: L. F. Løser i Kiøbenhavn. *Kande* af Tin med Indskrift: Lundby Kirke 1862.

Hude 1904

Fig. 5. Lundby. Krucifiksgruppe, nu over Skibets Syddør.

af de øvre Smalfelter skimtes paa en rund »Ædelsten« et sammenskrevet H M S, en Malersignatur fra 1660'erne (sml. S. 798). Hermer og Ramværk er overstrøget med gulgraa Farve. Nyt Opgangsrækværk.

Stoleværk, nu egetræsmalet. *Degnestolen* fra 1578, med Ungrenaissance-Snitværk af »Udby-Snedkeren«, er sammensat af Dele af en større Stol, der bestod af to Fyldinger, men 1733 blev »afskaaret til midt paa« for at skaffe bedre Plads i Koret (Rgsk.). Paa Læsepultens to Gavle, nu uden Toppe, er indskaaret Felter med Cirkler omkring Hoveder (Mandshoved med Over-

Prædikkestol i Højrenaissancestil fra 1606 (Fig. 7) Kompositionen, især det dobbelte Postament, minder om Vordingborg-Stolen, men Snitværket er sikkert gjort i det Schrøderske Værksted. Hjørnehermerne og Storfelternes Evangelistrelieffer er særdeles livfulde. I et af de nederste Smalfelters Kasetteværk er indskaaret 1606, i et tilsvarende Hjørnefelt: H I L S (Hr. Jørgen Laurits Søn, sml. S. 796). I de øvre Postamentfelter læses et malet Skriftsted: »Verbum domini manet in æternum«. Storfelterne har delvis gammel Staffering. I et

skæg og Hue; Barnehoved); i Frisefelterne Reliefmajuskler: H S A—V D M I Æ (d. v. s. Verbum Domini manet in æternum), paa den anden 1578. Iøvrigt for-skaarne Rester af Panel med Arkade og to fladsnitornamenterede Frisefelter, det ene med Englehoved, det andet med Troldehoved. †*Præstestol*, ved Siden af Alteret, ønskedes borttaget 1833 (Kaldsbog).

Stolestader (Fig. 3) i Senrenaissance fra o. 1630 med store Pilastre paa Gavlene og Arkader paa Dørene. Sydrækken er noget rigere end Nordrækken, men alligevel er alt Snedkerarbejdet vistnok fra samme Tid. Til disse Stader hører Panelet øst for Indgangsdøren. Et Par andre Paneler og en enkelt Dør har Rustik-Arkader med Pilastre, hvori mørk Intarsia. †*Pulpitur* istandsat 1739 (Rgsk.).

1744 blev Kirkens *Inventar malet* af Niels Christensen Lund fra Slagelse. Alttertavlen, som ikke forhen havde været malet, fik fine Farver og ægte Forgyldning; Prædikestolen, der blev istandsat af Snedker Peder Torkelsen fra Ring, blev malet og forgyldt; Hammen over Korrværket malet zirlig med Indskrift, Krucifiks og Figurer opmalet af nyt og paa sine Steder forgyldt, Skrifte- og Degnestolen, Korpanelet ind- og udvendig malet, Pulpitrets Panelværk anstrøget med zirlig Marmorering og »skikkelige« Rabatter og Lister; Daabsstenen malet og marmoreret. 1746 malede samme Mester Kirkens 23 Stole, endvidere Sakristidøren ind til Kirken med blaa og hvide Lister, og de to Kirkedøre med røde og hvide Lister (Rgsk.).

Dørfløj (Fig. 5), i Skibets Syddør, fra 1520, med 6 × 2 enkle Foldeværksfyldinger. Paa det øverste Ramstykke er skaaret »Anno Dni M D XX«. Smedejernsbeslag: Rosetter og spinkel, sløjfeformet Dørring.

Dørfløj, for Vaabenhusdøren, af to svære Egeplanker, hvori foroven er ud-skaaret »J N S B Ano 1712« og to smaa Cirkler med Tulipaner. 1712 var Jens Bonde og Knud Væver Kirkeværger (Rgsk.).

Pengeblok, jernbeslaaet, forneden glat konsolprofileret, fastgjort til et Stolestadepanel. Fra 1600'erne.

Tre Pengetavler, fra 1700'erne; den ene med Indlægning som i Køng (S. 816), den anden med Stjerne, den tredje uden Indlægning; alle nu sortmalede.

Fig. 6. Lundby. Font.

E. Moltke 1928

Fig. 7. Lundby. Prædikestol 1606.

V. H. 1028

sidder paa Gravkisten støttet af Engle, Maria og Johannes, i Baggrunden Golgatas Kors). Tvm. 82 cm.

2) Mellem Akantusranke og Akantusbladfrise: »Støfte mig Peter Iytzen og Jakob Ieremisen«. Paa Klokkelegemet:

Da Danemarks Herre vor Kong Christian den femte
Som ei Guds Lov og ei Guds Tieneste forglemte
Blev denne Klokke støbt og hengt i Taarnets Favn
Vor Gud til Aere og hans Meenighed til Gavn

Anno 1691

Same Tid Søgne Prest Mag Laurs Gregersen Veile.

Paa den anden Side staar C. 5's kronede Navneciffer. Tvm. 96 cm.

1686—87 flyttedes Sejerværkets Hammer fra den brudne til den hele Klokke. Omstøbningen 1691, som vistnok skete paa Stedet, kostede 60 Sldr. (Rgsk.).

Klokkestolen har Renaissanceprofiler fra o. 1600; paa Løsholterne under Klokkerne er indskaaret: C V G N I.

Ligbaare fra 1700'erne, sikkert den, der blev anskaffet 1744. †Ligbaare af Rasmus Dam blev bekostet 1725, kasseret 1754 (Rgsk.).

Taarnur, med utydeligt Jernstempel. Et Sejerværk fandtes 1679 (Rgsk.), men 1703 siges, at det var gammelt og ubrugeligt, og i 1740, at det i over 60 Aar havde været ude af Brug. Efter Kontrakt af 13. Au-1740 gjorde Johan Galle i Næstved for 110 Rdl. et 27—30 Timers Værk.

Klokker. 1) Mellem to Buefriser med Liljespidser og Grenefyld: »Anno 1615 Hartwich Qvellichmeier gos mich«. Under Indskriften en Krucifiksgruppe med Magdalene ved Korsets Fod, 13 cm højt, og et Gravlæggelsesrelief, 10 × 6,8 cm, paa rundbuet Plade (Kristus sidder paa Gravkisten støttet af Engle, Maria og Johannes, i Baggrunden Golgatas Kors). Tvm. 82 cm.

GRAVMINDER

Ligsten. 1) Fra o. 1650, med barokke Evangelistrelieffer i Cirkler indenfor Reliefversalrandskrift (Esaias V 20); senere indhugget fordybet Tværskrift over Kgl. Maj. »Skorider« Melkior Folsak, død 16. Marts 1739, 70 Aar (0 kan maaske læses som 6). Ølandsk Sten, 205 × 112 cm.

2) Lignende, omtrent samtidig med Nr. 1. Hjørnecirklerne har Englehoveder, Timeglas og Krone. Senere indhugget, fordybet Skrift over Waldborg Sophia Melbuhrn, født 10. Jan. 1667 i Holstein, gift med Skovrider Melchior Folsach, i 35 Aars Ægteskab Moder til 5 Sønner og 1 Datter, død 25. Jan. 1727. Vers. Ølandsk Sten, 162 × 108 cm. Begge Sten er nu rejst i Vaabehuset.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA), 1679—1776 (LA og RA). — Kaldsbog 1738—1839 (LA). — Inventarium 1647 (Afskrift i LA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1809 (NM). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1911. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928. Høyens Notebog XIII, 1832 (NM).

¹ P. Jensen: Oplysninger om Snesere Sogn. Kbh. 1883. S. 170. ² Fr. Beckett: Danmarks Kunst I, 247. ³ P. Jensen. S. 181. ⁴ 1701 blev Kirken indvendig hvidtet og stafferet med sort; 1732 blev den, da den »indeni af Fugtighed var meget grøn og sort, afskrabet med Komøg. overslemmet og to Gange overhvidtet« (Rgsk.).

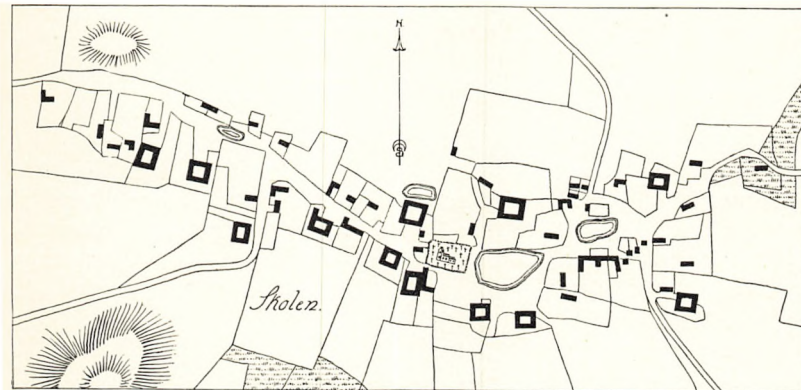

Fig. 8. Lundby 1806.

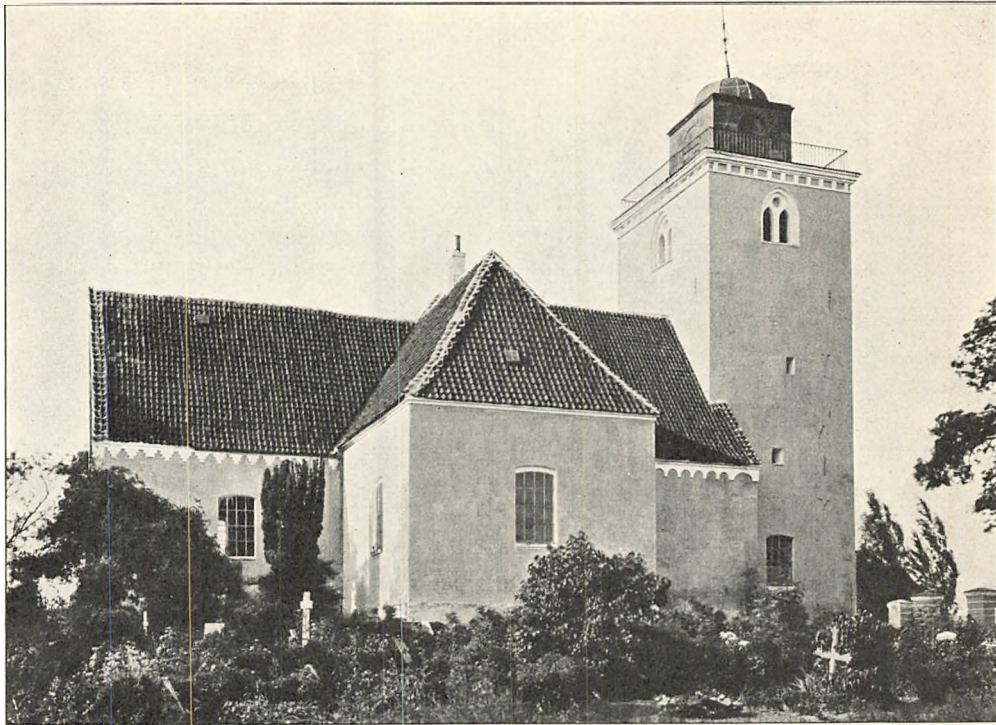

Fig. 1. Kong. Ydre, set fra Nord.

M. M. 1916

KØNG KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken, der tilhorte Kronen og senere laa under Rytterdistriktet, kom ved dettes Bort salg under Øbjerggaard, hvorfra den overgik til Selveje 1. Jan. 1913. Præsteindberetningerne 1755 og 1759 mente, at Kirken var ældgammel, fordi der straks indenfor Vaabehuset var et Sted indrettet som en Stol, og fordi der var »adskillige Slags Runebogstaver bag paa Kirkemuren med adskillige Slags Bomærker, men alt er saa ulæseligt, at man ikke kan sige noget videre derom«.

Kirken ligger »for sig selv ude paa Marken« (Præsteindberetning 1755), østlig i Sognet, henved 400 Meter fra den nuværende Landsby, paa et ret højt, mod Vest faldende Terræn. Kirkegaardens Hegnsmur er paa Syd- og Vestsiden sengotisk, men stærkt flikket og overkalket. I Vestmuren forekommer et enkelt Kridtkvaderskifte. Hovedindgangen fra Vest har fire rustikmurede Murstenspiller fra Tiden henimod 1800.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra senromansk Tid, Taarn fra sengotisk Tid og Korsfløje fra 1790'erne, da en Hovedstandsættelse fandt Sted, som i høj Grad præger Kirken.

Den senromanske Murstenskirke, fra o. 1250—1300, er en anelig Bygning af Munkesten, vistnok i Munkeskifte; (Stenmaal paa Korloftet o. $27,5 \times 13 \times 8-8,5$ cm, fem Skifters Højde 47—47,5; Fugerne er glattede og skaarne i Underkanten). Den bedst bevarede Bygningsdel, det lange Kor, har en 14 cm fremspringende, paa Østgavlen velbevaret Sokkel af Formsten, med et afrundet Led under to Skraakanter. Baade paa Kormurenes Vestender og paa Østhjørnerne findes Lisener, der har samme Fremspring som Soklen og

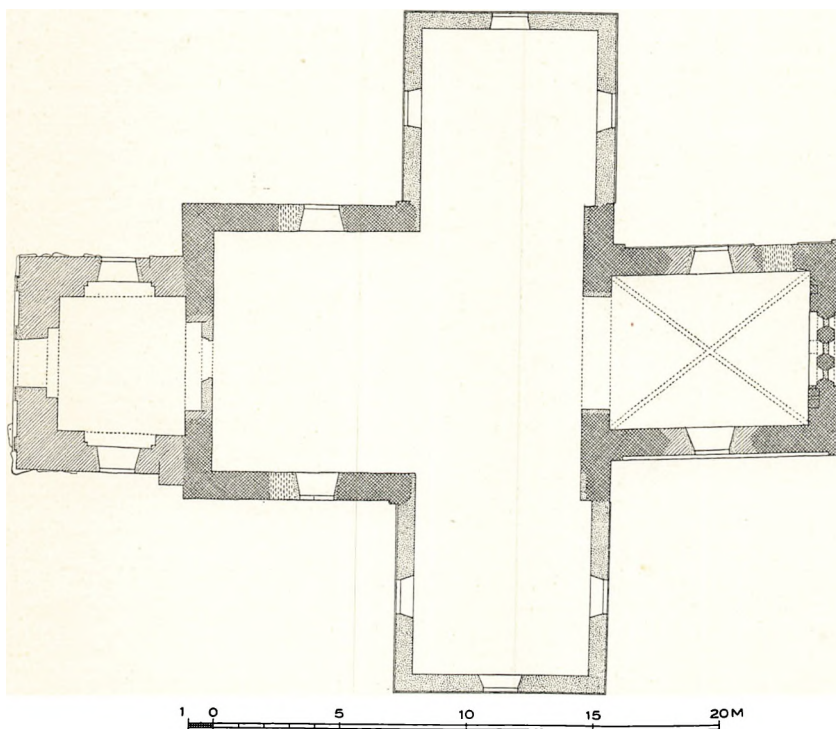

Fig. 2. Køng. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

bryder dennes Profiler; foroven er Lisenerne uregelmæssigt afskaarne under Gesimshøjde. Paa Nordsidens østre Del brydes Soklen af en nu helt tilmuret, fladbuget Dør, der ikke er oprindelig, men maa have givet Adgang til et nu nedbrudt Sakristi. I Østgavlen (Fig. 3) findes en Gruppe af tre slanke, smigede, spidsbuede Vinduer, af hvilke det midterste er højest; de sidder tæt sammen i en Blænding med svagt spidset Rundbue. Paa Nord- og Sydæggen spores lignende Vinduesgrupper uden omgivende Blænding. Gesimserne er gotisk ombyggede, men Korets Taggavl er bevaret med en stor, næsten hele Fladen fyldende Blænding, hvis Felt er zigzagsmuret. Indvendig, i Korets Østvæg, findes fire Gemmenicher, hvoraf de tre, med Spærstik, er oprindelige. Indtil Saalbænk højde har Væggenes nu kalkede Murværk oprindelig staaet blankt,

men derover er det pudset sammen med Hvælvingen, der er oprindelig, indbygget i Væggene og muret som en Helstens-Kuppel, hvorunder der er lagt ret svære Hvælvingsribber med afrundet Profil, hvilende paa smaa »spilletop«-formede Hjørnekonsoller. Skibets Bevaringstilstand er langt ringere. Triumfbuen er omdannet, den østre Taggavl nedbrudt og de østre Dele af Langmurene forsvundne. Dog ses det, at Skibet, hvis Murhøjde er godt 6 m, har haft en nu borthugget Sokkel, som paa Grund af Terrænets Fald ligger noget lavere end Korets, og at der foruden Spor af Hjørnelisener, som nu er skjulte i Øst og

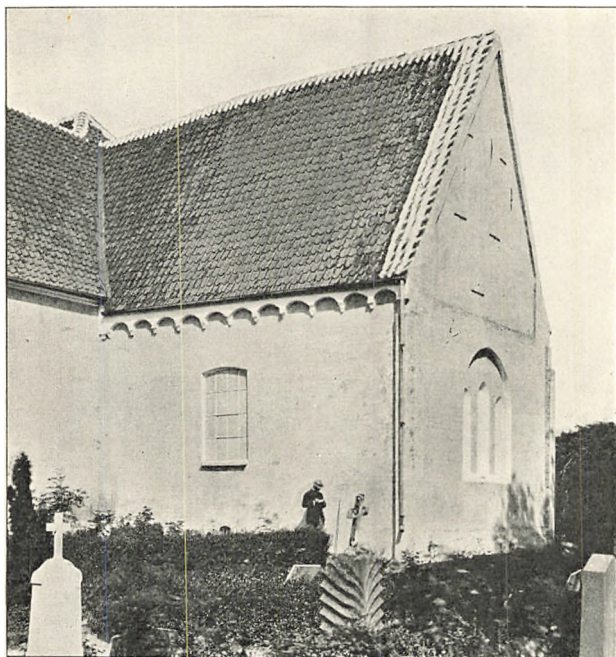

Fig. 3. Kong. Koret, set fra Sydøst.

M. M. 1916

borthuggede i Vest, findes Rester af Midtlisener. I Mod-sætning til Kirkens andre Dele har Nordmuren under Gesimsen en romansk Rundbuefrise med Buestik af krumme Formsten, hvilende paa rundstavprofilerede Konsoller (se Fig. 1, ved Taarnet). I Vestgavlen ses et maaske oprindeligt, spidsbuet, tilmuret Vindue, 85 cm bredt, der har været lukket af det yngre, nu nedtagne Taarnhvælv. Skibets tilmurede Døre har haft runde Buer med Prydskifte.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte. Skibets

vestre Taggavl, som staar bevaret bag Taarnet, er ombygget o. 1450—1500, da den har faaet syv dybe, tvillingdelte, spidsbuede Højblændinger, hvis Felter er pudsede. Ogsaa Kamtakkerne er bevarede. Stenene er lidt større end de ældre. Rimeligvis samtidig med Taggavlen og i alfald før Taarnets Opførelse er der til Vestgavlen føjet to Støttepiller, den søndre med en lille Aftrapning, begge nu indbyggede i Taarnets Mure. Korets Nordmur og Skibets Sydmur har faaet Trappefrisegesimser og Korets Sydmur en stærkere udkragende Fladbuegesims, hvis Konsoller dannes af to Formsten, de øvre rundstavprofilerede, de nedre topformet tilspidsende.

Medens andre sengotiske Tilbygninger (Sakristi, Vaabenhus, det sidste nævnt 1759) er forsvundne, staar i Hovedsagen det høje *Taarn*, hvis Overdel dog er ommuret. Den nu delvis lukkede og af en Orgeldør ødelagte Taarnbue

har været spids; Taarnrummet, som har mistet sit Hvælv, har spidsbuede Spareblændinger. Adgangen til de øvre Stokværk er nu ad en indvendig Trætrappe; om der nogensinde har været et særligt Trappehus, kan ikke ses. Det nedre Mellemstokværks tre store Spareblændinger har Fladbuestik, under hvilke der er indskudt to mindre Fladbuer hvilende paa en Midtkonsol af to udkragende Bindere; i Nordvæggen findes desuden østligt en lille, ligeledes fladbuget Blænding ved den ældre Støttestøtte. Et øvre Mellemstokværk, der

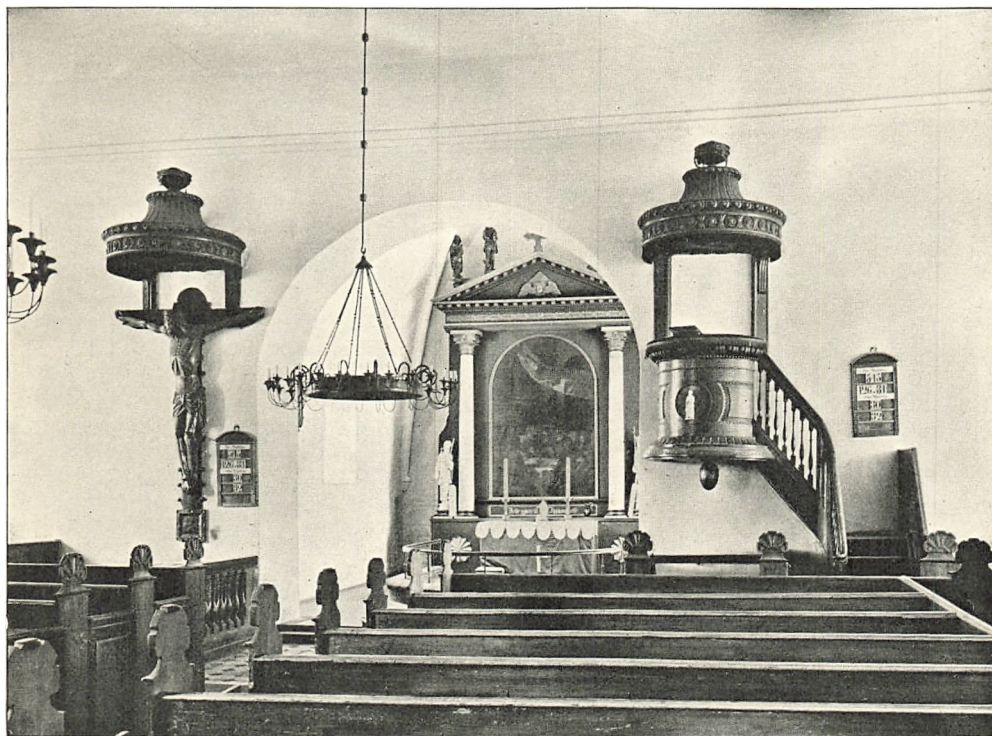

Fig. 4. Kong. Indre, set mod Ost.

M. M. 1916

nu har et lille, nyere Vindue i Nord, synes oprindelig at have været mørkt. Klokestokværket har til hver Side to tætsiddende, slanke, spidsbuede, tvillingdelte Glamhuller med Cirkelglug i Spejlet.

Den af Konferensraad Niels Ryberg foretagne *Ombygning o. 1792* ændrede ganske Taarnets Silhuet, idet Gavlene nedtoges og erstattedes af en Altan med Smedejernsrækværk, indenfor hvilket der rejser sig en firkantet Overbygning af kobberklædt Fyrretømmer med Vinduer og Østdør og kronet af en lille Kuppel med Smedejernsstang, i hvis Vindfløj læses: »N Ryberg 1792«. Taarnets Bjælkelag fornyedes og forøgedes i Tal, og Taarnrummet indrettedes som Vaabenhus. Vestdøren, der indsattes over en Trappe af Neksø-sandsten, indrammes af en Portal, fire kannelerede Pilastre med toskanske

Kapitæler bærende en Gavlfronton, og næsten ligesaa bred som selve Taarnet. Selve Kirken blev udvidet med *to Korsfløje* af ret store, røde Sten i Krydsskifte, muligvis Materiale fra de nedbrudte romanske Mure. Fløjene har uprofilerede Sokler, Falsgesimser og Valmtage. I det Indre formedes Skibet og Korsarmene som en Helhed med fælles Stukloft over stor Hulkehlgesims. Triumfgavlen nedbrødes og Korbuen udvidedes.

Kirken staar nu gulkalket med hvide Enkeltheder og teglhængte Tagværker, der i Skib og Kor er delvis af gammel, men omsat Eg, og delvis fornyet med Fyr. I alle Vinduer sidder fladbuede Støbejernsstel med tilsvarende Karme.

KALKMALERIER

Peder Maler i Næstved beprydede 1665 Muren omkring Prædikestolen og Altertavlen og Hvælvingen i Koret med Englehoveder. Arbejdet, hvoraf nu intet ses, udførte han selvanden i to Dage og fik 2 Dlr. 2 Mk. derfor (Rgsk.).

INVENTAR

Alterbordet dannes af et Panelværk, fra o. 1620, af umalet Fyr, som paa Forsiden har tre Fyldinger med udtungede, fladsnittede Arkader, nu vendte paa Hovedet.

Altertavlen (Fig. 4) er en Søjleopbygning fra 1792. I Midtfeltet er 1869 indsat en Kopi af Wuchters Nadverbillede i Sorø, malet af Lauritzen, Sorø, og samtidig fornyedes Rammens Farver med Aadring og Skablonering. Bagpaa Tavlen er malet: «Snedker Jensen. Maler C. Møllmann 1869». Figurligt Snitværk af en ældre Tavle i Bruskarok, fra 1651, er anbragt paa den nuværende: forneden staar to, o. 130 cm høje Figurer, Moses og Johannes Døberen, foroven paa Gesimsen de fire Evangelister, hvidmalede over gammel Staffering. Paa Pulpituret hænger Midtfeltets Maleri, paa Træ, 174 × 135 cm; det forestiller Nadverens Indstiftelse i en Renaissancestue med rigt Bordudstyr, og er forneden dateret: Anno 1651. Et **Maleri* paa en ottekantet Tavle, 91,5 × 76 cm, af Træ, forestillende Korsfæstelsen, ligeledes dateret 1651, her vistnok siddet i Altertavlens Topstykke. Nu i Vordingborg Museum. Om en tidlig-lutheransk Altertavle se Mogenstrup S. 751.

Af en katolsk † *Altertavle* fandtes 1758 nogle Stykker, »en udhugget S. Maria, S. Anna og saadanne flere, og under hvert Billede stod: Help«. Bevarede er to sengotiske **Figurer*, en 117 cm høj Maria, med Barnet, staaende paa Halvmaanen, i Solgisel, og en 101 cm høj, siddende Biskop, begge uden Farvespor. Nu i Vordingborg Museum.

Altersølv. Kalk, 23 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1861; Mestermærke: Moinichen. *Disk*, glat, samtidig. 1755 siges, at Kalken havde et graveret Skriftsted (1. Joh. 1,7), Disken et graveret Gudslam. 1698 fandtes en stor forgyldt Sølvkalk ($38\frac{1}{2}$ Lod), og Disk ($7\frac{1}{4}$ Lod), en lille Sygekalk ($11\frac{1}{4}$ Lod) og Disk ($2\frac{1}{8}$ Lod) samt en lille Sølvflaske ($11\frac{1}{8}$ Lod). De tre sidste Stykker blev 1729 omgjort til en Berettelseskalk »i den brugelige Façon« med Disk, Vinflaske og Oblatskrueprop. En †*Oblatæske* af kbh. Prøvesølv blev anskaffet 1731.

Alterstager, 38—39 cm, gotiske, med enkelt Skaftning og hvilende paa tre Ben med Tæer.

Et gammelt †*Munkeskab*, som Ornamenterne forvaredes i (Inv. 1698), blev 1725 bortkastet som »forfulnet Træ« (Rgsk.).

Korbuekrucifiks (Fig. 4), Figuren, fra o. 1450, er o. 200 cm høj. Hovedet er drejet stærkt til højre, med turbanflettet Tornekroner, aabne Øjne, og omhyggeligt detailleret, bølgeriflet Haar og Skæg; Knæene er noget bøjede. Det noget ældre Korstræ, har langs Skraakanterne rundede Bladknopper; af de firkantede Plader, med runde og ovale

Fig. 5. Kong. Font.

M. M. 1916

Ædelstenshuller i Kanterne, er kun den nederste bevaret, de to vandrette er bortsnittede og den øvre Korsarm helt afsavet. Krucifikset hænger paa den nordre Side af Korbuen som Modstykke til Prædikestolen under en tilsvarende og med denne samtidig Baldakin. Figur og Kors er brunmalede, over ældre Farver. Peder Maler i Næstved renoverede Krucifikset i 1665 (Rgsk.). 1755 stod over Korset: »1584 Eyler Grubbe, Danmarks Riges Canceler. Fru Kirstine Løkkis Datter«. Seks **Figurer* fra o. 1500, smaa Engle i lange Klæder, nu uden Vinger, har maaske hørt til Krucifikset. Nu i Vordingborg Museum.

Font af Granit (Fig. 5), ret svær og plump. Paa Kummen, 90 cm i Tvm., er indhugget seks bredere, svagt udhælvende og derimellem seks smallere og spidsere Bægerblade, af hvilke et enkelt afsluttes med Dobbeltbue. Der har altid manglet Overgangsled mellem Kummen og den lave, firsidede Fod, som har rundede Hjørner og paa Siderne Smaafelter med tvedelte Buer. Stenen

blev 1667 malet af Hans Maler i Næstved, da »den tilforn var ganske slem«. Nu er den oliemalet, Kummen cementfyldt. Paa Fonten fandtes (1755) et Skriftsted: »Joh. 3: Uden nogen bliver igienfødt af Vand og Aand, da etc«. *Fad*, af Messing, moderne. 1698 fandtes et stort og et lille Tin-Vandbækken (Rgsk.).

Fontelukkelse. Fonten staar ved Triumfbuens Nordside i et Indelukke begrænset af Stoleværket og to Skranker med drejede Træbalustre fra 1790'erne.

Prædikestol fra 1790'erne, i nyklassisk Stil, af cylindrisk Form med kraftig Gesims- og Fodliste og under den flade Bund en Pinjekogle. Samtidig Opgang med spinkle Balustre og baldakinagtig Lydhimmel. Den paa Stolen fæstede Apostelfigur er senere. Oprindeligt har Malingen været Hvidt og Guld, nu Egetræsaadring. Et godt †*Timeglas* købtes 1665 for 2 Mk. (Rgsk.).

Stoleværk, af Fyr, fra 1792, med simple Fyldinger paa Døre og Paneler, og muslingskalformede Topstykker. Nu egetræsaadret, men oprindeligt vistnok perlemalet. Under Orgelpulpitret staar et Panel fra o. 1660—70 med skæl-lagte og tvillingdelte Volutbuer, af Roskilde-Type. 1667—68 gjorde Laurids Snedker, sikkert Laurids Nielsen Snedker i Roskilde, 17 nye Stole oven i Kirken og 18 Stole neden i Kirken, hvortil de gamle Opstandere blev brugt ud til Gulvet; til Knopper oven paa Stolene, som Snedkeren ikke kunde lave, købtes Pæretræ af Hans Drejer i Køng, der ogsaa udførte dem (Rgsk.). *Degnestolsskranke* svarende til Fonteskranken. *Orgelpulpitur* fra 1792, baaret af fire Søjler, med udsvejfet Midtparti, flankeret af to Loger. Orgelfaçaden har tredelt Gesims.

To *Lysekroner*, ligeledes fra Rybergs Tid, hver med 14 meget spinkle Dobbelarme, er nu kasserede og henlagte paa Loftet. *Salmetafler* fra samme Tid.

Pengeblok, jernbeslaet, fra 1774. *Pengetavle* af Eg med Indlægning (Blomst, Pyramide, Stjerner) i lyst og mørkt Træ, sikkert den indlagte Kollekttavle, som blev bekostet 1733 (Rgsk.). Todelt *Vægtavle*, i Vaabenhuset, med to Pengeskuffer til »Frivillige Gaver«: »Til Kiøng Sogns Bibelforening« (2. Timoth. 3,15), »Til Det danske Missionselskab« (Marc. 16,15). Opmalet, hvid Skriftekrift paa blaa Grund. Fra o. 1825.

Oval *Fyrretavle*, 75 × 119 cm, fra 1817 (?), sortmalet, med gul Skriftekrift:

Herren bød: da Verdens Lys oprandt!
Mørket vilde Lysets Glands fordunkle:
Herren bød — og Mørkets Taage svandt
Klar saaes Himmelstjernen atter funkle.
Lad da Slægter uddøe, Secler svinde —
Evigst staaer i Kirken Luthers Minde!

Tilhørende lille rund Egetavle, 25 cm i Tvm., med gul Versal: »Luthers Minde«. Ophængt i Taarnrummet ved Orgelbælgen.

Taarnur af Jern, med utydelige Stempler, opsat 1741, af Johan Galle i

Næstved efter Kontrakt af 13. Aug. 1740 (Rgsk.). Ligesom Lundbys skulde det være et 27—30 Timers Værk. Paa Urskiven er malet 1828.

Klokker. 1) Støbestaalsklokke (Bochumer Verein Gussstahlfabrik) 1874.

2) Malmklokke, omstøbt af J. B. Løw og Søn 1916. Den bar tidligere¹ Indskriften: »Verbum Domini manet in eternum Gerhardus de Mervelt fecit Anno Domini 1573«.

Paa den †store Klokkē stod 1755: »Hæc campana in laudem Dei et usum eccles. Kyngens, conformat Anno 1615. Si Deus pro nobis quis contra nos. M. Hartvig Quellich Mejer«.

En lille, gammel, ubrugelig Klokke paa 1 Lispund 1 Pund, som »i forrige Tider havde været brugt til at ringe i Prædikestolen med«, solgtes 1739 til den kgl. Gjetmester i København til Nøddebo Klokkes Omstøbning (Rgsk.).

GRAVMINDER

Epitafier. 1) Ottekantet Maleri, 85 × 64 cm, paa Lærred, forestillende et aldrende Ægtepar, hvorimellem et Krucifiks. Den spinkle Fyrretræsramme har udsavede Tunger; i dens Topstykke er malet et Skriftsted (Ps. 40), i Nedhængt en Frakturindskrift, ifølge hvilken Jens Jespersøn Skytte, født i Kiøbenhaffn, nu boende paa Affnøe, og Hustru Ellen Nielsdatter 1673 har ladet Epitafiet bekoste og opsætte, dem og deres paarørende Slægt og Venner til en Hukommelse, og det i hans 50. Aar og hendes 74. Aar; han tjente Kongen »udi sidste forleden Svensk: Krig for en Constabel udi Kiøbenhaffn paa to Aars Tid«, 1658 til 1660; de agter at have deres Hvile- og Lejersted her i Kjønge Kirkegaard. Paa Korets Nordvæg.

2) Maleri, 144 × 112, i en lignende Ramme, forestillende to Præster, en ældre Kvinde, to staaende og to knælende Piger, tre Smaabørn med Kranse om Haaret, og en lille Dreng med Blomster. Foroven i Billedet ses tre Engle i Skyerne. Maleriet er malet o. 1675, sikkert af Hans Lauridsen i Næstved. En Indskrift har hængt under Billedet. Paa Korets Sydvæg.

Gravsten. Nr. 1—3 i nordre Korsarm, Nr. 4 vestlig i Skibets Gulv.

1) 1630. Hr. Lauritz Hansøn, Sognepræst her til Kjønge Sogn i 9 Aar, fik med sin Hustru, Karen Pedersdatter, to Sønner, een Datter, død 17. April 1589. 1630 har hans to Sønner, Hans og Peder Lauritzsøn, deres salig Fader til Ære ladet hans Begravelsessted pryde med denne lille Sten. Ølandsk Kalksten, 113 × 82 cm, med fordybet, skraa Versaltværskrift, Hjørnecirkler, hvori Kerubhoveder, Skriftsteder foroven og forneden, og nederst Bomærke.

2) Hans Caspersøn, Sognepræst i Køng (cineres Johannis Caspari pastoris gregis Kynggensis) fra 16. Marts 1634 til 1656, og Hustru Beate Jacobsdatter,

som døde 25. Jan. 1643. Ølandsk Kalksten, 162 × 73 cm, med fordybet, skraa Versaltværskrift paa Latin, hvorunder en Cirkel med Dødningehoved.

3) Graa Kalksten, 182 × 105 cm, udslidt, itubrukt, med Hjørnecirkler, hvori Evangelisttegn. Fra 1600'erne.

4) Over »velagt Mand . . . død 1642« og ligeledes næsten udslidt Randskrift: Denne Gravskrift har Christen Pedersøn ladet . . . salige Forældre med sin Hustru Kirsten Es . . . Blaagraa Kalksten, 198 × 124 cm, med Dobbeltrosetter i Hjørnerne, næsten udslidt, fordybet Versaltværskrift.

Under Koret er en nu utilgængelig Gravkælder.

I Kirkegaardens moderne Østmur er indsat en nyklassisk Marmorvase, med Indskriften: »Hisset«, og to ovale Indskrifttavler, den ene over Chr. Gottfried Voelker, født 21. Aug. 1746, »bortkaldtes til en højere Virkekreds« 20. Okt. 1819; den anden over Ernestine Frederikke Voelker, født 25. Aug. 1788, »bar taalmodig det fra Livets Morgen paalagte Kors«; »Støvklædningen nedlagdes« 18. April 1818. Foran Nichen sidder en samtidig Smedejernsgitterlaage.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA), 1698—1776 (LA og RA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1810 (NM). — Museumsindberetninger af M. Mackeprang og C. M. Smidt 1916—17. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ Nationaltidende 18. Aug. 1891.

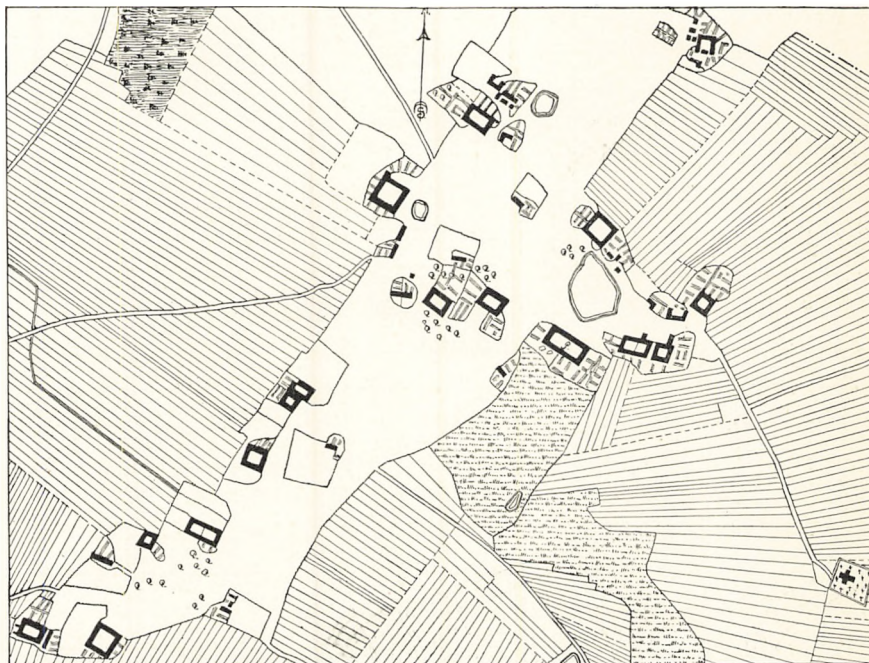

Fig. 6. Kong 1770.

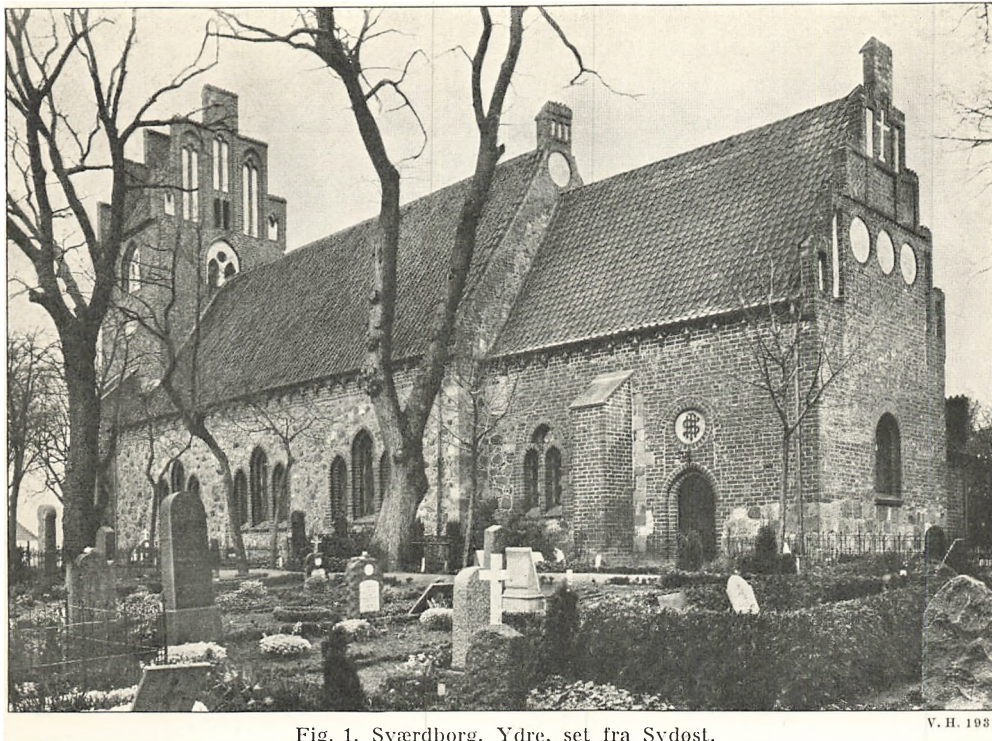

Fig. 1. Sværdborg, Ydre, set fra Sydost.

V. H. 1931

SVÆRDBORG KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken gik ved Mageskifte af 2. Marts 1689 fra Kronen over til Christian Lindenov til Restrup (Aalborg Amt) og Anna Elisabet Lindenov, Axel Urnes til Bækkeskov, og skiftede i Tiden 1708—14 gentagne Gange Ejere. 1714 købtes den af Sognepræsten Hans Schade, hvis Enke 1752 afhændede den til Etatsraad H. L. v. Kløcker, Borgmester i København. 1761 erhvervedes den af Otto Thott til Gaunø¹, og fra Baroniet overgik den til Selveje 1. Juli 1910.

Kirkebyen, nær Sognets Nordgrænse, skal ifølge Traditionen være afbrændt af Svenskerne og tidligere have ligget noget sydøstligere og afsondret fra Kirken. Kirkegaardsmuren er en nyere, hvidkalket Murstensmur, paa ret høj Fod af kløvet Kamp.

†*Kirkeladen*. Den ene Ende, som Kirken havde til Pakhus, blev repareret 1668—69 (Rgsk.).

Bygningen, der er stærkt præget af en nymodens Istandsættelse 1864—69, har Kor og Skib fra romansk Tid, begge med noget yngre Forlængelser. Fra sengotisk Tid stammer Sakristiet paa Korets og Dobbeltkapellet paa Skibets Nordside samt Taarnet.

Den romanske Granitkirke, Kor og Skib, har paa Grund af de nævnte Ombygninger mistet sine Gavle mod Øst og Vest. Da Korets Vinduer har siddet paafaldende langt mod Øst, er det ret sandsynligt, at Kirken har haft Apsis. Murværkets raa Marksten er ikke ordnede i regelmæssige Skifter, men lagte hulter til bulter, og i Fugerne er der indsat Skærver og Flækker, en Teknik, der utvivlsomt delvis er oprindelig, selvom den maa være yderligere fremhævet ved den nymodens Istandsættelse og fra første Færd sikkert har været dækket af Mørtelpuds. I Hjørnerne, af hvilke Korets og Skibets østre er bevarede, sidder Hjørnekvadere, og *Kridtkvadere* er brugte til de to eneste kendelige romanske Enkeltheder, Korets helt tilmurede, 129 cm høje Nordvindue, og Skibets lukkede, stærkt ødelagte Syddør (Fig. 3). Skønt kun Vestkarmen er

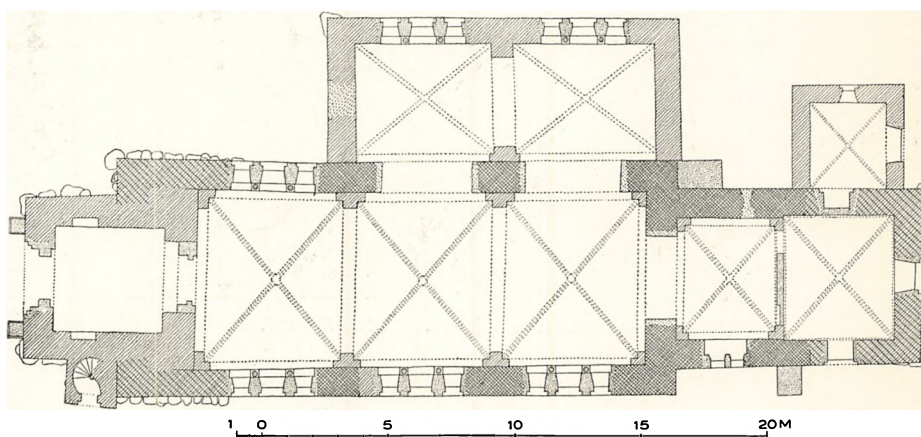

Fig. 2. Sværdborg. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

bevaret, ses det, at Døren har haft Rundbue med Prydskifte over Stikket og med en uprofileret Kragsten under Buefoden. Kragstenen hviler nu paa et meterhøjt Stykke Murværk af Munkesten, der fylder en dyb Fals, hvori der maaske har staaet en romansk Søjle. Skibets Murhøjde er 5,30 m. Paa Triumfgavlens Østside er der i Mørtelpudsens bevaret Aftryk af det romanske Tagværks Spær.

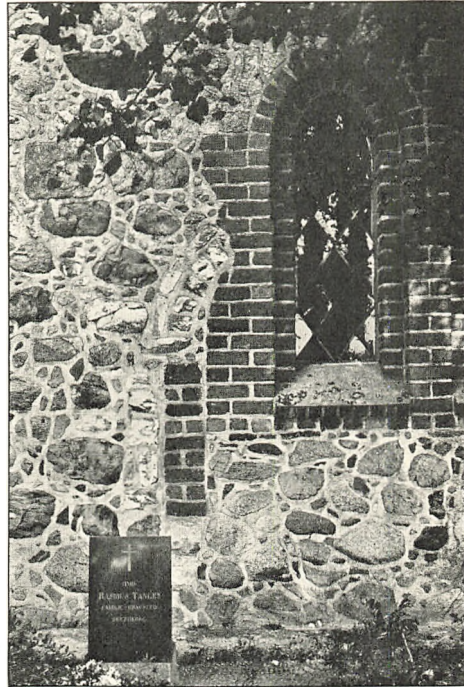
Paa et meget tidligt Tidspunkt har man nedbrudt den gamle Vestgavl og tilbygget den romanske *Vestforlængelse*, hvis Mure paa Grund af Terrænets Fald mod Vest har fremtrædende Syldsten. Iøvrigt svarer Murtekniken til den oprindelige Stenkirkes. Vesthjørnerne er kvadersatte, og den eneste synlige Vinduesrest, en Stump af Nordvinduets Bue, er af Kridtsten. Døre har der næppe været i Tilbygningen, hvis Vestgavl for største Delen er forsvundet ved Taarnets Opførelse.

Senromanske og gotiske *Ombygninger*, af Munkesten i Munkeskifte. *Korets Østforlængelse* er rimeligvis tilføjet allerede i *senromansk* Tid. Over Sylden

ligger et lille Kridtstensskifte og tre Rækker Granitkvadre, saa at Munkestenene kun viser sig i Murenes øvre Dele. Granitkvadrene kan stamme fra den oprindelige Kirke, men Materialernes Fordeling minder om S. Mortens Kirke i Næstved (S. 132), og det samme gælder Rester af Rundbuer med Prydskifter af Løbere, over de nuværende Vinduer. Taggavlen har en Tid kun haft tre Højblændinger. Ved en sengotisk Forhøjelse efter Aar 1500 forsvandt disses Toppe, og Felterne tilmuredes, delvis i sirlige Mønstre (Korsfletninger og Zigzag). Gavlens senere Dele har under ni Kamtakker et vandret delt Blændingssystem: tre Cirkler flankeres af Højfelter med Konsoller under vandret Afslutning, et Savskifte og derover Firkanter, af hvilke den ene omfatter et svagt fordybet Kors. Samtidig med Gavlforhøjelsen fik hele Koret en kraftigt udkragende Fladbuegesims, støttet af facetskaarne Konsoller; bag Sakristiets Tag ses, at Buefelterne oprindelig har staaet hvidkalkede. Det Indre overdækkes af et Hvælv, hvis Vægbuer markeres af ret kraftige Rundstave, og hvis Ribber har en svær, rundstavagtig Pærestav (som i Mogenstrup, Skibets Hvælv), men dog nærmest Skæringspunktet er retkantede (Helstensribber med Topblok). Efter Typen at dømme er Hvælvet ældre end Murenes Forhøjelse og rimeligvis det første Led i Kirkens Overhvælvning, men en sikker Afgørelse af Forholdet mellem Korets to Hvælv vanskeliggøres ved, at Korforlængelsen 1869 blev afskilret til Sakristi, hvad den maaske ogsaa har været i den senere Middelalder.

De vestligere *Hvælv* tidsfæstes ved de bevarede Kalkmalerier til o. 1425—50. Korhvælvets Hjørnepiller har rundstavprofilerede Kragbaand, og dets Ribber er skarprykkede (ingen Overribber, men Rester af Topblok). Skibets tre Hvælv, hvis Vægpiller mangler Kragled, har pærestavprofilerede Ribber (som Mogenstrup Korhvælvs, S. 751), der mødes i Topfirkanter. Samtidig med Hvælvslagningen er Korbuen gjort spids.

Allerede før Skibets Overhvælvning har man paabegyndt Opførelsen af *Taarnet*, der mod Sædvane er halvvejs bygget ind i Forlængelsens Vestende og saaledes ikke hviler paa dennes Vestgavl. Taarnrummet, der nu er indrettet

V. H. 1031

Fig. 3. Sværdborg. Vestkarm af Skibets gamle Syddør.

til Vaabenhus og stærkt moderniseret, har haft spids Taarnbue og overdækkes af et Tøndehvælv i Længderetning Øst—Vest; om dets Alder kan der intet sikkert oplyses; rimeligvis er det indbygget paa Renaissancetiden (Oversiden moderne overpudset). *Trappehuset*, som maaske ikke er helt samtidigt med Taarnet, havde endnu 1914 over Døren et nu fjernet Fladbuestik i Spidsbuefeltet. Mellemstokværket, under hvis Gulv der er fladbuede, dybe Nicher ind til Resterne af den senromanske Vestgavls Murværk, har i Væggene fladbuede Spareblændinger, Klokkestokværket fire spidsbuede Tvilling-Glamhuller med Cirkelglug i Spejlet. De femtakkede Gavle har fem dybe, spidsbuede Højblændinger, tvillingdelte med Spærstik og Toprude; i de tre højeste gaar Midtstavene tilbunds, i de to yderste hviler Tvillingstikkene paa afrundede Midtkonsoller. Tagværket er af Eg, men fornyet i Renaissancetiden.

Skibet har paa Triumfgavlen faaet en lav Kam, hvis Toptinde er prydet med tre Smaablændinger over et Cirkelfelt, og paa Langmurene Gesimser, som erindrer om Kongs; paa Sydsiden er der en Fladbuegesims som Korets, paa Nordsiden en Trappefrisesims, hvori Felterne og det øverste Murskifte har staaet med hvid Kalkning, der bag Udbygningernes Tag er ganske frisk. Ogsaa Tagværkerne i Kor og Skib synes jævnaldrende, af Dragerstolstype med Huljerns Stregnumre og Tegn.

Sakristiet paa Korets Nordside, nu Ligkapel, har et spidsbuet, falset, i Lysningen ændret Nordvindue og Rest af et lignende over den nye Østdør. Den femtakkede Gavl har fem spidsbuede Højblændinger. Rummet, hvis gamle Dør til Koret er tilmuret, overdækkes af et Hvælv med Kvartstensribber. Tagværket er af Krydsbaandstype.

Skibets to Nordkapeller, utvivlsomt Kirkens yngste Tilbygninger, er komponerede paa lignende Maade som Tilbygningerne til Præstø Kirke. Det vestre Tvillingkapel har tjent som Vaabenhus; en bred Norddør er ødelagt af det moderne Vindue. Af oprindelige Vinduer ses kun et tilmuret Vestvindue med svagt spidsende Fladbue. Flankemurene har Trappefrisesims som Skibets Nordmur, de to elleve-takkede Taggavle etagedelte Blændinger med Smaacirkler mellem Fladbuefelter. Rummene, der forbindes indbyrdes og med Skibet ved spidsbuede Arkader, overdækkes af Hvælv med Halvstensribber.

Et †*Vaabenhus* ved Kirkens Sydside blev nedrevet i 1860'erne.

Kirken staar, efter Istandsættelsen 1864—69 (Arkitekt: V. Dahlerup), med rensede Mure, hvis Blændinger er pudsede og hvidkalkede, og med teglhængte Tage. De tregruppede, spidsbuede, moderne Vinduer har Munkestenskarmer og Støbejernsstel med delvis kulørt Glas. Over den nye Vestportal staar i Jernankre paa Taarnmuren: E A B T R T 1869 (Elisabeth Adelgunde Bülow, Tage Reedtz Thott). Det i Korforlængelsen indrettede Sakristi er skilt fra Skibet ved en nypudset Mur. Kirkens Indre er gulligt kalket.

KALKMALERIER

Ved Kirkens Hovedstandsættelse i 1860'erne fremdroges Kalkmalerier fra o. 1425—50 paa Korets og Skibets Hvælv². Kunstnerisk set temmelig ubehjælpsomme har de ikke ringe ikonografisk Interesse.

Paa Korhælvets, af Altertavlen delvis skjulte Østkappe (Fig. 6) ses Kristus som Verdensdommer, indrammet af en stjernefyldt Mandorla, der flankeres af to knælende Grupper, den søndre Helgener, den nordre Helgeninder. Dets tre andre Kapper skildrer Frelserens Barndomshistorie. Nordkappen: Bebudelsen, Marias og Elisabeths Møde, Fremstillingen i Templet. Sydkappen: de hellige tre Kongers Tilbedelse (foroven en stor Engel, svingende et Røgelseskar). Vestkappen: Flugten til Ægypten, Kong Herodes paa sin Trone og øverst Barnemordet i Bethlehem, repræsenteret ved een Krieger og eet Barn.

Skibets østre Hvælv indeholder Billeder af Lidelseshistorien. Østkappen (Fig. 4): Indtoget i Jerusalem og derunder: Bønnen i Getsemane og Nadveren (kun ti Apostle, den ene knælende foran Bordet). Sydkappen foroven: Kristus for Ypperstepræsten (klædt som Biskop, med Krumstav), forneden: Tilfangetagelsen (? meget utydeligt) og Kristus for Pilatus. Vestkappen: Tornekroningen, forneden Hudfletningen og Korsdragningen. Nordkappen: forneden Kristus paa Korset, Maria og Johannes, og Opstandelsen, foroven Nedfarten til Dødsriget (Mand og Kvinde i et Helveduhyres Gab).

I Skibets Midthælv er Kapperne lodret delte af røde Streger, og derved er der blevet Plads til talrige apokalyptiske Billeder, som for største Delen ikke illustrerer Johannes' Aabenbaring, men viser en Række Begivenheder, som ifølge Middelalderens Forestillinger skulde gaa forud for Dommedag. Ligesom i trykte Billedserier af disse »femten Tegn paa Verdens Undergang« ledsages de enkelte Scener af Personer, der peger paa Naturkatastroferne. Maleren har ikke overholdt den gængse Rækkefølge, som iøvrigt altid har været saa usikker, at Numrene paa de enkelte Tegn kun kan nævnes med Forbehold, og Femten-Tallet er ikke fuldstændigt. I Østkappens nordre Del (Fig. 4) ses øverst det første Tegn: Havet hæver sig højere end Bjærgene og staar som en Mur, og derunder det tredje Tegn: Havdyrene skriger; en rød Hummer og Fisk, af hvilke de to har Menneskehoveder, hæver sig op over Bølgerne. I Nordkappens østre Del (Fig. 4) det fjerde Tegn: Vandet flammer med Ildsluer, og i den vestre Del det femte Tegn: Træerne sveder Blod, samt øverst det fjortende Tegn: Ilden fortærer Himmel og Jord (Fig. 4). I Vestkappens nordre Del (Fig. 5) det tolvte Tegn: Stjernerne falder fra Himlen ned paa Jorden, i søndre Del det ellefte Tegn: alle Grave aabner sig, og derover en Blodregn, der fra Skyer falder ned over liggende Mænd. I Sydkappens vestre Del det andet Afsnit af det femte Tegn: Markens Dyr og Fugle, som

Fig. 4. Sverdrborg. Skibets midterste og østligste Hvalv, set mod Ost.

S. B. 1032

Fig. 5. Sværdborg. Skibets midterste og vestligste Hvælv, set mod Vest.

s. B. 1932

ikke tør æde, i østre Del (Fig. 4) det sjette Tegn: Jordens Bygninger styrter sammen, og derover det ottende Tegn: Jorden opsluger Menneskene. I Østkappens søndre Del (Fig. 4): Mennesker, som falder om, Træer, som vælter og knækker, og derover en Borg med Tilskuere, der dog snarest hører med til Fremstillingen af det første Tegn. Billederne af selve Verdensdommen maa nøjes med Pladsen i de nederste Kappeflige og er udstykket i Smaapartier. Kristus foran Regnbuen i en Mandorla, der omgives af Basunengle, og de døde i Gravene ses i Nordkappens østre Del; hertil slutter sig til begge Sider knælende Grupper, Salige ved Himmeriges Borg og Fordømte i Helvedes Gab samt (i Sydkappen) de dødes Opstandelse ved Basunernes Lyd. I Kappefligene ved Sydvesthjørnet findes endelig to Smaabilleder, hvis Sammenhæng med den apokalyptiske Serie ikke kan forklares. Den ene viser fem tætstillede Personer: Brudgommen og den kronede Jomfrubrud, som føres sammen af en Mand i fodlang Dragt, rækker hinanden Haanden. Den anden (Fig. 5) bestaar af to Mænd, af hvilke den ene svinger en Stok mod Hovedet af en Ko. Da de to Billeder har deres Plads lige over den gamle Syddør, og da Sammengivningen fandt Sted udenfor Kirkedøren, er det sikkert en Bryllupscene og Forberedelsen til Gildet, som ses her.

Vesthvælvet, som iøvrigt kun er ornamentalt dekoreret, har i Vestkappen (Fig. 5) en lille Daabscene med en hvidklædt Præst, tre Personer og et nøgent Barn over Fonten, der ligner et Bødkerkar, alt under Helligaandsduen og Herrens Haand. Billedet tyder sikkert paa, at Døbefonten har haft Plads i Kirkens Vestende.

Ribberne, der er ensfarvede, gule eller røde, med skiftende Toprosetter, ledsages af Stregstilke med Naturblade og Slyngtraade. Paa en af Gjordbuerne er en Drage og en Løve, hvis Haler løber ud i Ranker.

Figurstilen er meget naiv og ubehjælpelig; saaledes er de lange Klædebon vandret afskaarne. Farverne er rødt, gult, grønt og graablaa; Figurkonturerne alle røde.

INVENTAR

Alterbord, flyttet og nymuret 1869. Paa det nye Alterfløjel sidder et Metal Kors med Sølvstjerne, som i Roholte.

†*Alterklæde* og †*Alterdug* blev 1667—68 bestilt hos Fru Helweg Reedtz i Næstved; hun leverede s. A. en silkesyet Alterdug for 10 Dlr. (Rgsk.).

Altartavle (Fig. 6) i Højrenaissancestil 1601, sikkert af Bertel Snedker i Vordingborg. Seksfelttypen er beriget ved, at der foran Midtfaget over dobbelte Postamenter staar korinthiske Storsøjler, som bærer et Gesimsfremspring med Topstykket. Bag de to frie Søjler er der »Gulerodspilastre«, og Storstykket

flankeres af anselige Hermer. Paa de to Postamentfremspring, foran Fodstykket, er der flade Nicher med to Apostelfigurer, i Topfeltet Kristi Opstandelse og i Topgavlen en velsignende Gud Fader. Over Storgesimsens yderste Hjørner

Fig. 6. Sværdborg. Altartavle 1601.

V. H. 1932

staar to fladt skaarne Engle; paa Storvingerne Englebørn og to Fugle, Fønix og Pelikan, og under dem hænger to Adelsvaaben, henvisende til Henrik Lykke, Lensmand paa Vordingborg, og Fru Karen Banner. De i de seks Arkadefelter indsatte Kvindefigurer, der forestiller Dyder, er senere Tilføjelser; de to i Midtpartiet, Fromhed og Kærlighed, vistnok skaarne 1869, de fire andre, Tro, Retfærdighed, Haab og Klogskab er ligesom de to Engleansigter over

Hermekapitælerne Snitværker fra o. 1650, i Abel Schrøders Manér og rimeligvis stammende fra en forsvunden Prædikestolshimmel. Mellem Søjlepostamenterne er paa en Høj med Dødningehoved stillet et Krucifiks, hvis lille Kristusfigur maaske ogsaa er fra Baroktiden, men skaaret efter et sengotisk Forbillede. Disse senere Snitværker fandtes ikke paa Tavlen 1755, da den endnu havde malede Indskrifter, overst »Christianus Quartus Rex Daniæ Anna Catharina Regina Daniæ«, midt paa (i de seks Felter) Nadverordene paa Latin, Tysk og Dansk, forneden Johs. 6,53—54 og 3,16, samt til Siderne: »Ao 1601 blev denne Tavle malet i Næstvid af Jens Olsen Maller«, »Ao 1601 blev denne Tavle rejst i Her Søffren Jørgensen Horsens hans Tiid«. Den gamle Staffering blev fuldstændigt fjernet 1869, hvorefter Tavlen stod i Egetræets Farve, indtil den 1931 fik en ny Staffering³.

En gammel **Allertavle*, med Jomfru Maria og Barnet, stod 1862 ved Døbefonten. 1755 var den »oprejst neder i Kirken« og bar Indskriften: »Oluf Maller i Nestvid Ao Divi MDXVII« (1517). Rimeligvis er det denne Tavle, der fra Gavnø nu er kommet til Næstved Museum, og i saa Fald er dens Snitværk gjort af Næstved-Krucifiksmester (St. Fuglede-Mesteren).

Allersølv. Kalk, 19 cm høj, med ottetunget Fod, ottekantet Skaft og flad, med Hulstave bladdelt Knop, i hvis Rudefelter er graveret Versaler: »Jesus Ao 1662«; under Foden Næstveds Bymærke og Mestermærke for Dionys Willadsen (Olrik 610). Paa den senere Kumme er graveret: »Otto Thot 1764«. *Disk* med graveret Cirkelkors og »Otto Thot 1764«; utydelige Stempler: Næstveds Bymærke og Mestermærke H M S (Olrik 617). *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1859 med graveret Alliance-Vaaben, »Sverborg Kirke 1859« og »Reedtz-Thott«; Mestermærke: Michelsen. *Sygekalk*, 14 cm høj, af lignende Type og med samme Mærker som den store Kalk. Foden er dog kun svagt delt ved Hulstave. I Knoppens Rudefelter er graveret Versaler: »Jesus Ao 1667«. Tilhørende *Disk* med svagt sekstunget Bund og Cirkelkors, uden Stempler. Lille buget *Vinbeholder* af Sølv, med Skruegemme til Oblater, uden Mærker. 1666—67 gjorde Dinis Guldsmed i Næstved for 32 Dlr. 1 Mark en lille Kalk og Disk af forgyldt Sølv og en lille Sølvflaske til at besøge de Syge med, eftersom det forrige af Fjenderne blev bortrøvet (Rgsk.).

Alterstager, 54,5 cm høje, balusterprofilerede, fra o. 1600—25.

Korbuekrucifiks. En paa Loftet henliggende Figur, 162 cm høj, vistnok fra 1300'erne, har snoet Tornekroner over det glatte, midt over Panden skilte Haar, smaa, ret udstaaende Øren, aabne Øjne med konveks Øjensten, lille smilende Mund og kort Skæg. I den brede Hals er der en vandret Kile, og Hovedet sidder nu daarligt paa det kraftige Legeme, der har halvlangt Lændeklæde, svære, svagt bøjede Ben og krydslagte Fødder. I Begyndelsen af 1800'erne er Figuren malet over ældre, tyk Kridtgrund og hele Korstræet

fornyset. 1833 faldt den korsfæstede ned fra sit Stade og blev fundet næsegrus paa Gulvet (Kaldsbog). 1755 læstes paa en Bjælke tværs over Kordøren et dansk Skriftsted (Esaias 53,5) og Aarstallet 1655.

Krucifiks, nu ophængt i Sakristiet. Den lille, 41 cm høje Figur er af gængs sengotisk Type fra o. 1500; Hovedet er bøjet stærkt til højre, Øjnene lukkede. Korstræet ender i kvadratiske Plader, hvis Evangelistsymboler ligesom Glorieskiven er moderne tilføjede. Renset Eg.

Font (Fig. 7) af Sandsten, i Senrenaissance, fra o. 1625. Kummens Tvm. 82 cm. Formen minder om Vordingborg-Fonten (S. 182), men Detaillerne er afvigende, og om Foden er placeret fire siddende Evangelist-Statuetter. Stenens Maling blev fjernet 1869. Fonten har staaet i Skibets nordøstre Hjørne, omgivet af et Tralværk, med latinsk Citat af Kirkefaderen Ambrosius og Aarstallet 1663 (Kaldsbog og 1755-Indberetning). Om den middelalderlige †Fonts Plads se S. 826.

Fad af sydtysk Arbejde, 62 cm i Tvm., med det habsburgske Rigsvaaben, omgivet af Hjort og Hund-Frise i Bund og paa Rand. *Tinkande*, vistnok fra 1869.

Prædikestol, fra o. 1600, af lignende Arbejde som Altertavlen. Hjørnerne med deres stive Hermer er vinkelbrudte, Postamentet er dobbelt ligesom paa Vordingborg-Stolen; Storfelterne har Æggestavrammer og Arkader svarende til Altertavlens. Underbaldakinen ender i et nedadvendt Løvehoved. Foran hvert af Stolens fem Fag er senere anbragt store Figurer, Kristus og Evangelisterne, staaende paa bruskarokke Ornamentkonsoller, alt af Abel Schröder. 1664—65 nedtog Abel Billedsnider Prædikestolshimmelen og flyttede den højere i Vejret, »da man ikke kunde staa ret udi den« (dvs. Prædikestolen).

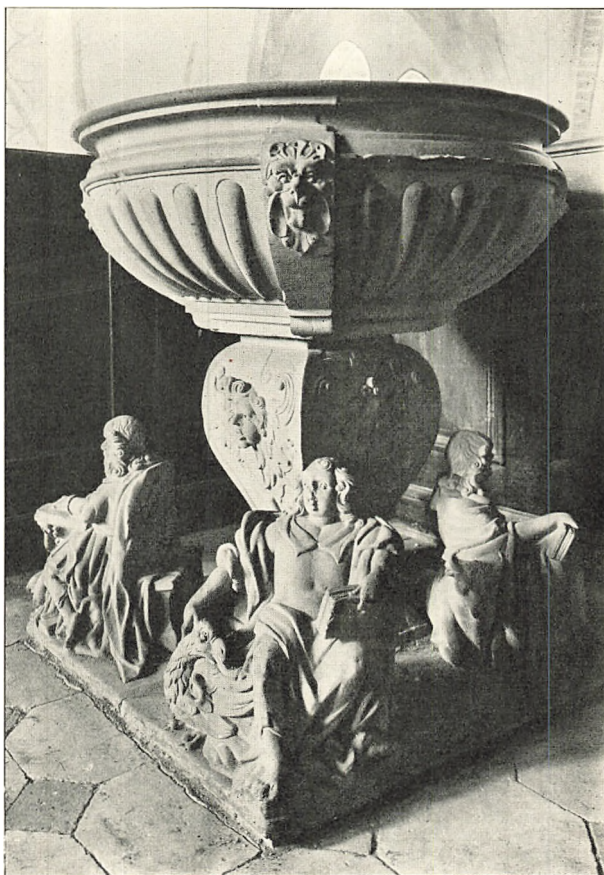

Fig. 7. Sværdborg. Font.

Hude 1904

For dette samt andet, han reparerede paa den og nogle udskaarne Billeder, som kom derpaa til Zirat og Beprydelse, fik han 36 Dlr. (Rgsk.). De kassetteværksskaarne Plader i de nederste Postamentfelter er sikkert først paa-satte 1869, da Egetræet rensedes for alle Farver og Opgangen fornyedes. 1931 har Stolen faaet ny Staffering³. 1755 stod paa Prædikestolen: »Bogstaven ihjelslaar, men Aanden gør levende. Anno 1667 er denne Prædikestol stafferet, og da var Hr. Hans Clausen Sognepræst«. Paa den nu forsvundne Himmel var et dansk Skriftsted (Matth. 5,48). Regnskabet 1666—67 oplyser, at Arbejdet udførtes af Hans Maler og hans Svende for 60 Dlr. Til Pinsehøjtiden blev han aget til Næstved.

Stolestader fra 1869, egetræsmaledede. Paa Gavlene i Skibets to Østfag sidder dog Pilastre fra o. 1650, med bruskarokke Fladsnitranger, de fleste ret naivt skaarne, men enkelte elegantere gjorde. Topstykker findes i Gaunø Kapel (S. 778). †*Skriptestol*, nævnt 1755, med dansk Skriftsted (Matth. 18,18) og C R S H H S 1664. †*Pulpitur*. Den, som har Indseende med Ungdommen paa Pulpituret, fik hvert Aar 3 Mark (Rgsk. 1666—67).

Dør, jernbunden. Beslaget, der foroven afsluttes med en Rundbue, deler Dørfladen i en Mængde smaa Firkantfelter. Alle Baandene er zigzagridsede; paa et Tværbaand over Dørringen er indhugget Bomærker og 1593. Nu i Ligkapellet.

Taarnur fra 1700'erne, ikke i Gang. †*Sejerværk* blev istandsat 1666 (Rgsk.). Aaret efter blev Abel Billedsnider hentet fra Næstved for at tage Maal og bese, hvor Solskiven kunde sidde paa Kirken, Rasmus Sejermager for at tage Maal af, hvor han kunde udføre Viseværket fra Sejerværket og til Solskiven. Abel fik 45 Dlr. for Solskiven og en †*Ligbaare*. Solskiven blev stafferet af Hans Maler, der ogsaa anstrøg Ligbaaren og malede Pulpituret (Rgsk.).

Klokker. 1) Mellem Buefriser med tidselagtige Liljer og Blomster: »Gud være med dig fromme Volche sum meg til denne Kirche haffer gifvet Anno 15□8«. Tvm. 78 cm.

2) Mellem Akantusbladfriser: »Soli Deo Gloria me fecit Johan Gotlib Ritzmann Copenhagen«. Paa Legemet: »Bekostet omstøbt Aar Anno (!) 1792 af Kammerherre Holger Reedz-Thøtt(!) til Stamhuset Gavnø«. Tvm. 110 cm.

1755 fandtes der tre Klokker, hvoraf den mindste var identisk med Nr. 1.

Paa den mellemste †Klokke stod: »Anno 1616 gos mich Hartvich Qvelliz Mejer. Si deus pro nobis, quis contra nos«.

Paa den største †Klokke stod »ovenom« med latinske Initialbogstaver et, sikkert ret fejlfuldt gengivet plattysk Vers: »Ut dem fur bin ich geflaten it hedde dem mester Ballof vordraten it geschak na der bur sin darume must ich tu Rostok hen in vil ich van bormesters dor er dat geldt komt her vor. Lxxxivv. Neden om: »Her Peter Hans Smit. Also hat Godt de

Velt gelevet dat Er sein eingeboren son gaf updat alle de an En geloven nicht vorlaren verde sundern dat evige Leven hebben M Vest[phal]«.

GRAVMINDER

Epitaf, Maleri paa Lærred, 122 × 120 cm, med to knælende Portrætfigurer i ottekantet Bølgelisteramme, flankeret af et Par Halvsøjler og omgivet af bruskarokke Ornamente. Egetræt er renset, Navnene malede af nyt. Den gamle Indskrift var (1755): »Her inden for« hviler Hans Clausen, Sognepræst 1655, død 1673, og Maren Davidsdatter, gift 16 Aar, død 1674. Nu i Sakristiet (1755: i Koret). Begravelsen er under Sakristiets Gulv (Kaldsbog)⁴.

Gravsten. 1) Med latinsk Indskrift over Sognepræst Peder Nielsen Svane, død 1. Febr. 1582, i sin Alders 50. sit Embedes 30. Aar, gift i næsten 8 Aar med Karen Søren Datter (4 Børn), og over Peder Lavridsen, død (»violentia mortis circumventus«) 1. April 1591, i sit 31. Aar, Sognepræst her i 5 Aar, gift med Karen Søren Datter (1 Søn, 1 Datter). Skrifttavle med fordybde Versaler, oprindeligt fyldte med sort. Foroven den opstandne Kristus, forneden to Skjolde med H P S og H P L. Hjørnecirkler med Evangelisttegn (stiv, symmetrisk Matthæusengel). Ølandsk Kalksten, 220 × 124 cm, nu i Taarnrummet (1755: i Korgulvet).

2) Med latinsk Versalindskrift over Sognepræst Søren Jørgensen, Provst i Hammer Herred, død i sin Alders 58. og Embedes 30. Aar, gift med Karen Søren Datter (6 Børn), død 4 Kal. Nov. 1619. Under et langt latinsk Vers Frakturskrift paa Dansk: Karren Søffrensdatter, død i sit 63. Aar 28. Marts 1624. Nederst Valgsprog: »Deo confisus nunquam confusus« (Versal) og »Forlad Dig paa Gud oc icke paa Menniker« (Fraktur), Rester af Bomærkeskjolde og to Evangelistcirkler. Af samme Stenhugger som Nr. 1, men ret beskadiget. Ølandsk Kalksten, 220 × 142 cm, nu i Lighuset (forhen i Korgulvet).

3) Figursten fra o. 1650 med Relieffigurer af en Præst og hans Hustru, staaende under en Tvillingarkade med barokke Detailler; under Kapitalprofilerne hænger Vindrueklaser. Religiøs Randskrift (Joh. Aab. 14,13); forneden en aldrig udfyldt Flade. Rimeligvis er det efternævnte Provst Povl Pedersen, død 1655, der har anskaffet Stenen. Ølandsk, 202 × 141 cm. Paa Taarnrummets Nordvæg.

4) Jacob Møller. Sognepræst, født 19 Febr. 1688, kaldet 16 Apr. 1729, gift 5 Okt. 1730 med Mette Krag, død 29 Jan. 1759, efterladende Ægtefælle og Datter. Ærevers. Marmorplade 81 × 62 cm, i nordre Udbygning Østvæg.

Forsvundne Gravminder. †*Epitaf*, fra 1647, opsat af Povel Pedersen, Sognepræst og Provst, over sig og sin sal. Hustru Elisabeth Søffrensdatter samt

begge deres Børn. Han var Præst her i 36 Aar, gift i næsten 24 Aar (1 Søn og 4 Døttre), døde 10 Dec. 1655 i sit 66. Aar. Hun døde 27. Juli 1644 i sit 46. Aar, 1 Maaned, 6 Dage. 1647. Til Siderne: Moses og Kristus (Indberetn. 1755 og 1759). Sml. Præstø S. 42.

Lille †*Ligsten* i Skibet over sal. Berete Pedersdatter, Jacob Nielsens Hustru i Windinge, død 8 Jan. 1667 (Kaldsbog).

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbøger 1738—1859, 1859—62, fra 1862 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1911. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

P. E. Jensen: Gaunø Kloster og Herregaard. Kbh. 1902. S. 309—19, 501—06.

¹ P. E. Jensen. S. 309 f. ² Magnus Petersen: Kalkmalerier. 1895. S. 139. Kornerups Notebog X, 33 (NM). ³ Udført af Maler H. Munk, Holbæk. ⁴ Lund: Da. mal. Portrætter IX, 168. Sagnet fortæller, at Epitafiet er bekostet af Menigheden som Tak for, at Præsten henvendte sig til Karl X Gustav for at fri Byen fra Ødelæggelse. P. E. Jensen. S. 502.

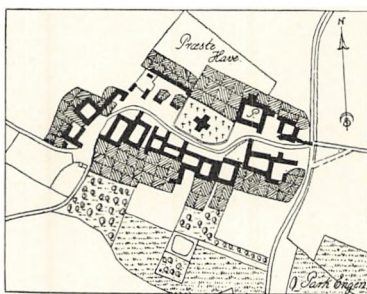

Fig. 8. Sværdborg 1806.

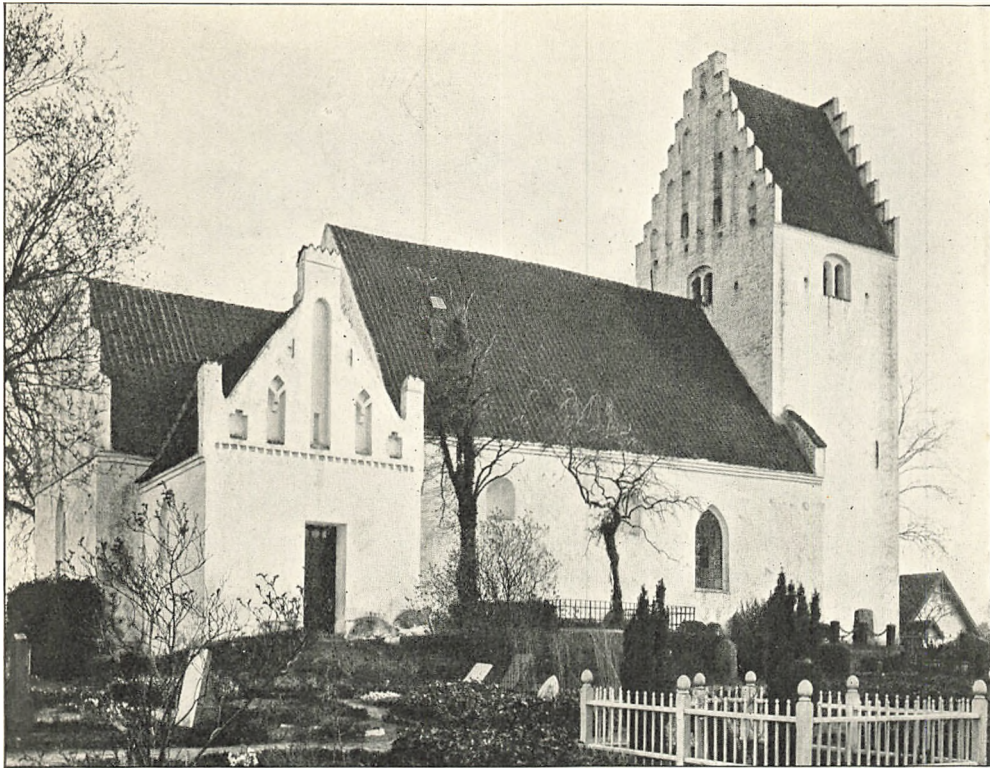

Fig. 1. Kastrup. Ydre, set fra Nordost.

V. H. 1930

KASTRUP KIRKE

HAMMER HERRED

Kirken, der efter Altertavlens Midtfigur antagelig har været viet til *S. Clemens*, var 1555—1856 Anneks til Vordingborg. Ved Ryttergodsets Bort salg 1774 kom den under Hovedgaarden Rosenfeld, der endnu ejer den.

Kirken ligger 400 Meter nordvest for Byen, højt, med fri Udsigt til alle Sider. Kirkegaardens Hegnsmur er nymodens, omsat af kløvet Kamp.

Bygningen bestaar af romansk Kor og Skib samt tre gotiske Tilbygninger: Taarn, Vaabenhus foran Syddøren og Sakristi paa Korets Nordside.

Den romanske Granitkirkes Plan er ualmindelig skævt udstukket, og dens Mure af paafaldende varierende Tykkelser. Materialet er ret smaa, raa Kampesten uden videre Skiftegang, men med tilhugne Hjørnekvadre. Murbehandlingen er raa; Kvaderfuger ses intetsteds. Paa en af Korets sydøstre Hjørnekvadre findes en firkantet Forhøjning, hvis 15×15 cm store Overflade er prydet med fordybede Linier og Felter. I Koret er intet af de oprindelige Vin-

duer bevaret. Skibet, hvis Murhøjde er godt 5 m, har i hver Langmur haft to Vinduer med Karme af Kridtkvadre (ydre Højde o. 150 cm, Højden over Terrænet o. 300 cm); de nordre staar som Ydernicher, det sydvestre, der endnu er aabent, fører ind til Kirkeloftet. Af Dørene er Syddøren omdannet og Norddøren tilmuret, men Østkarmen dog kendelig. Paa Triumfgavlens Inderside ses Skibets oprindelige Taglinie og fem Bomhuller.

Gotiske Omdannelser og Tilbygninger, fra o. 1500, alle af Munkesten i Munkeskifte. Af *Hvælvene* er Korhvælvet indbygget i Murene og har Kvartstensribber, der i Vesthjørnerne hviler paa meget simple Konsoller (Helstens-Overribber, delvis af skævtstillede Bindere). Skibets Hvælv, som hviler paa Vægpillen, har derimod Halvstensribber og stærkt bukede Kapper (ingen Overribber). Korbuene er udvidet og gjort spids. I Sammenhæng med Hvælvslagningen har man forhøjet de romanske Mure. I Koret, som har et slankt, spidsbuet, falset, nu i Lysningen lukket Østvindue og et bredere, fladbuet Sydvindue i et næsten rundbuet Felt, og som før Sakristiets Opførelse har haft et lignende Nordvindue, har man ombygget Væggens øvre Dele med Munkesten; bag Sakristiet ses, at den gotiske Gesims' to fremspringende Skifter har staaet med de røde Mursten over to almindelige Skifter, der har været hvidkalkede sammen med Kampestensmuren. Ombygget er ogsaa Korets Taggavl, med syv spidsbuede Højblændinger og syv Kamtakker, af hvilke den øverste bærer en lille Toptak over to rektangulære Dværgblændinger. Skibet, som har et meget bredt, fladbuet Sydvindue, hvis ydre False er af skraakantede Formsten, har faaet paabygget en halv Snes Munkestensskifter med flerdobbelt falset Gesims. Indvendig er de to øverste af disse Skifter ukalkede, medens de andre er hvidtede sammen med de romanske Vægge; man har altsaa forhøjet Skibets Mure og rejst dets Tagværk, der endnu er sengotisk, af Krydsbaandstype (med Huljernsnumre), inden man byggede dets Hvælv. I Koret, hvis Tagværk er fornyet, er Overvæggene derimod ikke kalkede og Hvælvet sikkert samtidigt med Murenes Forhøjelser.

Taarnets nedre Rum, der aabner sig til Skibet med en falset, spidsbuet Taarnbue, har i Væggene spidsbuede Spareblændinger, med et spidsbuet, nu omformet Vestvindue, og det overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber og i Kapperne rektangulære Trækhuller. Trappehusets fladbuede Syddør sidder i en spidsbuet Blænding, hvorover Murfladen er naivt dekoreret med et Savskifte, en lille Blændingsfrise med Trappestik og øverst nogle smaa, firkantede Blændinger, dannede ved at forsænke enkelte Bindere. Vindeltrappens nedre Del har rund Kridtstensspindel, rimeligvis skaaret i eet med de nu opslidte Trin, og Loft af rulskiftemurede Fladbuer, den øvre Del derimod firkantet Spindel og Loft af fladbuede Binderstik, der fortsætter sig ind i Overdøren. Mellemstokværket, hvor den gamle Vestgavl's Rester viser sig udspækket med Teglstens-

brokker i Kalken, faar Lys gennem et fladbuet, nu med nyere Murværk delt Vestvindue, hvorover en Række Bombjælkehuller. Klokkestokværket har fladbuede Tvillingglamhuller, og de femtakkede Gavle syv Højblændinger med Trappestik; under Østgavlens midterste Tak sidder desuden en lignende Dværgblænding. I Gavlfoden findes en Række Bomhuller. Det samtidige Tagværk har baade Krydsbaand og Dragerstol.

Vaabenhuset har bevaret en oprindelig Vestglug. Under Flankemurenes Gesims findes et Savskifte. Den syvtakkede Gavlfod har tre rundbuede Højblændinger. Tagværket er gammelt, men med Jærnspigre i Stedet for Trænagler.

Sakristiet har et fladbuet Østvindue i en fladbuet Blænding og Kamgavl med Fod- og Toptinder over et Savskifte og fem Højblændinger, af hvilke den midterste er spidsbuet, medens de to næste har Tvillingspærstik og de to ydre Trappestik. I Væggene sidder enkelte Kridtkvadere. Det Indre har fladbuet, falset Dør til Koret og Hvælv med Kvartstensribber og

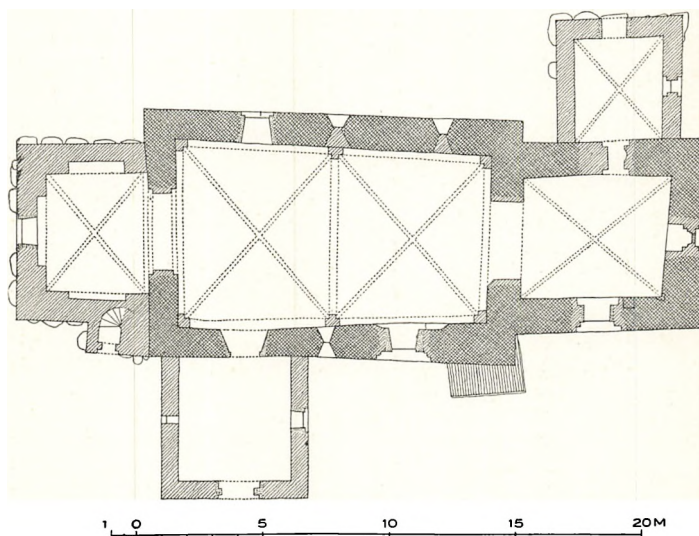

Fig. 2. Kastrup. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

i hver Kappe et Aftræksrør af to »Munke«. Tagværket ligner Skibets.

Paa Skibets Sydøsthjørne er paamuret en meget svær *Støttestille* i Krydskifte, sikkert fra Renaissancetiden.

Hele Kirken staar nu hvidkalket og teglhængt. I de aabne Vinduer sidder Støbejernsstel. Ved Omlægning af Sakristiets Gulv 1854 indsendtes til Nationalmuseet nogle grønligt glaserede **Gulvfliser* af Tegl, o. 29 × 29 cm, med indridsede Ornamentter, dels Jesu-Monogrammer, dels stiliserede Liljer. Næstved-Arbejde fra Tiden henimod 1600. Sml. Gravfliser S. 840.

KALKMALERIER

1886 fremkom Spor af Kalkmalerier, der dog indskrænkede sig til »raa røde Sving omkring Triumfbuen ud til Skibet og enkelte Spor af Farve hist og her«.

INVENTAR

Alterbordet, der staar opad Østvæggen, er dækket af ny Bræddebeklædning. Af et gammelt *Alterklæde*, som nu er erstattet af et moderne broderet, er der bevaret et Stykke rødt Fløjl med Guldbroderi: R J og E J omgivet af Laurbærgrene og Bladværk, syvtakket Krone og Dato: »Ao 1776 Den 20.

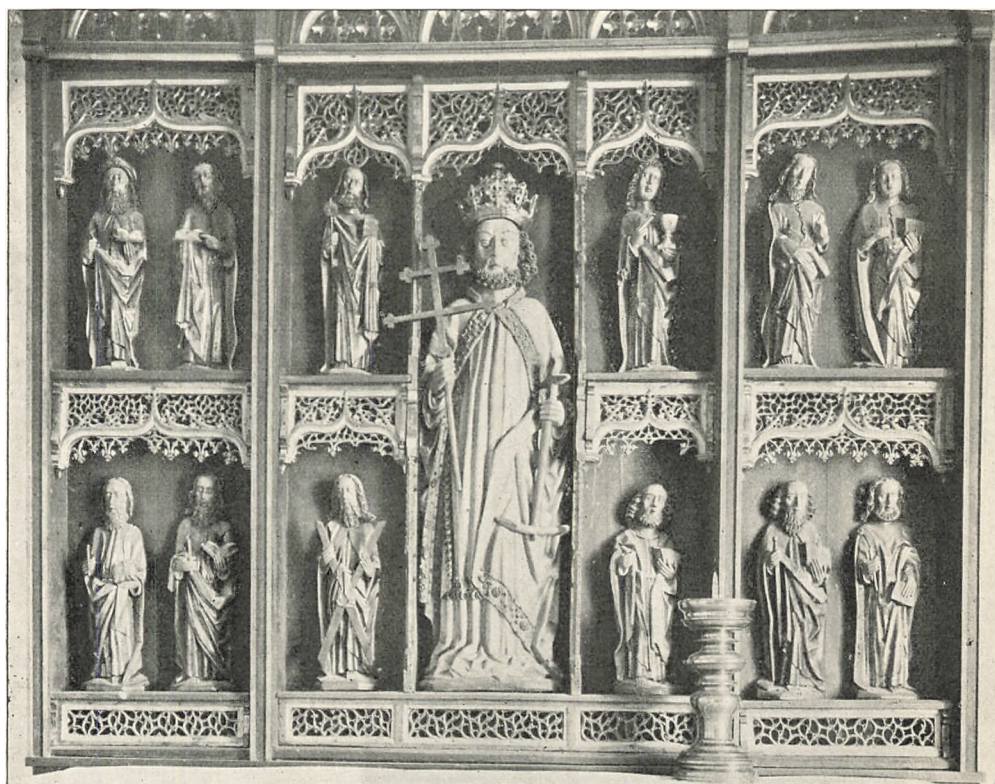

Fig. 3. Kastrup. Altertavle.

M. M. 1016

Augustii», henvisende til Kirkens Ejerpar Reinhard og Elisabeth Iselin, der oprettede Iselingen og Rosenfeld. Opsat under Glas i Sakristiet.

Altertavle (Fig. 3), sengotisk, fra o. 1500. I det tredelte Skab staar som Midtfigur S. Clemens Pave, 140 cm høj, med Tiara, Anker og fornyet Patriarkors, der dog er nævnt allerede 1755; til Siderne fire Apostle: Peter (ny Nøgle), Andreas med Kors, Johannes med Kalk, Apostel med Bog. I de to Fløje staar de øvrige otte Apostle, nu uden Attributter; sikkert kendelige er kun Jakob den ældre (Ibsskal paa Hatten) og Paulus (med Sværdfæste). Over Figurerne findes Kølbuer med Korsblade og »Fiskeblære-Værk« i gennembrudt Arbejde. Snitværket er beslægtet med Andreas-Tavlen i Kjeldby paa Møen.

Fløjenes Bagsider er utilgængelige. Tavlen, der nu mangler sit Fodstykke, har i ny Tid faaet en gotiserende Overbygning, og nymodens Staffering dækker over gammel Kridtgrund.

Altersølv. Kalk, 23 cm høj, fra 1575. Paa den ene Side af den firpasformede Fod er fastgjort en støbt »Krucifiksgruppe«, hvoraf Korset og en siddende Johannes med Glorie og Kalk sikkert er sengotiske, medens en knælende Kvinde i Tidsdragt uden Glorie stammer fra 1575.

Aarstallet er graveret under Gruppen, og paa Fodens andre Sider findes graverede Apostelfigurer med Navne: S. Petrus, S. Andreas, S. Jakob, S. Johannis, S. Philip-pus, S. Bartholomæus, S. Thomas. Skaftet er ottekan-tet, den runde, støbte og ciselerede Knop har Midtring med fire Kerubhoveder og fire Sten, to blaa ugen-nem-sigtige, en mørkerød og en mørkegrøn; til Stenene slut-ter sig op- og nedadvendte Kartoucher, hvori vekselvis Mandshoveder med og Kvin-dehoveder uden Hængeklæ-der. Under Foden ret slidt Mestermærke, der kan hen-føres til Jørgen Hansen, Næstved (sml. S. 157, og

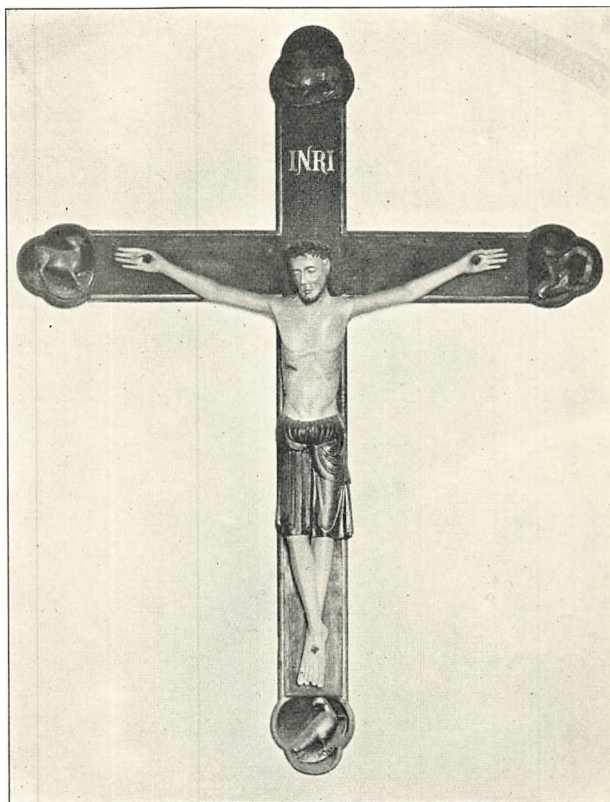

Fig. 4. Kastrup. Krucifiks.

V. II. 1029

Oversigt, Guldsmede). Paa den store Kumme af kbh. Prøvesølv 1737 er gra-veret Kongens kronede Spejlmonogram; Mestermærke for Nicolai Junge 1733 (Olrik 382). *Disk* med Hjulkors, samme Monogram og Mestermærke som Kum-men. 1737 blev Kirkens Kalk, som var brøstfældig og nu for lille, omgjort undtagen Foden, som var god. Ogsaa Disken blev omgjort (Rgsk.).

Sygekalk af kbh. Prøvesølv 1734, 12,8 cm høj, med rund Fod, riflet Knop; paa Kummen graveret et kronet C 6; Mestermærke for Nic. Junge 1733; *Disk* med Indvielseskors; Vinbeholder, til at sætte i Kummen. Regnskabet 1734 siger, at den nye Berettelseskalk med *Disk* og Vinflaske blev gjort af Niels Joensen i København, som tog den gamle i Betaling.

Alterstager, (sml. Fig. 3), 43 cm høje, med svære, profilerede Skafter: Basterled, Skiver og Ringe. Paa den ene er graveret: O H S H O S 1656, paa den anden H O S IV O H S I S 1656 (sml. Kirkeværgernes Navne paa den samtidige Bænk i Taarnrummet).

Alterskranke af simpelt Rundjern, vistnok fra Tiden henimod Aar 1800.

Korbuekrucifiks (Fig. 4), fra unggotisk Tid o. 1300, nu ophængt paa Skibets Nordvæg. Figuren, o. 140 cm høj, minder om den i Lillehedinge (S. 460), men er ikke saa dygtigt gjort; Hovedet bærer nu flettet Grenekroner, og Øjnene er

Fig. 5. Kastrup. Font. E. Moltke 1928

lukkede. Korstræet er fornyet undtagen Endepladerne med deres Evangelisttegn, øverst Løven, nederst Ørnen. Engelen paa venstre Korsarm vender sig bort fra Kristus. Moderne Staffering.

Font (Fig. 5) af Granit, romansk. Kummen, Tvm. 73 cm (intet Afløb), har foroven mellem to indridsede Linjer en fordybet Majuskelindskrift: »Bondo Friso me fecit« (sml. Lundby og Baarse) og derunder svagt rundbuede Blade. Den uregelmæssigt formede Fod har Trekantspidser i fladt Relief, to med lidet fremtrædende Hoveder, en tredie, vendende mod Væggen, med et Kors.

Fad af sydtysk Arbejde, 60,5 cm i Tvm., med Bebudelsen omgivet af Minuskelring og Hjort- og Hundfrise i Bund og paa Rand.

Prædikestol fra o. 1600, sikkert af Bertel Snedker. Kompositionen, med det

dobbelte Postament og de volutsvungne Pilastre, er en stærkt forenklet Gentagelse af Vordingborgstolen (S. 181, Fig. 17). I de fem glatte Storfelter er bevaret oprindelige Malerier, Evangelisterne og »Salvator Mundi«, Verdens Frelser, (med Navnene under). Smalfelternes Skriftsteder er ligeledes gamle, men iøvrigt er Stafferingen moderne, og Stolen, der er blevet noget omdannet til sin nuværende Plads, har faaet nye Nedhæng, Fodstolpe og Opgang. Den oprindelige, ottesidede Himmel har paa Frisen et opmalet latinsk Skriftsted (Ps. 119) og paa de glatte, udsavede Topstykker malede Ovaler med Kerubhoveder, Adelsvaaben, henvisende til Vordingborglensmanden Henrik Lykke og Hustru Karen Banner, samt Skjold med kronet A C (Dronning Anna Cathrine 1597—1612).

Timeglas med to Par Glas, anbragt i Smedejernsarm ved Prædikestolen, fra Tiden henimod 1700.

Stoleværk af egemalet Fyr, med Døre, fra 1800—1850; ældre Rygpåneler i Renaissancestil. 1755 nævnes, at der paa †*Degnens Stol* stod Aars-tallet 1585.

Bænk af Fyr, i Taarnrummet, med udsavede Vanger og højt Rygpanel med fem Fyldinger, hvis lodrette Ramstykker har Skiveornamenter; under en Æggstav-Tandsnitgesims er i Frisen indskaaret: »Oluf Hansen Hemming Olfen (!) Anno 1656 Dend 20. Julii L Q« og senere indridset »A H S H R D«. Egetræsmalet, derunder rødbrunt.

Bænk (Stol) i Vaabenhuset af Fyr med udsavede Vanger og tredelt Rygpanel. Fra 1700'erne. Samme Maling.

Dør foran Vaabenhuset »forfaerdiget af egetrae fra den i 1911 ophuggede fregat Siaelland«, med lignende Revler som en tidligere, nu kasseret Dør fra 1700'erne, hvorfra der er overflyttet et *Dørringsbeslag* af Malm (Fig. 6), 23 cm højt, formet som fire Liljer omkring et, 8 cm fremspringende, Dyrehoved, i hvis Bøjletunge Ringen har hængt. Fra o. 1300.

Klokker. 1) Minuskler: »Help Jhesus Maria Anna oc Sancta Susanna L« samt Støbermærke for Lavres Hansen (Uldall 273). L er Støberens Forbogstav. Tvm. 102 cm.

2) Støbt af Gamst og Lund 1844. Paa Ophængningsakslen 1717.

I *Klokkestolen* er indskaaret Aars-tallet 1610.

Fig. 6. Kastrup. Dørringsbeslag.

V. H. 1029

GRAVMINDER

1) Granitsten (Fig. 7), romansk, i Trapezform, $154 \times 69-62$ og o. 18 cm tyk, af lignende Arbejde som Absalonstenen i Udby (Baarse Hrd.). Den stærkt slidte Sten har langs den skraafasede Kant en Dobbelttrundstav; paa Midten er i Relief hugget et Hjulkors paa en Processionsstav; mod Fodenden vender to Liljer med kræmmerhusformede Stængler, som ender i Takker; fra en af

disse udgaar Korsstangen. Ved Korset spores enkelte fordybde Versaler, sikkert Rester af en udslidt Indskrift fra 1600'erne. Nu opstillet i Vaabenhuset med Fodenden opad.

2) Ølandsk Kalksten, 180×109 cm, med helt udslidt Reliefversalindskrift, indenfor Vaabenhusdøren.

Fig. 7. Kastrup. Romansk Gravsten.

M. M. 1916

**Flisestumper*, sikkert af Renaissance-Gravfliser af Tegl, med Brudstykker af Indskrifter og Aarstal [1]607. Fundne ved Gulvets Omlægning 1854. Nu i Nationalmuseet.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA), 1700—76 (RA og LA). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af M. Mackeprang 1916 og C. M. Smidt 1917. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929. — Indberetning, om Kalkmalerier, af V. Sørensen 1886 (NM).

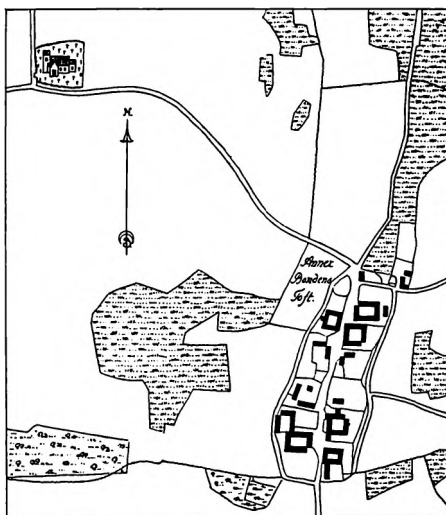

Fig. 7. Kastrup 1800.

Fig. 1. Everdrup. Ydre, set fra Sydost.

V. H. 1920

EVERDRUP KIRKE

BAARSE HERRED

Anna Elisabeth Lindenov, salig Axel Urnes, til Bækkeskov købte den 20. Juni 1678 Jus patronatus af Kongen, der dog forbeholdt sig Tilbagekøbsretten. 1718 kom Kirken atter under Kronen, og henlagdes under Rytterdistriktet, men 1761 blev den paany solgt til Bækkeskov¹, hvorfra den overgik til Selveje den 1. Januar 1916.

Kirken ligger paa en svag Højning i Byen. Kirkegaardens Jord er opfyldt mod de moderne Hegnsmure, hvis Vestportal er fra 1862.

Bygningen indeholder Rester af en romansk Kirkes Skib, der i gotisk Tid er blevet forlænget mod Vest, ligesom Koret er helt ombygget. Sakristiet paa Korets Nordside og Vaabehuset foran Syddøren er sengotiske, Taarnet dels sengotisk, dels fra Renaissancetiden, og den nordre Udbygning fra 1637.

Den romanske Granitkirke, hvoraf kun Skibets o. 4,50 m høje Langmure og Østgavl er bevaret, er overvejende bygget af Kamp, lagt i ret regelmæssige Skifter, *blandet* med lidt Faksekalk, og med Kridtstensdetaller. Af oprindelige Vinduer findes kun et omdannet Sydvindue, der har Vestkarm af Granitkvadre. En tilmuret, rundbuet Aabning i Nordmuren stammer ikke fra romansk Tid, da Murkarmene er retvinklede. Den kun 81 cm brede Syddør, hvis oprindelige Form er fuldstændig ødelagt², stod indtil 1928 lukket i den indre

Murflugt, men med velbevaret Rundbue af Kridtkvadre, medens Sidevangerne var ommurede af Munkesten; over Dørens Inderparti laa Egeplanker. Skjult bag Vaabenhustaget sidder over Dørstedet en lille Kridtsten ($11 \times 20,5$ cm og 4,5 cm fremspringende), med nedadvendt Profilering, maaske en Rest af et oprindeligt Kragbaand under Dørbuen. Under de romanske Kalkmalerirester, sml. S. 845, er de oprindelige Fuger kun grovt glattede. Paa Triumfgavlens Østside, hvis Fuger har svage Tilløb til Kvaderriller, ses Stumper af Korets nedrevne Kampestenmure, hvis Vægsider har staaet o. 75 cm indenfor de nuværende Korvægge. Det lave, romanske Kortag er kendeligt ved, at Murvær-

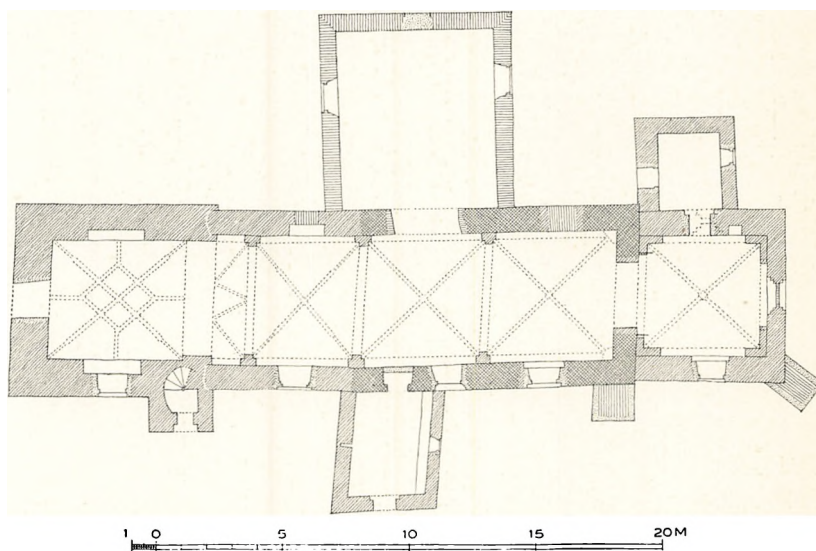

Fig. 2. Everdrup. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (Aage Roussel 1931).

ket krager lidt ud over dets Taglinier, som slutter sig til Underkanten af et uregelmæssigt femkantet Bjælkehul, hvori der har hvilet en Rygaasbjælke. Over dette findes en kun 10 cm bred, rundbuet Glug med Karme af Kridtkvadre.

Senere Tilbygninger og Ændringer. Baade Alderen og Tidsfølgen af Kirkens mange Omdannelser er ret usikker, men det er dog sandsynligt, at Koret og Vestforlængelsen er rejst allerede i 1300'erne, idet deres Murteknik afviger fra den almindelige sengotiske og minder om den Mørtelpudsning, som mange af de romanske Kirker har haft inden Middelalderens Slutningstid.

Koret er helt ombygget i gotisk Tid, for største Delen med Brug af de romanske Materialer; kun i Vindueskarmene og Taggavlen, hvis Inderside er af Kamp, er der gulladne, ret smaa Munkesten. Ydermurene har, som det ses paa Sakristiets Loft, før dets Tilbygning staaet tykt mørtelpudsede, men 1923 har man rensat Østmuren og for en stor Del ommuret Taggavlen, hvor

Skiftegangen ialfald nu er et uregelmæssigt Krydsforbandt. Alle Bygningens Enkeltheder er dog udpræget gotiske. Selve den kamløse Gavlj har over et Savskifte fire spidsbuede Højblændinger, af hvilke de to midterste er jævnhøje, de to yderste omfatter Spærstik-Glugger; i Gavltoppen findes nu et mønstermuret, hvidkalket Kors. Af de lavt-spidsbuede Vinduer er Sydvinduet omdannet, men de to andre bevarede i lukket Stand; det nordre, bag Sakristiet, er mindre end det østre og sidder højere, som om der fra første Færd havde været Dørsted under det. I det Indre har Væggene staaet pudsede ligesom Ydermurene og hvidkalkede helt op til Tagfoden; i Nordvæggen er en firkan- tet Gemmeniche. Hvælvet, som saaledes ikke er sam- tidigt med Bygningen, hvil- ler paa Hjørnepiller, der un- der Vægbuerne har Kragled af Kridtsten, hvis formstens- agtige Profiler synes at være bestemte til lodrette Karme. Samme spidsryggede Profil genfindes paa smaa Binder- konsoller under Halvstens- ribberne, som mødes i en rudestillet Slutsten med ind- snittet, firdelt Cirkelslag (brede Overribber, nederst af skraat murede Bindere). Ogsaa Kragbaandene i Tri- umfbuen, der maa være udvidet og omdannet til Spidsbue samtidig med Korets Hvælvslagning, har samme Profil. Tagværket er sentmiddelalderligt, af Kryds- baandstype med hugne Stregnumre.

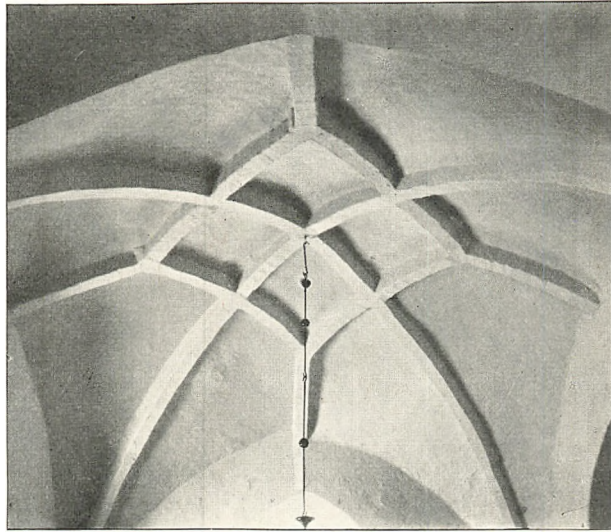

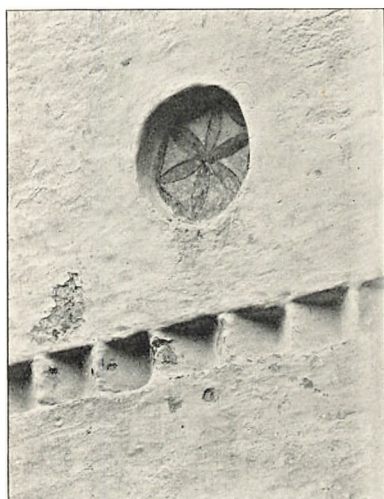
Fig. 3. Everdrup. Taarnrummets Hvælv.

V. H. 1928

Skibets Vestforlængelse, der har medført den romanske Vestgavl's fuldstændige Nedrivning, har maaske været noget længere end nu, idet Flankemurenes Vest- ender løber ind i Taarnets Østside. Murværket er af samme Karakter som Korets og rimeligvis samtidigt med dette. Munkesten er brugte til Karmene om et spidsbuet, nu udvidet Sydvindue, til en fladbuet, nu lukket Norddør, der maa have afløst den romanske, og til Gesimserne. Ydermurene har ligesom Korets staaet pudsede og kalkede, og paa Gesimsens nederste, to Skifter høje Led har der været malet en sort Zigzaglinie, medens det øverste har været helt sort. Denne enkle Dekoration ses endnu under Nordkapellets Tag og har fortsat sig øverst paa de romanske Mure, skønt disse mangler Gesimsleddene.

Skibets Hvælv og Tagværker. Skibets Hvælvinger er næppe alle samtidige.

De to østlige har almindelige Halvstensribber (ingen Overribber); i Skibets Østhjørner er der i Stedet for Piller Konsoller af raa Kampesten, hvorunder der vistnok har staaet Sidealtre. Det følgende, der er lavere, men mere buklet, har Ribber af vekslende Bredde, fornedet Kwartstens, foroven Halvstens (uden Overribber). Det vestligste, ufuldstændige Hvælvfags Kwartstensribber løber zigzagagtigt ind mod Taarmuren, og kan ikke være ældre end denne. Over det romanske Skib synes det nu med nyere Dragere afstivede Tagværk at være rejst før Hvælvslagningen; det er af gammel, i alfald usædvanlig Type med Udhæng som i Højerup (se S. 361); Spærene støttes af Skraastivere baade

P. N. 1023

Fig. 4. Everdrup. Kalkmaleri i Sakristigavlen.

ned mod Hanebaandene og mod de nu for største Delen borthuggede Bjælker; de hugne Nummertegn ligner Bomærker. Over Vestforlængelsen er Tagværket af sengotisk Dragerstolstype med Huljerns Stregnumre.

Taarnet, der er lavt og mod Sædvane bredere end Skibet, maa som nævnt være yngre end Vestforlængelsen, men jævnaldrende med dennes Overhvælvning. Fra Tiden o. 1500 stammer i alfald den nederste Del, der op til Højde med Skibets Tagfod er muret af Munkesten i ret uregelmæssigt Munkeskifte med Kridtkvaderbælter, ligesom Fugerne er sengotisk behandlede, udglattede eller rillede med Murskeem. Taarnrummet, der nu tjener som Vaabenhus, aabner sig ind til Skibet med en bred, spids Taarnbue og har i de to Vægge spidsbuede Spareblændinger, af hvilke den søndre omfatter et ændret Sydvindue, medens Vestmuren brydes af en nymodens Dør. Det usædvanligt formede Hvælv (Fig. 3) har et Hovedkryds som i Vestforlængelsen, men tillige Y-formede Hjælperibber, hvis Grene danner et Kvadrat omkring Hvælvtoppen (ingen Overribber). Det skalmurede Trappehus har Vindeltrappe med Kridtstensspindel, nu stærkt ødelagt. I det mørke, lave Mellemstokværk findes der af oprindelige Aabninger kun en fladbuget Loftsdør til Skibet. Taarnets øvre og yngre Del er vel af Munkesten, men overvejende bygget i Krydsskifte og med hulrillede (»brændte«) Fuger. Skønt dette Murværk først kan være rejst henimod Aar 1600, har de simple Detailler et gotiserende Præg, baade de fladbuede, falsede Glamhuller og de kamløse Gavles smalle, fladbuede Højblændinger over et Savskifte. Tagværket har Dragerstol, men alle Tømmerforbindelserne er tappede.

Sakristiet, hvis Munkestensmure er af meget forskellig Tykkelse, har fem-

takket Gavl med Savskifte nederst, en fladbuget Blænding i Toptinden og derimellem tre smaa Cirkelfelter. I hver af disse sidste fandtes 1923 kalkmalede, nu atter overhvidtede Dekorationer: en sekstunget Cirkelslagroset med indridsede, rødbrune Konturer, fyldte afvekslende med samme Farve og med Mønje (Fig. 4). Rummets Dør til Koret er nymodens omdannet.

Vaabenhuset, der sikkert er samtidigt med Sakristiet, har fladbuget Syddør og Savskifte under Taggavlen, som iøvrigt er ommuret 1774. Jernankre angiver Aarstallet, og i de tre smaa Cirkelblændinger læses M * F, henvisende til Kirketiendejeren Munthe af Morgenstjerne til Bækkeskov og Hustru, født Flindt. I det Indre findes en Murbænk.

Nordkapellet er opført 1637 af ret smaa Mursten i Krydsskifte. I Flanquemurene er der fladbuede Vinduer, imod Nord en tilmuret, ligeledes fladbuget Dør. Aarstallet læses i Jernankre under den gotiserende, syvtakkede Gavl, og i den højeste af de syv fladrundbuede Blændinger er der et Ankerhoved, naivt smedet som C 4's kronede Navneciffer. Under de nederste Kamtakker er Enderne af Gesimserne karnisprofilerede. Rummet har ind mod Skibet en uregelmæssig Rundbuearkade. Bjælkeloftet og Tagværket er af Fyr.

Endnu 1755 havde Kirken Blytag, der senere blev istandsat af Baron Selby, som siges at have forbedret Kirken ud- og indvendig. 1812 fik Taarnet Tegltag i Stedet for Bly, og iøvrigt var Taget saa brøstfældigt, at det regnede paa Alteret. 1813 var Bygningen »under fuld Reparation« (Kaldsbog).

Nu staar Kirken hvidkalket og teglhængt. I de aabne Vinduer sidder fladbuede Støbejernsstel. De to svære Støttepiller ved Sydmurens østlige Del er moderne skalmurede.

KALKMALERIER

Foruden de i Bygningsbeskrivelsen omtalte sengotiske Dekorationer udvendigt paa Murene, dels paa Skibets Gesims, dels i Sakristigavlens Blændinger, findes der over de gotiske Hvælv paa det oprindelige Skibs Nordvæg svage Rester af romanske Kalkmalerier, øverst en o. 42 cm bred Loftsfrise med Ornamentter, vistnok Palmetter, og derunder meget sparsomme Brudstykker af et Par i Stuk modellerede Helgenglorier, nu især kendelige ved, at der for at befæste dem er gjort smaa Hug i Malerimørtelen.

INVENTAR

Det murede *Alterbord*, der staar op ad Østvæggen, er helt dækket af et Fyrrepanel fra o. 1600 med profilerede Ramstykker, hvori tre Fyldinger paa Forsiden, to paa hver Smalside. I Fyldingsbundene er malet rødbrunt Fløjls-

mønster paa gullig Bund, Ramværket er grønt, Listerne røde. De med Træværket jævndrende Farver er stærkt medtagne.

Altartavle (Fig. 5) fra 1633, sikkert et Ungdomsarbejde af Abel Schrøder d. y. i Næstved. Opbygningen er senrenaissanceagtig med to Storsøjler, bag hvis Kapitæler Aarstallet er nymalet, Ornamentikken bruskarok. Paa Gesimsen staar Moses og Johannes Døberen; paa Topkartouchen en Kristusfigur med stærkt krydsende Ben.

Fig. 5. Everdrup. Altartavle.

V. H. 1928

Storgesimsens Krumknægte med deres Englehoveder er moderne. Tavlen staar i renset Eg med svag Forgyldning og et moderne Skriftsted (Luc. 24.30). I Storfeltet er indsat et Maleri: Kristus i Emaus, sign. A. Dorph 1877, malet paa den gamle Trætavle. 1755 læstes paa Tavlen baade 1633 og 1746 samt Chr. 6's Valgsprog. I Kaldsbogen siges den med Urette at være givet af »Hr. Lindenov«.

Altersølv. Kalk fra 1786 (1788), med ældre Bestanddele, 23,2 cm høj. Rund Fod, rundt Skaft, næsten kugleformet Knop, pokalformet Kumme. Tre støbte Fugleben, hvis Kløer griber om Skaftet, og tre Halvkugler, hvorpaa der tidligere synes

at have staaet Smaafigurer, er anbragt paa Fodens øvre Del og ældre end denne. Paa Kummen sidder to Cirkel-Medailloner, den ene med graverede Vaaben og Bogstaverne K W F M G, henvisende til Knud Urne til Aarsmarke og Fru Margrete Grubbe til Bækkeskov (død 1654), men af samme Haand som efternævnte Vaaben fra 1677, den anden med Morgenstjerne- og Reichardt-Vaaben (sml. Kisteplader). Under Bunden findes en udhævet Sølvplade med graveret Urne- og Lindenov-Vaaben og »Axel Wrne Anne Elisebet Lindenou 1677«, vistnok stammende fra den ældre, 1755 nævnte *†Disk*. Under Foden er graveret: »Forfærdiget A° 1786«; Mestermærke for Jon Jonsen [17]88

(Olrik 266). *Disk* med samme Mestermærke. Samtidigt *Læderfulteral* med trykte Blad-Ornamenter. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1676; paa Laaget graveret Urne- og Lindenov-Vaaben og »Axel Wrne Anne Elisebet Lindenou 1677«; Mestermærke for Jørgen Stilcke (Olrik 449). *Berettelsestøj* fra 1901, skænket af Kammerherre, Gesandt E. Vind til Bækkeskov. Et ældre Sæt var givet af Axel Urne 1677 (Kaldsbog).

Alterstager (Fig. 6), 48,4 cm høje, enkelt profilerede med klokkeagtig Fod. Paa den ene er graveret: »Clavs Jensen Fynboo 1600«, paa den anden »Her Cristern 1600«. Desuden findes et Par mindre *Stager*, 23,5 cm høje, af profan Bordtype, fra o. 1625, med graverede Ornamenter paa den runde Fod.

Korbuekrucifiks, nu paa Nordkapellets Nordvæg, gotisk, fra o. 1475. Figuren, o. 135 cm høj, har aabne Øjne, aaben Mund, turbanflettet Tornekrone, nu uden Pigge, Haar og Hageskæg riflet med Bølgelinjer, lille, stramt Lændeklæde med Midtsnip. Korset har smaa hulede Kantskiver og firkantede Endeplader med Evangelistsymboler, Ørnen øverst, Engelen ved Frelserens venstre, Løven ved hans højre Haand og Tyren nederst. Under den nyere Maling spores ældre; Kristi Øjne er nu malet som lukkede.

Krucifiks, over Korbuen, fra o. 1635—40. Den 44 cm høje Figur, hvis Øjne er lukkede, og hvis Mund skjules af det flygtigt skaarne Skæg, er sikkert et Arbejde af Abel Schrøder. Det volutsvungne Skrifthaand er oprindeligt, det glatte Korstræ nyt. Renset Eg.

Font af Granit (Fig. 7), fra senromansk Tid, men med ny Cementfod. Kummen, Tvm. 89 cm, har 16 stærkt udhængede Bægerblade, der, samlede to og to, ikke naar helt op til Kantens to Rundstave. Mellem Bladparrene er der spinkle Stave, af hvilke hveranden ender i et Menneskehoved (tre i Profil, eet en face). Over Hovederne findes Karvesnitsstjerner, over de glatte Stave Dyrerelieffer: et Korslam, en Løve med Hoved i Profil, en Løve en face, en lille vinget Drage. Kummen, der midt i Bunden har et nu udfyldt Afløbshul, stod indtil o. 1895 i Bækkeskøvs Have. Tidligere tjente et simpelt Jernstativ som Font. Kaldsbogen vil vide, at en Granitfont blev givet af »General Gyldenstiern«. For en Menneskealder siden fandtes ved Gravning paa Kirkegaarden et 50 cm højt Fragment af et **Vievandskar*, som nu staar i en Have i Byen. Det har en spinkel Tovstav mellem Foden og Kummen, hvis Sider mangler; i Kummebunden er der en lille tragtformet Fordybning.

Fad, 70 cm i Tvm., med Syndefaldet, paa Kanten Bladværk og Druer.

V. H. 1928

Fig. 6. Everdrup.
Stage 1600.

Nederlandsk Arbejde fra o. 1625, nær beslægtet med Baarsefadet. Et Messingdaabsfad blev givet af Landsdommer Becker 1735 (Kaldsbog).

Prædikestol fra o. 1635, skaaret af Abel Schrøder. Hermerne forestiller Dyder: Tro, Fromhed, Kærlighed, Retfærdighed, Klogskab, Styrke. Storfelternes Arkader har Indlægninger med mørkt og lyst Træ; paa de gamle Konsoller staar nymodens Figurer af Peter, Paulus og Evangelisterne, skaarne efter Thorvaldsens Figurer i Frue Kirke. Oprindelige er Opgangspanelet med en lille Herme (en bedende Kvinde) og Himmelen, som over Hjørnerne har Engle med vandret udstrakte Arme, og mellem dem fire Topkartoucher: 1) kronet

Fig. 7. Everdrup. Font. V. H. 1928

C 4, 2) Urne- og Grubbevaaben, 3) firdelt Anevaaben (Urne, Marsvin, Grubbe, Brahe), 4) lignende (Lindenov, Egern-Friis, Gyldenstjerne, Podbusk). Nr. 2 henviser til Fru Margrete Grubbe, Knud Urnes Enke, der erhvervede Bækkeskov 1633. Nr. 3 og 4 er sikkert moderne Kopier efter senere Tilføjelser, henvisende til Axel Urne og Elisabeth Lindenov (se Indledning). 1759 fandtes ogsaa Vordingborg-Lensmanden Fr. Reedtz' Vaaben. Stol og Himmel staar i rensed og bejset Eg med svag Forgyldning.

Stoleværk, nymodens, af egemalet Fyr.

Paa et †*Panelværk* stod (1758) med forgyldte Bogstaver: »Anna Maria von Offenberg, sal. Steen Schinkels til B. Anno 1712.« †*Lukket Pulpitur* for Bæk-

keskov, bygget af Major Axel Urne og Anna Elisabeth Lindenov 1688, med deres Navne og Anevaaben, stod (1759) »mellem begge Kirkerne« (d. v. s. foran Korskirken fra 1637).

Dør til Sakristiet med ældre Gangjern (o. 1700).

†*Lysekron*e af Messing, lille, givet af Frk. Morgenstjerne 1788 (Kaldsbog).

†*Kirkeblok*, givet af Fru Jytte Beck, †*Fattigbøsse*, af Frk. Eleonore de Selby 1802, †*Pengetavler* af Oberstinde Offenberg 1690.

Series Pastorum, malet paa tre Salmetavler med udsavet Top, fra o. 1800.

Urværk. Sejerværket blev »flyet« 1669, Ur og Skive fornyet af Urmager Mogens Lauritsen Møller i Præstø 1737, nyt Værk af Johan Galle i Næstved 1749 (Rgsk.).

Klokker. 1) Mellem Liliefriser: »Verbum Domini manet in æternum Anno 1608 gosch (!) mich Borchart Gelgiesser.« Derunder tre Medailloner med:

Dobbeltørn, Pelikan, og Ridder knælende for den korsfæstede. Tvm. 102 cm.
 2) Under en Liliefrise: »Verbum Domini manet in æternum Anno Domini 1615
 Hartvig Qvellichmeier gos mich.« Tvm. 92,5 cm.

GRAVMINDER

Epitafium. Sort Marmortavle i Sandstensramme (Fig. 8), o. 170 cm høj, paa Udbygningens Nordvæg, med fordybet Skriveskrift over Knud Ahasverus Becher til Becheskov, Landsdommer over Lolland Falster, født 7. Sept. 1681, død 12. Aug. 1738, gift med Helena Maria Becher, født af Brumundt. Rammen er stafferet med Guld, Rødt, Rester af Hvidt. Indskriften nævner ikke, at han blev myrdet af sine Bønder³.

Gravsten. 1) Figursten over Jomfru Elline Galde, død paa sin Moders Gaard Beckeskov 14. Nov. 1606 i sit 45. Aar. Stenen lod Fru Vibicke Beck til Beckeskov »Tønne Galde til Nygaard hans Efterleverske, i sin Velmact bekoste«. Pladsen til Fruens Dødsaar er ikke udfyldt. Reliefversaler. De to Portrætfigurer under spinkle Buer forestiller Moder og Datter, begge med store Møllestenskraver, Jomfruen med perleflettet Haar. Figurfeltet indrammes af 16 Anevaaben, grupperede om en Kartouche mellem de øverste. Den ret slidte gullandske Kalksten er sikkert hugget af samme Haand som Gravsten i Næstved S. Morten (S. 157, Fig. 26). 200 × 128 cm, før i Korgulvet, nu opsat i Taarnrummet.

2) Med helt udslidte Reliefversaler. Af Indskriften læstes 1877: »erlig og forstandig . . . udmand Hemingsøn, som boede her i Everdrup og døde . . . April 16. . . V. R. 70 Aar«. Under to Skjolde med udslidte Mærker fandtes Gravskrifter over Maren . . . og Oluf Jensøn. Ølandskalksten, 166 × 113,5 cm. I Taarnrummets Gulv.

3) Hr. Rasmus Hansen, født i København 1603 som Søn af Professor paa Academiet i København i Natur- og Himmekunsten, sal. Mag. Hans Rasmussen og Karen Wetzels, kom 1614 i Sorø Skole, 1620 derfra til Slagelse Skole, blev 1624 Student, 1626 Hører i Næstved, 1631 Skolemester i Skelskør; 1635 begav han sig til Academiet igen, blev 1641 Skibspræst, 1643 Rejsepræst hos Grev Valdemar og Gesandterne til Moschov; hans Rejser til Norge, Elben, Engeland, Spanien og Rusland beregnes til 807 Mil til Lands, 1617 til Vands; 1649 blev han Præst i Ewerdrop; 1675 lod han oprette denne Gravskrift i sit 75. (!) Aar, død 21. Juli 1676. Trods Indskriftens Ordlyd ses det ikke, at Dødsdatoen er senere tilføjet. Sort Stentavle, 77,5 × 66 cm, indsat i Sakristiets Nordvæg, med fordybet Versalindskrift.

I »Korskirken« var (1755) begravet ti adelige Lig, deriblandt Oberst Steen Schinkel med hans to Fruer Else Catrine Bodebusch og Anna Maria von

Offenberg, hans Broder Admiral Hans Schinkel med flere deres Paarørende, men ingen nærmere Underretning fandtes herom. Kun en †Fane var over K. M. Oberst til Hest Steen Schinkel, født paa Gierschov 19. Dec. 1652, død paa sin Gaard Bækkeskov 14. Jan. 1711; dansk Ærevers. Kaldsbogen (1794) oplyser, at i Kapellet var begravet »Bækkeskøvs Ejere: Urne, Marsviin, Friis, Gyl-

V. H. 1928

Fig. 8. Everdrup. Epitaf over Landsdommer Knud Ahasverus Becher.

denstjerne, Offenberg, Lindenov, Moltke, Krabbe og Becher«, i alt 13 foruden Børn, i Fløjls- eller Ruslæders Kister. Da den nye Morgenstjernes Begravelseskælder, sat af 3 Alen lange, hugne Sten, blev indrettet 1793, blev alle de adelige gamle Lig begravne i et Hul paa Kirkegaarden, men meget af Kisternes Zirater, Messing og Tin blev bortranet. 1814 ønskede Præsten Begravelsen tilmuret eller, efter at Ligene var nedgravet, inddraget i Kirken igen, som den var 1719.

Kisteplader af Tin, nu ophængt i Udbygningen, 1) over Maria Margaretha von Munthe av Morgenstjerne, født 26. Marts 1762, død 23. Nov. 1790, ældste Datter af Conferentz Raad von Munthe av Morgenstjerne, moderløs fra hendes

spæde Alder, fra 1764 indskrevet i Wemmetofte. 2) over Anna Dorothea von Munthe av Morgenstjerne, født 23. Dec. 1763, Datter af Conferentz Raad Otto Christopher v. Munthe av Mogenstjerne til Bekkeskov og Marie Bolette født Reichardt, som hun mistede i sit andet Aar, opkaldt efter og opdraget af Farmoderen, som hun mistede i sit 13. Aar, derefter levede hun hos sin eneste Fæster og døde hos hende i Præstø i sit 28. Aar, den 23. Jan. Indskriften slutter med et Mindevers af Fæsteren M. E. von Munthe av Morgenstjerne.

BØGESØ KIRKE

EVERDRUP SOGN, BAARSE HERRED

Sognet nævnes i Roskildebispens Jordebog fra o. 1370⁴. I Juli 1551 gav Kongen efter Begæring af Sognepræsten i Everdrup Tilladelse til, at Kirken, der var Anneks til Everdrup, blev ødelagt paa Grund af Sognets Ringhed. Sognefolket maatte søge Everdrup Kirke eller en anden, belejliger liggende. I Okt. 1551 siges, at Kirken var lukket og al Gudstjeneste dér afskaffet, og at Indbyggerne i Bøgesø Sogn skulde søge Everdrup Kirke. 1556 fornyedes Tilladelsen til at nedbryde Bøgesø Kirke, men dens Materialer, Sten og Tømmer, maatte kun bruges til Everdrup Kirkes Bygning⁵. Præsteindberetningen for Everdrup 1808 vidste, at der havde været en Kirke i Bøgesø, men sagde, at der ikke var nogen Levninger deraf, da alle Stenene var opgravede; kun et Stykke af Døbefonten, med ukendelige Figurer og udslettede Bogstaver, stod endnu i Jørgen Hansens Gaard⁶. Senerere skal der jævnlig være fundet Skeletter og Mursten paa Pladsen, der endnu kan paavises Sydvest for Vejkrydset i Bøgesø By⁷.

KILDER OG HENVISNINGER

Everdrup: Regnskaber 1661—72 (RA), 1719—61 (RA), 1728—76 (LA). — Kaldsbog 1794—1889, med Udskrifter af den ældre (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758—1759 (LA), 1808—1809 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Th. Havning og M. Mackeprang 1915, Poul Nørlund 1923. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ Kronens Skøder II, 451. Danske Herregaarde ved 1920. I, 241. ² Paa Planen Fig. 2 findes den romanske Syddør, som den var før 1928. ³ Danske Herregaarde I, 239. A. Pedersen: Vallø og Omegn. 1877. S. 132—43; P. Jensen: Snesere. 1883. S. 35—44.

Bøgesø: ⁴ SRD. VII, 10, 115. ⁵ Kanc. Brevb. 1551, 14. Juli, 13. Okt.; 1556, 28. Febr. ⁶ Præsteindberetning 1808—1809 (NM). ⁷ Trap, 4. Udg. III, 464.

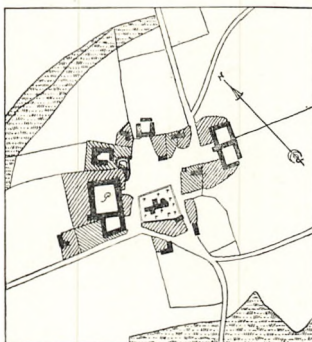

Fig. 9. Everdrup 1807.

Fig. 1. Snese. Ydre, set fra Nordost.

V. H. 1931

SNESERE KIRKE

BAARSE HERRED

Erik Menved skænkede 5. Marts 1313 Jus patronatus til Roskilde Domkapitels Provsti, hvorunder Kirken hørte til den sidste Indehaver Jørgen Seefelds Død 1662. 1682 nævnes den under Bækkeskov, og den havde derefter skiftende Ejere indtil 1761, da den fra Kronen kom under Gaunø. Fra Baroniet overgik den til Selveje 1. Jan. 1913¹.

Kirkebyen ligger vestligst i Sognet, fjernt fra Kysten, og Kirken nordligst i Byen, ret højt, paa Terræn, der falder mod Syd og Vest. Den træbevoksede Kirkegaards søndre Mur er sengotisk, bæltmuret af Kridtkvadre og Munkesten i Munkeskifte.

Den usædvanlig lange *Bygning* er et Langhus med to sengotiske Tilbygninger, Sakristi mod Nord og Taarn. Selve Langhuset bestaar af en romansk Kerne med Rester af et Vesttaarn, der senere er omdannet til en Vestforlængelse, samt to efter hinanden følgende sengotiske Østpartier.

Den romanske Granitkirke har Kampestenmure med Enkeltheder af Kridtsten. Skønt Hjørnerne er skjulte eller forsvundne, viser de indbyggede Hvælv tydeligt Længden af Skibet, hvis Murhøjde er 5,50 m. Den oprindelige Murteknik, kvadrerrillede Fuger, ses velbevaret i det Indre, paa Sydveggen ved Prædikestolen. I hver Langmur har der været tre store, højt og tæt siddende

Vinduer, o. 220 cm høje, 300 cm over Jorden; de tre nordlige skimtes udvendigt, og over Hvælvene ses Toppene af begge Midtvinduerne; i det nordre iagtoges 1901 en oprindelig Egetræsramme, ligesom der fandtes Kalkmalerirester i dets ydre Smige (S. 855). Dørene er helt tilmurede; den brede Syddør har Rundbue af Kridsten, den vistnok smallere Norddør har ogsaa bevaret sin Rundbue. Fra første Færd har Bygningen haft et bredt *Taarn* af lignende Art som det noget fuldstændigere bevarede *Taarn* i Haarlev (se S. 332) eller ialfald af Type som de brede skaanske *Taarn*anlæg. Baade den østre og den vestre Mur er nedbrudte helt til Grunden, men den søndre og nordre Mur er blevet staaende indtil Skibets Tagfodhøjde, og paa Nordvæggen, der er den bedst bevarede, findes Spor efter de bortbrudte Tværmure, saavel nede i Langhusets vestligste Fag som oppe over det gotiske Hvælv, hvor det ses, at Afstanden mellem Øst- og Vestmuren har været 3 m. Vinduer er ikke kendelige, og *Taarn*rummet synes ikke at have været hvælvet.

Senere Ændringer og Tilbygninger. Medens den romanske Bygnings Kor og *Taarn* endnu stod, er der o. 1400 i dens Skib indbygget to gotiske *Hvælv*. Væg-pillerne har hulkantet Kragled af Kridtsten under Gjord- og Skjoldbuerne; de rundstavmykkede Kappekanter og de pærestavprofilerede, men nærmest Hvælv-toppene dog retkantede Ribber hviler paa smaa Kridtstenskonsoller, formede som skægløse Menneskehoveder eller profilerede som Spilletoppe (ingen Overribber, men Topfirkanter og Tilløb til Kappeforstærkninger).

Vestforlængelsen, ved hvis Opførelse det romanske *Taarn* er nedrevet med Undtagelse af de nysnævnte Partier, har i Modsætning til dette kvadratisk

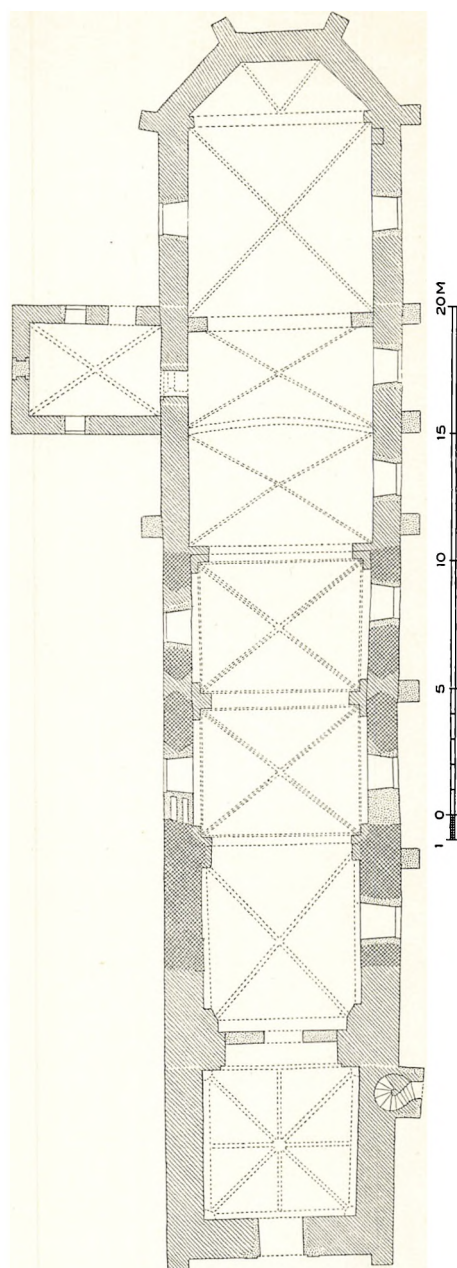

Fig. 2. Snesere. Plan. 1:300. Øst opad. Maalt af Søren Lemche 1901 (Aage Roussell 1934).

Plan. Den bag Taarnet skjulte Vestmur, hvis Inderside er af flygtigt hugne Kridtkvadre, har bevaret sin Taglinie og er saaledes ældre end det nuværende Taarn. Iøvrigt er Murbehandlingen udvisket og alle Enkeltheder forsvundne. Rummets sengotiske Hvælv, der har Halvstensribber (lette Halvstens-Overribber) maa være en Del yngre end Hvælvene i det gamle Skib, formodentlig fra Tiden henimod Aar 1500.

Taarnet, der er jævnbredt med Skibet, er af Kridtkvadre og Munkesten i Munkeskifte. Ydermurenes nedre Del, som paa Vestsiden har to retvinklede Støttepiller, der naar lidt højere end Skibets Tagfod, er bæltmuret, de øvre Dele derimod af ublandede Munkesten. Taarnrummet, der siden 1845—47 tjener som Vaabenhus, med en nymodens, 1902 ændret, Vestdør, har en spids, paa begge Kanter falsat Taarnbue og et ottedelt Hvælv med Halvstensribber, der i Hjørnerne hviler paa flade, raa Kampesten (ingen Overribber); hverken i Nord eller Syd synes der at have været Vinduer. Trappehuset, hvis Ydre er moderne skalmuret, har Vindeltrappe med rund Kridtstensspindel, den øverste Ende dog firkantet og af Tegl, og dækkes af et tøndehvælvet Loft. Mellemstokværket, hvis Vægge er af ret raa Kridtblokke, faar Lys gennem et fladbuget Vestvindue i Spidsbuefelt (ommuret). Klokkestokværket har til hvert Verdenshjørne et Glamhul, der under en Rundbue er tvillingdelt spidsbuet med pæreformet Glug i Spejlet. Af Gavlene er den østre oprindelig, med syv Kamtakker og falsede, spidsbuede Højblændinger. I Jernankre læses: O R T 1845 (Baron Otto Reedtz-Thott) og 1902. Det sidstnævnte Aar er Vestgavlen fornyet og store Dele af Taarnets vestre og søndre Side skalmuret. I Mellemstokværkets Kridtstensvægge er der mange indsnittede Navnetræk og Aarstal, deriblandt enkelte Minuskler.

Første Østforlængelse. Ved Nedbrydningen af det romanske Østparti erstattedes dette af et Langhuskor med Mure af de ældre Materialer, blandet med Munkesten i Munkeskifte, saaledes som det ses bag Sakristiets Tag. Her er der ogsaa Rester af nedbrudte Støttepiller, som synes at have svaret til de endnu synlige, der er ommurede 1878—80, og mellem dem Toppen af et spidsbuet, dobbelt falsat Nordvindue; af de tre andre oprindelige Vinduer skimtes kun svage Spor. Rummet overdækkes af to i Væggene indbyggede Hvælv med Kvartstensribber og bukede Kapper (ingen Overribber, men Topfirkanter); kun under den vestre Gjordbue findes Vægpiller, der sammenbyggede med de ældre efterligner deres Kragprofil; under Mellemgjorden har der været et lille, spidsrygget Kragbaand af Tegl.

Sakristiet, der snart efter Aar 1500 føjedes til den første Østforlængelse, har Mure af Kridtkvadre; kun Vinduesstik, Gesimser og Gavle er af Munkesten. Det tilmurede Nordvindue er fladbuget, Gesimsen bloktandmuret, den syv-takkede Gavl af Præstø—Næstved Type, med tre Cirkelfelter og Pibeblæn-

dinge, hvis Fladbuer er dannede ved smaa Karvesnit. Rummet, som har fladbuet Dør til Kirken og fladbuet Gemmeniche i Vestvæggen, overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber. Det spinkle Tagværk, af Dragerstolstype, er oprindeligt.

Anden Østforlængelse. Trods den betydelige Udvidelse af Kirkerummet har man paa Reformationstiden igen udvidet Kirken mod Øst og tilføjet endnu et Hvælvingsfag med tresidet østre Afslutning. Denne yngste Tilbygning synes en Tid lang at have staaet ufærdig og kan næppe være fuldendt før o. 1600. Thi kun indtil omtrent halv Højde er Murene og Støttestykkerne bæltmurede af Kridtkvadere og Munkesten i Munkeskifte. Derover er de fuldførte i Krydsskifte af smaa røde og gule Mursten (o. $22 \times 11 \times 4,5$ cm), der ogsaa er brugt til Fladrundbuerne over Vinduerne i Nord og Syd; Korpolygonen har aldrig haft Vinduer. Det Indre, der i Sydmuren har en rundbuet Væg niche, 83 cm høj, overdækkes af et Krydshvælv, med buklede Kapper og spinkle Halvstensribber, til hvis runde østre Gjorbue der slutter sig et tredelt Polygonalhælv, alt af smaa Mursten. Den i Øgningen mellem første og anden Korforlængelse indføjede Korbue er ikke ældre end 1878.

Tagværkerne over Langhusets ældre Dele er sentmiddelalderlige. Afsnittet over det romanske Skib er udpræget sengotisk, af Dragerstolstype; over Vestforlængelsen og den ældre Østforlængelse findes Krydsbaand i hvert Spærfag, men ingen Dragere. Alle tre Grupper har Huljernes Stregnumre. Over den yngre Østforlængelse er Tagværket af Fyr.

Et *nedrevet Vaabenhus* foran Norddøren spores endnu ved Aftryk af dets Taglinie. 1743 blev Døren mellem Kirken og »Materialhuset« tilmuret (Rgsk.).

Bygningen, der sidste Gang restaureredes 1902, staar hvidkalket og teglhængt. 1744 laa der paa Skibet Bly, paa Koret og »Materialhuset« Skifer, paa Vaabenhuset delvis Spaan (Rgsk.). Blytaget fjernedes 1789. De aabne Vinduer, der udvidedes 1809, er nu formede efter spidsbuede Støbejernsstel, sikkert fra 1847. Det Indre er, med den nævnte Undtagelse paa Skibets Sydvæg, glatpudset med malede røde Mønstre paa Ribber og andre Led.

KALKMALERIER

Ved en af Arkitekt S. Lemche 1901 foretaget Opmaaling af Kirken udhuggedes det mellemste af de tre romanske Nordvinduer, og paa dettes ydre Smige iagttoges Rester af en ornamental Dekoration, lodretstillede spidse Smaablade, ordnede i »strøet Mønster«. Alle Farvespor var forsvundne, men Konturerne stod indridsede i Mørtelen. Ved Vinduets Tilmuring undgik man at ødelægge Prydværket, der rimeligvis stammer fra Tiden o. 1300—1400. Ialfald er Maleripudsen efter al Sandsynlighed yngre end den oprindelige, romanske Fugemørtel.

INVENTAR

Alterbordets Murværk er fjernet og erstattet med Paneler fra o. 1630, som paa Forsiden har tre Arkadefelter, hvis Buer er ornamentalt udtungede. Ramværkets Lisener og Felternes Bunde er sortmalede, medens Egetræet iøvrigt staaer umalet. Til dette ældre Bord er der i nyere Tid føjet glatte Forlængelser af Fyrretræ.

Alterklæde med Metalkors som i Roholte (S. 553). †*Alterklæde* af karmosin Kamelhaarsplyds med broderet kgl. Navn og Krone samt 1730 (Rgsk.).

Altertavle i Barok fra 1728 (malet paa Gesimsen) af lignende Opbygning som

Fig. 3. Snecere. Daabsfad 1622.

Beldringe-Tavlen og af samme Snedker, Rasmus Dam i Beldringe. Storvingerne mangler nu. Paa den baroksplittede Gavls to Dele ligger to naivt skaarne Kvinder med Laurbærkrans, den ene holdende en Stang med Kugle (Isopstang), den anden en Palmegren; i Topkartouchen Fr. 4's og Anna Sofies Spejlmogram. Samtidigt Alterbillede paa Lærred, Kristus paa Korset med Maria, Johannes og Magdalene, af Skildreren Prehn. Rammeværket er nu egetræsmalet med lidt uægte Forgyldning. Til Minde om Tavlens Istandsættelse 1847 findes malet paa Postamentene O R T

og C A T (dvs. Otto Reedtz-Thott og Caroline Amalie f. Fønss); om en senere minder Aarstallet 1880 i Topstykket. Under de nyere Overmalinger ligger den første Staffering. 1743 blev Altertavlen istandsat, da Billedværket næsten overalt var beskadiget, idet Fugtighed havde løsnet Limen. De affaldne Billeder og andre, som Snedkeren Peder Terkelsen af Ring gjorde, blev fastslagne. Samtidig blev Tavlen, som ikke før havde været malet, stafferet af Maler Hans Nielsen af Gandløse med fine Farver og ægte Forgyldning og Forsølving, Sølv overtrukket med Kulørklakfernis (Rgsk.). Før 1728 stod en »ældgammel Altertavle fra de romerske og catholske Tider«; den blev nedbrudt ikke alene formedelst Skrøbelighed, men ogsaa for de mange til Menighedens Forargelse derpaa staaende Billeder (Rgsk.). Den nye Tavle kostede 90 Rdl., Maleriet 20 Rdl.

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1732, 24 cm høj, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, rundstavrislet, tværdelt Knop, pokalformet Kumme med C 6's kronede Spejlmogram; Mestermærke for Nicolai Junge 1725. (Olrik

382). *Disk* med samme Navnetræk, men uden Mærker. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1730 med F 4's kronede Spejlmonogram; samme Mestermærke som Kalken. *Sygekalk* med graveret Vaaben og H R T A B M V (Holger Reedtz-Thott, Anna Beate Magdalene Woyda).

Alterstager, 32,5 cm høje, med treringet Cylinderskaft. Fra 1500'erne.

Alterskranke af Støbejern i Senempire med to Medailloner, hvorpaa støbt O R T, 1845.

†*Korgitter* fra 1686, blev borttaget 1845².

Korbuekrucifiks, nu paa Skibets Nordvæg (Fig. 4—5). Ældst, fra o. 1300, er det unngotiske Korstræ, hvis ædelstenschulede Kant brydes af rosetagtige Volutter, og som har profilerede Tværlid udenfor de konkave Evangelistcirkler. Af disse mangler det nedre næsten helt. De paa Pladerne fastnaglede Tegn, Ørnen øverst, Løven til venstre, Englen til højre, er yngre; den stærkt fyldende, vingeløse Matthæusengel er tydeligt samtidig med den 148 cm høje Krucifiksfigur, som ikke er ældre end 1400'erne. Kristi Hoved ligger næsten vandret ned mod højre Skulder, og Udtrykket er stærkt lidende, med halvaabne Øjne og aaben Mund; Tornekronen er turbanflettet, det bølgende Haar og Hageskægget detailleret med Bølgelinier, Fingrene krummede, Ribbenene stærkt markerede. Under Korset er anbragt et Stykke Profilbrædt, sikkert en Rest af Korbuebjæl-

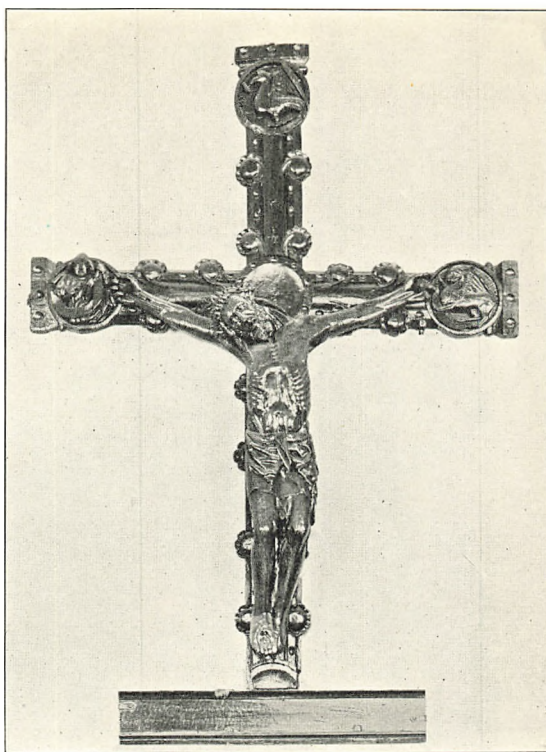

Fig. 4. Sneseere. Korbuekrucifiks.

M. M. 1915

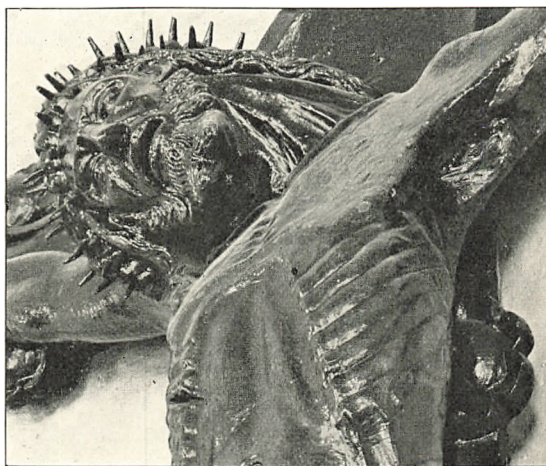

Fig. 5. Sneseere. Krucifiks. Enkelthet.

M. M. 1915

kens Beklædning, med nyere malet Skriftsted (2. Cor. 5, 15) over to ældre Tekster, fra 1700'erne og 1600'erne (... lands Stift samt velædle oc høi), den ældste med elegant Fraktur. Egetræet er træmalet.

Lille *Font* af Granit, romansk, hugget af een Sten. Kummen, Tvm. 76,5 cm, har langs øverste Kant en 7,5 cm høj Zigzagfrise, hvori en lille Figur med ud-bredte Arme, og derunder fire svagt udhævede, skjoldagtige Bægerblade, begrænsede af Rundstave; stor tovsnoet Skaftvulst; intet Afløb. Kummen

Fig. 6. Snesere. Prædikestol 1616.

er noget ophugget, samtidig med at den har faaet en meget stor moderne Fod (efter Tegning af H. Lønborg Jensen). 1743 blev Daabsstenen marmoreret og Foden gjort brun (Rgsk.).

Fad (Fig. 3), nederlandsk, 69,5 cm i Tvm. I Bunden findes en springende Hjort, mellem hvis Takker er drevet 1622, paa Randen Elipsebukler og Druer og senere graveret: »Hans Zachariæsen Magdalene Lafrentz 1715«. Paa Bagsiden er graveret et Bogstavbomærke, hvori forekommer W D D M N H W D.

Prædikestol (Fig. 6) i Højrennaissance, skaaret 1616 i det Schrøderske Værksted i

Næstved. Hermerne forestiller Tro, Fromhed, Retfærdighed, Kærlighed, Styrke og Klogskab. Storfelternes bosserede Arkader omslutter kartoucheindrammede Nicher, foran hvilke Statuetter af Evangelisterne og Kristus med Verdenskuglen. I to af Nedhængenes Kasetteværk er reliefskaaret Aarstallet 1616 og et Skjold med Sognepræsten Samuel Mogensens Bomærke: en Haand med en Stav, hvorm to Slanger, foroven en Due og P R V S I M. Bogstaverne kan tydes som Begyndelsen til Prudentia og Simplicitas, og henviser til Vaabentegnet og Skriftstedet Matth. 10. 16; sml. Næstved S. Peders Kirke †Epitaf (S. 113)³. Paa en af Postamentkonsollerne er et Adelsvaaben henvisende til Domprovst i Roskilde Holger Gagge. Paa to andre er Diademhovederne senere fjernede og erstattede med C 6 og Sofie Magdalenes Navnetræk. Stolpe og

Opgang er nye, Himmelen derimod oprindelig, med stor Sol paa Undersiden, Pyramidespir og Topkartoucher; i to af disse er udskaaret Jesu Monogram og kronet C 4. Alt er nu egetræsaadret med rigelig Forgyldning. Prædikestolen, der var endnu mere beskadiget end Altertavlen, blev 1743 sat i god Stand og kompletteret med mere end 160 Lister og Billeder. Desuden fik Stolen med sin Trone, »som havde sin Egekulør og saa' meget sort ud«, en zirlig Maling og Forgyldning ligesom Altertavlen og af samme Mester.

Stoleværket er nyt. 1743 blev Kirkens lukkede Stole, ialt 52 paa Mands- og Fruentimmersiden, med Mur- og Rygpaneler m. m. malet efter »Korrækket« røde og grønne.

Degnestol i Ungrenaissance, skaa-ret 1575, sikkert af Udby-Mesteren. Forsiden har tre Fyldinger med enkle Arkader og i tilsvarende Frisefelter Bladværk; Endestykket, der nu er delvis skjult ved Stolens Opstilling i Korets Sydvesthjørne, har en lignende Midtfylding og paa hver Side heraf en Gavlfelt med et firkantet Felt, hvori en »Portrætmedaillon« i Bladværk. Gavlenes øvre Del, der ind mod Pulten har haft et Trekantfeelt med Snitværk (Englehoved, Bladværk), er afsavet. Paa Østgavlens Østside er reliefskaaret 1575.

Urværk fra 1700'erne, tidligere indrettet til at vise Tiden paa en Urskive inde i Kirken⁴. Urmager Johan Diderich Galle af Næstved istandsatte 1729 Kirkens Urværk, som i mange Aar havde staaet formedelst Mangel paa Reparation. Det havde sin Plads nede i Kirken, men blev nu flyttet op i Taarnet, indrettet med Perpendikel, nyt Viserværk m. m. (Rgsk.).

Klokker. 1) Trelinjet Versalindskrift under en Korsbladfrise: »Si Deus pro nobis quis contra nos Verbum Domini manet in eternum Initium sapientiae timor Domini Bløf ieg støbt af Lavris Massøn y Kiøbenhavn(!) ten menige Sneser Sone(!) mend til nøt oc gafn Anno Domini MDLVIII«. (»Hvis Gud er for os, hvo kan da være mod os. Herrens Ord bliver i Evighed. Herrens Frygt er Visdoms Begyndelse«). Tvm. 107 cm.

Fig. 7. Snesere. Klokke 1609. M. M. 1915

2) Tolinjet Versalindskrift mellem Liljefriser (Fig. 7): »Anno 1609 lod Ho[l]ger Gagge Domprovist wdi Roskild stebe(!) denne Klocke till Snesere Kircke Durch das Feir bin ich geflossen Borchart Gelgiesser hat mich gegossen«. I Navnet »Holger« er l'et glemt i Støbningen, men senere indridset. Paa Klokkelegemet findes Gaggens Vaaben med Bogstaverne H. G., og tre Medail-loner, 7—7,5 cm i Tv., henholdsvis med Dobbeltørn, Pelikan, og Ridder knælende for den korsfæstede.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Fra 1600—1650. I Hjørnerne Cirkler med Evangelisttegn; helt udslidt Indskrift⁵. Ølandskalksten 172 × 97 cm, som Trin foran Taarndøren.

2) Faksekalksten med indhugget Hjerte, M S 1782, og tre Kors. 148 × 67 cm. Opstillet ved Skibets Sydmer⁶.

Kisteplade over Hr. Johan Johanson Neergaard, Sognepræst for »Snesred«, født 27. Dec. 1695, død 11. Nov. 1729. Ærevers. Oval Messingplade, opsat paa nordøstre Stolestadegavl.

†*Kirkegaardsmonumenter* af Smedejern⁷.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1721—62 (RA), 1728—76 (LA). — Præsteindberetninger 1755, 1808 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928. Opmaaling og Beskrivelse af Arkitekt S. Lemche 1904 (NM). P. E. Jensen: Gaunø. 1902. S. 364—376. P. Jensen: Snesere Sogn. 1883. S. 331—343.

¹ P. Jensen anf. Arb. Suhms Saml. I. 3. 108. ² Indberetning 1808; Jensen: Gaunø. S. 367. ³ Jensen: Snesere. S. 337. ⁴ Jensen: Gaunø. S. 369. ⁵ Jensen: Snesere. S. 340. Det formodes her, at Stenen er lagt over Degnen Bisgaard, død 1737. ⁶ Jensen: Gaunø. S. 370. Der nævnes her to Ligsten paa Kirkegaarden, lagte over den rige Gaardmand Ole Michelsen i Aaside og hans Hustru Karen Larsdatter. ⁷ ÆNA. I. 3. Bl. 15. Nr. 21—23.

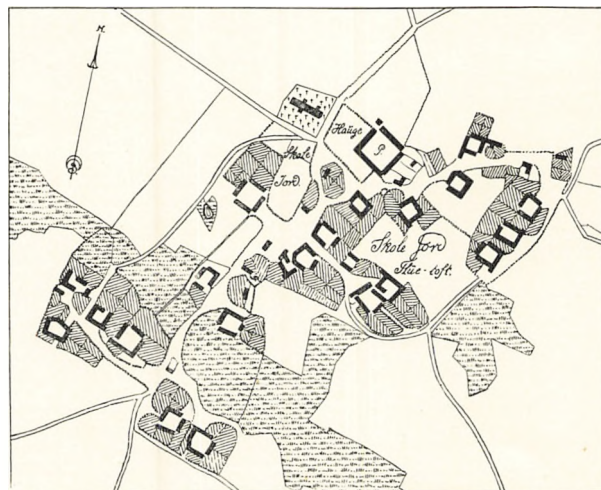

Fig. 8. Snesere 1802.

Fig. 1. Baarse. Ydre, set fra Sydost.

M. M. 1911

BAARSE KIRKE

BAARSE HERRED

Baarse nævnes som Sogn i Roskildebispens Jordebog o. 1370, maaske førend den nuværende Kirke er bygget. Døbefonten kan stamme fra en ældre Bygning eller fra Risby. Kirken, der er Herredets Navnekirke, blev 17. Sept. 1689 tilskødet Fru Sidsel Grubbe, Axel Urups Enke, der 4. Dec. s. A. overdrog den til Assessor Abraham Wüst. 1733 var Assessor Peter Helt Kirkeeejer. 1778 solgtes Kirken fra Kronen til Bækkeskov, hvorfra den blev henlagt til det i 1782 oprettede Bredeshave i Snesere Sogn. Fra dette Gods overgik den til Selveje 1. Jan. 1920¹.

Kirken ligger i Byens nordre Udkant, skjult mellem høje Træer, Aske og Ege. En Del af Muren langs Kirkegaardens Sydside er sengotisk, af Munkesten; her staar en Dørportal, over hvis fladrundbuede Dør der hæver sig tre Kamtakker. Iøvrigt hegnes Kirkegaarden af Stendiger. 1587 blev Kirkens Mur opsat fra den vestre Kirkeluge og i Nør, 1588—90 imod den østre Gavl mellem †*Kirkeladen* og Jeppe Bentsens Luge. 1679 sluttedes der Kontrakt med en Murmester om »Kirkegaardsmuren med store Kamp at opstille« (Rgsk.).

Bygningen, fra gotisk Tid, er et Langhus med et i det Indre afskilret Kor og et foran Syddøren rejst Vaabenhuis og Taarn.

Trods det fælles Stilpræg og Materiale, Munkesten i Munkeskifte, tilhører det gotiske Langhus dog forskellige Byggeperioder.

Af den *ældste* Bygning, en *Murstenskirke* maaske fra 1350—1400, staar kun Skibet, hvis oprindelige Murhøjde er o. 4,70 m (nu: 5 m). Murene er spinkle, o. 75 cm, Munkestenene i alfald delvis brede og ret tykke ($28 \times 15 \times 9-9,5$; fem Skifters Højde: 56—57 cm). I hver Langside har der været to spidsbuede, paafaldende smalle Vinduer, af hvilke det nordøstre er helt forsvundet og kun det sydvestre², bag Taarnet, nogenlunde bevaret, omend Underkarmen er dækket af Vaabenusloftet. Dets Lysning maaler kun 26 cm; Karmene (Fig. 3) er af to Slags Formsten, dels et rygget Glasfals-Led mellem to Rund-

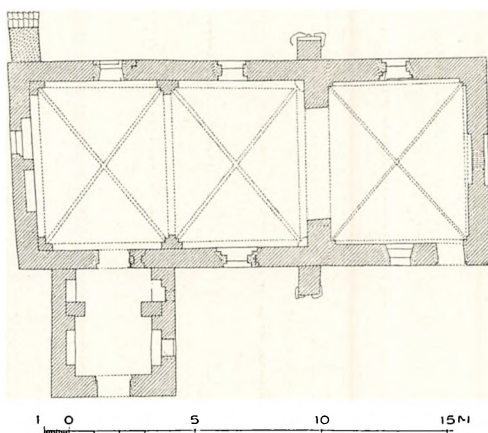

Fig. 2. Baarse. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (Arne Nystrom 1929).

stave, dels en i de ydre Karmhjørner brugt spidsrygget Stav, omtrent som i Præstø Kirkes Korvinduer (sml. S. 26, Fig. 2, 5). Glasfalsen synes ikke at have været anvendt, men i den inderste Rundstav findes til begge Sider et Par, 4 cm høje Indsnit, hvori der har været fastet Vindjern. Den nu som ydre Blænding markerede Norddør har om den spidse Bue, hvis Top brydes af et nymodens Vindue, haft Prydskitte af Løbere; Syddøren er udvidet og nu fladbuet. I det Indre findes der i Vestvæggen, 245 cm over Gulvet, to store, fladbuede Spareblændinger, som skæ-

res af de yngre Hvælv. Før disses Indbygning har Rummet haft Bjælkeloft og hvidkalkede Vægge. Paa Loftet ses det, at Kalkningen dækker over forvitrede Fuger. Adskilligt tyder paa, at Bygningen en Tid har været i Forfald.

Sengotiske Ændringer og Ombygninger. Ved 1450—1500 har man nedrevet det oprindelige *Kor*, der efter Fortandinger i Triumfgavlen at dømme har været o. 2 m smallere end Skibet, og erstattet det med den nuværende Korbygning. Paa Østmuren findes baade udvendig og indvendig en spidsbuet Blænding, som har omfattet et Vindue, og dens Taggavl, der med Undtagelse af en lille Toptak er kamløs, prydes af tre slanke, spidsbuede Højblændinger, flankerede af to smaa Cirkelfelter, alt over et Savskifte. Ogsaa paa Sydturen findes under Gesimsen, hvis nedre Skifte er afrundet, et Savskifte. Det Indre er overdækket af et paa svage Hjørnepiller hvilende Hvælv med Kvartstensribber, forneden vandret afskaarne (i de buklede Kapper enkelte Trækhuller; ingen Overribber). Korets samtidige Tagværk er af Dragerstols-type med Huljærns Stregnumre.

Samtidig med Korets Ombygning har man givet *Korbuen* den nuværende, bredt spidsbuede Form og fornyet Triumfmurens Taggavl, der har en rundbuet, nu ret ødelagt Loftsdør. Ved samme Tid, maaske snarest lidt før, maa *Skibets Hvælv* være blevet indbyggede. De har Halvstensribber, som er facetskaarne over Vægpillerne, men i Østhjørnerne hviler de paa Konsoller af raa Kampesten, sikkert fordi der her har staaet Sidealtre. Udvendig er der nær ved Østenden rejst sengotiske Støttestøtter, medens en større Støttestøtte nær Nordvesthjørnet snarest er yngre. Ombygget er endvidere Gesimserne og den vestre Taggavl, der over et Savskifte har fem spidsbuede Højblændinger, hvis Form kunde tyde paa, at Gavlen har haft Kamtakker; nu er den ligesom Korgavlen kamløs med en lillebitte Toptinde.

Vaabenhuset og dets lille *Taarnoverbygning*, hvis Placering minder om Rønnebæks (S. 724), synes ikke at være ganske samtidige, omend Aldersforskellen kun er ringe. *Vaabenhuset*, af hvis ødelagte Syddør blot det spidsbuede Spejl er uskadt, har i hver af Flankevæggene to fladbuede Sparenicher, men de nordre af disse skjules delvis af Murepillerne for den fladbuede

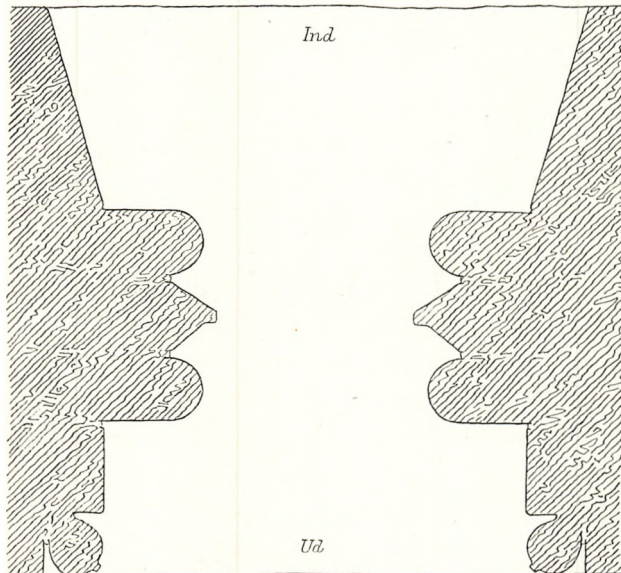

Fig. 3. Baarse. Oprindeligt Sydvindue 1:10. Maalt af Th. Havning 1915, C. A. Jensen 1932 (Aage Roussell 1934).

Arkade, som bærer det spinkle Taarns Nordmur. En fornyet Trætrappe inde i Rummet fører op til Taarnets Mellemstokværk, der af Aabninger kun har en fladbuet Dør til det lille Vaabenhusloft, og videre til Klokkestokværket, hvis spidsbuede Tvillingglamhuller har Cirkelhul mellem Buetoppene, ikke udad, men kun indad indrammede af et Fladbuefelt, som paa Taarnets østre og vestre Væg fortsætter sig nedad næsten til Vaabenhusloftet. Af de nitakkede, »forkert« vendte Gavle har kun den søndre Blændinger, seks grovt murede, smalle Højfelter, tilspidsende opefter og afsluttede med Trappestik eller vandrette False. Det samtidige Dragerstols-Tagværk er ret omsat. I Gavlfoden og under Glamhullerne findes Rækker af Bombjælkehuller.

Kirkeregnskabet³ giver fyldige Oplysninger om senere Istandsættelsesarbejder. 1575 blev to Piller afbrudt, og Taarnet repareredes. 1576 rejstes der Stillads,

hvortil der huggedes Ris, som brugtes til at binde Tværstængerne med. 1580 blev Kirken kalket indvendig. 1583 blev Østgavlen fordønniket, 1584 fornyedes Vestgavlen og Nordsiden, 1586 blev Sydsiden fordønniket. 1594 blev der brudt Hul i Muren og et Vindu indsat vest i Kirken, 1595 blev der brudt Huller til to Vinduer.

1689 takseredes Kirkens Brøstfældighed paa Bygning og Inventar til 160 Rdl. 4 Mark⁴.

Bygningen staar hvidkalket, med sorttjæret Fod, og teglhængt. I de aabne Vinduer, hvis forskelligartede, i de fleste Tilfælde fladbuede Karme delvis kan være sengotiske, sidder spidsbuede Støbejernsstel. Fragmenter af **Gulvfliser*, fra 1500'erne med indridsede Liljer, er nu i Nationalmuseet.

INVENTAR

Allertavlen, paa et nymodens Bord, er et stort Maleri: Kristi Nedtagelse af Korset, af Th. Wegener, udstillet 1862⁵; i samtidig Ramme. En ældre †*Allertavle* hentedes 1649—50 fra Hammer Kirke (Rgsk.). Desuden har der været †*Sidealtre*. 1572 blev to af Kirkens Altre afbrudt (Rgsk.). Af en sengotisk †*Fløjallertavle*, eller maaske af et Par forskellige, findes en Del *Figurer*, fra o. 1500: Kristus og Gud Fader, begge siddende, som har hørt til en Marie Himmelkroning, hvis Mariafigur er forsvundet; endvidere seks staaende Apostle, deriblandt Peder, Paulus, Jakob og Johannes, og fire ret livfulde, siddende og skrivende Evangelister (Fig. 4—5); Marcus-Løven støtter Bogen, medens Lucas-Oksen gemmer sig i Klædebonnet. Disse *Figurer*, der en Tid var flyttede til Bredeshave, er nu atter førte tilbage til Kirken, hvor de med Undtagelse af Himmelkroningsgruppen 1928 er anbragte paa Korets Vægge og nymalede i dæmpede Farver. I Nationalmuseet findes en anelig, 143 cm høj, staaende **Maria med Barnet*, fra o. 1450. Senere Tilføjelser til Højallertavlen er maaske: en Figur af den opstandne Kristus, 60 cm høj, fra o. 1650; et Reliefvaaben af Eg med ærmeklædt Arm, holdende en Kvist, paa Hjelm og i Skjold, anbragt paa en oval Plade, 26 × 20 cm, hvori foroven indskaaret Bogstaverne: E W; samt et Topstykke i gennembrudt Arbejde.

†*Allerklæde* blev »beredt« 1586 af Hans Maler i Wby, vistnok Udby (Rgsk.).

Altersølv. *Kalk* fra 1669, 21,7 cm høj, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, fladtrykt Knop med seks drevne Blade paa Over- og Undersiden, lille Bæger med graveret Versalindskrift: »Anno 1669 er denne Kalck ved Sognepresten Her Niels Pedersen forfærdiget til Baarsøe Kirke«; ingen Mærker. *Disk* med graveret Versalindskrift: »Tilhører Baarsøe Kirke bekostet af Mag. Hans Liunge An. 1697«; to utydelige Stempler. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv

1732; paa Laaget et graveret Spejlmonogram P H; Mestermærke for Nicolai Junge (Olrik 382). Kirkeregnskabet 1669 oplyser, at der blev »laant af Beldringe Kirke en liden Kalk, som er i sønder, og en Disk til Hjælp til en fuldkommen Kalk og Disk at lade gøre«, og Inventariet 1664, at »Kalk og Disk var bortplyndret i Svenskens Tid og intet anskaffet for Armod's Skyld«. 1619 blev den gamle †Kalk omgjort til en †Sygekalk og -disk; 1595 blev †Disken forbedret af Jørgen Guldsmed i Næstved (Rgsk.). †Tinflaske til Alteret, blev omgjort 1621 og 1643. †Glasflaske »til Vin at forvare mod Skimmel«, anskaffet for 1/2 Mark 1656 (Rgsk.).

Alterstager, fra 1683, 50—52 cm høje, med barokt profileret Skaft og

Fig. 4. Baarse. S. Johannes.

Fig. 5. Baarse. S. Matthæus.

Fra den sengotiske †Altertavle.

M. M. 1915

tre Kuglefødder; begge bærer samme Indskrift med Skrifte-Initialer: »Anno 1683 Gud til Ære Baarse Kirke til Prydelse er disse Stager forærit af Maren S: Erich Munchis«. Sml. S. 868. †Lysstage af Kobber, med Jern til Fod, købtes 1598 i Næstved for 9 Mark (Rgsk.).

Alterskranke af Smedejern, som i Snesere, men uden Aarstal og Navne.

†Korbuekrucifiks. 1576 blev Bjælken, som Korset staar udi, klædt og færdiget (Rgsk.).

Font, af Granit (Fig. 6), romansk, af Bonde Friser (som i Lundby og Kastrup). Kummen, Tvm. 71 cm, er, over en omkringløbende, dobbelt Fodlinje, hvori der er paabegyndt en Udfyldning af Vinkelstreger, ved fordybde Linjer delt i syv Felter med simple Smaapilastre og Tvillingbuer (et enkelt har tre Bueslag). I Felterne er der dels Planter, deriblandt Lilje, og et Kors, hvis Arme ender i Egeblade, dels en i 1843 opdaget Indskrift, der fylder tre Felter. De to øverste Linjer, af hvilke den første indledes med et Kors, er paa Latin med romanske Majuskler, den nederste Runer:

Bondo Friso me fecit Esgerus Røth me fecit fieri

𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄𐀅𐀆𐀇𐀈𐀉𐀊𐀋𐀌𐀍𐀎𐀏𐀐𐀑𐀒𐀓

(»Bonde Friser gjorde mig, Esger Rød lod mig gøre«). Runealfabetet, hvis 16 Tegn er her forøget med 3 nye, brugtes i denne Form til at udtrykke de 19 Gyldental i den kirkelige Kalenderberegning⁶. Den keglestubformede Fod har under en kraftig Rundstav et fladt Baand, og lignende lodrette Baand deler den i seks Felter.

Fad af nederlandsk Arbejde, 66,5 cm i Tvm., med Syndefaldet. 1621 blev

F. Moltke 1929

Fig. 6. Baarse. Font af Bonde Friser.

der købt et Bækken til Fonten for 7 Dlr. 1 Mark (Rgsk.). †*Fontehat*, af Ejler Billedsnider i Næstved 1607, stafferet af Niels Maler i Næstved 1608. (Rgsk.). *Kande* af Tin fra 1800'erne, stemplet: Hans Høy. †*Kedel* til at bære Vand i til Fonten, købtes 1574 (Rgsk.).

Prædikestol i Højrenaissance (Fig. 7), af Bertel Snedker (1603 i Vordingborg, 1604 i Næstved), som fik 66 Dlr. for den og opsatte den 1604 (Rgsk.). I Storfelternes flade Muslingskalnicher staar Statuetter af Evangelisterne, hvis Navne er skaarne i Bueslagene. Baade disse Figurer og de kvindelige Hjørnehermer er ret stive og ubehjælpomme. Postamentet er dobbelt. Lydhimmelen, med glatte, udsavede Toppe, betaltes 1606

med 10 Dlr. 1608 anskaffedes en †*Due* til Prædikestolen (Rgsk.). Stolen blev malet 1606 af Cornelius Maler, hvis Staffering sikkert er bevaret under senere Egetræsmaling og nyt Skriftsted. Storfelterne er dog polykrome. En tidligere †*Prædikestol* blev malet 1580 af Hans Maler af Wby (Rgsk.).

Stoleværket er nyt med glatte Bræddegavle. Et ved Indgangen opstillet gammelt Panel, sikkert skaaret af »Udby-Snedkeren«, har Arkadefelter og derover i Frisefyldingerne forskelligt symmetrisk Bladværk, i Fladsnit, med et Ansigt og et kronet sammenslynget F S (Fridericus Secundus). I Degnestolen og foran Varmeapparaterne sidder ialt tre Døre med fladsnittede Arkader i Senrenaissance fra o. 1625. Paa Vaabenhusloftet ligger en Del Stadedøre med enkle Arkadefelter.

Om det ældre †*Stoleværk* oplyser Kirkens Regnskaber følgende. 1573 lavede Jens Snedker i Næstved en Skriftestol for 3½ Mark; Kirken købte Materialierne

og gav ham Øl og Mad i ni Dage. 1576 gjorde Claus Snedker i Næstved selvanden en Skriftestol og en Bogstol samt Kirkestole, foruden at Krucifiksbjælken og Kirkens Skabe blev istandsat. Materialierne købtes ogsaa af Kirken. Til Stolenes »Snedkerstaffering« anskaffede man 2 Pund Mønje, 9 »suerte bøsser«, Hvidtkridt for 2 Skilling og $\frac{1}{2}$ Pund blaa Farve. En Maler fornyede Korbuekrucifikset. Den Dag, Kirkens Stole og Bjælken med Korset blev opsat, bekostedes en Tønde Øl til dem, som havde Umage. Snedkerne blev hentet med deres Redskab pr. Vogn fra Næstved og efter endt Arbejde kørt til »Egisporre«. 1578 fik Christen Snedker fra Gaabens (Gaabense paa Falster) 42 Mark for 18 Stole, han gjorde selvanden; hos en Drejer (»Svargere«) i Præstø købtes 50 Knapper til Kirkestole, medens der til Staffering købtes blaa Farve, Mønje og 4 Sværtebøsser. 1581 nævnes Arbejde paa Kirkens Stole; 1593 afbrødes gamle Stole, idet 19 Stole og 3 Paneler indsattes. 1594 blev en Brudestol lavet, og Jacob Snedker i Risby istandsatte Stolene (blaa Farve og Mønje). 1641

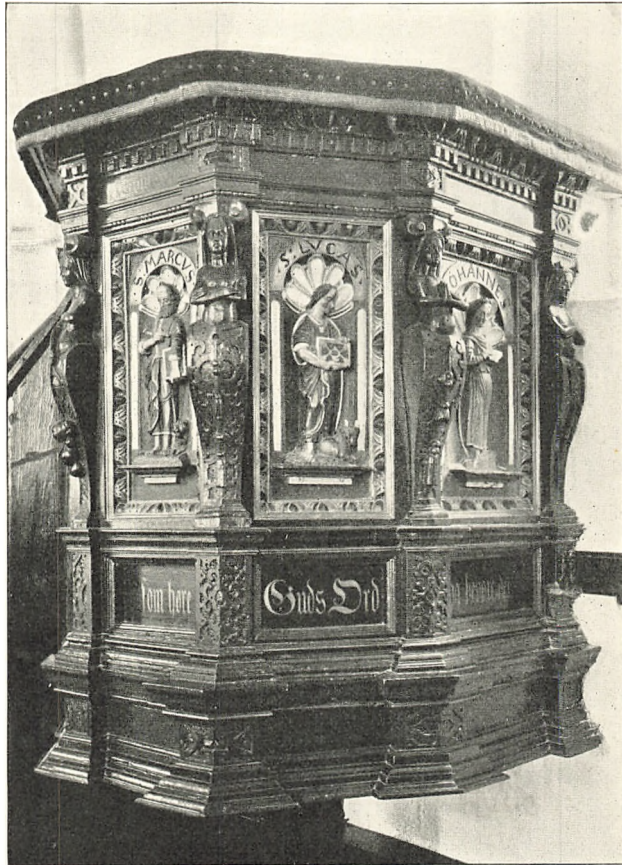

Fig. 7. Baarse. Prædikestol af Bertel Snedker 1604.

V. H. 1020

gjorde Jep Rasmussen tre Stole ved Fonten, hvor tilforn ingen Stole var, og flyttede Fonten. Præsteindberetningen 1755 siger, at »i Kirken er ingen mærkværdige Inscriptioner, dog er der malet allehaande Skriftens Sprog og Vers af Psalmebogen runden om i Kirken og paa adskillige Stole, saasom: »Kom Gud Skaber etc«. I Skriftestolen stod: »Leg ikke Haanden for hastig paa nogen. Gjør dig ikke delagtig i andres Synder«.

Pulpituret, i Kirkens Vestende, opsat 1638 (Rgsk.), har Arkader med Baandslyng i Bueslag og paa Pilastre. Under den nyere Egemaling skimtes Apostlenes Navne i Skriveskrift fra o. 1700.

Pengeblok af jernbeslaaet Eg, over en kassetteværksprydet Konsol, fra o. 1620, er opsat paa en Stadegavl.

Et gammelt †*Skab* blev 1577 solgt til Hr. Peder i Baarse (Rgsk.).

Et nyt †*Sejerværk* blev anskaffet og en †*Solskive* gjort og stafferet 1635 (Rgsk.).

†*Døre*. Paa den forrige Kirkedør stod, ifølge Præsteindberetningen 1755, det Aarstal 1500. Kirkeregnskabet 1573 oplyser, at der da blev lavet en Kirkedør af Jens Snedker.

Klokker. 1) Med Minuskelindskrift: »Ave Maria« samt et Bomærke og Bogstavet »i«. Fra 1400'erne. Tvm. 76 cm.

2) Støbt af J. C. & H. Gamst i Kjøbenhavn 1829. Tvm. 65 cm. †Klokken havde tidligere Indskriften: »Gloria in excelsis Deo me fecit Johan Barthold Holtzmann Hafniæ. Anno 1733 da Assessor og Krigsraad Peter Helt var Eier af Baarsø Kirke og Herr Hans Wiwild Sognepræst for Baarsø og Beldringe Menigheder er denne Klokke til Baarsø Kirke bleven omstøbt og forbedret« (Kaldsbog).

En †*Klokke* førtes til København 1601; en lille *Klokke* uden Knebel solgtes 1615 for 2 Mark (Rgsk.).

Paa den yngste Klokkes Aksel er indskaaret 1766.

GRAVMINDER

Mindetavle fra 1607, af Egebrædder, hvorpaa en rundbuet Profilramme er lagt indenfor en udsavet, svejftet Rand; i Feltet hvidmalet Versalindskrift paa Latin over Ynglingen Mads Olsen, forhen »præfectus arcis Orneburgensis«, død i Baarse Præstegaard den 6. September 1605. Mindesmærket sat af Vennen Jakob Christopherson W. J. B. og fornyet 1698 af Sognepræst og Provst Mag. Johannes Liunge. Paa Korets Nordvæg.

†Epitaf, nævnt 1755, med lang Indskrift paa Latin over Margareta Eriksdatter Munch, Sognepræst til Taars paa Falster (!) Mag. Johannes Steenstrups Hustru, og Catharina Erichsdatter Munch, Moder til 11 Børn, død Natten mellem 20. og 21. Aug. 1692, begravet sammen med 7 forud afdøde Sønner. Mindesmærket sattes af Sognepræst til Baarse og Beldringe, Provst, Mag. Hans Sørensen Lyngø over den afdøde Hustru og over hans anden Hustru Catharina Poulsdatter Munchgaard, født 5. Juli 1675 i Nestved, gift 17. Juli 1694; han var Fader til 18 Børn og døde 21. Okt. 1703. Hans Efterfølger i Embed og Ægteskab Christian Winsløv blev ogsaa begravet her 27. Juni 1720.

RISBY KIRKE

BAARSE SOGN, BAARSE HERRED

I Roskildebispens Jordebog fra o. 1370 nævnes Risby som Sogn i Hammer Herred. 1556 fik Joachim Beck til Førslev kgl. Tilladelse til at bruge Murstenene af det øde Kapel i Risby til Beldringe Kirkes Forbedring. Endnu findes ved den nordøstlige Ende af Risby, hvor Kirken har ligget, Mursten og Menneskeben⁷.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskabsbog 1571—1719 (LA), Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog begyndt 1738 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Th. Havning og M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

K. F. Wiborg og Finn Magnusen: Om Døbefonten i Baarse Kirke. *Annaler for nord. Oldkynd.* 1846, 283—95. Henrik Larsen: Nogle Oplysninger om Baarse. *Præstø Amts Aarbog* 1920, 60—75.

Baarse: ¹ SRD. VII, 115. S. Nygaard: Bækkeskov. *Danske Herregaarde ved 1920.* I, 241. ² Mackeprang: *Vore Landsbykirker.* Fig. 85 A. ³ Afno. 1918. S. 3. ⁴ Syn 12. Okt. 1689 over Baarse og Allerslev Kirker. *Baarse Herreds Tingbog 1688—91* (LA). ⁵ C. Reitzel: *Fortegnelse over danske Kunstneres Arbejder 1807—82.* Kbh. 1883. S. 701. ⁶ Wimmer: *De danske Runemindesmærker.* IV, 1, S. 102—05.

Risby: ⁷ SRD. VII, 10, 115. *Kanc. Brevbøger* 7. Marts 1556. *Trap.* 4. Udg. II, 468.

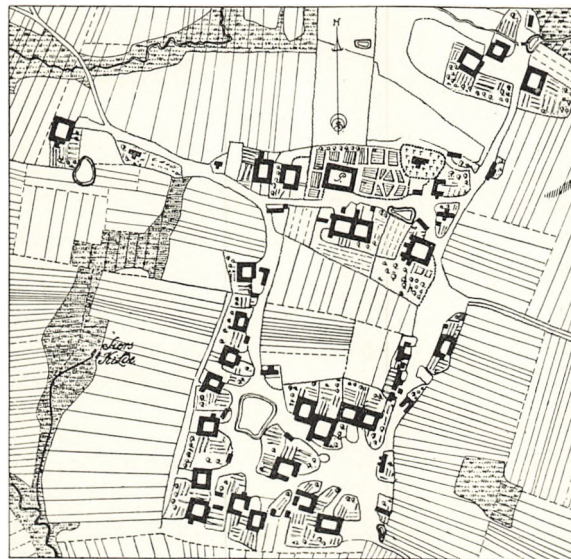

Fig. 8. Baarse 1770.

Fig. 1. Beldringe. Ydre, set fra Sydøst.

M. M. 1915

BELDRINGE KIRKE

BAARSE HERRED

Kirken blev af Kong Hans 1504 skænket til Præstø Kloster, men kom efter Reformationen atter under Kronen. Hovedgaarden Beldringe nævnes i Adelseje 1368, i lang Tid hos Slægten Beck, men kom ved Mageskifte 1621 til Kongen, der lod Landsbyen nedlægge, Præstegaarden nedbryde og Kirken 1623 blive *Anneks* til Baarse. Efter at Kirken 1641—47 havde været *Anneks* til Præstø, har den siden atter været forenet med Baarse. Hovedgaarden blev Ladegaard under Vordingborg Slot og hørte 1721—1776 under Rytterdistriktet. Ved dettes Bortsalg kom Kirken under Beldringegaard, der endnu ejer den¹. 1755 nævnes, at der ved Kirken var »en meget skøn Kilde, hvorfra de fornemste i Vordingborg og Præstø ugentlig lader hente Vand«. †Kirkeladen ombyggedes 1727 (Rgsk.).

Kirken ligger ensomt, ret nordligt i Sognet, lidt Øst for Gaarden af samme Navn og ved Sydkanten af et Engdrag. Med Undtagelse af Sydsiden har Kirkegaarden sentmiddelalderlig Hegnsmur, Nordmuren af Munkesten i Munkeskifte, Øst- og Vestmuren bæltmuret med Munkesten og Kridtkvadre; de fleste Dele er teglhængt med »Nonner«.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid, det førstnævnte sen-

gotisk forlængst, samt fire sengotiske Udbygninger: Sakristi og Kapel paa Nordsiden, Vaabehus paa Sydsiden og Taarn.

Den romanske Kirke, hvis Kor og Skib ikke flugter, er vistnok en Kampestensbygning, men med Detailler af Kridtkvadre. Oprindelig Murteknik med kvaderrillede Fuger ses bag de nordre Udbygningers Tage; Væggene over Hvælvene er helt kridtkvaderklædte. Koret har mistet sin Østgavl og af oprindelige Enkeltheder kun bevaret den vestre Halvdel af Nordvinduet. Skibet, hvis Murhøjde er godt 6 m, har sikkert i hver Langmur haft to Vinduer; bevaret er de to vestlige, der begge har Lysningskarm, skaaret af een, 4—5 cm tyk Egeplanke uden Glasfals, men med Spor efter paasømmede Vindjern. Det 135 cm høje Nordvindues Lysningsplanke har ved Buetoppen en noget skævt placeret, nedhængende Halvskive; Karmene er ligesom i Koret af Kridtsten med glatte Smige, af hvilke Saalbænken er næsten plan. Det i Vaabehuset synlige, noget restaurerede Sydvindue (Fig. 3) er ogsaa

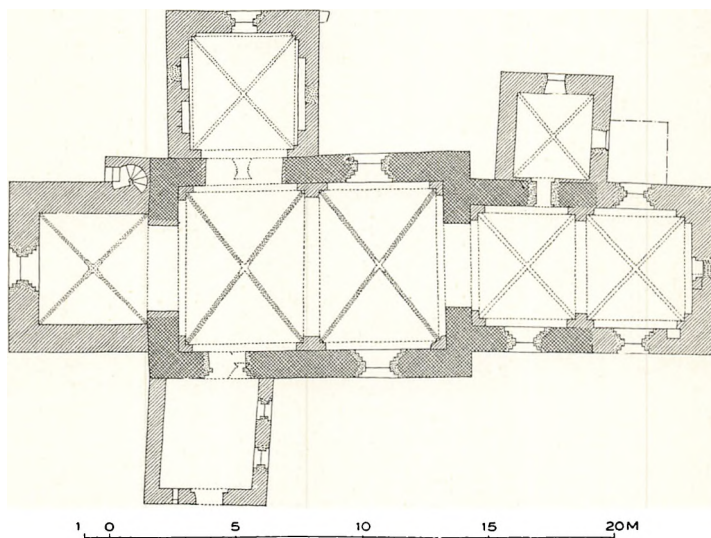
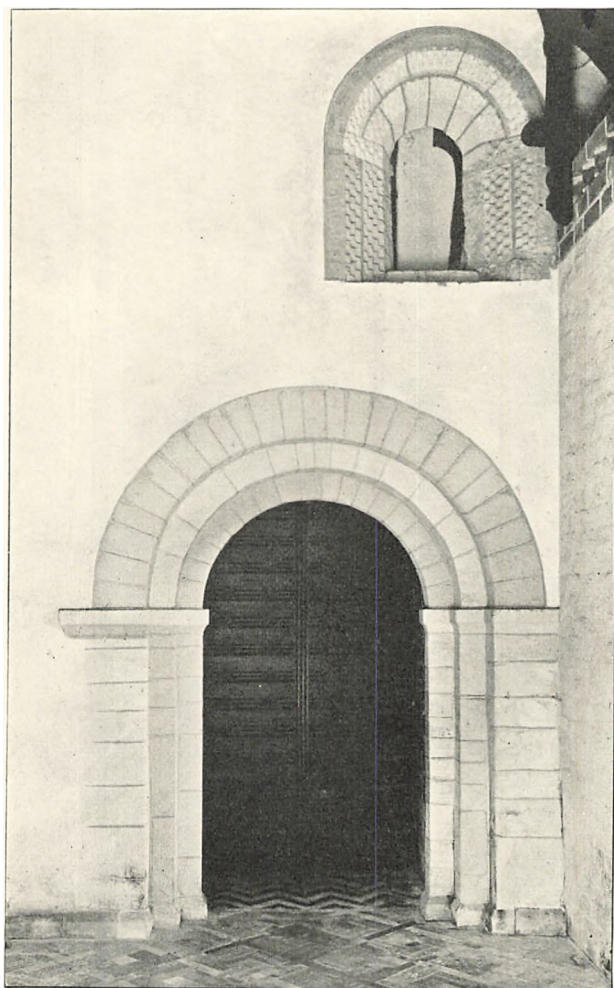

Fig. 2. Beldringe. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (Arne Nystrom 1929).

af Kridtsten, og udmærker sig ved, at dets Ydersmige er prydede med et smaatærnet Skaktavlmønster i Relief (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, 62, Fig. 3); dets Højde fra den fornyede, nu helt vandrette Saalbænk er 1,25 m, og det sidder 3,40 m over Vaabehusets Gulv. Norddøren er forsvundet, Syddøren romansk formet, dobbelt falsat og rundbuet, med skraakantet Sokkel og hul-kantede Kragbaand, men rekonstrueret efter Rester af den oprindelige, udvidet og helt nymuret i 1890'erne. I Kirkens Indre er Korbuen vel rund, men uden Kragbaand og senere udvidet, koncentrisk med den oprindelige². De forsvundne Loftsbjælker, o. 29 × 13 cm, i en indbyrdes Afstand paa o. 90 cm, har ligget mindst 15 cm under Murens Overkant; i et enkelt af de dybe Bjælkehuller findes endnu en Bjælkestump. Paa den foroven ommurede Triumfgavl's Østside ses Aftryk af Spærstiverne i Korets forsvundne romanske Tagværk.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, overvejende af Munkesten i Munkeskifte. *Skibets to Hvælv*, der er indbyggede o. 1400, har paa Vægpillerne omkringløbende Kragbaand af Kridtsten, rigt profilerede med Hulkant over

M. M. 1915

Fig. 3. Beldringe. Romansk Vindu over Skibets fornyede Syddør.

Kvartrundstav. De pærestavprofilerede Ribber, som nærmest Toppen dog faar almindelig retkantet Halvstensform, hviler paa spinkle Hjørnesøjler, med skægløse Menneskehoveder i Stedet for Kapitæler og staaende paa Smaakonsoller, hvis Profilering er ret afvekslende; alle disse Detailler er dog nu moderniserede med Puds og Farver (ingen Overribber, men svære Topfirkanter). Samtidig med Hvælvslagningen er Skibets Mure forhøjede med 4—5 Skifter Munkesten.

Sakristiet paa Korets Nordside er maaske tilbygget, da det romanske Kor endnu stod uforandret. Murene, der næsten ikke var fundamenterede², er af Kridtkvadere med Gesimser og Taggavl af Munkesten. Den femtakkede Gavl har syv spidsbuede Højblændinger med pudsede Felter. Rummet overdækkes af et Hvælv med Kwart-

stensribber; Tagværket indeholder sengotiske Rester. Før 1890'erne havde Sakristiet paa Østsiden en lille, nu nedrevet Udbygning, der dannede Adgangen til Korets østligste Del og maa være tilføjet samtidig med denne.

Kapellet paa Skibets Nordside, der muligvis er jævnaldrende med Sakristiet, er af overvejende ret korte, gulladne Munkesten i Munkeskifte. Gavlen svarer til Sakristiets; under Nordvinduet var der før 1890'erne en Dør. Det Indre, der aabner sig til Skibet med en nu genaabnet, lav Spidsbue, har i Østvæggen

een spidsbuet, i Vestvæggen to fladbuede Spareblændinger og overdækkes af et Hvælv som Sakristiets, men hvilende paa Hjørnepiller.

I den seneste Middelalder er Korets romanske Østgavl nedrevet og *Korforlængelsen* tilbygget af de gamle Materialer og af Munkesten. Hvis den nu helt ommurede Taggavl af Præstø-Næstved Type svarer til den sengotiske, er Korombygningen sikkert yngre end Aar 1500, men om Gavlens Udseende før Hovedstandsættelsen vides med Sikkerhed kun, at den øvre Del var glat ombygget, uden Kamtakker. Et spidsbuet, falset Østvindue er nu tilmuret. I det Indre har hele det forlængede Korrum to Hvælv med Halvstensribber (ingen Overribber), hvilende paa Vægpillen med halvrunde Kragbaand, af hvilke den sydøstre delvis har lukket for en fladbuet Gemmeniche; en tilsvarende findes i Østmuren bag Alterbordets Sydende. Alligevel er de to Hvælv sikkert samtidige med Korforlængelsen, da de gotiske Overvægge aldrig har været kalkede.

Taarnet, blandt hvis Syldsten der findes en Oldtidssten med skaalformede Fordybninger, har et Kridtkvaderbælte noget over Mands-

Fig. 4. Beldringe. Kalkmaleri. Akvarel af Magnus Petersen 1889.

højde og et lignende Bælte i Gavlfoden, men er ellers af ret mørktbrændte Munkesten. Taarnbuen er spids, Taarnrummet overdækkes af et Krydshvælv med Kvartstensribber, hvis øverste Sten dog faar Halvstensbredde og mødes i en lille rund Slutsten med Hjulroset, vistnok skaaret i Kridtsten (lette Overribber og lille Topblok). Vindeltrappehuset er samtidigt. Det ret høje Mellemstokværk, der faar sit Lys gennem en fladbuet Sydglug i Spidsbuefelt, har i Nordvæggen spidsbuede Spareblændinger, Klokkestokværket spidsbuede Tvillingglamhuller med Cirkelglug i Spejlfeltet. De nitakkede Gavle har over et Savskifte og en lav, nedre Række Smaapiber med Trappestik syv Højblændinger med vekslende Delinger og Afslutninger, de yderste med smaa Karvesnit i vandrette Kridtkvadere, de to næsttinderste fladbuede og Midtfeltet med zigzigmuret Bund og Spidsbue, som krones af en Cirkel.

Vaabenhuset er ret stærkt ommuret ved den sidste Istandsættelse. Vest for Døren er der en lille Sydglug, og i Højde med den moderne, runde Dør-

bues Top springer et Binderskifte lidt frem foran Murflugten. Den syv-takkede Gavlf har et rigt Blændingssystem af Præstø-Næstved Type, med tre Cirkler, men iøvrigt af lignende Karakter som Taarnets. I det moderne Savskifte under Vestsidens Gesims sidder en gammel Munkesten med en halv Snes Aftryk af et Stempel, en uregelmæssig Oval, c. 3 cm lang, hjulagtigt delt af ophøjede, radiale Linjer.

Bygningen, hvis romanske Dele i det ydre er pudsede og kalkede, er ret haardt præget af den 1891—98 foretagne Hovedstandsættelse (Arkitekt: Hans J. Holm). Med Undtagelse af Korforlængelsens nedre Mure staar de gotiske Murstensdele nu i blank Mur. Alle aabne Vinduer har moderne Munkestenskarmer og Blyruder. Syddøren er, som før nævnt, nymuret. Vaabehuset, hvis Flankemure er forhøjede, har faaet aaben Tagstol, saa at det romanske Skaktavlvindue er frilagt. Kirkens Indre er glat pudset, med moderne Kalkmaleridekorationer i gotisk Manér; under Korbuen er malet Kirketiende-ejerens Vaaben. **Gulvlise*, broget glaseret, med indridset Lilje (som Præstø Type b, S. 32), findes i Nationalmuseet.

Baade i Korets og i Skibets nyere Tagværker er der i et Hanebaand snittet: »Anno 1761 den 13 Maje«.

KALKMALERIER

Ved Kirkens Hovedstandsættelse fremkom Kalkmalerirester, som atter blev overkalkede³.

Fra o. 1250—1300 var der Billeder paa Triumfvæggens søndre Del. Under en Loftsbort med en ungotisk Ranke fandtes to Billedrækker, adskilte af en smal, rødprykket, gul Stribe og begrænsede af Korbuen, der ledsagedes af en tilsvarende Stribe. I øverste Række saas en gaadefuld Fremstilling (Fig. 4): en paa et duget Bord staaende Mandsling med strittende Haar og hæsligt, prikket Ansigt, der bøjer sig mod en knælende Mand i fodlang Dragt og med spids Jødehat og af ham modtager et Pengestykke. Bagfra lægger en hvidklædt Helgenmunk med Glorie sin højre Haand paa Mandslingens Ryg. To andre Figurer, en verdslig og en gejstlig (med Pallium) synes at vende sig bort fra denne Scene, men deres Skuldre og Hoveder var ødelagte af det gotiske Hvælv. Billedet i den nederste Række var meget fragmentarisk. Figurbundene havde været blaa, men Farverne var maledede paa tør Kalk. Paa Triumfvæggens nordre Halvdel fandtes kun svage Spor af en senere gotisk Dekoration (røde Ranker).

Paa Skibets Hvælv (o. 1400) har Ribberne haft »blaat« i Sideprofilerne, og de nedre Kappelkanter har været markerede med røde Borter.

Paa Skibets Nordvæg, i Vesthvælvets Skjoldbuefelt, fandtes et naivt Billede fra Tiden henimod 1600, Kristus som Verdensdommer, siddende paa Regn-

buen over den rigsæbleformede Jordkugle. To Sidefigurer, Maria og Johannes Evangelist (?), var ret ødelagte. Baggrunden havde grønne Trær, Græsmark og Grave.

INVENTAR

Alterbordet er muret af Munkesten opad Østvæggen og sikkert samtidigt med Korforlængelsen. I Sydsiden sidder en nu tilmuret, fladbuget Niche med Fals; de øvrige Sider er dækkede med ny Bræddeklædning.

Altertavle (Fig. 5) i Senbarok, fra 1730. »I Steden for den ældgamle *Altertavle* er Kirken forsynet med en ny, som Snedker Rasmus Dam saavidt Snedker-, Bil-

M. M. 1915

Fig. 5. Beldringe. Altertavle 1730 af Rasmus Dam.

ledhugger- og Smedeprofessionen betræffer efter Kontrakt paa Tegningen af 8. Juni 1728 har entrepreneret, derfor hannem er blevet betalt 80 Rdl.; for det deri indsatte Skilderi, der præsenterer Nadveren, er Mestersvenden Prehn hos Hr. Cancelliraad og Hofskildrer Kraag [Heinrich Krock] blevet betalt 8. Juli 1729 20 Rdl.« (Rgsk.). Rammen ligner meget den i Lundby (S. 803), men er bedre bevaret. Intarsiastjerner, af sort og gult Træ, findes over og under de snoede Storsøjler og paa et Postament under Topkartouchen, som omfatter et reliefskaaret Spejlmonogram med F 4 A S, og som støttes af to Figurer med Palmegrene. Aarstallets Cifre i Gesimsfrisen er indlagte af Tin. Tavlen blev malet af nyt 1744 af Hans Nielsen fra Gandløse (Rgsk.), men Træværket staar nu rensat. Alterbilledet, Behudelsen, er en nymodens Kopi. 1755 nævnes⁴, at paa en gammel †*Altertavle* stod øverst, uden Aarstal, »Lave Bech Agate Grube«; sml. S. 34.

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1734, 23,5 cm høj, med sekskantet Skaft, sekstunget Fod, rund, stavriflet og tværdelt Knop, Bæger med graveret C 6's kronede Spejlmonogram; Mestermærke for Nicolai Junge (Olrik 382). *Disk* af

Sølv, med samme Kongemonogram, men uden Mærker. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1730, med F 4's kronede Spejlmonogram graveret paa Laaget; Mestermærke for Nic. Junge (Olrik 382).

Alterstager, 39,5—40 cm høje, af gotisk Form, med treringet Cylinderskaft.

†*Korskranke*. 1755 nævnes, at »paa Skillerummet, som skiller Koret fra Kirken, findes disse kønne Vers«:

In cruce vita perit, mage qvod mirabere dicam.
Mors moritur, mortem mortua vita vorat.
Si pro te proprium peccator fundo cruorem,
Te saltem lacrymas fundere re pigeat.
Christum novisse est omnia nosse 1682.

»Man kan af Aarstallet slutte, at Mag. Joh. Lynge er Autor dertil«. Paa samme Skillerum stod under Kristi Kors:

Staa Synder! See! Her er for dig Langfredagsminde
See dog mit Hjerteblod, jeg for din Synd lod rinde
Det er det Blod og Vand al Verdens Synd og Daad
Borttog. Spar du ej da din Pönitentzes Graad. 1682.

Krucifiks, fra o. 1700, nu ophængt paa Triumfvæggen over Korbuen. Figuren, 90 cm høj, hænger i næsten lodrette Arme; lukkede Øjne, ingen Tornekrone, lille Lændeklæde, stærkt krummede Knæ. Nyere Overmaling: brunlig Legemsfarve, forgyldt Lændeklæde.

Font af rødgraa Granit, romansk. Kummen, Tvm. 79 cm, har foroven en svær Rundstav, medens den keglestubformede Fod har en Skaftring; intet Afløb. 1744 blev Daabsstenen marmoreret, Foden brunmalet (Rgsk.).

Fad af nederlandsk Arbejde, Tvm. 61 cm, med en staaende Løve omgivet af Vinløv med Klaser, paa Randen mellem Bladværk en Hjort og to Enhjørninge forfulgt af Hunde. I Bunden, der er drevet for sig og ved Nagler samlet med Randstykket, staar graverede Versaler: »Dette Becken gaf Tobias Rosendal met sin Hustru Maren Knudts Daatter til Beldringe Kirke effter S. Anne Christens Daatter sin førige Hustru som døde paa Beldringe Gaard den 8. Juni 1617 oc er begravven her i Beldringe Kircke Pretium 7 D. R.« (dvs. kostede 7 Dlr.).

Prædikestol (Fig. 6), i Højrenaissancestil fra o. 1605, Næstved-Arbejde fra det Schrøderske Værksted. Hermerne forestiller Tro, Kærlighed og Fromhed. I Storfeltarkadernes Muslingeskálnicher staar Evangelistfigurer (Lucas og Marcus har mistet deres oprindelige Hoveder). Paa de nedre Smalfyldinger er paasat Vaabenskjolde: Grubbe, Beck, Marsvin og Gyldenstjerne, henvisende til Jakob Beck, død 1625, Søn af Lave Beck og Agate Grubbe, gift 1603 med Hille Marsvin, død 1637, Datter af Jørgen Marsvin og Karen Gyldenstjerne. Stolen staar nu i rensset Eg og har i Frisen et nymalet Skriftsted (Luk. 2, 28)

samt Aarstallet 1634, der sikkert hentyder til en nu forsvundet Staffering. Lydhimlen med Kartoucheværkstoppe er samtidig med Stolen og ligesom denne nu ogsaa rensat.

Stoleværket er nyt, fra 1897, med gamle Pilastre paa Gavlene og gamle Portalrammer paa Dørene, alt af Fyr. Formerne er ret varierende, der findes baade Skælpilastre og riflede Pilastre, rundbuede og udtungede Arkader af flere forskellige Typer, men alt Snitværket er dog fra 1600'ernes Begyndelse og af Næstved-Arbejde. *Degnestolen*, der svarer til Staderne, er næsten helt fornyet og har en nyforgylt Frakturindskrift: »Gaf tiel(!) Søffrenson Deegn Anno 1677«. †*Herskabspulpitur*, i Skibets Nordøsthjørne, og †*Vestpulpitur* med Orgel blev borttagne i 1890'erne. Kirkens 44 Stole og Pulpituret blev 1735 opmalet af Anton Munk fra København (Rgsk.).

Tavle af Eg, 90 × 85, med Ramme af et udhugget, kantstillet Fyrrebrædt, hvorpaa malet Nadverens Indstiftelse og fornedet med gul Fraktur paa sort: »1699 Ha-

ver Niels Hemingsøn i Hastrup, med sin Kieriste, bekost den(n)e Tafle, og foræret til denne Staed Gud til Ære Kircken til Prydelse«. Ophængt i Skibets Vestfag paa nordre Vægbue.

Klokker. 1) Under en Frise med Frugtguirlander holdt af Ørne: »1603 lod erlig oc welbiurdig Mand Lawe Beck til Førsløff støbe dene Klocke till Beldringe Kierke Borchardtus Gellegieter me fecit Verwvm (!) Domini manet in æternum«. Paa Klokkelegemet Becks og Grubbets Vaaben, mislykkede i Støbningen. Tvm. 100 cm.

2) »Støbt af J. C. og H. Gamst i Kiøbenhavn 1822 Givet til Beldringe Kirke af R. H. Levetzau«. Tvm. 84 cm.

Fig. 6. Beldringe. Prædikestol.

M. M. 1915

GRAVMINDER

1) Jomfru Margrete Schulten, Datter af Hr. Jørgen Schulte til Horenborg⁵, født paa Beldringe Gaard 18. Okt. 1634, død 17. Dec., begravet 11. Jan. 1635. Under den fordybede Versalskrift et indridset fliget Ornament. Rød Gullandskalksten, 107 × 131 cm, ret beskadiget, nu opstillet ved Korets Nordmur, oprindelig liggende foran Alteret.

2) Fru Ollegaard von Reitzenstein, født von Gram, født i København 22. Juli 1735, gift 11. April 1755 med Hofmarschal Wolff Veit Christoph von Reitzenstein, død 7. Febr. 1759 paa Beldringe. Fordybet Versalindskrift paa Tysk. Hvidgraa, norsk Marmortavle med Ramme, 140 × 78 cm, over Døren til Sakristiet.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA), 1719—68 (RA), 1728—76 (LA). — Kaldsbog paabegyndt 1738 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Hans J. Holm 1890, Th. Havning og M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ N. V. Nielsen: Præstøs Historie. 1899. S. 35. Richardt og Becher: Prospector af danske Herregaarde. VIII. 1856. Kronens Skøder I, 405 f. Kanc. Brevbøger 30. April, 23. Sept. 1622; 17. Juni, 22. Aug. 1623. Kr. Erslev: Danmark—Norges Len og Lensmænd 1596—1660. S. 54. ² H. J. Holm 1890. ³ Indberetninger af Magnus Petersen 1889 og 1895 (NM). Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 132, Pl. VI, 4. ⁴ Præsteindberetningen 1755 fortsætter: »At disse Becher har været store Mænd i Riget, har jeg sluttet af et gammelt Vers, som endnu kan høres af de gamle: »Lave Bech var ingen Giæk han raade godt for Kongens Pengesæk«. ⁵ Jørgen Schulte til Horneburg ved Stade havde 1631—34 Beldringe Krongods i Forpagtning. Danmarks Adels Aarbog XLIII.

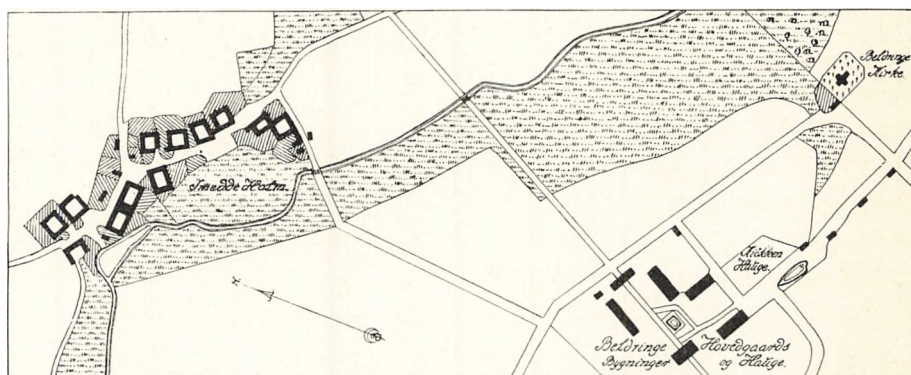

Fig. 7. Faksinge, Beldringe Gaard og Kirke 1806.

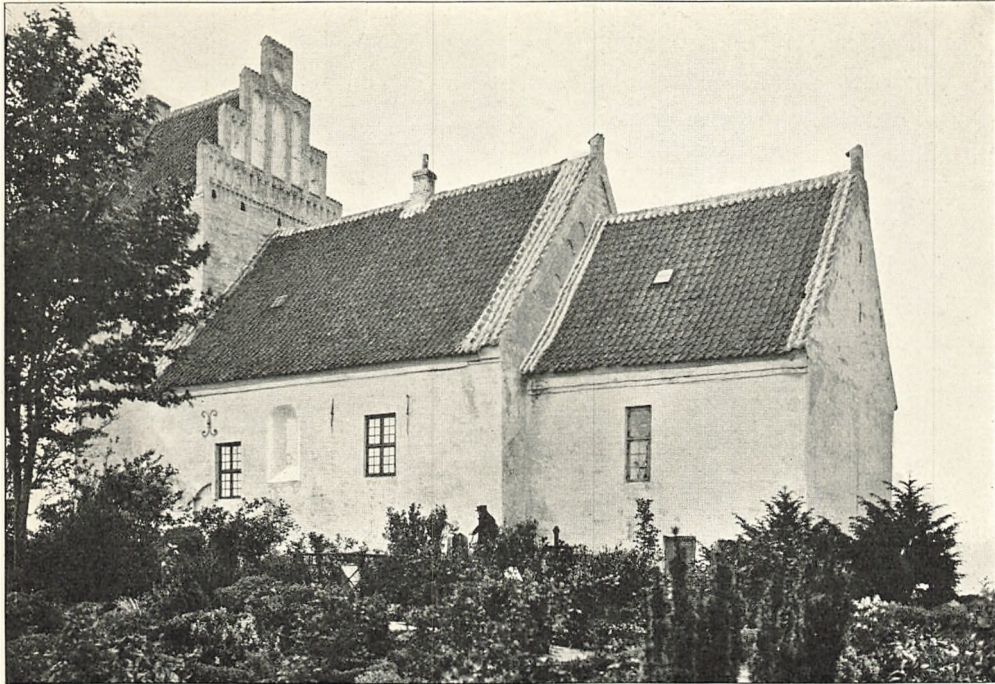

Fig. 1. Skibbinge. Ydre, set fra Sydøst.

M. M. 1906

SKIBBINGE KIRKE

BAARSE HERRED

Kirken, der 1555 blev *Anneks* til Præstø, 1641 til Baarse, men siden 1647 atter til Præstø, tilhørte Kronen, hvorfra den blev tilskødet Niels Justesen 17. Juli 1697, men allerede 31. Juli 1697 afstod han den til Jens Ipsen Trøstrup. Fra 1704 hørte den til Nysø¹, indtil den overgik til Selveje 1. Juli 1911.

Kirken, i Sognets sydvestre Udkant, ligger paa en lille Bakke noget syd-vest for Skibinge By. Kirkegaarden, hvis Jord fra Bygningen har Fald til alle Sider, hegnes mod Vest, Syd og delvis mod Øst af Kampestensdiger. I Østsiden staar en Port fra Tiden o. 1800 med bossemurede Piller, kronede af lave Sandstensvaser i nyklassisk Stil.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra senromansk Tid samt Vaabenhus mod Nord og Taarn fra sengotisk Tid.

Den romanske Kirke kan næppe være ældre end Begyndelsen af 1200'erne. Grundplanen er meget skæv, idet Skibet, og særlig dets Sydmur, ikke flugter med Koret. Murene er, over den kraftigt fremtrædende Syld, af veltilhugne *Kridlkvadre*, ikke meget større end de *Munkesten*, der er indblandet i ret stort Tal som Prydværk i Gavlene og andetsteds. Bag Vaabenhustaget, hvor

Murfladen staar i oprindelig Stand, synes Murstenene (28×9 cm) at have dannet et Slags Rudemønster. Koret har ikke bevaret romanske Detailler i synlig Stand; mod Sædvane spores intet Østvindue, vel sagtens fordi Østmuren er ombygget sammen med dens glatte Taggavl, ligesom Langmurene er forhøjede o. 50 cm eller mere. Spor af Korets ældre Taglinie findes paa Østsiden af Triumfgavlen, i hvis øvre Del der er et trekantet Blændingsfelt, med vandret Fodlinje (i Højde med det nuværende Kortags Hanebaand) og opadtil indrammet af en stigende Rundbuefrise, der hviler paa rundstav-profilerede Kragsten. Den øverste Bue mangler, idet Gavltoppen i nyere Tid er ommuret med Bælter af Kridt og Tegl. Skibet, hvis Murhøjde er o. 4,75 m,

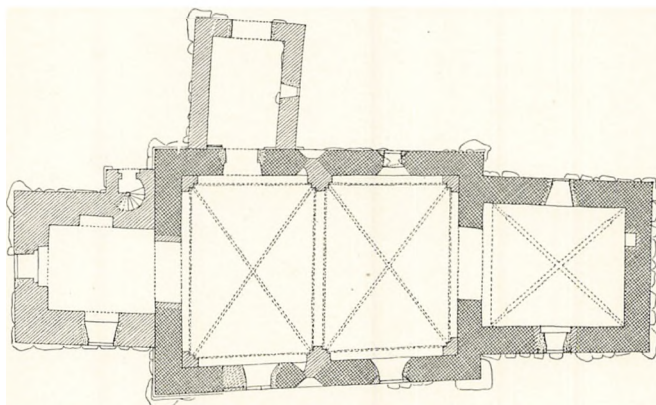

Fig. 2. Skibbinge. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (Arne Nystrom 1929).

staar iøvrigt langt bedre bevaret end Koret. Alle dets fire romanske Vinduer (godt 200 cm høje og o. 200 cm over Sylinderen) kan paavises, de to østre omdannede, de to vestre lukkede, men synlige som ydre og delvissom indre Blændinger. Karmene er stærkt smigede og har paa Indersmigene glat, fin Mørtelpuds, der naar omkring Karmhjørnerne og er beskaaret ef-

ter en tydelig Linie o. 10 cm fra Buekantens, især kendelig paa det østre Nordvindue². Dørene har været rundbuede med plankedækket Inderparti. I den endnu aabne, o. 1850 ændrede, Norddør er selve Buestykket ødelagt, saa at der kun findes Rester af dets Yderkontur, men over den tilmurede Syddør ses Munkestensbuen, omend brudt af et nyere Vindue. Paa Partiet vest for Dørene har Skibet en Sokkel med Skraakant over Rundstav, som har fortsat sig under Vestgavlen, men som iøvrigt kun findes paa et lille Stykke nærmest øst for Norddøren. Ligeledes har kun Vestpartiet et o. 15 cm høj Savskifte lidt under Tagfoden. Den vestre Taggavl, nu delvis synlig i Taarnet og her bevaret helt til Toppen, har i Gesimshøjde et friseagtigt Blændingsfelt, hvis Underkant er skraafaset og som foroven afsluttes med en Rundbuerække, 4—5 cm udkragende og hvilende paa Konsoller som Korgavlens. Over Buefrisen er Gavlfladen muret i Zigzagmønster og indrammet af et Rulskifte med afrundet Inderkant, der ogsaa ses udenfor Taarnet ved Gavlfoden. Hele Gavlen er nu hvidkalket, men en Tegning af E. Schiødte 1877 viser, at Materialernes Farvevirkning her har

været stærkt udnyttet, idet Buefrisen har tegnet sig med hvide Stik og Konsoller mod røde Mursten, og Zigzagskifterne har vekslet hvide og røde.

I det Indre er bevaret Triumfbuen, med en oprindelig vistnok skraakantet, nu ret udvisket Sokkel, skraakantede Kragbaand og svagt overgribende Rundbue. I Korets Østvæg findes en firkantet Gemmeniche af ubestemmelig Alder.

Fig. 3. Skibbinge. Indre, set mod Ost.

M. M. 1906

Paa Skibets Overvægge, hvis Kridtkvadere staar blanke med ryggede Fuger, ses tæt under Tagfodhøjde uregelmæssigt indstemmede Huller, to i Østgavlen, fire i Vestgavlen (o. 18×13 cm og o. 15 cm dybe) og enkelte, delvis mindre, i Langvæggene (o. 7×10 cm og o. 6—7 cm dybe). De har tjent til Støtte for Gesimskonsoller under det senromanske Bræddeloft.

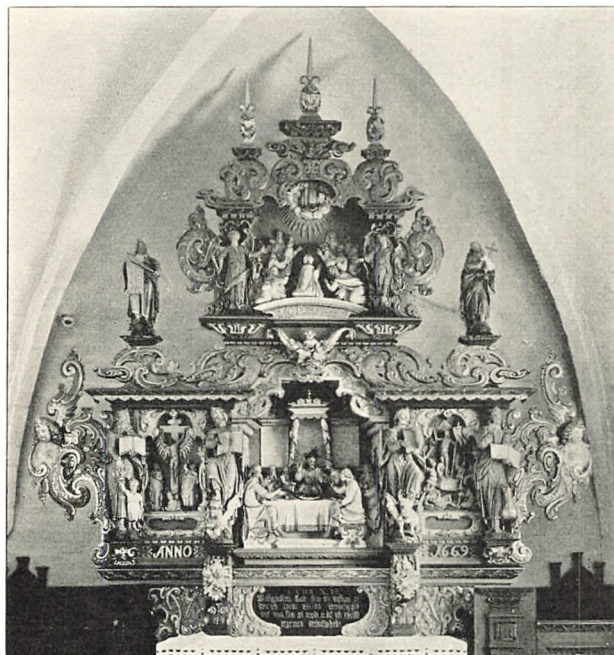
Paa Triumfvæggen over Hvælvene ses svage Farvespor af *Kalkmalerier*, gult og rødt, malet paa tynd Hvidtning, vistnok fra gotisk Tid³.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. Skibets to *Hvælv*, fra o. 1400, hviler paa

Vægpillen med skraakantede Kragbaand; langs Gjord- og Skjoldbuer markeres Kappedkanterne af smalle Rundstave, og Ribberne er Kwartstens (Ansætter til uregelmæssige, svære Overribber). Gennem Kappen i Sydvesthjørnet er der hugget et Hul til en Loftsstige, nu tilmuret med smaa gule Sten. Noget yngre, fra Tiden o. 1450—1500, er Korhvælvet, der er indbygget samtidig med Murenes Forhøjelse og derfor kun mod Øst har en rund Gjordbue; Halvstensribberne har nedre Ender af Kwartstens Bredde (ingen Overribber; lav Toprude); Kappernes Trækhuller dannes af »Munke«-Tegl.

Korets kamløse Taggavl har en lille Toptinde, og en lignende findes paa Triumfgavlen.

Begge Tilbygninger, i hvis Munkestensmure der er blandet Kridtsten, tilhører Tiden efter Aar 1500. *Vaabenhuset*, hvis Dør og Vindue er omdannede, har Blok- tandgesimser og syvtakket Blændingsgavl, der over et Fod-Savskifte domineres af to store, kun 2 cm dybe Firkantfelter, som naar ud i de næstnederste af Kamtakkerne; under de andre Takker er der retvinklet afsluttede Smaablændinger,

V. H. 1928

Fig. 4. Skibbinge. Altertavle 1669 af Lorentz Jørgensen. Indtil 1808 i Odense Vor Frue Kirke.

de nederste og mindste lidt dybere end de andre. *Taarnet* er bæltmuret og dets Vægge næsten helt af Kridtkvadere. Den spidse Taarnbue har rundstavprofilerede Kragbaand. Taarnrummet, der aldrig har været overhvælvet, har i Syd, Vest og Nord smalle, spidsbuede Spareblændinger, af hvilke den vestre indfatter et spidsbuet, nu i det ydre ændret Vindue. Trappehusets fladbuede Indgangsdør sidder i spidsbuet Spejl; Vindeltrappeloftets fladbuede Binderstik er næsten vandrette. Det lave Mellemstokværk faar sit Lys gennem et lille firkantet Vestvindue. Klokkestokværket, hvis Gulv i senere Tid er blevet hævet, har til de tre Sider, men ikke mod Øst, rundbuede, falsede Glamhuller i Indernicher uden Buestik. Begge Gavlene er syvtakkede, med vandret delte Blændinger af Præstø-Næstvedtype, hvori en Midtgruppe paa tre fladbuede Felter dominerer. Men iøvrigt varierer Ordningen, idet Østgavlen nederst

har en Række Smaapiber med Trappestik og øverst et Cirkelfelt, medens der i Vestgavlen forneden er tre Cirkler.

Kirken staar nu gulkalket med hvide Blændinger. Tagene er af nyere Fyrretømmer og teglhængte. I alle aabne Vinduer sidder Trækarme fra Begyndelsen af 1800'erne. Det Indre, med nogle Ankerblækker, er hvidkalket. Gulvet har vistnok været lagt med grønglaserede *Liljefliser* fra 1500'erne (sml. Præstø, S. 32), hvoraf enkelte Eksemplarer endnu findes i Kirken.

INVENTAR

Alterbordet er muret af Tegl opad Korets Østvæg, men næppe middelalderligt. Ved dets Omdannelse 1925 fandtes de Fliser, der nu er henlagt i Taarnet.

**Alterbordsforhæng* af Lærred, med tegnet og malet Midtfelt, Kristus paa Korset og tre Engle med Kalke til at opfange Blodet, og derudenom et Granatæblemønster, udført som Efterligning af Fløjl, med røde Farver, hvori der er Filtstøv. Fra o. 1575. NuiNationalmuseet.

Altertavlen (Fig. 4) er et rigt, bruskarokt Snitværk, skaaret 1669 af Lorentz

Jørgensen i Holbæk. Oprindelig stod den i Vor Frue Kirke i Odense, men solgtes herfra 1808⁴. I Storfeltet er en fritskaaret Fremstilling af Nadverens Indstiftelse, i nordre Sidefelt: Korsfæstelsen, i søndre: Opstandelsen; under de to sidste: »Anno 1669«. Storstykket deles og flankeres af Evangeliststatuetter; paa dets Gesims staar Moses og Johannes Døberen. I Topstykket, der flankeres af to Engle, er fremstillet Himmelfarten og herunder er skaaret »Actorum 1« (»Apostlenes Gerninger 1«). Topspyddet stammer fra 1925. Indtil dette Aar stod Tavlen med blaa Bundfarve og gyldne Ornament, marmorerede Lister, hvide og blaa Klædebon, men »restaureret 1925 H. F. Svendsen« er den nu grønblaa med Guld. I Fodstykket opmalet Fraktur (1 Cor. X, 16).

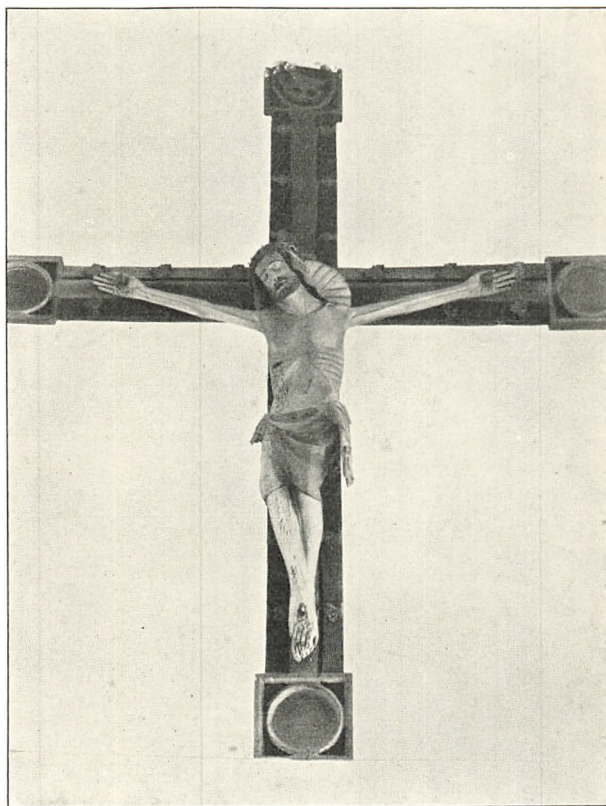

Fig. 5. Skibbinge. Korbuekrucifiks.

V. H. 1928

Den tidligere †*Altertavle* var meget forfalden og paa den var »malet nogle maadelige Figurer«⁵. Endnu 1877 fandtes fra Tavlens skaarne, sengotiske Korsfæstelsesgruppe en Engel og de to Røvere; 1925 er den ene Røver, o. 63 cm høj, gemt i Alterbordet; de andre Smaafigurer er forsvundne.

Altersølv. *Kalk*, af Sølv, 21 cm høj, med ottetunget Fod, ottekantet Skaft, rund Knop med drevet Bladværk og Tværdeling med Bølgekant. Paa Foden

M. M. 1915

Fig. 6. Skibbinge. Font og Fad.

staar graveret: 1654 og Jos. 1 V. 7, samt to utydelige Mærker. Nyere Kumme. *Disk* uden Mærker. *Oblatæske* af Næstved Prøvesølv med dels højt drevne, dels graverede Blomster; Indskrifter: Joh. 6. V. 51, »Til hører Skifvinge Kirche Bekostet af Kirchen self udi Sognepræstens Mag. Christen Povelson Tid Anno 1684«. Udslidt Mestermærke, vistnok A T (sml. Oversigt. Guldsmede).

Alterkrucifiks af overmalet Bly, fra 1700'erne; sikkert oprindelig til en Ligkiste.

Alterstager, 51 cm høje, med Balusterskaft og Kugleled. Fra 1600'erne.

Alterskranke af Smedejern med Messingknopper. Fra o. 1800.

Korbuekrucifiks (Fig. 3, 5), paa en Bjælke under Skibets Østhvælvning, fra o. 1350—1400. Figuren er o. 135 cm høj. Det tornekronede, let tilbagebøjede Hoved hælder stærkt til højre. Øjnene og det bølgelokkede Haar er uden Detailler; Skægget er antydnet ved to smaa spidse Hagefipper. Lændeklædet er svøbt om

de korte Laar og dækker de bøjede Knæ. Korstræet har glat Glorieskive, Midtstamme med ungotiske Blade indenfor Kanten og firkantede Plader med runde Medailloner til Evangelisttegn; kun Johannes' reliefskaarne Ørn er bevaret. Nyere Farver; Øjnene er nu malet som lukkede.

Font, af Gullandskalksten, i Overgangsstil (Fig. 6). Den halvkugleformede Kumme, Tvm. 77 cm (intet Afløb), har under en Hulstav 16 noget udhvævede Bægerblade; Skaftet, med Rundstav foroven, er hugget for sig; Fodens nederste, hulprofilerede Standplade ligger paa Kirkegaarden. Den nu brunmalede Sten er stærkt revnet.

Fad af sydtysk Arbejde, Tvm. 58,5 cm, med Bebudelsen omgivet af to Minuskelringe. Paa Randen findes Hjort og Hund, samt to Par graverede Vaaben og Bogstaver; det ældre fra 1603 henvisende til Frederik Juul til Villestrup og Fru Elisabet Sehested; det yngre fra 1621 til Christian Grubbe til Lystrup og Fru Jytte Gyldenstjerne. *Tinkande*, stemplet: Hans Høy.

Prædikestol (Fig. 7), i sengotisk Stil⁶, Køge-Arbejde, fra o. 1550. De fire Fag, der adskilles af Planker med Støttestilleprofiler og Smaaspir, er delte i to Rækker Felter. De nedre har Foldværk af vekslende Form med indprikkede Linjer langs Kanterne; i Faget nærmest Væggen ses »Køgepilen«; de øvre har gennembrudt, frit udarbejdet Grene- og Rankeværk, et enkelt endende i Dragehoveder. Baade under Gesimsen og under Fodprofilen er der Nedhæng med gotisk Rankeværk i gennembrudt Arbejde. Farverne skyldes en Restaurering af Magnus Petersen o. 1900. Leddene under Gesimsen har dog ældre, mørknede Farver fra 1600'erne (lazurmalede Bosser). Trappepanelet, med malede Maureskornamenter, er jævndrende med *Himmelen*, fra 1604. Paa dennes

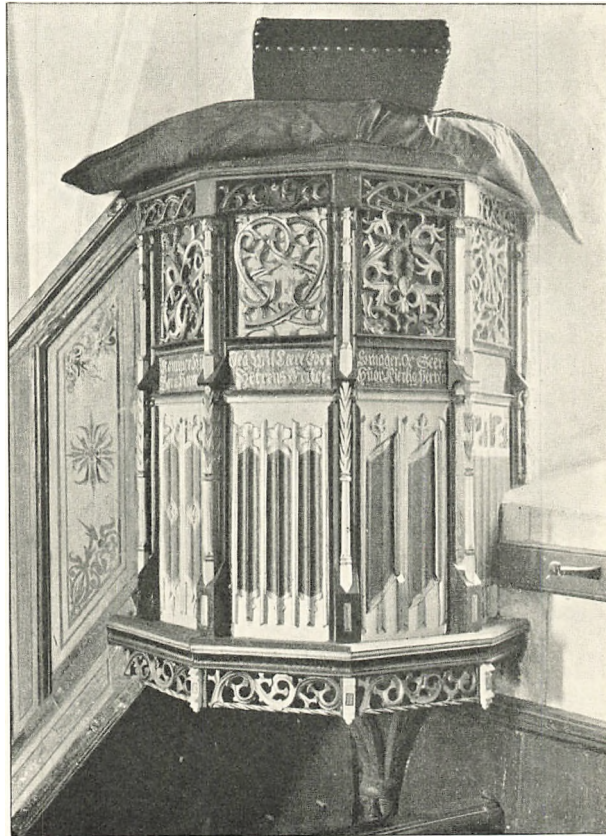

Fig. 7. Skibbinge. Prædikestol.

M. M. 1906

Underside sidder forgyldte Blystjerner; i Frisefelterne er malet et Citat af Ps. 135: »Laudate Dominum . . . 1604 Den 15 Mar«. Paa de udsavede Topstykker er malet et kronet, sammenskrevet C A (Chr. 4 og Dronning Anna Cathrine) samt Vordingborglensmanden Henrik Lykkes og Fru Karen Banners Vaaben. Paa et mindre, delvis skjult Topstykke er malet et Malerlavsskjold, omfattende tre Smaaskjolde; i det ene af disse staar C G over et bomærkelignende A. Navnetræk og Vaaben er nogenlunde skaanede ved en Opmaling 1925, da der tilføjedes endnu et Topstykke. Prædikestolen er fredlyst af Baron H. Stampe 1878.

Stoleværket er af Fyr fra o. 1630. Gavlene har over svære ioniske Brystpilastre Trekantfelter med tre Spir, alle Dørene Arkadefelter. Sydrækkens Detailler er enklere, tungere og lidt mere gammeldags end Nordrækken, hvis ret naive Fladsnit er barokagtigt, med Dragehoveder. *Degnestol* og to *Præstestole* er sikkert tildannede af kasserede Nordstader. Fyrretræet er egetræsaadret.

†*Vaabenhusdør* fra 1571, kasseret o. 1900—1905, skal være paa Nysø⁷.

To enkle *Pengetavler* af Fyr med overmalet S S S T 1702. *Fattigblok* af Eg med delvis tungede Jernbaand. Fra 1600'—1700'erne.

Lysearm, messingstøbt, til to Lys, fra o. 1600. Glat Vægplade med Haand,

der holder den akantus- og delfinprydede Lysearm, Midtfigur: Mandsperson med rund Hat og Pludderbukser.

Klokker. 1) Minuskler: »ano domini milecimo qinquagesimo sexsagesimo sexto ihesus maria« og midt paa Legemet to Støbermærker for Oluf Kegge og Johannes Pauli. Det fjerde Ord skal være »quadringentesimo«, og Aarstallet 1466. Tvm. 90 cm. (Uldall 211).

2) Mellem Buefrise, med Korsblomster og Grene, og

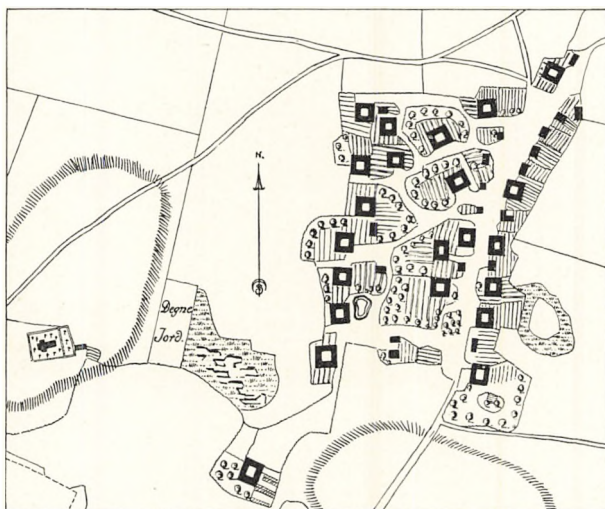

Fig. 8. Skibbinge 1771.

Akantusfrise: »Rudolf Burharts anno 1620 spes mea Cristus«. Mellem Indskriftens Ord er Aftryk af virkelige Blade med Ribber.

GRAVMINDER

Under Koret er en, nu utilgængelig, hvælvet Gravkælder, indrettet af Jens Ibsen Trøstrup⁸. Den rummer en Kiste med Aarstallet 1697 og Spejlmonogram MCDHB dvs. hans første Hustru Margaretha C. . . Datter Holbeck.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskab 1661—72 (RA). — Kaldsbog 1639—1833 (LA). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Erik Schiødt 1883, Th. Havning og M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

M. G. P. Repholtz: Beskrivelse over Baroniet Stampenborg. Kbh. 1820. S. 74—80.

¹ Repholtz. ² Afno 1899, 181. ³ Magnus Petersen: Kalkmalerier S. 138. ⁴ V. Hermansen i Odense Bys Historie, 1926, S. 556. ⁵ Repholtz, S. 79. ⁶ ÆNA. I. S. 4. R. T. 14. ⁷ Tegn. af E. Schiødt (NM). ⁸ Repholtz, S. 76. Sml. Pers.hist. Ts. 5. R. VI, 6 og Wad: Fra Fyens Fortid IV, 111. Beretning af Sognepræsten 1924.

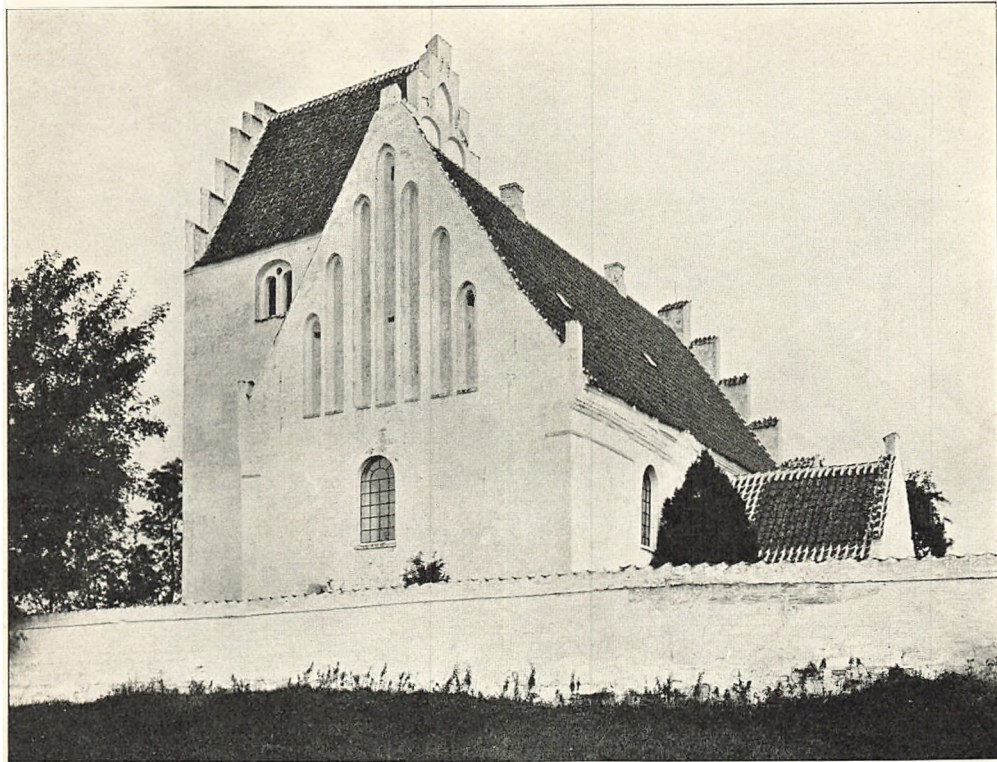

Fig. 1. Jungshoved. Ydre, set fra Sydvest.

M. M. 1915

JUNGSHOVED KIRKE

BAARSE HERRED

Jungshoved, der nævnes i Kong Valdemars Jordebog 1231, var i Middelalderen og senere et kongeligt Len; fra Svenskekrigenes Tid o. 1660 laa Slottet i Ruiner, og o. 1714 blev det nedbrudt. Kirken, der 1719—1762 var Anneks til Præsto, tilhorte Kronen og laa i 1700'erne under Rytterdistriktet. 1761 solgtes Jungshoved til H. A. Brockenhuus, der 1763 forenede det med Nysø. Fra det af disse Godser oprettede Baroni Stampenborg gik Kirken over til Selveje 1. Jan. 1914.

Efter Sagnet skal Kirkens Grund først have været lagt et godt Stykke Vej fra Slottet, paa en Pynt kaldet Myttes- eller Mynteshoved, men næsten hver Morgen var Grunden forstyrret eller Materialierne henlagt til Kirkens nuværende Plads. »Dens Beliggenhed ved den gamle Slotsbanke giver tydeligen nok tilkende, at Kirken er bygget paa dette Sted for Slottets Skyld, og at altsaa Slottet har været til førend Kirken. Man ser endnu den tilmurede Port paa Kirkemuren, hvorigennem Indgangen var til Kirken fra Slottet.«¹

Kirken ligger ensomt, i Sognets sydvestligste Udkant, umiddelbart ved Vestbredden af det lille Stavreby Nor. Byggestedet er sikkert bestemt af Jungshoved Slot, idet Kirken er placeret lige udenfor Borgbanken, kun o. 50 m nord for dennes nu udjævnede Ydergrav (sml. M. Mackeprang: Vore Lands-

bykirker. Fig. 7). Nord og øst for Kirken løber der fra Noret til Bugten en naturlig Terrænsænkning, der kan have fungeret som ydre Spærring, og ialfald paa Renaissancetiden har man tillagt Kirken en vis fortifikatorisk Betydning (sml. Taarnets Skydeskaar). Kirkegaarden hegnes af en Kridtkvadermur af ubestemmelig Alder.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra senromansk Tid, med en unggotisk Vestforlængelse, samt tre Udbygninger: Sakristi fra sengotisk Tid paa Korets Nordside, Vaabenhus af ubestemmelig Alder foran Syddøren, og sengotisk,

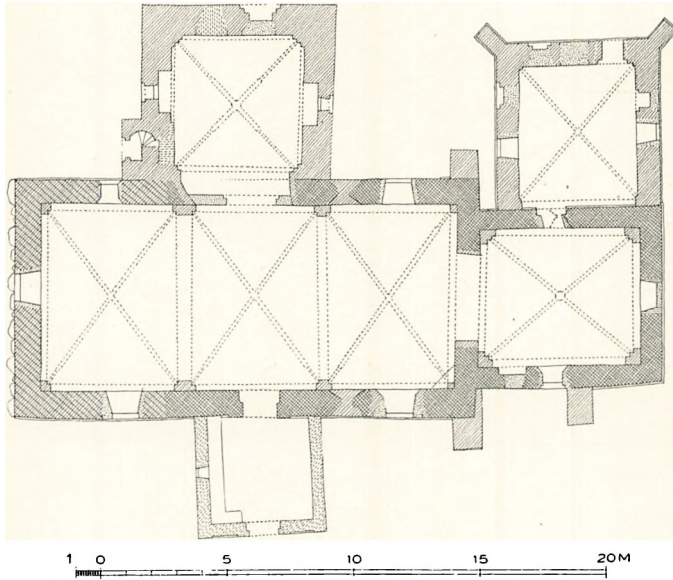

Fig. 2. Jungshoved. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (Aage Roussell 1931).

men paa Renaissance-tiden stærkt ombygget Taarn, der mod Sædvane er placeret ved Skibets Nordside. Kystlinjen er saa nær ved Kirken, at man ikke har voyet at opføre Taarnet udenfor Vestgavlen.

Den senromanske Kirke kan næppe være ældre end o. 1225—1250. I Sammenligning med Skibbinge er Planen langt mere regelret og Korets Mure spinklere, men de to Bygningers Murteknik viser store

Overensstemmelser. Over den kraftige Syld er Murene af smaa, regelmæssige *Kridtkvadere*, ikke meget større end de mellem Brudstenene blandede *Munkesten* (o. 27—28—29 × 8—8,5 × 12,5—13 cm), der er brugte baade som Prydværk og i gennemgaaende Skifter (synlige paa Triumfgavlens Loftsmur). Fugerne er glattede eller svagt ryggede. Hele Bygningen har høj Sokkel med et afrundet Led, hvorover der paa Koret findes et øvre Skraakantled, og Gesims med to afrundede Led over hinanden; især Soklen er forvitret og sløret. Af *Korets* tre Vinduer er nu kun det nordre kendeligt, helt af Kridtsten; den bag Sakristiet skjulte Bue, hvis Smig indtil 6—7 cm fra Yderkanten er jævnt mørtelpudset, omgives af et smalt Prydskifte. Vestlig i Sydmuren sidder en tilmuret Præstedør, hvis Bueform ikke kan bestemmes; den indre Dørniche har i Loftet tre retvinklede False. Ogsaa en ligearmet Korsblending i Korgavlens øverste Spids kan maaske være oprindelig. *Skibet*, hvis Murhøjde er

godt 5 m, har sikkert ligesom Kirker paa Stevns kun haft eet Vindue i hver Langmur; de paa Loftet synlige Vinduesrester viser, at de har været store og meget stærkt smigede. Af Dørene er alene Syddøren bevaret; den rundbuede Døraabning, over hvis Rulskiftestik af Munkesten der løber et smalt Prydskifte af Kridt, sidder i et af Munkesten muret Portalfremspring, som bryder Soklen, og som foroven er vandret afsluttet med et afrundet Skifte; Dørstedets Indre krones af et trekantet Blændingsfelt. I det Indre, hvor Korbuen er

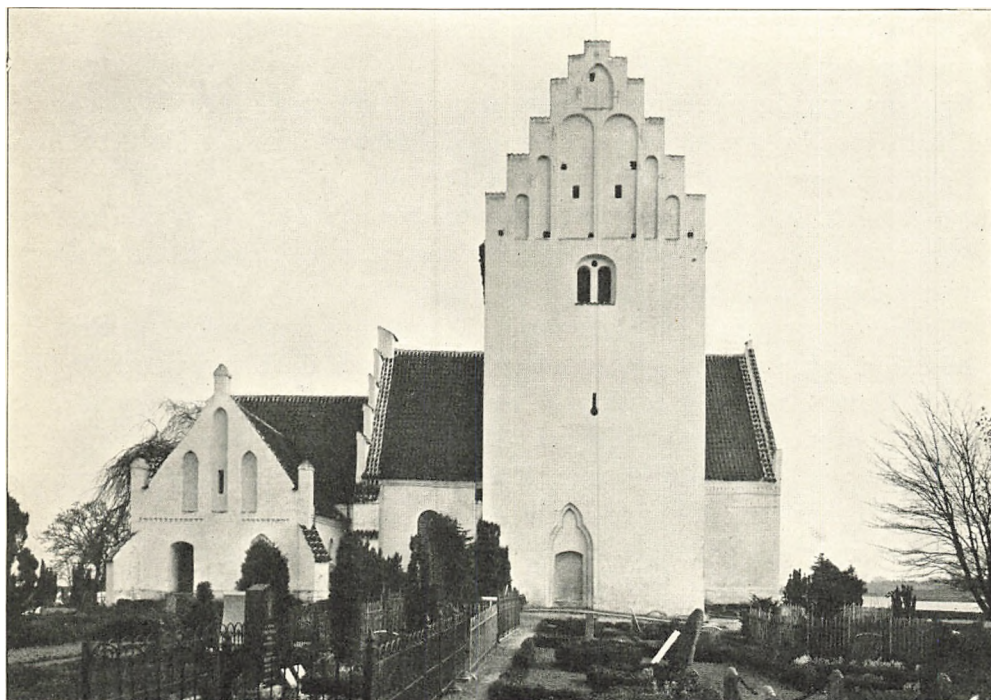

Fig. 3. Jungshoved. Ydre, set fra Nord.

V. H. 1931

senere omdannet, har der før Hvælvslagningen været Bræddeloft med knægtstøttet Gesims. Stemmede Huller til Knægtene, med skraa Bagsider, ses paa alle Korets Overvægge i tredjeøverste Skifte (10 cm brede, indtil 8—9 cm dybe; indbyrdes Afstand 40—80 cm). I Skibet findes paa Langvæggene lignende Huller, men mindre omhyggeligt gjorte (15 cm brede, indtil 4—5 cm dybe; indbyrdes Afstand 80—120 cm). Kalkmalerirester stadfæster, at Loftet ikke har haft Gesims langs Triumfvæggen. En fladbuget Loftsdør i Triumfgavlen synes oprindelig.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. I tidliggotisk Tid er den oprindelige Vestgavl nedrevet og *Skibet forlænget mod Vest*. Murmaterialet er overvejende Kridtkvadre, hvori der dog forneden, umiddelbart over Soklen, er et Par

Bælter af Munkesten. Soklen, der tydelig er skraakantet, ikke afrundet, findes kun paa Langmurene. Vestgavlen nøjes med Syld, som paa Grund af Terrænets Fald træder stærkt frem i to Lag. Gesimsen minder om den romanske Kirkes, men de to afrundede Led er spinklere og sidder lavere, og over dem findes et svagt udkragende Savskifte af Munkesten. Af de tre Vinduer er det nordre trods Lysningens Forhugning nogenlunde bevaret, smiget som de romanske, men slankt og spidsbuget (200 cm højt, 230 cm over Syldstenene). I Overvæggene findes Loftskonsol-Huller af samme Art som i det romanske Skib, saaledes at det nu forsvundne Bræddeloft i alfald i Skibet næppe er opsat før den unngotiske Forlængelse.

Forlængelsens vestre Taggavl synes at være ombygget o. 1450; den er helt af Munkesten og prydet med syv slanke, spidsbuede, falsede Højblændinger; de glatte Kamme har Smaatinder ved Fod og paa Top. Korgavlen har en lignende glat Kam med Toptinde, Triumfgavlen derimod ni almindelige Kamtakker. Af ret ubestemmelig Alder, men snarest sengotiske, er de til Korets Sydside og Skibets Østhjørner føjede *Støttepiller*.

Ligeledes i sengotisk Tid omdannedes Triumfbuen, hvis spidse Stik har Fals mod Skibet, og *Hvælv* indbyggedes baade i Kor og Skib. I Korhvælvet er Halvstensribberne forneden facetskaarne over Vægpillerne, og foroven mødes de i en lille Toprude (ingen Overribber). I Skibets tre, langt mere buklede Hvælv har Ribbernes nedre Ender kun Kvartstensbredde, og Topruden mangler (grove Helstens-Overribber af Kridt, Kamp eller Munkesten, de sidste med Trinsten; over Midthvælvet desuden Topfirkant). I Skibets Sydøsthjørne findes en skraat afskaaret Murklump, 85 cm høj over Gulvet, sikkert en om-muret Rest af et Alterbord.

Sakristiet, af Munkesten i Munkeskifte, har høj Skraakantsokkel og under Gesimsen Savskifte, som ikke naas af Hjørnernes lave *Støttepiller*. Østvinduet har været fladbuet, ligesom det tilmurede Nordvindue; desuden findes i Nordmuren en spidsbuet og i Vestmuren en fladbuet Blænding. Gavlen, hvis Kamme prydes af Top- og Fodtinder, har tre spidsbuede Højblændinger. Norddøren er næppe oprindelig, Døren til Koret paafaldende uregelmæssig. Rummet, der i Østvæggen har en stor, fladbuet Gemmeniche, dækkes af et Hvælv med pærestavprofilerede Formstensribber.

Taarnet (Fig. 3). Det nederste Stokværk, der har enkelte Kridtbælter mellem Munkestenene, er sengotisk. Den af Terrænet fremtvungne Placering paa Skibets Nordside har muliggjort Taarnrummets Benyttelse som Vaabehus, og den fladbuede, nu lukkede Norddør, der indrammes af et anseligt, falset, trekløverspidsbuet Blændingsfelt, synes at vise, at dette fra første Færd har været Tilfældet. Men Rummet, der nu tjener som Gravkapel, har at dømme efter Forhugningen af Spidsbuearkaden ind til Skibet en Tid gjort Nytte som Korsarm.

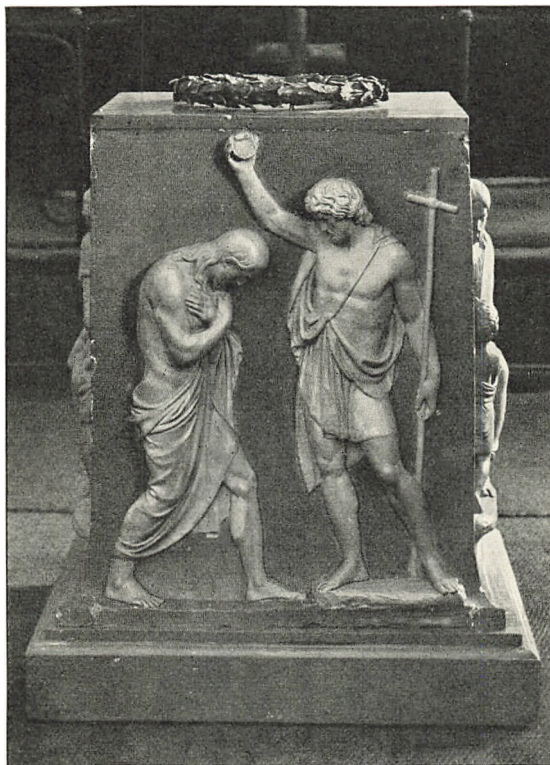
Mod Øst og Vest er der spidsbuede Vægnicher omkring fladbuede Smaa vinduer, og Rummet overdækkes af et paa spinkle Hjørnepiller og Væg buer hvilende Hvælv med Kwartstensribber, der nærmest Toppen faar Halvstensbredde (brede Overribber med Trintænder). Trappehuset, hvis Vindeltrappe har Kridtstensspindel, har oprindeligt ligesom nu haft fladbuet Yderdør, men senere har der været brudt en nu tilmuret Adgangsdør fra Taarnrummet.

Det middelalderlige Taarn synes aldrig at have været fuldført, idet de to øvre Stokværk, der helt igennem er af smaa Mursten (o. $24 \times 12 \times 7-8$ cm), maa være byggede paa Chr. 4's Tid. Mellemstokværket har mod Nord en Glug, formet som et Geværskydeskaar. Klokkestokværkets Glamhuller og de kamtakkede Gavles Blændinger efterligner sengotiske Forbilleder; Tagværket har Dragerstol, hvis Gavlkonger staar indmurede i Gavlenes Indersider. En i Mellemstokværkets Væg indridset Indskrift fra 1646 refererer sikkert ikke til Taarnets Opførelse, men til et Urværk. Da Kirketiende-ejeren, Stiftamtmand H. A. Brockenhuus i 1780'erne indrettede Taarnrummet til Gravkapel, opførtes der i Taarnarkaden en tynd Skillemur, gennem-

brudt af en fladrundbuet Døraabning (Fig. 8) Sml. Gravminder S. 895.

Vaabenhuset er vistnok sengotisk, men har mistet næsten alle gamle Detailler. Den nu fladbuede Dør flankeres af to store firkantede Blændinger, men Taggavlen er ommuret. I det Indre findes Murbænk langs Vestvæggen.

Kirken staar nu hvidkalket med teglhængte, fornyede Tagværker. Vinduerne, der har været omdannede til forskellige Tider, dels fladbuede, dels fladrundbuede fra Renaissancetiden (som et lukket Østvindue), er nu formede efter rundbuede Støbejernsstel, indsatte 1882 (Kaldsbog). I det hvidkalkede Indre er der indlagt flere Ankerbjælker.

V. II. 1028

Fig. 4. Jungshoved. Font, af Thorvaldsen.

KALKMALERIER

Paa Skibets Overvægge findes Rester af gotiske Kalkmalerier, der er noget ældre end de indbyggede, sengotiske Hvælv og har sluttet sig til det forsvundne Bræddeloft. Paa Triumfvæggens søndre Del er der, under et af røde Kantstreger afgrænset, tomt Frisebælte, Stumper af en lille, kun med sorte Streger tegnet

M. M. 1015

Fig. 5. Jungshoved. Font o. 1790.

Mandsfigur i kort Kjortel med Bælte om Midjen; han vender sig mod en helt sort Djævel, hvoraf kun Hoftepartiet og Halen er bevaret; ved Djævelen ses Spor af Flamme. Paa Triumfvæggens nordre Del spores i samme Højde Rester af en Engel med udbredte Vinger, ledsaget af en anden Skikkelse. Paa Syd-væggen nærmest Østhjørnet er Loftsfriksen, hvis Overkant her ikke naar saa højt op som paa Triumfvæggen, fyldt af en flygtigt malet, rød Bladranke, og under den spores en Feltdeling med lodrette røde Linjer, hvortil der slutter sig sorte Tunger. I to Felter er bevaret et sort Hjulornament med gule Tunger i Fælgen og otte, kun med Streger tegnede Eger.

INVENTAR

Altertavlen, paa nyt Træbord, er et Arbejde fra o. 1590 af »Baarse Herreds Snedker« og har sikkert været seksdelt, men kun Fodstykket, Storsøjlerne og Storgesimsen er bevaret. Fodstykket tvedeles ved et Fremspring med

en udskåret Kalk og derunder et Skjold med C C og et Bomærke (Sognepræst Christen Christensen, død 1601). Storsøjlernes Fodstykker har paa Forsiden en flad, rund Niche med udskårne Figurer, den ene en Engel holdende et Kors, den anden Kristusbarnet, velsignende, med Korsglorie og Verdenskuglen. Af de nu borttagne *Vinger har den søndre, som findes i Vordingborg Museum, i Kartoucheværket et halvcirkulært Relief af Kristi Opstandelse. Ved Resolution af 18. Okt. 1799 blev Altertavlen, der bar Christian 6's og Sofie Magdalenes Navnetræk, borttaget fra sin rette Plads og sat bag i Kirken, og i dens Sted kom et Fag Vinduer med Gardin for². Senere er den genopstillet som Ramme for et nu stærkt overkalket, usigneret Gibsrelief af Thorvaldsen,

forestillende Kristus i Emaus. Over Gesimsen er 1866 opsat et nyt Kerubhoved (Kaldsbog). Moderne brogede Farver. †*Alterklæde* af karmosin Kamelhaarsplyds med kgl. Navn og 1730 (Rgsk.).

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1811, 23 cm høj, simpelt profileret. Paa Foden er graveret: »Johnhoved Kirke H. Stampe 1811«; Mestermærke: M G. *Disk* med samme Indskrift og Mærker. *Oblatæske* af Sølv fra 1651, med Gravering paa Laaget: Vaaben og Bogstaverne IKMKVB, henvisende til Jørgen Kaas, Lensmand paa Jungshoved 1649—51, gift med Margrethe Katrine von Buchwald og derunder Aarstallet. Vægtangivelse: »V 8 lod« og to ens, udslidte Mærker (Olrik 481?).

Sygekalk, 14 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1730 med tværdelt, stavriflet Knop og rund Fod. Paa Bægeret og *Disken* er graveret Fr. 4's Navnetræk; Mestermærke for Nicolai Junge 1725 (Olrik 382).

1714 fandtes to Kalke med Diske af Sølv, den ene stor og ny forgyldt inden i, den mindre gammel³.

Alterstager, fra 1649, 41,5 cm høje, med tre Kuglefødder og treleddet Skaft. Paa det pæreformede Led er graveret 1649 under et firdelt Anevaaben og OGDW, Lensmanden Ove Geddes og Fru Dorte Urnes fædre og mødre Vaaben.

Alterskranke af Smedejern med Messingknopper, fra 1700'erne.

Processionskrucifiks, fra o. 1510—20. Den o. 60 cm høje Figur, hvis Hoved er drejet til højre, og hvis Øjne er lukkede, har stærkt hvælvet Bryst og krampagtigt strakte Ben; Legemet svajer ud fra Korstræet. Paa Korstræets Kant er der Rankeled i gennembrudt Arbejde, skaaret i samme Træ som Korset, der ender i Firpas. Skriftbaandet er oprindeligt. Egetræet har ret nymodens

Fig. 6. Jungshoved. Prædikestol.

M. M. 1915

Overmaling (Korstræet rødbrunt og grønt). 1714 nævnes »et Træ Krucifix over Korets Hvælving«³.

Døbefont (Fig. 4), af brændt Ler, formet som et firsidet Fodstykke, 83 cm højt, 52 cm bredt. Paa dets Overside ligger en tinstøbt Laurbærkrans til Støtte for Fadet. Paa de fire Sider er der Relieffer af Thorvaldsen, forestillende: Jomfru Maria med Kristusbarnet og den lille Johannes Døber, Kristi Daab, »Lader de smaa Børn komme til mig« og tre svævende Engle. Nyere Oliemaling.

En ældre *Døbefont* (Fig. 5) fra o. 1790, af Sandsten i Louis XVI-Stil, 45,5 cm

Fig. 7. Jungshoved. Lysekroner. M. M. 1915

i Tvm., dækket af et samtidigt Trælaag med dobbelt Bladroset og Bladkogle, staar nu i Taarnrummet; maaske fra Wiedewelt Værksted. Af den oprindelige, middelalderlige *Font* af Gullandskalksten er Fodpladen og Skaftet bevaret, nu opstillet ved Graverens Hus.

1725 flyttedes Fonten fra »det nederste« i Kirken til Korets nordre Side (Rgsk.).

Fad af nederlandsk Arbejde, 45 cm i Tvm. med Spejderne bærende Druerklassen, og derom Indskriftring: »Bemynt den Heer vwen godt boven al« (»Elsker Herren, eders Gud, over alt«). *Daabskande* af Tin anskaffet 1862 (Kaldsbog); stemplet: Hans Høy.

Prædikestol (Fig. 6) i Højrenaisancestil fra o. 1605—10, Næstvedarbejde fra det Schrøderske Værksted. Hermerne forestiller Tro, Haab, Retfærdighed, Styrke og Klogskab. Foran Storfelternes Nicher, hvis Bueslag fyldes af Muslingskaller, staar Statuetter af Evangelisterne. I Vestfagets øvre Smalfyldinger er der et reliefskaaret Monogramskjold SNH (Sognepræst Stalandus Nielsen Holmius), i det nedre Felt to Skjolde med H H S og B I B (Kirkeværgere). Det glatte Opgangspanel er sikkert samtidigt med Stolen ligesom Lydhimmelen, der har vinkelbrudte Hjørnekonsoller med lidt Kassetteværk, men nu mangler Topstykker. Den fornyede Staffering gentager nogenlunde den oprindelige, der synes at være bevaret i de øvre Smalfelter.

†*Degnestol*², hvorpaa var udskaaret: »Anno Domeini 1582«.

Stoleværk af Fyr med vandret afsluttede Gavle og glatte Døre fra Begyndelsen af 1800'erne. *Pengeblok* fra samme Tid.

Lysekrone af Malm (Fig. 7), med kronet Dobbeltørn. 2×6 Lysearme og nederst Løvehoved med støbt, ciseleret Ring. Fra o. 1600.

Klokker. 1) Mellem Blomster og Akantusbladfrise: »Gus mich Hartwich Qvellichmeier Si Deus pro nobis quis contra nos 1616«. Paa Klokkelegemet er tre Medailloner, 7,5 cm i Tvm., de to med kronet Dobbeltørn, den tredje med Pelikan. Tvm. 99 cm.

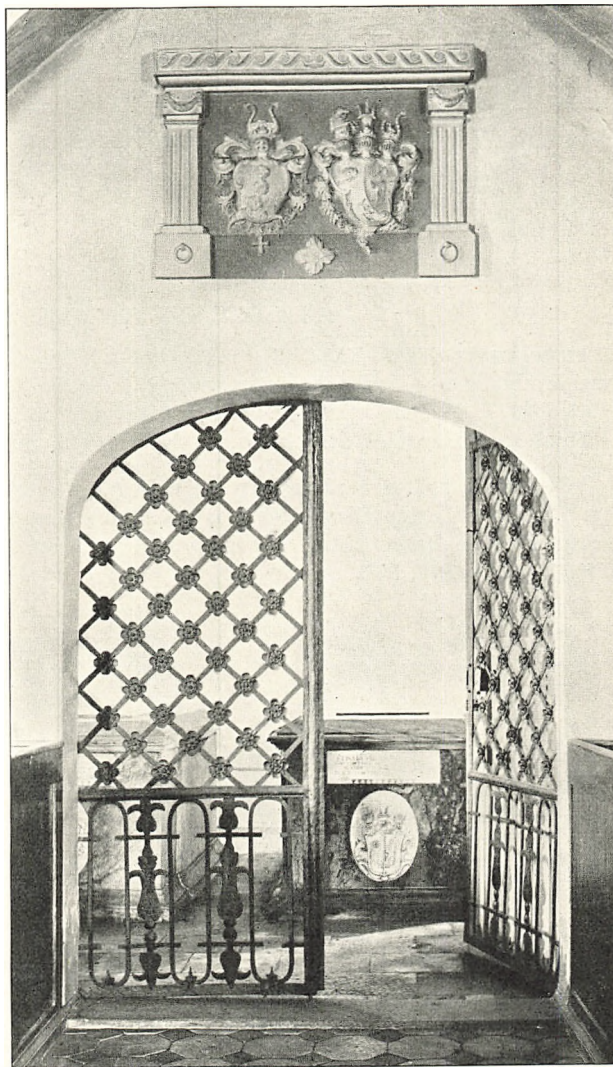
2) Omstøbt af B. Løw og Søn København 1897. Tvm. 100 cm. Klokken var tidligere uden Indskrift².

GRAVMINDER

Brockenhuusernes *Gravkapel* i Taarnet. Over Døren til Kirken (Fig. 8) sidder en graamalet Stentavle med Rammeværk i Louis XVI-Stil, riflede Pilastre og »løbende Hund« paa Gesimsen, omfattende to Rokokoskjolde med Brockenhuus-Vaaben, omgivet af Storkorskæden, og Holstein-Vaaben, omgivet af en Rosenlænke. I Aabningen sidder en tofløjet Gitterdør af Smedejern. To ens *Sarkofager* af gulligt og graat, norsk Marmor med Indskriftplade og Vaaben af hvidt Marmor; begge er Arbejder af Johs. Wiedewelt 1787—88⁴.

1) Hendrich Adam Brockenhuus, Ridder af Elefanten, Geheimekonferensraad, Stiftsbefalingsmand over Sjælland, født 30. Maj 1720, død <11. Juni 1803>.

2) Elisabeth Brockenhuus, født Comtesse Holstein Ledreborg, født den 19. Okt. 1737, død den 18. Febr. 1786.

M. M. 1015

Fig. 8. Jungshoved. Indgangen til Gravkapellet.

Gravsten. 1) Med Evangelistfigurer i Hjørnecirkler, foroven et næsten udslidt Kerubhoved, og forneden tre ligeledes udslidte Skjolde, hvoraf de to yderste skimtes at indeholde en Kalk og en Nøgle (sml. Altertavle og Prædikestol). Indskriften er helt forsvundet, men Stenen er sikkert den samme, som 1755 siges at være lagt over to Præster: Henrich Danielsen, født i Norge, død 8. Dec. 1620, i sin Alders 55. Aar, og hans Efterfølger Diderich Hansen, »hvis Alder etc. ikke ses«. Stenen bekostedes af deres efterlevende Enke Elisabeth Pedersdatter. Mørkegraa Kalksten, 195 × 112 cm, i Korets Gulv.

To †*Ligsten* over Sognepræsterne Peder Hansen, død 1636, og Magister Fallenkamp, død 1719².

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—1762 (RA), 1728—1776 (LA). — Kaldsbøger fra 1862 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

Repholtz: Baroniet Stampenborg. Kbh. 1820. S. 96—100.

¹ Repholtz, anf. Arb.; Luxdorps Dagbøger, ved Eiler Nystrøm, I, 159. C. E. A. Schøller: Bidrag til Jungshoved Slots Bygningshistorie. Fra Arkiv og Museum V. 24—44.

² Repholtz. ³ Inventarium 1714, trykt Fra Arkiv og Museum V, 44. ⁴ F. J. Meier: Wiedewelt S. 164, 276.

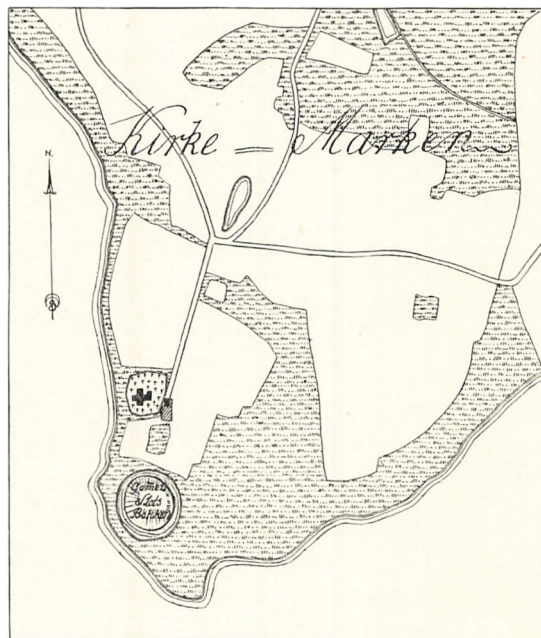

Fig. 9. Jungshoved 1785.

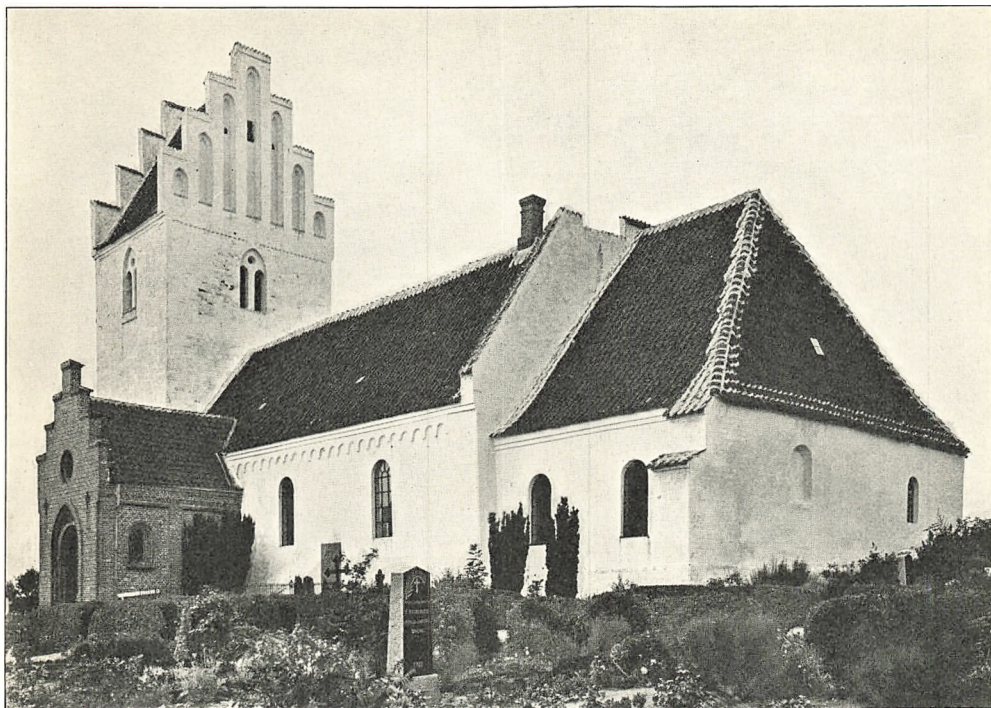

Fig. 1. Allerslev. Ydre, set fra Sydøst.

M. M. 1915

ALLERSLEV KIRKE

BAARSE HERRED

Kirken blev af Christian 5. skænket til Fru Sidsel Grubbe, som havde tjent ved Hofet. 1738 siges, at Jus vocandi tilhørte Major Jean de Trapaud, som havde kaldet Degnen, medens Præsten 1729 var kaldet af Kongen, »siden en Enke, som paa den Tid ejede Kirken, ikke var i Rangen«. 1764 ejedes Kirken af Jungshoved, 1803 af Engelholm, senere af Oremandsgaard, hvorfra den overgik til Selveje 15. Sept. 1914.

Kirkebyen ligger ret vestligt i Sognet og fjærnt fra Stranden, Kirken vestligt og højt i Byen, paa Terræn, der falder mod Syd og Vest. Hegnsmurene omkring Kirkegaardens Nordøsthjørne er sengotiske, bæltmurede af Kridtkvadere og Munkesten, og med talrige, smaa, fladbuede Blændinger paa Indersiderne. Sydmuren ved Bakkefoden er nyere, af Kridtsten med Piller paa Ydersiden. En Sydport har glatte Piller, en Østport tre bossemurede Piller fra o. 1800, af smaa røde Sten og kronede med Saddeltage. †*Kirkeladen* nævnes 1689².

Bygningen har Kor og Skib fra romansk Tid, det sidstnævnte med romansk Vestforlængelse, Sakristi og Taarn fra sengotisk Tid samt moderne Vaabenhus.

Den romanske Kirke er en *Kridtkvaderbygning*. Det rummelige Kor, hvis Mure er usædvanligt spinkle, kun o. 60 cm tykke, har Sokkel med to Skraakanter tæt over hinanden, som er bevaret mod Øst og Nord. Paa de samme Sider ses de brede, ret lave Vinduer som Blændinger. Sydmuren er ombygget i ny Tid. Meget tyder paa, at Koret er ændret allerede i senromansk Tid og at Skibet er ældre. Dettets sværere, o. 5—5,50 m høje Mure har ingen Sokkelled over Syldstenene, der i Modsætning til Korets er rejste paa Højkant. Over Sydmuren er der en sikkert oprindelig Gesimsfrise af styltede Rundbuer med Skraakantkonsoller. Af Skibets gamle Vinduer er der ikke bevaret synlige Rester, og Syddøren, hvis Plads spores, er ret ødelagt. Nord-

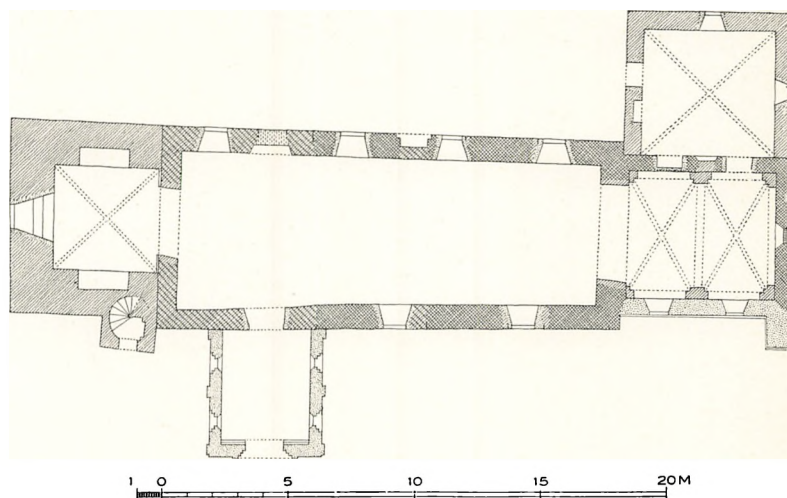

Fig. 2. Allerslev. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (Aage Roussel 1931).

døren (Fig. 3), der siden Nationalmuseets Undersøgelse 1915 staar som ydre Blænding, er falset og rundbuet. I den østre Karm er indsnittet to Runeindskrifter¹:

ᚠᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱ

»iordan risti runuraþi þæn ær kan«

(»Jordan ristede Runer. Raade (d. v. s. tyde) den, som kan«)

ᚱᚱᚱᚱᚱ : ᚱᚱᚱᚱ (i:) ᚱᚱᚱᚱ : ᚱᚱᚱᚱ — ᚱ . ᚱᚱ . . ᚱᚱᚱᚱ

»küyrþ: rist(i:) nafn : sit — o . yr . . mæsu«

(»Gyrth ristede sit Navn paa . ør . . messe«)

Paa Triumfgavlens Østside ses Aftryk af Korets forsvundne Tagværk, dels af en Loftsbjælke, der har ligget i Højde med den nuværende Tagfod, dels af Spærstivernes øvre Dele. Den oprindelige Murbehandling skjules overalt af Mørtelpuds.

Vestforlængelsen er efter den romanske Vestgavls Nedrivning tilføjet allerede i senromansk Tid og ligeledes af Kridtkvadre, med smalle, glattede Fuger. I Stedet for de ældre Døre, der maa være blevet lukkede, indrettedes der i Forlængelsen to nye, rundbuede Døre, af hvilke den søndre endnu er i Brug og stærkt omdannet, medens den nordre, tilmuret med store, nyere Mursten, har beholdt sine Karme og Plankedækning over Inderpartiet. De gamle Vinduer er forsvundne. Vestgavlen staar bevaret under Taarnet.

Sengotiske Ændringer, alle af Munkesten i Munkeskifte. Korets to rektangulære *Hvælv* har Kvartstensribber, hvis nedre Ender er facetskaarne over Støttepillernes tresidede Kragbaand (ingen Overribber). Sikkert samtidig med deres Indbygning er Korbuen udvidet; dens Form svarer til Korhvælvenes fladt rundede Gjordbuer. *Skibet*, der aldrig har faaet Hvælv, dækkes af et fladt Loft. Tagværket er sengotisk, men omsat, og dets Krydsbaand er ændrede (Huljernes Stregnumre). *Triumfgavlen* har, som det ses fra Korloftet, først faaet paabygget en lille, glat Kam og senere Kamtakker, der kun er bevarede paa den nordre Gavlskraaning;

i den næstøverste af disse Kamtakker, som viser sig over Korets nuværende Tag, findes en lille Blænding, afdækket med Trappestik.

Sakristiet ved Korets Nordside er ret anseligt og har mod Sædvane haft Saddeltag i Kirkens Længderetning og Gavle i Øst og Vest. Rummet, hvis Døre er nymodens omdannede, og hvis tre Vinduer har været fladbuede, overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber, der er højere end Korets (ingen Overribber). Paa Grund af Tagformen har Nordsiden Gesims, en udkragende, fire Skifter høj Trappefrise. Af Taggavlene er kun den vestre bevaret, med seks, oprindelig spidsbuede Højblændinger over et Savskifte; de fleste Bue-toppe er nu forsvundne sammen med Kamtakkerne. Senere har man nedrevet Østgavlen, samlet Sakristi og Kor under et Tag med afvalmet Østende og forenet Sakristiets Vestgavl og Triumfgavlen med en Mur for Enden af

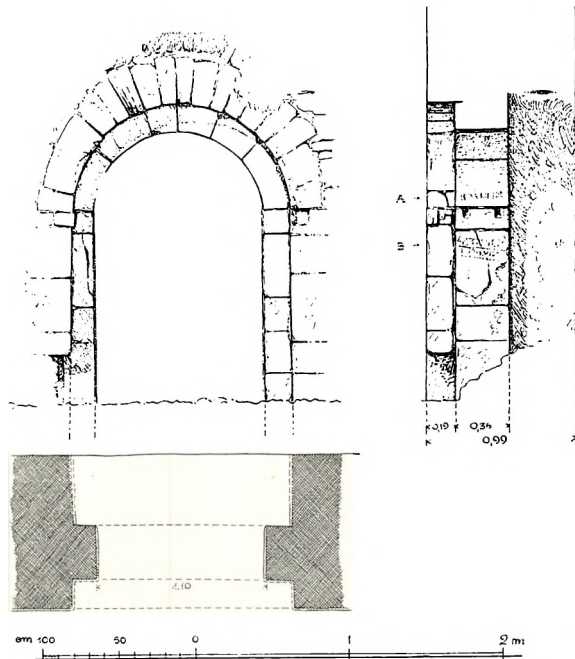

Fig. 3. Allerslev. Nordportal. 1:50. Maalt af Mogens Clemmensen 1915.

den nye Tagryg. I Tagværkets Fyrretømmer er skaaret »1643« og »Anno 1697 M H S L C P D M« samt »I H S V Diaconus 1697«.

Taarnet, der er næsten lige saa bredt som Skibet, har Kridtkvaderbælter i Muren om Mellemstokværket. Taarnbuen er over to udkragende, afrundede Skifter nu trekløverbuet, men denne Bueform er fremkommet ved en senere Udhugning. I Taarnrummets tre andre Vægge er der fladt spidsbuede Spareblændinger, den vestre nu omformet til et nymodens Vindue. Hvælvet har Kvartstensribber. Trappehusets fladbuede Dør sidder i Spidsbuefelt; Vindeltrappen har rund Kridtstensspindel. I Mellemstokværket ses Bombjælkehuller under en fladbuget Vestglug. Klokkestokværket har spidsbuede Tvilling-Glamhuller med Cirkelglug i Spejlet. Under Gesimserne er der Savskifte ligesom under de syvtakkede Gavle, der har syv falsede, spidsbuede Højblændinger. Det oprindelige Tagværk er af Krydsbaandstype; enkelte af Spærstiverne er profilerede paa de nedre Ender. Under Klokkegulvet ligger tre svære Bjælker, der har gjort Tjeneste som Fodtømmer under en ældre Klokkestol; ved Bladindsnittene til det forsvundne Skraatømmer ses hugne Numre, der delvis er formede som Bomærker.

Vaabenhuset, der nu er moderne, af smaa røde Sten, har afløst et ældre, hvis Taglinje ses paa Skibets Sydmur.

Med Undtagelse af Vaabenhuset staar Kirken hvidkalket. Tagene er teglhængte; Taarnets Blytag, der omtales i et Syn over Kirkens Brøstfældighed 1689², blev før 1755 af en tidligere Kirkeeejer Christen Fransen Toxværg erstattet med Stentag. 1755 siges, at Kirken af Ejeren, Kancelliassessor Bruun, nylig var blevet vel repareret. Vinduerne er formede efter Støbejernsstel, delvis rundbuede. Det Indre er nymodens glatpudset og Skibets Bjælkeloft gipset.

1755 stod ved Prædikestolen malet, uden Tvivl som Minde om en Reparation: »C. 5 1689, Otto Krabbe, Dr. Hans Bagger, Hr. Severin Terkelsen Horsens, Hr. Jens Sørensen Rechen, og rundt omkring nedenfor det malede Loft stod nogle Vers med forgyldte Bogstaver, men siden Versene ej er gyldne, men af ganske slet Materie, saa agter man det ej værdt at anføre dem«. O. 1860 blev det smudsige Bræddeloft gipset (Kaldsbog).

Koret blev efter Ombygning³ og Indsættelse af nye Vinduer genindviet Aug. 1868; Vaabenhuset er noget yngre (Kaldsbog).

INVENTAR

Alterbordet, der staar frit, er muret, nypudset og dækket af nye Brædder.

Allertavlen er et usigneret Marmorrelief af C. G. V. Bissen: Christus, der helbreder den blindfødte, indsat i en samtidig Egetræsramme. Den blev an-

skaffet 1868 (Kaldsbog). *Den gamle Altartavle* (Fig. 4), nu opstillet i Taarnrummet, er af seksdelt Renaissancetype, sikkert et Arbejde af »Barse Herreds Snedker«, med malet Aarstal 1590. Storstykkets Felter skilles vandret ved en kraftig Vulst med Kasetteværk og lodret af fire Hermepilastre, af hvilke de to nederste har Bomærker med Monogrammer HB, RH og TC. Paa Storsøjlernes Postamenter er der Smaarelieffer, Kristusbarnet med Verdenskuglen og Opstandelsen. I Topstykkets Felter er skaa-ret Danmarks og Meklenborgs Vaaben, det sidste henvisende til Dronning Sofie. Et i Storstykket anbragt lille, tarveligt Krucifiks, hvis Figur efterligner en gotisk, er sikkert noget yngre end selve Tavlen, som i det hele har lidt en Del. Kronlisterne er nye, Vingerne forsvundne med Undtagelse af to smaa, siddende Faun-Figurer ved Fodstykket, en halv Flammesol af Fyr har erstattet den oprindelige Topkartouche. Under Tavlens nyere Maling spores Farver fra 1700'erne, deriblandt det paa Gesimsen malede Aarstal.

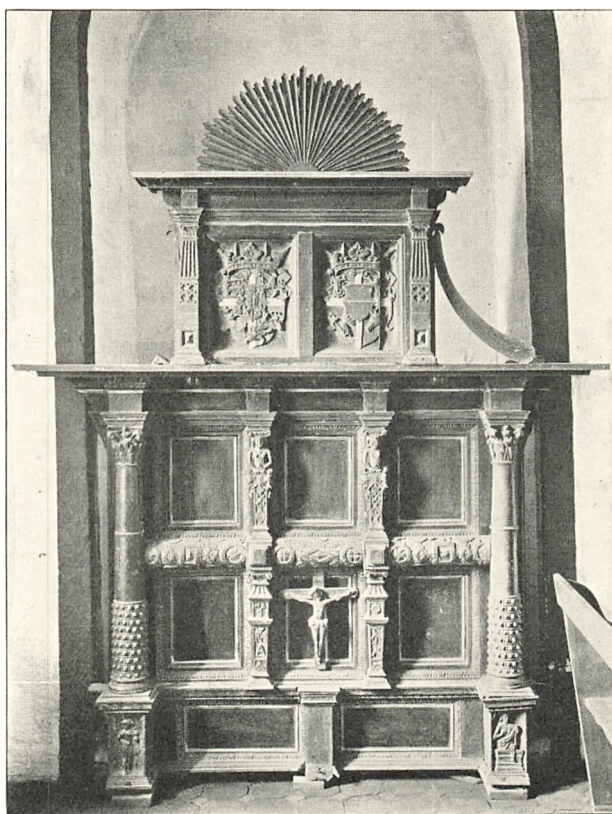

Fig. 4. Allerslev. Altartavle 1590.

M. M. 1015

Altersølv. Kalk (Fig. 5), af kbh. Prøvesølv 1812, 27

cm høj, i nyklassisk Stil og af meget usædvanlig Form. Paa det tresidede Fodstykke, der har indadsvejede Sider og lige afskaarne Hjørner, staar ikke blot det meget spinkle Skaft, men ogsaa tre, af en Bladkrans sammenholdte Bøjler, som støtter Kummen. Denne bestaar af en nedre Del i Form af en bladsmykket Blomsterkalk, og en glat Overdel. Mod Sædvane afsluttes Kalken med et Laag, der tjener som *Oblatæske* og gaar ned i Kummen med en Fals. Æsken har paa det indsvjede Korpus et graveret Baandslyng og afsluttes med et Laag med Drueknop og Blade; Mestermærke for Franciscus Kozlowsky (Olrik 152). *Disk* med samme Mestermærke. †*Kalk*, nævnt 1755, med Indskrift: »Allesløv Kierkes Kalk giordt 1667, da Hr. Søfren Torchildsen Horsens var Sogne-

præst« og Skriftsted. *Sølvkande*, i gotiserende Stil med Indskrift: »Til Erin- dring om Peter Collet, Ejer af Oremandsgaard, født i Kiøbenhavn den 30. Maj 1820, død i Konstantinopel den 2. August 1860 som kongelig svensk-norsk Minister og Kammerherre«. Tilhørende *Oblatæske* med samme Indskrift; begge Stykker er af A. Michelsen 1861.

Alterstager, 42 cm høje, fra o. 1625, med balusterformet Skaft; paa Foden er der tre smaa firkantede Huller til forsvundne Fødder.

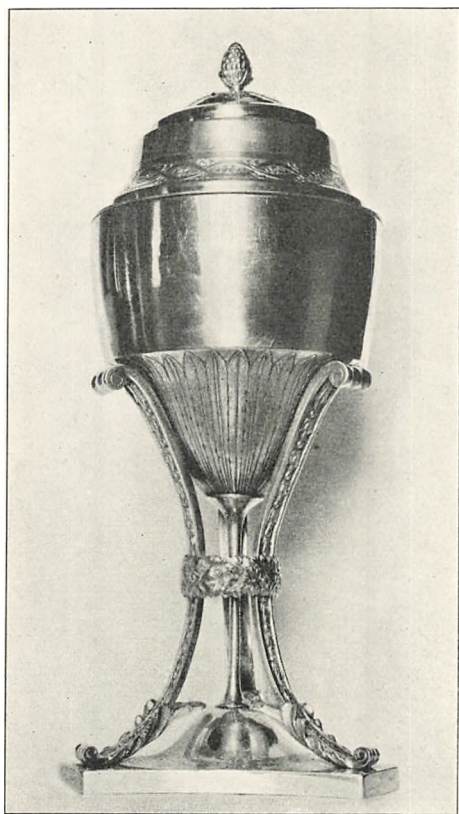

Fig. 5. Allerslev. Alterkalk 1812.

Korbuekrucifiks (Fig. 6), fra ungotisk Tid o. 1300. Figuren, o. 140 cm høj, minder om Bjeverskov-Figuren (S. 255). Ansigtet med de aabne Øjne er dog vendt næsten fremad, Ribbenene svagt antydede og Lændeklædets Foldekast livligere. Issen er afsavet og erstattet af en nyere Ring med store Pigge og derover Kronetakker. Paa det nye Korstræ er der forneden fastsømmet det gamle Markusymbol, en kraftig skaaret Løve i en rund, hulet Medaillon. Krucifikset, hvis Figur nu er lys egemalet, hænger i Taarnrummet.

Over Korbuen hænger nu en ret lille, bronceret Krucifiksfigur paa glat Kors- træ, fra 1800'erne.

Font af Granit, nær beslægtet med Fonten i Køng (S. 815) og ligesom denne grov og ujævn. Kummen, 83 cm i Tvm., er dog hugget i eet med det seksidede Skaft, de seks Blade er spidsere og smallere, med Stilke løbende ned paa

Skaftet, og de seks mellemfaldende Bladspidser er bredere. Kanten er meget ujævn. Intet Afløb.

Glat *Kobberfad*, 74 cm i Tvm., nyere, uden Mærker. †*Messingfad*, nævnt 1755: »Givet til Allesløv Kirke af Christen Fransen Toxverg Chirsten Hansdatter Abel«.

Prædikestol, fra o. 1610, som den i Jungshoved (S. 893) og gjort i det Schrø- derske Værksted. Hermerne forestiller Tro, Fromhed (Kvinde med sammen- lagte Hænder), Kærlighed, Retfærdighed og Styrke. Storfelternes Evangelist- figurer staar paa en Baggrund af ornamentalt opløste Nicherammer. Den samtidige, ottekantede Lydhimmel har Kasetteværkstoppe, de to med nu

tomme Skjolde, medens der af det vistnok samtidige Opgangspanel kun er bevaret et glat Felt. Stol og Himmel er i nyere Tid (o. 1850) opmalet, graat og graabrunt med en Smule Staffering, især paa Figurerne. Derunder spores Guld og ældre Farver.

Stoleværket er nyt, af egetræsmalet Fyr. Paa de øverste otte (syv) Stader er Topstykkerne gamle, fra o. 1650, med Englehoveder i Baroksl yng. Motivet er gentaget paa de nye Stader. I Kvindesidens øverste Stolestade var anbragt to smaa Fyldinger, paa hvilke der med gammel Fraktur er malet 1) Gal. 2 Vers 20. Rom. 5. V. 5. Slg.: I M I D Spind 2) Ps. 37. V. 5—6, Dorothea Povels Daatter, Sværborg, Anno 1689. Nu fjernede af Hensyn til Varmeapparatet og løst henstillede i Sakristiet. I det nye Orgelpulpiturs Brystværn sidder 13 drejede Balustre fra o. 1700.

Vægskab fra 1700'erne, paa Sakristiets Sydvæg.

Klokker. 1) Minuskler mellem to Dobbeltbaand: »Hjelp Ihesus Maria Anna ok Sanktasaanna, ora prro nobes(!)«. Paa Klokkelegemet en lille Medaillon, 7 cm i Tvm., hvori et Jesumonogram. Tvm. 88 cm.

2) Mellem to Dobbeltbaand:

»Ihesus Maria Anna oc sante Susanna help«. Tvm. 90 cm. Begge Klokker er gotiske og samtidige, maaske endda af samme Støber (Uldall 273).

Klokestol fra 1600'erne. De Tømmerstykker, der bærer Klokkerne, har foroven udskaarne Volutter.

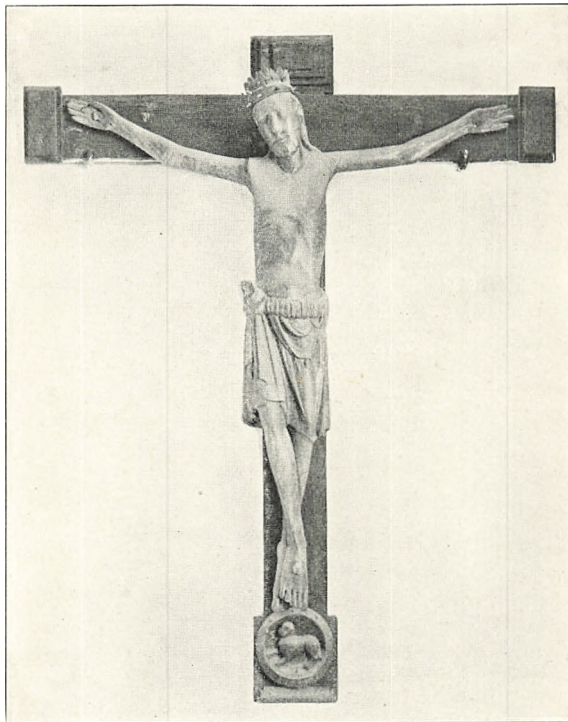

Fig. 6. Allerslev. Korbuekrucifiks.

M. M. 1015

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Fra o. 1650 (Fig. 7), med bruskarokke Ornamenter og under en Bue Figurer af Mand og Hustru, knælende paa hver Side af et Krucifiks; forneden et med et Timeglas kronet Dødningehoved mellem to Skjolde. Hjørnekredse med Evangelistfigurer indenfor en Randskrift med Versaler (»Mit

Kød . . . Psalme 16«.) Midttavlen Indskrift er senere blevet udslebet og forsynet med en fordybet Versalindskrift over: Jacob Petersen Holstin og Hustru Margaretha Lauritzd. Gas, døde paa Oremansgaard, han 2. Juni 1698, 8. (?) Aar gammel, og hun 10. Juli 1699, 59 Aar gammel, »men Gravstenen først lagt 1727«. I Skjoldene er samtidig indhugget Bogstaverne I P H og et stærkt

Fig. 7. Allerslev. Gravsten.

M. M. 1015

udslidt Bomærke, M L G og en Blomst. Ølandsk Sten, 171 × 107 cm, nu opsat paa Skibets Sydmur.

2) Gullandsk Sten, 204 × 110—94 cm. Formen og den hulede Underkant viser, at den oprindelig er tilhugget i Middelalderen, men den er brugt to Gange senere. O. 1630 er der langs Randen hugget en Perlestav og i Hjørnerne Ovaler med Evangelistsymboler over Skjolde med de tilsvarende Navne. Yngre er den nu næsten udslidte Indskrift med fordybte Versaler, hvoraf man foruden Rester af et latinsk Skriftsted kan læse Navnet »Fru Conr . . .«, samt det Rostgaardske Vaaben over Skriften, der 1758 refereres: Conradine Sophie Rostgaard Bruun, født 20. Maj 1704, to Gange gift, Moder til 10 Børn (5 døde før hende), død 23. Febr. 1758; efterladt Mand Oluf Bruun, Kancelli-assessor og Birkedommer ved Vordingborg Rytterdistrikt. Præste-

indberetningen 1758 tilføjer, at Fruen efter egen Ordning er begravet paa Kirkegaarden, og at hendes Mand, Kirkens Ejer, har ladet lægge en smuk Ligsten paa Graven. Stenen, der senere har tjent som Trin foran Vaabehuset, er nu rejst paa dettes Østvæg. Sml. †Epitaf Nr. 2.

3) Graa Kalksten, 93 × 57 cm, som Tærskel i Sakristidøren, med et vistnok i ny Tid indhugget Kors.

†*Epitafier*, nævnte 1755. 1) Over Hr. Søren Horsens, hvorpaa han er afmalet med Hustru, to Sønner: Præsterne Jens Sørensen Rechen (hans Efterfølger) og Povel Sørensen Rechen til Jungshoved, og en voksen Datter og nogle yngre

Børn. Foroven Ærevers, forneden Indskrift, hvorefter »dette lidet Epitafium« var bekostet af Severin Therschelsen Horsens Sognepræst i 48, Provst i 11 Aar og Hustru, Dorothea Povelsdatter Sværborrig. Han døde 1691 i sit 73. Aar, hun 1691 i sit 63. Aar, efter 39 Aars Ægteskab »af Gud velsignet med disse hosstaaende Ægteskabsplanter, 8 Sønner og 2 Døtre«. Monumentet hang paa Korvæggen, tæt over den murede Begravelse.

2) Med Indskrift: 1753, 3die Juni om Eftermiddagen blev det danske Krigsskib Fregatten Falster liggende for Anker paa Rheden af Saphi i Afrika, antændt af Vaadeild, og blandt dem »som ikke kunde undgaa Ildens og Vandets Magt«, var Friederic Conrad Bruun, født paa Ødemarkegaard 7de Juni 1736, indskrevet som Student ved Sorø Akademi 1749, kongelig Søkadet 1750, tiltraadte sin første Sørejse 1751, endte samme paa Rheden af Saphi 1753. Til Slut udførligt Æreminde (. . . »Legemet, hvorsomhelst det gemmes, ved Gud at finde« . . .). Tavlen, opsat af Forældrene, Oluf Bruun og Conradine Sophia Rostgaard, hang »nede i Kirken paa Væggen hartad udfor Kirkedøren«.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog 1730—1841 (LA), fra 1842 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758—59 (LA). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Th. Havning og M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ Fundberetning af Mogens Clemmensen 1915 (NM). Læsningen skyldes cand. mag. Erik Moltke. ² Syn af 12. Okt. 1689 i Baarse Herreds Tingbog (LA). Der nævnes bl. a. »en Pille paa Kirken ved den østre Side, som er gaaet løs«. ³ Ved denne Ombygning skal der være blevet iagttaget Kalkmalerier. Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 142.

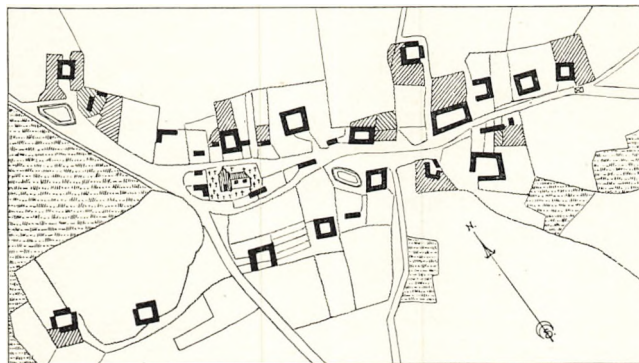

Fig. 8. Allerslev 1794.

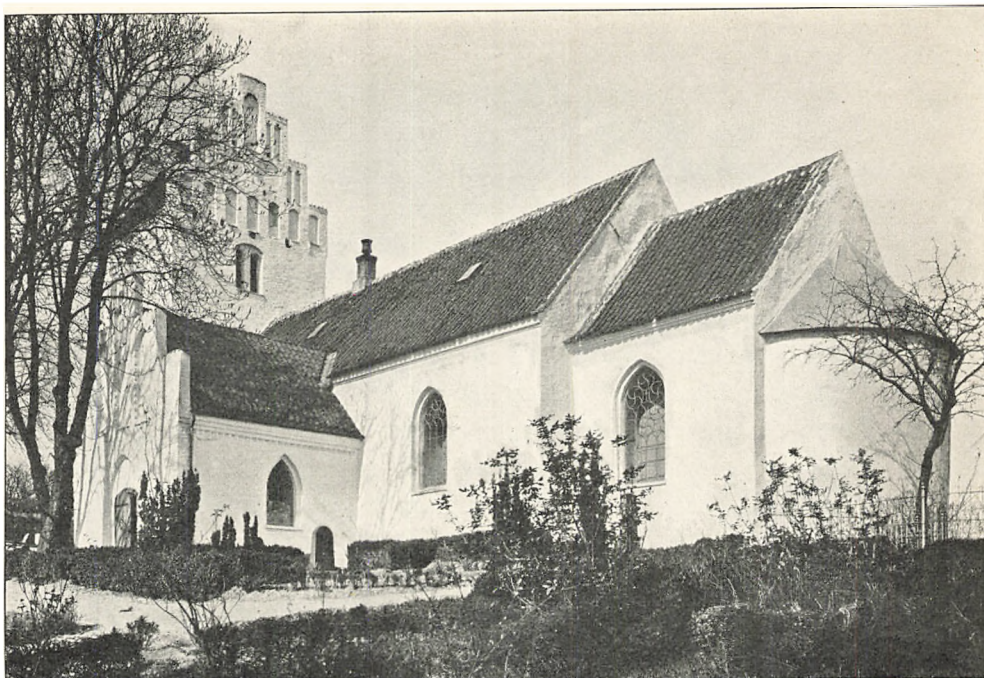

Fig. 1. Udby. Ydre, set fra Sydost.

M. M. 1914

UDBY KIRKE

BAARSE HERRED

Kirken nævnes i Roskildebispens Jordebog fra o. 1370 blandt det Gods, der laa under den Bispens tilhørende Gaard Lekkende, og den har siden stadig fulgt denne Gaard; ved Reformationen kom den i Kronens Eje, hørte fra 1708 under det vordingborgske Rytterdistrikt, og blev 1774 solgt sammen med Lekkende, der endnu ejer den¹. I Følge Præsteindberetningen 1755 fandtes »30 Alen fra Kirkegaardens Mur mod Syd et Kildevæld, som udgaves for at have været en saakaldt hellig Kilde, men da havde tabt sit Renommée«². Alterkalken skal være taget fra Troidene. Den store Klokke var efter en stedlig Tradition, optegnet efter N. F. S. Grundtvig, ønsket til Frue Kirke i København, men Præsten Pastor Runge, der selv var Klokkestøber, slog et Stykke af den; det fløj ud i Gadekæret, som derfor kaldes Klokkekæret; Klokken blev da i Udby. Traditionen er en Variant af et almindeligt Vandresagn. — Om Gunner Hane, se S. 918³.

Kirken ligger i den søndre Del af Byen paa et Højdedrag, der umiddelbart Vest for Bygningen hæver sig til et af Sognets højeste Punkter, hvorfra man har Udsigt over Smaalandsøhavet. Paa Bakken, der nu er inddraget i Kirkegaarden, rejstes 1883 en Mindesten for N. F. S. Grundtvig. Mod Syd, Øst og delvis mod Nord har den træbevoksede Kirkegaard sengotisk *Hegnsmur* af Munkesten, blandet med Skifter af Kridtkvadere; den følger Terrænets Bugtninger. I Østmuren mod Præstegaardshaven findes en lille, samtidig

Dørportal med rundbuet Dør og derover fem Kamtakker, munketeglhængte ligesom den tilstødende Del af Muren. I Nordmuren ud for Skibets vestre Del er en Dobbeltportal fra o. 1600 eller senere, med fladrundbuet Port og Dør og med tre meget lave Kamtakker over hver Aabning. I Sydmuren findes en lille, uoverbygget Laage fra senere Tid.

Bygningen bestaar af romansk Apsis, Kor og Skib, romansk Vestforlængelse af Skibet, tre gotiske Tilbygninger: Vaabehus paa Skibets Sydside, Sakristi paa Nordsiden og Taarn, samt moderne Ligkapel paa Skibets Nordside.

Den romanske Granitkirke er opført af ret store Sten, lagte i regelmæssige

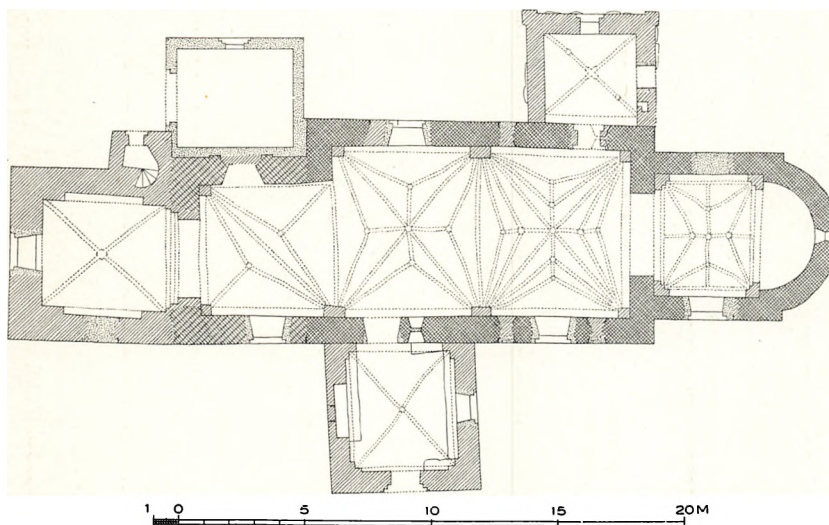

Fig. 2. Udby. Plan. 1:300. Maalt af Arne Nystrom 1929.

Skifter med Hjørnekvadre. Til Enkeltheder er brugt Kridtkvadre. Oprindelig Murbehandling, med Rillefuger, ses paa Overvæggene. Apsis har et i den ydre Murflugt tilmuret Østvindue med Rest af Trækarm. I Koret er der ikke bevaret oprindelige Vinduesspor. I hver af Skibets indtil 5,75 m høje Langmure har der været tre Vinduer, hvoraf de to østre paa Sydsiden er tilmurede med smaa Mursten i ydre Murflugt, medens det vestre (siden 1885) kun er lukket i Lysningen (ydre Højde 130 cm, Buetoppen o. 75 cm under Murkronen). Det er muret af riffelhuggede Kridtkvadre (Fig. 3) med Rester af en Trækarm, hvis Bueparti dog mangler; over det vandrette Stenskitte, som begrænser Aabningen forneden, har der sikkert været en ganske svagt skraanende Under-smig. Af Nordsidens Vinduer staar det østligste tilmuret med Munkesten ind mod Skibet, men synligt som Niche paa Sakristiloftet, ligeledes muret af Kridtsten med flad Saalbænk. I Lysningen (108 × 38 cm) sidder her en velbevaret Trækarm med Glasfals, hvori Jernsøm; Buens øvre Del er skaar

af et særligt Træstykke og baade i dens Top og midt paa Siderne findes Indsnit til et forsvundet Sprosssekors. Nordsidens Midtvindue er helt tilmuret, det vestre forsvundet. Skibets Syddør er endnu i Brug og har bevaret sit rundbuede Inderparti. Norddøren er tilmuret i begge Murflugter, men ses dog ogsaa at have haft indre Rundbue. Den runde Triumfbue, der ikke har Kragsten, er undermuret 1885. Apsis dækkes af et Halvkuppelhvælv. Korets Overvægge er af Kridtkvadere, der paa Østgavlen naar 10—20 cm højere end den nu-

M. M. 1916

Fig. 3. Udby. Romansk Vindu over Vaabenhuset.

værende Tagfod, til Underkanten af en oprindelig Loftsbjælke. I Gavltrekan- ten, som over denne Højde er af Kam- pesten, ses svage Aftryk af det roman- ske Tagværk, og i Triumfgavlen, der over oprindelig Bjælkehøjde er af blan- det Kamp og Kridt, findes en Rest af dette Tagværks Aasbjælke, gaaende gen- nem hele Murens Tykkelse, samt Aftryk af Tagets Plankedække. Det forsvundne Tømmerværk maa have været rejst for Gavlenes Opmuring og kan i Hoved- sagen rekonstrueres.

Vestforlængelse. Allerede i senromansk Tid forlængedes Skibet mod Vest. Den oprindelige Vestgavl blev nedbrudt med Undtagelse af de kvadermurede Hjør- ner, og medens Forlængelsens Sydmur nogenlunde flugter med den oprinde- lige, rykkedes dens Nordmur — meget mod Sædvane — indad, saa at Til-

føjelsen blev smallere end Skibet. Sydmuren er af raa Kamp; Nordmuren, der nu desværre er skalmuret ved Opførelsen af det moderne Ligkapel, havde i nedre Halvdel Granitkvadre, og dens Skraakantsokkel brødes af en frem- springende Portalkarm, opført af Kamp og Kridtsten i vekslende Skifter og med et rundbuet Dørstik af Munkesten. Dørens endnu synlige Inderparti er ligeledes rundbuet, lavere end den gamle Norddør. Syddør findes ikke. Vest- gavlen er af Kridt med lidt Kamp og Tegl; i dens øverste Spids, der over- vejende er af Munkesten, findes en rundbuet Gavlglug, siddende i det romanske Skibs Længdeakse. Indtil samme Højde som en stor Afsats nederst i Vest- gavlen har den nordre Overvægs ujævne Vægflade været hvidkalket over en meget grov, halvvejs dækkende Mørtel; den derved markerede Loftshøjde svarer nogenlunde til Skibets oprindelige Del. At Vestforlængelsen skulde

være Underdelen til et ældre Taarn, gøres absolut usandsynligt ved selve Anlæggets Plan og ved Tilstedeværelsen af Norddøren.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte. Hvælv. Omkring 1400 er i Koret blevet indbygget et rigt Stjernehvælv, der mod Sædvane ikke har Krydsribber, men er retvinklet delt (Fig. 4); de pærestavprofilerede Ribber mødes i runde Slutsten af Kridt (ingen Overribber). Hvæl-

Fig. 4. Udby. Kalkmalierier paa Korets Hvælv.

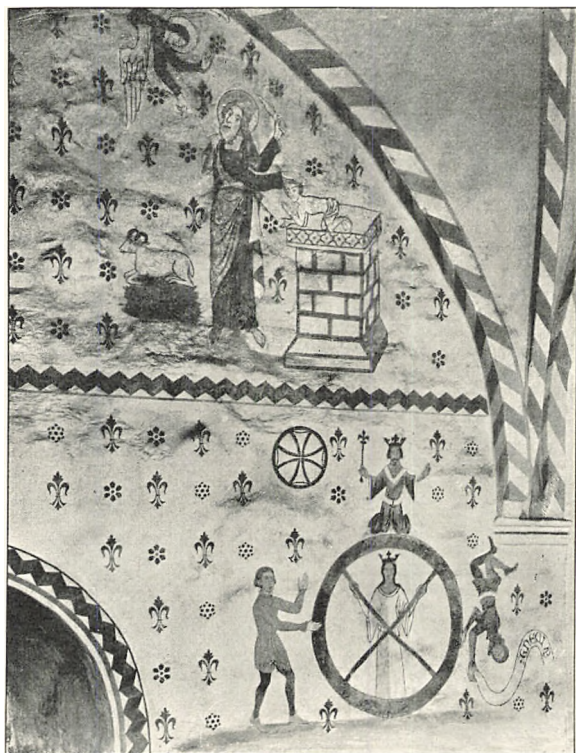
V. H. 1928

vingskappernes Vægkanter har svære afrundede Profiler, der sammen med Ribberne løber ned paa Hjørnepiller med facetskaarne Vederlag⁴.

Lidt yngre, men i Hovedformen beslægtede, er Skibets Hvælv, hvis svære, firkantede Vægpillen har et gnidret profileret Kapitællede; Skjoldbuerne er skraakantede, Gjordbuen pærestavprofileret som Korhvælvets Ribber. De simple Kwartstensribber danner i Østhvælv et Dobbeltstjerne, i Midthvælv et Enkeltstjerne og i Vestforlængelsens Hvælv en irregulær Figur; de runde Slutsten er af Kridt (paa Oversiden markeres Diagonalribberne af brede Overribber, med Løbere vekslende med skæve, i Kapperne indstukne Bindere).

Fra o. 1500 stammer det anselige *Vaabenhus* foran Syddøren. Dets Dør sidder i et spidsbuet Spejl, hvis Kant er skraafaset. Flankemurene har under

Gesimsen et Savskifte; i den femtakkeede Gavl er der tre Højblændinger, de to spidsbuede, Midtblændingen spidst trekløverbuet, og de brede Helstens Mellemstave er skaktavlmurede (sml. Vordingborg S. 173). I Jernankre læses et Reparationsaar: 1791. Rummet, der har Murbænke, overdækkes af et vistnok oprindeligt, men paa Vægpillen og Skjoldbuer hvilende Hvælv med Kvartstensribber, som løber ned paa groft tilskaarne Kragsten og foroven mødes i en rund Slutsten. Over Vægbuernes Top er i hver Kappe indsat et

M. M. 1916

Fig. 5. Udby. Kalkmaleri paa Vestforlængelsens Nordvæg.

lille Stykke Ribbeprofil, 18—19 cm langt, sikkert nogle tiloversblevne Formsten fra Korhvælvet (Overribber som i Skibet).

Sakristiet, som har enkelte Kampesten i Murværket, er snarest lidt yngre end Vaabehuset. Mellem Syldstenene sidder en Slibesten fra Oldtiden. Paa Nordhjørnerne findes Hjørnelisener, som afskærer Gesimsen med dens udkragende Savskifte. Et rundbuet Østvindue er tilmuret og ødelagt af en ny Dør, et tilsvarende Nordvindue sidder i et spidsbuet Spejl, som naar op over Tagfodhøjde og flankeres af to Cirkelfelter. Den nitakkeede Gavl har ni Højblændinger, den midterste og bredeste med en nu ommuret Spidsbue af smaa

Sten, de seks næste med Spærstik og de yderste med vandret Fals. Rummet, der forbindes med Skibet ved en nærmest fladrundbuet, falset Dør, dækkes af et Hvælv, som har fortrykt rund Vægbug mod Skibet og Kvartstensribber, der i øverste Top bliver Halvstens; midtvejs har to af Ribberne en enkelt Sten af Halvstensbredde. I Østvæggen findes en ejendommelig lille Gemmeniche, to Skifter høj, med en 14 cm bred Aabning ind til et 38 cm bredt Rum.

I Tiden o. 1500—1525 opførtes *Taarnet* med dets Trappehus. Taarnrummets Vægge har spidse Spareblændinger, den søndre omfattende et tilmuret Spidsbue-Vindue. Den spidse Taarnbue er tredobbelt falsat mod Taarnrummet, Hvælvet har Kvartstensribber. Mellemstokværket har i Syd og Vest fladbuede

Glugger i spidse Spejl, i Nord en lille aftrappet Glug; paa Væggene er de to første omgivne af store spidse, den sidstnævnte af en smal fladbuet Spareblænding. Klokkestokværket har fladbuede, tvillingdelte Glamhuller, de syv-takkede Gavle Blændinger i tre Rækker: nederst syv fladbuede, derover to Cirkelfelter og øverst en spidsbuet Blænding, flankeret af to smalle Blændinger med Trappestik. Vestgavlen er moderne fornyet. 1744 blev Taarnet stærkt ommuret, og der anvendtes hertil bl. a. 3000 Sten fra Vordingborg Slot (Rgsk.).

Af Tagværkerne er kun Sakristiets sentmiddelalderligt, med hugne Stregnumre. Taarnets Kobbertag (kun paa Sydsiden) blev nedtaget 1778 og erstattet med Sten; iøvrigt havde Kirken Blytag. 2. Aug. 1793 fik Gehejmerraad Raben, Beldringe, Tilladelse til at nedtage Blyet og lægge Stentag, hvilket skete samtidig med Tømmerværkets Fornylse. (Kaldsbog og Præsteindberetning 1755).

Kirken er nu hvidkalket og teglhængt; paa Apsis findes dog Blytag. Vinduerne er formede efter nymodens Støbejernsstel med gotiserende Stavværk.

KALKMALERIER OG †GLASMALERI

I Kirken er bevaret Rester af Kalkmalerier fra fire forskellige Perioder, de ældste fra Tiden før Hvælvenes Indbygning, sandsynligvis fra Slutningen af 1200'erne. Skibets nordre Overvæg har bevaret Rester af en paa tyk grusblandet Mørtel og Hvidtekalk malet, o. 30 cm høj Ornamentfrise med Medailloncirkler, hvori Hoveder og Blade, tydeligst midt over Mellemgjordbuen. En enkelt, hertil svarende Figurscene er fremdraget nede i Kirken vest for Skibets søndre Vestvindue (Magnus Petersen: Kalkm. Pl. XII). I et Cirkelfelt ved Siden af en tom Trone, som delvis dækkes af Hvælvingsbuen, ses tre Engle, af hvilke den midterste, Ærkeenglen Michael, borer sin lange Lanse i Gabet paa en Drage, Satan, der styrter ned i Afgrunden sammen med to andre Djævle (Johs. Aabenb. 12). Ornamentet omkring Vinduet er stærkt opmalet.

Et Aarhundrede yngre er Malerierne paa Korhvælvet, der rimeligvis er udført umiddelbart efter Hvælvets Indbygning o. 1400. De er udelukkende af dekorativ Karakter, ved Hovedkrydset omskrevne Palmetblade med nedadvendte Liljer, ved andre af Ribbekrydsene skælagtige Ornamentter, der minder om Martin Maler (se Mogenstrup, S. 754), i de nedre Kapper parvis, mod hinanden stillede Dyr, tildels af naturalistisk Karakter, Hest og Løve, Gaas og Hane, to Drager eller Basilisker (Fig. 4), Buk og Hjort. Ogsaa Skibets Hvælv har sikkert samtidig med eller kort efter Indbygningen faaet en Udsmykning, der kan henføres til Beg. af 1400'erne: stiliserede Plantemotiver med Vinblade eller spydformede Blade paa sorte Stængler med Slyngtraade (Fig. 6).

Fra samme Periode stammer Figurbillederne paa Vestforlængelsens Nordvæg (Fig. 5). Vægfladen er vandret delt ved et Zigzagbaand og strøet med Lilier og Rosetter samt under Zigzaglinien to Indvielseskors. Kun paa Væggens østre Del, øst for den senromanske Dør, er bevaret Billeder: foroven Isaaks Ofring, forneden Lykkehjulet, som drejes af en kronet Jomfru med tvefarvet Kjole og svært Bælte om Lænderne. Af de tre Mænd, som Hjulet fører op og ned, er den opstigende helt nymalet, den nedstyrtende har et Skriftbaand

Fig. 6. Udby. Indre, set mod Øst,

V. H. 1928

med Rester af Majuskler » . . . egnev . . . « sikkert »regnavi« (»jeg har hersket«). I alle disse højgotiske Malerier er grønt og gult (Okker) anvendt ret rigelig ved Siden af de røde og sorte Farver.

Sakristihvælvets Ribber er dekoreret med Stregsparrer, hvortil kommer simple Buerækker, Lilier og Rosetter. Over Hvælvets fire Vægbuespidser er malet Minusklerne p—a—o og en Lilie. Plumpt Arbejde fra o. 1500 med grønne og røde Farver.

Paa Skibets Piller, Vægbuer, Triumfvæg og Korbue findes en rig Ungrenaisancedekoration fra 1578 (Aarstal paa mellemste Skjoldbue i Nord) med Akanthusbladværk, graat i graat med røde Frugter; større Partier, særlig ved Korbuen, er nymalede. Kalkmalerierne (Fig. 6) er efter Indskrift paa mellemste

søndre Skjoldbue blevet fornyet Anno 1885. Hele Restaureringsarbejdet udførtes samme Aar ved J. Kornerup.

†*Glasmaleri*, lille, med Billede af »Gunner Hane«, blev indsendt til Oldsagskommissionen 1810, men stjålet fra Museet paa Trinitatis Kirkeloft. Sml. Gravsten 1.

INVENTAR

Alterbord, sikkert fra senkatolsk Tid, muret af Kamp og Munkesten op til Apsidens Østvæg; det har i ny Tid faaet paamuret en Forside af Munkesten.

Altartavle (Fig. 9), af seksdelt Højrenaissancetype, maaske af Bertel Snedker i Vordingborg o. 1585. Storsøjlerne har naive Kompositkapitæler; i Storstykkets øvre Hermeskafter er reliefskaaret Præstens og Kirkeværgernes Bomærker; Peder Pedersen var Sognepræst 1550—1589. I det tvedelte Topstykke findes det danske og meklenborgske Vaaben, i Topgavlen et lille Relief af Gud Fader med Verdenskuglen. I Kartouchevingerne er der Halvcirkler med Relieffer, det nordre en Engel med Kalk, det søndre Kristi Opstandelse; paa de yderste Volutter staar Engle; nederst sidder smaa sammenkrøbne Mandsfigurer. Paa Storsøjlerne er malet C 6's og S M's kronede Spejlmonogrammer og »Anno 1744«, henvisende til Tavlens Opmalning. »De midterste Fyldinger blev renoveret i deres Grund og de til Inskriptionerne henhørende forgyldte Bogstaver . . . , men det øvrige af Tavlen er, som det forhen har været, med ægte Guld og sirlig Maling ommalet og forgyldt« af Maler Niels Christensen Lund af Slagelse (Rgsk.). Søjlerne er broget marmorerede; paa Rammeværket dominerer rødt, hvidt, brunt og Guld; i Vaabenfyldinger og Vinger er Bunden blaa, Indskrifterne (Skriftsteder og Nadverord) gyldne.

V. H. 1928

Fig. 7. Udby. Bispefigur.

Fig. 8. Udby. Font.

M. M. 1916

Fra en katolsk †Altertavle stammer fire **Relieffer*, 45—47 × 32—36 cm, i sengotisk Stil fra o. 1500, forestillende Kristi Fødsel, Kongernes Tilbedelse, Fremstillingen i Templet og Omskærelsen; Bunden har sparsomme Rester af brunlig eller rød Farve paa Kridtgrund. Nu i Vordingborg Museum. Til samme Tavle har sikkert hørt en nu forsvundet †*Midtfigur*, Maria i Solgisel, staaende paa Maaneseqlen (Høyens Notebog 1832).

†*Maleri* fra 1583, Nadveren. »Den ene skænker i Glasset af et stort Hankekurs; Tinrække til venstre« (Høyen 1832).

Figur (Fig. 7), forestillende en siddende Biskop, o. 110 cm høj, fra o. 1300, utvivlsomt fra et Sidealter. Nu anbragt i Vinduesnichen paa Skibets Sydvæg. Træet er renset.

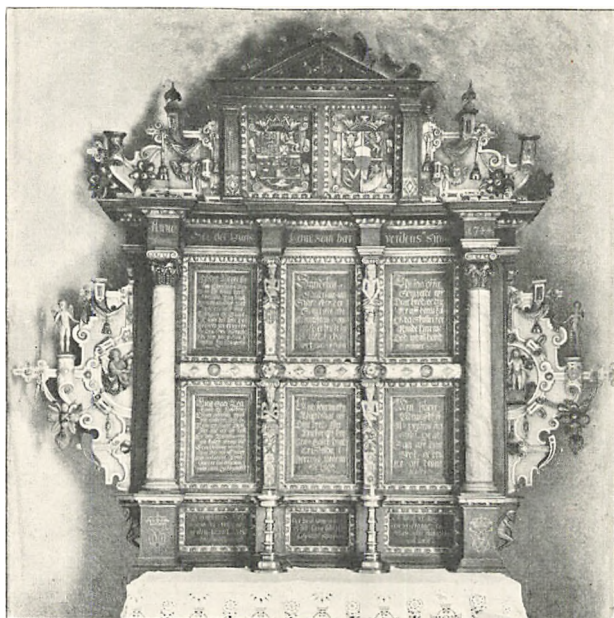

Fig. 9. Udby. Altertavle.

M. M. 1010

Altersølv. Kalk af københavnsk Prøvesølv 1868, skænket af »Sigfriede Raben d. 12. April 1868«; Mestermærke: V. Christesen. *Disk* med graveret Hjul Kors; ældre; uden Mærker. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1753; Mestermærke for A. F. Holling 1747 (Olrik Nr. 13). Ifølge Regnskabet betaltes 1752 til Guldsmed Holling i København 8 Rdl. 19½ Sk. (à Lod 4 ⅞ 6 β), i Stempelpenge 20 Sk., og for det kgl. Navn

at gravere 20 Sk. **Vinkande*, oprindelig sikkert bestemt til verdslig Brug, 16,8 cm høj, med støbt Gæk, hvorpaa en Engel, og med Graveringer, paa det rørformede Legeme Groteskornamenter, paa Laaget Bomærkeskjold omgivet DPD, 1636 ONS; to ens, utydelige Mestermærker. Paa Siden er senere med Skriveskrift graveret: »Gud Æren Maria Sal: Hr. Marckus Bollesens forærer denne Sølf Kande til Udby Kircke saa og en Sølf Esche forhen levert at bruge paa Alteret till Kallck og Discck til et euig Minde Anno 1705 d. 2. Decembr«. Nu i Vordingborg Museum. *Sygekalk* af kbh. Prøvesølv 171[3] eller 171[7], 10,3 cm høj; rund Fød med rhombeformede og halvovale Bukler, rund Knop med Midtring; Mestermærke vistnok for David Buur 1708 (Olrik 123); *Disk* med samme Mærker. *Vinbeholder* med Oblatæske, i hvis Laag graveret: »Iver Dam 1717«. Under Beholderens Bund et senere Istandsættelsesstempel: PCC Sorø.

Alterstager, 42 cm høje, med balusterprofilerede Skafter, fra o. 1625. Overdelen af en senkatolsk **Processionsstage* af Træ findes nu i Nationalmuseet.

Alterskranke af Smedejern fra o. 1800, svarende til Ø. Egesborg.

Krucifiksfigurer, begge paa nyt Korstræ. 1) fra o. 1450, o. 50 cm høj, med næsten vandrette Arme, snævert Lændeklæde og bøjedede Knæ; Krucifikset har vistnok siddet paa det forsvundne †*Korgitter*, thi 1744 blev »Korrækket

med det lidet Krucifiks malet, som det forhen har været« (Rgsk.). Nu paa Korets Nordvæg. 2) fra o. 1500, maaske til et Processionskors, kun o. 35 cm høj, med stramt Lændeklæde og strakte Ben. 1746 blev »det lille Krucifix, som sidder i Blindingen udfor Kirkedøren, malet med smukke Farver og Skærfet forgyldt« (Rgsk.). Nu ophængt over Taarnbuen.

Font (Fig. 8) af Granit, romansk, med todelt Rundstav om Kummens øvre Kant, Rundstav forneden, og paa Foden i højt Relief fire Brystbilleder af Mænd, én holdende en Bog. Intet Afløb. *Fad*, sydtysk Arbejde, 62 cm i Tvm., med Bebudelsen omgivet af Minuskelring og to Dyrefriser. Fra o. 1600.

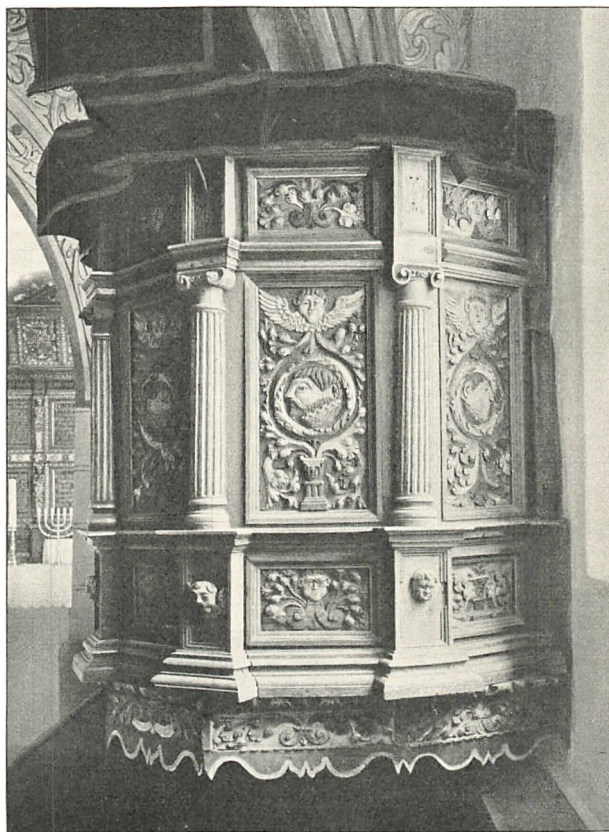

Fig. 10. Udby. Prædikestol 1584.

V. H. 1028

Prædikestol (Fig. 10) i Ungrenæssance fra 1584, vistnok af Hans Snedker i Næstved. Hjørnesøjlerne er joniske; i alle Felterne og paa de udtungede Hængeværksbrædder er der skaaret Akantusværk, i Storfelterne ordnet om runde Bladkranse med Mandshoveder i Tidens Dragter, naivt gjorte ligesom Englehovederne med de udstaaende Øren. I et af de nedre Felter er der et reliefkskaaret Skjold med Aarstallet »158IV«. Sikkert o. 1605 blev Stolens Fyldinger vendt, saa at de udskaarne Forsider kom til at sidde indad, og paa Storfelternes glatte Bagsider maledes: Kristus med Verdenskuglen og Evangelisterne, med Navnene paa de malede Portaler. Malerierne skyldes samme

Mester som Alterbordsforsiden i Ørslev (S. 925). I de nedre Smalfelter er samtidig malet store gyldne Frakturbogstaver; i de øvre, senere ommalede, læses et Skriftsted og Aarstallet 1744 henvisende til en Restaurering, hvorved »Prædikestolen med sin Trone, som havde været sirligt forgyldt, er overalt paa Billeder og Gesimslister forbedret med Forgyldning, Trappens Læn og Piller

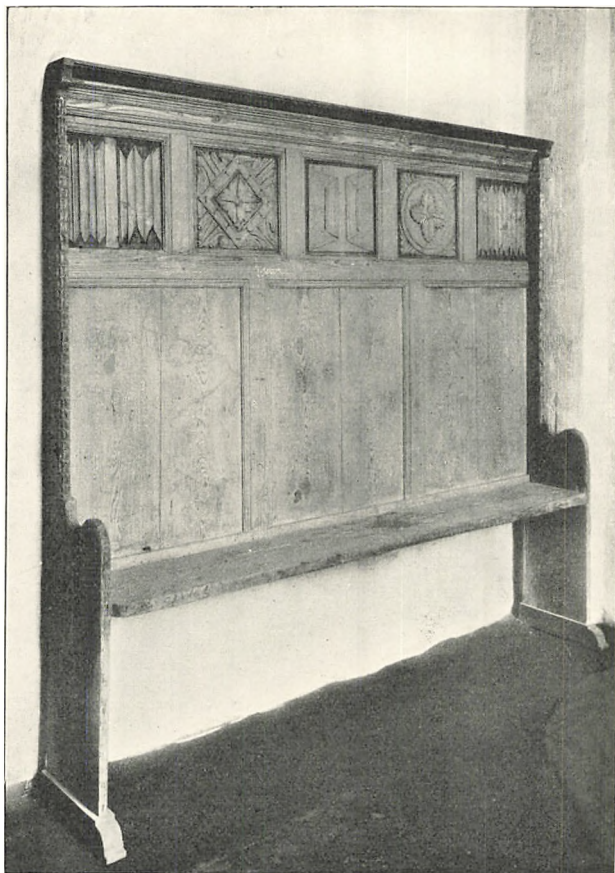

Fig. 11. Udby. Bænk i Koret.

V. II. 1028

med Oliefarve marmoreret« (Rgsk.). I ny Tid er Fyldingerne atter blevet vendte med Snitværket udad. Et udskaaret Felt staar dækket, ind mod Sydvæggen. Stafferingsfarverne er hvidt, rødt, sort, gyldent og Lasure; Bundene med Træets Farve. Den oprindelige Himmel har Bladværksfrise og Trekantgavle.

Højrygget Bænk (Fig. 11) af Fyr, fra o. 1550—75, i 1885 flyttet fra Sakristiet til Korets Nordvæg. De ud-svejede Vanger har paa Forkanterne en skælbelagt Rundstav; i Rygpanelet er der forneden tre store glatte firkantede Fyldinger, foroven fem kvadratiske, de tre med Foldeværk af veks-lende Form, de to med Akan-tusfirblad i Rude eller Cir-kel; den profilerede Gesims

er delvis fornyet. Fyrretræet staar umalet, kun med Snedkerstaffering: rød Bund i de øvre Fyldinger.

Stoleværk (Fig. 12), nu med aabne Stader; nogle af Dørene ligger paa Loftet. Gavlene i Skibet er væsentlig fra 1619, i Vestforlængelsen fra 1626. Alle har brede paalagte Pilastre med Kassetteværk baade paa Postament og Prydbælte, derover kanneleret Skaft og toskansk Kapitæl, som krones af en Gavltre-kant. De to Aarstal er begge skaarne paa Postamenter i Sydrækken; Orna-mentiken er rigt varieret. De samtidige Vægpaneler er glatte.

Paa en af Nordrækkens Gavle fra 1619 er anbragt en lille, samtidig *Fattig-*

blok, hvilende paa en Kasetteværkskonsol. Et *Endepanel*, nu i Taarnrummets Sydniche, har fire Rundbuefyldinger og i Frisen, der femdeles ved smaa bladlagte Konsoller, fladsnittet symmetrisk Akantus med enkelte Hoveder af samme Karakter som Prædikestolens og vistnok af samme Snedker. †*Skriftestol* og †*Degnestol* nævnes 1744, da de blev malede med Oliefarve, udvendig efter Altertavlen og indvendig efter sædvanlig Kulør (Rgsk.).

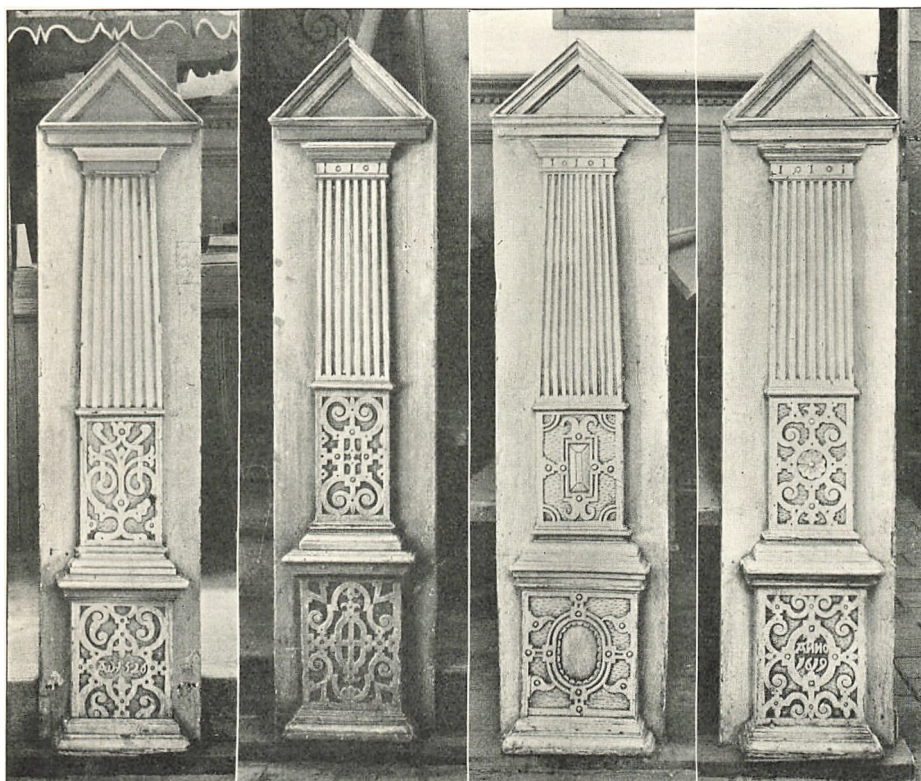

Fig. 12. Udby. Stolestadegavle 1619 og 1626.

V. H. 1928

Dør, mellem Kor og Sakristi, af Egebrædder med lodrette og vandrette Jernbaand; Gangjernene ender i Halvbuer. Vistnok fra o. 1600.

Lysekrone i Skibets Østfag; med Dobbeltørn, 8 Lysearme og 8 Prydarme; fra o. 1650. *Lysearm*, ligeledes messingstøbt, ved Prædikestolen; fra o. 1650—1700.

To *Pengetavler*, den ene rød, med malet Aarstal 1603, den anden umalet, med sort Aarstal 1746, sidstnævnte anskaffet for 64 Skill. (Rgsk.).

Taarnur. »Kirkens gamle forrustede, dog massive og stærke Urværk« blev 1729 istandsat af Johan Diderik Galle, 1751 erstattet af et nyt fra Johan Galle og 1783 sat i gangbar Stand (Kaldsbog). 1744 blev Urskiven paa Taarnet opmalet af nyt, de kongelige Cifre, Aarstal og Viserhaanden forgyldt (Rgsk.).

Klokker. 1) Over en Akantusbladfrise: »Her Jens Woldomb i Wby och Peder Nielson i Groumlose Kierckeveerge Jeg ved min Frelser lefwer och schal opvecke mig af Jorden ieg sch[a]ll se Gud och ingen fremedt for hanom Gos mich Felix Fuchs Anno 1631«. Paa Siden et kronet C 4, dannet af og indrammet i Bladværk. Tvm. 95 cm. 2) Støbt af H. C. Gamst Kiøbenhavn 1803. Tvm. 112 cm.

1755 nævnes tre Klokker, af hvilke den mindste er bevaret (= Nr. 1).

† Den største havde en Indskrift med latinske Bogstaver: »Ao 1629 haver ærlig og velbyrdig Mand Palle Rosenkrantz, Høveds Mand paa Wordingborg bevilget denne Klokke at støve til Udbye Kirke, Kirkeværgen Peder Nielsen i Grumløse og Hans Pedersen. Gos mich Felix Fuchs von Coppenhagen«. Midt paa stod det danske Vaaben, ved dets venstre Side R, ved dets højre Side P.

† Den mellemste Klokke havde en Majuskellindskrift, der efter Gengivelsen muligvis skal læses: »Awe Maria Gracia Oleef Henrik Soon . . .«

GRAVMINDER

Epitafium over Mag. Iver Dam, født i Caarsøer 17. Nov. 1671, Præst for Udbye og Ørsløf 25. Marts 1699, død 26. Marts 1725, begravet sammen med to Sønner og tre Døtre, efterladende Hustru Karen Gemtze med een Søn og fire Døtre, gift i 26 Aar. Reliefversaler paa Ølandskalksten, 175 × 112 cm, i brunmalet Træramme, opsat paa Skibets Nordvæg. I Hjørnerne Medailloner med Evangelistfigurer; foroven Spejlmonogram I D i Bladkrans holdt af to Basunengle, fornedet Døden med Le og Timeglas og Indskrift: Memento Mori.

Gravsten. 1) Granit (Fig. 13), romansk, 168 × 62,5 cm, o. 20 cm tyk, indflyttet 1885 i Taarnrummet fra Kirkegaarden. Paa den skraakantede Flade er i Relief en lang Stang, foroven med et Hjulkors, derover en Fane og endende i lille Kors. Indskriften: »Absalon«, staar med Reliefmajuskler i et Tværbaand ved Stenens Kortsiden, »paa Hovedet« i Forhold til Korset⁵. Stenen laa 1755 i øst-vestlig Retning med Indskriften mod Øst, 3 Alen øst for Apsis; efter Sagnet dækkede den over en Herremand Gunner Hane, hvis delvis ødelagte Vaaben og Navn havde været indbrændt i en Rude i Vinduet ved Prædikestolen (sml. S. 913); hver Jul uddeltes under Navn af Gunner Hanes Minde 8 Sletdaler til Sognets fattige (Præsteindberetning 1809).

2) 1599. Hr. Laurentius Jacobsøn Cimber (født i Jylland), død <13. Jan. 1622>, med sine Hustruer: Dorothea Hansdatter, død 6. April [15]91, og Margareta Hansdatter, død <30. Jan. 1615>. Under den latinske Indskrifts fordybede Versaler er et stiliseret Træ med latinsk Sentens og Aarstallet MDIC. Latinsk, religiøs Randskrift med smaa Liljer i Hjørnerne mellem Ramme-stregerne. Ølandskalksten, 172 × 87,5 cm, optaget af Korgulvet og nu opstillet i Vaabehuset.

3) Erlig Mand Niels Hansen, født i Grumløse, død sammesteds 24. Marts 1603; under Reliefversalerne et Bomærkeskjold og omkring et Timeglas:

Glassit rinder oc Tiden gaar vist
Døden dig finder hvor du est
Saa gief som du vaar jeg i Lifve
Den som jeg nu er skalt du og blifve.

Religiøs Randskrift begyndende i venstre, øvre Hjørne med . Graa Ølandskalksten, 165 × 86—70 cm, optaget af Skibets Gulv og opstillet i Vaabenhuset. Den skævt-trapezformede Sten har ikke middelalderlig Profil.

4) Erlig Mand S. Peder Nielsøn, barnefødt og boende i Grumløse, død <5. April 1636> i hans <63.> Aar, og Hustru Ane Andersdaatter, død . Stenen er bekoftet af begge. Nu ret stærkt slidte Reliefversaler. Religiøs Randskrift; Hjørnecirkler, de to øvre baarne af barokke Volutter, med Evangelisterne og deres Tegn; foroven Opstandelsen, forneden et Skjold. Graa Ølandskalksten, 184 × 107 cm, optaget af Skibets Gulv nærmest Koret og opstillet i Vaabenhuset.

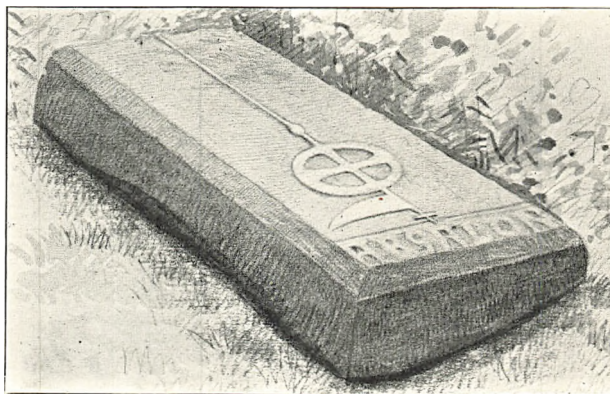

Fig. 13. Udby. Romansk Gravsten, forhen paa Kirkegaarden. Tegning af Ditlev Laub 1877.

5) Udslidt Kalksten, trapezformet, 205 × 108—91 cm, foran Vaabehusdøren. *Forsvundne Gravminder*. Præsteindberetningen 1755 nævner følgende:

† Epitafium i Koret, opsat af Sognepræst Lars Jacobsen over hans 6. April [15]91 i Pest afdøde Hustru, »bestaaende af et velgjort latinsk Vers«, hvorunder et Aarstal med forskrevne Romertal. Sml. Gravsten Nr. 2.

† Sten i Korgulvet med kort dansk Indskrift over S: Niels Jacobsen, død 28. September 1602; efter Indskriften stod Aarstallet 1610 [da Stenen blev udført]. Maaske identisk med Gravsten Nr. 5.

I Sakristiet var 1755 en aaben Begravelse, hvori Stedets Præster laa, men uden Indskrifter paa Kisterne. Kaldsbogen 1776 siger, at der var fire Liggkister.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—21, 1721—68 (RA), 1728—76 (LA). — Kaldsbog, begyndt 1776 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755, 1809 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, af J. Kornerup 1885, af M. Mackeprang og C. M. Smidt 1916. Revideret 1928 af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ SRD VII, 10, 115. Ældste danske Archivregistraturer III, 371 f. ² Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder, S. 123, Nr. 608. ³ Optegnelser i Dansk Folkemindesamling. Danske Sagn III, 501. ⁴ Kornerup skriver 21. Juli 1885 i et Brev til Worsaae (NM): »Vi havde nær faaet Hvælvingsribberne ned i Hovedet, idet store Stykker af disse, som ikke ere i Forbundt med Hvælvingen, vare aldeles løse . . .«. ⁵ Sml. dog en nøjagtigere Tegning hos Løffler: Gravsten fra Middelalderen Pl. IX, Fig. 49.

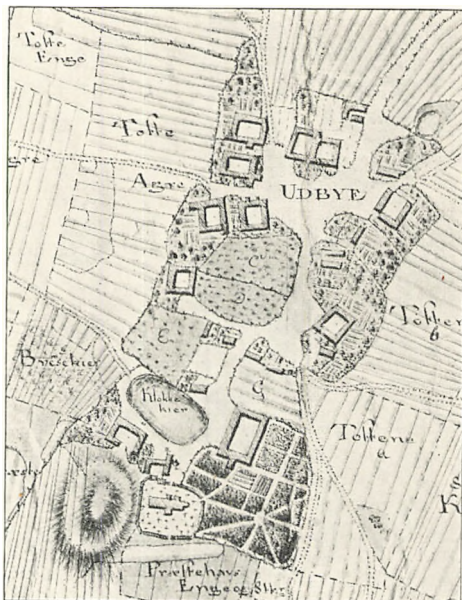

Fig. 14. Udby 1774.

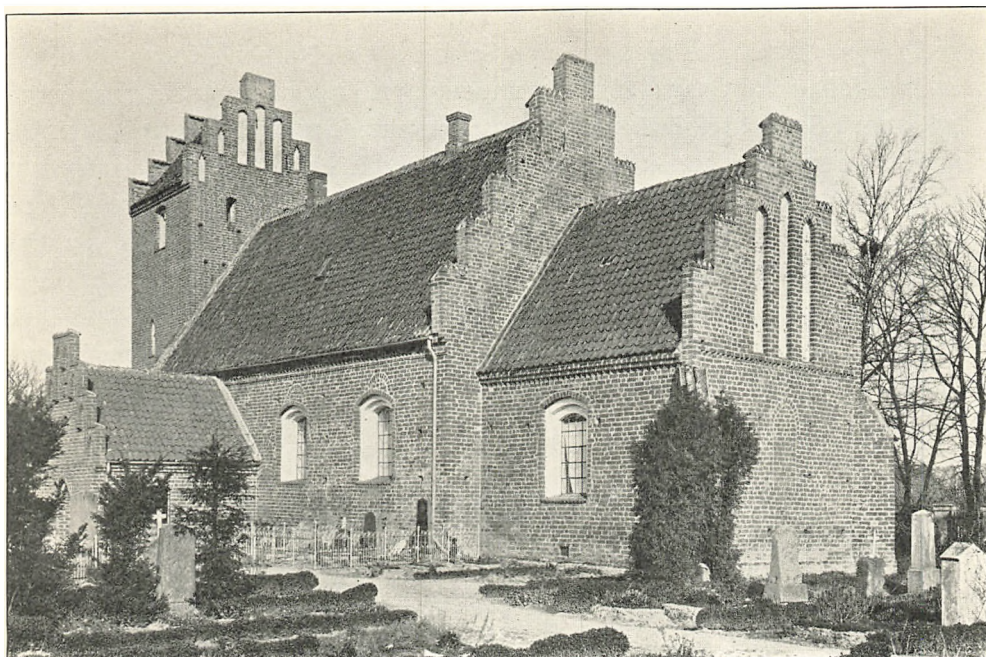

Fig. 1. Orslev. Ydre, set fra Sydøst.

M. M. 1916

ØRSLEV KIRKE

BAARSE HERRED

Kirken, der ved Klemmebrevet 1555 blev *Anneks* til Udby¹, tilhørte Kronen og laa 1721—1776 under Ryttergodset. Ved dettes Bortsalg fik Baron R. Iselin overdraget Jus patronatus, og Kirken har siden tilhørt Iselingen.

Kirken ligger paa en Højning sydvestligt i Byen. Kirkegaardens nordre og søndre Hegnsmure er delvis sengotiske, af store Munkesten i Munkeskifte. Ved Sydvesthjørnet ligger en sengotisk *Kirkelade* (Fig. 3), hvis bedst bevarede Del er Nordgavlen, der forneden har Bæltmuring af Kridtkvadre og Munkesten og derover en blændingsprydet Taggavl af Præstøtype, med Savskifte nederst og med Cirkelblændinger mellem to Rækker smalle Piber, hvis bevarede Overdækninger er Kridtkvadre med Karvesnit. Andre Overdækninger er forsvundne sammen med Kamtakkerne. Den øvrige Del af Bygningen (ydre Maal: 12,40 × 7,25 m) er stærkt omdannet og indrettet til moderne Beboelse; Taget er straatækt².

Bygningen har Kor og Skib fra romansk Tid med senromansk Vestforlængelse samt Vaabenhus og Taarn, begge fra sengotisk Tid.

Den romanske Murstenskirke er opført o. 1200—50. Munkestenene, i Munke-

skifte, maaler o. $28 \times 12,5$ — 13×9 (fem Skifters Højde: 52 cm); Fugerne er ryggede eller glattede. Murene har en Sokkel med et afrundet øverste Skifte og en tre Skifter høj Gesims med et rundstavprofileret nederste Led, hvorover et ligetandet Savskifte. Det næsten kvadratiske Kor, hvis Mure er spinkle, er stærkt ombygget i gotisk Tid og desuden moderne restaureret, saaledes at man af oprindelige Detailler kun ser Soklen og Rester af Gesimsen (paa Nord-sidens vestre Del). De to gotisk-skraatstillede Støttepiller paa Korets Øst-hjørner er næppe samtidige med Bygningen, skønt den ene af dem har Sokkel ganske som de andre Mure. Langt bedre bevaret staar Skibet, hvis Murhøjde er o. 5,80 m; Vinduerne, to i hver Langside, ses som Rundbuestik over de nuværende, med Buetoppene o. 35 cm under Gesimsen; i det mindste paa

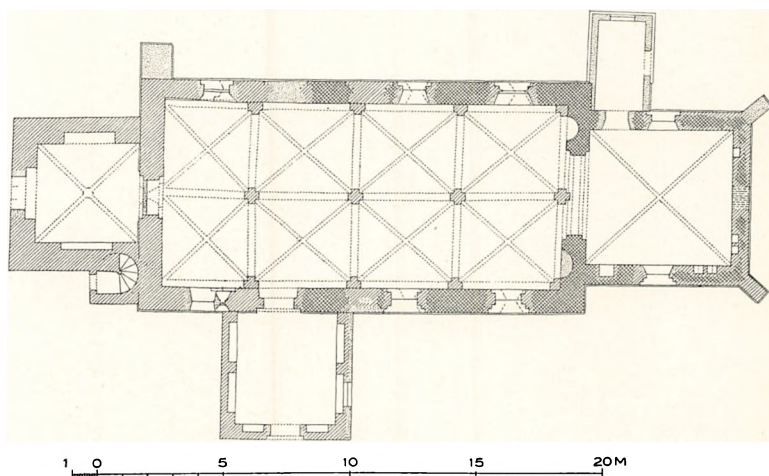

Fig. 2. Orslev. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1934.

de indre Smige har de fin Mørtelpuds, der er tykkest ved Lysningen og tyndere indefter, saaledes at den ikke helt naar Vinduets Vælgkant. Dørene, som begge er tilmurede, er saa brede, at Karmene maa have været falsede. Norddøren (Fig. 4), som er bedst bevaret, har haft Kantprofil paa Vangerne og paa den runde Bue, der ligesom Syddørens Bue har Prydstik af Løbere. Over Norddøren er der i Muren indridset fire koncentriske Cirkler, den yderste o. 60 cm i Tvm., muligvis som Konturer for en forsvundet kalkmalet Dekoration. I det Indre er bevaret den oprindelige Triumfbue, der er falset paa begge Vangekanter og dobbeltfalset paa begge Buekanter, og som flankeres af to rundbuede Alternicher i Triumfvæggen, den søndre tilmuret, den nordre nu brugt som Kakkelovnsniche og forhugget opefter. Endvidere findes der, i Skibets Østhjørner, nu kun synlige over de indbyggede Hvælv, afrundede Hjørnepiller, der har naaet helt op til Bjælkeloftet og noget under deres øverste Ende har en tresidet profileret Kridtstensring. Skibets Vægge har før Hvælvenes

Indbygning staaet hvidkalkede. Vestgavlen er forsvundet ved Opførelsen af *Vestforlængelsen*, der er tilbygget meget snart, maaske kun efter faa Aars Forløb, og som i Murteknik svarer til den oprindelige Kirke (Munkestenene noget kortere — o. 25 cm — og i det hele en Smule mindre). Ogsaa Soklen og Gesimsen fortsættes paa Forlængelsen, den sidstnævnte med den Forskel, at det rundstavprofilerede Led erstattes af et hulkantet. Ligesom i Allerslev er Kirkens ældste Døre tilmurede og erstattede af et Sæt nye, der begge har Spidsbuer med Prydstik og False, maaske med flere Karmled. Norddøren (Fig. 4) er tilmuret; Syddøren, som endnu er i Brug, stærkt overpudset og med fladbuget Inderparti. Spidsbuer med Prydstik genfindes i de smigede, slanke, smalle Vinduer, af hvilke Vestforlængelsen har haft tre, Nordvinduet stærkt ødelagt, Sydvinduet nu kun lukket i Lysningen. Mod Sædvane er der ogsaa bevaret et Vestvindue, der ligesom de andre har falsede Inderkarme, og som ses at være pudset paa Indersmigens Bue, hvor Mørtelen er afskaaret efter en bestemt Linie o. 15 cm fra Kanten af Falsen. Den bag Taarnet skjulte *vestre Taggavl*, der først har faaet sin Form

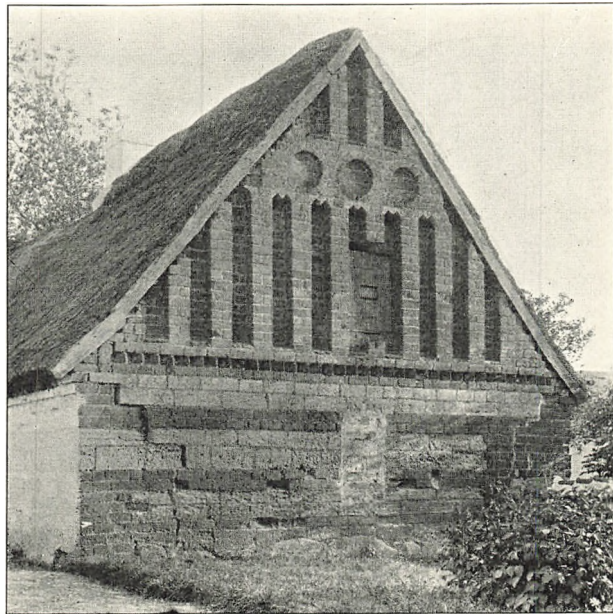

Fig. 3. Ørslev. Kirkeladens Nordgavl.

M. M. 1916

ved en senere gotisk Ombygning, har tre spidsbuede Højblændinger, den midterste højest, med mørtelpudsede Felter.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, alle af Munkesten i Munkeskifte, fra Tiden o. 1500. *Koret* er, som nævnt, ret stærkt ændret. Det har faaet et nu tilmuret, stejlt spidsbuet Østvindue, Taggavlen er ombygget med tre spidsbuede Højblændinger (som Vestforlængelsens) over et Savskifte og senere udstyret med Kamtakker; endelig er Gesimsen for Størstedelen fornyet og forhøjet med flere Skifter, hvoriblandt et øvre Savskifte med skæve Tænder. Korvæggens talrige Vægnicher, af hvilke der i Østvæggen er tre trappestikdækkede, i Sydæggen to spærstikdækkede og een spidsbuet, er vanskelige at tidsfæste, men Korets Ombygning staar utvivlsomt delvis i Forbindelse med, at det sengotiske Hvælv er indbygget i Væggene uden Hjørnepiller. Det

har Halvstensribber (brede Overribber af krydsstillede Sten). Af Aftryk paa Taggavlens Inderside ses, at Korets Tagværk en Tid har haft gotisk Krydsbaandstype, men det nuværende Tagtømmer er udpræget sengotisk, af Tagstolstype med Huljernes Stregnumre.

Ved *Skibets Overhvælvning* har man gjort Rummet *toskibet* (Fig. 5); de 2×4 Hvælv, med Halvstensribber og stærkt buklede Kapper (ingen Overribber), hviler ikke blot paa Vægpillen, men ogsaa paa Midtpiller, af hvilke den østre staar midt for Korbuen. Kun ved Vestvæggen mangler Pillerne, hvad der tyder paa, at Hvælvne er samtidige med eller yngre end Taarnet.

Taarnet er indtil Trappehusets Gesims muret i polsk Skifte, derover i alminde-

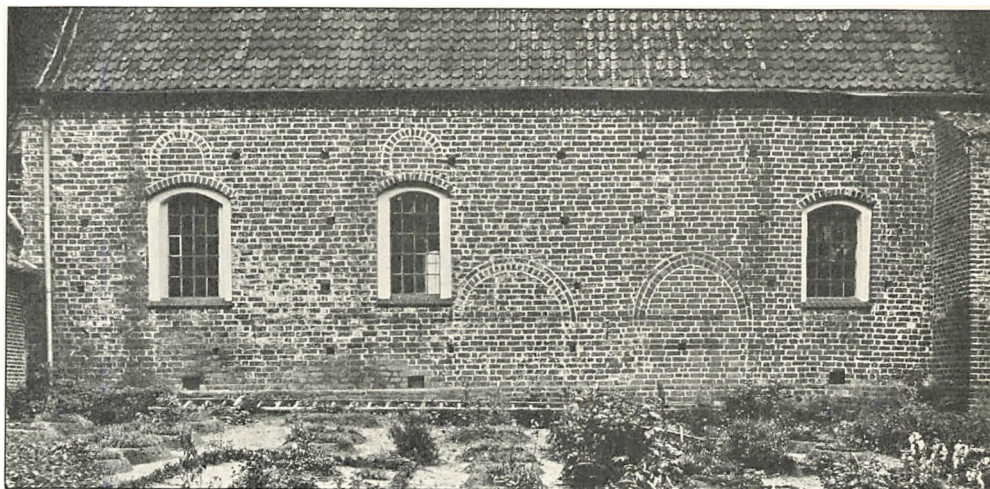

Fig. 4. Orslev. Skibets Nordmur.

I. Hertzprung 1897

ligt Munkeskifte. Mod Sædvane er der ingen Taarnbue, men kun en fladbuet, falset, senere tilmuret Dør. Taarnrummet, der nu tjener som Ligkapel, har i de andre Vægge spidsbuede Spareblændinger, af hvilke den vestre har omfattet et af den moderne Dør fortrængt Vindue i spidsbuet Spejl, og det overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber, som mødes i en Toprude. Mellemstokværket har fladbuede Glugger i spidse Felter og Spareblændinger ligesom Taarnrummets. Klokkestokværkets Glamhuller er ret forskellige, det vestre spidsbuet tvillingdelt med Firkantglug i Spejlet, det nordre og søndre udelt fladbuet; mod Øst findes to fladbuede, adskilte af Skibets Tagryg. Af Gavlene er kun den østre gammel, syvtakket med Højblændinger, de tre midterste fladbuede, de andre med Trappestik. Tagværket er af Krydsbaandstype.

Vaabenhuset, der i Syd gavlen har polsk Skiftegang, i Flankemurene almindeligt Munkeskifte, er saa stærkt moderniseret, at kun Væggenes fladbuede Blændinger er bevarede i oprindelig Stand.

Sakristiet blev tilbygget 1777 (Kaldsbog), men er atter ombygget sidst i 1800'erne.

Ved en Reparation af Taget 1667 købtes 300 Hulsten og 400 Dæksten hos Laus Pottemager, hvert Hundrede 1 Daler (Rgsk.) 1674 kom 100 Hulsten over en ny Pille. Ved en Hovedstandsættelse 1810 blev Kirken gulfarvet ud- og indvendig, og overalt kom der nye Vinduer (Kaldsbog).

Kirken staar nu rensat, med Spor af Rødkalkning. Kun Vinduernes Karmfelse er hvidkalkede, omkring Støbejernsstel. Tagene er teglhængte, det Indre hvidkalket. En Støttestøtte paa Skibets Nordside er moderne.

INVENTAR

Alterbordet ved Korets Østvæg skal være muret af store, røde Sten, dækket af tyndt blaagraat malet Pudslag, men skjules af ny Bræddetbeklædning. I Alterbordet skal 1853 være fundet en †*Relikvie-Kapsel* af Bly, anbragt i Bordet paa samme Maade som i Vollerslev³.

Den gamle *Alterbordsfor-side*, 193,5 × 98 cm, nu op-hængt paa Skibets Vestvæg, bestaar af tre Egebrædder, hvorpaa Nadverens Indstiftelse er malet. Billedet, der viser en Renaissancestue, er signeret C G B 1606 (paa Bænken tilhøjre i Billedet). Nyere Fyrretræsramme.

†*Alterklæder*. Det ene, med Kniplinger om, var foræret af sal. Samuel Ild; det andet var af karmosin Kamelhaarsplyds med Sølvgalloner, broderet Kongenavn og 1731 (Rgsk.).

Altartavle af Fyr, lavet 1741 for 44 Rdl. af Snedker Oluf Jacobsøn paa Witzøegaard (Antvorskov Amt). Paa den brudte Gavler anbragt en Straalesol med reliefskaaret J H S, i Gavelfeltet er opmalet C 6 og S M's kronede

Fig. 5. Ørslev. Indre, set mod Vest.

M. M. 1916

Spejlmonogram og paa Storsøjlernes Gesims »Anno 1744«. Maleriet, Kristi Nedtagelse af Korset, var af Maler Getreuer i København og kostede 16 Rdl. (Rgsk.), men dette er senere erstattet af et nu ret medtaget Maleri, Gravlæggelsen, en Kopi efter et italiensk Billede. Rammens brogede Farver er

nyere. Den tidligere †*Altertable* var meget gammel, og det, som skulde være Billedværk, var gjort af Ler og Gibs, som faldt af og forårsagede Urenlighed paa Alteret (Rgsk. 1744).

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1778, 23,2 cm høj, med rund Fod, tyndt Skaft, rund Knop og stort Bæger, hvorpaa graveret: »Reinhard Iselin Anna Elisabeth Iselin Anno 1778«; Mestermærke for Zach. Jonsen (Olrik 487). *Disk* med Hjul Kors og samme Mærker.

Oblatæske af kbh. Prøvesølv 1779, lille, glat, rund, med samme Navne graveret; Mestermærke for Andreas Holm (Olrik 18).

Den nuværende Kalk og Æske blev (ifølge Kaldsbogen) omgjort af de ældre Vasa sacra, nemlig en forgyldt Kalk og Disk, Vægt 38 Lod $3\frac{1}{2}$ Kvint, og en Sølvvæske 3 Lod $3\frac{1}{2}$ Kvint,

Fig. 6. Orslev. Monstranshus.

I. Hertzprung 1807

der var foræret af Beata Rosenkrantz, Otto Bielkes Enke, og Ane Sophia Ulfeld 1686 (Inventarium 1703).

1664, efter Svenskernes Plyndringer, var Kalk og Disk af Messing. 1666 købtes Kalk og Disk af forgyldt Sølv, 41 Lod, af Borre Kirke paa Møn (Rgsk.).

Alterstager, 47 cm høje, med balusterprofilerede Skafter; fra o. 1600.

Monstranshus (Fig. 6), o. 236 cm højt, sengotisk, nu ved en af Midtpillerne. Over en snoet Fodsøjle staar en firkantet Spirlanterne, kun 28,5 cm høj, med

fire Støttepiller paa Hjørnerne og kronet af fire Smaaspir omkring et kraftigere Spir med en dermed i eet skaaret Maria med Barnet, der har lang Kjortel og holder en Rosenkrans i Haanden. Renset, men Spor af rød Farve.

†*Messehagel* og Messesærk manglede 1664; »Svensken borttog dem« (Rgsk.). I Messehagelen fandtes, da den blev opsprættet 1810 for at repareres, indstukket en Seddel, skrevet af Magister Ivar Dam, hvorefter den var skaaret, syet og staf-feret af hans Hustru Karen Hansdatter Gjemse og første Gang brugt S. Hansdag 1713; Johan Grundtvig tilføjede forskellige Oplysninger paa Sedlen (Kaldsbog).

†*Ildkar* af Jern, nævnt 1703.

Korbuekrucifiks (Fig. 7), nu paa Skibets Nordvæg, fra unggotisk Tid, o. 1250—1300. Den smukke, velbevarede Figur, o. 155 cm høj, minder om Lillehedinge-Figuren (S. 460), men er kraftigere modelleret. Det fine Hoved hælder til venstre og har aabne Øjne. Der er ingen Spor af Krans eller Tornekrone; Haaret er glat, men falder i en Bølge om Øret. Det fuldstændigt bevarede Korstræ har Midt-

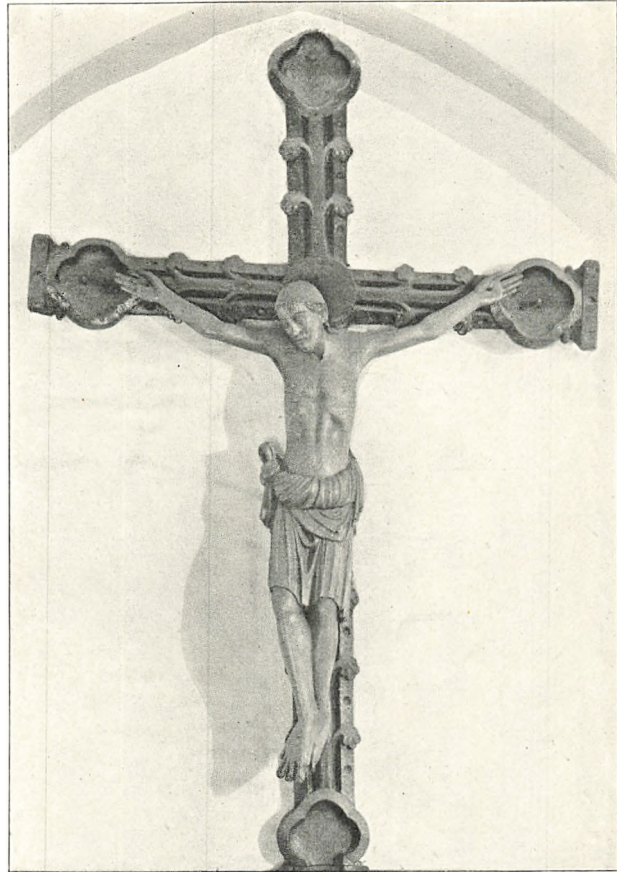

Fig. 7. Ørslev. Korbuekrucifiks.

M. M. 1916

stamme, hvorfra Akantusblade skyder ud over Kanterne, Glorieskive og fordybede Firpasmaedalloner indenfor lige afskaarne Endeled med Ædelstens huller; lignende Huller findes langs Randen, mellem Livstræets Blade (Beckett, Danmarks Kunst II, Fig. 161—62). Brunlige nye Farver⁴.

Font af Granit, med flad øvre Tovsnoning om den cylindriske Kumme, Tvm. 73 cm (intet Afløb); lav, rund Fod med Skaftning, nu vistnok stærkt nedgravet. Stenen er oliemalet.

Fad af sydtysk Arbejde, 58,5 cm i Tvm., med Bebudelsen omgivet af Hjort- og Hundfrise, der gentages paa Randen. Stærkt slidt.

Fontehimmel, ottekantet med Trekantgavle, enkelt snedkrede, i Højrennaissance, fra o. 1600, maaske af Bertel Snedker, indsat 1741 af Peder Terkelsen. Paa Frisen er et nyopmalet Aarstal 1744.

†*Guldbroderet Christentøj* med 2 Huer, givet 1782 af Enkebaronesse Iselin (Kaldsbog).

Prædikestol (Fig. 8) i Bruskarok fra 1639, af Abel Schrøder, omtrent som

Fig. 8. Orslev. Prædikestol 1639 af Abel Schroder.

Everdrup-Stolen (S. 848). Hermerne forestiller Haab, Kærlighed, Retfærdighed, Klogskab og Styrke. Foran Storfelternes Arkader, af hvilke de to første har bevaret deres Intarsia, staar Statuetter: Kristus med Verdenskuglen og Evangelisterne; af de oprindelige Nædhæng under Postamenterne, med indskaarne Navne, er kun »Salvator« og »S. Matheus« bevaret. Paa det kraftigt svungne Postament er reliefskaarne Indskrifter i Bruskkartoucher: »1639 Me-ster Jens Woldum, Niels Espensøn Kirkew«. Samtidig Himmel med Bruskaroktoppe, hvori Kerubhoved, Reedtzvaaben, kronet C 4, og Høgvaaben, henvisende til Lensmanden Frederik Reedtz og Hustru Sofie Høg. Stol og Himmel er over-

malet som Altertavlen, omkring 1925. En ældre Opmaling: hvide Figurer, blaa og sorte Fyldinger, har været synlig i Halvfaget, hvor der ogsaa er malet »Renov. 1744«. Himlens Kartoucher har en fra 1744 bevaret Staffering.

Stoleværk af Fyr, lukket. Nordsidens Stader, fra o. 1600, har paa Endep plankerne enkle, toskekants Pilastre og krones af Trekantgavle med tre Spir-
toppe; Dørene har simple profilerede Arkader. Sydsidens Stader, fra o. 1625, har rigere Bosse-Pilastre med Fladsnitranker og Dørene Arkadefelter med lignende Rankeværk, der ogsaa genfindes paa Indgangspanelerne; paa Øst-

sidens Pilastre er indskaaret: H M S K W R A S K W (Kirkevæрге) og senere O L S K W 1830. Nu mørkt egetræsaadret.

1744 blev Kirkens Inventar stafferet af Maler Niels Christensen Lund fra Slagelse. Den nye Altertavle blev malet med fine Farver, forgyldt paa alle Vaser, Gloria og de kgl. Navne, og fik Indskrifter med forgyldte Bogstaver; Prædikestolen med sin Trone, som ikke forhen havde været malet, blev i ligemaade zirlig malet og forgyldt; Skrifte- og Degnestolen malet udvendig efter Altertavlens Kulører; Daabstenen anstrøgen og dens Trone af ny opmalet og Indskrifter sat med gule Bogstaver; Pulpiturets glatte Panelværk malet i Fyldinger af blaa Marmor, Loftet derunder anstrøget med blaa Limfarve og gule Stjerner; Krucifikset, som stod lige for Kirkedøren, malet med Livfarve og gult Skærf; Mur-Panelerne maledede røde; Skilderiet, som hang i Koret, renoveret i sin Maling. Om Altertavlen maledes et Gardin med Limfarve (Rgsk.).

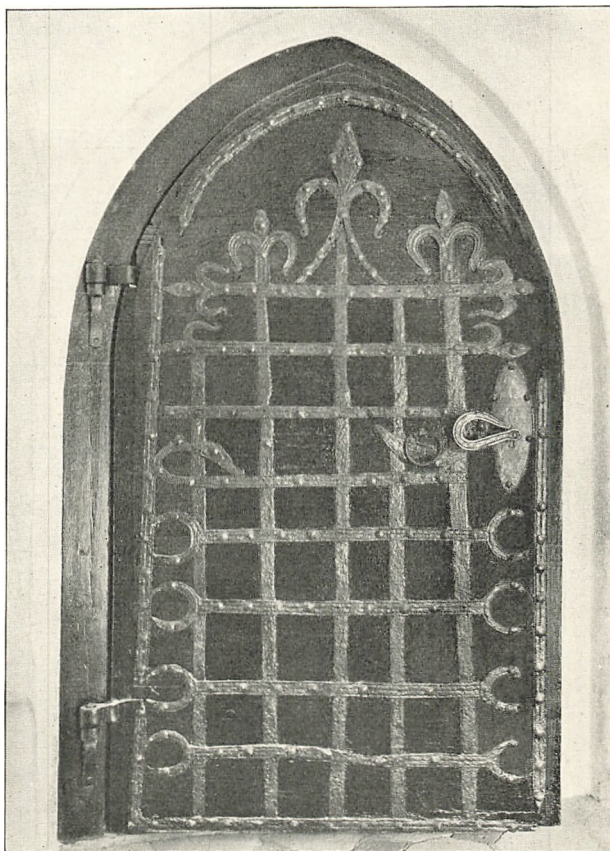

Fig. 9. Ørslev. Dør.

M. M. 1016

†*Pulpitur*. 1703 indrettede Sognemændene — efter Sognepræstens »vindskebelige« (venskabelige?) Tilskyndelse — paa egen Bekostning et Pulpitur i Kirkens Vestende, saasom til den store Menighed var knap Rum (Rgsk.).

Dør (Fig. 9), middelalderlig, mellem Skib og Vaabenhus, af vandrette Egeplanker, og beslaet med lodrette og vandrette Jernskinner. Af disse ender de øvre i Liljer, de nedre i hestekoformede Buer, medens Kantskinnerne afsluttes med smaa reliefsmedede Dyrehoveder. Laas, Haandtag og Nøglebeslag er nyere, og Fløjens oprindelige Bagklædning er beskaaret og omdannet (Hetsch: Industrielle Tegninger 1880; Ældre nord. Arch. 2. S. 2. R. 11).

Taarnur, lavet af Urmager Johan Galle i Næstved 1744 for 110 Rdl. (Rgsk.), er istandsat af Bertram Larsen.

Klokker. 1) Mellem Korsblomstfrise med Grenefyld og Akantusfrise: »Mit Gottes Hilfe bin ich aus dem Flier (!) geflossen Felix Fuchs hat mich gegossen Anno 1630«. Tvm. 114 cm.

2) Mellem Akantusfriser: »Soli Deo Gloria me fecit Johann Barthold Holtzmann Hafniae Anno 1741«. Tvm. 67 cm. Klokkeren blev anskaffet af nyt (Rgsk.).

GRAVMINDER

Gravsten over Niels Jacobsøn, født i Biørnemosgaard i Fyn, boende i Hr. Laurids Jacobsøns Anneksgaard i Ørslev, død dér 29. Aug. 1617. To Bømærkeskjolde med E I S og N I S. Ølandsk Kalksten, 115 × 71 cm, liggende midt for Alteret.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—68 (RA), 1664—1768 (med Inventarier 1703 og senere), 1728—76 (LA). — Kaldsbøger fra 1776 (ved Embedet). — Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller og D. Laub 1877, M. Mackeprang og C. M. Smidt 1916—17. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ H. F. Rørdam: Danske Kirkelove I, 434. ² 13. Juli 1697 blev det tilladt at nedtage Kirkeladen. ³ Indberetning (NM) om Alterbordet i Vollerslev (S. 259). ⁴ Francis Beckett: Danmarks Kunst II, 128.

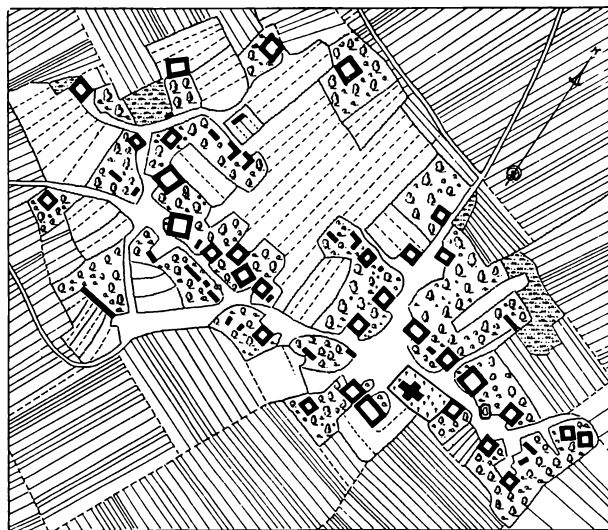

Fig. 10. Orslev 1770.

Fig. 1. Øster Egesborg. Ydre, set fra Sydost.

V. H. 1031

ØSTER EGESBORG KIRKE

BAARSE HERRED

Roskildebispens Jordebog fra o. 1370 nævner i Øster Egesborg Jordegods og Tiende hørende under den i Sognet liggende Lekkendegaard. Det gamle Bispelen Lekkende blev efter Reformationen et Len under Kronen. Ved kgl. Gavebrev af 12. Nov. 1687 fik Sognepræsten i Stege, Hans Danielsen, Indkomsten af Kirken til Reparation af hans Residens. Senere hørte Kirken under Rytterdistriktet og erhvervedes ved dettes Bortsalg 1774 af Kammerjunker Hans Lillienkjold, til Lilliendal. Under dette Fideikommiss hører Kirken endnu.

Kirken ligger nordligt i Byen, paa en Bakke, der delvis danner Terrasse mod Kirkegaardsmuren. Det gamle Kirkegaardsterræn har Fald mod Øst, saa at det ligger lavere under Koret end under Skibet. Sentmiddelalderlige Hegnmure af Munkesten er bevarede undtagen mod Nord. Sydmuren har paa Ydersiden, over høj Syld, smaa Støttepiller, og paa Indersiden en Række, oprindelig fladbuede Spareblændinger. En samtidig Sydportal (Fig. 3) har uregelmæssigt rundbuet Port og Dør og kamtakket Overbygning. Tæt vest for Portalen staar en sengotisk *Kirkelade* (nu Materialhus), 11,25 m lang i Øst-Vest, 5,90 m bred. Bygningen, der ligesom Kirkegaardsmuren er af brede Munke-

sten, har fladbuget Norddør og Sydvindue samt flere Glugger med Trappestik. Østgavlen er ommuret i ny Tid, Vestgavlen derimod bevaret med syv Kamtakker og Højblændinger, hvis Trappestik er af Kridtkvadre. Tagværket er det oprindelige, med Spærsko og Hængestivere, men uden Kryds.

Kirkebygningen er et Langhus, bestaaende af en senromansk Kirkes Skib, over hvis unggotiske Vestforlængelse der er rejst et sengotisk Taarn. Sengotisk er endvidere hele Østpartiet, samt de to Udbygninger, Sakristiet paa Nordsiden og Vaabenhuset paa Sydsiden, moderne derimod et Ligkapel paa Nordsiden.

Den romanske Murstenskirke fra o. 1200—50, hvoraf kun det rummelige Skib er bevaret, har spinkle Mure (o. 70 cm) af ret smaa Munkesten i Munkeskifte

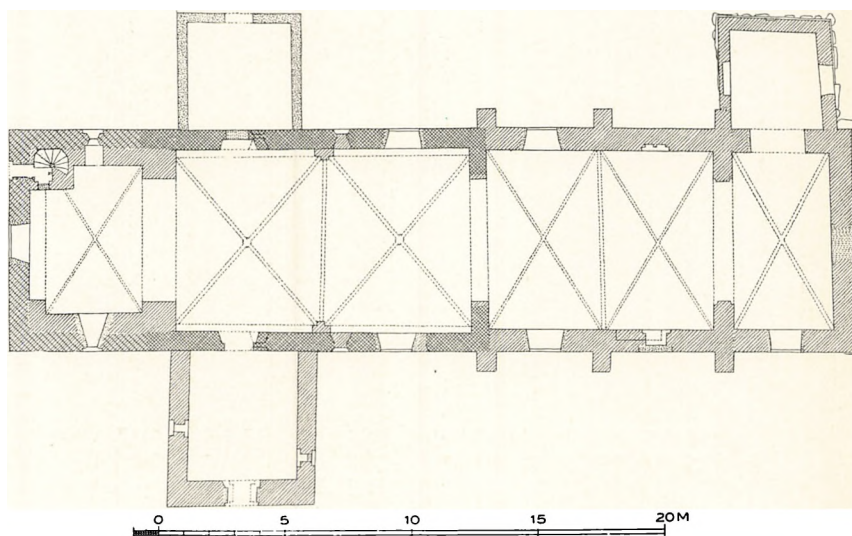

Fig. 2. Øster Egesborg. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (A. Nystrom 1929).

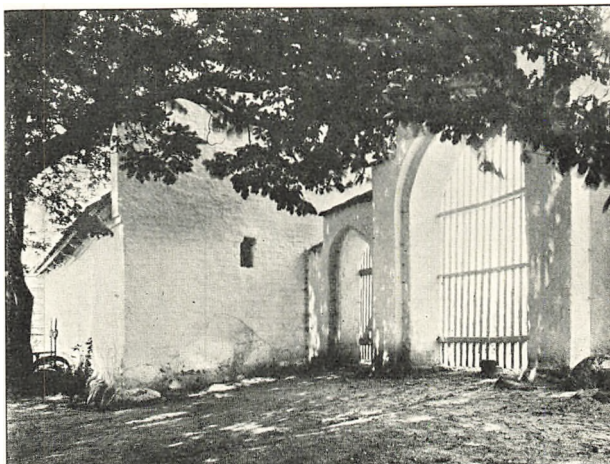
(o. 25—25,5 × 11,5—12 × 8,5 cm; fem Skifters Højde: 49—50 cm; glatte, svagt ryggede Fuger). Sokkel ses ikke, men den formstensmurede Gesims har over et Savskifte Karnisprofil, hvis nedre, rundede Led er rulskeftemuret. I hver Langmur har der været tre slanke Vinduer, af hvilke det midterste og det vestre Par er ret velbevarede, delvis som Ydernicher, 1,67 m høje og o. 3,70 m over Jorden, medens Murhøjden ialt er o. 6,25 m. Stenene i de rundbuede Binderstik er svagt riffelhugne, Indersmigene mørtelpudsede sammen med Væggene, der ialfald har staaet pudsdækkede før de gotiske Hvælvs Indbygning. Bevaret er ogsaa begge de ret høje Døre, hvis Rundbuer næsten tangerer det vestligste Vinduespars Underkant; Syddøren er endnu i Brug og stærkt overpudset.

Vestgavlen er forsvundet, idet der til den senromanske Kirke meget snart er føjet en *Vestforlængelse* (Fig. 4). Murværket, som paa Nordsiden endnu har

Bomhuller, svarer til det oprindelige Skib, hvis Savskifte ogsaa fortsættes under den nu forsvundne Gesims. Bevaret er to slanke, spidsbuede, smigede Vinduer med ydre Fals, 2,61 m høje, medens et tredje mod Vest nu er forsvundet sammen med den vestre Taggavl. Væggene har været pudsede som i det romanske Skib.

Sengotiske Ændringer og Tilføjelser, fra Tiden ved Aar 1500, af Munkesten i Munkeskifte. Vestforlængelsen er brugt som Underbygning for et *Taarn*. En svær, østre Taarnmur med spids Taarnbue er rejst helt af Grunden paa den ældste, romanske Vestgavls Plads, og mod de ungotiske Mure er bygget Forstærkningsvægge, af hvilke den nordre og søndre har Blændinger bag om de gamle Vinduer, medens

den vestre er formet som en fladt spidsende Vægbue om et udvidet Vestvindue, hvoraf kun Spejlets Spidsbue er bevaret. I Taarnhvælvet, der har Kvartstensribber, skærer Trappehuset sig ind, da dette mod sentmiddelalderlig Sædvane er bygget indenfor Ydermurene og har haft Dør fra Taarnrummets Indre. Denne Adgang til Vindeltrappen, som har rund Kridtstensspindel, er nu lukket

M. M. 1915

Fig. 3. Oster Egesborg. Kirkegaardsport og Kirkelade.

og erstattet af en raat brudt Yderdør. Mellemstokværket har fladbuet Vestglug, Klokkestokværket fladbuede Tvilling-Glamhuller under uregelmæssigt rundede Spejlbuer. Af Gavlene, der vender »forkert«, er kun den nordre bevaret i nogenlunde oprindelig Stand, med tretten Kamtakker og tre spidsbuede Højblændinger, af hvilke den midterste dog er ommuret sammen med hele Gavltoppen. Sydgavlen er helt ommuret i ny Tid. Det sengotiske Tagværk, af Krydsbaandstype, har Huljernes Stregnumre.

Skibets Hvælv har hverken Gjorbue mod Triumfvæggen eller mod Taarnmuren og maa derfor være samtidige med eller lidt yngre end den sidstnævnte. Deres Halvstensribber er forneden vandret afskaarne og mødes øverst i ganske smaa Topruder (brede Overribber). Tagværket er af Krydsbaandstype med hugne Stregnumre; paa et enkelt Spærfag, Nr. 8 fra Øst, forekommer der dog en afvigende Nummerering med smaa Huljernesgruber paa en Streg.

Koret er helt ombygget og udvidet til Skibets Bredde. Svarende til Hvæl-

vingsfagene har Murene Støttepiller, der ikke naar helt op til Gesimsen og det under denne løbende, skævtandede Savskifte. Af Vinduerne er kun Sydsidens østlige nogenlunde bevaret trods ydre Tilmuring; det er nu fladbuet i Spidsbuespejl, men har vistnok været tvillingdelt ligesom en i Hovedform og Maal tilsvarende vinduesagtig Blænding i Nordvæggen. I Væggen under Sydvinduet findes en lavtsiddende, fladbuet Spareblænding. De to Hvælv har Kvartstensribber, forneden afskaarne med Hulprofil, ligesom en lille Kragkonsol under den fladrunde Midtgjorbue (svære, uregelmæssigt murede Overribber). Sikkert ved samme Tid har man udvidet *Korbuen*, der nu er spids, med et rundet Kragbaand paa Nordvangen.

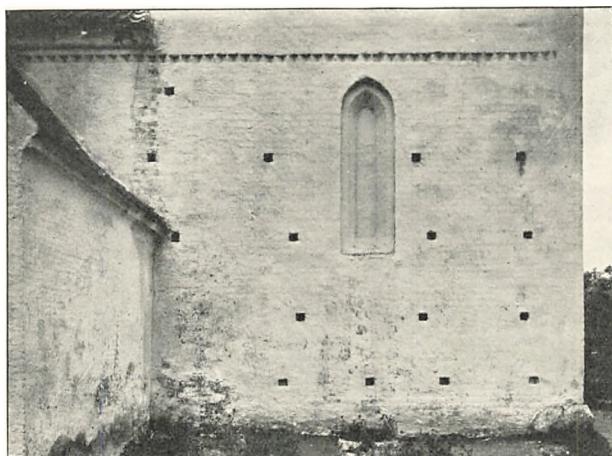

Fig. 4. Oster Egesborg. Vestforlængelsens Nordmur.

Ligesom den oprindelige Triumfgavl næsten helt er nedrevet ved Korets Ombygning, saaledes er den sengotiske Østgavl for Størstedelen forsvundet, da man, sikkert efter 1500, har rejst en *Korforlængelse*, hvis Mure ligeledes er af Munkesten i Munkeskifte. Af Vinduerne er et svagt spidsbuet Østvindue bevaret i tilmuret Stand. Under Gesimserne findes ikke blot Savskifte, men yderligere en Række

Smaablændinger, de fleste formede som Cirkelafsnit. Den femtentakkede Gavl har over en Saalbænkprofil yderst Trekantfelter og derimellem fire spidse Højblændinger, der omfatter Rundbueblændinger og Cirkler. Oprindelig har Blændingstallet vistnok været fem, idet Gavls Midtparti er revnet og ændret ved en Flikmuring. Det Indre, der overdækkes af et Krydshvælv med Halvstensribber (lette Overribber), er sat i Forbindelse med det ældre Kor ved en Spidsbue, hvis lodrette Vangekanter nu er svagt hulede. Samtidig med Korets Forlængelse er hele dets Tagværk fornyet i Dragerstolstype med Huljerns Stregnumre, der paa »Kongerne« har en sammensat Form af Kryds eller Stjerner.

Vaabenhuset er helt igennem sengotisk, omend det er bygget i to Afsnit. Til det ældre hører Syddøren, nu rundbuet i Spidsbuefelt, og de fladbuede Lysglugger. Det fladbuede Vindue over Døren, hvori der nu sidder Trækarm med Flaskebundsrunder fra 1700'erne, og de to Cirkelblændinger ved dets Sider hører sikkert til den senere Forhøjelse sammen med Flankemurenes

øvre Dele og den nitakkede Kamgavl, hvis rige Blændinger er af Præstø-Næstved Type; den spidsbuede Midtblænding har zigzagmuret Felt.

Sakristiet, der er tilbygget kort efter den sidste Korforlængelse, har Mure af Kridtkvadere med høj, skraakantet Sokkel og profileret Gesims, der synes at være senere fornyet sammen med den glatte, 1696 ommurede, Taggavl, hvori Kridtbælter veksler med smaa Mursten (Rgsk.). Nyere er ogsaa Rummets fladrundbuede brede Arkade mod Koret, og Tagværket.

Kirken staar hvidkalket og teglhængt, Taarntaget delvis med Munketagsten. 1714 blev Kirkens Blytag omstøbt (Rgsk.). De nuværende Vinduer er formede efter rundbuede Støbejernsstel. Det Indre er hvidkalket med rød-malede, hvidfugede Ribber.

KALKMALERIER

1906 blev der paa Kirkens Østvæg lige over Vinduet fundet, og atter overhvidtet, en »Kors-Roset«, malet med Højrodt og Graasort, og paa Ribberne i den østlige Hvælving en med Rosetten samtidig Udmaling: en smal graasort og rød Kantstreg og Prikker af samme Farver paa Undersiden af Ribberne. Rosetten lignede Dekorationerne i Stege fra o. 1500 (sml. S. 216)².

1744 malede Niels Lund »et smukt Gardin paa Muren omkring Altertavlen« (Rgsk.).

INVENTAR

Alterbordet er et ovalt Bord af Støbejern, fra o. 1825, med spinkle, lige Ben endende i Løvefødder, og med støbte og ciselerede Messing-Englehoveder og -Rosetter paa Sargen.

†*Alterklæde* af karmosin Kamelhaarsplyds med Sølvgallon, kronet kgl. Navn og 1726 i massivt Sølv (Rgsk.).³

Altertavlen er et Maleri: Kristus i Getsemane, sign. A. Dorph 1868, i samtidig Ramme. Den ældre Tavle var et *Maleri: Den yderste Dag, af Fru Lucie Ingemann. Nu i Vordingborg Museum.

**Helgenfigur*, S. Mikael og Dragen, 160 cm høj, skaaret o. 1250—1300. Nu i Nationalmuseet.

Altersølv. *Kalk*, 24,5 cm høj, fra 1563, med sekssidet Pyramide-Fod, hvis Fodkant-Sider er indadbuede, sekسدelt Knop med graverede Firblade paa Rudetoppene og Stavværk paa Fligene. Paa Foden er paanittet et lille, støbt Krucifiks og indgraveret: »Her Oluf Mazen 1563« (i Aarstallet et Bomærke), »Nils Tilezen Lavres Anrzen« (med to Bomærkeskjolde), »Egespge Kerkee«. Under Bunden er indridset en gammel Vægtbetegnelse med Romertal (29½ Lod) samt: »1813 C. Gliese«, det sidste formodentlig henvisende til Kummens Omdannelse.

Disk, af Næstved Prøvesølv 1701. Langs Randen er et graveret Skriftsted (1. Cor. 11. Cap.) 1701. Næstved Bymærke og Mestermærke: G H. 1701 fik Gievert Guldsmed i Næstved 13 Dlr. 1 Mk. 14 Sk. for at forny Kirkens Kalk og Disk, og i 1720 12 Dlr. 5 Mk. for at forgyldte Kalken (Rgsk.).

Oblatæske, glat, oval, med graveret Spejlmonogram A J B og Ao 1721. Stemplet med et sammenskrevet, kronet WB, vistnok Vordingborgs Bymærke, og Mestermærke: G F. Sølvæsken til Alterets Brød blev skænket 1721 af en gammel Enke i Skovhuse, Anna Børring (Rgsk.).

Alterstager af Messing, 47 cm høje, med Balusterskafter. Fra o. 1600—50.

Fig. 5. Oster Egesborg. Font.

M. M. 1000

Font af Granit (Fig. 5), senromansk.

Den opad tilspidsende, cylindriske Kumme, Tvm. 80 cm, der har lige tilspidsende Hals, bærer foroven en Tovsnooning; det indre er udmuret. Den lave Fod og Skafringen er hugget i eet Stykke.

Fad af nederlandsk Arbejde, 58 cm i Tvm., med en springende Hjort, mellem hvis Takker er drevet Aarstallet 1621 (sml. S. 856); paa dens Krop er graveret: KMP samt (næsten udslidt) VFV A K R. † *Tinfad*, anskaffet 1738 (Rgsk.). *Tinkande* fra o. 1850, uden Mærker.

Prædikestol (Fig. 6) fra 1594, vistnok af Bertel Snedker i Vordingborg. Af de seks Storfelter har de tre naivt, mureskagtigt Fladsnit, de tre andre Re-

lieffer: Rigsvaaben med Aarstallet og C 4, Kristi Opstandelse, og Kaas-Vaaben med N K, henvisende til Kansler Niels Kaas, Lensmand paa Lekkende, død 1594. Til Opgangssiden er føjet to glatte, oprindelige Fag; den samtidige Himmel har Trekantgavle. Stolen staar egemalet med gylden Fraktur paa sort, sign. Niels Lund Maler, hvorunder ældre Farver spores.

1744 blev Kirkens *Inventar malet* af Maler Niels Christensen Lund fra Slagelse. Den store Altertavle, som var meget sort og forfalden, blev malet overalt med fine og zirlige Farver, Ziraterne og Indskrifterne ganske ny opforyldt med ægte Guld; Prædikestolen med sin Trone, som ogsaa var meget forfalden i sin Maling, blev ganske af ny opmalet, zirforyldt og Indskrifterne med forgyldte Bogstaver; Skrifte- og Degnestolen renoveredes med ny Maling; Pulpiturets Panelværk, som var malet men meget skident, blev aftøet og ferniseret; Solskiven paa Vaabenusgavlen, hvis Zifre og Maling var afregnet,

blev ny opmalet; to Kollekttavler malet røde med gyldne Kanter, Daabsstenen renoveret og marmoreret.

Stoleværket er nyt. To Empirestole, af hvidmalet Bøg, staar i Sakristi og Herskabsstol. †*Dør* mellem Vaabenhush og Skib, nævnt 1877, med lignende Beslag som den gamle *Dør* i Ørslev Kirke (S. 929).

†*Lysekroner*, nævnt 1687 (Rgsk.), med 16 Arme, foræret af Hendrik Hein paa Skuderupgaard.

†*Sejerværk* i Kirken, »derhos en lille Klokke«, nævnt 1687, istandsat 1729 af Johan Diderik Galle, erstattet 1752 af et *Taarnur*, med 28—30 Timers Værk, fra Johan Galle i Næstved (Rgsk.)

Klokker. 1) Mellem Akanthusbladfriser: »Anno 1626 lod erlig (dvs. erlig) og velbyrdig Mand Palle Rosenkrans og Her Jacop Nielsen og Hans Jensen og Michel Hansen Kirke Verger til Ø Egesbore Kirke støve dene Kloke til same Kirke Felix Fuchs hat mich gosen«. Tvm. 105 cm.

2) Mellem Rokokobort og Akantusbladrække: »Me fecit M. C. Troschell Konigl. Hof Glocken Gieser in Copenhagen Soli Deo Gloria«. Midt paa Klokkelegemet

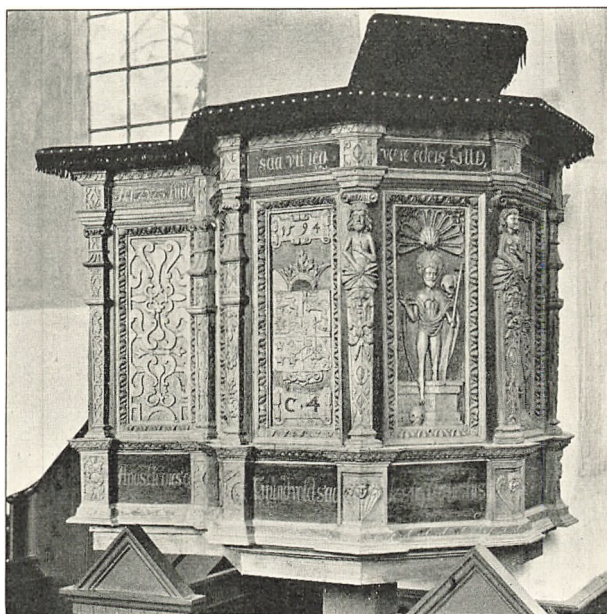

Fig. 6. Øster Egesborg. Prædikestol 1594. M. M. 1906

staar en syvlinjet Indskrift: »Aar 1768 da Kong Christian den Syvende fattede det kongelige Forsett at forbedre Bondestandens Vilkaar ved nye og nyttige Indretninger i Land-væsendet blev denne Klokke omstøbt ved da værende Oberskatte Directionens Forsorg Den sande Gud til Pries og Ære bør Christians store Verk i ævig Minde være«. Tvm. 94 cm.

Ifølge Kirkeregnskabet blev 28. Okt. 1690 oprettet Kontrakt med to Klokkestøbere fra København, Peter Judsen og Jacob Jeremiesen om Omstøbningen af Kirkens lille Klokke. Klokkestøberne hentedes fra København (i Vognleje gaves 7 Dlr. 2 Mark, »dette er uhørlig kostbart«) og Arbejdet stod paa i 7 Uger. 1691 betaltes der for at fylde »de Huller i Vaabenhuset, hvor den liden Klokke blev omstøbt«. 1758 nævnes, at den lille Klokke da havde Indskriften: »Me fecit Michael Carl Troschel Hafniæ 1757«, og midt paa Klokkelegemet: F 5.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Øverste Del af en trapezformet Ølandssten. Personalialia helt udslidt. Næstved Arbejde fra Slutningen af 1500'erne. Nu Trin i Vaabenshusets Yderdør.

2) Fra o. 1800, med slidt Indskrift over Jacob Olsen og Inger Jensdatter. Hvidgraa Kalksten, 182 × 109 cm, med Hjørneknopper, foroven »løbende Hund«, forneden Mæander. I Skibets Gulv.

Forsvundne Gravminder, nævnte i Præsteindberetningen 1758.

†*Epitafium* med Brystbillede af Mand og Kone, han holdende en Bog, hvorpaa et sammenskrevet Monogram P P H dvs. Peder Pedersen Hee, død som Provst 1681. Hang paa Væggen lige over †Gravsten Nr. 1.

†*Gravsten.* 1) Over to Guds Mænd: Peder Lauridsen, død 1649, i sit 55. Aar, Præst her i 18 Aar, og Efterfølgeren Peder Pedersen Hee, død 16□, samt deres Hustru Dorothea Sørensdatter, død 16□.

2) Over sal. Laurids Pedersen Børing, boende i Skovhuse, død 5. Sept. 1706, 74 Aar og 3 Maaneder (sml. Oblatæske).

3) Over sal. Matthias Sønderman, Sogneegn for Øster Egesborg, født 5. Marts 1689, død 13. April 1729.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—68 (RA), 1687—1768, 1728—76 (LA). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Th. Havning og M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

¹ S. R. D. VII, 7, 10. Kronens Skøder II, 633. ² Fundberetning af M. Mackeprang. ³ Efter Anskaffelsen 1717 af en ny Messeskjorte gjordes der følgende Regnskabsantegnelse: »Dersom man ej vidste, at Præsten i Øster Egesborg var af maadelig Statur, skulde man tænke, at hans Højde overgik andre Menneskers, siden til hans Messeskjorte berettes at være forbrugt 14¹/₄ Alen Lærred«.

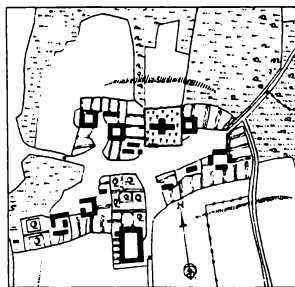

Fig. 7. Øster Egesborg 1786.

Fig. 1. Mern. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1028

MERN KIRKE

BAARSE HERRED

Mern nævnes i Hovedlisten 1231 i Kong Valdemars Jordebog og i Roskildebispens Jordebog o. 1370, da Tienden laa til Lekkendegaard. Kirken tilhørte 1755 Stamhuset Rosenlund (Fakse Sogn) og senere Høvdingsgaard. 1. Jan. 1912 overgik den til Selveje. De fire Sydkapeller siges (1755) at være bygget af fire Jomfruer og Søstre i de katolske Tider. Præsteindberetningen 1755 formodede, at Kirken havde været kaldt *Olai Kirke*, da en gammel hellig Kilde, som ligger i Marken straks udenfor Sønder Mern By og tæt ved Mern Mølle, hed S. Oles Kilde. Den søgtes ved S. Hansdagstider og der ofredes i en Blok ved Kilden¹.

Kirkebyen, nær Sognets Vestgrænse og fjernt fra Stranden, deles af en Bækkedal, ved hvis søndre Bred Kirken er rejst paa en Højning. 1755 siges, at Kirken ligger midt i to store, lige hos hinanden liggende Byer, Sønder Mern og Nørre Mern, og at Sognet deles i to Dele, Ovensognet, hørende til Sønder Mern, og Nedensognet, til Nørre Mern. Den tæt bevoksede Kirkegaard har langs en Del af Sydsiden en stærkt flikket, sengotisk Hegnsmur, overvejende af Kridtkvadere. Østmuren er forhøjet over høj, gammel Syld, og en rundbuet Dørportal ved Nordøsthjørnet er ombygget med smaa Mursten.

Bygningen, der som Kærne har en romansk Kirke med en Vestforlængelse,

er ved sengotiske Ombygninger saa stærkt omformet, at den nu synes toskibet, eller paa Grund af de to Nordkapeller, næsten treskibet. Det sengotiske Vesttaarn markerer dog den gamle Kirkes Længdeakse.

Af den romanske Murstenskirke staar nu kun Korets Østgavl samt Rester af Skibets Langmure. De ret store Munkesten (o. $28 \times 13 \times 9,5-10$ cm; fem Skifters Højde: 53—54 cm) er muret i Munkeskifte, Fugerne nu forvitrede. Korgavlen, hvis oprindelige Vindue er skjult af en sengotisk Støttepille, har over Sylden en Sokkel med et nedre, vistnok afrundet Led, derover en to Skifter høj Skraaflade og øverst en Rundstav. Soklen brydes af Hjørnelisener, der foroven nu er aftrappede. Oppe paa Loftet kan det ses, at Lisenerne har

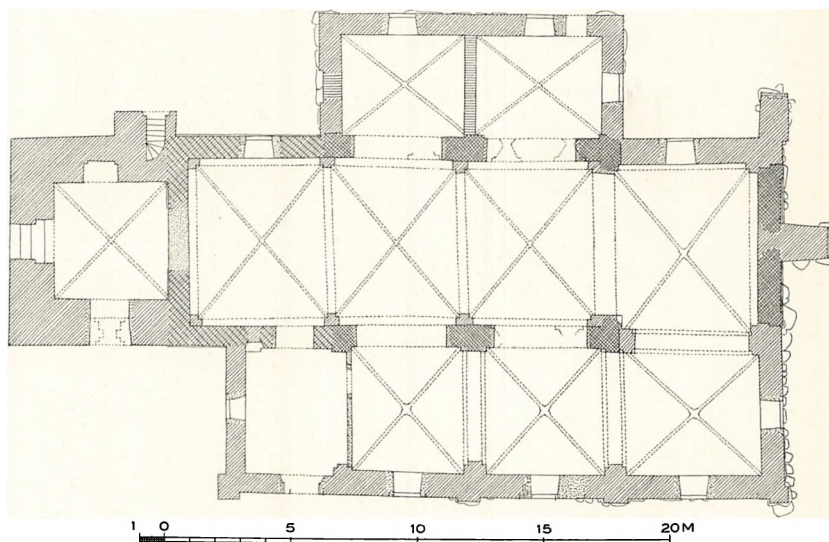

Fig. 2. Mern. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (A. Nystrom 1929).

bøjet om Hjørnerne, og at Nordmuren har haft en Profilgesims af samme Art som i Ø. Egesborg. Ogsaa Skibet, hvis Murhøjde er o. 6,00 m, har haft Lisener, tre paa hver Langside, som ses under og over de senere Udbygningers Hvælv. I det østlige Fag har der baade mod Nord og Syd været to Vinduer med murede Lysningskarme, falsede Inderkanter og tykt mørtelpudsede Inder-smige; Kantstenene er delvis svagt riffelhuggede. I det vestlige Fag har der til hver Side blot været et enkelt Vindue, idet de nu helt forsvundne Døre maa have været placerede nærmest ved Vesthjørnerne. Et Skifte over Vinduernes Rundbuer findes der paa Nordmuren Levninger af et Savskifte, som har løbet under den forsvundne Gesims. Væggene har været hvidkalkede. I Resterne af Korets Gavlvægge er der indhuggede Riller, 3—4 cm brede, 4—5 cm dybe, der slutter sig til de forsvundne Langmures Indervægge og tyder paa, at Rummet har haft tøndehvælvsagtigt Træloft.

Vestforlængelsen, der har medført Nedrivningen af Skibets gamle Vestgavl, er fulgt hurtig efter den ældre Bygnings Fuldendelse. Murtekniken er den samme, omend Munkestenene er en Smule mindre, og Stilformerne er senromanske. Sokkelen, der har afrundet Profil, synes paa Sydsiden at have været brudt af et Portalfremspring, som har indrammet den nu ganske ændrede Syddør, og hvoraf der kun er bevaret en Stump inde i den gotiske Tilbygning. Et derover siddende, nu som Niche kendeligt Vindue er rundbuet. Sydsiden har Bloktandgesims, hvis Bindere er afrundede paa Underkanten, Nordsiden derimod kun et Savskifte.

Bag Taarnet staar Vestgavlen bevaret i næsten fuld Højde, med et trekantet Topfelt muret i Zigzagsmønster, hvori der er blandet Kridtsten af Munkestensstørrelse (nu overkalket).

Sengotiske Ændringer og Tilbygninger. Muligvis er de sentmiddelalderlige Omdannelser begyndte med Indbygningen af det forlængede *Skibs tre Hvælv*, der har Kvartstensribber (ingen Overribber). Det er dog kun i ubetydelige Detailler, at disse Hvælv skiller sig fra Kirkens andre, og efter al Sandsynlighed har man i en og samme Byggeperiode,

o. 1510—20, gennemført hele den store Ombygning. Ved *Korets Udvidelse* til Skibets Bredde har man saa vidt muligt skaanet dets romanske Østmur (undtagen Taggavlen), men dækket dens Midtparti med en mægtig Støttestøtte, omkring hvis øvre Afsatser man har prydet den ellevetakkede Østgavl med Blændinger af Præstø-Type: to Cirkler mellem retvinklet afsluttede Piber (Fig. 3). Ved Nordhjørnet rejstes en mindre Støttestøtte, prydet af en lille, to-delt Spærstik-Blænding og foroven afsluttet med et Saddeltag (M. Mackeprang: Landsbykirker, Fig. 77). I det Indre forsvandt den romanske Triumfmur; Korhvælvet svarer til Skibets, men øverst ved Skæringen har Ribberne Halvstensbredde (smalle Overribber med Trinsten og Topfirkant).

Den søndre Udbygning, hvis Østmur er muret i eet med Korets Sydøst-

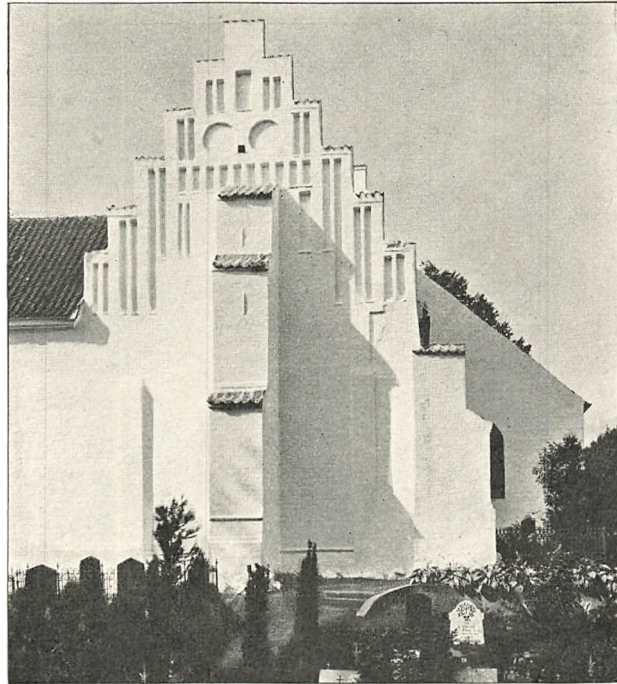

Fig. 3. Mern. Korets Østgavl.

V. II. 1028

hjørner, og i hvis Vestparti der maa være indgaaet Resterne af et ældre Vaabenhus med spinklere Mure, formedes, efter Præstø Klosterkirkes Forbillede, som en Række af fire Kapeller. Lisener, der minder om Kirkens romanske, markerer Hjørnerne og Kapelfagene, men mangler dog mellem de to vestre. Baade mod Øst, Vest og i alle de fire Sydfag har der været gotiske Vinduer, hvoraf flere Spidsbuer ses; i næstøstligste Fag har Vinduet været forskudt mod Øst af Hensyn til en Dør, hvis Buestik nu er ødelagt. Den nuværende, rundbuede Dør i Vestfaget synes helt moderne. Mellem Lisenernes øvre Ender løber en svagt udkragende Trappefrise, og derover hæver de fire Gavle sig, med Blændinger af samme Karakter som Korgavlens, men nu uden Kamtakker. I det Indre overdækkes de tre Fag af Hvælv ganske som Korets; de svære, paa begge Kanter falsede Gjordbuer svarer til den spidsbuede Arkade imellem Koret og Østkapellet, medens de to gennem Skibets romanske Sydmur brudte Arkader ikke er falsede. Det vestligste Fag, der nu har en 1905 opsat Træhvælving og Bindingsværksvæg, havde før Bræddeloft og har sikkert længe været afskilret til Vaabenhus.

Den nordre Udbygning, som kun er to Fag lang, er bæltmuret med Kridtkvadere og har i Vestmuren haft en fladbuget Dør i Spidsbuefelt; i Nordmuren findes over et af de nuværende Vinduer et spidsbuet Stik, hvis Top er afskaaret af den nyere Gesims, et Vidnesbyrd om, at den nordre Udbygning, som nu har Halvtag med nye Endegavle, har været højere, formodentlig udformet ligesom den søndre. Det Indre, der nu er delt af en nyere Kridtstensmur, har spidsbuede Arkader mod Skibet; Hvælvene, med Kvartstensribber (ingen Overribber), sidder lavere end Gjordbuen. 1755 var Nordkapellet delt i Sakristi og Materialrum.

Formodentlig samtidig med den store Ombygning har man aabnet store, *fladbuede Vinduer*, et i Korets, og et i den romanske Vestforlængelses Nordmur, et tredie i Vestforlængelsens Vestgavl.

Taarnet med dets Trappehus maa derfor være lidt yngre end de andre Ombygninger, maaske først fuldført efter Reformationen. Sikker af Hensyn til det nysnævnte Vindue er den spidse Taarnbue ganske lille og lav. Taarnrummet, nu Ligkapel, har i de tre andre Vægge smalle, spidsede Spareblændinger, af hvilke den søndre, som forinden er brudt af en moderne Dør, omfatter et lille, fladbuget Vindue i spidsbuet, falset Yderfelt. Et tilsvarende Vestvindue er ændret og udvidet o. 1800. Taarnhvælvets Kvartstensribber er forinden vandret afskaarne. Mellemstokværket synes oprindeligt at have manglet Glugger. Klokkestokværket har to Sæt Tvilling-Glamhuller med fladbuede Aabninger; det nedre Sæt, der sidder lavere end Skibets Tagryg og derfor mangler mod Øst, indrammes af et Spidsbuefelt med Cirkelglug i Spejlet; i det øvre Sæt, der mangler mod Vest, er alle Stik fladbuede. Gavlene er glatte

med Undtagelse af en noget irregulær Korsblending i Østgavlen og har nu kun tre Kamtakker, siddende nærmest Toppen. Taarnets Tagværk er Kirkens eneste gamle, af sengotisk Krydsbaandstype.

Kirken staar hvidkalket og teglhængt. I alle aabne Vinduer er der spidsbuede Støbejernsstel, i Hovedrummet med kulørte Glas fra 1922. Ribberne er malede røde med hvide Fugestreger 1905 og Buerne dekorerede af en lokal Maler 1921—25 (Kaldsbog).

Nogle ungotiske, glaserede **Gulfliser*, to hele med Relief af heraldisk kronet Løve, beslægtet med Typer fra Ringsted², og Brudstykker med gotisk Rankeværk, findes nu i Nationalmuseet.

INVENTAR

Allertavlen, paa nyt Træbord, er et stort Maleri, Nadverens Indstiftelse, usigneret, af J. L. Lund 1858, skænket af Enkedronning Caroline Amalie. Samtidig Ramme³.

Den gamle *Allertavle* (Fig. 4), nu paa Skibets Vestvæg, sikkert af »Barse Herreds Snedker« er beslægtet med Allerslev-Tavlen, baade det

Fig. 4. Mern. Tidligere Allertavle.

M. M. 1915

seksdelte Storstykke med Hermerne, i hvis Skafter der er skaaret Bomærker med Monogrammer IA og NH, og Vaabenskjøldene i Topstykket. Begge Postamentfremspringenes Relieffer forestiller Kristi Opstandelse. De bevarede Vingers Ornamentik minder om Kallehave-Tavlens, men har ikke dennes figurlige Snitværk. Under de nymalede Fraktur-Skriftsteder ses tilsvarende ældre, men næppe oprindelige. Den brogede Overmaling er fra 1922, da Postamentets Snitværk blev fremdraget bag dækkende Fyrreplader.

**Figurer* fra katolske Allertavler, nu i Vordingborg Museum. *Maria*, nu 73 cm høj, siddende, med det paaklædte Kristusbarn paa venstre Knæ, ungotisk Snitværk fra 1200'erne, stærkt ødelagt; begge Hoveder er forsvundne.

Biskop, 113 cm høj, siddende, velsignende, nu uden Hænder, men iøvrigt ret velbevaret, fra 1300'erne; Hagelen, som falder i kraftige Folder, har opstaaende Halskrave.

I Kirken er paa en ny Trætavle opsat et lille, kun 10 cm højt *Kristushoved* fra 1400'erne, i Trekvartprofil, med tovsnoet Tornekroner, lukkede Øjne og udetallieret Haar, sikkert fra en Altertavle eller et lille Krucifiks. En paa

Fig. 5. Mern. Prædikestol 1596.

M. M. 1915

en Sølvplade graveret Indskrift oplyser, at det er fundet paa Kirkens Hvælvinger.

Altersølv. Kalk, af kbh. Prøvesølv 1727, 22 cm høj, med ottekantet, baroktprofileret Fod, rund Fodplade, rund Knop med Midtkant og ottedelt Bladværk, smaa profilerede Skaftled, Kume med paalagte og graverede Bægerblade; under Foden graveret Skriveskrift: »Mehrn Kirchis Kalch Ao 1727 Wog 54 Lod med Tallerkenen«; Mestermærke for Jens Christensen 1722 (Olrik 228). 1772 siges, at »den forrige smeltede bort i Præstegaardens Brand«. *Disk* med samme Mærker. *Oblatæske* af Sølv, fra o. 1700, med kantkruset Fod- og Laagplade; paa Laaget en drevet Akantusroset, langs

Kanten en drevet Pærestav; prikket Indskrift: »Sl. Hr. Provst Laurs Terpger gievet denne til Mehren Kircke Anno 1772«. Under Bunden er graveret: »E. Galten«; Mestermærke for Morten Stilcke, død 1710 (Olrik 360).

Sygekalk af kbh. Prøvesølv 1842, af romansk Form, 10 cm høj, skænket af »P. Hagen, Ejer af Høvdingsgaard«; Mestermærke: Schrøder.

Alterstager af Messingblik, 56 cm høje, vistnok fra 1858.

Alterskranke af Støbejern i Sen-Empire o. 1845.

†*Alterklæde*, †*Korkaabe* og †*Tæppe* til Prædikestolen af sort Fløjl med Søvgalloner blev givet 1766 af Kirkeejeren Holger Rosenkrantz til Rosenlund.

†*Korbuekrucifiks*. Som eneste Rest af en forsvundet Krucifiksgruppe opbevares paa Vordingborg Museum en **Johannesfigur* med Bog i højre Haand, nu 116 cm høj, men uden Hoved, sikkert fra 1300'erne; Kjortelen har kraftige, skraa Folder.

Font af Granit, romansk, staaende i det vestligste af Nordkapperne⁴. Den cylinderformede Kumme, Tvm. 70,5 cm (intet Afløb), Skaft og Skaftkring er hugget i eet, men nu forvansket og afglattet ved Ophugning 1905. Ny Fod.

Vievandskar af Granit, uregelmæssig tilhugget med Tilløb til Kummeform; Tvm. 77 cm, største Højde 50 cm; Fordybning 15 cm. I sin Tid fjernet fra Materialrummet, men bevaret og genfundet i Skolelærerens Have. Nu opstillet udenfor Kirken.

Fad af Messing fra 1901. *Tinkande*, stemplet: Hans Høy.

Prædikestol (Fig. 5), i Højrenaisance fra 1596, af lignende Opbygning som Sværdborg-Stolens oprindelige Dele (S. 829) og vistnok af Bertel Snedker i Vordingborg. Storfelternes seks Relieffer, af hvilke de første fire er anbragte i Muslingskal-Nicher, forestiller: Indtoget i Jerusalem, Opstandelsen, Jonas (klædt i Tidsdragt) udspyes af Havuhyret, Bedende Mand i lang Kjortel, samt Vordingborg-

Fig. 6. Mern. Dor 1637.

M. M. 1915

Lensmanden Henrik Lykkes og Fru Karen Banners Vaaben og Navnetræk. Paa Bueslaget over Lykke-Vaabenet er indskaaret 1596. Nædhæng, Underbaldakin og Opgang er ny, medens Himmelen, med sine vinkelbøjede, bladsmykkede Krumknægte, er den oprindelige. Stolens Fyldinger er rensede 1901, Rammeverkets Egetræsaadring og Skriftstedet i Frisen opmalet 1922. I Prædikestolsopgangen staar et Vers til Minde om Kirkens Udsmykning 1922.

Stoleværket er omdannet 1905, da Dørene aftoges og anbragtes som Panelværk i Koret. Dørene, med fladsnitskaarne, konturtungede Arkader, og Nordsidens Gavle, med ionisk Pilaster, stammer fra o. 1630. Sydsidens Stader, der har toskansk Pilaster, og Indgangspanelerne, der har rundbuede Profil-

arkader med Hjørnerosetter, er noget ældre, fra o. 1600. †*Pulpiturer*, for Præsten og for Tiendeejeren, blev fjernet 1906. *Orgel* »Menigheden satte mig 1915«.

Dør (Fig. 6) for Vaabehuset, fra 1637, med Jernbeslag, Kantskinner, Tværskinne og to tregrenede Gangjern med Spiralslyng, hvorimellem »Anno 1637« og enkelte Dyr, øverst en Løve og en Drage, længere nede en Slange. Nøgleskiltet har Drageform og Haandtagets opstaaende Stang forestiller Kobberslangen i Ørkenen. Det sidstnævnte Motiv har udpræget Renaissancekarakter, medens de andre Beslag maaske er kopierede efter en ældre, sandsynligvis senromansk Kirkedør (Hetsch: Industrielle Tegninger 1880; Ældre nord. Arch. 2. S. 2. R. 11).

†*Sejerværk* blev flyet 1669 (Rgsk.).

Klokker. 1) Fra o. 1350. Gotiske Majuskler: »Ave Maria gracia plena« og derunder Klokkestøberens Olaus Henrici Kegges Segl (Uldall 60—62). Tvm. o. 90 cm.

2) Mellem to Korsblomstfriser med Grenfyld: »Hartwich Qvellichmeier gos mich Anno 1617«. Tvm. 85,5 cm.

Paa Klokkestolen er indskaaret: H R K 1753.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) Hr. Niels Hansen, Sognepræst, død i Meren 20. Febr. 1612, og hans tre Hustruer: Anne Søfrensdatter, død 12. Febr. 1580, Margrete Tomisdatter, død 15. Aug. 1596, Sare Bendtzdatter, død 24. Febr. 1612, desligeste hans 8 Børn. Fordybede Versaler. I Hjørnerne fordybede Liljeornamenter, forneden et hjerteformet Skjold med N H. Rød Kalksten, 191 × 108 cm, i Skibets Østfag, 1755: »lige for Alterfoden«.

2) 1747. Lars Terpger, Sognepræst for Mehrn i <52> Aar, Provst over Baarse Herred i <36> Aar, født i Ribe 28. Febr. 1684, død i <Mehn> <22. Marts 1772> og Hustru Anna Schutz, født i Hiembæk Præstegaard 13. April 1698, død i Mehrn Præstegaard 1. Aug. 1746, i et Ægteskab af 25 Aar Moder til 8 Børn, hvoraf de 3 ældste var døde før hun, men de 5 yngste Døtre overlevede hende. Fordybede Versaler. Langs Randen karvesnitlignende Forsiringer, heri »Anno 1747«, da Stenen blev hugget. Landligt Arbejde. Rødgraa Kalksten, 115 × 66 cm, i Sideskibets Østvæg, 1755: »indsat i Muren lige over Fonten«, 1772: »ved Altersiden i Væggen«.

I Præsteindberetningen 1755 siger Lars Terpger: »Neden for denne Sten har jeg selv ladet bekoste en aaben muret Begravelse til min afdøde Kones og egen Kiste«. Paa Ligkisten var der (1772) en latinsk Gravskrift.

I Taarnrummet staar bag en moderne Mur en Kiste fra o. 1800 med Blyplade: »L. T. Hagens 1. Kone Datter af Godsejer Peter Johansen til Petersgaard.«

1755 siges nogle af Præsterne at være begravet i Sakristiet.

Vest for Taarnet er et Gravsted med Støbejerns Gravtetter og Støbejerns Kors over Proprietær til Høvdingsgaard Lars Terpager Hagen, født 2. Feb. 1756, død 13. Maj 1833.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72 (RA). — Kaldsbog, begyndt 1862 (ved Embedet). — Præstendberetninger 1755 (NM), 1758 (LA), 1772 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, Th. Havning og M. Mackeprang 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1928.

Hans Hansen: Mern Kirke. Hist. Aarb for Præstø Amt. 1922, 28—42.

¹ Aug. F. Schmidt: Helligkilder Nr. 612. ² Sml. Ældre nord. Arch. III, 1, 4. ³ C. Reitzel: Fortegnelse over danske Kunstneres Arbejder. Kbh. 1883, S. 399. ⁴ Trap, 1. Udg. 1860, I, 475 siger, at Fonten da stod »paa sin rette oprindelige Plads ved Indgangen«.

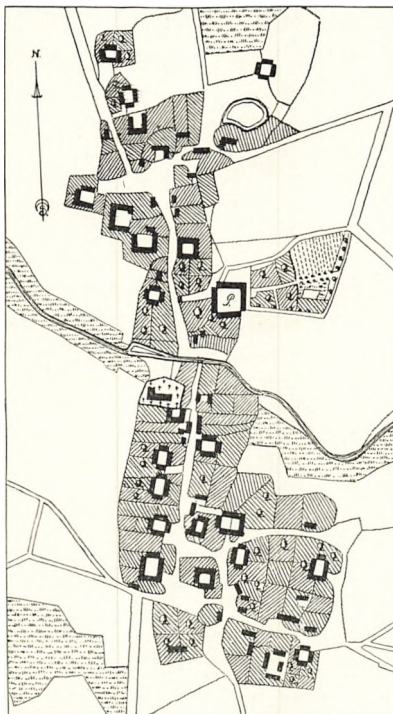

Fig. 7. Mern 1786.

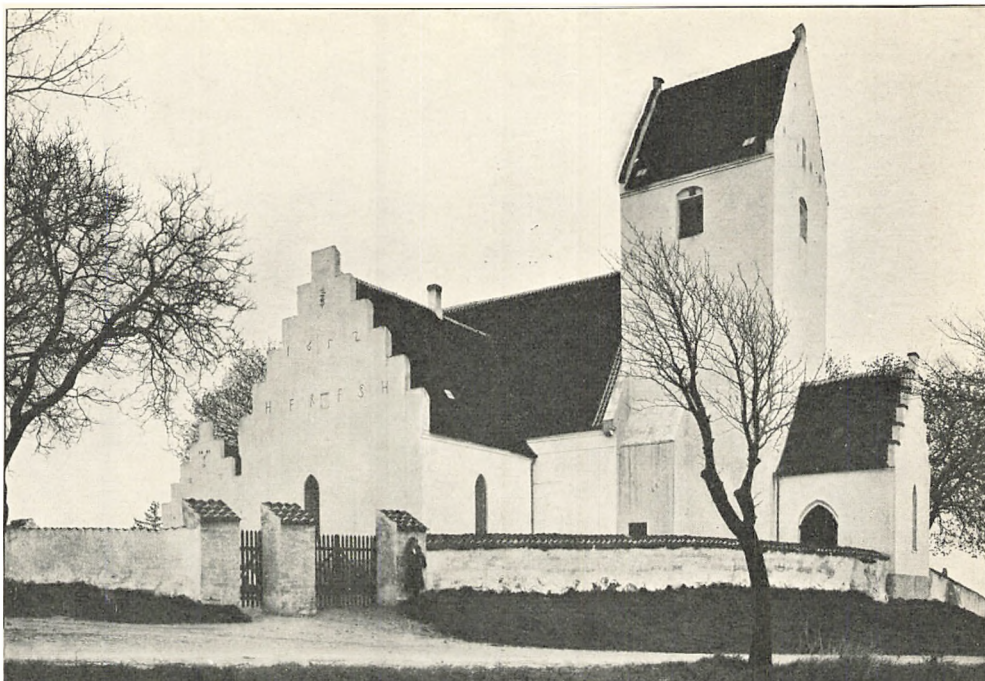

Fig. 1. Kallehave. Ydre, set fra Nordvest.

V. II. 1931

KALLEHAVE KIRKE

BAARSE HERRED

Kallehave nævnes i Valdemars Jordebog som Scanynghavn og endnu i Roskilde-bispens Jordebog o. 1370 baade som Skaningæhafn og Kaluehawæ. »Skaaningernes Havn« har sikkert paa Kirkens Opførelsestid i nogen Grad haft Karakter af en Købstad, og Stedet var Sæde for et Hellig Eriks Gilde. Kirken var 1721—74 henlagt under Rytterdistriktet og kom ved dettes Bort salg til Petersgaard. Gaardens Ejer besad $\frac{1}{3}$ af Kirken, Sognets Selvejrbønder Resten. 1. Jan. 1913 overgik Kirken til Selveje¹.

Et Par Hundrede Skridt nordøst for Kirken fandtes en nu bortdrænet Helligkilde, »Kirkekilde«, ved hvilken der saa sent som 1876 stod en Pengeblok².

Kirken ligger sydøstligt i det vidtstrakte, skovrige Sogn tæt ved Ulvsunds Kyst og noget øst for Landsbyen, »paa vild Mark paa en Banke nær ved Stranden, hvor intet Hus er ved« (Kaldsbogen, 1738). Til Byggetomt har man valgt en mindre Forhøjning paa Bakkefaldet ned mod Ulvsund med vid Udsigt over Farvandet. Kirkegaarden, hvis Jordsmon fra Bygningen har svagt Fald til alle Sider, ogsaa mod Nord, hegnes i Syd, Vest og Nord af en sent-middelalderlig Mur af Munkesten og Kridtkvadre, nu delvis cementpudset. Mod Vest staar Muren paa Kirkebakkens øvre Kant ganske tæt ved Taarnet.

Bygningen har Kor og Skib fra senromansk Tid, Taarn fra gotisk Tid, en

Korsarm paa Skibets Nordside fra 1652, og to moderne Udbygninger: paa Korets Nordside et Sakristi og paa Taarnets Vestside et Vaabenhus, der er bygget ud i Kirkegaardsmuren.

Den senromanske *Murstenskirke*, fra o. 1225—50, er anelig og velbevaret. Munkestenene (27,5—28 × 12—13 × 8—9 cm) er murede i Munkeskifte (fem Skifters Højde: 55 cm), delvis med overtallige Løbere, 3—4 i Rad; Fugerne er svagt ryggede eller glattede. Murene har Sokkel med afrundet Profil, paa Koret o. 120 cm høj over Syldstenene. Koret har haft ialt syv romanske Vinduer, tre mod Øst og to i hver af Flankemurene. De tre Østvinduer, der nu fremtræder enten som ydre eller indre Blændinger, danner tilsammen en sen-

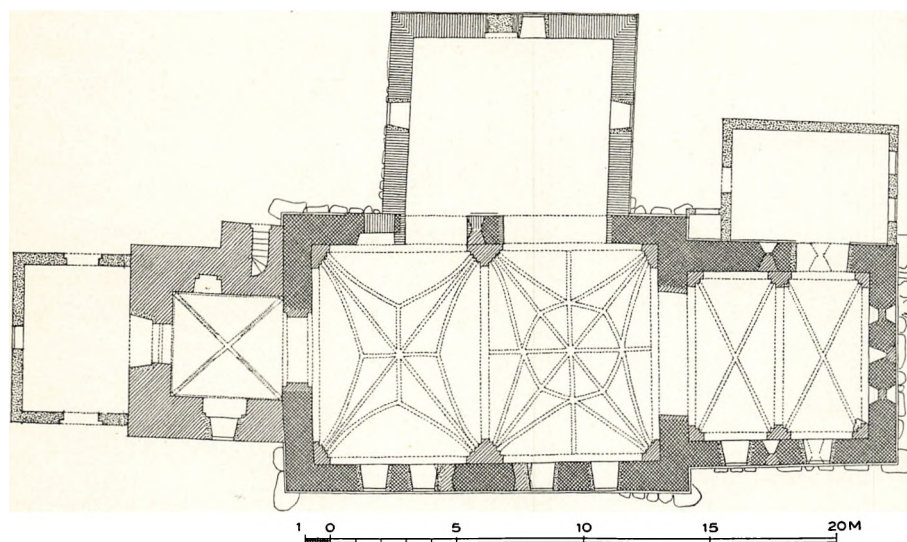

Fig. 2. Kallehave. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1915 (A. Nystrom 1929).

romansk Vinduesgruppe, omend Midtvinduet kun adskiller sig fra de andre ved at være et Skifte højere og have et Prydstik af krumbrændte Sten (Fig. 4). Af Flankemurenes Vinduer, der alle har Prydstik, er de nordre, bag Sakristiets Tag, de bedst bevarede; her ses den murede Lysningskant, der i det nordøstre har Bue af Kridtsten, og Rester af Mørtelpuds paa Smigen. Paa Korets Nordmur (Fig. 3) er ogsaa bevaret den romanske Gesims, en kun 2,5 cm udkragende Buefrise af krumme Sten paa Binderkonsoller med Kvartrundstav; Buefelterne har staaet mørtelpudsede. Den østre Taggavl, der endnu i 1870'erne viste sine talrige Bomhuller, er glat forneden, men den øverste Spids krager ud med et afrundet Binderskifte og har derover et Savskifte og et zigzagmuret Felt. Gavlens indrammende Kantprofil er forsvundet. Skibet, hvis Murhøjde er o. 6,00 m, har sikkert i hver Langside haft tre Vinduer, der ikke har siddet lige overfor hinanden; to af de søndre spores over Hvælvene,

det ene senere udvidet i Lysningen; af Nordvinduerne har de senere gennembrudte Arkader kun levnet et enkelt. Den tilmurede Norddør, hvis rundbuede Inderparti ses som Vægniche, har siddet i et paa Overkanten skraafaset Portalfremspring, medens den nu helt udviskede Syddør synes at have manglet Portalramme. Nordmurens udækkede Vestparti har bevaret en meget svagt, kun et Par cm udkragende Bloktandgesims, og en lignende endnu svagere findes under den vestre Taggavl, hvis øverste Del er zigzagmuret som Korgavlen, men uden dennes Udkrægning. Gavlen har helt op i Toppen bevaret sin Tagkontur, der er rulskeftemuret med indadvendt afrundet Profil og indfatter Feltet som en Ramme. Skibets Vægge, hvis Fuger er pænt glattede og svagt ryggede, har været hvidkalkede en enkelt Gang, inden den unggotiske Kalkmalerimørtel er blevet paaført (se Kalkmalerier).

Sengotiske Ændringer og Tilføjelser, af Munkesten i Munkeskifte. Henimod

M. M. 1910

Fig. 3. Kallehave. Korets Nordvindue og Gesims.

1500 er Kirken blevet *overhælv*et. Koret fik to smalle Hælvfag med Halvstensribber (brede, uregelmæssigt murede Overribber og Forstærkningsklodser ind mod Væggene), Skibet to Stjernehvælv, af hvilke det østre endda har en helt gennemført Ottedeling og et Sæt Tværribber som Edderkopspind. Vægpillerne har karnisprofilerede Kragbaand, to Skifter høje,

Ribberne Halvstensbredde (ingen Overribber). Samtidig med Korets Hælvslagning er Korbuen udvidet og gjort spids, og til samme Byggeperiode hører vistnok ogsaa Korgavlens Forhøjelse med elleve Kamtakker, af hvilke de øverste har tre Smaablændinger med Trappestik. Skibet, hvis Østgavl har Kamme med en enkelt Toptinde, har sengotisk eller lidt yngre, ret svært Tagværk af Krydsbaandstype.

Taarnet er rejst i to forskellige Byggeperioder; dets nedre Del er af gulladne, lange og brede Munkesten, dets øvre af almindelige røde, som det ses i Mellemstokværkets Vægge. Den spidse Taarnbue, hvis Vederlagsskifte er afrundet udkragende, har Fals paa begge Kanter; af Taarnrummets Spareblændinger er den nordre fladbuget, de to andre spidsbuede. Taarnhælvvet hviler paa Hjørnekonsoller, af hvilke de to østre er ganske rigt profilerede, de to vestre formede som skægløse Menneskehoveder, det ene kvindeligt; Kappernes Vægkanter markeres af smaa Rundstave, Halvstensribberne er skraakantprofilerede undtagen ved de øvre og nedre Ender (ingen Overribber). Trappehusets Vindeltrappe har skarpkantet Spindel. I hver af det høje Mellemstok-

værks Vægge findes to fladbuede Spareblændinger; umiddelbart over det nedre og ældre Murværk har der ligget et Bjælkelag, vistnok en midlertidig Af-dækning. Klokkestokværket har fladbuede, tvillingdelte Glamhuller, hvorunder der findes Bombjælkehuller. Taarngavlne er glatte; Kammene krones af en Toptak; Tagværket svarer til Skibets. Over Taarnhvælvet ligger en svær, middelalderlig Bjælke, maaske af en Klokketabel; den er o. 425 cm lang, men ikke fuldstændig bevaret, idet eet af de tre gennemløbende Taphuller er brudt; paa de to andre Sider er der Indsnit til forsvundne Skraabaand.

Et *Vaabenhus* ved Skibets Sydside er forsvundet, ligesom et ældre Sakristi ved Korets Nordside, hvoraf Taglinier ses (Fig. 3).

Yngre Tilbygninger. Den nordre Korsarm, kaldet »Soldaterkirken«, hvis Murværk er helt pudsdækket, har næsten ikke bevaret oprindelige Enkeltheder. En Norddør er tilmuret. Gesimsen har Kvartrundstav. Paa den glatte, ellevetakkede Gavl læses i Jernankre: 1652, kongekronet F3 og HFRFSH, henvisende til Lensmanden paa Vordingborg, Hr. Frederik Reedtz, og Fru Sofie Høg. Rummet, hvis Bjælkeloft nu er gipset, har mod Skibet to meget uregelmæssigt formede Arkader.

Sakristiet, af smaa gule Sten, med Jernanker-Aarstallet 1881 paa Gavlen, er helt ombygget 1863, samtidig med, at Taarnet fik Vestdør, foran hvilken der tilføjedes et *Vaabenhus*, som paa Grund af Kirkebakkens Form har Indgange i Nord og Syd.

Kirken staar nu hvidkalket og for en stor Del (hele Soklen, Sydsiden, Vestpartiet og nordre Korsarm) tykt overpudset. Taget er teglhængt. Paa Taarnets nordre Tagskraaning og paa Gavlkammene ligger Munketegl. De aabne Vinduer er afpassede efter spidsbuede Støbejernsstel. Det Indre er glatpudset med moderne malede Dekorationer.

Fig. 4. Kallehave. Korets Ostgavl.

V. H. 1031

KALKMALERIER

Før Hvælvenes Indbygning prydedes Væggene med tidliggotiske Kalkmalerier, fra 1300'erne, nu kun synlige paa Overvæggene. Den tynde, ret grove, hvidkalkede Maleripuds er opad afgrænset efter en bestemt Linje, der viser, at det forsvundne Bjælkeloft havde bræddeklædt Underside. Triumfvæggens nordre Del er den bedst bevarede. Fem slanke Figurer med Glorier (Ansigternes Enkeltheder forsvundne) staar i Arkader med Trekløverbuer, hvilende

Fig. 5. Kallehave. Enkelthed af Altertavle.

Altertavle (Fig. 5), af seksdelt Højrenaissance-Type, et velbevaret Arbejde af »Baarse Herreds Snedker«. I Postamentfremspringenes Smaanicher er skaaret Syndefaldet og Kristus med Sejrsfanen; udenfor Storsøjlerne findes paa hver Side tre smaa Felter med Relieffigurer, mod Nord fra oven: knælende vinget Engel med Kalk, knælende Kristus med Korsglorie, staaende vinget Engel, nu uden Attribut, mod Syd Paulus, Peter og en Apostel uden Attribut. I Storvingerne, som ender i et stort »skælet« Fuglehoved og i en Klo med paabundet Profilmasker, ses mod Nord en Pelikan med to Unger, mod Syd en nøgen vinget Kvinde staaende i Skyer med Pokal i den ene, Slange i den anden Haand. I nedre Midtfelt er paasat et lille Renaissancekrucifiks. Topstykkets to Felter er glatte. Bortset fra de naive Figurer minder Vingernes Snitværk om Mern-, de sammenkrøbne Mandslinge ved Postamentet om Allerslev-Tavlen. Paa

paa Søjler med simple Bjælkekapitæler og Skafter, som af en Bølgelinje deles i en sort og rød Side. Buerne krones af en hjerteformet Ramme med Bladfyld, delvis gotisk naturalistisk, og over Søjlerne staar der Smaaspir. Ogsaa paa Triumfvæggens søndre Del spores fem Figurer, og een tilsvarende findes østligst paa Nordvæggen, som dog ellers har haft en anden Inddeling, øverst under Loftet en gul Bortstreg og derunder stærkt ødelagte Rester af Figurscener. Farverne er gult, brunrødt, dekomponeret Mønje (nu sort) og grønt³.

INVENTAR

Alterbord af Munkesten, muret opad Korets Østvæg; den murede Plade har rundet Underkant.

Storsøjlnernes Postamenter skimtes under Overmalingen: »Renoveret 1743«. Nyere Egetræsmaling, sorte Felter med Guldfraktur, hvorunder der ses ældre, sikkert de bibelske Sprog, der var sat af Præsten Busch. (1755-Indberetn.).

Altarsølv. Kalk, af kbh. Prøvesølv 174[1], 25 cm høj, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, rund, stavriflet, tværdelt Knop og høj udladende Kumme hvilende i et lille Hylster af kransstillede Bægerblade. Paa Kummen er graveret F 5's kronede Spejlmonogram, paa Foden: »Anno. Kallehauge Kirke. 1747«; udslidt Mestermærke. *Disk af Sølv*, med graveret C 6's kronede Spejlmonogram, Indvielseskors, og to ens Mestermærker for Nicolai Junge 1733 (Olrik 382). *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1716, rund, 9,7—10 cm i Tvm.; paa Laaget graveret: »Rasmus Rasmussen Ao 1716«; ifølge Præsteindberetningen 1772 var han Kirkeværge. Mestermærke: W R 1715. †*Sølvkande* skænket 1682 af Steen Schinkel, renoveret 1698. Nævnt 1772.

Alterstager, 51,5—52,5 cm høje, fra o. 1600, balusterprofilerede, og hvilende paa tre, støbte og ciselerede, liggende Løver.

†*Alertøj*, Messehagel af rødt Fløj med Sølvgalloner 1737. Nævnt 1772.

**Røgelsekar*, indsendt 1810 til Oldsagskommissionen; nu i Nationalmuseet.

Korbuekrucifiks, nu paa Sydveggen i Skibets Vestfag. Den sengotiske Figur, o. 145 cm høj, hænger i Bue ud fra Korstræet; den har halvlukkede Øjne,

Tornekrone med Tværbaand, stærkt markeret nedre Brystkassekant (Ribbensknuder), ret stort, stramt Lændeklæde, bøjede Knæ, store uformelige Fødder. Korstræet, der har bevaret sine oprindelige Evangelisttegn, ligner Snesere (S. 857) og er ligesom dette ældre end Figuren. Under Løven paa nedre Korsarm er der en Top af en gotisk Ornamentgavl, sikkert en Rest af et forsvundet Relieffelt. Træet er nu egetræsaadret.

Font af gullandsk Kalksten (Fig. 6), 87 cm i Tvm. med 16 halvrunde Blade paa Kummen, hulet Led ved Overkanten, Skaftning (i eet med Kummen), spidscyldrisk Skaft. Foden er delvis skjult i Gulvet.

Fad af sydtysk Arbejde, 54 cm i Tvm., med habsburgsk Rigsvaaben i udslidt Minuskelring; paa Kanten graveret Versalindskrift: »Dette Becken hafver Birgitte S. H. Jacob Andersen gifvit til Kallehave Kirche Funnt 1631« (sml. †Epitafium).

Fig. 6. Kallehave. Font.

V. H. 1928

* *Vievandskar* af Granit, fundet ved Gravning i Kirken 1908, nu i Nationalmuseet. Den firkantede Kumme efterligner en skaansk Font af Munkarp-Type (sml. Vejlø, S. 766).

Prædikestol i Brusksbarok, fra o. 1650, af Type som Elmelunde, Mønbo Hrd., et Arbejde af en Efterligner af Jørgen Ringnis i Nykøbing F. I de store Muslingskalnicher staar Figurer af Evangelisterne, i de mindre Hjørnenicher deres Tegn. Stolen hviler paa en Mosesfigur. I det samtidige Opgangspanels to Felter er reliefskaarne Figurer, Paulus og Petrus. Den samtidige Himmel har udsavede

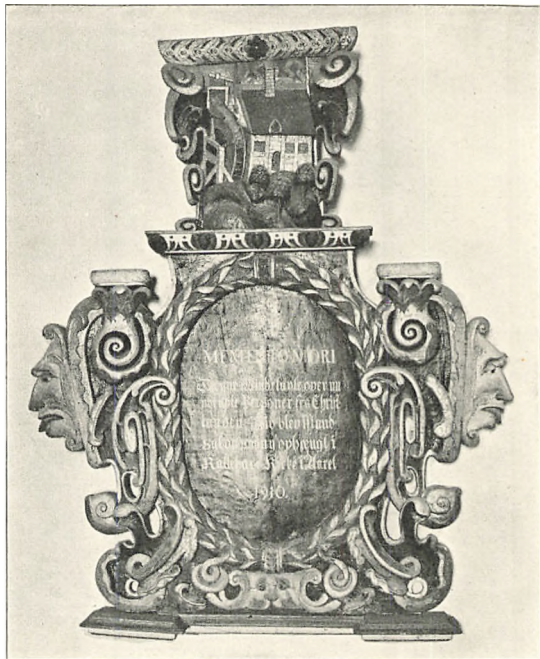

Fig. 7. Kallehave. Epitaf.

V. II. 1028

Ornamenter, hvoraf dog kun et af Topstykkerne er bevaret, og som Topfigur Kristus med Verdenskuglen. Egetræsmaling med broncerede Figurer. Paa Postamentets udbuede Indskriftfelter skimtes ældre Bogstaver under de nuværende.

Stolestaderne er fornyede og omformede 1908 efter Tegning af Bygmester Christensen, Stege. Forinden var det gamle Stoleværk, af Fyr, dog stærkt blandet og fornyet. En Del Endepaneler havde Bueslagfelter og i Frisefelterne Fladsnitornamentik, sikkert af samme Haand som Altertavlens Snitværk og fra samme Tid, o. 1600. Gavle og Døre var fra o. 1630—40; Gavlene, hvis Topstykker var

forsvundne, havde ioniske skællagte Bossepilastre, Dørene kvaderdelte Arkader af lignende Type som i Rislev (S. 646). Samtidig hermed var *Præstestolen*, et Stade i Nordrækken lige overfor Prædikestolen, med ophøjet paa lagt, brusksbarok Intarsia i Gavlnicherne, paa Resterne af Topstykkerne, samt Dørfløjen. Nogle af de gamle Pilastre er nu paasat de øverste af de ny Gavle, Panelværket flere Steder anvendt som Endepaneler og Præstestolen opstillet som Indgang til Prædikestolen. I Udbygningen staar enkle, ikke ombyggede Stader, med profilerede Fyldinger i Gavlene og simple Fyldingsdøre. Et Brudstykke viser, at denne Type har haft Topstykker i Brusksbarokstil.

I *Pulpituret*, under det i 1876 af Etatsraadinde Ida Marie Suhr skænkede *Orgel*, er brugt fire Fag af et ældre Panel, oprindelig med rundbuede Fladsnitarkader, mindende om Altertavlen. Orgelpulpituret slutter sig til et

Pulpitur i »Soldaterkirken« fra Begyndelsen af 1700'erne med vinkelbrudte Profillister om Felterne og Spor af malede Skriveskriftsbogstaver i Frisen.

†*Degnestol* af Fyr, med halvrundt afsluttede Gavlplanker, hvori Halvrosetter fra Slutningen af 1500'erne; iøvrigt omdannet. I Læsepulten var snittet en Del Navne, f. Eks.: H T S M, Petrus Husum vocatus ad chorum Sch Bingesem Ao 1740 ad KalleHaugensem 1750 ad Cælicum □ (Peter Husum kaldet til Koret i Skibbinge 1740, i Kallehauge 1750, til det himmelske Kor □), C H V C K 1730.

Pengeblok, jernbundet, i Taarnrummet. *Pengetable* med Relief, Lazarus slikkes af Hundene, og overmalet Indskrift og Aarstal 1701.

Klokker. 1) Med noget mislykket Minuskelindskrift: »An(n)o d(omi)ni mccccclxxvii alpha et o deus et homo o rex christe ve(n)i cu(m) pace« (»I Herrens Aar 1477 Alpha og Omega Gud og Menneske O Konge Christus kom med Fred«). Indskriften indledes med en Krone over A (i Anno) og sluttes med en lille Relief-Krucifiksgruppe (et Pilgrimstegn?). Et Støbermærke henfører Klokkeren til Johannes Nicolai (Uldall 89. f.). Tvm. 100 cm.

2) Mellem Akantusbladfriser: »Hartwich Qvellichmeier gos mich Anno 1618 mit Gottes Hilf«. Tvm. 94 cm.

GRAVMINDER

Epitafier. 1) Fra o. 1650, med bruskarokt Snitværk, i hvis nuværende Topstykke der er et Relief med en Vandmølle (Fig. 7); det ovale Midtfelt har en nymalet Indskrift »over nu ukendte Personer fra Christian 4's Tid«. Istandsatt 1910 af Nationalmuseet. Ophængt i Taarnrummet.

2) Over Kommandørkaptajn i Flaaden Ebbe Lydersen, født i Bergen 12. April 1637, død 7. Juni 1694. Malet Mindetavle af Træ, i Rudeform, 82 × 82 cm, med profileret Ramme. Ophængt i Skibets Vestfag.

†3) Over Mag. Jacob Andersen fra Odense, død 20. Aug. 1630. Epitafiet, der havde Maleri af Præsten med Kone og Børn, og derunder latinsk Indskrift, var opsat af Enken Birgitte Jacobsdatter 13. Marts 1633. Nævnt 1755.

Gravsten. 1) Brudstykke, 123 × 94 cm, af Gullandskalksten, med udslidt Rest af gotisk Minuskelrandskrift, vistnok uden Hjørnemarkering. Stenen har hulet Underkant. Foran Vaabehusets Norddør.

2) Fra o. 1600—25. Indenfor Reliefrandskrift er der Hjørnecirkler med Evangelisterne, siddende i højryggede Stole. Tværskriftens Personalia er helt udslidt. 165 × 99 cm. Foran Vaabehusets Syddør.

3) 1667. Over Carl Torkilsøn, Sognepræst i □ Aar, død 16□ i sit □ Aar og hans to Hustruer: Elsebe Frideriksdatter Paeslig, død 1663, 58 Aar gammel, med hvem han i 16½ Aars Ægteskab havde en Datter, død 1647, og Abigael

Rasmusdatter, Moder til □ Børn, død 16□ i sit □ Aar. Indskriftens Reliefversaler indrammes af en oval Bladkrans, hvorover Kristi Opstandelse; Hjørnecirkler med Evangelistrelieffer, mellem de nederste staar Aarstallet. Rød Kalksten, o. 160 × 91 cm, indsat oppe ved Pulpituret i Udbygningens Østvæg.

4) 1669(?). Over Michel Hansøn, Skipper i Kjøbenhavn, død her samme-
steds . . . Ret udslidte Versaler.

5) Brudstykke af en Sten som Nr. 2, men kun een Hjørnecirkel er bevaret.

6) Ølandssten, 112 × 62 cm, med Tulipanblomster i Hjørnerne.

Desuden findes, som allerede nævnt i 1755, adskillige udslidte Gravsten i Kirkens Gulv.

To smaa Mindetavler for Soldater, faldne i 1864.

I Kirken er der en muret Begravelse for Petersgaards Ejere.

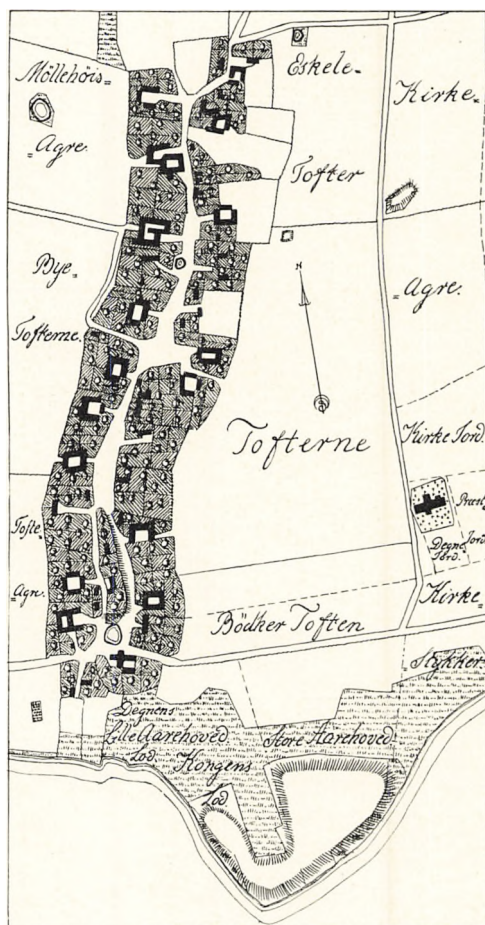

Fig. 8. Kallehave 1803.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—21, 1721—68 (RA), 1728—76, 1744—68 (LA). — Kaldsbog 1738—1870 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1759 (LA), 1772 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1877, C. A. Jensen 1908, Th. Havning 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog 1872, S. 36, 118; SRD VII, 10. Trap 1. Udg. 1860. I, 476; 2. Udg. 1872. III, 548; 3. Udg. 1898. II, 947. ² Aug. F. Schmidt: Helligkilder. Nr. 613. ³ Skitse af D. Laub (NM). Magnus Petersen: Kalkmalerier, S. 132.

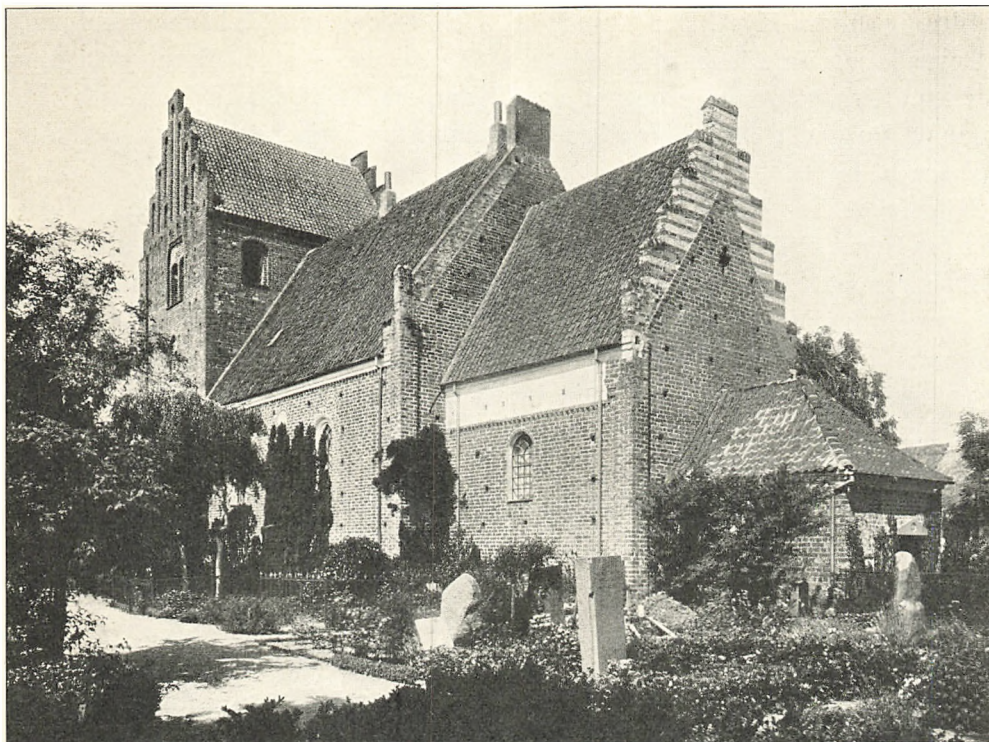

Fig. 1. Keldby. Ydre, set fra Sydøst.

V. H. 1930

KELDBY KIRKE

MØNBO HERRED

Kirken var indviet til *S. Andrcas* (1372: *ecclesia b. Andree apostoli in Kelbymagle*) og nævnes i biskoppelige Afladsbreve 1372, 1411, 1429. Da Roskildebispens Stedfortræder Biskop Jacob af Gardar (Grønland) havde indviet Vor Frue Alter, tilstod han 1411 Aflad til dem, der paa Pilgrimsfærd besøgte Kirken eller deltog i Gudstjenesten paa dette Alters Festdage, gav Gaver til Kirkens eller Alterets Byggefond, eller forbedrede dens Prydelser. 1429 tilstodes Afladen til dem, der besøgte og begavede Keldbys faldefærdige Kirke og Altere, d. v. s. dem der byggede eller gjorde Haandlangerarbejde dér, forærede Gaver, læste Sjælemesser, ryddeliggjorde Begravelserne ved at flytte Legemernes Levninger og sænke dem dybere, gav Fødevarer til Arbejderne, bøjede Knæ for Guds Moders Billede, kort enhver der traadte til for at ophjælpe og forskønne Kirken. Ved Bortsalget af det mønske Krongods kom Kirken 1774 under Marienborg, senere ejedes den »af flere Private«, bl. a. havde Landsledgaard en Fjerdepart, og 1. Jan. 1913 overgik den til Selveje.

Den hellige Kilde, Helsekilden, der gav Byen Navn (1135 Kælby), mistede efter Svenskekrigene sin Betydning, da Kippinge Kilde paa Falster vandt større Ry og trak Sogningen til sig¹.

Kirkebyen Keldbymagle ligger tæt Nord for den østligste Spids af Stege Nor, men dog, ligesom de andre Kirkebyer paa Østmøn, i ligelig Afstand fra Øens

nordre og søndre Kyst. Den nysnævnte Helligkilde, hvis Væld nu er tillukket, udsprang paa Præstegaardens Mark i Skellet ved Norets Bred, sydøst for Kirken. Kirkegaarden er heget med Kampestensdiger; ved Nordøsthjørnet staar en Port med Murpiller af smaa Mursten og Støbejernsfløje i nyklassisk Stil fra o. 1850.

Bygningen har Kor og Skib fra romansk Tid, Taarn fra sengotisk Tid og Øst for Koret et lille, nyere Sakristi².

Den romanske *Murstensbygning*, fra o. 1200—50, staar meget velbevaret. De mørkladne Munkesten har ret vekslende Størrelse (26—29 × 12—13 × 8—9,5 cm; ti Skifters Højde: 92—100 cm), og Munkeskiftet er hist og her uregelmæssigt, idet der kan være indtil 6 Løbere for hver Binder. De oprindelige Fuger er ryggede eller skraat strøgne. Overalt i Murfladerne er der

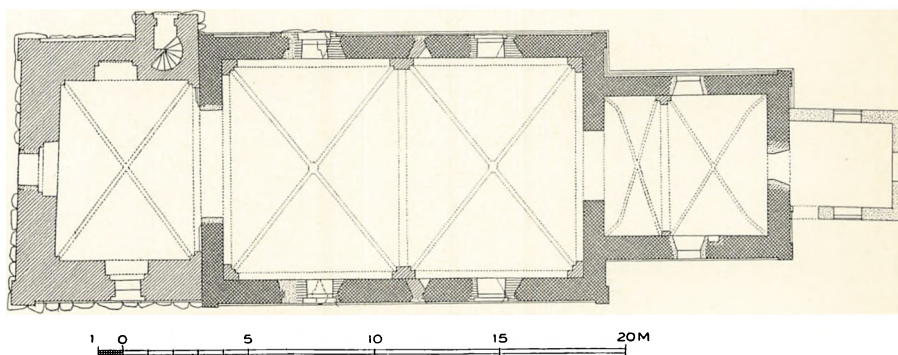

Fig. 2. Keldby. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1933.

talrige, aabne Bomhuller. Fortandingslinjer i Skibets Langmure tæt Vest for Triumfgavlen tyder paa en kortvarig Standsning i Byggearbejdet efter Korets Fuldendelse, men hele den oprindelige Kirke har dog et ganske ensartet Præg. Baade paa Kor og Skib findes Hjørnelisener, som kun mangler paa Vestmuren; deres Fremspring svarer til det øverste Sokkelled og til Gesimsen. Soklen, der er bedst bevaret paa Skibets Nordside, hvor den er fremgravet i de seneste Aar, har nederst et afrundet Led og to Skifter derover et Skraakantled. Gesimsen er over et Savskifte med ligesidede Tænder karnisagtigt profileret, idet et rundt udladende Rulskifte krones af et hulet Løberskifte. Fuldstændig er Gesimsen kun bevaret paa Skibet; paa Koret er der blot levnet enkelte, i de østre Hjørnelisener indbyggede Formsten. Under de senere Kamtakker tegner Korets Taggavl sig tydeligt, med korsformet Glug; kun dens øverste Spids er bortbrudt. Til dens Tagskraaning svarer en i Skibets Østgavl indhugget Rille, som ses under det nuværende Tag og fortsætter sig udenfor dettes Tag-skæg ned til Højde med de bortbrudte Gesimsprofiler. Det oprindelige Tagværk maa have haft et Udhæng paa godt 50 cm, samme Konstruktion, som spores i

Næstved (S. 85, Fig. 11) og er bevaret i Højerup (S. 361). Skibet har sikkert haft et lignende Tagværk, ligesom dets Gavle har samme Karakter, Triumfgavlen helt glat, Vestgavlen bag Taarnet med en Korsglug.

Koret har kun bevaret sparsomme Rester af de romanske Vinduer. Østvinduet er helt forsvundet, og af de to andre er der blot levnet Prydstikkene over Rundbuerne. I hver af Skibets o. 6,50 m høje Langmure findes tre, nu

Fig. 3. Keldby. Indre, set mod Øst.

V. H. 1934

tilmurede, højtsiddende Vinduer (o. 1,65 m høje, o. 4,40 m over Jorden), hvis Rundbuer, med Prydstik af krumbrændte Sten, alle er uskadte. Paa Karmhjørnernes Sten spores Riffelhugning; fra Kirkens Loft kan det ses, at Lysningerne er sat af kantstillede Sten med Glasfals paa Yderhjørnerne. De nu tilmurede Døre, umiddelbart Vest for det vestligste Vinduespar, har begge Rundbuer med Prydskifter af Løbere, men paa Grund af Byens Beliggenhed er Norddøren den rigeste. Den sidder i et Portalfremspring, der slutter sig til det nederste Sokkelled og foroven er afdækket med tre Skraaskifter, medens Syddøren sidder i selve Murflugten.

I det Indre er bevaret den halvrunde Triumfbue, uden Kragbaand. Den

Mørtelpuds, hvorpaa Skibets ungotiske Kalkmalerier er malede, fortsætter sig paa Overvæggene over de senere Hvælv og standser her efter en bestemt Linje paa det sjette Skifte under Tagfoden. Over denne Linje staar Væggene blanke, og i femte Skifte er der baade paa Langvægge og paa Gavlvægge raat indhuggede Fordybninger, o. 15×15 cm og med en indbyrdes Afstand paa godt en Meter. De maa have tjent til Støtte for Konsoller under et Brædde-loft med buet Gesims.

Gotiske Ændringer og Tilføjelser. I Skibet er der o. 1480 (sml. Kalkmalerier) indbygget to *Hvælv*, hvilende paa Vægpillen med glatte, skraat udkragende Kragbaand, to Skifter høje; Halvstensribberne mødes foroven i smaa Topruder (ingen Overribber). Et andet Præg end disse regulære Hvælv har de to meget uregelmæssige Korhvælv, af hvilke det østre er bredere end det vestre. Den runde Gjordbue hviler paa Vægpillen, af hvilke den søndre nu er borthugget, men iøvrigt er Hvælvene indbyggede i Murene. Som Ribbekonsoller sidder i tre Hjørner grovt snittede, skægløse Smaahoveder, vistnok af Kridtsten. De rundet spidsryggede Ribber (ingen Overribber) er stærkt bugtende, sikkert af Hensyn til to gennem Kapperne gaaende Bjælker, der maa være Rester af Korets oprindelige Bjælkeloft; over Hvælvene ses, at de hviler paa en Vægrem.

Samtidig med Korhvælvenes Indbygning har man raat afhugget Overvæggens Indersider, fjærnet den romanske Gesims og til Gengæld forhøjet Murene med Kridtkvadre. I Korets Østmur er der brudt et anseligt Spidsbuevindue, nu lukket af Sakristiets Tag. Endvidere har Østgavlen faaet paa bygget en Forhøjelse af bæltmuret Kridt og Munkesten, med elleve Kamtakker. Fra samme Byggeperiode stammer Korets Tagværk, der kun tæller fem Spærfag; i tre af disse staar »Konger« med Dragere og Kryds, i de to andre er der Krydsbaand over Hanebjælkerne (stemmede Stregnumre). Skibets Tagværk er ligeledes sengotisk, af Tagstolstype med tre Sæt Hanebjælker (Huljærns Stregnumre og Tegn). Meget af Tømmeret bærer Spor af tidligere Brug; flere af Spærene har Lægtesøm paa Undersiden. Vistnok samtidig med dette Tagværk har Triumfgavlen faaet paabygget en glat Kam med smaa Fodtinder og større, nu cementeret Toptinde. Før Taarnets Opførelse har ogsaa Vestgavlen haft Fodtinder, af hvilke den nordre endnu er kendelig, indbygget i Taarnmuren.

Det med Skibet jævnbrede *Taarn*, hvis Syldsten ligger højt i Forhold til den romanske Sokkel, har Munkestensmure af store, brede Sten med mange aabne Bomhuller og med sparsomt indblandede Kridtkvadre. Paa Vesthjørnerne findes Lisener, der vistnok har sluttet sig til en retkantet, kun paa Nord-siden bevaret Sokkel. Taarnrummet (nu Vaabehus), hvis runde Taarnbue er senere ændret, har i Nordvæggen en fladbuet Spareblending, i Vest- og Syd-væggen lignende spidsbuede, der omfatter Spidsbuevinduer. Hvælvet har

Skjoldbue mod Skibets Gavl, smaa Hjørnepiller og Halvstensribber (Oversiden utilgængelig). Paa Trappehuset, hvis Fladbuedør sidder i spidsbuet Spejl, er der tæt under Tagkægget et Savskifte og en fordybet Trappestikfrise; i Vindeltrappens Munkestensspindel er der brugt en Del Kridtsten. Taarnets Mellemstokværk har mod Vest haft en stor, fladbuet, nu tilmuret Aabning; i Nord og Syd er der lignende, mindre, i spidsbuede Spejlfelter. Klokkestok-

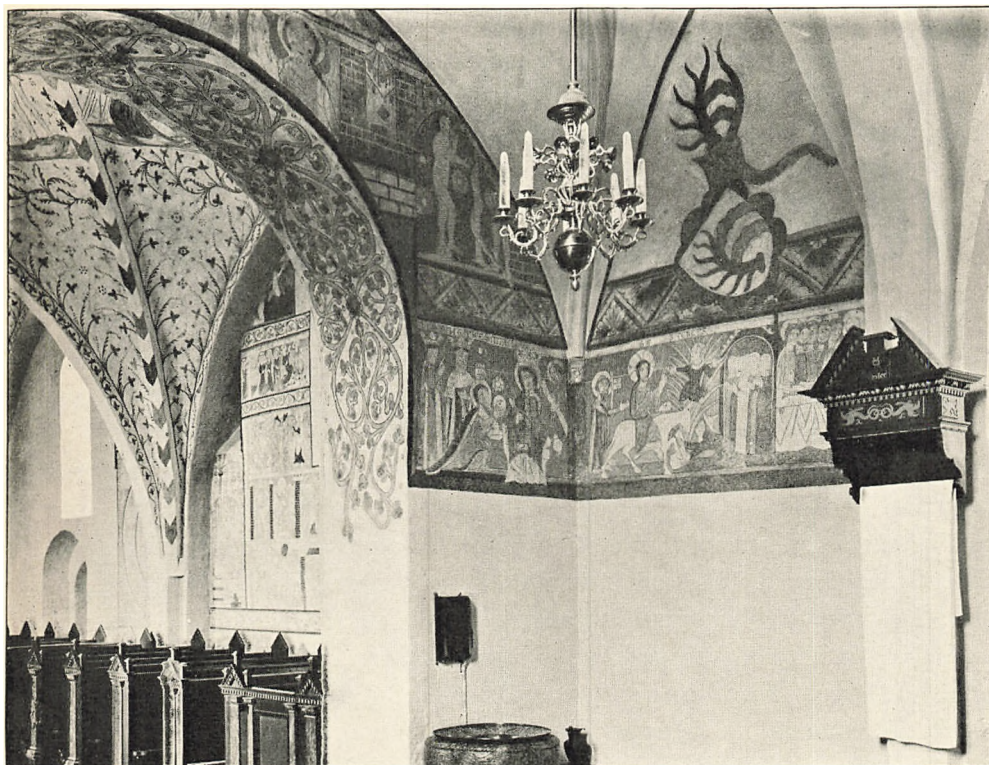

Fig. 4. Keldby. Kalkmalier i Koret og Triumfbuen, set mod Nordvest.

V. H. 1934

værket har til hvert Verdenshjørne to fladbuede Glamhuller; mod Øst og Vest sidder disse i stor indbyrdes Afstand, mod Nord og Syd derimod tvillinggrupperede i et stort Spidsbuespejl, hvis Top er afbrudt ved Gavlfoden; man har sikkert paatænkt at gøre Taarnet noget højere. De »forkert« vendte Gavle er dog ogsaa sengotiske; begge har ni Kamtakker og Nordgavlen et tilsvarende Antal Højblændinger, med Rester af Puds i Felterne og med meget vekslende Afslutninger (Spidsbue, Fladbue, tvillingdelt Trappestik med Konsol, Spærstik og vandret Gesimsstik). Sydgavlen har derimod kun syv Blændinger, alle fladbuede. Tagværket er af Krydsbaandstype.

Sakristiet ved Korets Østgavl er en meget enkel Bygning, antagelig fra

o. 1700, med Mure af Munkesten og mindre Sten i Krydsskifte, firkantede Trævinduer og Valmtag.

Hele Kirken staar med røde Mure, der, naar undtages de hvidkalkede Gesimser, Vinduesfalsene og Blændingsfelterne, aldrig synes at have været kalkede. Tagene er teglhængte; endnu o. 1900 laa der Munketegl paa en Del af Korets Tag. 1718 kom der to nye Vinduer i Koret, $3 \times 1\frac{1}{2}$ Alen; Mureren maatte hertil »udhugge dobbelt saa høje og brede som før«; 1722 blev der udbrækket fem smaa Vinduer, da Kirken var mørk (Rgsk.). Korets og Skibets nyere, rundbuede Vinduer omfatter nu linealgotiske Støbejernsstel. 1857—58 blev Kirken grundig istandsat. I Taarnet er brudt en lille Vestdør; om forsvundne Vaabenhuse foreligger ingen Oplysninger.

KALKMALERIER

Kirkens rige Udsmykning fremdroges 1883 og restaureredes af J. Kornerup 1889—90. Ved en ny Istandsættelse 1933—34 rensedes Billederne ikke blot for Røgsværtning, men ogsaa for de nymodens, partielle Overmalinger.

Der er Rester af Malerier fra fire (fem) forskellige Perioder. Ældst, fra o. 1275, er Udmalingen af Korets Vægge (Fig. 4), som ved Ornamentbræmmer har været delt i to, o. 85 cm høje Billedfriser. Den øverste Bræmme, som har fulgt Undersiden af det oprindelige Træloft, er paa Grund af det indbyggede Hvælv meget fragmentarisk bevaret, og det samme gælder den øvre Billedfrise. I denne har der paa Østvæggen været et af det gotiske Vindu bortbrudt Kristusbillede, nu kun kendeligt ved en Mandorla-Top og to Evangelisttegn, Matthæus' Engel og Johannes' Ørn. Til Siderne findes siddende Apostle i Arkader, nærmest Frelseren Petrus og Paulus; de andre Skikkelser, som kun holder Skriftbaand, er delvis bortskaarne af Hvælvet. Iøvrigt har den øverste Billedfrise illustreret 1. Mosebog. Vestligst paa Syd væggen ses Skabelsscener, en Dyregruppe (Hjort, Ged og Elefant) og Vorherre, velsignende en Paafugl; paa Vest væggens søndre Del: Vorherre, der med krydsede Arme trykker Adams og Evas Hænder. Denne Række brydes af Triumfbuen, som krones af det himmelske Jerusalems Taarne og Tinder, hvorimellem tre Engle, der tilbedende løfter Hænderne. Paa Vest væggens nordre Del findes Syndefaldet, paa Nord væggens østre Del: Abel, knælende med Offerlammet, medens Gud i Himmelen vender sig fra Kain og hans Ledsager, der rækker Grene frem. I den nedre Billedrække er der nytestamentlige Scener, delvis ledsagede af Majuskelindskrifter. Paa Syd væggens vestre Del Josef, sikkert Rest af en Fødselsscene, Hyrderne paa Marken og de hellige tre Konger for »Herodes«, paa Vest væggen ved Triumfbuens Sider Kongerne, der til Hest følger Stjernen

(« . . . r Iae(s)p(er); hic e(st) stella») og derefter tilbeder Jesusbarnet («hic sunt tres magi»), paa Nordvæggen Kristi Indtog i Jerusalem («St. . Sacheus», Fig. 4), Nadveren og Frelseren med Bind for Øjnene; de to sidste Scener er fragmentariske. Af Østvæggens Billeder i denne Række er kun levnet et Par Bogstaver »Nasar . . .« vistnok Tekst til et Korsfæstelsesmaleri. Figurerne tegner sig med sorte Konturer paa blaa og graa Bund; foruden rødt, gult, grønt og graa-blaa er ikke faa Partier helt hvide; Karnationen er lys, Øjnene hvide med sort Iris. Borternes rigt varierede, senromanske Ornamente, Bølgeranker, Palmetrækker, bladfyldte Zigzagbaand, staar hvide eller let farvelagte paa sort Bund, en Farvevirkning, der maa være paavirket af Glasmaleriteknik*.

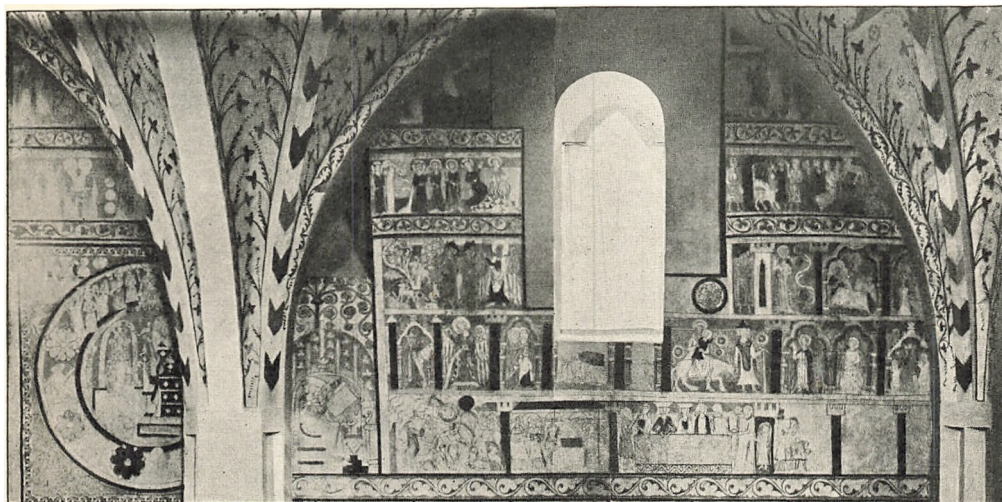

Fig. 5. Keldby. Kalkmalerier paa Skibets Nordvæg.

V. H. 1934

Jævnaaldrende med Korvæggens Udsmykning er vistnok en ornamental Dekoration af Korbuens Underside, rigt Rankeværk ordnet om Palmetter og Rosetter, med røde og gule Blade paa graa Stængler (Fig. 4).

Ved 1325, noget senere end Koret, blev Skibets Vægge malede. Paa Triumfbuens murstensmalede Forkant har der været en Majuskelindskrift i to Linjer, hvoraf kun Ordene » . . . plebani . . . et . . . « («Sognepræstens . . . og») er læselige. Midt over Triumfbuen (Fig. 3) ses Treenigheden, Gud Fader paa Regnbuen, med Lilje og Sværd og holdende foran sig den korsfæstede, mod hvis Hoved Duen flyver ned; øverst svæver to Engle med Røgelsekar. Nærmest Midtgruppen knæler en Helgen med blødende Knæ, og Billedfrisen fyldes iøvrigt af

* Den nederste Ornamentbræmme med rosetfyldte Cirkler, der var stærkt fornyet af Kornerup, er overkalket 1934, ligesom Figurerne røde Kindpletter fjernedes ved Rensningen. Svage Rester af en forsvunden Tæppedekoration nederst paa Væggen, der iagttoges i 1890'erne, tilhørte maaske et yngre Farvelag.

Helgener og Helgeninder, dels større, staaende, dels mindre, siddende Figurer. Selv de to Skikkelser, som flankerer Midtgruppen, er af ret forskelligt Format; den større, nordre, bærer Palmegrene, den mindre, søndre, Tornekroner og Eddike-spand; skønt vingeløse er det muligvis Ærkeenglene Gabriel og Uriel. Derefter følger til begge Sider staaende og siddende, skægløse Apostle, af hvilke man genkender Bartolomæus med Kniv, Paulus og Jacob den ældre med Sværd, Andreas med Kors. Til den nordre Gruppe slutter sig en lille Helgeninde, S. Katarina med Sværd og Hjul, og videre følger en større Skikkelse i mønstret Dragt, trædende paa en Drage, men ligesom den yderste Figur afskaaret af Hvælvet. Efter den søndre Apostelgruppe følger S. Laurentius i vandret stribet Diakondragt, med Risten i sin løftede højre, og Johannes Døberen. Paa Loftet over Hvælvene skimtes Hoveder af de yderste Figurer og nærmest Hjørnerne store Englevinger. I en nedre, bredere Billedfrise ses paa Væggens søndre Del svævende Engle, som løfter deres Sværd mod Helvedes Flamme, hvor hæslige Djævle vrimler om de fordømte, en Scene, der fortsætter sig langt nedad mod Gulvet. Nord for Triumfbuen er der øverst i denne Frise tre, nu tomme Skjolde og derunder en Engel med Dommedagsbasun og tomt Skriftbaand. Over Basunen knæler en lille Præst med en Kalk og Oblat, under Basunen en Munk, og foran den løfter en Biskop sin Alterkalk; yderst et Par Sjæle i Skærsilden under Skriftbaand og Englevinge. Uden direkte Sammenhæng med disse Billeder findes nederst paa Væggen, i et firkantet Felt, en Korsfæstelsesgruppe med Maria, Johannes og Krigeren med Spydet, rimeligvis hørende til en nu forsvundet Sidealter; langs øverste Rand er en Indskriftstump: »meus« (»min«).

Paa Skibets Sydveg er der kun en ganske lille Billedrest, under Prædikestolens Himmel. Nordvæggens østre Del (Fig. 5) deles i seks Billedfriser, som brydes af det nye Nordvindue, men der er kun levnet sparsomme Rester af den øverste, som næsten helt afskæres af Skjoldbuen. I næstøverste Række ses vestligst en knælende Skikkelse paa sort, oprindelig mønjerød, Baggrund og Majusklerne »Mar« (»Hav«, det røde Hav?), østligst tre tilbedende Figurer med Glorier. Den følgende Række illustrerer Moses' Historie, med Overskrift »Mov . . . oves Aaron«; vestligst: Moses ledes af Skystøtten (2. Mosebog 13, 21), derefter Moses, Aaron og en tredje Person (Hur?; 2. Mosebog 17, 10); Moses, med Horn, knælende foran Gud Herren (sml. 2. Mosebog 17. Kap.) samt østligst: Guldkalven foran Støbeovnen og dens Tilbedelse. I tredjenederste Række Scener af Legenden om Joachim (» . . . achim«, tidligere urigtigt læst som »aghia«) og Anna, Jomfru Marias Forældre: Engelen aabenbarer sig for Joachim, der er omgivet af Markens Dyr; Joachim mødes med Anna udenfor Jerusalems gyldne Port; Marias Fødsel samt et fragmentarisk Billede, der sikkert har forestillet Kvinder, som tvætter Mariabarnet over et døbefontlignende Kar, bag hvilket man skimter en Engel. I de to nederste

Fraser findes nyttestamentlige Scener, der ligesom de tre sidstnævnte er adskilte af Taarne med Tinder. I næstnederste Række: Marias Bebudelse (»Gabriel«); Marias og Elisabets Møde; Jesu Fødsel; Josef (begge delvis ødelagte af Vinduet); Flugten til Ægypten; to tilbedende Figurer under Trekløverbuer; kronet Jomfru med Bog, tilbedt af to knælende. Denne Række suppleres af den nederste Frise: Hyrderne paa Marken, Hyrdernes Tilbedelse, Legenden om Steffen Stald-dreng ved Herodes Gæstebud (den stegte Hane paa Bordet, som rejste sig og galede, er forsvundet), Stefanus Ste-ning (selve Helgenen er forsvundet).

De skildrede Billedrækker begynder ved det østligste af de romanske Nordvinduer, under hvilket der findes et større Maleri, en Mand, bærende rund, stiv Hue, med Pen, fire Blækhorn og Bog paa Pult, siddende i en rund-buet Arkade, besat med kærtelignende Spir og kronet af en Vinranke. Vest for den gotiske Gjordsbuepille er der et endnu større Billedfelt (Fig. 5; Magn. Petersen, Tavle XIII, 1). I en Cirkel troner en Konge og en Dronning, den første klædt i stribet og rudet Dragt,

med Fugl paa højre og Scepter i venstre Haand; over Dronningen Bogstaverne » . . rgi . . . « og øverst i den omgivende Ring: » . . ms . s : tis : qvod . . . « I Cirkelborten, der for en Del er afskaaret af Pillen, ses foruden nogle store Rosetter øverst en tronende Konge mellem to Skikkelser, hvoraf i det mindste den ene er en Kvinde, derunder to Bisper, som kroner en Dronning, samt en siddende Kvinde. I det eneste bevarede af Hjørnefelterne mellem Cirklen og den omgivende Firkantramme fremstilles et Gæstebud, fire Personer med Drikkehorn og Bæger siddende ved et Bord. Denne Billedgruppe kan tænkes at hentyde til en Begivenhed i den danske Kongeslægt, maaske Valdemar

P. N. 1923

Fig. 6. Keldby. Kalkmaleri paa Skibets midterste Hvælv.

Atterdags og Helvigs Bryllup paa Sønderborg Slot 1340, men dets Betydning er dog uvis.

Over Kongebilledet er der Rester af to Figurfriser, som ikke lader sig forklare; i den nederste ses fem Skikkelser, de to med Glorier, i den øverste et Træ mellem to Personer. Vest for det nye Vindue har der foruden tre Personer, siddende om et Bord, været et større, 140 cm bredt Billede, der delvis er bevaret over Hvælvet, hvor man ser store Flamme over en Mur med Tinder og Taarne, maaske Sodomas Ødelæggelse.

Alle Billederne, hvis uregelmæssige Fordeling synes at give en levende Forestilling om Middelalderens tjældede Vægge, er tegnede med røde Konturer. Baggrundene er blaa med grønne Kanter. I Klædebonnene er der desuden dekomponeret Mønje. Sort forekommer næsten kun i Bogstaverne. De ornamentale Ranker er langt enklere og mere gotiske end i Koret.

I Begyndelsen af 1400'erne er der paa Korets Nordvæg (Fig. 4) malet et Adelsvaaben med røde Skjoldmærker og Hjelmtegn*, henviende til Slægten Fikkese, snarest til Familiens første kendte Mand Fikke Lauridsen til Spejlsby, nævnt 1420—61, eller maaske hans ukendte Fader; et tilsvarende, nu fjærnet Bølle-Vaaben kan være hans ellers ukendte Moders. Slægten synes at have haft arveligt Patronat for Spejlsby Hospital.

Sidst i 1400'erne er Skibets nyindbyggede Hvælv dekorerede af »Elmelundemesteren«, der har sat sit Bomærke paa Ribben over Prædikestolen. I Østfagets Østkappe ses Kristus som Verdensdommer, tronende paa to Regnbuer, omgivet af Maria og Johannes Døberen, begge knælende, samt Basunengle og nøgne Smaasjæle. I den nordre Kappeflig: Petrus, der aabner Himmeriges Port for en Skare frelste, i den søndre: to langnæsede Djævl, der med en Lænke trækker de fordømte ind i Helvedesgabet. Ved disse Billeder findes nær Gjordbuens Top to store Bomærker, rimeligvis Kirkeværgernes. De andre Kapper indeholder hver to nytestamentlige Scener, delvis ledsagede af Minuskelskrifter. I Syd-kappen Marie Bebudelse med Bebudelsesordene: »Ave gracia plena, d(omi)n(us) tecum«, »Ecce ancilla d(omi)ni fiat vol . . .«, og Marias og Elisabets Møde, »visitationis marie«. I Vestkappen: Jesu Fødsel og de hellige tre Kongers Tilbedelse. I Fødselsscenen ligger det store Jesusbarn i en høj Krybbe under et Staldtag, hegnet af et risflettet Gærde; Josef koger Mad, fører Slevnen til Munden og svinger Ildviften. Over begge Scener ses Julestjernen og over Kongerne et Skriftbaand: »Christ adora(n)t(ur) auru(m) thus mirra loca(n)tu(r)«** (»Kristus tilbedes, Guld, Røgelse, Myrrha gives«). I Nord-

* Bølgerne, som støtter Hjortevien, var før 1934 graablaa, men denne Farve, der stemmer med de gængse Haandbøgers Vaabenbeskrivelse, var ikke ældre end 1890.

** Disse »Tituli«, leoninske Vers fra den ældre Middelalder, har Kunstneren sikkert citeret efter en Biblia pauperum. De grammatikalske Fejl genfindes i den trykte Udgave (Heitz und Schreiber, Strassburg 1903).

kappen: Fremstillingen i Templet, »virgo libana X(ristu)m Simeonis recipit istum« (»Jomfruen fremstiller Kristus, Simeon modtager ham«), og Kristi Daab i Jordan. I Hvælvets Kappelige ses nederst: Abe med Spejl, Ugle, Hjort og Enhjørning. Ogsaa i Vestfaget findes to Scener i hver Kappe. I Østkappen: Barnemordet i Betlehem og Jærtetegnet med Sæden*. I Sydkappen: Flugten til Ægypten og Evas Skabelse. I Vestkappen: Syndefaldet og Uddrivelsen af Paradiset. I Nordkappen: Engel, der efter Syndefaldet rækker det grædende Menneskepar Økse og Hakke; den fattige og den rige Mands Bøn (Fig. 6). Begge knæler for Kristus paa Korset, med Rosenkranse i Hænderne. Ved den fattige læses »deus p(ro)pici(us) esto micchi peccato(ri)« (»Gud vær mig Synder naadig«), og fem røde Linjer fra hans Mund fører til Frelserens Saar; den rige beder: »Misere(re) mei deus« (»Gud forbarm dig over mig«), men Linjerne fra hans Mund bøjer bagud til hans jordiske Gods, Klæder paa en Stang, Pengekiste, Tønde og Hest og nederst Madgryden, som hænger i Kedelkrogen over Ilden, medens en Terne med Ildvifte og Slev er i Færd med at tilsmage Maden. Alle Figurgrupperne staar paa en smal Jordstribе med Blomster og enkelte Træer, hvis Kroner er flygtigt malede med buede Streger; Bundfladerne er strøet med afvekslende Blomster og Smaastjerner, hvorimellem der blander sig spinkle Ranker med Slyngtraade. I de øverste Kappespids er der stort, farvefyldt Bladværk. De sparremønstrede Ribber ledsages af tyndstilkede Treblade, som hist og her veksler med volutsvungne Krabbeblade. Foruden Kunstnerens Bomærke ses paa Ribbesiderne Bogstaverne h, S og et kronet O, sammenskrevet med et vandret l, maaske S. Olaf. Figurernes Konturer er rødbrune; Farverne er iøvrigt rødt, brunrødt, okkergult, grønt, graat og sort.

Af de til Hvælvingsdekorationerne svarende Vægmalier er kun bevaret et enkelt Brudstykke, S. Morten til Hest, forneden afbrudt af Taarnbuen, med Indskrift »Martine ora pro nobis«. Der har sikkert været langt flere; ved Afdekningen saas det, at det ældre Helvedesbillede paa Triumfvæggens søndre Del skjultes af et yngre Maleri, den korsfæstede S. Andreas, muligvis hørende til et Sidealter.

Fra Tiden o. 1625—50 stammer et paa Korets Vestvæg ved Degnestolen malet, skægget Mandshoved med Pibekrave.

INVENTAR

Alterbord, muret af Munkesten, 93 cm fra Østvæggen. Det dækkes paa de tre Sider af et *Alterpanel* af Fyr, fra Slutningen af 1500'erne. Forsiden har tre

* To af Herodes udsendte Krigere udspørger en Bonde, om han har set den hellige Familie og da han svarer, at den drog forbi, da dette Korn blev saadet, opgiver de Forfølgelsen. Ved et Under var nemlig Sæden, som Kristusbarnet havde saadet umiddelbart forinden, straks vokset op og modnet.

Arkadefelter, Flankesiderne to almindelige Felter. Den oprindelige Staffering er bevaret med skablonmalede, grøntlaserede Brokademønstre i Felterne, gule Rammer med røde Profiler og partiel Marmorering.

Altertavle (Fig. 7) sengotisk, fra Begyndelsen af 1500'erne, maaske skaaret af »Næstved Apostelhus-Mester« (sml. Beckett: Danmarks Kunst II, 174). I Midtskabet staar Kirkens Værnehelgen Apostelen Andreas med sit Kors, og til Siderne findes fire Scener af hans Legende. Mod Nord foroven: Kaldelsen til Apostel, med Fiskerne i Baaden paa Genezaret Sø og Kristus staaende paa Bredden. Mod Syd foroven: Apostlen genopvækker »40« druknede Sømænd. Mod Syd forneden: Apostlens Korsfæstelse. Mod Nord forneden: S. Andreas hjælper en Biskop, som fristes af en Djævel i Kvindeskikkelse. Paa Fløjene 12 Statuetter, de 11 Apostle, den tolvte en Biskop med Krumstav og Kalk, vistnok S. Eligius; Apostelen Jakob den ældre bærer Flaske ved Bæltet paa sin Pilgrimsdragt. Fodskamlerne er ligesom Kølbuerne over Skulpturerne prydede med Fiskeblære-Værk i gennembrudt Arbejde. Ved 1850 er Fløjene gjort ubevægelige, Predella'en erstattet af et linealgotisk Fodstykke og Topstykker tilsat over den moderne Gesims. Træværket staar egetræsmalet med lidt Forgyldning. Tidligere havde Tavlen (Præsteindber. 1808 og Beskrivelse 1846 i Kaldsbog) Forgyldning og Staffering; uden paa de yderste Fløje stod Peter med sin Nøgle og Andreas med sit Kors malede. Naar de aabnedes, saas Lidelseshistorien forestillet i otte Stykker, to paa hver Halvdør. De gamle Yderfløje sidder nu som Bagklædning med smaa Rester af Malerierne.

Altersølv. Kalk, 22,3 cm høj, sammensat af Dele fra forskellig Tid. Sengotisk er den forgyldte, flade Knop, som har graverede, stavværksfyldte Blade, hvorpaa er fæstnet støbte Smaablomster, og seks Rudetoppe med graverede Minuskler: i h e u s s (!); jævnaldrende med Knoppen er det sekssidede Skaft, hvis nedre Del har graveret Stavværk. Kummen og Foden, med drevne Akanthusbladdrækker, er af kbh. Prøvesølv 1847 med graveret: »Kjeldby Sogns Kirke Kalk 1847«, og Mestermærke: Thygesen. *Disk*, fra 1700'erne(?) med graveret latinsk Kors i Cirkel, dog ikke oprindelig; ingen Mærker.

Rund *Oblatæske* »Skjænket Kjeldbye Kirke fra Sogne Præsten 1847«; Mestermærke for J. Thygesen (Olrik S. 131).

Sygekalk, 14,5 cm høj, fra o. 1600, hvis runde Knop har æggestavagtige Graveringer over og under en Midtskive med støbt Bølgelinie paa Kanten; samtidig Kumme; under Fodkanten er et lidt utydeligt Mesterstempel med Bomærke, der minder om Olrik 491. *Disk* med Hjul Kors; uden Mærker.

Alterstager, 41 cm høje, af gotiserende Form med ringet Cylinderskaft, forneden gaaende over i et sekskantet Led med Grupper af borede Huller; om Fodkanten er graveret: »Anno 1612 Hør thenne Lyussestage til Kielby Kirche paa Møenn.« Stagerne hviler paa tre siddende Løvefigurer.

Alterbibel, Frederik II.s Udgave fra 1589, nu uden Titelblad og i nyt Bind. †*Røgelseskar*, beskadiget, uden Indskrift; nævnt 1808 og var 1856 i Privateje.

Font af Granit, romansk, af to Sten. Kummen, 72 cm i Tvm., har øvre, smal Tovstav, noget bugende Sider, skraa Underside, nedre Rundstav; til et skraatboret Afløbshul i dennes ene Side svarer en ydre Rende i den keglestubb-formede Fod.

Fad, 64 cm i Tvm., af nederlandsk Arbejde o. 1625. I Bunden er fremstillet: Rytter og Engel med Flammesværd (Heliodors Uddrivelse af Templet, 2. Mak-

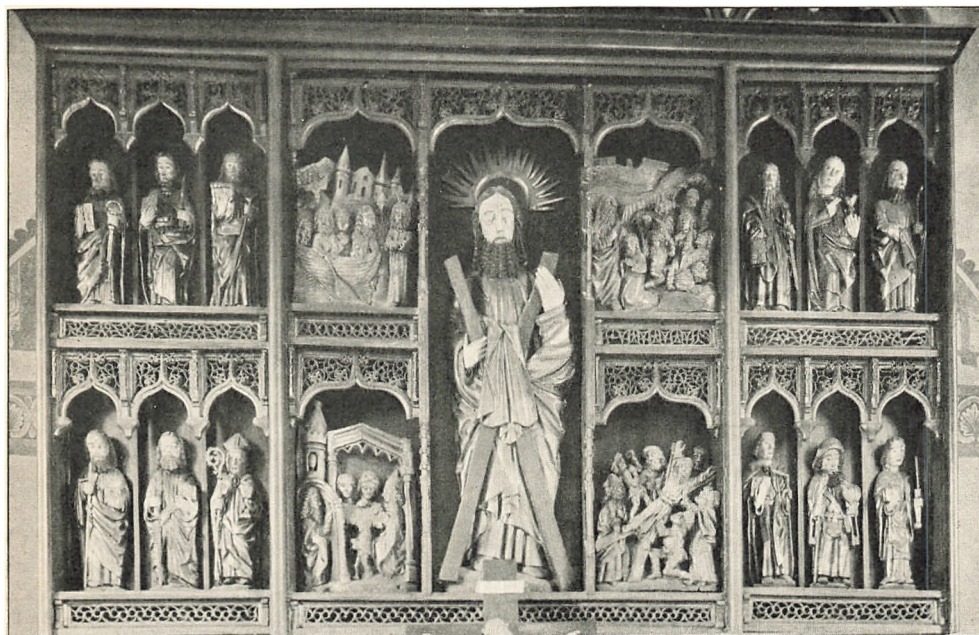

Fig. 7. Keldby. Altertavle.

Hude 1905

kabær, 3. Kap.) omgivet af Bladværk med Frugter; paa Randen Dyr: Hjort, Enhjørning, Svin, Hund, i lignende Ranker. *Kande* af Tin, stemplet: Hans Høy.

Prædikestol (Fig. 3) fra 1586. I de fire Storfelter, mellem joniske Hjørnesøjler, er skaaret ret enkle Kartoucher, af hvilke een omfatter et Krucifiks, to andre et sammenslynget kronet FS (Fredericus Secundus) i kraftigt Relief, og den sidste en enkel Frugtklase. De nedre Smalfelter har lignende Kartoucher, Gesimfelterne Kasetteværk. Til Stolen slutter sig en Opgangbro med to tilsvarende Fag og et samtidigt Trappepanel med to glatte Fyldinger. Den syvsidede Himmel har firdelt Underside; paa dens Frise staar et latinsk Skriftsted: »Ezechielis Cap. 33: Vivo ego dicit D(omi)n(us) nolo mortem impii sed ut convertatur et vivat« (»Jeg lever, siger Herren. Jeg vil ingen Synders Død, men at han omvender sig og lever«) og paa Ned-

hængslisten en nu ufuldstændig Indskrift: »... ad: P... per me 1586... ad me omnes qvi laboratis et ego reficiam vos 1586 Her Lauris Mechelsen Marten Groet Hans Rasmusen« (»... til mig alle I, som arbejder og jeg vil give Eder Hvile«). Himlen kronet af lave Trekantgavle med fremspringende Englehoveder. Broget renaissanceagtig Staffering, malet af en stedlig Haandværker 1916 i Stedet for Egetræsmaling. Bevaret af den oprindelige Farvegivning er to Brystbilleder i Trappepanelets Cirkelfelter, det ene forestillende Luther, det andet Melanchton (Tvm. 29,5 og 22,5 cm). De runde Rammer er nyere; oprindeligt har der til Portrætterne sluttet sig malet Rammeværk.

Stoleværket er moderne, Efterskæringer fra 1915—16 efter de gamle †*Stolestader* fra 1589, der ved Kirkens indre Istandsættelse blev sendt til Stege, men her gik til Grunde ved Snedkerværkstedets Brand 6.—7. Okt. 1915; kun eet, med Aarstallet 1589, blev reddet og er nu anbragt i Skibets nordøstre Hjørne. Gavlene, af Fyr, havde en paalagt toskansk Pilaster og kronedes af Trekanter med tre Spirtoppe, paa Nordsidens gamle Døre flankeredes Fyldingerne af lignende Pilastre; Døre og Gavle havde endvidere en gennemløbende øvre Tandsnitliste. Sydsidens Døre var derimod fornyede. Staderne havde under Overmaling bevaret en for Stolestader sjælden, oprindelig Staffering med Marmorering og Aadring (røde Aarer paa gul Bund). †*Herskabsstolene*, østligst i Rækkerne, havde højere Gavle med skaarne og stafferede Vaabenfelter, hvis Vaaben og Bogstaver P M og K S, henviste til Stege-Lensmanden Peder Munk og Fru Karen Skeel.

Degnestol, samtidig med Prædikestolen, om hvis Kassetteværk Friseornamenterne minder. I Pulten er senere snittet 1673.

†*Pulpitur* af Fyr, med glatte Fyldninger fra 1700'erne, blev nedtaget 1915 og erstattet med et nyt.

Pengeblok, lille, jernbunden, med Taskelaas; i Træet er der ridsede Linjer med Hulsnit, som paa Bindingsværksknægte fra o. 1550—75, samt to Bømærker og Bogstaverne M M C.

Haandklædehylde (sml. Fig. 4) fra o. 1625, med barokt splittet Trekantgavl; paa Frisens Forside er to fladsnitskaarne Dragehoveder med sammensnoede Haler, paa hver af Flankesiderne eet lignende.

Klokker. 1) Den mindste Klokke, Tvm. 31 cm, kaldes »Tinkeklokken« eller »Skriftemaalsklokken«, fordi den bruges ved Skriftemalets Begyndelse. Minuskler: »O rex glorie Jhesu Christe veni cum pace m v c un xxii« (»O Ærens Konge Jesus Kristus kom med Fred 1500 og 22«). Paa Klokkelegemet er et Støbermærke (Uldall 125).

2) »Støbt af J. C. & H. C. Gamst Kiøbenhavn Anno 1833«. Tvm. 75 cm. Klokken bar før Indskriften: »Soli Deo gloria. Me fecit M. C. Troschell Hafnia 1757« og var omstøbt af en ældre Klokke med Indskrift: »O rex glorie Christe

Fig. 8. Keldby. Gravsten over Henning Moltke, død 1326, hans Hustru, død 1356, og Fikke Moltkes Hustru, død 1347.
Efter Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen.

veni cum pace Anno domini mccccclxxviii ante festum Johannis Baptiste«. Klokken var flyttet hertil fra Spejlsby⁴.

3) »Støbt Aar 1401 af Johan Nicholai Omstøbt af det gamle Metal til Kieldby Kirke paa Møen Aar 1843 paa Frederiksværk af Victor Gamél.« Tvm. 117 cm. Den gamle Klokkes Minuskelindskrift lød: »An(n)o d(omi)ni m^ocd^ol^o post octava pasche fusa fuit hec campa(na) per iohannem nicholai sit deo laus« (»I Herrens Aar 1450 otte Dage efter Paaske blev denne Klokke støbt af Jens Nielsen. Gud være Pris.«) Indskriften sluttede med et Støbermærke (Uldall S. 86 f.).

GRAVMINDER

*Epitafier*⁵. 1) Fra o. 1650. Maleri paa Lærred, 105 × 69 cm, i ny Ramme, forestillende en Jomfru med perleflettet Haar og holdende i Haanden en rigt broderet Handske.

2) Fra 1681. Maleri paa Lærred, i ny Ramme, med rundt Felt, 118 cm i Tvm., forestillende Sognepræst Rasmus Gertsen Treschow, hans Kone, Søn og Datter med vedføjede Aldre: 53, 27, 6 og 4 Aar. Ao 1681.

Gravsten. 1) Figursten (Fig. 8) med Reliefminuskler i Randskrift, sluttende sig til smaa Hjørnecirkler med Evangelisttegn: »An(n)o D(omi)ni Mcccxxvi in die Francisci o(biit) d(omi)n(u)s He(m)ingus Molteke miles (et) lv i(n) die an(n)u(n)-ciacio(n)is Marie o(biit) d(omi)na Elsebe uxor sua (et) xlvii o(biit) d(omi)na Cristina uxor d(omi)ni Ficconi(us) Molteke«. (»I Herrens Aar 1326 paa Franciscus' Dag døde Hr. Heming Molteke Ridder og 55 paa Marie Bebudelsesdag døde Fru Elsebe hans Hustru, og 47 døde Fru Christina Hr. Fikke Moltekes Hustru«). Det sidste Ord staar over Indskriften. Stenen er sikkert lagt af Stormanden Fikke Moltke af Møn, der døde o. 1371. Hemming var hans Faders Halvfætter. Midtfeltets tre Portrætfigurer staar med indridsede Linjer paa fordybet Bund; Hr. Hemming træder paa en Løve; Fru Elsebe bærer Hovedklæde, Fru Kristine stort Hovedsæt. Over de spinkle Kølbuer findes Moltkeslægstens Vaaben. Gullandsk(?) Kalksten, 268 × 169 cm, 1758 liggende i Koret midt for Alteret, nu rejst ved Korets Nordvæg. Resens Atlas nævner, at Stenen er flyttet hertil fra Spejlsby Hospitalskirke⁶.

2) Med Tværskrift i Reliefversaler: denne Sten og Sted har Jocom Frantzen og S. Jens Willumsens Arvinger i Ul^ſ ladet bekoste. S. Jens Willumsen, født og boende i Ul^ſ, døde 27. Aug. 1640 i sit 52. Aar, med Hustru Karen Hemmingsdatter, født i Buds^ſ, død □. S. Jochom Frandsen døde 31. Juli 1648 i sit 48. Aar⁷. Randskrift: »Her skilles vi ad formedelst Døden ved Sorrig og Bedrøvelse hyle og græde. Hisset samles vi igjen med Livvet i stor Ære, Vellyst og Glæde.« Indenfor Randskriften er der Hjørnecirkler med siddende

Evangelister og deres Tegn; mellem de øvre et Kerubhoved, mellem de nedre to Skjolde, det ene med udslidt Bomærke, det andet med Roset og H D. Ølandsk Kalksten, 185 × 106 cm, oprindelig i Hovedgangen, men 1915 opstillet i Vaabenhuset, d. v. s. Taarnrummets Vestparti.

Mindetavle over Sognets Faldne 1864.

Forsvundne Gravminder. †*Epitafium* med Billedhuggerarbejde og Maleri af en Præst og hans Hustru knælende for et Krucifiks. Ifølge en Indskrift forneden var Tavlen bekostet af Sognepræst til Kjeldby Hr. Anders Lauritsen og Maren Andersdatter 1635. Nævnt i Resens Atlas samt 1759 og 1832.

†*Gravsten.* ved Alteret, med latinsk Indskrift over Hr. Hans Nielsen Stege, Præst i næsten 18 Aar, død i sit 53. Aar 1673. Nævnt 1759.

†*Gravsten,* lavet 1642, af Niels Hansen, Kirkeværge, som levede i Ægteskab med sin Hustru i 63 Aar. Nævnt i Resens Atlas.

Paa Kirkegaarden staar et *Støbejernskors* paa Fodstykke med Indskrift: Christen Andersen Lund Sognepræst til Kieldbye, født 28. Dec. 1763, død 10. Aug. 1833. »Gud glæde dig I høye Himmelboe! Sov, døde Digter, sødelig Til Dommedag i Roe«.

SPEJLSBY S. JØRGENS KAPEL

KELDBY SOGN, MØNBO HERRED

Ved Spejlsby har der, vistnok fra Middelalderens Midte, været et S. Jørgens Hospital, som eksisterede til 1607 (1618), da dets Jordegods blev henlagt under Vartov i København. Af Bygningen fandtes Rester endnu i 1700'erne; 1722 hed det: »Ved Spejlsby et Taarn man seer af Hospitalet«. Murrester og Skeletter er fundne ved Gravning i den nordvestlige Udkant af Byen. Til Hospitalet hørte et Kapel, der var Anneks til Kjeldby; 1518 fik Klerken Chr. Pedersen fra Odense Stift Kaldsbrev paa Kjeldby og Spejlsby (Kialby cum sua annexa capella S. Georgii Spitalsby). 1528 overlod Kongen Hospitalet udenfor Stege til Johan Urne, mod at denne skulde holde Kapellet ved Magt. 1598 befalede Kongen, at den forfaldne Kirke, som kaldtes »Spingelbye Kloster«, skulde nedbrydes og bruges til et Fattighus i Stege; 1619 fik Lensmanden Ordre til at lade nedbryde »det Kapel til Spedals Bye Closter« og anvende Stenene til Elmelundegaard, 1622 til at lade dem sende til Københavns Hospital; sidstnævnte Aar skulde Murermesteren have 4 Slettedaler pr. 1000 Sten. Fra Kapellet skal, foruden Keldby Kirkes Klokke Nr. 2 og Moltke-Gravstenen, stamme et Vievandskar af Granit, nu anvendt som Vandtrug i en Gaard i Byen^o.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—30 (RA), 1728—70 (LA). — Kaldsbog fra 1845 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1759 (LA), 1808 (NM). — Museumsindberetninger af Henry Petersen 1880, af C. A. Jensen 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930 og 1934. Høyens Notebog XIII, 1832 (NM). C. Bågo: Notebog 1856 (NM).

Fr. Bojsen: *Keldby Kirke*. Præstø Amts Aarvog 1914, 33—59. — J. Kaalund Christiansøn: Beskrivelse over Møen. 1722. Kap. 8. — B. C. Sandvig: Beskrivelse over Møen. 1776. S. 34 f. — J. Paludan: Beskrivelse over Møen. 1824. II, 140—45.

¹ Repertorium Nr. 2979, 5179. Paludan: Møen. I, 262. Werlauff: Antegnelser til Holbergs Lystspil. 1858. S. 309. KhS. 4. R. III, 458. Aug. F. Schmidt: Helligkilder. Nr. 622. ² Efter Maalinger, foretagne af Sognepræst Kisum, Elmelunde, afviger Taarnets Vestside 7° til Vest fra astronomisk Nord. Paa Grund af Taarnets Skævheder vil dette sige, at den romanske Kirkes Længdeakse afviger 9—10° til Nord fra astronomisk Øst. ³ Indberetninger (NM) af J. Kornerup 1899—90, af E. Lind 1934. Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 130 f., Pl. XIII; J. Kornerup: Kunstens Historie i Danmark, red. af Karl Madsen, S. 19 f.; Beckett: Danmarks Kunst II, 293, 316, 326, 354, 356 f., 433 ff. ⁴ Resens Atlas. Uldall Fol. 186. III, 45 f. (KB). Indberetningerne 1755 og 1759. ⁵ Lund: Danske mal. Portrætter IX, 169 f. ⁶ Efter Oldsagskommissionens Foslag, der var foranlediget af Præsteindberetningen, lod Kirkeejeren Stenen optage af Korgulvet 1809 og opstille i Koret. S. Abildgaards Tegning 1758 (NM). Beckett: Danmarks Kunst II, 264. ⁷ I Stednavnene er Endelsen- mark gengivet ved Forkortelsen for Møntværdien en Mark.

F. Boisen: *Spejlsby Kloster og Kapel*. Præstø Amts Aarvog 1914, 59—61.

⁸ J. Kaalund Christiansøn: Beskrivelse over Møen. 1722. Kap. 8. B. C. Sandvig: Beskrivelse over Møen. 1776. S. 36. J. Paludan: Beskrivelse over Møen I, 504. KhS. 4. R. VI, 241 f. Suhms Samlinger II. 1. S. 177. Frederik den Førstes Danske Regi-
stranter. S. 160.

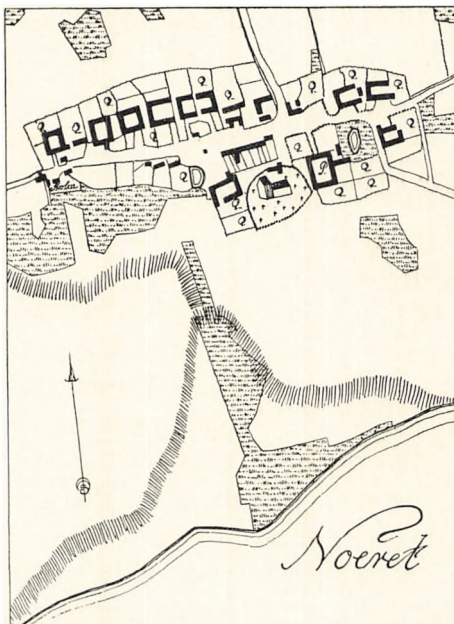

Fig 9. Keldby 1796.

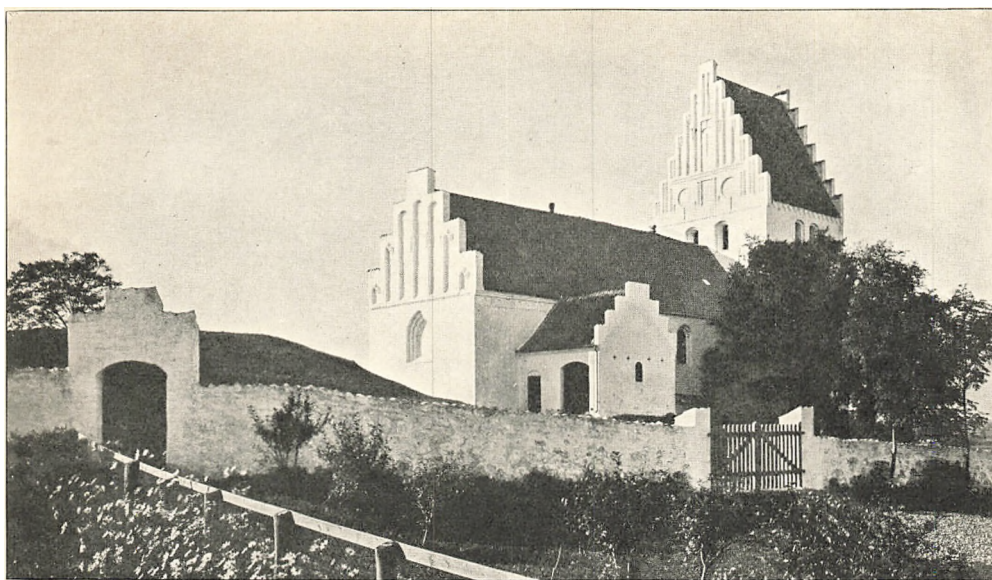

Fig. 1. Elmelunde. Ydre, set fra Nordøst.

V. H. 1930

ELMELUNDE KIRKE

MØNBO HERRED

Elmelundegaard var i Middelalderen en Gaard under Roskildebispen; senere blev den Sæde for kgl. Lensmænd. Den laa lige nord for Kirken; efter dens Nedbrydelse 1696 blev Landsbyen Elmelunde oprettet af dens Jorder. Sognet kaldtes 1755 enten Elmelunde, fordi Kirken laa ved Byen af dette Navn, eller Hjertebjerg, fordi Præsten boede i Byen Hjertebjerg. Ved Salget af det mønske Krongods kom Kirken 1774 under Nordfeld, senere under Klintholm og fra 1916 atter under Nordfeld¹.

Kirken, der fra gammel Tid har tjent som Sømærke², ligger højt og frit paa en Bakke med vid Udsigt mod Sydvest. Fra Bygningen har Terrænet Fald til alle Sider undtagen mod Øst, hvor der paa selve Kirkegaarden knejser en anselig Oldtidsgravhøj³. Mod Vest, Nord og Øst staar der en sentmiddelalderlig Hegnsmur fra o. 1500—25, bæltmuret af Munkesten og Kridtkvadre; mellem de sidstnævnte er indskudt højkantstillede Trekvartsten af Tegl. En Vestportal har fladbuet Port og Dør, der begge krones af Kamme, hængte med Munketegl. I det skraat afskaarne Nordøsthjørne staar en mindre Dørportal med fladbuet Aabning og Kamtak (Opmaaling af Portalerne i Æ N A. 5. Saml., 4. Række, Bl. 17). Paa Nordmurens Inderside findes en Reliefkvader af Kridt med tre Skjolde, hvis Mærker forestiller Kristi Lidelsestegn: i de to yderste tre modstillede Søm, i det midterste Frelserens gennemborede Hænder og Fødder samt Isopstangen.

*Bygningen*⁴ er et Langhus med romansk Midtparti, senromansk Vestparti og gotisk Østparti samt tre Tilbygninger: Taarn og Vaabenhus fra gotisk Tid og yngre Sakristi.

Af *den romanske Kirke*, den ældste Stenkirke paa Møn og sikkert opført i Begyndelsen af 1100'erne, staar nu kun Triumfmuren og Skibets Langmure, hvis Højde er godt 6,50 m. Det *stærkt blandede Materiale*, Kridtsten, Fraadsten og Granit, hvortil kommer noget Flint og lidt Myremalm, minder ligesom

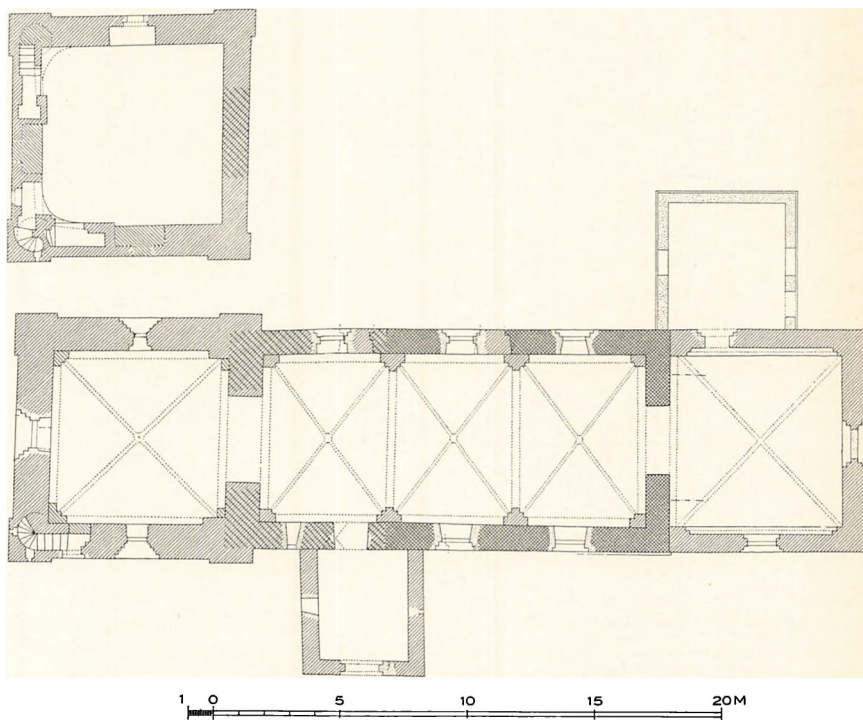

Fig. 2. Elmelunde. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1930 (1933).
Fovoven Plan af Taarnets Mellemstokværk.

Murtekniken om Hammer Kirke (S. 788). Tidligere kunde dette næsten kun ses under Vaabenhustaget og paa Overvæggene (Løffler: Romanske Kirkebygninger, S. 16, Fig. 8), men ved en 1933 iværksat Undersøgelse afhuggedes Mørteldækket paa Nordmuren i saa stor Udstrækning, at Murbehandlingen lod sig nøjere iagttage (Fig. 3). Nederst i Muren synes Kridtstenen at dominere; især over Norddøren er den tildannet i meget uregelmæssige Blokke, trekantede og trapezformede. I mange Skifter forekommer en nogenlunde regelmæssig Materialeorden: et Skifte raa Kampsten, med Smaafלקker i Stødfugerne, veksler med et Fraadstensskifte. I Murens øvre Del fremtræder Sildebensmurværk. Tværs over Nordfaçaden løber et, nu af de yngre Vinduer

brudt Sildebensskifte, overvejende af Flint, og o. 75 cm højere oppe findes flere Skifter med dette »Opus spicatum«, overvejende af Fraadsten, men ret stærkt varierende i Detailler. Fugerne har Kvaderriller, der markerer Skiftegang og Mønstermurværk, og den oprindelige Mørtel stod ved Fremdragningen meget velbevaret; der saas endogsaa lange Kalkstænk ned over Murfladen, som meget tidligt maa være blevet pudsdækket.

Hjørnerne, af hvilke kun de østre er bevarede, blev ikke afdækkede. De oprindelige Vinduer har sikkert siddet paa de nuværendes Pladser og er derfor

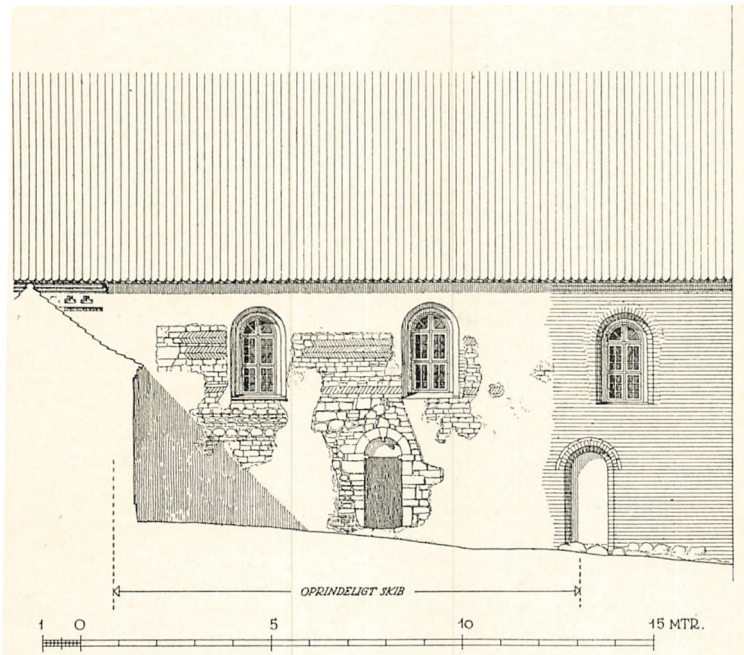

Fig. 3. Elmelunde. Skibets Nordfaçade, afdækket 1933. 1:200. Maalt af C. G. Schultz 1933.

fuldstændigt forsvundne. Derimod er begge de oprindelige Døre, med rundbuede Kridtkvaderkarme, bevarede. Norddøren, der sidder næsten midt paa Muren, betydeligt længere mod Øst end Syddøren, var indtil 1933 helt ukendelig. Ved Udhugningen af Spærremuren fandtes (foruden Smigsten fra romanske Teglstensvinduer) to nu i Nationalmuseet opbevarede Kridtsten af Cylinderform (22 cm lange, 7,5 cm i Tv.m.), paa begge Endeflader smykkede med seksoddede Cirkelslag i Karvesnit-Relief. Brudflader viste, at den ene af disse Cylindre har siddet paa Dørbuens østre Vederlagssten, og da den tilsvarende vestre Sten og Buens Slutsten tydeligt nok er senere glathuggede, kan det fastslås, at Dørbuen har haft samme Udsmykning som i Hammer (S. 789, Fig. 3). Paa Indersiden af Dørstikkets Kilesten, ind mod Dørens bredere, ligeledes rundbuede Inderparti, ledsages Rundbuen af en Række, ialt 6, indborede

Smaahuller, hvori der fandtes Mærker efter Træpløkke og Søm, som maa antages at have fastholdt en Tympanonflage af Træ. At det virkelig har været Tilfældet, stadfæstes af Syddøren; skønt denne desværre blev udhugget og atter tilmuret uden videnskabelig Kontrol, lykkedes det senere i Murgruset at finde nogle stærkt ødelagte, godt 3 cm svære Træstumper, der synes at være Rester af den søndre Tympanonflage. Om Syddørens Detailler kan iøvrigt kun oplyses, at den vestre Vederlagskvader allerede i Middelalderen er erstattet med Munkesten, og at der i en af Karmstenene senere er snittet et Monogram mellem

V. H. 1934

Fig. 4. Elmelunde. Mønstermuring i Skibets senromanske Vestgavl.

Tallene 77 og 79 (dvs. 1577—79). Rime­ligvis har Dørstederne en Tid staaet som indre eller ydre Nicher. Efter Undersøgelsen fremtræder Norddøren som ydre Niche, med rekonstruerede Bueskiver og glat Trætympanon.

I Kirkens Indre er bevaret den slanke Triumfbue med skraat udladende, 20 cm høje Kragbaand af Kridtsten. Paa Triumfmurens Østgavl ses Spor efter de oprindelige Kormure, der har staaet lige inden for de nuværende og været o. 70 cm lavere end disse. Korets forsvundne Tagremme har været indstukne i Triumfvæggen i o. 70 cm dybe, 27—28 cm brede og 9 cm høje Huller.

Den senromanske *Vestforlængelse*, ved hvis Tilføjelse den oprindelige Vestgavl forsvandt, er opført af Munkesten (26—

27 × 12—13 × 8 cm; ti Skifter: 97 cm; Fuger glattede eller ryggede). Den bag Taarnet bevarede Vestgavl er over et Savskifte zigzagsmuret; Savtænderne og de nederste Trekanter i Mønstermuringen er dog af Kridt (Fig. 4). Østligst i Langmurene er der et Sæt rundbuede Døre, af hvilke den tilmurede nordre har Karmfals og over Buen Prydstik; den søndre, som endnu er i Brug, er ret forvansket. Af Vinduer findes et blændet Sydvindue, 235 cm højt, ligeledes med Prydstik over Buen; over Hvælvene ses, at de indre Karmsmige har staaet i blank Mur, medens Buesmigen har været mørtelpudset ligesom Vægfladerne. Loftet har paa lignende Maade som i Keldby haft Bræddebeklædning med Hulgesims, kendelig ved en 55 cm under Murkronen paa alle tre Vægge indhugget Rille, der har skraa Bagside og slutter sig til Underkanten af tilsvarende, 15 × 15 cm store Huller til Konsoller. Bræddeloftet har ogsaa været ført hen over det gamle Skib, i hvis Vægmørtel der er tilsvarende Indhugninger.

Gotiske Tilføjelser og Ændringer. Den ældste gotiske Tilføjelse, fra 1300'erne, er de nedre Dele af det meget anselige Taarn, som er bredere end Langhuset. Murene, der er af Munkesten (25,5—27 × 12—13 × 7—8 cm; glatte eller eensidigt skaarne Fuger), har Hjørnelisener. Taarnrummet har til de tre Sider haft meget slanke, spidsbuede Vinduer, 5 m høje, med firdobbelt falsede Yderkarme og Prydstik af Løbere om Buen. I det endnu delvis aabne Nordvindue er Lysningen under Spidsbuen trekløverbuet, og de lodrette Lysningskanter er afrundede ligesom Smaastykker af de ydre og indre Karmled. Sydvinduet er enklere; af det stærkt ødelagte Vestvindue ses kun den øverste Del. Den runde Taarnbue er rimeligvis senere omdannet, og det højsiddende Hvælv, der hviler paa Vægpillen og har Halvstensribber med Toprude (svære Overribber med Trinsten), er ikke helt jævnaldrende med Ydermurene; Ansatser i Taarnvæggene viser, at man har planlagt at slaa Hvælvet en god Meter højere oppe end det nuværende. Trappen er indbygget i Taarnets Sydvesthjørne; Yderdøren, hvis Fladbue nu er forvansket, fører ind i et Forrum med lige Løb op til Vindeltrappen, der har en 14 cm svær, rund Spindel og et fladbuet Tøndehvælv, muret af Bindere. Foroven ender den i et lille Rum i Vestmuren, hvis stigende, fladbuede Loft er sildebensmuret; en Vestglug overdækkes med Trappestik, Døren til Mellemstokværket med en Spidsbue, som hviler paa fremspringende Kragsten, der ligesom Vinduet har afrundede Hjørner. Mellemstokværket og Klokkestokværket har været forbundne med ikke mindre end to Vindeltrapper, den ene i det sydvestre, den anden i det nordvestre Taarnhjørne. Begge er nu tilmurede med Undtagelse af Indgangsrummene, der svarer til den nedre Vindeltrappes Overrum, men Trappecylindrene er dog ogsaa kendelige i Mellemstokværkets Vesthjørner. Taarnet er sikkert aldrig fuldført efter den oprindelige Plan; Hjørnelisenerne naar kun til Klokkestokværket, og Væggenes spidsbuede Spareblændinger mangler deres Buetoppe og udfyldes af sentmiddelalderlig Skalmuring. Klokkestokværket, der først er paabygget i Begyndelsen af 1500'erne, har til hvert Verdenshjørne to fladbuede Glamhuller; de bloktand-murede Gesimser er tredobbelt udkragende. De høje, slanke Gavle har 13 Kamtakker og rige, sengotiske Blændingssystemer, som over et Savskifte med meget skæve Tænder bestaar af et rektangulært Midtfelt med fordybet Kors, flade Cirkelfelter og pibeagtige Smalfelter, de fleste lodret delte af Stave og nogle med Karvesnit i de vandrette Overdækninger. Detaillerne er ret varierede paa de to Gavle. Tagværket har baade Dragerstol og Krydsbaand (Huljærns Numre).

Medens det romanske Kor endnu stod, er der i Skibet indbygget tre *Hvælv*, som efter Kalkmalerierne at dømme er ældre end 1462. Vægpillerne har Kragbaand med to Rundstav-Skifter; Kvartstensribberne mødes i en Toprude.

Snart efter Aar 1500 veg det oprindelige Kor Pladsen for det nuværende

Langhuskor, der over rejste Syldsten er bæltmuret af brede Munkesten og Kridt; ligesom i Kirkegaardsmuren er Kridtkvadrene adskilte af Mursten paa Højkant. Et anseligt, nu blændet Østvindue og et Sydvindue er spidsbuede og falsede. Under Gesimsen findes et Savskifte og en fordybet Trappefrise. Den syvtakkede Gavl har over et Savskifte syv Blændinger med tvillingdelte Spærstik; de tre midterste har dog ved en Reparation faaet fladrunde Buer. Det Indre, hvor der langs Nord- og Sydveggen findes Murbænke, overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber (lette Overribber); af dets Vægbuer er den vestre rund, den nordre og søndre spidsbuet falset, den østre uden Markering. Da det ikke har været smykket med Kalkmalerier, maa det være yngre end Skibets Udmaling fra o. 1490—1500. Hele Langhuset har

C. A. J. 1915

Fig. 5. Elmelunde.
Kalkmalede Bomærker.

Tagværk af Krydsbaandstype (Huljærns Stregnumre).

Vaabehuset, foran den senromanske Syddør, har paa Flankemurene et Savskifte, der synes at vidne om, at det oprindelig har været lavere, og det er i saa Fald forhøjet snart efter Aar 1500. Gavlen, hvis Type minder om Taarngavlene, har forneden bevaret tre flade Cirkelfelter flankeret af et Par Smalfelter; Kamtakkerne er rekonstruerede i de seneste Aar, og den rundbuede Dør er udvidet.

Sakristiet, vistnok fra Tiden o. 1700, er muret af smaa røde Mursten i Krydsskifte, med fladbuede Vinduer og Døre.

Hele Kirken staar hvidkalket og teglhængt. Tidligere har der været Blytag. I de aabne Vinduer sidder rundbuede Trækarme fra Tiden o. 1800. 1856 omtales, at der udenfor Vaabehuset ved Siden af Døren var en Sten, »hvorpaa Pietismen stillede Folk i Gabestok«, og i Muren var der Øskener, formodentlig til Bøjler.

KALKMALERIER

Den rige Udmaling af Skibets Hvælv, som blev fremdraget 1885—87 og restaureret 1895 af Magnus Petersen, skjuler en ældre, tarveligere Dekoration, hvis Aarstal 1462 sikkert angiver Tidspunktet for Hvælvenes Indbygning. I Østhvælvets Østkappe skimtes en Minuskelindskrift, hvoraf der under Istand-sættelsen kunde læses Ordene: »... [tutori]b(us) joh(an)e iudhe . . . die asce[n]tion . . . anno d(omi)ni mcdlxii . . .« (» [Kirkevænger] Johannes Judhe . . . Himmelfarts Dag . . . i Herrens Aar 1462«). Ribberne har været kantede af Borter med krydsende Stregbuer, som over Buespidserne er løbet ud i store Stregslyng.

En Snæs Aar senere er denne ældste Dekoration afløst af »Elmelunde-Mesterens« Værk. Paa Gjordbuen mellem det midterste og det vestligste Hvælv findes tre Bomærker (Fig. 5), af hvilke det nederste genfindes i Keldby og sikkert er Malerens. Billedernes Placering, Ornamentiken og Farvevirkningen svarer til Nabokirken, men en violet brunlig Farve er ret dominerende, medens der kun er lidet rødt. Scenerne er rigere paa Figurer, da der her i Elmelunde har været Plads til at give hvert enkelt Billede en hel Hvælvingskappe.

Fig. 6. Elmelunde. Kalkmaleri paa Skibets Midthvælv.

C. A. J. 1915

I Korhvælvets Østkappe, over Alteret, ses Treenigheden; den kejserkronede, tronende Gud Fader holder den korsfæstede Gud Søn, og ind mod hans Mund svæver Helligaandsduen; til Siderne staar Petrus og Paulus. I Sydkappen: den hudflettede Frelser, bag hvem to Engle holder hans Kaabe; Midtfiguren er for største Delen nymalet; kun højre Arm, Underlivet og Fødderne var bevarede. I Vestkappen: Kristi Indtog i Jerusalem; foruden den ridende Frelser ses kun en Mand i et Træ; i Skriftbaandet: »... Hebreorum . . xpe . bonor(um)« (Verset lyder i Biblia pauperum: »Carmen Hebreorum te laudat xpe bonorum«, »De gode Jøders Sang priser dig, Kristus«). Nordkappens Billede er forsvundet og nu erstattet af Ornamentik.

Skibets Østhvælv. Østkappe: Dommedag omtrent som i Keldby. Hertil

slutter sig i Nordkappen: Petrus aabner Himmeriges Port for de salige; paa Porttaarnets Kuppel ses en mandolinspillende Engel, og paa dets Flagstang vejer en gul Vimpel med et lille firbenet Dyr; i Skriftbaandet læses: »Venite benedicti pat(ri)s mei...« (»Kommer hid, I min Faders velsignede...«). I Sydkappen er de fordømte og Helvedesgabet placeret nede i den østlige Flig, men Hovedbillederne, som begge ledsages af Skriftbaand, er Bebudelsen og Mødet mellem Maria og Elisabet; i Bebudelsescenen sidder Jomfruen paa en

Fig. 7. Elmelunde. Kalkmaleri paa Skibets Vesthvælv.

C. A. J. 1915

høj Stol, og inde i hendes Læsepult ses en Bog og to Brød. Vestkappe: Jesu Fødsel; Barnet ligger paa en fin Løjbænk, Josef tilsmager Barselmaden. I Skibets Midthvælv fortsættes Scenerne af Barndomshistorien. Østkappe: De hellige tre Kongers Tilbedelse; Kongerne kommer ridende, kun den forreste er staaet af Hesten. Sydkappe: Barnemordet i Betlehem; en Kvinde hugger sin Rokkefod i Øjet paa en af de to Krigere. Vestkappe: Flugten til Ægypten. Nordkappen: Jærtegnet med Sæden (sml. S. 967); i Skriftbaandet over Bonden skimtes Bogstaverne: »... vidisti m: sanct]a]m« (»Har du set . . . hellige . . . «; Fig. 6).

Vesthvælv. Østkappe: Den fattiges og den riges Bøn, med Skriftbaand som i Keldby, men Rigmandens Tanker vises kun ved tre Streger til hans Hus,

hans Klæder og hans Hest. Sydkappe: Adams Skabelse og Evas Skabelse, med Indskrift: »femi(n)a prima viri de coste ... (Verset kan efter Biblia pauperum udfyldes: cepit oriri; »Den første Kvinde skabtes af Mandens

Fig. 8. Elmelunde. Indre, set mod Øst.

V. II. 1930

Ribben«). Vestkappe: Syndefaldet og Uddrivelsen af Paradiset, begge ret mangelfuldt bevarede og noget supplerede ved Istandsættelsen. Nordkappe: Livet efter Syndefaldet. Engelen rækker det grædende Menneskepar Hakke og Økse. Pløjende Bondemand; i Skriftbaandet dansk Indskrift: »Hipsih hoo frem soo b« (Fig. 7).

I flere af de nedre Kappelflige er der Dyrefigurer, i Østhvælvet Enhjørning, Hare, Hund, og Jæger med Jagthorn, Armbrøst og Taske, i Midthvælvet Løve Hind og Hjort, i Vesthvælvet Ugle.

INVENTAR

Alterbordet, af Munkesten, er muret opad Korets Østvæg og utvivlsomt samtidigt med denne; det har paa Forsiden een Sten brede Hjørnelisener,

Fig. 9. Elmelunde. Altertavle 1646.

Hude 1801

der støtter den udkragende Plade; i to af Forkantens Sten er der ridset et ligearmet Kors (9—10 cm), vistnok Indvielseskors. I Oversiden findes et Kalkstenslaag, 25 × 25,5 × 3,5 — 4 cm, til en nu tømt *Helgengrav*, dækket med Ler, paa hvis glatte Overside der i ny Tid er skrevet med Blyant: »Tøger«. Bordets Murværk, der sikkert oprindeligt har været kalket og fra første Færd dækket, er nu fremdraget og rensat.

**Dækplade til Helgengrav*, nu i Nationalmuseet. Ved Gravning i Højen paa Kirkegaarden fandt Degnen Henrik Madsen o. 1640 en lille Teglstenssætning, der kun inde-

holdt en grøn Sten med hvide Pletter, 3 Tommer lang og 2 Tommer bred, som Sognepræsten Mag. Angelus Lucius Cresserus (1640—52) siden fik af ham. 1807 blev den indleveret til Oldsagskommissionen⁶.

Alterbordspanel, af glat Fyr med Rester af malede Dekorationer fra Tiden ved 1600, borttaget 1926 og ophængt i Sakristiet.

Altertavle (Fig. 9) i Bruskbarok, med malet Aarstal 1646, sikkert skaaret af Henrik Werner i Maribo-Sorø. Opbygningen beherskes af det fremspringende Midtparti og de to kraftige Storsøjler. Midtfeltets Nadvergruppe, med frie Figurer, fylder kun en Tredjedel af Feltets Højde. I Sidenicherne staar to Evangelistfigurer, Marcus og Johannes; de to andre Evangelister mangler nu. Topstykket med dets kronede C4 flankeres af Englebørn med Kors og Søjle,

og tre tilsvarende Figurer findes over Topgesimsen, den midterste med en højt opragende Korsfæstelsesstige. Tavlens oprindelige Staffering fra 1646 (Aars-tallet under Evangelisterne) blev stærkt fornyet 1831, men genfremstilledes 1925—26. Ornamenterne staar gyldne eller laserede paa mørk, sort eller brun Bund. Af de oprindelige Indskrifters Bogstaver fandtes kun svage Rester, i Topgesimsen Kongens Valgsprog, i Fodstykket et Citat af Davids Psalme 43. I søndre Storvinge sporedes et Adelsvaaben, sikkert det 1759 nævnte Ulfeldvaaben med Bogstaverne C W F, der dengang var sort overstrøget. Corfitz Ulfeld var forlenet med Møn 1634—51. Paa den nordre Storvinge maledes 1926 Eleonore Kirstines Vaaben⁷.

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv, omgjort 1864; Mestermærke: Dahl. Disk med utydeligt Mestermærke, vistnok for Chr. Schrader 17[0]7 (Olrik 111). Oblatæske af kbh. Prøvesølv 1740, oval, med graveret Skriftsted paa Laaget, og under Bunden: »Kiøne Sange Øser Naade I Jesu A° 1740«; Mestermærke for Chr. Pedersen Sunde 1737 (Olrik 109). Sygekalk af kbh. Prøvesølv 1671, med rund Fod, rund Stang og bladsmykket Knop; under Foden graveret: 1670; Mestermærke for Andreas Nielsen (Olrik 39).

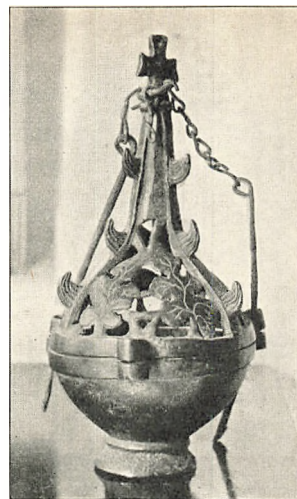
To gotiske *Røgelsekar* er i nyeste Tid kommet til Kirken, det ene fra Stege Museum, det andet (Fig. 10) fra Klintholm. 1808 fandtes kun eet Røgelsekar i Kirken.

†*Alterbibel*, Fr. II.s, udgik af Inventariet 1717 (Rgsk.).

Alterstager, 41—42 cm høje, gotiske, af usædvanlig Form (Fig. 11). Det svære, runde Skaft, der indsnævres midtpaa mod en kraftig Ring, har en lille, trappetindet Lyseskaal og forneden en stor Vulst ved Overgangen til den skraa Fodkant med dens tre Grydeben.

Alterskranke af Fyr, fra 1700'erne, med simpelt udsavede, slanke, symmetriske Balmstre.

**Korbuekrucifiks*, gotisk, fra 1300'erne, med ejendommelig, overdrevent smertefuld Figur. Nu i Nationalmuseet⁸.

C. A. J. 1915

Fig. 10. Elmelunde. Røgelsekar.

V. II. 1930

Fig. 11. Elmelunde. Alterstager.

Fonten er et simpelt, ret nymodens Smedejernsstativ.

Fad, af nederlandsk eller hjemligt Arbejde fra o. 1650—1700, 68,5 cm i Tv. I den runde Bund ses Kristi Daab omgivet af Bladkrans, paa den ottekantede Rand foroven Gud Fader i Skyerne, til Siderne de fire Evangelister med deres Navne skrevne i Bøgerne (i Johannes' Bog staar: »S Johannes eva. Paulus«), nederst Kristus i Gethsemane.

Prædikestol (Fig. 12) i Bruskbark, med malet Aarstal 1649, af en Elev af den lolland-falsterske Mester Jørgen Ringnis. Opbygningen minder især om

C. A. J. 1915

Fig. 12. Elmelunde. Prædikestol 1649.

Prædikestolen i Stubbekøbing. De fem Storfelter er formede som høje, dybe Nicher med muslingfyldt Bue, indrammet af Bruskværk, foran hvilke der staar Figurer af Kristus og de fire Evangelister, og Hjørnerne er formede som mindre Nicher, hvori Evangelisttegnene har deres Plads (Ørnen er ny). Stolen hviler paa en Petrusfigur, der ligesom Storfelternes Figurer ikke er saa dygtigt gjorte som Ringnis' Snitværker. Trappens Indgangsportal, med langstrakte Kvindehermer og Topstykke i Ringnis' Manér, har Dørfløj med samtidigt, graveret Smedejernshaandgreb og to Felter, det nedre med et Kerubhoved, det øvre med en Arkade, hvori en lille Kvindefigur, Kærligheden. Paa Trappepanelet er der i de glatte Felter lignende Smaafigurer: Retfærdighed, Haab, Tro, Kvindefigur med Palmegren, Styrke, Klogskab, Uskyld,

Maadehold. Den samtidige, sekssidede Himmel har paa Undersiden en hængende Due, paa Hjørnerne Engle med Lidelsesredskaber, og over Kronebøjlerne et Krucifiks; i et af Topornamenterne er et kronet C 4. Prædikestolen blev istandsat og de gamle, til Altertavlen svarende Farver fremdraget 1925—26. Staferingen var ligesom Altertavlens repareret 1831, men dog langt bedre bevaret, saaledes at store Dele af de oprindelige Farver kunde bibeholdes og repareres; kun Forgyldningen maatte fornyes, undtagen paa Lydhimlens Underside. Paa Trappeportalens Frise er malet »Anno 1649, den 17 December« og paa Dørfløjens Gavltrekant et Citat af Esaias 58: »Raab høyt, spar icke . . .«

Degnestol af Fyr med tre høje Profilarkade-Felter, Rygpanel med glatte Felter og glatte Gavle, vistnok afsavede foroven, fra o. 1600. Nymalet.

†*Stolestaderne* er moderne. Lensmanden Korfits Ulfeld lod nye Stole forfærdige til Kirken og to lukkede Stole (duas cameras) indrette for sig og sin Hustru. Han bød ogsaa, at Prædikestol, Alter, Fontelukkelse (Baptisterium) og Pulpitur skulde gøres af nyt⁹. 1856 siges, at Staderne lignede dem i Keldby.

†*Pulpitur* fra Begyndelsen af 1700'erne blev nedtaget af Hensyn til Kalkmalerierne. *Orgel* fra 1917 (Arkitekt Henning Hansen).

†*Sejerværket* var 1722 godt og burde sættes i god Stand. (Rgsk.).

Klokker. 1) Mellem Akantusbladrækker: »Gloria Deo in excelsis me fecit Henr. Tessin civis Hafn. anno MDCCXXXIV« (»Ære være Gud i det højeste. Henrik Tessin, Borger i København, gjorde mig i Aaret 1734«). Tvm. 107 cm.

2) Mellem Rokoko-Ornamenter og Akantusblad-række: »Soli Deo Gloria me fecit M. C. Troschel Hof Klokengiser Copenhagen Anno 1766« Tvm. 67 cm. En Tinkeklokke nævnes 1721 (Rgsk.).

GRAVMINDER

Epitafium, med malet Indskrift paa Lærred, omgivet af en udskaaret Bladværksramme, 119 × 71 cm, over Hr. Otto Christian Wechmann, født i Aarhus 20. Dec. 1720 som Søn af Mag. Conrad Wechman, Stiftprovst og Sognepræst til Aarhus Domkirke, og Elisabeth Augusta von Gasmann; Aftensangspræst ved den danske Kirke i London 1756, Sognepræst her paa Stedet 1770, død 26. Juni 1785, og over hans Hustru Jsaaca Margrethe, gift i 20 Aar, død 20. Jan. 1788. Paa Korets Øst-væg; restaureret i nyeste Tid.

Gravsten, alle af ølandsk Kalksten, nu rejste i Vaabehuset.

1) Figursten med Knæbillede af en Pige, og derunder Reliefversaler: Karine Nielsdaater, Hr. Niels Fransøns Datter i Magleby, død hos sin Morfader Hr. Niels Hansøn, Sognepræst her til Elmelund, 27. April 1629 [Aarstallet indhugget i Randen] i sit 12. Aar. 81 × 53 cm.

2) Ganske tilsvarende Sten med Relief af en Dreng (Fig. 13) og Indskrift over Erik Andersøn, Hr. Anders Beskis Søn i Stubbekiøbing, død hos sin Morfader Hr. Niels Hansøn 20. Okt. 1617 i sit 5. Aar. De to Sten, der har ligget ved Siden af hinanden foran Alteret, er ganske ensartede, gjorde af samme Billedhugger, under Paavirkning af nørrejydsk Værkstedstradition. Deres

C. A. J. 1915

Fig. 13. Elmelunde. Gravsten.

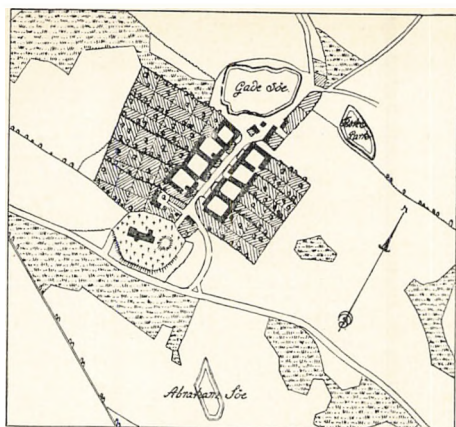

Fig. 14. Elmelunde 1801.

Samtidighed fremgaar ogsaa af de nederste Linjers Skriftsted, der gaar tværs over begge Sten.

3) Hr. Niels Hansen Borre, Sognepræst til Elmelund Sogn, død 29. April 1630 i sin Alders 74. og Embedes 43. Aar, og Hustru Marine Ericks Daater, død 15. Jan. 1626 i sit 68. Aar. Reliefversaler i Tværskrift og religiøs Randskrift, Hjørnecirkler med Evangelistrelieffer (Figurer siddende paa højryggede Stole), foroven Englehoved, forneden Dødningehoved. 175 × 100 cm; tidligere foran Alterskamlen.

4) Ærlig, vis og velforstandig Karl Cresten Pedersen død 13. Maj 1634. Fordybet Tværskrift, Bomærkeskjold og Skriftsted. 130 × 91,5 cm; tidligere i Skibet.

Henrik Ramel, Lensmand paa Møen 1651—55, lod indrette nogle Begravelser for sig og sin Hustru¹⁰.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—30 (RA), 1728—70 (LA). — Kaldsbog, fra 1783 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1759 (LA). — Museumsindberetninger af Henry Petersen 1880, af C. A. Jensen 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930. — Høyens Notebog XIII, 1832 (NM). C. Bågøs Notebog 1856 (NM).

Fr. Bojsen: Elmelunde Kirke. Præstø Amts Aarbog 1913, 49—62. — Kaalund-Christiansøn: Beskrivelse over Møen. 1722. Cap. 9. — B. C. Sandvig: Beskrivelse over Møen. 1776. S. 36—39. — J. Paludan: Beskrivelse over Møen. II. 1824. S. 145—47.

¹ S R D. VII, 105. ² 1755 siges, at Kirken var Sømærke og derfor blev kaldet udvendig, hvad der ellers ikke var almindeligt (paa Møn). ³ Undersøgt 1920 af Konservator Rosenberg, Nationalmuseet. ⁴ Efter Maalinger foretagne af Sognepræst Kisum, Elmelunde, afviger Taarnets Vestside 8,5° til Vest fra astronomisk Nord. Paa Grund af Taarnets Skævheder vil dette sige, at den romanske Kirkes Orientering afviger o. 10° til Nord fra astronomisk Øst. ⁵ Indberetninger af Magnus Petersen 1885, 1887, 1895 (NM). Magnus Petersen: Kalkmalerier. S. 136 f., Pl. XXXII—XXXIII. Beckett: Danmarks Kunst II. S. 326, 354 ff., 434 f. ⁶ Viborg: Descriptio Monæ. Cap. 9; Sandvig, S. 39; Gl. kgl. Saml. Fol. 773. S. 39 f. (KB). ⁷ C. A. Jensen: Snedkere og Billedsnidere. S. 99. Istandsættelsen 1925 udførtes af Kr. Due og Carl Frederiksen; Beretning fra sidstnævnte (NM). ⁸ Beckett: Danmarks Kunst II, 131. Fig. 167. I »Illustreret Tidende« 13. Aug. 1906 berettes, at Krucifikset var indrettet til fromt Bedrag, hvad der dog er ganske fejlagtigt. ⁹ Viborg: Descriptio Monæ. Cap. 9. ¹⁰ Sandvig. S. 38. Efter H. F. VIII, 518, skal Eggert Ulfeld, til Elmelunde, og Hustru ligge begravne i Kirken, men det tilføjes, »at nu findes intet herom«. Præsteindberetningerne har da heller ikke nogen Oplysninger.

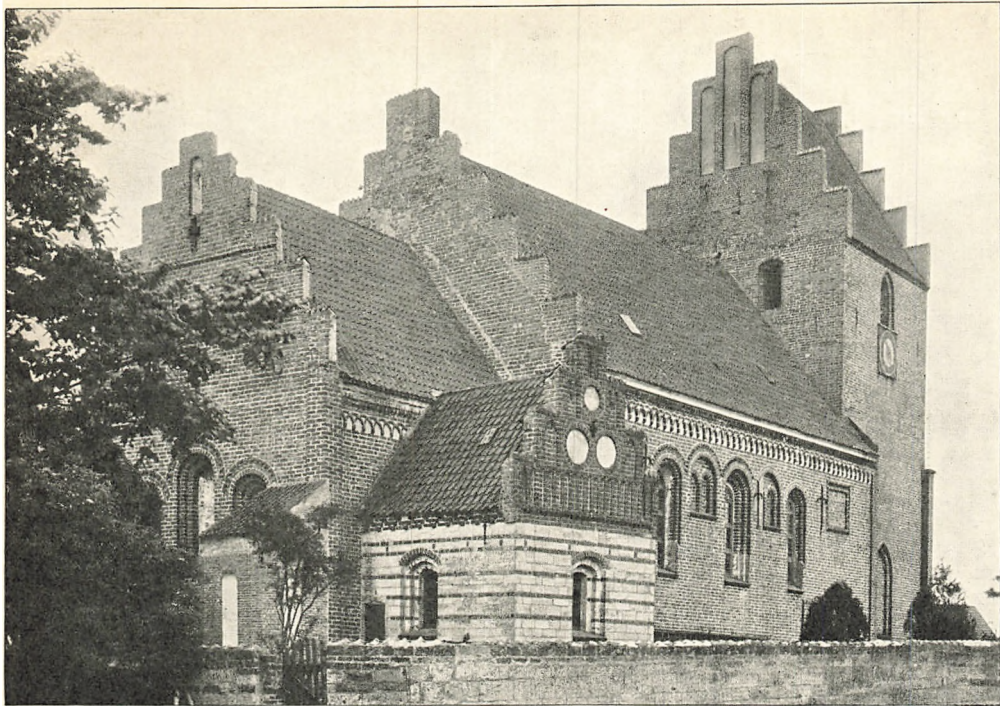

Fig. 1. Borre. Ydre, set fra Nordøst.

C. A. J. 1915

BORRE KIRKE

MØNBO HERRED

I Roskildebispens Jordebog o. 1370 kaldes Sognet *Østerborg*, og ialfald i den senere Middelalder var *Østerborg* eller *Borre* en *Købstad*, som endnu 1648 fik sine Privilegier stadfæstet, omend den da forlængst var ophørt at spille nogen Rolle. Da *Lybækkerne* 1510 angreb *Møn* og forgæves søgte at erobre *Stege*, plyndrede og brændte de det aabne Land, og *Borre* har da sikkert lidt *Overlast* (sml. S. 993 f.). *Præsteindberetningen* 1755 fortæller, at der i *Sakristiet* o. 1748 blev fundet en ganske liden, af *Møl* og *Ælde* hartad fortæret *Seddel*, hvoraf *Præsten* mente at kunne samle saa meget, at *Kirken* var ruineret af *Lybækkerne*, da *Hansestæderne* fejdede paa *Danmark* og de med deres *Skibe* kunde ligge lige op til *Borre By*; ved *Fredens Slutning* skal de *Lybske* være blevet tilholdt at genopbygge *Kirken*. Den følgende *Præsteindberetning*, 1759, nævner det fejlagtige *Aarstal* 1513, og tilføjer et uhjemlet *Sagn* om, at *Kirken* før laa i *Vestud By* paa *Kirkebjerg Aas* og først efter *Lybækkernes* *Ødelæggelse* blev flyttet til *Borre*. *Kirken*, den 1755 siges at være den rigeste *Landsbykirke* paa *Møn*, ja i *Stiftet*, tilhørte *Kronen*, hvorfra den blev solgt 1769. Fra *Liselund* overgik den til *Selveje* 1. Januar 1915¹.

Den fordums *Købstad* ligger paa en lav *Holm* i *Sydspidsen* af en lang smal *Sænkning*, *Borre Mose*, tidligere *Borre Sø*, som i *Middelalderen* har været en mod *Nord* aaben, sejlbar *Vig*. *Kirken* rejser sig paa det højeste *Sted* i *Byen*. *Kirkegaardens* *sentmiddelalderlige* *Hegnsmur*, hvis *Sydvesthjørne* er nedrevet,

er bæltmuret af Munkesten og Kridtkvadre og omkring Nordvesthjørnet endnu afdækket med Munketegl. En Vestportal har rund Portbue, ommuret med smaa Sten, og flad, oprindelig Dørbue.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk, Taarn, Sakristi og nu stærkt ombygget Vaabenhus fra sengotisk Tid².

Den rummelige, romanske *Murstenskirke*, fra o. 1200—50, har meget skæv Plan. I det regelrette Munkeskifte maaler Stenene 27—28,5 × 12—13 × 8—9 cm (i Triumfgavlen 14 × 10 cm); fem Skifter: 50—51 cm; Fugerne har været ryggede. Riffelhugning findes paa Karmhjørner. De rige Enkeltheder minder om lolland-falstersk Arkitektur og er sikkert paavirkede fra Nordtyskland.

Koret har en tredelt Sokkel, ni Skifter høj over Sylden, med et afrundet Led og derover to Skraakanter; nu er den kun nogenlunde bevaret paa Øst-siden (H. Storck og M. Clemmensen: *Teglstenskirker* Pl. 16). Hjørnerne markeres af smalle Lisener, hvis Tilslutning til Soklen paa Grund af Flikmuringer er ukendelig, men som bryder Gesimsen og fortsætter op til Gavlfoden. Mod Øst findes en Gruppe af tre sammenstillede, ret korte og brede Vinduer, det midterste lukket i Lysningen, de to andre aabne; de er udad dobbelt, indad enkelt faldede, saa at især den ydre Smig kun er smal; Leddet mellem de to ydre False er afrundet, og Rundbuerne ledsages af Prydstik med et Savskifte mellem to Løberskifter af svagt krummede Sten; det midterste Prydstik tangerer de to ydre. Baade mod Syd og Nord har der været et enkelt Vindue med lignende, noget enklere Udstyr, idet Rundbuerne kun har almindeligt Prydstik; det søndre er forlænget nedefter, det nordre staar velbevaret, med tydelig Riffelhugning, bag Sakristiet, kun lukket med en Træluge. Prydstikkene tangerer den rige Buefrisesegims (*Teglstenskirker* Pl. 15), hvis krydsende Rundbuer af krumbrændte Sten hviler paa svagt afrundede Konsoller, og som krones af et Savskifte og øverst af en to Skifter høj Karnisprofil; Buefrisens Felter er hvidkalkede, ogsaa bag Sakristitaaget. Den østre Taggavl er glat og bar; i den øverste Spids, som krager ud med et Skraakantskifte, sidder dog en korsformet Glug nær Toppen; Gavlkonturerne er ikke bevarede under de nymodens Kamtakker. Paa Skibets Triumfgavl er der Spor efter et Kortag, der maa have haft Udkrægning som i Keldby.

Skibets Sokkel er stærkt ødelagt ved Ommuring med Kamp, saa at kun dens øverste Skraakantskifte er kendeligt; i Vaabenhuset og i Taarnet findes dog endnu to Skraakantled. Hjørnerne markeres af Lisener. Iøvrigt er Langsiderne næsten endnu rigere detaillerede end *Koret*, og Enkelthederne paa Nord- og Sydsiden er stærkt varierede. Vinduerne, hvis Tal i hver Side er tre, forenes af et System af Prydarkader, der flankeres af Rektangelfelter. Med en enkelt Undtagelse er alle Vinduerne endnu i Brug, men forlængede nedefter. Paa Nordsiden (Fig. 1), som er den bedst bevarede, har det østre og det vestre

Vindue Rundstav mellem Karmfalsene, og i Vestvinduet (Teglstenskirker Pl. 16) har disse søjleagtige Stave et lille »Klo-Kapitæl« af tysk-lollandsk Type med nedhængende, trekantede Hjørneflige under en lille Platte, alt formet i en enkelt Sten og ikke mere end eet Skifte højt. Midtvinduet nøjes med rektantede Yderfals, men Prydstikkene over de to østre Vinduer og Arkaden mellem dem har Savtænder som over Korvinduene, medens de to vestre Buer nøjes med et enkelt Prydstik af Bindere. Arkaderne (Teglstenskirker Pl. 16), af hvilke den vestre er noget beskadiget ved Udmuring for et Jernanker, er tvillingdelte over en rektantet Midtstav med »Kapitæl« af en enkelt, for begge Ender affaset Sten, og de to »skilderiagtige« Felter nærmest Hjørnelisenerne

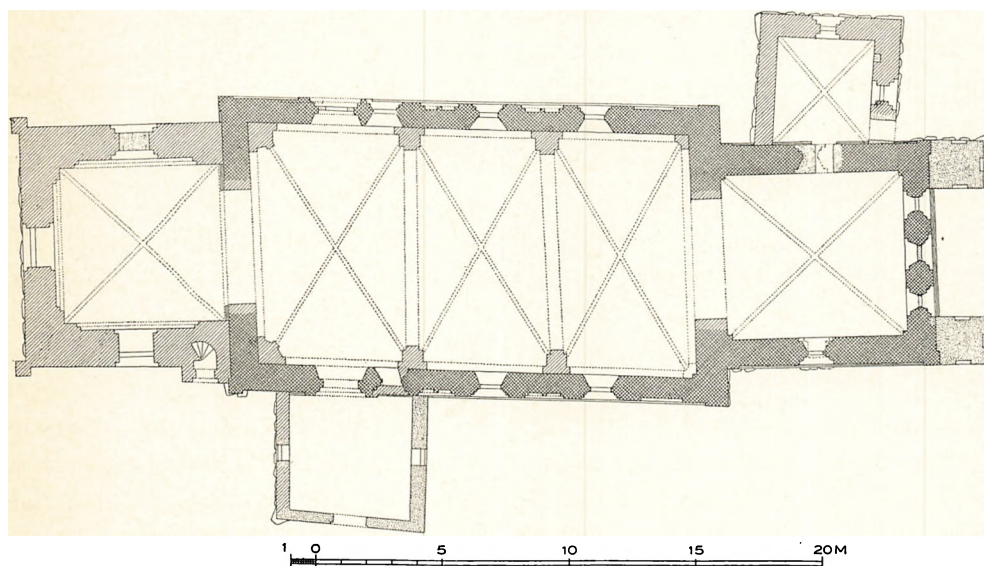

Fig. 2. Borre. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1934.

har Rammer med Savtænder af samme Karakter som de rigeste Prydstik. Nordgesimsen (Teglstenskirker Pl. 15) svarer til Korets, men Buerne er større, Savskiftet fortsætter sig ud paa Lisenerne, og Kronprofilen er forsvundet, idet de øverste Kragled er fornyede af Kridtsten. Paa Sydsiden har kun det østligste Vindue Rundstave (uden Kapitæl), men alle Vindues- og Arkadebuer har Prydstik med Savskifte. Af Firkantfelterne er kun det østlige bevaret; det har zigzgmuret Bund, men ingen Markering af Rammen. Sydgesimsens Buer er smaa og lave, og over dem er der en Række kvadratiske Smaafelter, adskilte af Sten paa Højkant (Teglstenskirker Pl. 15). Af Dørene er den søndre endnu i Brug, den nordre omdannet til et lille Vindue. De ensartede Døraabninger, med Karmfals og med Prydstik af Løbere, sidder begge i svage Portal fremspring, foroven vandret afdækkede med to Skraaskifter; de smigede Indernicher er rundbuede. Skibets Gavle er ligesom Korets Taggavl meget

enkle. Triumfgavlen, som altid har manglet Lisener, har af Udsmykning kun to Stumper Savskifte ved nordre Gavlfod. Den vestre Taggavl, bag Taarnet, brydes af to sidestillede, store Aabninger (185×95 cm, i indbyrdes Afstand af 127 cm), begge rundbuede med retkantede Karme; den øverste Gavls spids er udkraget over Skraakant.

I *det Indre* overdækkes Koret af et kuppelagtigt Krydshvælv indbygget i Væggene, i hvis Hjørner der dog er ganske svage, retkantede Fremspring. Vægbuerne er runde, Kapperne har Helstens-Tykkelse og Ribberne Rundstavprofil med smaa Sideled; Oversidens Form er næsten pyramidalsk. Den spidse Triumfbue er sikkert senere omdannet. Skibet har haft plankelædt Bjælkeloft med Hulgesims som i Keldby; nogen Rille findes vel ikke, men den grove, hvidtede Vægpuks (sml. Kalkmalerier) standser paa tredje Skifte under den

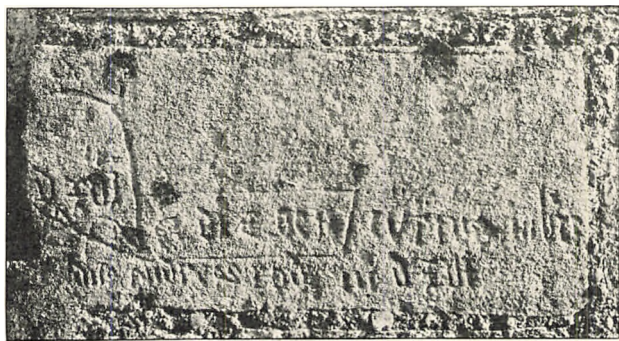

Fig. 3. Borre. Kridtkvader, med Indskrift 1516.
I Sakristimuren.

nuværende Tagrem, og i det næste Skifte er der hugget Huller med skraa Bund til Knægtene, hvis Afstand har været o. 70—80 cm.

Gotiske Ændringer og Tilføjelser, alle fra Tiden o. 1500 eller senere. Skibets *Hvælv*, fra o. 1500, hviler paa Vægpillen, der især i Vesthjørnerne er meget store og svære. I Østhjørnerne,

hvor de er spinklere, synes der under Pillerne at have staaet Sidealterborde, hvoraf en meterhøj Kampesten under Sydøstpillen sikkert er en Levning. Pillerne har profilerede Kragbaand, kun eet Skifte høje, med Rundstav under Skraakant, Hvælvene Halvstensribber og buklede Kapper med Trækhuller (svære, klumpede og uregelmæssige Overribber). Skibets *Tagværk* er fornyet af Fyr, men over Koret findes et sentmiddelalderligt Tagværk (stemmede Stregnumre).

Taarnet, hvis Mure over rejst Syld er af Munkesten i Munkeskifte, har paa Vesthjørnerne smækre, men stærkt fremspringende Lisener. Af Taarnrummets dobbeltfalsede, spidsbuede Vinduer er det nordre tilmuret. Taarnbuen er spids; Hvælvet har falsede Vægbuer, Halvstensribber og buklede Kapper (brede Overribber med Trinsten). Over Vindeltrappchusets Dør, der er fladbuet i spidst Spejl, findes et Stykke Savskifte og en svagt udkragende Trappefrise (Teglstenskirker Pl. 15). Mellemstokværket har en fladbuet Vestglug i Spidsbuespejl og i Væggene Bjælkehuller til et forsvundet Gulv; i Klokestokværket er der mod Nord et enkelt spidsbuet, til hvert af de andre Verdenhjørner to

fladbuede Glamhuller. Gavlene er ommurede i nyere Tid af smaa Sten, det middelalderlige Tagværk stærkt omsat. I Vejrflojen læses: 1779.

Sakristiet (Opmaaling i »Foreningen af 3. Dec. 1892«, Aargang 1897, Bl. 12) paa Korets Nordside, sikkert fra 1516—17, er bæltmuret af Kridtkvadre og Munkesten, saaledes at Kridten dominerer. Vinduerne i Nord og Øst er ganske anselige, falsede og fladbuede. Munkesten er brugt i de bloktandmurede Gesimser og i den syvtakkede Gavl med dens vandret delte Blændingssystem: Savskifte, Pibefelter og tre Cirkler, af hvis ledsagende Smaafelter det øverste, paa Toptinden, har korsmuret Midtstav. Det Indre overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber (spinkle Overribber med Trinsten). Døren til Koret er fladbuet; i Væggene er der Gemmenicher, hvis Buer er hulede i Kridtsten, de to fladbuede, den tredje kløverbladsbuet (Teglstenskirker Pl. 16). Det spinkle, enkle Tagværk er oprindeligt. I Ydersidens Kridtkvadre er der indridset flere Indskrifter med Minuskelkursiv. Paa Østmuren, i Højde med Vinduets Underkarm, læses: »Anno d(omi)ni mdxvii curatus in Bora« og »D(omi)n(u)s Andreas Rød minister Mats iude« (»I det Herrens Aar 1517 Sognepræst i Borre«, »Hr. Anders Rød Præst Mads Jyde«). I Kvaderrækken derunder, her gengivet uden Udfyldning af de manglende Forkortelser i Aarstallet: »Anno mileno qui . . . (Bomærke) gente . . . deno pas . . . ecerta(n)t borgenses cu(m) libec..« (»Aar 15.. kæmper Borgerne med Lybækkerne«). Og paa Nordmuren i lignende Højde Indskriften (Fig. 3): »dxvi die ge. currus(?) lubec(?) dns andreas rod mdxvi«. (» 516 Ge . . . Dag . . . Hr. Anders Rød 1516«) Paa en Kvader ved Nordvinduets Buefod er desuden indridset en dragelignende Fisk med snoet Hale og spydformet Tunge, og paa Nordsidens Kridtsten spores seks med rød Farve malede Bomærker, der synes at være jævaldrende med Bygningen. 1856 nævnes, at der fra Sakristiet var borttaget en Stenkumme, der med en Stenrende førte ud paa Kirkegaarden, sikkert en Piscina.

Vaabenhuset har kun bevaret sengotisk Murværk i Vestsiden, men er iøvrigt udvidet og ombygget. I Østmuren, som delvis er af mindre Mursten, er i en Kvader indhugget Versaler: »Repar[at]us est hic murus den 2 Oct. A° 1703. Præpos. Renber Past. Baden« (»Denne Mur er istandsat 2. Okt. 1703. Provst Reenberg, Sognepræst Baden«). Sydmuren er fornyet i romansk Manér 1870.

Fra 1700'erne stammer dels de lave, svære *Støttestiller* paa Korets Østhjørner, af smaa gule Mursten, med fladrundbuede Blændinger i Siderne, dels de nyere Kronled over Gesimserne, Taarngavlene og Kamtakkerne, der dog ogsaa kan hidrøre fra Kirkens Hovedstandsættelse 1869—70. Paa Korets og Skibets Østgavle er Takkerne nu atter fornyede med Munkesten.

Bygningen, der aldrig synes at have været kalket, staar med blanke Mure; kun Gesimsens Felter og Gavlblændingerne er hvidtede. I Vinduerne sidder Trærammer med Blysprosser. Tagværkerne er hængte med Vingetegl. Ifølge

Danske Atlas skal der paa Kirkegavlen have staaet: Fabian Vollers, 1608, Marsvin³.

1870 skal der i Murene været fundet Spor af smeltet Tagbly, hvad der tyder paa en Brand og ligesom Kamtakkernes Fornyelse stemmer godt med Traditionen om den lybske Ødelæggelse. Hvorvidt Lybækkerne maatte bekoste Kirken istandsat, er ikke saa sikkert, men Sakristiet og de gotiske Ændringer gør det ingenlunde usandsynligt, at den i Malmøfreden 1512 bestemte Krigsskadeserstatning ogsaa er kommet Borre tilgode.

KALKMALERIER

Paa Korbuen fandtes 1903 Dekorationer fra o. 1500, mod Nord et Jesu-Monogram, mod Syd en Cirkelstjerne og langs Vestkarmen en Mønsterbort, alt malet med graat og rødbrunt, omtrent som Kalkmalerierne i Stege (S. 216). Paa Skibets Vægpillen var der Planteranker fra 1600'erne. De sparsomme Rester blev atter overkalkede⁴.

INVENTAR

Alterbord, staaende 88 cm fra Østvæggen, muret af Munkesten, med Udkræning tre Skifter under Oversiden.

Altartavle i Senrenaissance (Fig. 4), med malede Aarstal 1627. Den slanke Tavle har baade foran Storstykket og det brede Topstykke to Par korintiske Søjler. De tunge Storsøjler hviler paa et Gesimsfremspring over det spinkle, svage Postament. Paa Storingernes Kanter sidder Englebørn, og i Stedet for Topvinger staar paa Storgesimsen to Englebørn med Kristi Kors og Hudflettelses-søjle; Topkartouchen krones af en velsignende Kristusfigur. Midtfeltets oprindelige Maleri, paa Træ, 103,5 × 77,5 cm, forestiller Nadveren, i en Søjlehal; forneden er Maleriet signeret med et Bomærke og JLL. Ogsaa Topstykkets Korsfæstelsesmaleri er oprindeligt, medens Snitværkets nyere brogede Stafefering dækker den oprindelige. I Fodstykkets smaa Sidefelter findes Lensmanden Peder Basse og Fru Sophie Parsbergs Vaaben og Forbogstaver samt ved hvert Vaaben Aarstallet 1627. I Topkartouchen er malet C 4 under lukket Krone. Alle Indskrifter er opmalede paa Grundlag af ældre; i Fodstykket: 1 Corinth. 11, 29; i Storstykkets Sidefelter: Nadverordene; paa Storgesimsen: Matthæus 11, 28 (paa Latin) og Aarstallet 1627; paa Topgesimsen latinsk Skriftsted. Paa Bagsiden: 1862 blev Borre Kirke malet.

Altersølv. *Kalk* af kbh. Prøvesølv 1708, med sekstunget Fod, hvorpaa fæstet et støbt Krucifiks; sekskantet Skaft, Knop med kvadratiske Rudetoppe, hvori

graverede Versaler: Iehsus(!) og Mellemflige med graverede Blomster; det halvkugleformede Bæger er senere forhøjet; delvis udslidt Mestermærke, vistnok for Hans Nielsen Wolgast (Olrik 197); under Foden indprikket: »Borre Kirckes 1708 Weyer 51 lodt«. En Kalk blev 1666 solgt til Ørslev (S. 926). *Disk* af kbh. Prøvesølv 1807 (?) med graveret Cirkelkors og paa Bagsiden Indskrift: »Bekostet til Borre Kirke af dens Ejer Aar 1807«; Mestermærke: C W. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1727, rund, med æggestavagtig Bukkelkant paa Laaget og graveret Baandakanthus med Klokk blomster paa Laaget og Siden; Mestermærke for J. P. Komløv 1721 (Olrik Nr. 293). *Vinkande* af kbh. Prøvesølv 1745, med bladformet Gæk og Hank; under Tuden graveret: »Borrhe Kirchis Alter Kande Bekostet af Kirchen Anno 1745«; udslidt Mestermærke, vistnok for J. J. Schowert (Olrik 263). Ifølge Herredsbogen er en Kande købt fra Stege Kirke 1699⁵. *Sygekalk*, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, seksdelt Knop med Midtkant; paa Bægeret graveret: »Borrhe Kirche paa Møen tilhørende«. I Bægeret er indsat Vinbeholder og Oblatgemme. Vistnok samtidig med Alterkanden, men uden Stempler.

†*Monstrans* blev afleveret ved Indkrævningen af en Sølvskat o. 1530—50 (sml. S. 227).

†*Røgelsekar*, nævnes 1856 i Sakristiet og er muligvis nu i Elmelunde.

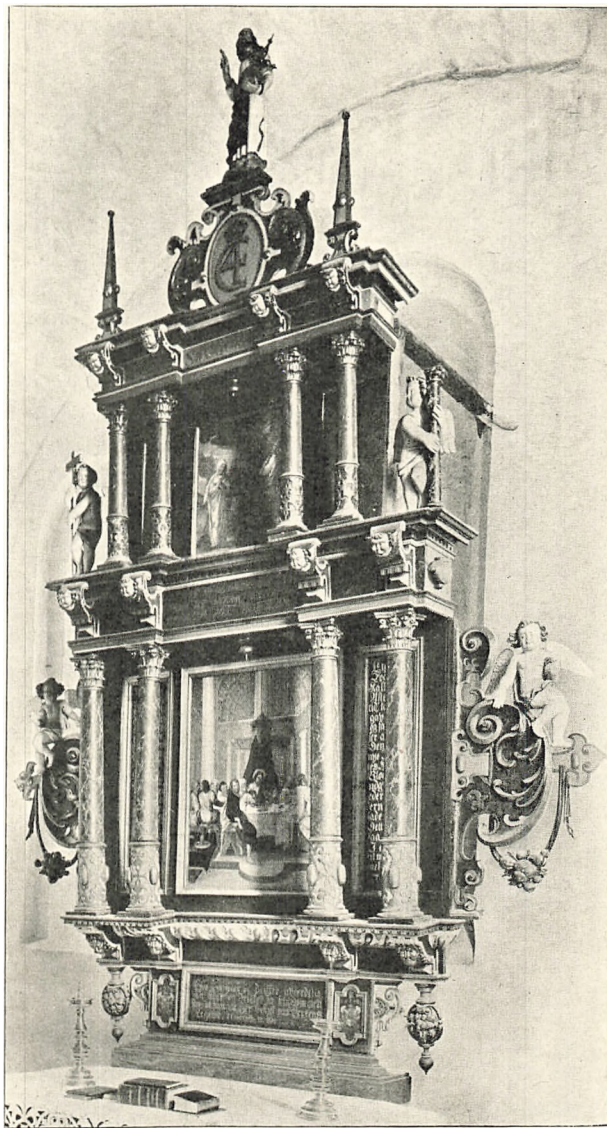

Fig. 4. Borre. Altertavle 1627.

Alterstager med rigt profilerede Skafter (Baluster og Vase-Led). Fra o. 1650.
Alterskranke af firkantet Stangjern med Messingknopper og dobbelt Frontlaage med Krydsbaand; fra o. 1800.

Font af Eg, forfærdiget 1722 af Snedker Christian Frederik Larssøn, Stege (Rgsk.). Fonten, der er uden Laag, er nu rødgraat marmoreret. Paa Vaabenhushoftet ligger en tarvelig Fontehimmel med udsavede Bøjler og Topstykker. *Fad* af

sydtysk Arbejde, Tvm. 44 cm, med Marie Bebudelse omgivet af Minuskelring; paa Randen indstemplede Ornament og graverede, men stærkt slidte Skjolde med Bomærker, Bogstaverne I T N W E A D og S N 1639.

Fig. 5. Borre. Prædikestol 1591.

Hude 1003

Prædikestol i Højrenaissancetil (Fig. 5) med malet Aarsstal 1591. Storfelternes Baandslyng-Arkader, som krones af Topkartoucher, omfatter Kartoucher med Relieffer: Petrus med Nøgle, Jakob d. y. med Valkestang, Kristus med Verdenskuglen, Johannes med Kalk og Thomas med Spyd. Paa Stolens Hjørner er der kvindelige Hermer, næsten fritstaaende. Oprindelige er den glatte Underbaldakin, Trappepanelet, som langs en Bro mellem selve Trappen og

Stolen har Baandslyng-Arkader, og Rygskjoldet, med glat profilerede Arkader. Ny Fyrretræshimmel. Stolen staar i Egetræ med delvis Staffering, blaat, rødt, grønt og Guld. Indskrifterne er kopierede efter de oprindelige. Paa Frisen: »Verbum domini manet in æternum anno 1591«, i Postamentfelterne: Johannes 3,16 paa Dansk. Paa Rygskjoldet: »Pietas habet promissiones præsentis et futuræ vitæ. H: Niels Hanssøn, Borrhe« (»Fromhed har Forjættelser for det nærværende og det tilkommende Liv«). Opgangen er egetræsmalet; i Felterne spores Ornament, grønlig paa graablaa Bund, vistnok fra Begyndelsen af 1700'erne.

Stolestader, aabne, egetræsmaalede; efter Tegning af Landskabsmaler Aagaard

1870⁵. Paa den øverste Stol saavel paa Mandfolke- som Fruentimmersiden fandtes 1755 to Vaaben, som nu er indfattede i en moderne Ramme, egetræs-malede og ophængte i Taarnrummet. Under Gavltrekanter med Tandsnit er skaaret Munks og Skeels Vaaben i Ungrenaissancestil; det førstnævnte 32, det andet kun 26 cm bredt. Over det ene af Skeel-Vaabnene er i Gavltrekannten indskaaret Aarstallet 1568 med nymodens Cifre, men svarende til Snitværkets Alder. Vaabnene henviser til Peder Munk, Lensmand paa Stege 1568—1596, gift med Karen Skeel³. 1856 siges, at Stolestaderne var som i Keldby.

Lysekroner. 1) Med seks volutsvungne Arme og to Sæt Ornamentbøjler; som Topfigur en flakt Ørn; paa den store Hængekugle er indridset: »Denne Liuse Krone hafver Hans Nielsen gifved til Borre Kiercke Anno 1697 den 1. January.« Smedejernsstangen har nederst et Led med fire Vingeornamenter af Smedejern, kronede af Bogstaverne H N og S.

2) Lille, med seks Arme, pæreformet profileret Kugle, hvorpaa graveret A M C E C. Fra Begyndelsen af 1700'erne.

To *Lysearme*, hver til to Lys, anbragt ved hver Side af Korbuen; paa Vægpladerne er graveret med Skriveskrift: »Føræret til Borre Kierke af Degnens Kone Kierstine Ammentorpf, som døde den 27. Juni Ao 1762.«

Taarnur af Smedejern; paa en af Stativstængerne er indhugget: »HE R NB 1596(?)«. Sejerværket blev »flyet« 1670—71 (Rgsk.).

Klokker. 1) »Aus dem Feuer bin ich gefloen Felix Fuchs hat mich goen Anno 1637«. Tvm. 97,5 cm.

2) Med tomt Skriftbaand mellem Akanthusbladrækker; paa Klokkelegemet er indridset efter Støbningen: »M M R B H P Baden oc K P D H I S R H S N L Fønbo M C D H N S oc A D P D 1698«. 1755 siges, at Klokken er bekostet af Sognemændene, da Magister Morten Reenberg var Provst, Hr. Peder Baden (gift med Kristense Peders Datter) var Præst og N. L. Fønbo Kirkeværge. Tvm. 64,5 cm.

GRAVMINDER

Mindetavle over Faldne 1864.

†*Begravelse* under Taarnet, nu helt sløjft. Den blev købt 1703 af Kaptejn Friedrich Bülow⁶. Heri, siges 1755, var nedsat Major Bülow med Frue, hans Søn Major Lorentz Friedrich Bülows tvende Fruer, den første født Baronesse af Haxthausen, den anden født Brüggman. Endvidere nogle Børn af daværende Kaptajn ved de Nationale, nu Oberstløjtnant ved den kgl. Livgarde til Fods Bülow, men paa disses Kister var ingen Inskriptioner. 1759 siges, at der i de Bülowers Arve-Begravelse kun stod een Kiste.

†*Begravelseskælder* under Sakristiets Gulv undersøgt og derefter tilkastet

1880. Her stod 6 Voksne- og 11 Barnekister, med forrustede Jernbeslag, hvoriblandt Forbogstaver og Aarstal; Efternavnene begyndte i de fleste Tilfælde med B, Aarstallene var 1695, 1696, 1699. En Kiste af afvigende Form havde et med Sømhoveder dannet: P. J. D. Anno 1706. Sandsynligvis tilhørte Fler-tallet af Kisterne Familien Bülow⁷. 1755 siges, at Præsternes Begravelse var i Sakristiet. 1856 omtales, at der under Sakristigulvet stod en Ark, med buet Laag og fire Taskelaase; formedelst sin Højde kunde den ikke oplukkes. Desuden fandtes her flere Kister, medens 10 var nedgravet paa Kirkegaarden.

To med sort overtrukne †*Kaarder*, som havde tilhørt Ritmester Ziegler og Løjtnant Munk, begge begravne i Kirken, var 1755 ophængt i Kirken⁸.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—1770 (RA og LA). — Kaldsbøger 1738—1846, fra 1882 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1759 (LA). — Museumsindberetninger af Henry Petersen 1880, C. A. Jensen 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930. C. Bågøs Notebog 1856 (NM).

Opmaalinger. H. Storck og Mogens Clemmensen: Danske Teglstenskirker. 1918. S. 5, Pl. 11—16 (maalt af Helge Møller).

Fr. Bojsen: Borre Kirke. Præstø Amts Aarbog 1913, 62—71. — Jan Steenberg: Lolland-falstersk Kirkearkitektur. Lolland-Falsters hist. Aarbog 1933, 37 f.

¹ Allen: De tre nordiske Rigers Historie. I, 520. ² Efter Maalinger foretagne af Sognepræst Kisum, Elmelunde, afviger Taarnets Vestende $4,25^\circ$ til Vest fra astronomisk Nord, og da Koret trods Skibets Skævhed er nogenlunde parallelt med Taarnet, vil det sige, at Korets Orientering afviger godt 4° mod Nord fra astronomisk Øst. ³ Da. Atlas VI. 1774. S. 434 f. Det siges her, at Stolene havde Peder Brahes og Sophie Podebuskes Vaabner. ⁴ Indberetning af Eigil Rothe 1903 (NM). ⁵ Præstø Amts Aarbog 1913, 69. ⁶ D. A. II, 147. ⁷ Rygtet gik 1880, at der i denne Kælder stod en Kiste med Kobberpenge, en af Lybækkerne indkrævet Skat. ⁸ Præsteindberetningen 1755; D. A. VI, 434, har fejlagtig refereret det som to Faner.

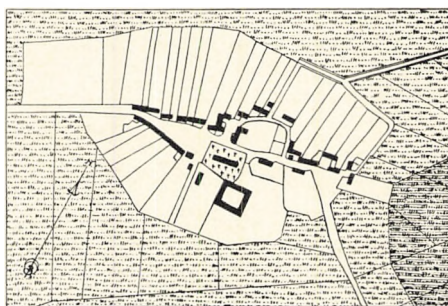

Fig. 6. Borre 1809.

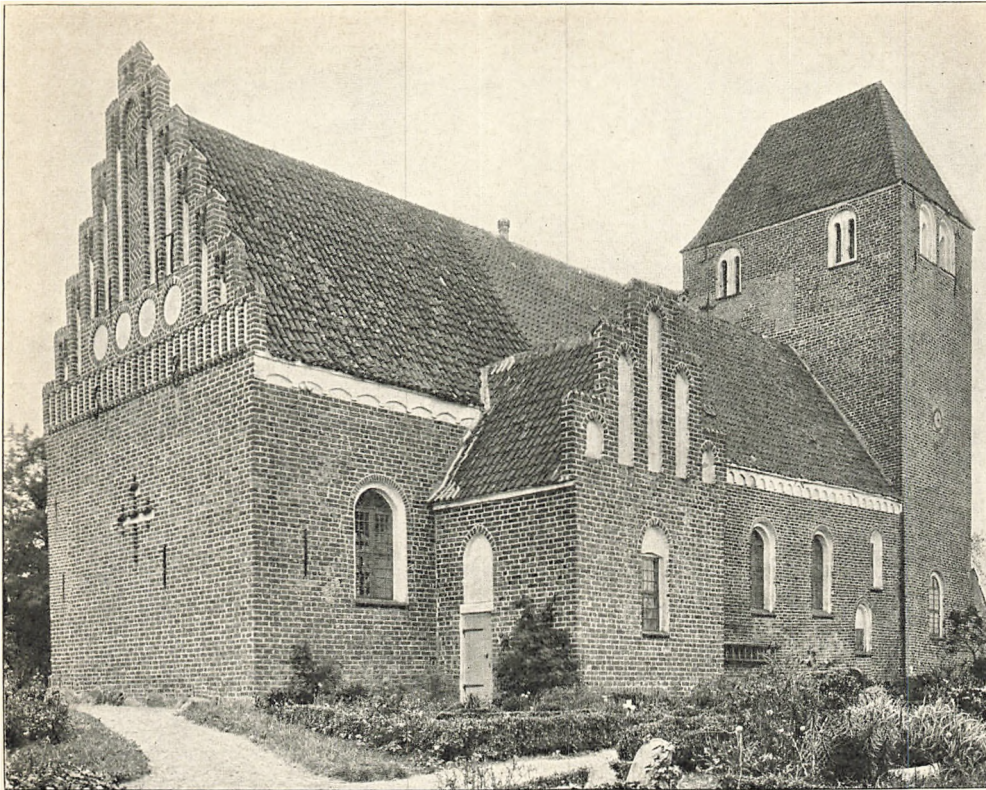

Fig. 1. Magleby. Ydre, set fra Nordøst.

Hude 1903

MAGLEBY KIRKE

MØNBO HERRED

Kirken, hvis ældre Ejerhistorie ikke kendes, blev ved Salget af det mønske Krongods 1777 afhændet til Klintholm, hvorfra den overgik til Selveje 7. April 1910. De to Taarne skal være bygget af to ugifte og formuende Søstre, og Gunildsbakken, SØ. for Byen, skal have sit Navn efter den ene af dem¹.

Kirkebyen ligger tæt ved Sognets Vestgrænse, fjærnt fra Klinten og Kystlinjerne. Fra Kirken, som rejser sig paa Høje-Møns vestre Fald, er der vid Udsigt mod Vest. Det jævne Kirkegaardsterræn er mod Nord og Syd hegnet af Kampestensdiger. Omkring Nordøsthjørnet staar et Stykke, delvis sent-middelalderlig, Kridtkvademur, som brydes af en Port med Piller af smaa Mursten fra 1800'erne, og som paa Østsiden slutter sig til en Præstegaardslænge.

Bygningen er et Langhus, bestaaende af et romansk Skib, et endnu i romansk Tid tilbygget Taarn og et sengotisk Østparti, samt to gotiske Udbygninger: Sakristi mod Nord og Vaabenhus mod Syd².

Af den anselige, senromanske *Murstensbygning*, fra o. 1200—1250, staar Skibet, hvis Triumfgavl dog er forsvundet sammen med det oprindelige Kor. Munkestenene maaler o. 27,5—28 × 11—12 × 8 cm, men ikke faa Sten er mørkbrændte og kortere, kun 26 cm. I Munkeskiftet kan der være tre eller kun en enkelt Løber mellem Binderne; talrige Bomhuller er lukkede i ny Tid, og Fugerne, der synes at have været simpelt glattede, er nu næsten overalt fornyede. Murhøjden er o. 7 m. At dømme efter smaa og stærkt forvitrede Rester under Vestgavlen (nu synlige i Taarnrummet) har Murene haft Sokkel med afrundet Led under en Skraakant, men den er ellers overalt fjærnet og erstattet med raa Kamp. Murhjørnerne har været markerede med Lisener, som nu kun er bevarede ved de med Taarnet sammenbyggede Vesthjørner. Gesimsen prydes af en nu helt hvidkalket Rundbuefrise, hvilende paa Binderkonsoller med Rundstavkant. I hver af Langmurene har der været fire anselige, 2,10 m høje Vinduer, af hvilke der i Sydsiden kan paavises de tre, paa Nord-siden kun eet, det vestligste, som endnu er aabent; paa Karmhjørnernes Sten spores Riffelhugning, og over Rundbuerne er der Prydskifter af krumbrændte Løbere. Dørene, der sidder umiddelbart øst for de vestligste Vinduer, er nu begge lukkede, men Norddøren, der er omdannet til et lavtsiddende Vindue, er dog kun tilmuret i selve Døraabningen. Dens yderste Karmled, med Løber-Prydskifte over Halvstensbuen, er retvinklet, medens det næstyderste har afrundet Profil med et overpudset, kun o. 8 cm højt Kapitæled; ogsaa Dørens Inderparti er rundbuget. Syddøren er helt tilmuret og moderne overpudset. Skibets nu stærkt ødelagte Vestgavl har haft et enkeltsmiget, rundbuget Loftsvindue, nu tilmuret og brudt af en sengotisk Loftsdør; den indre Bredde er 130 cm. Gavlens Rejsning har været stejlere end det nuværende Tag, og det oprindelige Tagværk (sml. Fig. 3) har haft Udhæng som i Keldby. Spor efter Bræddeloft som i Keldby og Elmelunde er ikke kendelige, da Overvæggene dækkes af grov Mørtelpuds (sml. Kalkmalerier).

Meget snart efter Skibets Fuldendelse dækkedes hele Vestgavlen af det ejendommelige, senromanske *Taarn*, med tvillingdelt Overparti (Fig. 3, sml. Stege S. 206). Dets Bredde bestemmes af Vestlisenerne. Munkestensmurværket ligner Skibets, men Stenene er dog lidt tykkere (indtil 9,5 cm). Har der været Sokkel, er denne nu helt erstattet af smaa Kampesten. Under Opførelsen er Skifterne hist og her kommet til at ligge skævt, hvad man har søgt at udjævne ved Flikskifter og Rulskifter, hvori der er indsat Løbere med Bredsidens udad. De lave, svære Murpiller paa Vestsiden er nu, ligesom store Dele af Taarnets Murflader, stærkt skalmurede, men Nordsiden viser dog, at de hører til det oprindelige Anlæg. Taarnrummet, hvis Vestdør og Vindue er nymodens, har tidligere haft en rundbuget, vistnok oprindelig Vestdør³ og rimeligvis, som angivet paa Fig. 3, to Arkader ind til Skibet; i den nuværende sengotiske Taarn-

bue er Vangerne nemlig ældre end Spidsbuen. Det har fra første Færd været overhvælvet, men af de to glatsømmede, kuppelagtige Krydshvælv, som har hvilet paa en fra Øst- til Vestvæggen spændt Bue, er nu kun levnet de nederste Flige. Gjordbuen og de øvre Partier er ved Taarnbuens Omdannelse erstattede med en sengotisk Overdel, til hvis Halvstens-Krydsribber der slutter sig en Hjælperibbe i Vestkappen. Af de oprindelige Hvælv har det søndre føjet sig efter Taarntrappen, hvis Cylinder kommer til Syne i Sydvesthjørnet, hvilende paa en »Trompe«, et tragtformet Hvælvingsstik, 120 cm over Gulvhøjden. Den nuværende, ydre Trappedør, der har ødelagt en rundbuet, smiget Vinduesglug, er brudt i senere Tid. Oprindeligt har Adgangen til Trappen været fra

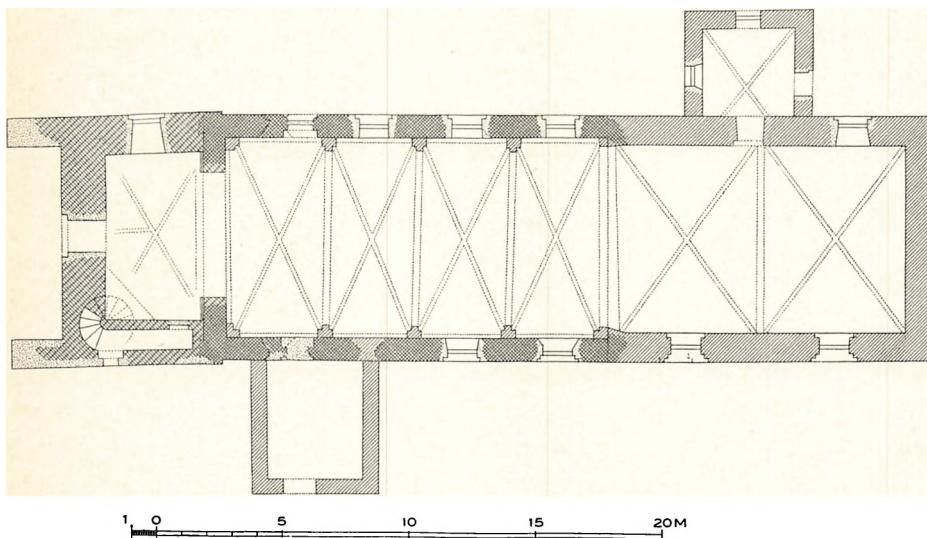

Fig. 2. Magleby. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1930.

Taarnets Indre ad en nu lukket Dør i Syd-væggen. Et Forrum med fladt tøndehvælvet Loft fører herfra hen til den magelige, brede Vindeltrappe i Sydvesthjørnet; den har en 46 cm svær Spindel og Hvælv i direkte Fortsættelse af det nysnævnte, vandrette Tøndehvælv; Overdøren er rundbuet. Det høje Mellemstokværk har kun været sparsomt belyst af to Vinduesglugger, begge rundbuede og meget svagt enkeltmige; den søndre sidder noget højere end den nordre. Mod Vest har der aldrig været Vindue, men mellem Øst- og Vestvæggen er der spændt en 225 cm bred Rundbue, hvis Underside i Mørtelen har bevaret Aftryk af det Træstillads, hvorover den er muret. Denne Bue bærer Støttemuren for Taarnets tvillingdelte Top. I det ydre er Delingen nu stærkt tilsløret, da Tvillingtaarnene er samlede under eet Tag og det smalle, 70 cm brede Mellemrum mellem dem er lukket ved Skalmure (delvis af smaa Sten). Bortset herfra staar Tvillingtoppene velbevarede. Glamhullerne har

deres oprindelige Placering og Form. Tvillingtøppene har otte Glamhuller, to i hver af Bredsiderne mod Nord og Syd, et enkelt i Smalsiderne mod Øst og Vest. De er alle rundbuet tvillingdelte, med smalle Aabninger og svær Midtpille; i det østligste af Nordsidens Glamhuller er denne vistnok af Kridt-

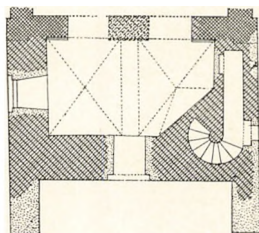
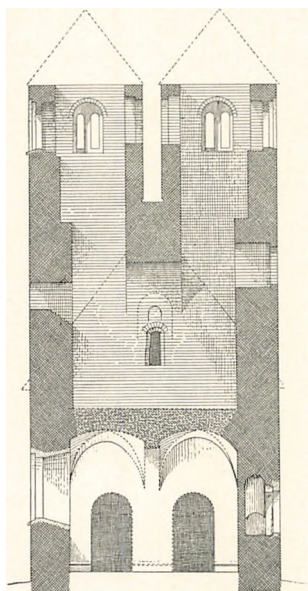

Fig. 3. Magleby. Tvillingtaarnet. 1:300. Snit, set mod Øst, og Plan, delvis rekonstrueret. Maalt af C. G. Schultz 1930.

sten og forsynet med et profileret Kapitæled, de andre derimod af Munkesten. Men baade Piller og Spejl tilsløres af Mørtelpuds og Hvidtekalk, som gør det umuligt at skelne, i hvor stort Omfang de grove og uregelmæssige Piller er fornyede. Bag de ydre Lukkemure staar Tvillingtøppenes mod hinanden vendte Mure, der er spinklere end de andre Sider; rundbuede Døre i Højde med Glamhullerne har dannet Adgang mellem de to Taarnøppe. Om de oprindelige øvre Afslutninger kan kun oplyses, at Kornerup paa Væggene i det nordre Taarnkammer har set talrige Stænk af smeltet Bly, der sikkert vidner om en Brand³. Det nuværende, afvalmede Fællestag er af Fyr. Om de talrige Reparationer af Taarnmurene minder Jærnkeraarstal 1699 og 1765.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger, af Munkesten i Munkeskifte. I 1400'erne indbyggedes *Skibets Hvælv*. Vægpillerne har meterhøj, skraakantet Sokkel og rundstavprofileret Kragkifte; Gjordbuerne er fladrundt spændte; Ribberne har Halvstens Bredde og Kapperne Trækhuller (spinkle Overribber med Trinsten). I Tagværket over Skibet er der Rester af Krydsbaandskonstruktion (Huljærns Stregnumre), som maaske er jævnaldrende med Hvælvne.

Medens det oprindelige Kor endnu stod, tilbyggedes *Sakristiet*, af store Munkesten. Det fladbuede Nordvindue sidder i spidsbuet Spejl; et tilsvarende Østvindue er ødelagt af den nymodens Yderdør.

Den femtakkede Gavlf har fem spidsbuede Højblændinger. Rummet overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber, der ligesom hele Sakristibygningen er afskaaret mod Syd ved Korets Udvidelse. Tagværket er middelalderligt (skaarne Stregnumre).

Langhuskoret, fra Begyndelsen af 1500'erne, har over store Syldsten, af hvilke en enkelt paa Sydsiden er rejst, Mur af store Munkesten (30 × 14 × 9 cm). To anselige Sydvinduer er fladbuede i spidsbuede Spejl; en tilmuret Syddør har Fladbue ligesom Sakristidøren. Gesimsen er en svagt fremtrædende Flad-

buefrise paa rundstavprofilerede eller facetskaarne Konsoller. Østmuren (Fig. 1) har i Stedet for Vindue en korsformet Blænding med Tværled paa de øvre Korsarme, Taggavlen 13 Kamtakker og et rigt, vandret delt Blændingssystem: nederst Savskifte, derover en Række Pibefelter, fire Cirkelfelter og under Kammene højere Felter med vandret Overdækning og Hængestave paa karvesnitagtigt skaarne Konsoller; det midterste Højfelt er dog spidsbuet over Zigzagsmuring, og i Toptinden er der to smaa Rektangler. Senere Jærnankerboveder danner Aarstallet 1758. Det Indre overdækkes af to Hvælv med Halvstensribber og enkelte Trækhuller (lette Overribber med Tværtrin). Det samtidige Tagværk har baade Dragerstol og Krydsbaand (Huljærns Stregnumre).

Vaabenhuset, nu Ligkapel, er jævnaldrende med Langhuskoret. I Murenes øvre Del er der mellem Munkestenene tre Kridtstensskifter. Den skævtstående Syddør er rundbuet. Den syvtakkede Gavl, som minder om Korets, har over et Savskifte to Rækker smaa Rektangelfelter og derover to Cirkelfelter og en Firkant, omgivet af Smalfelter med Hængestave.

Kirkens Mure, der tidligere har været rødkalkede, staar nu rensede med hvidkalkede Enkeltheder. Tagene er teglhængte, Koret med Munketagsten. De nymodens, rundbuede Vinduer, der sikkert er fra Slutningen af 1700'erne, omfatter Trækarme, i hvis Rundbuefelter der er krydsende Blysprosser. Ogsaa i Vinduesfløjene har der været Bly.

Som Tærskel i Sakristidøren ligger en Oldtidssten med skaalformede Fordybninger. En Oldtids Slibesten ved Vaabenhusdøren har med Urette været anset for et Vievandskar.

KALKMALERIER

Over Hvælvene findes paa Skibets grovt mørtelpudsede, hvidtede Vægge Rester af gotiske Dekorationer, malede med rødbrun Farve. Et og samme Motiv, et Par nedadvendte, symmetriske Bladslyng med et nedadvendt Kors mellem sig, gentages i en Række o. 65 cm under Tagremmen. Østligst paa Nordvæggen skimtes en ubestemmelig Figurrest, paa Sydvæggen en lille sort Skive.

INVENTAR

Altartavlen (Fig. 4), paa nyt Træbord, er et Højrenaissance-Arbejde med malet Aarstal 1598, sikkert af Abel Schrøder den ældre i Næstved. Storstykket, der flankeres af joniske Søjler, er seksdelt; af Felterne, der skilles af Pilastre eller Hermer med Menneskehoveder, har de tre øvre Arkaderammer. Over Fodstykkets Midtfremspring hviler et liggende Lam, hvortil svarer

Reliefversalerne: »Agnus Dei« i Postamentforsidens Kasetteværk. Storvingerne, paa hvis Konturer der sidder Engle, har enkelt kasetteagtigt Kartoucheværk, hvori der er reliefskaaret dels Billedskærrerredskaber: Træhammer, Huljern, Passer (Fig. 5), dels et antikt Harnisk og to Hellebarder. Topstykket, der ligeledes tredeles af Søjler, har i Midtfeltets Arkade et anseligt Rigs-

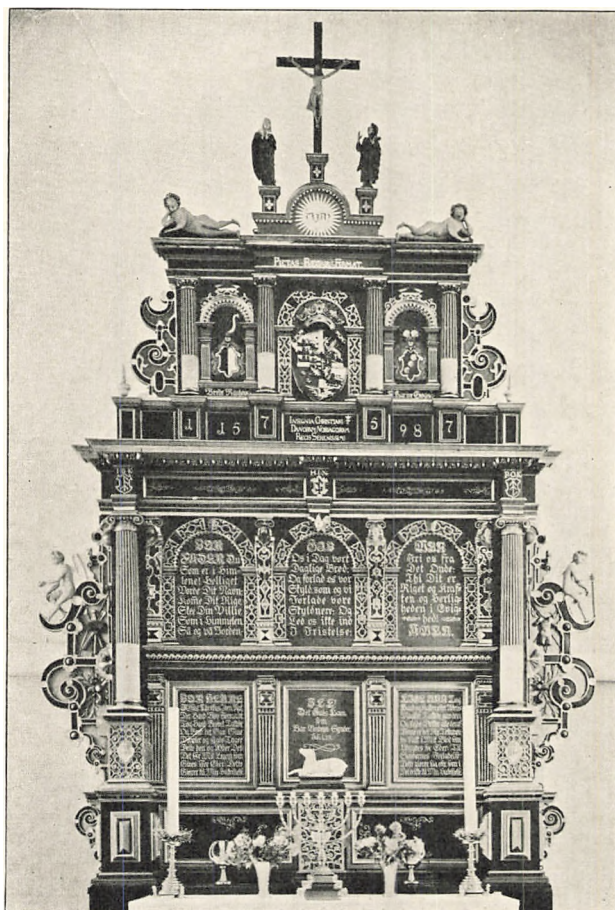

Fig. 4. Magleby. Alttertavle 1598.

V. H. 1934

vaaben og krones af en Krucifiksgruppe over et lille halvrundt Gavlfelt, flankeret af to liggende Drengbørn. Figurerne er stive, men sirligt skaarne ligesom Ornamenterne. Stafferingen er fornyet 1918 af Kunstmaler H. v. Bergen. Tidligere domineredes Tavlen af en altfor kraftig Marmorering fra 1757 (Aarstallet malet paa Topstykkets Postamenter). Om Tavlens oprindelige Renaissancestafering minder opmalede Skjolde, paa Storgesimsens Fremspring tre Bomærkeskjolde med Bogstaverne I B K H I N P O K, sikkert to Kirkeværger og Præsten, Hr. Jens Nielsen⁴; i Topstykkets Sidelletter Lensmandsparrets to Adelsvaaben, Rantzau og Gjøe, med Underskrifterne: Brede Rantzow, F: Karine Giøgis,

1598. Ved Rigsvaabenet er malet latinske Indskrifter: Christian den Fjerdes Vaaben og Valgsprog. Nadverordene i de nedre Storfelter er malet 1757; før den Tid læstes paa Tavlen Fader Vor og Nadverordene paa Latin, Dansk og Plattysk.

Over den indre Dør hang o. 1670 en Trætavle forestillende en Pave, som traadte en Kejser under Fødder, sikkert en middelalderlig Alttertavle.

Altersølv. Kalk, 24,5 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1861 med Mestermærke ATD. *Disk* med samme Stempler. †*Kalken*, som blev omgjort 1861, skulde efter

Sagnet være fundet i Viverhøj, Matr. 12 af Raabymagle, Borre Sogn. *Oblat-æske*, rund, i Bunden graveret: »Magleby Kierche paa Møen« og Mestermærke vistnok for Christopher Jonsen 1754 (Olrik 81). *Vinkande*, 32 cm høj, af kbh. Prøvesølv 1824, i Empireform, med Mestermærke for Johan Isbrandt (Olrik 258). *Sygekalk*, 13,5 cm høj, med sekstunget Fod, sekskantet Skaft, seksdelt Knop med Midtplade; paa Kummen graveret: »Maglebye Kircke paa Møen tilhørende«; Mestermærke for J. P. Komløv (Olrik 293). *Disk*, af kbh. Prøvesølv 1850 med Mestermærke for A. Michelsen (Olrik 36).

Alterstager, af gotiserende Form, med tre-ringet, 32,5 cm højt Skaft; Grupper af gennembrudte Huller findes baade i Lyseskaalen, som har otte smaa Skaar i Overkanten, og i Fodskaalen, der hviler paa siddende, langhalsede Løvefigurer.

Font (Fig. 6) af gullandsk Kalksten, tidlig-gotisk. Den lave Kumme, 91,5 cm i Tvm., har paa sine ti Sider flade, uregelmæssige Bueslag, med Diamantbosses, om Relieffer: Skæggemaske, Buk, Ørn, Kentaur, Buk, Menneske med stort Profilhoved, firbenet Dyr, Dobbeltørn, og firbenet Dyr med Palmethale. Paa Hjørnerne over Buerne er der enten Menneskehoveder eller gotiske Smaaspir. Foden bestaar af to Sten, et rundt, opad noget udladende Skaft med Rundstav forneden, og en tikantet Basis.

To *Fade*. 1) af sydtysk Arbejde, 58 cm i Tvm., med Marie Bebudelse omgivet af Hjort- og Hundfrise, der gentages paa Randen; 2) af Tin, med Bukkelrand, hvorpaa graveret: »Maglebye Kirche Døbefad 1722«. Tre Tinstempler: Cirkel med tre Taarne, omgivet af en kongekronet Rose og I W P, to Ovaler med Jomfru, I W P og 1702 (den københavnske Tinstøber Jørgen Wilhelm Plenge)⁵. Det sidstnævnte Fad er ikke mere i Brug.

Korbuekrucifiks. Paa Loftet ligger Kroppen af en Krucifiksfigur med langt, folderigt Lændeklæde, o. 110 cm høj, næsten helt ødelagt. Fra 1300'erne.

Prædikestol af Eg, udført 1859 »i en ligefrem antik Stil« (Kaldsbog). 1755 nævnes, at paa den gamle †*Prædikestols* Himmel stod indvendig: »Ao. 1634 da hæderlig Mand Hr. Niels Frandsøn Bruun var Sognepræst er denne Prædikestol stafferet Gud og Kirken til Ære«. 1718 blev »Billedhuggerværket under Prædikestolen, som var frafaldet, igen opsat og forbedret« (Rgsk.).

V. H. 1930

Fig. 5. Magleby. Enkelthed af Altertavlen.

Stoleværket er fra 1859. Orgelpulpiturets Brystværn har Rester af et meget simpelt, renaissanceagtigt profileret Panel, i hvis Fyldinger der har været Arkadefelter, vistnok med Malerier. 1728 opsattes et nyt Pulpitur over Korets søndre Side og et over Kvindestolene paa den nordre Side. Orglet stod paa et Pulpitur ud mod Koret(?). En ny Skriftestol kom til Koret (Rgsk.).

Taarnur fra 1856. Fra det gamle †*Urværk*, som tillige slog Kvarterslag, staar paa Træhusets Gesimsbrædt en fordybet Versalindskrift: »Anno 1695 Mag. Morten R:B H:Hans H: (dvs. Mag. Morten Reenberg, Hr. Hans Hetting) Kierckewerge A R S B M oc M L S K«.

Klokker. 1) Fra o. 1300. Skriftløs, af slank, unggotisk Form. Tvm. 65 cm. (Uldall S. 9).

Fig. 6. Magleby. Font.

C. A. J. 1915

2) Over Akantusbladbrække: »Aus dem Feur bin ich geflossen Felix Fuchs hat mich gossen 1632«. Tvm. 105 cm.

GRAVMINDER

Epitafium. Trætavle med sort Skriftesten paa hvid Bund over Hans Coster, Sognepræst for Maglebye, født paa Møen 15. April 1740, død sammesteds 8. Marts 1786 af en voldsom Sygdom, efter næppe tre Fjerdingaars Tjeneste, efterladende en Enke og seks umyndige Børn. Mindet sattes »ham sukkende af en tro Ven, som i 20 Aar kendte, ærede og elskede ham«; efter en i nederste Hjørne paa klistret Seddel var denne Ven Ejeren af Gjorslev Joh. Fred. Lindenkrone⁷. Nu i Sakristiet, før paa Korets Østvæg.

Gravsten. 1) Unggotisk Sten, 175 × 95 cm, med fordybede Linjer, Hjørnekirkler, skriftløse Randbaand, og i Feltet et Kors, med Cirkelslag, staaende paa en Kløverbladsbue. Senere er der uden Hensyn til de oprindelige Linjer indhugget en fordybet Versaltværskrift over Peder Lauritson i Vimose og Hustru Margrethe Andersdaatter; Stenen bekostet af dem for sig selv og deres sande Arvinger 1673. Rejst i Taaarnet.

2) Fra o. 1400, med Reliefmajuskelrandskrift: »Hic iacet Andreas Ebbonis olim rector ecc(lesi)e Magleby [orate] pro eo« (»Her hviler Anders Ebbeson forud Sognepræst til Magleby Kirke, [beder] for ham«). Indskriftens Rammelinjer danner i Hjørnerne Ottekanter, indfattende smaa Evangelisttegn. Midt paa Stenen er indridset en Kalk med rund Stang, rund Knop og ottekantet

Fod. Gullandsk Kalksten, o. 217×118 cm, liggende i Korgulvet foran Knæfaldet, maaske paa oprindelig Plads⁸.

3) Ølandskalksten, $182 \times 105,5$, med religiøs Randskrift, Hjørnecirkler med siddende Evangelistfigurer, mellem de øverste et Englehoved, mellem de nedre to udslidte Bomærkeskjolde (i Kvindens skimtes en Rose) og næsten udslidt Reliefversaltværskrift, hvoraf to Aarstal 1652 og 1662 har kunnet læses. Rejst i Taarnet.

Mindetavle over Sognets Faldne 1864.

Kirkegaardsmonument af Neksøsandsten med Marmortavle over Johan Peter Gad, født 16. Aug. 17[61], død 29. Jan. 182[5], Sognepræst i 35 Aar, i Ægteskab 36 Aar med Ane Catrine Staal.

Forsvundne Gravminder. †Epitafium over Benedict Nicolai, død 1591; nævnt i Resens Atlas.

†*Begravelser.* 1) Breide Rantzau og Hustru Carine Gjøe⁹.

2) Major Lützw af Livgarden til Hest lod i Sakristiet indrette en Begravelse¹⁰ for sin afdøde Hustru Elisabeth von Levetzou.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1713—31 (RA). — Kaldsbøger fra 1738, 1805—45, 1845—57, fra 1862 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM) og 1759 (LA); sidstnævnte er kun en Kopi af 1755-Indberetningen. — Museumsindberetninger af Henry Petersen 1880, C. A. Jensen 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930. — Resens Atlas. Uldall Fol. 186. III, 46 (KB). — Høyens Notebog XIII (1832). C. Bågøes Notebog 1856 (NM).

Opmaalinger: Studierejser af Kunstakademiets Elever. 2. R. I, Bl. 6—11. Efter Tegninger af Poul Holsøe, Aage Lauritzen, H. Paludan og Axel Erh. Petersen.

J. Kornerup: Kirker med Tvillingtaarne. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1869. S. 28. — J. B. Løffler: Danmarks Kirkebygninger. S. 233 f. — Fr. Bojsen: Magleby Kirke. Præstø Amts Aarbog 1913, 71—82. — Beckett: Danmarks Kunst. I, 190.

¹ Gl. kgl. Saml. Fol. 733, 59. J. Kaalund Christiansøn: Beskrivelse over Møen. 1722. 11. Cap. B. C. Sandvig: Beskrivelse over Møen. 1776. S. 42. J. Paludan: Beskrivelse over Møen. II. 1824. S. 154. ² Efter Maalinger, foretagne af Sognepræst Kisum, Elmelunde, afviger Kirkens Orientering $11,5^\circ$ mod Syd fra astronomisk Øst. ³ Kornerup: AfnO. 1869, 28 f. ⁴ Præstø Amts Aarbog 1913, 77. ⁵ Ts. f. Industri 1906, 76. ⁶ Klokker fra 1699, som omtales i H. F. VIII, 517, har ikke eksisteret, men skyldes en Misforstaaelse af Præsteindberetningen 1755, der omtaler dette Aarstal som siddende udvendig paa Taarnets søndre Side. ⁷ Præstø Amts Aarbog 1913, 80. ⁸ Tegning af S. Abildgaard 1758 (NM). Høyen antyder det nu manglende: orate. Afskrift i Præsteindberetningen 1755. Stege Bys Bog. S. 6. Præstø Amts Aarbog 1913, 79. ⁹ Sandvig. S. 83. ¹⁰ Skøde af 17. Juni 1696; Paludan II, 155.

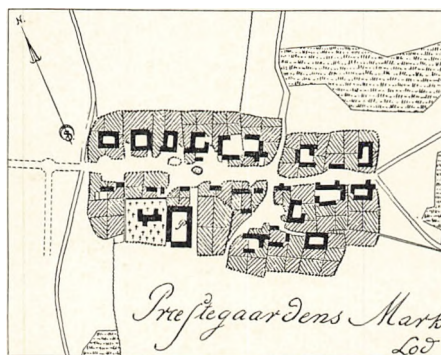

Fig. 7. Magleby 1798.

Fig. 1. Damsholte. Ydre, set fra Syd.

V. II. 1932

DAMSHOLTE KIRKE

MØNBO HERRED

Ved kgl. Reskript af 11. November 1740 blev det bestemt, at Stege Kald skulde deles og et bekvemt Sted til en ny Kirke udsøges. Efter at der var indhentet adskillige Tegninger og Overslag, approberede Kongen 14. April 1741 Philip de Langes Tegning, og 25. Maj s. A. Kontrakten med ham som Entreprenør. Af Byggesummen, 5600 Rdl., gav Kongen samtidig 3000 Rdl., medens Resten skulde indkomme ved, at de øvrige Kirker paa Møn tilsammen gav 1000 Rdl. og alle andre danske Kirker 1 Rdl. hver. Kongen bevilgede 14. Sept. 1742 endnu 1000 Rdl. fra de mønske Kirker, gav Søgaard til en fri Præstegaard og bestemte Sognets Grænser. 22. Maj 1743 blev Kirken indviet og kaldet Damsholte, samtidig med at dens første Præst blev indsat. 19. Sept. 1769 blev Kirken ved offentlig Auktion solgt til Regimentskvartermester Esaias Fleischer til Marienborg, og fra dette Gods, der 1777—1820 tilhørte Slægten Bosc de la Calmette, overgik den til Selveje 10. Maj 1912¹. Sognet kaldes endnu undertiden »Nysogn«.

Kirkegaarden er endnu delvis omgivet af Stendiger. Arkitekt Philip de Langes, 1741—43 opførte Bygning, der ligger nogenlunde solret, har et rektangulært Hovedparti, Skibet, hvortil der slutter sig to ensartede, femsidede Udbygninger, af hvilke den østre tjener som Kor, den vestre som Vaabenhus. Murene er af smaa gule Sten. Over en uprofileret Sokkel markeres Hjørnerne

af Pilastre, der fortsætter op i Gesimsfrisen til Krongesimsen. Midt paa hver Langside er der en Risalit, hvis Lisener er bosserede, og som krones af en tresidet Gavlfronton, i hvis Felt der baade mod Syd og Nord er indsat Rokoko-kartoucher med Kong Christian 6's Navnetræk, Bygningens eneste Sandstensdetaller. I Sidepartierne sidder Vinduerne tæt ved Risalitten og flankeres af Blændinger. Saavel disse som alle Vinduerne og Vestdøren er rundbuede. Kordøren er fladbuget under rundbuet Spejl. Det ret flade Tag, der er delt efter Bygningens Hovedafsnit, bærer paa den vestre Udbygning en blytækt Tagrytter med ottesidet Laterne og løgformet Spir. Bygningen staar nu gulkaalket med graa Sokkel og hvide Arkitekturled. I Vinduerne sidder ny-modens Støbejernsstel. Tagværkets Fyrretømmer er hængt med røde Vingeteg. I Vindfløjen paa Spiret læses: 1742—1891.

I det *Indre* (Fig. 3) deles Rummet af Pulpiturer i et Midtskib, der har samme Bredde som Endepolygonerne, og to Sideskibe. Galleriet, som ogsaa følger den lige Vestvæg, bæres af ottekantede Træstøtter med simpelt firkantede Postamenter og med Profilkapitæler; under Vestpulpituret findes der dog to Søjler med glat Skafter og jonisk Kapitæler. Over alle disse Støtter staar der lignende, kortere, hvis Postamenter indgaar i Brystværnspanelet, og som bærer det stukklædte Loft. Dette ligger plant over Koret og Pulpiturene, men hæver sig over Midtskibets Gesimsprofil som en kuppelagtig Tøndehvælving. Væggene er hvide som Loftet; Pulpiturstolperne er graamarmorerede, Pulpiturpanelet perlegraat med gyldne Lister og blaa Fyldingskanter, der ikke markerer Felternes rundt afskaarne Spejlhjørner. Malingen blev fornyet 1910. Selvom Farvevirkningen maaske ikke er den oprindelige, bærer den dog 1700-Tallets Præg.

Henimod Aar 1800 er der til Nordsidens Risalit føjet et *Gravkapel* for Slægten Bosc de la Calmette. Murene, der er kalkede som Kirkens, er af smaa gule

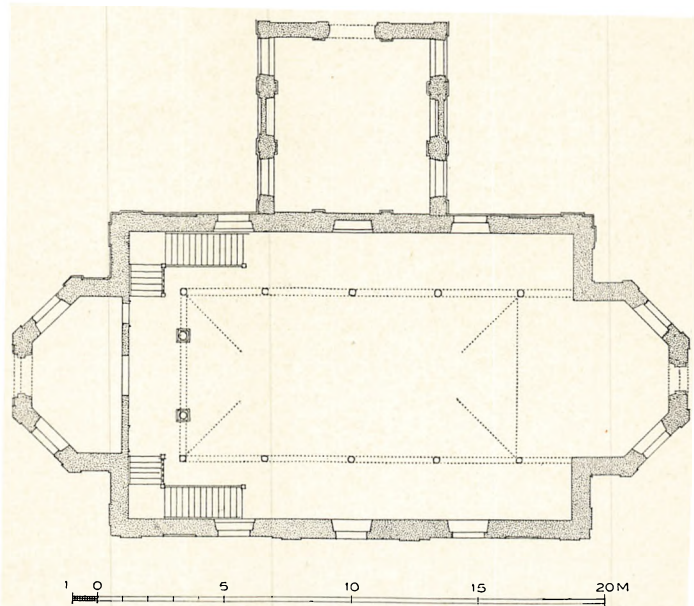

Fig. 2. Damsholte. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1915 (C. G. Schultz 1934).

Mursten og hviler paa en uprofileret Sandstenssokkel. Ydersiderne tredeles af svage Lisener med rokokoagtige »Øren«, men efter nyklassisk Smag er der i Lisenblændingernes øvre Del, over et vandret, glat Baand, udsparet Halvcirkelfelter; i Øst- og Vestsidens Hjørnefag, hvor disse er gennembrudte til Vinduer, er der under Baandet et Rundbuefelt. I Nordsidens Midtfag sidder en rundbuet Dør, hvorover Baandet er kanneleret og Buehjørnerne dekorerede med Stukblade. Gesimserne er kraftigt profilerede, Blytaget ganske fladt. Bag

Fig. 3. Damsholte. Indre, set mod Øst.

V. H. 1032

Dørens Træflager sidder et tofløjet Smedejærns Gitter med lodrette Stænger, Cirkler, Ovaler og Bøjler. I Kapellets Indre er Gulvet lagt med gullandske Fliser; de hvide Vægge tredeles af flade, joniske Pilastre, Vinduesbuerne skærer sig op i Arkitraven, Gesimslisten smykket af Volutkonsoller, og midt i det svagt hvælvede Stukloft sidder en Loftsroset med et Solansigt i Centrum.

INVENTAR

Altartavlen, over et glat Træbord, er formet som en anselig Søjlebygning med fire Søjler, der efter den i Pietismens Tidsalder almindelige Skik ogsaa omfatter *Prædikestolen*. Stol og Baldakin har enkle Profiler. Træværket er

graat marmoreret med forgyldte Lister. Malingen blev fornyet 1910 (Kaldsbog). Et nyere *Altartavlemaleri*, der har været anbragt under Prædikestolen, hænger nu paa Nordvæggen. Billedet, 125,5 × 99 cm, forestiller: den velsignende Kristus og er bagpaa sign. E(ckersberg). Det blev malet 1825². I dets Sted er der 1910 paa Alterbordet opstillet en Kristusfigur af Gips (efter Thorvaldsen).

Altersølv. Kalk af kbh. Prøvesølv 1743, 23,8 cm høj, paa hvis firdelte Fod er graveret: »Bekostet til den nybygte Kirce paa Møen Anno MDCCXLII«; Mestermærke for Jens Olsen Førsløv (Olrik 290). *Disk* med samme Mærker. *Oblatæske*, rund, med Mestermærke for Guldsmed i København Troels Larsen Lund (Olrik 331); købt 1751 i Stedet for den tidligere Trææske (Rgsk.). *Sygekalk* fra 1700'erne med tunget Fod, rund Stang og Knop; utydeligt Mestermærke. Dertil hørende *Vinbeholder*.

Alterstager af Messing, 39 cm høje, af slank Balusterform; paa Fodskaalen er graveret to ovale Vaaben, Moltke og Esmarck (?), omgivet af Dannebrogordenens Kæde, Adelskrone og Akanthusgrene. 1743 gav Grevinde Moltke to Metallsestager paa Alteret (Rgsk.).

Alterskranke af enkel Smedejern med Christian 6's og Sofie Magdalenes kronede Spejlmonogram i de forreste Laager.

Font af Fyr (Fig. 4), ottekantet, profileret, med Laag. Marmormalet.

Fad af Messing, ottekantet, med graveret Blomstervase i Bunden og drevne

Akantusvolutter og Klokkeblomster paa Randen. 1760 anskaffedes et nyt Kobberdøbefad i Stedet for et stort gammelt Messingfad, som var ubrugeligt (Rgsk.).

Stolestader af Fyr, med glatte Gavle; enkelte bevarede Døre og Endepanelerne har Felter svarende til *Panelværket*, der slutter sig til Altartavlen og afskilrer et lille Præsterum. Da Husmændene i Sognet ej kunde faa Plads paa Pulpituret og intet Rum var tilovers for dem i Stolene, blev der 1747 gjort *Bænke* til dem paa Kirkegulvet (Rgsk.). 1759 blev der opført et nyt *Pulpitur* og, da det var utilstrækkeligt, samme Aar endnu eet (Rgsk.). †*Herskabssol*, i Vestenden, blev borttaget 1872 (Kaldsbog). To *Rokokostole* af Bøg med Rørfletning.

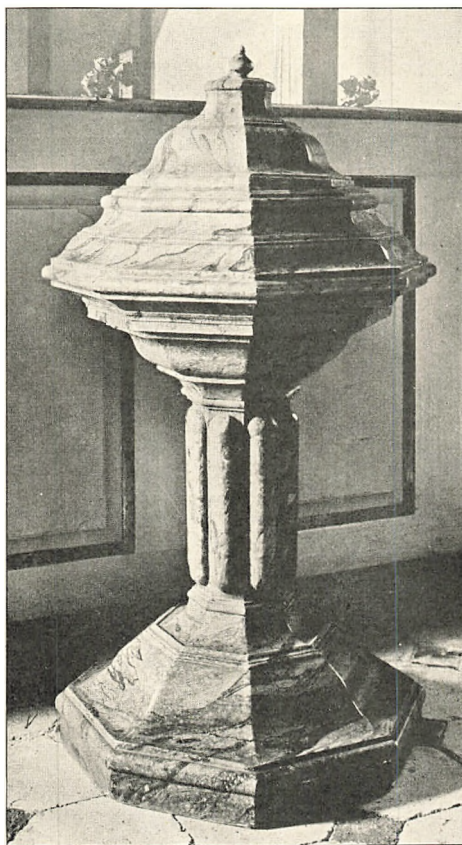

Fig. 4. Damsholte. Font.

V. II. 1932

To *Pengetavler* med profileret Rygbrædt; i dette og paa Laaget er med lyst og mørkt Træ indlagt Stjerne, Roset og Bueslag; sikkert de to nye Kirketavler, der anskaffedes 1744 (Rgsk.).

Portrætmaleri, paa Lærred, 76 × 59,5 cm, efter en Indskrift paa den riflede Træramme forestillende: »Rasmus Platou Menighedens første Præst 1743«.

Klokker. 1) Mellem Baandakantusværk: »Soli Deo Gloria Me fecit Johann Barthold Holtzmann Hafniæ« og paa Klokkelegemet: »Regnante gloriosissimo rege Christiano VI patre patriæ curantibus præside provinciali Sieland: et Monæ illustriss. Nicolaus de Gersdorff eqvit. aurat. consil. confer. intim. etc: etc: episcopo ejusdem dioeces. Petro Hersleb eccles: Dan: et Norv. inspectore generali etc. fusa est hæc campana in usum novi templo anni R: S: MDCCXLII« (»Da den meget berømmelige Konge Christian VI, Fædrelandets Fader, regerede, og da Nicolai de Gersdorff, Stiftsbefalingsmand over Sjælland og Møen, Ridder, Gehejmerraad etc. etc., samt Peder Hersleb, Biskop over samme Stift, Danmark-Norges Generalkirkeinspektør etc. førte Tilsyn, blev denne Klokke støbt til Brug for det nye Gudshus 1742«). Tvm. 81 cm.

2) Støbt af J. C. og H. Gamst i Kiøbenhavn 1840.

GRAVMINDER

I det Calmetteske Kapel staar to Marmorsarkofager og tre Trækister:

1) Sarkofag af graat Marmor. Paa tværs over Laaget ligger et Tag, der danner Gavle over smaa, tomme Tavler af sort Marmor, og hvis Tagryg krones af en Urne. I nyere Tid er tilføjet en opslaaet Bog, hvorpaa Indskrift over Gerhard Peter Anton Bosc de la Calmette, Gehejmerraad, Amtmand, R. af D., født 23. Sept. 1752, død 7. April 1803 (Enke: Elisa født Baronesse d'Iselin, eneste Søn Carl Reinhard Bosc de la Calmette).

2) Lignende, mindre, hvis Tag i Stedet for Urne bærer fire som en Krone sammenstillede Hjørneakroterier uden Indskrift. I denne Sarkofag hviler Anna Elisabeth Iselin, død 1805.

3) Trækiste med Blyplade over Overkammerjunker, Kammerherre Carl Ludvig Bosc de la Calmette, født 1750, død paa Marienborg 1811. I to lignende Kister hviler

4) Carl Reinhard Bosc de la Calmette, Kammerherre, Herre til Marienborg og Liselund, født 23. Sept. 1781, gift 10. Aug. 1810 med Marthe Sabine Maria Adolphine Mackeprang (»hun sørger nedbøjet og eene), død 20. Jan. 1820.

5) Kammerherreinde de la Calmette, født Mackeprang, død 1877.

Paa Kapellets Syd væg hænger et Marmorkrucifiks, Figuren o. 90 cm høj, paa sort Trækors, og i Sydhjørnerne staar to Gipsafstøbninger af Originalbuster paa Korselitze forestillende Gehejmerraad Calmette og Hustru.

†*Gravsten*. 1880 nævnes to *Gravsten*, staaende ved Kirken, den ene med Rantzau-Vaaben og E. B. Rantzau, den anden over Oberstlieutenantinde v. Cappelen, død 26. Juni 1770, 70 Aar gl. Stenene laa oprindelig ved Alterfoden (*Kaldsbog*).

Paa Skibets Nordvæg hænger en *Mindetavle* over Faldne 1864.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1743—70 (LA). — *Kaldsbog* 1804—1930, fra 1861 (ved Embedet). — *Præsteindberetninger* 1759 (LA), 1808 (NM). — *Museumsindberetninger* af Henry Petersen 1880, af C. A. Jensen 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930.

C. Elling: *Arkitekten Philip de Lange*. »*Arkitekten*« 1930, 254. — Fr. Bojsen: *Damsholte Kirke*. *Præstø Amts Aarbog* 1914, 73—76.

¹ Den historiske *Beskrivelse* i *Kirkeregnskabet* 1743 skyldes Biskop Hersleb. ² Hannover: *Eckersberg*. S. 362. Nr. 357—58. ³ Lund: *Danske malede Portrætter IX*, 171.

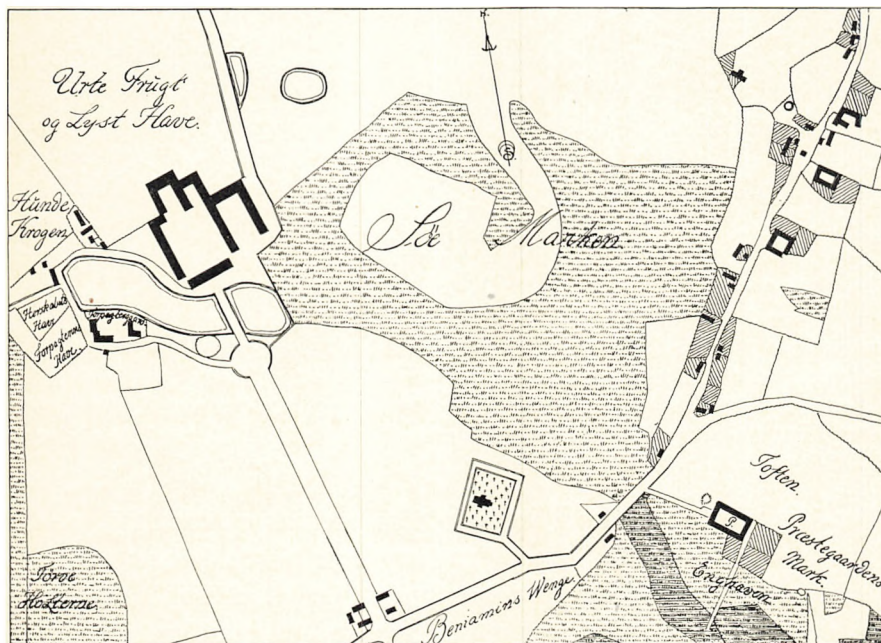

Fig. 5. Damsholte og Marienborg Hovedgaard 1809—10.

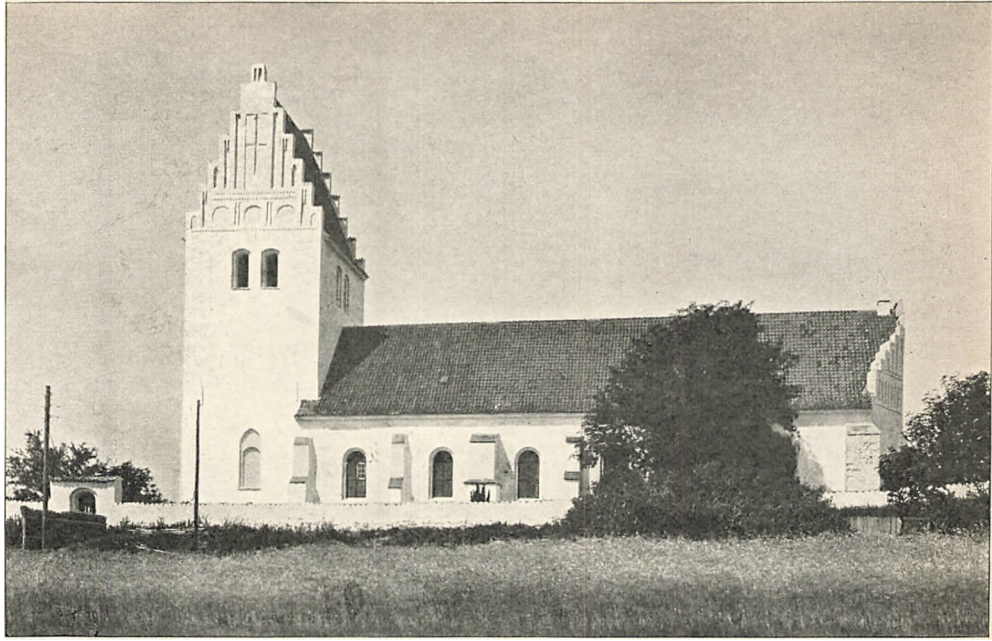

Fig. 1. Fanefjord. Ydre, set fra Syd.

V. II. 1034

FANEFJORD KIRKE

MØNBO HERRED

Sognet nævnes i Roskildebispens Jordebog o. 1370. Kirken var muligvis, efter Klokkerskriften at dømme, indviet til S. Nikolaus. I 1679 optegnedes en Tradition blandt Sogneboerne om, at deres Forfædre havde søgt Horbelev Kirke paa Falster, og det noteredes, at der i Haarbølle Kohave fandtes en gammel indgrøftet Kirkegaard. Fanefjord eller Sønder-Sogns Kirke tilhørte Kronen, indtil den ved Bortsalget af det mønske Gods 1777 kom under Klintholm, der endnu ejer den¹.

Kirken ligger østligt i det store Sogn, lige ved den inderste Vig af den lille Fanefjord, hvorefter Møns Søndresogn har faaet Navn, frit og enligt paa en lille Kirkebakke, hvis højeste Punkt er Sydøsthjørnet af Kirkegaarden. Hegnmurene, der delvis følger Bakkekanterne, er ændret paa Nordsiden, men iøvrigt af sentmiddelalderlig Karakter, med nogle Munkestensskifter over høj Kampestensfod. Vestligt i Sydturen staar en fladrundbuet Dørportal.

Den anselige *Bygning* er et Langhus med ældre Vestparti og yngre, tresidet afsluttet Østparti samt Taarn og Vaabenhus².

Af den senromanske eller snarere ungotiske *Murstenskirke*, fra Tiden o. 1250—1300, staar endnu det rummelige Skib, hvis Murhøjde er o. 7 m. Munkestenene, i Munkeskifte, maaler 27—28 × 13 × 8—8,5 cm (fem Skifter: 47—48 cm). Murene, der ikke har Sokkel, fagdeles af slanke Støttepiller i to Afsæt, nu ret flikkede

og delvis moderne forstærkede; selv ved Hjørnerne er de retvinklede. Af de oprindelige Vinduer findes kun et enkelt, meget slankt, ikke mindre end 3,18 m højt, siddende 2,65 m over Jorden, spidsbuet med Prydstik af Løbere. Paa Planen, Fig. 2, er, udenfor dets Plads i Nordmurens vestligste Fag, angivet dets Tilstand indtil 1931, da det endnu havde bevaret sine Smige med falsede Karmhjørner; nu er Tilmuringen fjernet, men desværre er samtidig Smigene borthuggede. I det næstvestligste Fag har der aldrig været Vinduer, men her har de spidsbuede Døre deres Plads. Norddøren, som endnu er i Brug, har halvrunde eller afrundede Karmled, det mellemste dog retvinklet i Buestikket; Inderpartiet er fladbuet. Over den tilmurede Syddørs flade Spidsbue er

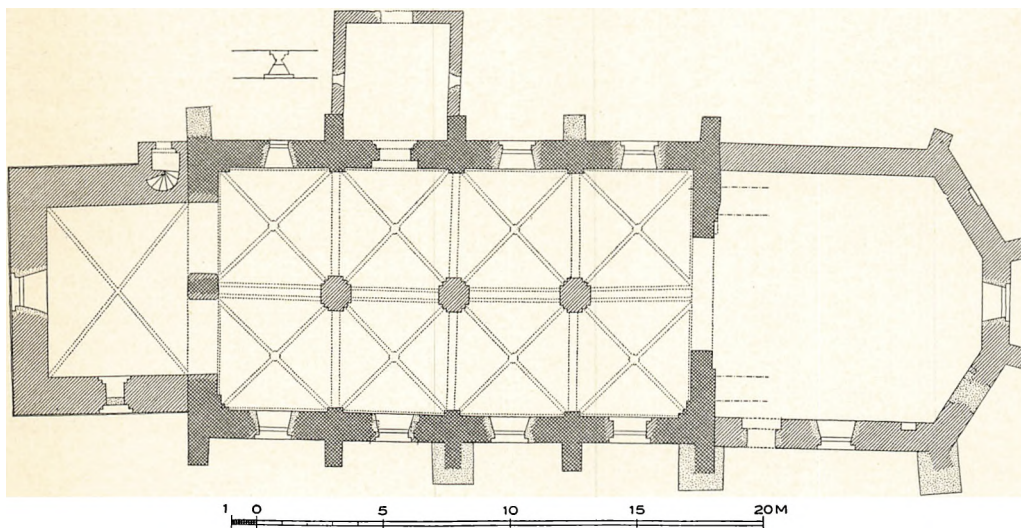

Fig. 2. Fanefjord. Plan. 1:300. Maalt af Helge Holm 1915 (C. G. Schultz 1930—33).
Foroven: Vinduet før Omdannelsen.

der et Prydstik af Løbere. Den bag Taarnet skjulte Vestgavl, som maaske er senere ændret, har over et Savskifte i Gavlfodhøjde tre Højblændinger, af hvilke den midterste er en Smule bredere end de andre; Spidsbuerne er delvis afbrudte. Triumfmurens Taggavl er forsvundet, men den fladt spidsbuede Korbue er oprindelig eller ialfald udvidet allerede o. 1350 (sml. Kalkmalerier).

Til dette Skib har der oprindeligt sluttet sig et smallere Kor, hvis Langmure spores paa Triumfmurens Østside, saaledes at dets Bredde kan bestemmes (sml. Fig. 2). Mellem Sporene efter disse Mure findes en spidsbuet, helt til Gulvet ført Vægbue, der tyder paa, at Koret har været overhvælvet. Det samme har været Tilfældet med Skibet. I tre af dets Hjørner ses Rester af smaa Hjørnepiller, og svarende til den ydre Fagdeling er der paa Langvæggene Lisener, der synes at være i oprindeligt Forbandt med Ydermurene. Selvom de nuværende Hvælv er yngre, synes Overvæggene aldrig at have været kal-

kede. Alle disse Forhold, Skibets Dimensioner og dets Lighed med Stege Kirkes ældste Dele, tyder paa, at Kirken fra første Færd har været toskibet. Da Støttepillerne er udpræget gotiske og Vinduerne spidsbuede, maa Fanefjord være noget yngre end Købstadkirken.

Sengotiske Ændringer og Udvidelser. Skibets nuværende *Hvælv* er sengotiske (sml. Kalkmalerier). De 2×4 Krydshvælv, hvis Tophøjder er ret skiftende, hviler paa tre dobbeltfalsede Midtpiller, der dog for de to øverste Skifters Vedkommende har ottekantet Form. Skjoldbuerne er runde, markerede med

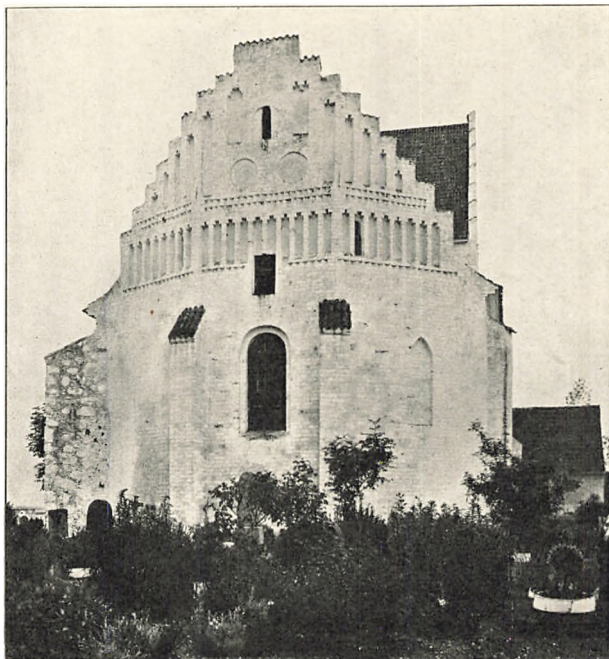

Fig. 3. Fanefjord. Koret, set fra Øst. M. M. 1903

et svagt Fremspring, Kapperne buklede; Halvstensribberne mødes i en Toprude; der er ikke blot Trækhuller i Kapperne, men der findes ogsaa smaa rudeformede Trækhuller i Toppene (ingen Overribber).

Efter Aar 1500 blev det oprindelige Kor erstattet af et, sikkert af Stege Kirkes yngste Koranlæg paavirket *Langhuskor*, der endnu i vor Tid af gamle Sognefolk er kaldt »den nye Kirke«. Munkestenenes Maal er større end i Skibet. Den meget flade, tresidede Afslutning, paa hvis Hjørner der staar Støttepiller, har i nordre

Skraamur en lille, spidsbuet Blænding, medens det eneste i gammel Stand bevarede Vindue, i den søndre Skraamur, nu er lukket. En Syddør har trods Omdannelser bevaret sit spidsbuede Spejl. Polygonsiderne (Fig. 3) krones af en Gavl med 17 Kamtakker, af hvilke den øverste er meget bred, og med et etagedelt Blændingssystem af smalle Trappestikfelter, tre Cirkler og Savskifter. Rummet, i hvis Vægge der findes et Par Gemmenicher, har aldrig været overhvælvet, men har et under Murkronen liggende, nu forskallet og pudset Bjælkeloft. Et nyere i Østgavlen brudt Vindue giver Lys til Tagrummet.

Hele Langhuset har sengotisk Tagværk, af Krydsbaandstype, men de to Afsnit over Kor og Skib er næppe samtidige, da de er forskellige i Detaillerne, f. Eks. i Koret stemmede Stregnumre fra Vest til Øst, i Skibet, hvis Numre gaar

fra Øst til Vest, først skaalformede Fordybninger, der skifter med Nr. 8 og derefter Huljærns-Stregnumre.

Taarnet har over Syliden en høj, svagt fremtrædende Skraakantsokkel. Taarnrummets fladbuede Sydvindue sidder i spidsbuet Spejl med Prydstik, ligesom et nu ødelagt Vestvindue. Rummet har ind mod Skibet to spidse Arkader, adskilte af en Midtpille med svagt affasede Hjørner, og det overdækkes af et Hvælv med Halvstensribber (Overribber med Tværtrin). Vindeltrappehusets Dør har Prydstik over Fladbuen. Mellemstokværket, paa hvis Nordmur der findes en Cirkelblending, synes oprindeligt at have været ganske mørkt. Klokkestokværket har til hvert Verdenshjørne to fladbuede Glamhuller. De »forkert« vendte Gavle er høje og ranke, med tretten Kamtakker og med Blendinger af lignende Karakter som Korgavlens. Nordgavlen har foruden Smalfelter i Kamtakkerne nederst en Række Pibefelter, derover to Rækker Cirkler, et stort Rektangelfelt, hvori et Kors med Tværarme, og øverst en enkelt Cirkel. I Sydgavlen er der blandet Cirkler ind i nederste Række, og Tindernes Højfelter virker mere dominerende. Det velbevarede Taarntag har Dragerværk med tre Sæt Hanebaand.

Vaabenhuset, som utvivlsomt er sengotisk, er omdannet og overpudset; Døren er nu rundbuet, Gavlen glat.

Bygningen, der fik en Hovedreparation 1724³, staar hvidkalket, med teglhængte Tage; paa enkelte Støttestykker og Kamtakker ligger Munketegl. De overalt fornyede Gesimser er stærkt udladende og Tagskægget opskalket. I Vinduerne er der Trækarme som i Magleby.

KALKMALERIER

Kirken rummer Kalkmalerier fra to forskellige Perioder, fremdragne 1929—31 og restaurerede 1932—34 af Konservator E. Lind. Arbejderne er endnu ikke helt afsluttede⁴.

Fra o. 1350 stammer de smukke Billeder i Triumfbuen. Nederst paa nordre Vange ses S. Kristoforus, der støttende sig til en Egestamme bærer Kristusbarnet, og derover mellem spinkle Træer en Ridder til Hest, klædt i Ringbrynje, med Lanse og Skjold, maaske S. Jørgen (Fig. 4). Nærmest Buetoppen er der fire Cirkler med Evangelisternes Tegn; i Marcusløvens Skriftbaand skimtes Minuskler. Paa Sydsiden er bevaret en Rytterfigur, S. Morten, der med sit Sværd sønderskærer sin Kappe til Tiggeren (Fig. 5). Af den til Kristoforus svarende nederste Figur er kun levnet det øverste af Hovedet. Mørtelen er omhyggeligt glittet, Konturerne rødbrune, Farverne iøvrigt grønt, okkergult, dekomponeret Mønje; Kristoforus har svag rødbrun Hudfarve, skygget med tynd Zinober.

Henved 1500 har Skibet faaet en rig Udmaling (Fig. 8), sikkert af »Elmelunde-Mesteren«. Hans Bomærke findes paa en Ribbe i det første Hvælv i nordre Række, dog med den Afvigelse, at den øverste Tværstav er buet, ikke vinkelbøjet som i Keldby og Elmelunde.*) Farverne virker kraftigere og varmere; i stor Udstrækning er der brugt en velbevaret teglstensrød Farve; desuden brunrødt, gult, grønt, sort og graat. Ligesom i Malerens andre Værker er Billedernes Orden ret vilkaarlig; mest sammenhængende er den ikonografiske Serie i de to østlige Fag, hvor den nordre Hvælvingsrække illustrerer Jesu Barndomshistorie, den søndre Skabelseshistorien.

I første Nordhvælvs Østkappe: Bebudelsen, i Skriftbaandene »Ave gracia plena d(omi)ni« og »ecce ancilla d(omi)ni fiat v . . .«. Sydkappe: Marias og Elisabets Møde; de to Figurer staar ved en stærkt dominerende Bygning. Vestkappe: Jesu Fødsel; omtrent som i Keldby; Josef, med Gryde og Slev, bærer Hætte med lang Strud. Nordkappe: Omskærelsen; Barnet siddende paa Ypperstepræstens Skød, en knælende, ung Mand med Kniv, to Kvinder. I andet Nordhvælvs Østkappe: De hellige tre Kongers Tilbedelse; bag Marias Stol staar Josef med Gryden; Kongerne er alle tilfods (Fig. 8). Sydkappe: Fremstillingen i Templet; bag den knælende Simeon en Svend med en Vokskærte; i Skriftbaandet: »virgo libana x(ristum) symeonis recipit istu(m)«**. Vestkappe: Jesus som tolvaaarig i Templet; i Skriftbaand: »fili quid fecisti nobis sic« (»Søn, hvorfor gjorde du os dette«). Nordkappe: Jesu Daab; en Engel bærer Frelserens Kjortel; Skriftbaand: »Du(m) baptisatur xps (Christus) baptisima (!) sacra«; Versets sidste Ord maa udfyldes: sacratur (»Da Kristus døbes, gøres Daaben hellig«). I tredje Nordhvælvs Østkappe: Barnemordet i Betlehem; paa Gjordbuen: »isti pro cristo mu(n)do tol(buntur(!) ab isto«. Sydkappen: Jærtegnet med Sæden (se S. 967); af de to Krigere bærer den ene Armbrøst. Vestkappe: Flugten til Ægypten; Josef bærer Gryden paa Ryggen og leder Muldyret. Nordkappe (Fig. 6): To Scener, adskilte af et Træ; i den østre Del Judas' Selvmord ved Hængning; to Djævle griber Sjælen, der i Skikkelse af et nøgent Barn kommer ud af den hængtes Bryst; i den vestre Del som Parallel hertil en gammeltestamentlig Scene, Abner, der snigmyrdes af Joab (2. Samuels Bog 3, 27) og derunder: »(A)lloq . . bla . . ioab hu(n)c p(er)imitq(ue) nepha(n)de«. Baade Verset (»Alloquitur blande Joab hunc perimitque nephande«; »Joab tiltaler denne venligt og dræber ham svigefuldt«) og Billedsammenstillingen er hentet fra »Biblia pauperum«. Fjerde Nordhvælv. Nordkappe: Abraham og Isak paa Vej til Moria Bjærg. Østkappe: Isaks Ofring. Sydkappe (Fig. 7): To Koner, siddende paa en lang Bænk i ivrig Samtale; en Djævel med et beskrevet Stykke Papir i Hænderne sætter sin Fod op paa Bænkens

* Et bomærkelignende Tegn findes desuden i det tredje Hvælv i Nordrækken.

** De leoninske Vers er Citater af Biblia pauperum. Sml. S. 966.

ene Ende; Billedet, som sidder tæt ved Norddøren (Kvindedøren), kan sikkert forklares som en Paamindelse om ikke at snakke for meget under Guds-tjenesten. Vestkappe: Sjælevejningen. Mikael holder Vægten, hvis ene Skaal en Djævel søger at tvinge ned. Jomfru Maria, der bærer Jesusbarnet, sætter sin Finger paa Vægtstangen over den anden Skaal, hvori Sjælen sidder.

Første Sydhvælv. Nordkappe: Evas Skabelse. Østkappe: Syndefaldet. Syd-

E. Lind 1934

Fig. 4. Fanefjord. Kalkmaleri paa Korbuens Nordside.

E. Lind 1934

Fig. 5. Fanefjord. Kalkmaleri paa Korbuens Sydside.

kappe: Uddrivelsen af Paradiset. Vestkappe: Engel, med Hakke, mellem det grædende Menneskepar. *Andet Sydhvælv.* Østkappe: Himmeltegnenes Skabelse; indenfor en Ring med ornamental Skybræmme ses Sol, Nymaane, Regnbue og Stjærner. Sydkappe: Dyrenes Skabelse; Hest, Hjort, Ko og i et Træ en Fugl. Vestkappe: Havdyrenes Skabelse; Smaafisk, Krabbe, Krebs og Havfrue. Nordkappe: Adams Skabelse; Adams Fødder er skjulte af Jorden. *Tredje Sydhvælv.* Nordkappe: Lazarus Opvækkelse; af de to Tilskuere holder Kvinden et Tørklæde for Næse og Mund; paa Gjordbuen »per te fit xpe (Christe) redi-vivus lasarus iste« (»Ved dig, Christus, bliver denne Lazarus atter levende«).

Østkappe: Kristus for Ypperstepræsten. Sydkappe: Kristi Bespottelse; en Bøddel rækker Tunge ad den hudflettede Frelser. Pilatus vadsker sine Hænder. Paa Gjordbuen derunder: »est fera plebs ausa dampnare Jhesu(m) sine causa« (»Det grumme Folk vover at dømme Jesus uden Grund«). Vestkappe: Den rige og fattige Mands Bøn (sml. S. 967). Kristus staar nøgen med løftede Arme; Stregerne fra den fattiges Mund naar Tornekronen og Frelserens fem Saar; i Skriftbaandet læses: »deus p(rop)ici(us) esto m (dvs. mihi) peccatori«. Af

Fig. 6. Fanefjord. Kalkmaleri paa nordre Skibs tredje Hvælv.

E. Lind 1980

de seks Streger fra den rige Mands Mund bøjer de tre sig bagud til hans Klædestang, de andre til hans Hest, Pengekasse og Vintønder.

Det fjerde Sydhvælv er endnu ikke afdækket.

Til de velbevarede Billeder i Hvælvingerne har sluttet sig en Udmaling af Væggene, hvis Bevaringstilstand som sædvanlig er langt ringere. Alligevel er det lykkedes at fremdrage Triumfvæggens Malerier, med Undtagelse af Indskrifterne. Syd for Korbuen ses Kristus som Verdensdommer, i Mandorla og med Sidefigurer som i Keldby; Maria bærer dog Jomfrukrone over det udslagne Haar, og yderst staar Paulus og Petrus. I en Bræmme derunder ses de gode og de onde, adskilte af en spydignende Søjle; i Himlens Borg, hvis Port Petrus aabner, er et Par Bomhuller udnyttede som Tagvinduer; ud af

det ene titter et Hoved. Nord for Korbuen er Væggen (Fig. 8) inddelt paa lignende Maade; i Buefeltet S. Jørgen til Hest, Prinsessen og Dragen, og i Bræmmen derunder to Scener: Maria, der knælende som Forbeder for Menneskeheden viser sit nøgne Bryst for den hudflettede, blodbestænkte Søn, og Frelseren, der i samme Skikkelse knæler for den tronende, kejserkronede Gud Fader.

Endvidere er bevaret en Række Helgenskikkelser paa Midtpillerne. Paa den

Fig. 7. Fanefjord. Kalkmaleri paa nordre Skibs tredje Hvælv.

E. Lind 1930

første Pilles Østside: S. Hieronymus (kun Hovedet med Kardinalhatten og Rester af Løven). Sydside: Biskop med Stav i højre og Bog i venstre Haand. Nordside: Diakon med Sten (?) i højre, Bog i venstre Haand, vistnok S. Stefanus. Paa Midtpillens Østside: Munk med brændende Fakkell i højre og Bog i venstre Haand, vistnok S. Brandanus. Sydside: verdslig klædt kronet Yngling med lang Stav, maaske S. Knud. Vestside: Biskop, velsignende. Nordside: S. Katarina med Sværd og Hjul (Fig. 8). Paa den tredje Pilles Sydside er en Helgeninde endnu ikke fuldstændigt fremdraget; paa Vestsiden er iagttaget sparsomme, ikke bevarede Rester en kjortelklædt Skikkelse med Stav og med en Krone ved Foden, sikkert S. Jodocus. Af tilsvarende Figurer paa Vægpillerne findes kun, østligst paa Sydturen, S. Laurentius, med Underskrift: »...

laurenti(us)«. I det østligste Fag har der paa Sidevæggenes Flader været andre Billedrester, paa Nordvæggen en Ecce homo, paa Sydvæggen Nadverens Indstiftelse, og i tredje Fag sporedes paa Sydvæggen en Halshugningsscene.

INVENTAR

Alterbordet er fritstaaende i Koret, muret af Munkesten og dækket af ny Bræddeklædning.

Altertavle i Senrenaissancestil med brusksbarokke Ornamenter, fra o. 1630, af samme Snedker som Stege Kirkes Prædikestol (S. 219). Storstykkets glatte Midtfelt indfattes af en Arkade med Kvindehermer og flankeres af dybe Muslingskalnicher med Figurer af Marcus og Lucas, staaende over Smaarelieffer: Flugten til Ægypten og Kristi Daab. Paa Postamenterne, under de fire Storsøjler, er der Smaanicher med fire Figurer af romerske Krigere, alle i næsten samme Stilling. Topstykkets nedre Stokværk har to Reliefelter: Bebudelsen og Den hellige Nat, det øvre Stokværk et enkelt Felt: De hellige tre Konger, alle tre Felter indrammede af kvindelige Hermer. I de bruskede Storvinger er der Relieffigurer af Troen og Retfærdigheden. Paa Storgesimsen staar Smaafigurer af Matthæus og Johannes, paa Topstykkets Mellemgesims Engle med Kors og Søjle, paa Topgesimsen to staaende Løver med en Kartouche, hvori malet C. 4. Den oprindelige brogede Staffering, der var stærkt forvansket ved senere Opmalinger, er genfremdraget 1934⁵. I Storfeltet er malet Fader Vor og Nadverordene. Reliefterne har alabasteragtig Farve. Paa Storgesimsen læses over Midtfeltet: »1634 Der erlig oc w:b: Mand Corfit[z] Ulfeld vaar Landtzhher paa Møen Da bleff denne Tauffle stafferit Gud oc den christne Kierche til Ære. .«, over Sidefelterne »Doct. Hans R. Biskop, Hans Andersøn Stæge Sognepræst«, under Sidefigurerne: »Christen Lavrs: K.W, Hans Troels. K.W.« Bagpaa støttes Tavlen af en Stolpe med Aarstallet 1741.

Fra et katolsk Sidealter stammer en gotisk **Træfigur*, Maria siddende med Barnet, fra 1300'erne. Nu i Stege Museum.

Altersølv. *Kalk* af kbh. Prøvesølv fra 1703, 24 cm høj, med ottetunget Fod, mellem hvis fladrunde Tunger der er indprikket Akantusblade, pæreformet Knop med støbte og ciselerede Frugtklaser og Akantusblade, og Bæger forneden krandsat af støbt og ciseleret Akantusbladække; Mestermærke for Christen Jensen 1703 (Olrik 85) samt under Foden graveret: »Pfanefiord 1703«. *Disk* med graveret Hjulkors, Kirkenavn og Aarstal 1703, men uden Stempler. *Oblatæske*, rund, med riflede Kanter; paa Laaget graveret et Krucifiks; under Bunden Københavns Mærke 1703, Mestermærke for Christian Schrader 1703 (Olrik 111) og svagt indridset: J L S M B D 1703 — I Kirch-

haner 21. May 1821 (hen over ældre Initialer H N H K). *Sygekalk* af kbh. Prøvesølv 1861, Mestermærke: F. Dahl.

Alterstager, kun 29 cm høje, med svær Midtring, lille Lyseskaal, stor Fod-

Fig. 8. Fanefjord. Kalkmalerier i Skibet.

V. H. 1934

skaal paa tre Grydeben, af sengotisk Type o. 1550. Under Foden et 2 cm højt ophøjet Støbermærke (se Oversigt. Metalarbejder).

Font af gullandsk, rød- og hvidflammet Kalksten, senromansk, med firkløverformet Kumme, Tvm. 107 cm, som har lodrette Sider, skraa Underside

og nedre Rundstav; Foden har Form som fire sammenstillede Søjler; dens Postament er skjult i Gulvet. Kummen er indvendig foret med en Blykappe. Stenen, der var graat marmormalet med Empireornamenter, er nu rensset.

†*Fontedækket*, ottekantet, med 8 udsavede Arme, anskaffet 1723—24 (Rgsk.).

Fad af sydtysk Arbejde, 42 cm i Tv., med Mariæ Bebudelse omgivet af stærkt slidt Minuskelring. *Kande* af Tin, kasseret, med graveret Indskrift: »Mag: Hans: Oliuarius Sogneprest til Phanefjord Kirke Anno 1726. *Kande* af Tin, stemplet: Arendal Høy.

Prædikestol af samme Type som Elmelunde (S. 986), fra o. 1645 og vistnok af samme Billedskærer. I de fire store muslingskalfyldte Nicher staar fire Figurer: Bartholomæus, der har bare Ben i lange Støvler, med Kniv og Bog, Kristus med Kors, Thomas med Vinkelmaal, Johannes med Kalk. I Hjørnenicherne findes Statuetter: Engel med Kors (oprindelig paa Prædikestolshimlen?), Jakob, Peter, Apostel med Hue og Bog, men nu uden Tegn. Opgangspanelet har i to af Felterne fastgjort nøgne Kvindehermer, den ene med foldede Hænder, den anden med Vægtlod. Himmelen, hvis Topstykker minder om Jørgen Ringnis, krones af en lille Stolpe med Topfigur: Frelseren med Verdenskuglen. Rygskjold og Hjørnepalmetter paa Himlen er fra Empiretiden, Underbaldakinen fra 1934. Den brogede Staffering, der ligesom Altertavlen var stærkt ændret først i 1800'erne, er fornyet og noget ændret 1934⁵. I et af Topstykkerne er malet C4.

En lille **Apostelfigur*, Jakob den ældre i Pilgrimsdragt, svarende til Prædikestolens, er nu paa Klintholm.

Stoleværk af Fyr, nu egetræsmalet. Lukkede Højrenaissestader af Fyr fra o. 1600, omtrent svarende til de nu ødelagte i Keldby, findes paa Skibets og Korets Nordside. Hver Gavl har en riflet Pilaster, ligesom Dørfelterne flankeres af lignende Pilastre. De lukkede Stader i Skibets Sydside stammer fra 1700'erne. Paa Pulpituret staar Rester af ældre Stader. Tre simple Gavle, tresidet afsluttede, med snoede Hjørnespir og derunder Skriftfriser med Reliefversaler »[A]nno« »1578« »VDMIÆ« (d. v. s. Verbum domini manet in æternum) samt Tunger med tre fordybede Kors, ubehjælpsomt indsnittet. To Gavlplanker fra omtrent samme Tid, den ene med nu forskaaret Topcirkel, hvori dobbelt Zigzagroset, den anden med Rest af Toplans-Roset. Nogle Planker med Trekantgavl mellem to Topspir, fra 1692, hvilket Aarstal er skaaret i en af dem.

Pulpitur i Skibets Vestende. Den søndre Del har lignende Udsmykning som Højrenaissestaderne og er af samme Snedker.

Bag Altertavlen er der, sikkert i 1741, da ogsaa Korpolygonen blev afskilret ved Bræddevægge, blevet indrettet et *Skab*, i hvis Bagklædning der er anvendt to *Foldeværksfyldinger* af Fyr. Et *Fyrrepanel med Foldeværk fra o. 1550—1575 fandtes endnu 1880 i Kirken, men er nu i Stege Museum.

Pengeblok, jernbunden, med paanaglede Smedejernscifre: »Ano 1756«. *Penge-tavler*, fire, den ene med indskaaret V R M I S 1757.

Klokker. 1) Minuskler: »Anno domini mcdxc laus qunto (!) beatus nico (Mønt- og Brakteat-Aftryk) hielp ihesus maria anna olof koge« (Støbermærke) (»I det Herrens Aar 1495. Salig Nicolaus. Hjælp Jhesus, Maria, Anna. Olof Koge [støbte mig]«). I Indskriften er Nico-laus og Aarstallet blandet sammen. Støbermærket og det fejlstøbte Navn henviser til Oluf Kegge. Under »beatus« er afstøbt et lille, 5 cm højt Pilgrimstegn med en siddende velsignende Biskop, maaske S. Nicolaus (Uldall S. 204). Tvm. 96 cm.

2) Støbt af J. C. & H. Gamst Kiøbenhavn 1826.

GRAVMINDER

Gravsten. Fra o. 1625 med stærkt udslidt Reliefversaltværskrift over velagt Mand [Albert] Jfversøn, født i Grøndsund Færgegaard. Religiøs Reliefversalrandskrift, indenfor hvilken er Hjørnecirkler med Englehovedrelieffer. Ølandsk Kalksten, 147 × 82 cm, i Korgulvet.

Fra et †*Epitafium* stammer sikkert en lille Kalksten, 86 × 57 cm, med fordybede Versaler paa Tysk over Jorg Lorentz Grahner, født 27. Juni 1693, død 19. Jan. 1694; foroven relief-hugget den opstandne Frelser, fornedet Dødningehoved og Timeglas. Stenen ligger som Vægt paa Orgelbælgen.

Mindetavle over Sognets Faldne 1864.

I Kirkegaarden sydøstre Hjørne staar en Granitstøtte med Indskrift »Genio parentis optimi erexit I. Paludan MDCCLXXXI« (»Til Mindet om den bedste Fader rejste J. Paludan 1791 [denne Støtte]«). Paa samme Gravsted findes Støbejernskors over Johan Paludan 1756—1821, Sognepræst i 33 Aar, og hans Hustru Anne Elisabeth 1762—1829.

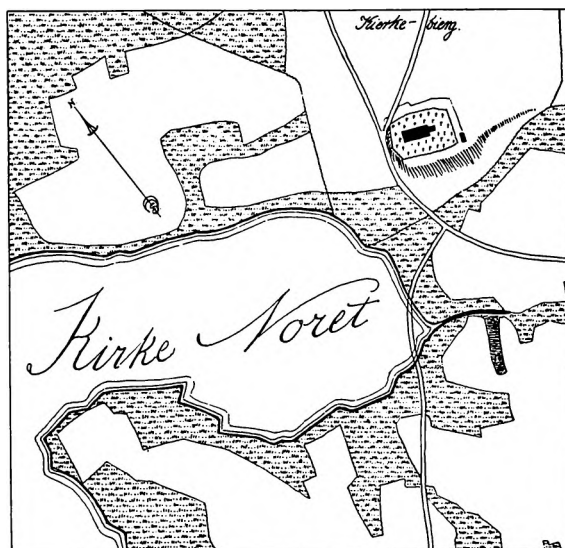

Fig. 9. Fanefjord 1811.

HAARBØLLE KAPEL

I Fanefjord Sogn var der efter Hans Viborgs Mønsbeskrivelse 1679 i gamle Dage et Kapel ved Haarbølle, og i dette Kapel fandtes et Monument, Pilgrimsstenen⁶, i Form af en Ligkiste, som var udkelet eller udhulet paa Hjørnerne og paa hvert Hjørne tegnet med et Kors. Bønderne havde i gamle Dage kaldt det Pilgrims-Stenen. Jens Kaalund Christiansøn, der i sin rimede Beskrivelse fra 1721 i det væsentlige bygger paa Viborgs Skildring, siger:

Paa Skandset Harebøl mod Falster kan man agte
 En nedbrudt Helligdom, om man den vil betragte;
 Man Ben af Mennesker opgraver, finder der,
 Et Ligtræ, Kiste lig, med Krucifiks der er.
 En Pilegrimme Sten i fordums Tid og Dage
 Af Bønder kaldtes det, dertil var vel Aarsage,
 Der laa en Pilegrim, som bygte det Kapel,
 Hvor Messe holden blev for hans udfaren Sjæl
 ...

»ØDE KIRKE«, STEGE LANDSOGN

Paa Hvidtebanke, ved Sydvesthjørnet af Stege Nor, fandtes en Kirkegaard kaldet »Øde Kirke«, med Grave og Rest af Hegnsmuren, men uden Bygningsspor⁷.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1700—30 (RA), 1728—70 (LA). — Præsteindberetning 1759 (LA). — Museumsindberetninger af Henry Petersen 1880, af C. A. Jensen 1915. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930.

Fr. Bojsen: Fanefjord Kirke. Præstø Amts Aarbog 1914, 61—73. — Kaalund Christiansøn: Beskrivelse over Møen. 1722. Cap. 7. — B. C. Sandvig: Beskrivelse over Møen. 1776. S. 29—34. — J. Paludan: Beskrivelse over Møen. II. 1824. S. 138 f.

Fanefjord. ¹ S. R. D. VII, 108, 115. Gl. kgl. Saml. Fol. 733. S. 28 f. (KB). ² Efter Maalinger, foretagne af Sognepræst Kisum, Elmelunde, afviger Taarnets Vestmur 3,5° til Øst fra astronomisk Nord, hvorefter det senromanske Skibs Længdeakse afviger o. 5° til Syd fra astronomisk Øst. ³ Paludan II, 139, og Kirkens Regnskab. ⁴ Indberetninger af E. Lind (NM). ⁵ Indberetning af Poul Jensen (NM). Haarbølle. ⁶ Sandvig, S. 30; Paludan I, 321 f. Villads Christensen: Lærde Fantasier over en forsvunden Gravsten. Fra Arkiv og Museum. 2. R. I, 225—36. Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten. Kbh. 1932. 167 f. Øde Kirke. ⁷ Fr. Bojsen: Møns Historie I, 178; Trap. 4. Udg. III, 497.

Fig. 1. Nyord. Ydre, set fra Vest.

V. H. 1930

NYORD KIRKE

MØNBO HERRED

Alerede Morten Reenberg havde 1699 og 1706 klaget over, at Nyords Indbyggere Audeblev fra Gudstjenesten i Stege Kirke, som var deres Sognekirke¹. Paa Foranledning af Provst Smith udskiltes Øen ved kgl. Reskript af 23. Maj 1845 fra Stege Landsogn og ved Kancelliskrivelse af 5. Juni 1845 blev den nye Kirke gjort selvejende. Kirken indviedes 16. Dec. 1846. Hvor Kirken blev rejst, fandtes tidligere en Stensætning af gamle Kampesten, som Indbyggerne kaldte »Caplen«; muligvis er dette Sted angivet paa Byplanen.

Den lille, enkle Bygning, der ligger i Byen, indenfor samme Hegn som Præstegaardens Have, er opført af Tømrermester Otto Michael Glahn, Nykøbing F. Paa Grund af sin ottekantede Plan virker den som en Gntagelse af Frederiksberg Kirke, og har ligesom denne intet Kor. Murene, med pudset, uprofileret Sokkel, er af gule Mursten. Paa Oktogonens Hjørner staar Støttepiller. Vinduerne, hvis spidsbuede Helstensstik er fremhævede ved »Ham-

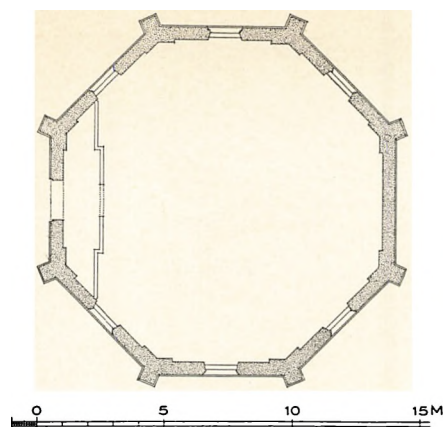

Fig. 2. Nyord. Plan. 1:300. Maalt af C. A. Jensen 1930 (C. G. Schultz 1934).

borgerfuger«, har smaa, hvidkalkede Pudsprofiler om gotiske Støbejernsstel. I et spidsbuet Spejl over den eneste Indgangsdør, i Vest, er opsat Christian VIII's og Dronning Caroline Amalies kronede Navnetræk samt Aarstallet 1846, alt i Støbejern. Gesimsen har rektantede Profiler. Det med sortladne Vingetegl hængte Tag krones af et ottekantet Laternespir, hvis Fyrretømmer er beklædt med Zink. Hele Tagværket fornyedes 1889 og Spiret for anden Gang 1924 (Kaldsbog); sidstnævnte Aarstal staar i Vindfløjen.

Det Indre har pudsede, nu brunmalede Vægge med Stukgesims, hvorover Stukloftet hæver sig med svagt skraanende Flader op til et ottekantet Midtfelt. Loftet siges at være forandret 1889. Ved Indgangsdøren er afskilret et lille lavt Forrum med Bindingsværksvægge.

INVENTAR

Altartavlen, over et *Alterbord* af Brædder, er et Gipsrelief efter Thorvaldsen: Kristus i Emaus², 120 × 157 cm, indsat i Væggen i en marmormalet Træramme.

Altersølv. *Kalk* af kbh. Prøvesølv 1846, 19,5 cm høj, med drevne og ciselerede Bladornamenter; Mestermærke: A J (Asbjørn Jacobsen? Olrik S. 127). *Disk* og *Sygekalk* med samme Mærker.

Alterstager af lyst Messingblik, 52,5 cm, med glat Skaft over et lille Kugleled.

Font af Cement med glat *Fad* af Messing og *Kande* af Tin.

Prædikestol af egemalet Fyr med fem glatte Felter. *Stoleværket* er meget enkle Bænke.

To *Litografier*, Christian VIII og Caroline Amalie, over Indgangen. *Skibsmodel*, »Christine Marie« 1808 med to Rækker Kanoner.

Klokke, 50 cm. i Tvm., uden Indskrift, i en Jernstabel ved Kirken.

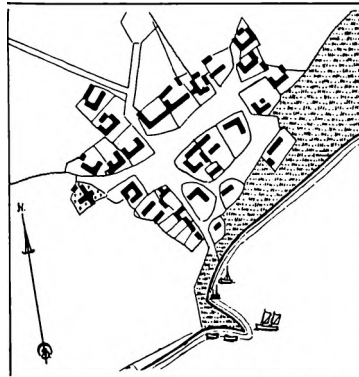

Fig. 3. Nyord 1809.

KILDER OG HENVISNINGER

Museumsindberetning af Henry Petersen 1880. Revideret af C. A. J. og V. H. 1930. D. Smith: Øen Nyords Kirkes Indvielse 16. Dec. 1846. Kbh. 1847. — Fr. Bojsen: Nyord Kirke. Præstø Amts Aarbog 1914, 79—83.

¹ KhS. 4. R. II, 308; 5. R. I, 249. ² Originalrelieffet er i Jungshoved.

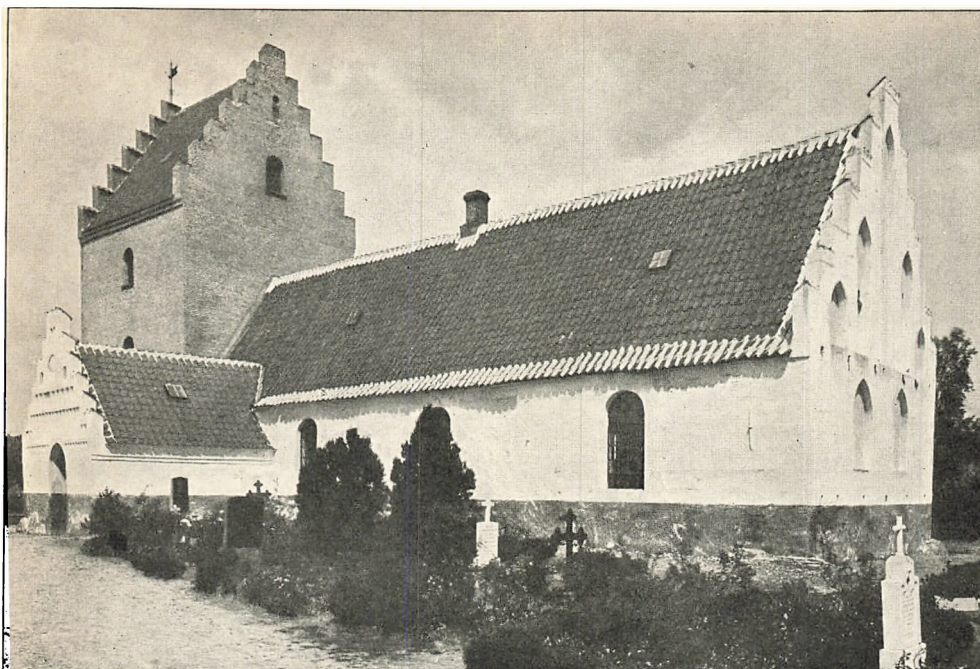

Fig. 1. Bogø. Ydre, set fra Sydøst.

Hude 1904

BOGØ KIRKE

MØNBO HERRED

Øen, der i Kong Valdemars Jordebog nævnes som Krongods, blev 1689 lagt til Møns Amt og ved Salget af det mønske Krongods 1769 afhændet til Beboerne. I gejstlig Henseende hører Sognet dog stadig under Falsters Nørre Herreds Provsti. Kirken er selvejende.

1581 eftergav Kongen Bønderne paa Bogø 20 Dlr. af Pengeskatten til deres Kirkes Bygning¹.

Kirken ligger nordligt i Gammelby og ret nær Øens Nordkyst; fra Kirkegaardens svage Højning er der vid Udsigt mod Nord og Vest. Af dens gamle Hegn staar i Nordøst, ved Præstegaardshaven, et Stykke Stendige; Resten er nymodens omsat, med kløvet Kamp.

Bygningen er et middelalderligt Langhus med Vaabenhus i Syd og Taarn, begge sengotiske.

Alle Kirkens Dele har sengotisk Præg, men det er dog sandsynligt, at et enkelt Murstykke af det kun 3,50 m høje *Langhus*, nemlig Sydmurens Midtparti, er ældre, maaske fra romansk Tid. Dette Murstykke er af raa Kamp uden kendelig Skifteorden; i den knortede Murflade sidder der mellem de moderne Vinduer et helt tilmuret, snarest rundbuet Vindue (o. 1,30 m højt, o. 1,60 m over Terrænet), men dets noget uregelmæssige, retkantede Stik

er ialfald ikke romansk. Den vestre Del af Sydmuren, bag Vaabenhuset, er afbrudt og ændret ved en stor Udhugning til en nyere Syddør. Paa Bygnin- gens Nordside er hele Langhusets vestre Parti sengotisk, over høj Syld bælte- muret af Munkesten og Kridtkvadre; af de to tilmurede, fladbuede Nordvest- vinduer er det østre næsten ukendeligt, det vestre synligt baade udvendigt (Højde 1,08 m) og over Hvælvene; selve Lysningen er ikke mer end 40 cm bred.

Grænsen mellem Langhusets vestre og østre Afsnit dækkes paa Nordsiden af en Støttepille i to Afsæt, og paa Sydsiden maa der have staaet en lignende, der har efterladt Brudlinjer i Murværket og en fremspringende Syldsten. Østpartiets spinkle Mure, der har store, liggende Hjørnesten og mellem dem lodretstillede Syldsten, er jævnaaldrende med den sengotiske Nordmur og ligesom denne bæltmuret (Murstensmaal: 28—29 × 12,5 × 9,5 cm). Øst- gavlen, hvis talrige Bomhuller er lukkede for en Snes Aar siden, har to tilmu- rede, ligestore Vinduer, der udadtil viser sig som spidsbuede, indadtil som fladbuede Blændinger; i den trettentakkede Taggavl er der kun fem spids- buede Højblændinger. Af et Sydvindue spores smaa Rester, og øst herfor er der et Spildevands afløb (»Piscina«), nu lukket og ukendeligt udvendigt, men indvendigt synligt som en 51 cm høj, 41 bred og 29 dyb Væg niche, hvis svagt skraanende Bund fortsætter sig udefter gennem Muren som en Spalte af samme Bredde, men kun 9—10 cm høj. Østligst i Nordvæggen findes en større firkantet Blænding.

Hele Langskibets *Indre* har oprindelig haft fladt Bjælkeloft. Over de nu- værende Hvælv ses paa Nordvæggen en Rest af en kun 54 cm svær Tvær- mur, hvis Spinkelhed viser, at den ikke kan have været nogen virkelig Triumf- gavl, men kun en midlertidig Afslutning eller snarere en Skillevæg mellem »Kor« og »Skib«; paa Sydveggene er tilsvarende Spor usikre. Øst for den for- svundne Tværmur har Overvæggene tyk Mørtelpuds, som 46 cm under Tag- foden buer udad med en Huling, der maa have fortsat sig opad i en stor Hul- gesims, støttet af Knægte, hvis Tappe har efterladt sig enkelte Aftryk i Murværket. Vest for Skillemuren har de kalkede, ikke pudsede Vægge været dekorerede (se Kalkmalerier), men ogsaa her har der til de forsvundne Loftsbjælker, hvis Afstande ikke har svaret til det nuværende Tagværks Spærfag, sluttet sig Knægte, af hvilke der foruden nogle Taphuller er bevaret en enkelt 10 cm bred Rygtap, siddende i Nordmuren tæt ved Vesthjørnet. Det sengotiske Langhus har saaledes mærkeligt nok haft et Loft af unggotisk Karakter.

Paa Reformationstiden eller maaske senere i 1500'erne er den nævnte Skillevæg nedbrudt og Langhuset overdækket med fire *Hvælv*, der har runde Gjord- og Skjoldbuer, men iøvrigt er af sædvanlig sengotisk Type, med Halv- stensribber (ingen Overribber). Korhvælv, hvis Væg piller hviler paa grove Murklodser, og hvis østre Gjordbue skærer Østvinduerne, har Toprude. Sam-

tidigt med Hvælvslagningen har man vistnok fornyet Tagværket, der er af Krydsbaandstype med Huljærns-Stregnumre; en Del af Spærsko-Enderne er pænt tilsnittede i T-Form. Over Østhvælvet sidder Krydsbaandene højere end over de andre Hvælv, men endda har man maattet fjerne et Par af dem for at faa Plads til Hvælvingskapperne.

Vaabenhuset, af Munkesten i Munkeskifte, har sengotisk, ellevetakket Gavl med et vandret delt Blændingssystem af Præstø—Næstved Type, nederst et Savskifte, derover et syv Skifter højt »Savbælte« og øverst smaa Rektangler om et Cirkelfelt. Den rundbuede Dør er efter Fløjene at dømme udvidet ved Aar 1800. I det indre har Østvæggen bevaret fladbuede Spareblændinger.

Taarnet er jævnbredt med Skibet. Dets nedre Del, indtil lidt over Langhus-

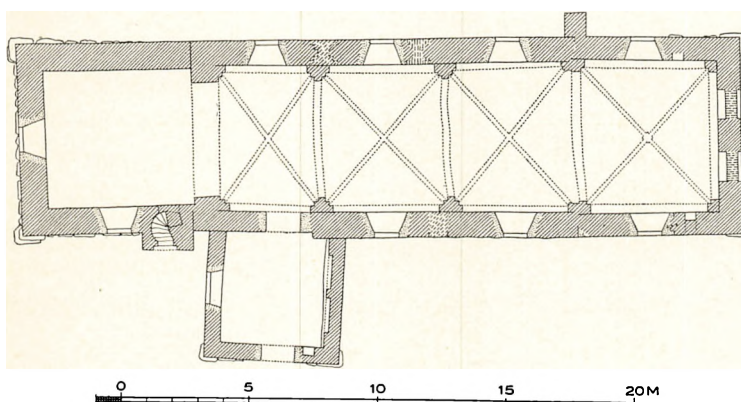

Fig. 2. Bogø. Plan. 1:300. Maalt af Mogens Clemmensen 1926.

gesimsen, svarer i Murteknik nøje til Kirkens Østende, baade Sylden og Bæltmuringen. I det samtidige Trappehus har Vindeltrappen kun bevaret nogle faa Loftsstik. Taarnbuen har nu samme Spændvidde som Langhusets Gjordbuer, og Taarnrummets Træloft er nymodens gipset, maaske samtidigt med, at hele Taarnets Overdel er ombygget af smaa Mursten. I Vindfløjen staar 1868.

Kirken er hvidkalket og teglhængt. Paa Kamtakkerne ligger Munketegl. Alle aabne Vinduer er nymodens rundbuede med linealgotiske Støbejærnsstel.

KALKMALERIER

Paa »Skibets« nordre Overvæg ses Rester af Dekorationer fra Tiden ved Aar 1500, især Stregranker, der ved Nordøsthjørnet, nærmest den nedbrudte Skilleveg, naar helt op til Tagremmen, samt Stjerner og Rosetter. Ved det bedst bevarede gotiske Nordvindue findes det øverste af en Kvindeskikkelse med løftet venstre Haand, vistnok Eva. Hendes udslagne Haar er gult; iøvrigt findes der næppe andre Farver end brunrødt.

INVENTAR

Alterbordet, der staar op ad Korvæggen, er over en Kampestenssyld bæltmuret af Kridt og Tegl. Bordet er bag Altertavlen bevaret i sin oprindelige Højde med Rester af en Kridtstensgesims; i Sydsiden findes en firkantet Gemmeniche, hvis Kridtkvadre ses at være zigzaghugne.

Alterbordspanel (Fig. 3) fra 1661 med barokke Fladsnitranker paa Arkader og Rammestykker; til Siderne flankeres Panelet af to kraftigere skaarne Bruskværksvinger og under disse er Dateringen: Anno — 1661 indskaaret. Træet staar blankt med nymalet sort Bund for Skæringerne.

Altertavle i Bruskbarok, med malet Aarstal 1655, ret naivt Arbejde i lolland-falstersk Manér.

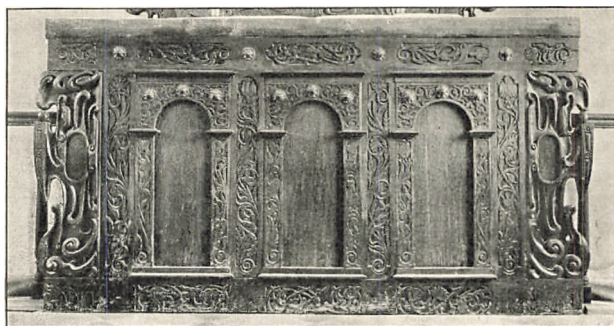

Fig. 3. Bogø. Alterbordsforside 1661.

Hude 1904

Foran Storfeltets Musling-skal-Niche er stillet en vel-sig-nende Kristusfigur med Verdenskuglen, flankeret af frie korintiske Søjler paa høje Fodstykker; foran Sidel-felternes lavere Nicher staar noget mindre Evan-gelistfigurer, Matthæus og Markus, og over Nicherne

er der firkantede Indskriftfelter. Topfeltet, der ogsaa flankeres af frie Søjler, er glat; udenfor Topvingerne staar paa Storgesimsen to ganske smaa Evan-gelistfigurer: Lukas og Johannes. Topkartouchen har et reliefskaaret F3 under en Krone. Paa Topgesimsen er senere fæstet to Krumknægte, sikkert fra Prædikestolen. Træværket staar med nymodens Maling, hvorunder spores ældre Farver og i Postamentvingernes Kartoucher Aarstallet: Anno 1655.

†*Altertavle*. Endnu 1880 henlaa der paa Kirkeloftet en sønderslaet, sent-middelalderlig Altertavle. I Midtfeltet saas Maria med Jesusbarnet, i Fløjene Bebudelsen og Hellig tre Konger, Elisabeths Besøg og Omskærelsen. Udven-dig paa Dørene havde Bebudelsen været malet.

Altersølv. *Kalk*, 21,5 cm høj, af enkel Form med rund Fod, Skaft, Knop og opr. Bæger; under Foden stemplet: 1761 og Mestermærke: F W (Fridrich Wessing i Odense, Olrik S. 138). *Disk* med graveret Cirkelkors, men uden Mærker; sikkert samtidig med Kalken. *Oblatæske*, oval, under Bunden stemplet F. W. og Odenses Bymærke.

**Kirkeflaske* af Bly, 21,5 cm høj, med to Øskener, men nu uden Laag; graveret Indskrift: »Denne er Bøø Kirkeflaske Kierkewerge Jens Klo Kierche-werge Rasmus Jepsen«. Nu i Nationalmuseet.

Alterstager, 38,5 cm høje, med middelalderlige, treringede Cylinderskafter og yngre, profilerede Fod- og Lyseskaale. Forneden om Lyseskaalene er indridset grove Versaler; paa den ene: »Vespera iam venit nobiscum Christe maneto« (en Fejlgravering er udprykket), paa den anden: »extinui lucem nec patiare tuam Anno 1644«. Det latinske Vers betyder: »Aftenen kommer nu, bliv hos os, Kristus, lad ikke dit Lys udslukkes. I Aaret 1644«.

Krucifikser. 1) Lille, sengotisk. Den 34,5 cm høje Figur har en stor gennembrudt Tornekrone, lukkede Øjne, strakt Krop, lille Lændeklæde, krumme Knæ. Gamle Farver: Legemsfarve, Blod fra Vunderne, sort Haar og Skæg, rødbrunt Klæde. Nyere Korstræ med Indskriftplade. Krucifikset var tidligere i Præstegaarden.

2) Sengotisk; 72 cm høj Figur, med pigget Tornekrone, lukkede Øjne, stærkt knudret Brystkasse, lille Lændeklæde, spinkle strakte Ben. Det gamle Korstræ har bølget Forkant og Krabbeblade, skaarne i eet med det; Tvæarmen ender i nu tomme, firsidede Plader. Korset er i nyere Tid opsat paa en bredere Planke. Egemalet Kors, hvid Figur. Nu i Taarnrummet.

Font af Granit, romansk, af een Sten. Kummen, Tvm. 71 cm, har lidt under Overkanten en flad Rundstav, hvorfra lignende fladrundede Baand løber ned og deler Siden i fire Felter; i tre af disse findes Reliefrosetter, een ottedelt og to firdelte; det fjerde Felt er tomt. Skaftvulst; intet Afløb.

Fad, af nederlandsk Arbejde, 48,5 cm i Tvm., med Dobbeltørn, mellem hvis Halse en Krone; paa Randen Vindrueklaser og Løvværk samt graveret Versalindskrift, »Ernst Brun Else Gregers Daatter Humble Anno 1664«.

Lille Messingskaal, 27 cm i Tvm., 8,5 cm dyb; i Bunden en Fremstilling af Kristi Daab, og paa den lille Rand graveret Monogrammer: MNS AHD, Bomærke og Aarstal 1642. Nu ophængt i Koret.

Prædikestol, omtrent samtidig med Altertavlen og af lignende Karakter, men næppe af samme Billedskærer. Af Stolens oprindelige Udsmykning er kun

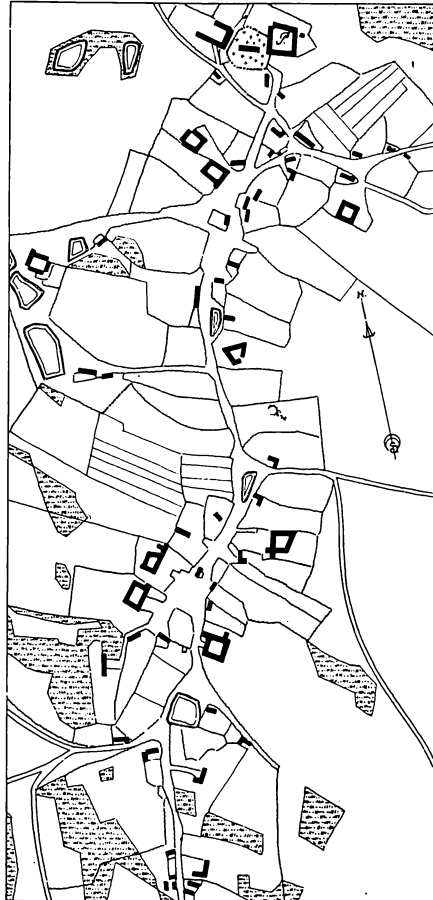

Fig. 4. Bogø 1809.

bevaret een af Muslingskal-Nicherne, (af de andre findes Brudstykker), Evangelistfigurerne, Æggestavgesimsen og Krumknægtene, der dog er flyttet ned i Hjørnenicherne, men ellers er Stolen stærkt omdannet og fornyet, af Fyr, i Slutningen af 1700'erne. Stafferingen er Egemaling, Guld og Hvidt.

Stoleværket er nyt.

Tre *Skibsmodeller* fra 1800'erne. »Bogø«, meget stor Tremaster. »Brødres Minde«, tremastet Orlogsskib med een Række Kanoner. Tremastet Orlogsskib, uden Navn, med to Rækker Kanoner.

Klokker. 1) 1451. Minuskler: »Help Got un' Maria mccccli«. Paa Klokkelegemet et Støbermærke (Uldall S. 102).

2) Mellem Akantusbladrækker: »Soli Deo Gloria. Me fecit M. C. Troschell Hof Glockengieser in Copenhagen Anno 1763«. Paa Klokkelegemet: »Bogøe Klocke omstøpt i Aaret 1763 da Herr Conferentze Raad Örtz var Amtmand i Falster og Herr Conferentze Raad Bröggemand var Kirche Inspecteur«. Paa den modsatte Side et Kongemonogram F 5 mellem to Palmegrene.

Gravsten. Over »vellerd Mand S: Her Jacob Nielson Sogneprest her paa Bogø« død [1633, 30.] Jan. Reliefversaltværskrift, delvis udslidt. Fordybet Versalrandskrift: »De som lære skulle skinne... evindeligh. Dan. 12«. Graa Kalksten, 78 × 52 cm, fundet 1881 under Køkkengulvet i Præstegaarden. Nu opstillet ved Vaabenhusets Vestmur.

KILDER OG HENVISNINGER

Museumsindberetning af Henry Petersen 1880. Revideret af C. A. J. og V. H. 1932. Fr. Bojsen: Bogø Kirke. Præstø Amts Aarbog 1914, 76—78.

¹ Kanc. Brevbøger 16. Jan. 1581. ² Fr. Bojsen S. 78.

PRÆSTØ AMTS KIRKER
KUNSTHISTORISK OVERSIGT
AF CHR. AXEL JENSEN

Ligesom selve Kirkebeskrivelserne søger dette Slutkapitel at tage Hensyn baade til Fagmænd og Lægmand. Det er formet som et kunstkæologisk Katalog over det Stof, der er spredt i de talrige enkelte Monogrfier, og det kan bruges som Register over alle de i Værket forekommende ældre Kunstnernavne. Men paa Omraader, hvor Amtets kirkelige Mindesmærker har lokalt Særpræg, udvider Registeret sig til Smaaskildringer af Grupper eller Personer, og uden at ville give nogen udtømmende kunsthistorisk Fremstilling antyder det i faa Ord den almindelige Baggrund, paa hvilken Mindesmærkerne bør ses. Som det første danske Forsøg i sin Art maa denne Oversigt i nogen Grad bære Eksperimentets Præg. Adskilligt af Stoffet har hidtil kun været lidet studeret, og paa visse Punkter har Behandlingen derfor faaet en Udførlighed, som maaske næppe vil blive gentaget i de efterfølgende Amtsbind. Paa den anden Side maa Fremstillingen savne den Sikkerhed, som disse efterhaanden vil kunne opnaa. Det har ikke været muligt helt at udnytte det Materiale, der er indsamlet vedrørende Naboamterne, og dette er saa meget mere føleligt, som Kirkeværkets Deling i Amtsbind er bestemt af rent praktiske Grunde. Kultur- og kunsthistorisk har Amtsgrænserne saare ringe Betydning i Sammenligning med de gamle katolske Stiftsgrænser og de enkelte større Købstæders Oplandskredse.

Præstø Amt, den Del af det gamle Roskilde Stift, der omfatter den sydøstlige Part af Sjælland samt Øerne Møn, Nyord og Bogø, er som alle andre danske Amter en administrativ Dannelse af ret ny Dato. Dets uregelmæssige, stærkt bugtende Landgrænser mod Naboamterne bestemmes af Landets ældgamle Deling i Herreder, som blev Grundlaget for de kirkelige Provstier og for den senere Middelalders verdslige Len. Af de *syv Herreder* i Præstø Amt (se Kortet S. 1039) hørte endnu paa Reformationstiden de to nordlige, Bjevverskov og Stevns, under Københavns Slot, medens de andre styredes af Lensmænd paa de kongelige Slotte Trykkevælde (Karise Sogn, Fakse Hrd.), Jungshoved, Vordingborg og Stege. Først i 1660'erne, efter Enevældens Indførelse, ændredes Hovedlenene til Amter, og saa sent som 1750—1803 samledes nogle mindre Amter til det nuværende Præstø Amt.

Indenfor dets Grænser ligger *fem Købstæder*, af hvilke de fire dog altid har været saa smaa, at de slet ikke eller kun i meget ringe Grad har kunnet huse et levedygtigt Kunsthaandværk. Der kendes vel enkelte Renaissance-Arbejder fra Vordingborg og Stege, men i Virkeligheden er det kun Næstved, der har Betydning i denne Sammenhæng. Den ligger saa yderligt i Amtet, at dens naturlige Opland ikke falder sammen med Amtsgrænserne; det strækker sig mod Vest langt ind i Sorø Amt, men det omfatter ikke Præstø Amts nordøstre Del, hvor derimod Køge har gjort sig gældende.

Købstadhaandværkernes Indsats mærkes som sædvanligt ikke før Reformationstiden, og tidligere i Middelalderen har de kirkelige Institutioner spillet større Rolle som Kunstcentre. For det klosterfattige Præstø Amt har det haft Betydning, at Skovkloster (nu Herlufsholm i Sorø Amt) tæt Nord for Næstved gennem hele den katolske Tid beholdt Magten over Byen. Dette Forhold maa have bidraget til at knytte Forbindelser med den midtsjællandske Klosterarkitektur. Nok saa tydeligt fremtræder det dog, at Bispestaden Roskilde har haft Indflydelse i Amtets nordøstre Del, og at Skibsfarten over Køge Bugt har fremmet Forbindelsen mellem Stevns og København. Søvejen har ofte været lettere farbar end Landvejen, og at de danske Farvande ikke blot skiller, men ogsaa forener, mærkes ligeledes i Syd, hvor Vordingborg-Eggen og særligt Møn har haft Forbindelser med Falster og Lolland og derfra videre til Nordtyskland.

ARKITEKTUR

Amtet omfatter 86 Sogne, hvoraf 6 er Købstadsogne og 80 Landsogne. Af disse er kun 4 oprettede efter Reformationen¹. Resten, ialt 82, hidrører fra den middelalderlige Sogndeling, der her som overalt i Danmark har holdt sig næsten uforandret; kun et Par Købstadsogne og et lignende Antal Landsogne er nedlagte i senere Tider, ligesom Tallet paa forsvundne Klosterkirker og Kapeller kun er ringe².

Bevaret er ialt 83 middelalderlige Kirkebygninger, idet der foruden de 82 Sognekirker findes en enkelt Klosterkirke (Gavnø, nu Herregaardskapel). Og som sædvanligt i Danmark er det store Flertal af disse Bygninger allerede rejste i Tiden o. 1100—1250; af 77 middelalderlige Landkirker stammer kun 5—6 fra den gotiske Periode; alle de øvrige er romanske, og selv i Købstæderne, hvor Gotiken er langt mere dominerende, har dog 4 af Kirkerne i det mindste en romansk Bygningskærne.

ROMANSK OG UNGGOTISK TID (til o. 1300). De Trækirker, som ogsaa i Præstø Amt maa være gaaet forud for Stenkirkerne, har ikke efterladt sig noget Spor. Hvis de svære Tømmerstykker, der er brugte i Taarnene i Kallehave (951) og Elmelunde (se Tilføjelser), ikke har hørt til verdslige Bygninger, kan de muligvis stamme fra Klokkestabler af slesvigsk Type, men disse har ialfald ikke været ældre end Stenkirkerne.

Mellem de romanske Stenkirker forekommer enkelte af afvigende, *centraliserende Type*: Oktogonen i Storehedinge (57) og den næsten helt ødelagte Rundkirke i Himlingøje (340). Begge disse Bygninger er saa forvanskede, at det er umuligt at afgøre, om Skibenes Centralform har været udnyttet til Forsvarsbrug. Men Storehedinge Kirkes Kor har dog uden Tvivl haft fortifikatorisk Betydning, og paa Stevnsegnen er *Forsvarskirker* hyppigere end i nogen anden Landsdel, Bornholm alene undtaget, idet de ellers saa sjældne Forsvarsindretninger desuden kan paavises i Lillehedinge (453), Frøslev (447) og især Karise (469). De fæstningsagtige Træk gør sig imidlertid kun gældende i Opbygningen, og i Grundplanen skiller de tre sidstnævnte Kirker sig ikke fra de øvrige romanske Kirkehuse, der, bortset fra et Par mere komplicerede Købstadkirker (Næstved S. Peder 72, Stege 203), alle tilhører *den almindelige*

¹ Vemmetofte 506, Damsholte 1008, Nyord 1027 samt Hylleholt, der først blev udskilt 1879 og derfor ikke er beskrevet her i Værket.

² *Nedlagte Kirker*. Sognekirker i Købstæder: Vordingborg S. Andreas 197, Stege S. Gertrud 228. — Landsognskirker: Bøgesø 851, Risby 869. Sml. Ødekirke 1026. — Klosterkirker: Næstved Franciskaner- og Dominikaner-Kirker 162. — Kapeller: Præstø S. Gertrud 52; Næstved Helligaandshus 161, S. Jørgen 163; Vordingborg Helligaandshus 201, S. Jørgen 202; Stege 228; Kildekapel(?) 512; Spejlsby S. Jørgen 973; Haarbølle 1026.

Fig. 1. Kort over Præstø Amts Kirkebygninger.

SIGNATURFORKLARING

- Granit, raa og kløvet.
- ⊙ Granit, blandet med andre Materialer.
- Granit, kvaderhugget.
- Kridtsten.
- ▣ Fraadsten.
- ⊠ Faksekalk.

- Mursten fra Middelalderen.
- ⊗ Ombygning med Mursten i gotisk Tid.
- × Nedlagte Kirker (Ruiner).
- + Kirker opført efter Reformationen.
- ⊕ Blokskrift Kirker opført i romansk Tid.
- Kursiv* Kirker opført i gotisk Tid.

HERREDER

- I.....Bjevskov
- II.....Stevns
- III.....Fakse
- IV.....Tybjerg
- V.....Hammer
- VI.....Baarse
- VII.....Mønbo

ROMANSKE BYGNINGSDIMENSIONER

	Apsis	Kor		Skib			Taarn	
	Bredde	Længde	Bredde	Længde	Bredde	Højde	Længde	Bredde
<i>Blandet Materiale</i>								
Hammer	450	460	610	1550	c. 820	c. 600	(490)	(490)
Elmelunde	c. 900	665
Nestelsø	300	390	c. 1050	585	c. 500
<i>Fraadsten</i>								
Skelby	700	320	810	1800	890	c. 800
<i>Overvejende Granit</i>								
Lidemark	340	410	400	1025	600	c. 500
Fensmark	855	480	c. 450
Tyvelse	310	380	380	850	540—90	c. 360
Sandby	445	440	c. 1200	620—60	c. 550
Vrangstrup	325	325	c. 800	c. 500	c. 450
Bavelse	550	450	c. 1100	605	c. 480
Rislev	415	450	1025	650	c. 550
Herlufmagle	c. 1340	c. 600	c. 450	415	385
Holme-Olstrup	560	515	880	600	c. 570	(375)	(375)
Rønnebæk	390	c. 400	1000	575	c. 440
Mogenstrup	410	440	900	650	c. 500
Snesere	o. 1100	700	c. 550	280	630
Beldringe	470	1050	...	c. 600
Udby	430	420	490	c. 1160	c. 650	c. 575
Sværdborg	425	470	1300	680	c. 530
Kastrup	o. 570	o. 480	1230	650—740	c. 500
Lundby	440	430—90	c. 910	c. 600	c. 410
<i>Faksekalk</i>								
Spjellerup	270	270	625	495	c. 400	390	370
Tybjerg	370	385	1010	590	c. 470
Øster Egede	285	295
<i>Kridtsten, ældre Type</i>								
Lillehedinge	400	360—400	870	530	c. 840
Sædder	340	380	400	c. 1100	620	c. 500
Herfølge	1270	c. 750	c. 620	(450)	(450)
Strøby	480	480	c. 1100	675	c. 430
Varpelev	470	460	c. 800	c. 640	c. 450	380	380
Tureby	300	310	380	860	530	c. 450
Lyderslev	870	525	c. 600	280	520
<i>Kridtsten, yngre Type</i>								
Haarlev	370	520	520	1275	750	c. 760	240	750
Højerup	480	455	885	680	c. 500
Skibbinge	560	480	c. 1100	c. 710—55	c. 475
Jungshoved	630	540	c. 1100	720	c. 500
<i>Mursten</i>								
Vordingborg Borgkirke	590	700	700	1450	900	...	400	900
Stege	450	640	670	1770	890	c. 750	...	(875)
Gjørslev	490	470	1140	760	c. 470
Karise	475	430	1260	590	c. 690	450	450
Vejlø	635	620	1460	800	c. 570
Køng	780	600	1455	950	c. 600
Mern	550	450	1000	650	c. 600
Kallehave	710	655	1365	855	c. 600
Keldby	640	550	1420	860	c. 650
Magleby	1500	780	...	(385)	(650)
Borre	710	650	1720	950

Tallene, i cm, angiver Apsismundingsens Bredde samt Korets, Skibets og Taarnets indvendige Længde (Øst-Vest) og Bredde (Nord-Syd). I Udvalget er medtaget alle Bygninger med kendelig Apsis eller Taarn fra romansk Tid. Parenteser om Tal angiver, at den paagældende Bygningsdel er yngre end Kirkens Grundstamme.

danske Plantype. De bestaar af et mindre Kor og et større, men ligeledes udelt Skib, det første stundom beriget med en Apsis i Øst og det sidste ikke helt sjældent med et Taarn i Vest. Apsis er nu kun bevaret ved 7 Kirker og kan desuden paavises i Rester ved 3 andre, medens der ved 14 Kirker staar eller har staaet romanske Taarne, hvoraf 3 dog blot er levnede i sparsomme Rester og 4 ikke hører til det ældste Anlæg, men er Tilbygninger fra romansk Tid. Især for Apsidernes Vedkommende kan denne Statistik kun give en meget mangelfuld Forestilling om de oprindelige Forhold, thi de Ombygninger, som de romanske Kirker har gennemgaaet i den senere Middelalder, er i allerhøjeste Grad gaaet ud over Østpartiet (sml. S. 1057). Mindre væsentligt er det, at Ændringerne ogsaa ofte har ramt Skibets vestre Gavlmur, ialfald dens nedre Dele med Vestvinduer eller Vestdøre, hvoraf Rester kun er bevarede i 4 Kirker¹. I talrige Tilfælde har Ombygningerne ene levnet Skibets Langmure, og hertil kommer adskillige Eksempler paa endnu radikalere Omannelser.

Selvsagt maa den ofte mangelfulde Bevaringstilstand vanskeliggøre Overblikket over den romanske Arkitektur, men paa andre Maader er de talrige gotiske Om- og Tilbygninger en Hjælp for Studiet, fordi der bag Tagværker og over Hvælvinger skjuler sig Prøver paa oprindelig Murteknik og Enkeltheder, som letter en Deling efter Typer og Alder.

Kortet (Fig. 1) viser, hvorledes de forskellige *Byggematerialer* fordeler sig i Amtet. Efter danske Forhold har der her været ualmindelig let Adgang til Brudsten. Det egentlige Skrivekridt, som danner Møns Klint, egner sig ikke til Bygningsbrug, men over Skrivekridtet er der i Stevns Klint aflejret en anden, yngre Kridtformation, der her i Værket efter gængs Sprogbrug kaldes *Kridtsten* (geologisk: Limsten, Bryozokalk); den udgør det mægtigste Lag i den sydlige Del af Halvøens Kystbrink, hvor den endnu brydes ved Højerup. Den smukke, gullighvide Stenart, der vel er ret blød og vandsugende, men let handlelig og forbavsende vejrbestandig, ligger saa nemt tilgængelig, at den tidligt er taget i Brug ogsaa udenfor Amtets Grænser; af Stevnssten byggede saaledes Biskop Absalon Ringmuren om sin 1169 grundlagte Borg i København. Kridtstens-

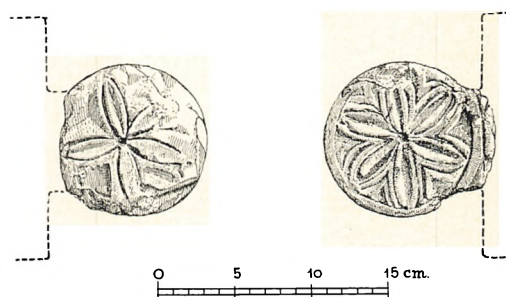

Fig. 2. Elmelunde. Norddørens Cylinderstave med Karvesnitsstjerner. 1:5. Maalt af C. G. Schultz 1935.

¹ Herfølge 275, Skelby 649, Ørslev 922, sml. Vejlø 760. Et Par Taarnanlæg har haft romansk Vestdør (Herfølge, Varpelev); for de andre Taarnes Vedkommende kendes de oprindelige Adgangsforhold kun fuldstændigt i Karise og delvis i Magleby (Mønbo Hrd.).

kirkerne fylder Stevns Herred, breder sig derfra mod Nordøst og har et Par Repræsentanter Syd for Præstø. Mod Syd spærres deres Udbredelse dog af *Fakse-Kalkstenen*, den haarde, marmoragtige, gullige Koralkalk, der kun findes og brydes i Fakse Bakke. Faksestenens Anvendelse til hele Kirkebygninger er mærkelig begrænset; den følger en smal Stribe, der fra Fakse mod Nordvest fortsætter gennem Sorø Amt i Retning mod Tybjerg¹.

En paafaldende ringe Rolle spiller i Præstø Amt den til nogle af de allerældste sjællandske Kirker benyttede *Fraadsten* eller Kildekalk, der kun danner Hovedmaterialet i Skelby (648) ved Susaaen, paa Amtets Vestgrænse, og ret faatallige er ogsaa de Kirker, der helt og holdent er byggede af *Granit*. Kortet viser kun 6, og det er endda ikke ganske sikkert, at de virkelig er ublandede Kampestenkirker. I andre og talrigere Tilfælde er Fraadsten, Faksekalksten og især Kridtsten taget til Hjælp i større eller mindre Mængder, især til Hjørnekvadre og til Karmkvadre om Vinduer og Døre, og hist og her forekommer *Materialblandinger* af endnu større Omfang.

Amtets ældste Stenkirker karakteriseres just ved en vilkaarlig Blanding af Granit, Fraadsten, Kridtsten, Flint, Faksekalk og ved en ret udstrakt Anvendelse af Sildebensmuring (*opus spicatum*), der minder om den o. 1080 byggede Vor Frue Kirke i Roskilde. Denne Murteknik findes i Hammer (787), hvis anselige Dimensioner maaske har Sammenhæng med, at Kirken, som ligger i Herredets Navneby, allerede er blevet rejst paa et Tidspunkt, da Sogne- delingen endnu ikke var gennemført. Den velbevarede Bygning, med Apsis paa det forholdsvis korte Kor, har desuden arkitektoniske Detailler, der maa antages at tilhøre Tiden o. 1100 og ved deres angelsachsiske Præg vidner om den danske Kirkes tidligt afbrudte Forbindelse med den engelske; særlig talende er det ved Korets Nordvindue indridsede Runestensornament (nu i NM; sml. Fig. 3). En ganske lignende Murteknik er fundet i Elmelunde (976), Møns ældste Kirke og eneste Brudstensbygning, og det nære Slægtskab mellem disse to Kirker stadfæstes ogsaa af de i den tilmurede Norddør genfundne Cylinderstave (Fig. 2). Desværre har Elmelunde mistet sit Østparti, og det samme gælder Herredskirken i Bjeverskov (249), hvis Mure næsten ikke har bevaret oprindelige Detailler. At Materialblandingen kan forekomme senere i 1100'erne, viser Holme-Olstrup (732), der ligesom Elmelunde har uprofileret Sokkel, og Nestelsø (741), der trods en ret gennemgribende Ombygning i 1200'erne har bevaret Murværk med Sildebensskifter og en falset, men ikke søjleprydet Kor- bue, hvis ornamenterede Kragbaand snarest tilhører Tiden o. 1150.

¹ Et tredje Stenbrud, ved Lellinge Aa, der danner Amtets Nordgrænse Vest for Køge, har kun ringe Betydning, idet den herfra stammende tertiære *Gronsandsten* højst indgaar som underordnet Materiale i nogle af de nærmeste Kirker. I større Udstrækning forekommer den alene i Ejby (Københavns Amt).

Beslægtede Kragbaand, men dog med en anden Profil og næppe gjorte af samme Stenhugger, findes i Amtets eneste, nogenlunde ublandede *Fraadstenskirke*, Skelby (648). Medens Nestelsø har Normalstørrelse, er Skelby Amtets anseligste romanske Bygning, ejendommelig ved det korte Kor, hvortil der har sluttet sig en meget stor Apsis, den bredtspændende Korbue, Dørenes Placering nær Skibets Midte og de smalle, slanke Vinduer; ikke mindst Vinduesformen tyder paa, at Kirken tilhører Slutningen af 1100'erne.

I de egentlige *Granitkirker*, ialt 20, er Murtekniken den almindelige sjællandske. Med Undtagelse af Hjørne- og Karmkvadre er Stenene kun lidet behandlede, og de har fra første Færd været dækkede af Kalkmørtel, hvori Mureren med Kanten af Murskeen ridsede Kvaderriller, der trods deres ofte flygtige Udførelse i nogen Grad har givet Pudsladerne Udseende af Kvadermurværk. Den større eller mindre Indblanding af andre, blødere Stenarter er sikkert mere stedsend aldersbestemt, og i det hele er Holdepunkterne for et nøjagtig Tidsfæstelse kun faa. Rligere arkitektoniske Detailler forekommer yderst

sjældent. De faatallige Apsider (Lidemark 243, Tyvelse 687, Udby 906) har ingen særlig Udsmykning, og kun to af Amtets Granitkirker har fra første Færd haft Vesttaarne, det forlængst nedrevne i Snesere (853) af bred, østdansk Type og det bevarede i Herlufmagle (618). Flertallet mangler enhver Udformning af Sokkel og Gesims. Dørene har vistnok alle været rundbuede, og kun en eneste (Sværborg 820 F. 3) synes at have haft en nu ødelagt Udsmykning af Karmene med Dværsgøjler. Af de korte, brede Vinduer, hvis nedre Saalbænk kan være meget flad (Udby 908 F. 3), er kun Kridtstenskarmene i Beldringe (871 F. 3) særligt dekorerede, med et Skaktavlmønster. Ikke mindst en Sammenligning med de andre Materialgrupper stadfæster dog, at

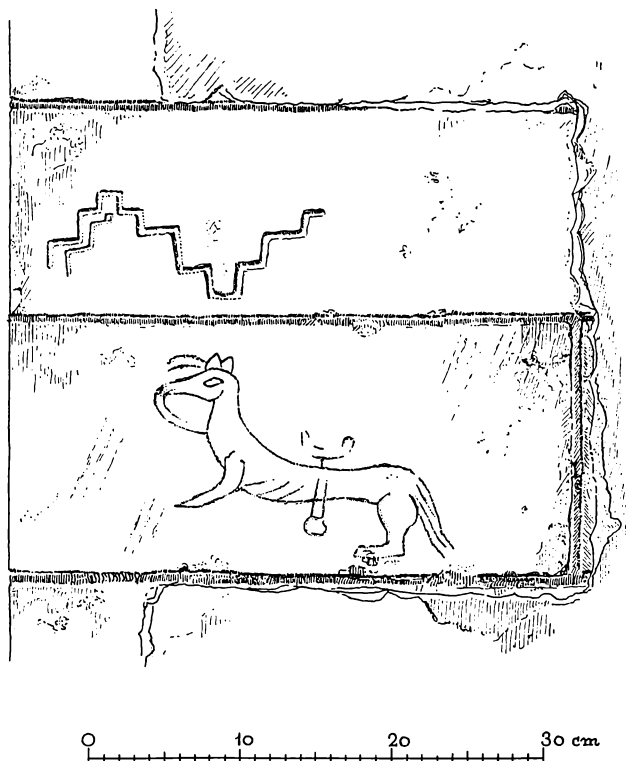

Fig. 3. Hammer. Indridsede Figurer paa Nordvæggen i Apsis. 1:5. Maalt af C. G. Schultz 1935.

Granitgruppens store Flertal tilhører 1100'erne og snarest Aarhundredets Midte og sidste Halvdel, hvad et Møntfund i den lille, stærkt odelagte Fensmark (633) synes at bekræfte.

Trods det sparsomme Udstyr kan Granitkirkerne dog være ret individuelt prægede. Der findes mellem dem baade anselige, regelrette Anlæg som Udby og naive, hjemmegjorte Smaabygninger. Grundplanernes Skævheder kulminerer i den lille Vrangstrup (705), men de er heller ikke ringe i Lundby (801) og Kastrup (833), hvis Fonte er signerede af Bondo Fris, der maaske var Bygmesteren (sml. S. 1068)¹. Slige irregulære Bygninger kan skyldes uøvede Bondehaandværkere, og de er sikkert forholdsvis sene. For Kastrups Vedkommende er dette saa meget mere sandsynligt, som Dimensionerne i det lange Kor nærmer sig Murstenskirkenes Kortype. Det samme Forhold genfindes i Bavelse (667), der afviger fra de andre Granitkirker i flere Enkeltheder (Spor efter ydre Gavlbjælke; nu forsvunden Tympanon).

Efterhaanden synes man at være kommen ind paa at behandle Graniten omhyggeligere, at ordne Stenene i regelmæssigere Skifter og at anvende uprofilerede Sokler (Rislev 640, Mogenstrup 752). At en saa relativ fin Kvaderhugning som den i Rislev virkelig er en senromansk Foreteelse, stadfæstes derved, at den fortrinsvis forekommer i Tilbygninger som det smukke, velbevarede Taarn i Hammer (790) og Vestforlængelserne i Toksværd (713) og Udby (906), af hvilke den sidste mod Sædvane har Skraakantsokkel og Portalfremspring (nu skjult). Kvadertekniken kan endogsaa indblandes i Murstensarkitekturen (Næstved S. Morten 132, Sværdborg Kor 819)².

Faksekalk-Kirkerne, hvis Tal er 7 (med Fakse 8), er gennemgaaende meget mangelfuldt bevarede. Bedst staar den materialblandede Tybjerg (607). I Øster-Egede (564) er der kun levnet det romanske Taarn, og i Spjellerup (493) er det ligeledes Taarnet, som dominerer den fra første Færd paafaldende lille Kirke³. Trods Kvaderhugningen minder Murtekniken om Granitkirkernes, idet baade Fugernes Kvaderriller og Indblandingen af Kridtsten genfindes i Faksekalk-Bygningerne. Men Materialet har fristet til Skulptur, som det ses paa Billedkvadrene i Spjellerup (497 F.) og paa de Dørkarmkvadre, der er levnedede af den forlængst ombyggede Kirke i selve Fakse (515 F.), der formentlig har været Gruppens betydeligste Bygningsværk. Især Portalskulpturerne falder ganske udenfor sjællandske Sædvaner og minder om nørrejydsk Granitkunst. Ogsaa Faksekalk-Gruppen synes overvejende at tilhøre 1100'erne, og selvom dens senromanske Udvidelser er ligesaa fragmentarisk bevarede

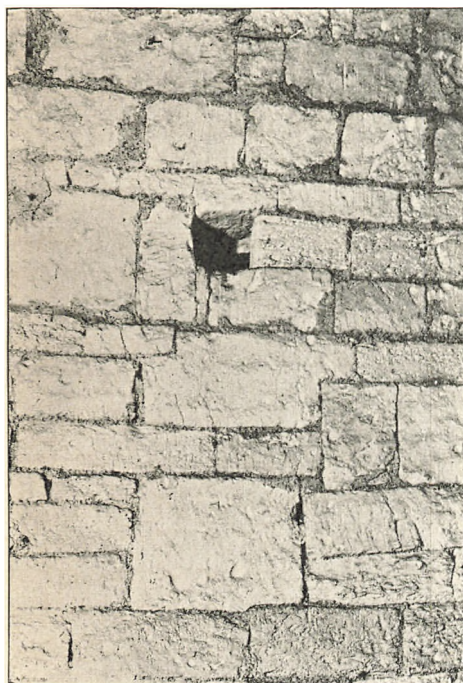
¹ I Kastrup (833) findes en enkelt lille Ornamentkvader (sml. Rislev 640).

² En Vestforlængelse i Sværdborg har kun Hjørnekvadre.

³ Haardt medtagne er ogsaa Alslev (488), Ulse (559) og Sønder Dalby (574). Kongsted kan paa Grund af sine spinkle Mure næppe være ældre end o. 1200.

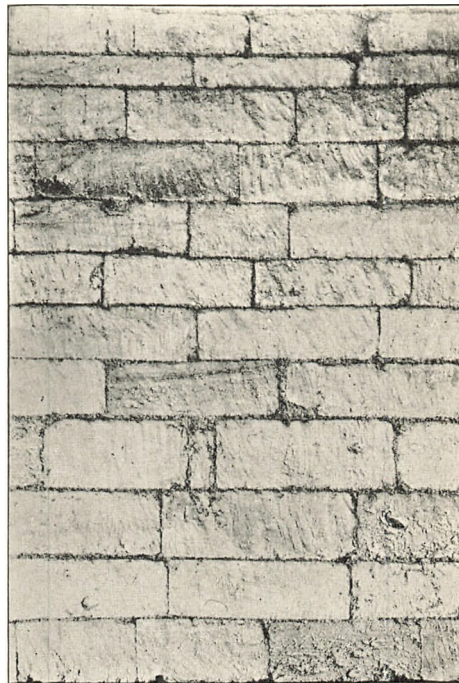
som Bygningskærnerne og vanskelig lader sig tidsfæste nøjagtigt, er det betegnende, at Tilføjelserne er af Kridtkvadre, baade de sparsomt bevarede Stumper af den meget gaadefulde Vestforlængelse i Sønder Dalby (574) og den højst usædvanlige Udvidelse af Spjellerup, der har haft nu nedrevne romanske Sideskibe (495).

Sikrere lader *Kridtkvader-Kirkerne*, hvis Tal er 24, sig ordne efter Tidsfølge, bl. a. fordi deres Murteknik har gennemgaaet en tydelig Udvikling. Stenene

V. H. 1932

Fig. 4. Herfølge. Ældre Kridtkvaderteknik i Skibets Vestgavl.

V. H. 1932

Fig. 5. Herfølge. Yngre Kridtkvaderteknik i Taarnets Mellemstokværk.

bærer altid Præg af at være hugget med Økse, og Fugerne mellem Kvadrene er ganske tynde og simpelt glattede. Men i de ældre Kridtstensmure har Kvadrene ofte faaet ret vekslende Størrelse, saa at Skiftehøjderne springer (341 F. 4); der bruges i Reglen større Hjørnekvadre, og der kan findes smaa Tilløb til Sildebensmuring. Den yngre Teknik kendetegnes ved mere ensartede Sten, glattere behandlede, men næppe nogensinde savede, som det blev Skik i gotisk Tid. Skifterne er regelmæssigere gennemløbende, og de enkelte Kvadre mindskes i Størrelse, sikkert under Paavirkning af Murstens-tekniken, hvis aabne Bomhuller ogsaa efterlignes i Brudstensmurene. Tydeligt ses disse Forhold i Herfølge Taarn (Fig. 4—5); men Overgangen mellem de

to Stadier er sikkert glidende, og hyppigt vanskeliggør helt dækkende Mørtelpuds Bestemmelsen af Murteknikens Finesser.

Dette gælder saaledes en af Gruppens mærkeligste Bygninger, Forsvarskirken i Lillehedinge (453) med det taarnagtige, tre Stokværk høje Skib, en »firkantet Rundkirke«. Ligesom de runde, bornholmske Kirker virker den meget hjemmegjort, ikke mindst det lille, skævt udstukne Kor med de flade, uklare Hjørnelisener og det sære, hesteskoformede Nordvindue, der er ødelagt og lukket allerede i senromansk Tid (455 F. 3) samtidig med Korhælvets Indbygning. Disse og andre partielle Ændringer viser, at Kirkens Grundstamme er adskilligt ældre, og sandsynligvis tilhører den Begyndelsen af 1100'erne; ialfald maa den antages at være rejst, inden Vendernes Plyndringstog til Danmark standsedes o. 1160—70. Rimeligvis har Lillehedinge da været Forbillede for en Række Kirker i Omegnen, der vel ikke efterligner dens Fortifikationsanlæg, men genspejler dens ejendommelige, sikkert ogsaa af Forsvarshensyn bestemte Vinduesplacering, idet Skibets Vinduestal er reduceret til det mindst mulige, kun eet i hver af Langmurene. Denne Byggeskik holdt sig endnu i det følgende Aarhundrede og kunde i enkelte Tilfælde brede sig til Kirker af andet Materiale¹.

Ligesom Vinduerne er ogsaa de andre Detailler i de ældre Kridtkvaderkirker ganske nøgterne; de faa, endnu kendelige Portaler synes alle at have været rundbuede. Men der mærkes dog en noget stærkere Tendens til Udsmykning end i Granitkirkerne. Paa Allerslev (897) findes en Rundbuefrise-Gesims. Af de to bevarede Apsider har Tureby (585) en Frise af smaa Blændingsfelter, Sædder (288) et fuldstændigt Lisensystem, der sammen med Soklen paa alle Kirkens Bygningsdele og det sikkert oprindelige Korhælv snarest henfører den til Slutningen af 1100'erne. Fra denne Tid stammer ogsaa den yderst fragmentarisk bevarede Rundkirke Himlingøje (339). Af ældre, apsideløse Kor staar kun Strøby (394) helt bevaret, medens Varpelev (404), er stærkt omdannet. Gruppens eneste oprindelige Taarn er det i Lyderslev (437), af bred, østdansk Type, hvorimod Taarnbygningerne i Herfølge (272) og Varpelev (404) er tilføjede i yngre Kridtkvaderteknik. Nogen større Aldersforskel kan der dog næppe være mellem Herfølgetaarnet og selve Kirken, hvis eneste bevarede Nordvindue er paafaldende slankt, og hvis stærkt ødelagte Vestvindue har haft tvillingdelt Lysning og hulede Ydersmige.

Hovedmonumentet i den yngre Gruppe er den vistnok af Kongen byggede Købstadkirke Storehedinge (53) med dens ottekantede Skib og med dens høje,

¹ Overvejende ældre Kridtkvaderbygninger med 1 + 1 Vindue i Skibet: Sædder 289, Valløby 294, Strøby 394, Varpelev 404, Hellested 413, Smerup 426, Lyderslev 437, Frøslev 447, Tureby 585. Yngre Kridtkvaderbygninger: Vraaby 351, Højerup 357. Kirker af andre Materialer: Gjørsløv 265, Mogenstrup 750 og maaske S. Dalby 574, Tyvelse 687, Rislev 641.

til Forsvarsbrug indrettede Kor. De sirlige Detailformer, som Sokler, Hjørnelisener, Vinduesfalse og især de søjlesmykkede Arkader i Omgangen omkring Korets øvre Stokværk, tilhører Tiden ved 1200. At Bygningen virkelig er yngre end Flertallet af Stevnsegnens Landsbykirker, synes ogsaa at bekræftes deraf, at dens Korplan, med indbygget Apsis, ikke har fundet Efterligning paa Landet, hvorimod dens Korhælv sikkert har virket forbilledligt for de ret talrige, senromanske Hvælvinger (sml. S. 1052).

Af Kridtstensgruppens yngre Landsbykirker er Haarlev (330) den anseligste og bedst bevarede. Resterne af dens Taarn viser, at det i Type har sluttet sig til Lyderslev, men det har været endnu bredere og kortere; Taarnrummet har aabnet sig til Skibet med søjlebaarne Arkader, og den forsvundne Overdel har rimeligvis været tvillingdelt (sml. Murstensgruppen). De ret rige Detailler tilhører sikkert første Halvdel af 1200'erne, baade de varierende Sokler og Gesimser og de talrige, slanke Vinduer, af hvilke Skibets sydvestre har været udformet i senromansk Stil, med indcirklet Firpas i søjlesmykket Blænding. Hertil kommer, at baade Apsidens og Korets oprindelige Hvælv er af Mursten og at Grundplanens Proportioner ligner Amtets ældste Murstenskirker. Beslægtet med Haarlev, men lille og enkel er St. Taarnby (323), yngre og mere gotisk prægede er Vraaby (351) og Højerup (357). Til de sene Kridtstenskirker hører to af Gruppens sydligste Kirker, Skibbinge (879) og Jungshoved (887), i hvis spinkle Mure de smaa Kridtkvadre i nogen Grad er blandede med Mursten¹.

Runeindskrifter i Holtug (386) og Allerslev (898) viser, at Kridtstenen let lod sig behandle med Kniv, men paafaldende sjældent er den brugt til Skulpturer; et plumpt Hovede over Korets Sydvindue i Storehedinge (55) og et Par Ornamentkvadre i Smerup (428 F.) er de eneste Eksempler. Dette har sikkert Sammenhæng med Paavirkninger fra Murstensarkitekturen. At Kridtstenen kunde holde sig i Brug paa sin Hjemegn efter Teglstenens Sejr, derom vidner de hyppigt forekommende senromanske og unggotiske Ændringer og Tilføjelser af Kridtkvadre. Taarnene i Herfølge (274 F. 4) og Varpelev er tidligere nævnte (sml. ogsaa S. 1041, Note 1). Ved Frøslev (447) er der rejst en taarnlignende Vestforlængelse, der har haft fladt Tag og sikkert har været indrettet til Forsvar. Almindelige Vestforlængelser findes i Jungshoved (886) og Allerslev (897); den sidstnævnte, hvis Kor ogsaa er omdannet, har derfor faaet to Sæt Portaler. Jævnligt er Vinduerne ændrede, f. Eks. i Strøby, hvor de er udvidede ved Afmejsling. I Lillehedinge og Varpelev har Vinduernes Omdannelser Sammenhæng med de indbyggede Hvælv.

Mellem Amtets *Murstensbygninger*, 19 ialt, findes ingen, der kan staa Maal

¹ Jungshoved har Syddør i Portalfremspring, der ellers kun forekommer i Murstenskirker, og Præstedør i Koret, hvilket iøvrigt kun findes i Varpelev.

med de store Gennembrudsværker i Ringsted og Sorø. Det ældste Eksempel paa Brugen af den brændte Lersten er sikkert Kirketomten paa Vordingborg Slot (197), der maa være bygget henved Aar 1200. Skønt der næsten kun er bevaret Grundsten, vides det, at Borgkirken har haft et bredt Vesttaarn; den smukke Søjle (198 F. 2), som maa have baaret Midtpillen i Taarnarkaden, er hugget af »Hvideslægtens Stenmester«, hvis Haand genkendes i Kalundborg, Tveje-Merløse og Fjenneslevlille, og det maa derfor antages, at Borgkirkens Taarnanlæg har været beslægtet med de to sidstnævnte Kirkers berømte Tvillingtaarne og har været det nærmeste Forbillede for Møns to Taarne af denne Type: det meget fragmentariske i Stege (203) og det endnu bevarede i Magleby (999). Stege-Taarnet er en maaske kun faa Aar senere Tilføjelse til en anselig, men stærkt omdannet Bygning, hvis usædvanligt regulære Plandimensioner (Koret eet, Skibet to Kvadrater)¹ minder om Vordingborg Slotskirke og rimeligvis ogsaa er paavirket af denne. Spor efter de nu forsvundne Hvælv viser, at Tvedelingen her har været gennemført i Skibet, der har tilhørt den sjældne, toskibede Type. At man paa et saa tidligt Tidspunkt har grebet til denne Udvej, er forstaaeligt; thi Stege Bykirke har været et af de første danske Forsøg paa at overhvelve et almindeligt Kirkeskib uden Basilikatypens støttende Sideskibe og uden Gotikens konstruktive Hjælpe-midler.

I Landsognene dominerer Murstenskirkerne i paafaldende Grad Møn og de to sydligste Herreder (se Kortet S. 1039). Dette Forhold kan tænkes at være en Eftervirkning af Vendernes Hærgninger i Beg. af 1100'erne, men Saxos Ord², at det østlige og sydlige Sjælland laa hen som øde Hede, er sikkert stærkt overdrevne. Skovrydningen og den fremadskridende Opdyrkning maa have spillet en Rolle, og det er muligt, at Trækirkerne, som ogsaa i disse Egne kan være gaaet forud for Stenkirkerne, her har haft en anden og solidere Konstruktion end sædvanligt. Under alle Omstændigheder er der en tydelig Overensstemmelse mellem Amtets sydlige Dele og Lolland-Falster, hvor Murstenskirkerne ligeledes er meget talrige.

Gennemgaaende er Gruppens 15 Landsbykirker anselige og rummelige; karakteristisk er især de store Kor, hvis Bredde overgaas af Længden, i Mod-sætning til Forholdet i de ældre Brudstenskirkker. Medens Vordingborg og Stege har haft Apsider, mangler disse paa Landsbykirkerne, og flere andre Forhold tyder paa, at Gruppens Flertal tilhører Tiden efter 1200, ikke mindst Mur-tekniken; Murene er ofte spinkle.³

¹ Lignende Dimensioner findes i Kridtstenskirken Haarlev og Murstenskirken Vejlo.

² Saxo ed. J. Olrik & H. Ræder. 1933. I, 395 (Olriks Oversættelse III S. 222).

³ Den i den ældste danske Teglstensarkitektur forekommende Afvigelse fra det almindelige Munkeskifte (sml. S. 14), at Løbernes Tal stiger til 3 eller flere, forekommer

En Særstilling indtager den fordums Købstadkirke i Borre (989) paa Møn; dens skæve Grundplan afviger stærkt fra Murstenskirkerens sædvanlige Reglethed, og dens dekorative, men usammenhængende Detailler viser Slægtskab med de sydlige Øers særprægede, nordtysk paavirkede Murstensarkitektur. Alle de andre Murstenskirker er enklere, men sammenlignet med Brudstensbygningerne dog pyntelige. Flertallet har Sokkel- og Gesimsprofiler af Formsten; Buefriser og Lisener er ikke sjældne. De anselige Vinduer, der i Korenes Østgavle kan ordnes i Tretalsgruppe, er slanke, stundom spidsbuede og falsede. Enkelte Døre indfattes i Portalfremspring. De ranke, stejle Gavle kan være prydløse som i Borre, hvor Gavlenes Simpelhed staar i mærkelig Modsætning til de andre Murpartier, men de kan ogsaa have zigzagmurede Felter¹.

Simplest og enklest virker de to smaa Murstenskirker ved Amtets Nordgrænse². I den sydlige Gruppe er Magleby (999) sikkert en af de ældste, idet Tvillingtaarnet er senere tilføjet ligesom i Stege. I de første Aartier af 1200'erne byggedes sikkert ogsaa Ørslev (921), der har Alternicher i Triumfvæggen og ejendommelige Rundstave i Skibets Østhjørner. Rundbuefriser af lignende Art som i Magleby genfindes paa Koret i den statelige Kallehave (948), hvor Skibet har Trappefrise, og i Fragmenter paa Skibet i Køng (810), men den sidstnævnte Bygning er dog noget yngre, idet Korets i en rundbuet Blending samlede Østvinduer er spidsbuede. Vanskeligere at tidsfæste er den stærkt ombyggede Mern (938), der dog er saa gammel, at den har faaet tilbygget en Vestforlængelse i ublandet romanske Stilformer, medens tilsvarende Forlængelser i Ørslev (921) og Ø. Egesborg (931) har spidsbuede Aabninger. Spidsbuede Vinduer findes ogsaa i Vejøl (758). Til Periodens seneste Afsnit hører endvidere Vester Egesborg (780) og Fanefjord (1015), der efter Steges Forbillede sikkert fra første Færd har haft todelt Skib, men med slanke, spidsbuede Vinduer og gotiske Støttestykker.

Paa anden Maade krydses romansk og unngotisk Stil i Karise (469), en af Danmarks mærkeligste Landsbykirker i Overgangsstil, hvor de rent romanske Gav- og Vinduesformer mødes med et gotisk præget Indre, hvis Hvælv utvivlsomt er paavirkede fra Roskilde Domkirke. Udtrykkene i Stifterens

kun i enkelte Kirker (Vollerslev 257, Keldby 958, Magleby 1000), og Riffelhugning af Stenene i Karmhjørner og andre Detailler, der iøvrigt kun lader sig paavise under heldige Bevaringsforhold, er med Sikkerhed kun iagttaget i 4 Kirker (Karise 472, Mern 939, Keldby 959, Borre 990).

¹ Vinduesgrupper foruden Borre: Vejøl, Køng, Kallehave. Sml. ogsaa Kridtstenskirken Havnelev 464. — Portalfremspring: Mern Vestforlængelse, Kallehave, Keldby. — Zigzagmurede Gavlfelter: Karise 469 F., Køng, Kallehave; sml. Vejøl, Mern, Elmelunde 978 F. I Vester Egesborg 781 har Vestgavlen en stor Korsblending.

² Vollerslev 257, der har haft en nu ødelagt Buefrise, og Gjorslev 264.

Testamente af 1261 giver et usædvanlig sikkert Holdepunkt for dens Opførelsestid, og da Sjælland i Aarene forud havde været hærget af Krig og Oprør, er det forstaaeligt, at den sjællandske Adelsmand just paa dette Tidspunkt kan have søgt Tilknytning til Stevns' gamle Byggetraditioner (sml. S. 1038) og indrettet sin Kirke til Forsvarsbrug.

Jævnaldrende med de yngste Landsbykirker er de stærkt ombyggede Bykirker i Næstved, S. Peder (72) oprindeligt en hvælvet Korskirke, og S. Morten (131), der trods Ændringer og Forhøjelser er noget bedre bevaret som en ungotisk Bygning med tresidet Korafslutning og Støttestøtter, hvortil der i det Indre svarer knippeprofilerede Hvælvingspillere.

Romanske Tilbygninger af Mursten forekommer selvsagt ikke blot ved Murstenskirker, men ogsaa ved Bygninger af Natursten. Elmelunde (978) har faaet Vestforlængelse, Holme-Olstrup (732) Taarn, begge i ublandet romanske Stilformer; Spidsbuer forekommer derimod i Vestforlængelsen af Nestelsø (741) og i Resterne af Amtets ældste Vaabenhus ved Magleby (372 F. 3); et Par meget fragmentariske Eksempler paa Korombygninger (Sønder Dalby 575, Sværdborg 819) tilhører sikkert ogsaa Tiden o. 1250—1300.

Murpuds og Hvidtning. Alle Murstensbygninger har fra første Færd virket med Teglenes røde Farvespil. Bag de gotiske Tilbygninger findes mange Vidnesbyrd om, at kun Vinduesbuer og Blændingsfelter har været mørtelpudsede og hvidkalkede¹. Helt anderledes med Naturstensbygningerne; selv mange Kridtkvaderbygninger har ofte paa Murfladerne bag sengotiske Tilbygninger haft et dækkende Lag grov, grusblandet, hvidkalket Mørtelpuds. I Snese (855) er der paa et saadant Pudslag iagttaget Spor af en kalkmalet Dekoration fra 1300'erne, og ogsaa andetsteds (S. Dalby 575) har Mørtelen sikkert en lignende Alder. I det Indre er selv Murstenskirkerne tidligt blevet hvidkalkede; Kallehave (950) har saaledes haft hvidkalkede Vægge, før den fik ungotiske Vægbilleder².

Træværk fra romansk-unggotisk Tid er som sædvanligt kun saare sparsomt bevaret³. I Bygninger fra 1100'erne kan Loftsbjælker og *Tagtømmer* spores, fordi det hist og her har efterladt sig Aftryk i Gavlenes Murværk. En Del Kirker har over Koret ikke haft almindelige Spærtage, men Aastage, hvis Spær har hængt paa en Aasbjælke under Tagryggen. Meget tydeligt er dette i Strøby (395 F. 4), og lignende Forhold genfindes i seks andre Kirker⁴. Aaskonstruk-

¹ Gjørsløv 265, Vejlø 760, Ørslev 922 f., Kallehave 949 F. 3, Borre 991. Rødkalkede Buesmige med hvidmalede Fuger: Karise 472, sml. S. Dalby 575.

² I Køng (811) har Korvæggenes øvre Dele været pudsede sammen med Hvælvingen, medens de nedre Dele har staaet i blank Mur.

³ Den eneste svage Rest af en tømret Taarnhætte findes i Herfølge (275), men de romanske Taarne har iøvrigt i de fleste Tilfælde utvivlsomt haft Saddeltage.

⁴ Sædder 289, Tureby 586, Sandby 697, Nestelsø 742, Everdrup 842 og Udby 908, hvor man sporer Tagets Plankedække.

tionen, der regelmæssig har haft en Tagvinkel paa 45°, kan ikke konstateres over Skibene i de samme Kirker, da Gavltoppenes Tilstand vanskeliggør sikre Iagttagelser. Men baade i Strøby og Sædder har Skibets Loftsbjælker hvilet i Bjælkehuller et Stykke under Murkronen uden direkte Forbindelse med Tag-spærene¹. Lofterne har altsaa haft »Styrterum«, der brugtes i dansk Købstadsbindingsværk fra 1500'erne og i talrige yngre Bøndergaarde, hvor det sikkert er Levn af ældgammel Byggemaade med aasbaarne Tage. Rimeligvis er ogsaa de romanske Tagværker paavirkede af hjemlige, ret primitive Tømmerkonstruktioner.

Forsvarskirkerne, hvor man skulde færdes oppe paa Tagdækket bag Murtindernes Brystværn, maatte nødvendigvis faa meget flade Tage, og at dette trods Blytækningen har voldt store Vanskeligheder, ses i Karise (474 F. 5), hvor man hurtigt har givet Taget en noget stærkere Rejsning. Udviklingen førte jo ogsaa ellers normalt til stejlere Tage og rankere Gavle, saaledes som det passer bedre for det danske Klima. Et af de ældste Stejltage af virkelig Spærkonstruktion staar mærkeligt nok be-

varet i den udsatte Klintekirke Højerup (361), skønt Spærene her kun er naglede til de udhængende, frie Bjælkeender. Rester af et lignende Tagværk findes i Smerup (427), og at Udhænget var almindeligt i senromansk Tid, fremgaar af Spor efter fjernede Tagværker i Næstved S. Peder (74 F. 11), Stege (206 F. 3), Keldby (958), Borre (991) og Magleby (1001).

Om Blytækningen, der sikkert har været den almindelige i romansk Tid, findes Vidnesbyrd i Forsvarskirkerne. Den mærkelige buede Gavltop i Enderslev (346 F. 3) kunde tyde paa, at denne Kirke har nøjedes med Straatag.

Medens der intet sikkert kan oplyses om de ældre romanske Kirkers Loftsplanker, som er forsvundne sammen med selve Loftsbjælkerne, er der mange Spor af, at Overgangstidens Bygninger har haft *Bræddelofter* under Bjælkerne,

¹ Ligesom i Herfølge 274, S. Dalby 575, Fensmark 634, Rislev 641 og Beldringe 871.

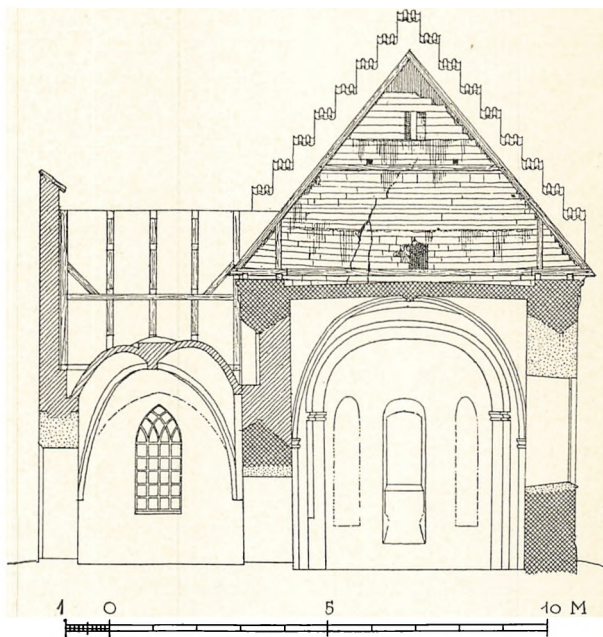

Fig. 6. Haarlev. Tværnsnit, set mod Øst, af Kor med senromansk Hvælv og Sakristi med sengotisk Hvælv. Maalt af C. G. Schultz 1932.

og at der i Vinklen mellem Loftsladen og Væggene har siddet Trækonsoller, som maa have tjent til Støtte for en stor Hulgesims¹; skønt selve Træværket overalt er forsvundet, spores Konsollerne ved Indhug i Murene. Paa lignende Maade kan det paavises, at Koret i Mern (940) har haft buet Træloft (sml. Holtug 386).

I Naturstensbygninger er der i lukkede Vinduer stundom bevaret *Vindueskarne af Træ*, som er indsatte i Murværket under Opførelsen². I Murstensbygningerne er Lysningskanterne derimod altid af Sten.

Hvælvinger. Som bekendt har de ældre romanske Landsbykirker haft deres Apsider overdækkede med oprindelige Hvælv, i Halvkuppelform. Men Amtets Rigdom paa senromanske Bygninger medfører, at der findes en ganske ejendommelig Række Hvælvinger fra Overgangstiden. Foruden Murstenen har ogsaa den lette Kridtsten egnet sig til dette Brug, og netop i Kridtstensområdet træffer vi Amtets ældste, endnu romanske Eksempler paa Overhvælvning af firkantede Rum; det trods sin Fladhed kuppelagtige Korhvælv i Storehedinge (59 F. 5) og de glatsømmede Krydshvælv i Sædder Kor (289) og Herfølge Taarn (275 F. 4). Et Skridt videre betegner det indbyggede Hvælv i Lillehedinge Kor (457 F. 6, 8), der trods sine romanske Bæresøjler og sin kuppelagtige Form har svære, profilerede Krydsribber. Denne svagt spirende Gotik er videre udviklet i Haarlev Kor (Fig. 6), hvor Murstenshvælvet er af »Kloster-type« (dannet af to hinanden skærende Tøndehvælv) med trekloverprofilerede Ribber (333). Endnu mere udpræget unggotiske er Hvælvene fra o. 1260 i Karise (471 F. 1, 4—5) med Dværgsøjler og femsidede Ribber, en Form, der genfindes i de indbyggede Korhvælv i Strøby (395 F. 2, 3, 6) og Bavelse (668). Det er maaske ogsaa efter Karises Forbillede, at man ved den unggotiske Ombygning af Varpelev har dristet sig til at overhvælve alle Kirkens tre Hovedafsnit (405 F. 2—6). Andre Hvælvingsvariationer findes i Tureby Kor (586) og Herlufmagle Taarn (619). I den sydlige Del af Amtet, hvor Hovedmonumenterne i Næstved og Stege er ombyggede, og hvor det romansk glatsømmede Taarnhvælv i Magleby (1002) kun er bevaret i Brudstykker, har Korene i Vejlø (760), Køng (812) og Borre (992) Hvælv med rundede Ribber. Som det sidste Led i denne Række kan nævnes det svære, men i Formerne helt gotiske Kridtstenshvælv i Højerup nu nedstyrtede Kor (359), der maa have Forbindelse med Kirkens Indvielse 1357.

Gulve af Natursten er kun iagttaget i Storehedinge (se Tilføjelser). Derimod forekommer ikke faa af de glaserede, med Dyrefigurer og Ornamenten i

¹ Bræddelofter med Konsolspor: Haarlev 333, Skibbinge 881, Jungshoved 889, Keldby 960, Elmelunde 978, Borre 992. Sml. ogsaa Gjorslev 265, Enderslev 346, Vrangstrup 706.

² Trækarme: Hellested 414 med Tværpost, Holme Olstrup 733, Hammer 789 *Sprosekors uden Ramme, Beldringe 871 med Halvskive i Buetoppen, Udby 907 med Sprosekors.

Relief smykkede *Lerfliser*, som er ejendommelige for den midtsjællandske Klosterarkitektur. I sengotiske Mure i Bjeverskov (250 F. 3) og Taarnby (325 F. 4) sidder flere Fliser af denne Art, deriblandt Eksemplarer af de anseeligste Klostertyper fra 1200'erne. Lignende Fliser vides at være fundne i Næstvedkirkerne (139), et tydeligt Udtryk for Byens Forhold til det nærliggende Herlufsholm, omend der ogsaa er en Mulighed for, at der kan være tilvirket Fliser i selve Købstaden, hvor der senere trivedes en frodig Lervareindustri (sml. S. 1063). Et ganske rigt Fund af mindre, noget yngre Smaafliser er fra Havnelev (465) kommet til Nationalmuseet, og andre, spredte Fund findes nu ligeledes her eller i andre Samlinger¹.

GOTISK TID (o. 1300—1536). I det foregaaende Afsnit er der gjort Rede for Overgangen fra senromansk til ungotisk Stil; Hvælvingskonstruktionerne er fulgt indtil o. 1350, og der er nævnt ungotiske Bygninger som Karise, Fanefjord og Næstved S. Morten, fordi disse har meget nær Sammenhæng med den senromanske Murstensarkitektur. Om ikke kunsthistorisk, saa dog rent historisk set ligger det dybeste Skel ved Aar 1300—50, da Danmarks ulykkelige politiske Forhold en Tid synes at have sat Bom for Byggeriet. Selvom Præstø Amt er relativt rigt paa Arkitektur fra 1300'erne, føles det dog ogsaa her i højeste Grad, at Byggevirksomheden først igen tog Fart efter Aar 1400, og at Flertallet af de gotiske Bygninger endda tilhører en endnu senere Tid.

Materialer. Amtet rummer et enkelt verdsligt Monument af Rang, nemlig Gjorslev², Roskildebispen Peder Jensen Lodehats Borg paa Stevns, bygget o. 1400—1412. Ejendommelig ved sit korsformede Anlæg, med Centraltaarn i Korsskæringen, er den tillige, mod den danske Gotiks Sædvane, en Brudstensbygning, næsten helt opført af Kridtkvadre fra den nære Stevns Klint. Ogsaa i Kirkearkitekturen er der Eksempler paa gotiske Kridtkvaderbygninger, men de er kun faa og smaa (Højerup Sakristi 361, Smerup Vestforlængelse 426), og Naturstenen er ikke som paa Gjorslev udnyttet til Skulptur eller Ornamentik³. Tværtimod, alle Detailler muredes af Munkesten, og hvor de hvide Kridtsten forekommer, blandes de i Reglen med de røde Lersten, idet de to Materialer veksler i Bælter. Denne *Bæltemuring*, som allerede kan ses paa Gjorslev, og som blev ret almindelig i Løbet af 1400'erne, skjules oftest bag nyere Hvidte-

¹ Karise 474, Ulse 561, Nestelsø 744, Mern 943.

² C. A. Jensen: Gjorslev. Roskildebispens Borg paa Stevns og dens Bygningshistorie. Kbh. 1924.

³ Hvad der forekommer paa Kirkernes Ydermure, er kun grovtsnittede Mandehoveder af Kridt (Vollerslev 258, Gjorslev 266, Højerup 361, Magleby 372, Smerup 428, Lyderslev 437, Toksværd 716, Mogenstrup 751). I Elmelunde Kirkegaardsmur (975) findes Kristi Vaaben. Blandt Indridsninger i Loftsrums: Træsko i Tureby (587), Økse i V. Egesborg (782).

kalk; de enkelte Bygninger, hvis Murværk staar udækket, viser den stærke Kontrast mellem de vandrette Striber og Gotikens Vertikalisme (Roholte 349 F, sml. Strøby 397 F. 4). Kridtstenens Anvendelse bryder ikke den Grundregel, at den danske Gotik i udpræget Grad er en Murstensstil.

Murteknik. Kridtstenens Behandling er helt anderledes end den romanske. De gotiske Kvadre er glatte, sikkert savede, men Fladerne brydes ofte af smaa Mejselhug, i Reglen ordnede i Zigzaglinjer (Fig. 7); sjældnere forekommer lodrette Linjer (Smerup 426). Munkestensmurværket afviger kun i ringe Grad fra det normale¹.

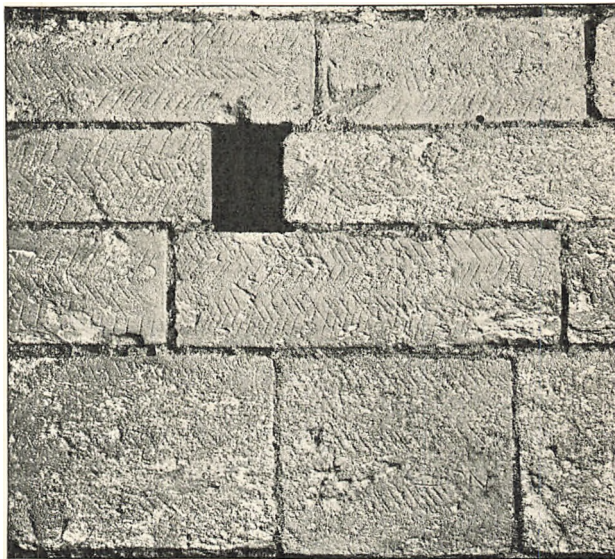
Koret i Næstved S. Peder skal mod Sædvane have fulde Munkestensmure, ikke Murkærne af Kamp. Polsk Skifte (een Løber, een Binder) forekommer i visse Partier af Vordingborg (168, 172) samt nederst i en Række Kirketaarne, hvor det sandsynligvis er brugt af Soliditetshensyn (Præsto, Næstved S. Morten, Stege, Kongsted, Næsby, Rønnebæk, Holme-Olstrup, Ørslev). En sjælden Gang træffes Tilløb til Rudemønstre af mørktbrændte Sten (Præsto Sydkapeller 30, Vordingborg Sakristi 173), og endnu sjældnere er mørteldækkede Ydermure (Everdrup 841, sml. Holme-Olstrup 734); ellers har, efter senromansk Skik, kun Blændingsfelter og i det Indre Hvælvinger været pudsede, selvom Murstensfarven nu i Reglen er skjult bag Hvidtekalk og næsten kun kommer tilsyne i restaurerede Bygninger og bag yngre Tilbygningers Tage. Her kan ogsaa gemme sig Rester af de nu saa sjældent bevarede *kalkmalede Dekorationer* i Blændingsfelterne (Næstved S. Peder 86 og F. 10, Lellinge 232 F. 3; sml. Everdrup 843 F. 4; Ørslev 922).

Købstad- og Klosterkirker. Den fuldt udviklede Gotik viser sig først i de oplomstrende Købstæder. I Næstved blev den unggotiske S. Morten (131) tidligt forhøjet og omformet med nye Vinduer; Hvælvingerne synes at være indbyggede o. 1350—1400². Langt betydeligere er dog Koret i S. Peder (71 F. 4, 7), i sin Art et af de rigeste og smukkeste i Danmark, rejst o. 1350—75 under stærk tysk Paavirkning. Bygmesteren maa sikkert have været en indkaldt Nordtysker, og de ufuldendte Kapital-Skulpturer under Hvælvene tyder vel ogsaa paa fremmede Haandværkere. Hjemligt virker derimod Arbejdets Fortsættelse og Afslutning, Tilføjelsen af Taarnet og Ombygningen af Kirkens romanske Skib, der blev gennemført o. 1425. Den sidstnævnte Tid tilhører ogsaa Amtets eneste Landklosterkirke, Gavnø (771). Noget yngre er den første Ombygning af Koret i Stege (202), der er formet som en nordtysk Kirkehal med tre lige høje Skibe, en Type, som optoges af S. Birgitta og fra Vadstena

¹ Sml. S. 14 F. Det gotiske Munkestensformat er gennemgaaende lidt større end det romanske. Især o. 1500 forekommer stundom meget store Sten. Fabriksstemplede Munkesten, maaske af nordtysk Oprindelse, findes i Vordingborg Sakristi (174, sml. Beldringe 874). Den i en Munkesten indstemplede Katarina-Figur (88 F. 13) er en ganske enestaaende Foreteelse. Fugerne er efter Aar 1400 sjældent ryggede som de ældre, men i Reglen glattede og midtrillede med Kanten af Murskeen. Om Brugen af de i gotisk Murværk saa almindelige smaa Bomhuller giver Baarse Kirkeregnskab 1576 (863) ganske tydelige Oplysninger; ogsaa Taarnenes større Bombjækehuller har sikkert kun været beregnet til Stilladstømmer.

² De her givne Dateringer har deres sikreste Holdepunkter i Kirkernes Kalkmalerier.

naaede til de danske Kirker af hendes Orden. Ligesom i Næstved S. Peder indledede det nye Kor i Stege en gennemgribende Ombygning af den romanske Kirke, baade Taarnet og det nu tredelte Skib, hvis Højkirke er vinduesløs. Dette Arbejde var fuldendt 1494, men faa Aar senere tilføjedes en plump, polygonal Afslutning (208 F. 6), der dækker Kirkehallens lige Østgavl. Sengotisk er endvidere Præstø (23), der, efter at have været Købstadens Sognekirke, 1470 af Kongen blev skænket til Oprettelsen af et Antonitter-Kloster og derefter sikkert gennemgribende ombygget, omend det er umuligt helt at udrede dens Arkitekturhistorie. Den skæve Korpolygon efterligner S. Peders i Nabostaden; Kirkens ældste Parti er vistnok den nederste Del af Taarnet, fra o. 1425, dens yngste Afsnit de nu saa dominerende Sydkapeller, fra o. 1500—25. I Vordingborg (165) synes Koret at have været i brugelig Stand 1434, og det er ialfald den ældste Del af Bygningen; det tredelte Skib, med den vinduesløse Højkirke, og Taarnet stod næppe færdigt før 1475—1500.

V. H. 1932

Fig. 7. Hojerup. Gotisk Kridtkvaderteknik i Taarnets Mellemstokværk.

Allerede disse Købstadskirker illustrerer Udviklingen i dansk Murstensgotik, bort fra de udenlandske Forbilleders fine og sirlige Detailler til en Enkelhed og Simpelhed, der kan blive saare grov og firskaaren, men ingenlunde mangler Kraft og Storladenhed.

Landsbykirker. Jævnaldrende med den ældste Højgotik i Købstæderne er kun ganske faa Byggeforetagender ved Landsbykirkerne; ældre end 1400 er foruden nogle Hvælvinger næppe andet end Baarse Skib (860) og Elmelunde Taarn (969) samt maaske de S. 1053 nævnte Eksempler paa Kridtstensbygninger.

Som overalt i Danmark tilfredsstillende de talrige romanske Bygninger Behovet, og Præstø Amts helt og holdent gotiske Landkirker er hurtigt talte og gennemgaaende meget beskedne (Lellinge 231, den i ny Tid næsten helt ombyggede Vester Egede 593, Aversi 598, Baarse 861). Anseligere er kun den 1441 grundlagte Roholte (549) og den efter 1492 ombyggede Fakse (513),

der begge har staaet saa længe under Opførelse, at de ligesom Købstadskirkerne viser Forandringer i Byggeprogrammet.

Middelalderens Slutningstid fortsatte den Linje, der var paabegyndt allerede ved Aar 1200; det er Ombygninger og Udvidelser af de bestaaende romanske Kirker, der er Gotikens Hovedopgave, men disse Ombygninger er ganske vist saa omfattende, at de næsten helt kan skjule Grundstammen og i høj Grad bestemme Arkitekturens Virkning baade i det Ydre og i det Indre. Haand i Haand med Hvælvslagningen (S. 1061) gik ofte Ændringer af Gesimsers og Gavle, og til det Ydre føjedes allehaande *Tilbygninger*. Forholdsvis sjældent forekommer Vestforlængelser og større Kapeller, men saa meget hyppigere er Taarne, Vaabenhuse og Sakristier, og saare ofte har man radikalt nedrevet de romanske Kor og omdannet Kirkernes Østpartier til rummelige Langhuskor af samme Bredde som Skibet; af denne Art Koromdannelser tælles ialt 25.

Medens der i Amtet findes 10 *Vestforlængelser* fra senromansk-unggotisk Tid, er de sengotiske Tal kun 5 (Smerup 426, Tybjerg 608, Glumsø 660, Rønnebæk 725, Mogenstrup 751). De sengotiske *Taarne* er saa almindelige, at Middelalderen næppe har efterladt mere end en eneste af Amtets Kirker i kullet Stand, den lille Vrangstrup (705). Taarnene, hvori Klokkerne fandt deres Plads¹, kan være anselige og vægtige Bygværker, hvis hvælvede Underrum² regelmæssigt aabner sig med en Arkade ind til Skibet. Fire Taarne overgaar selve Kirken i Bredden, og 8 er jævnbrede med Skibet³. I et Par Tilfælde har man lettet sig Arbejdet ved helt eller delvis at indbygge Taarnet i en ældre Vestforlængelse (Nestelsø 741, Sværdborg 819, Ø. Egesborg 931), og Sparsommelighedshensyn har sikkert ogsaa gjort sig gældende paa to Steder, hvor man mod Sædvane har placeret Taarnet ikke Vest, men Syd for Kirken og derved har kunnet sammensmelte Taarn og Vaabenhus (Rønnebæk 724, Baarse 861). I Jungshoved (887) er det derimod Byggeterrænet, der har fremtvunget Taarnets usædvanlige Placering paa Skibets Nordside. Den faste Regel, at Taarnenes Saddeltage har Gavle i Øst og Vest, afviges kun af »forkerte« Gavle paa 4 Taarne (Enderslev 345, Rønnebæk 724, Ø. Egesborg 931, Fanebjerg 1014)⁴.

¹ Den eneste, svage Antydning af fortifikatorisk Øjemed er de skydeskaarsagtige Glugger og Vinduer i Storehedinge (62). Sml. S. 891 F. 3.

² I Præstø er ogsaa næstnederste Taarnstokværk hvælvet. Kun yderst sjældent har Taarnrummet haft oprindelig Vestdør (Gjørslev 266, Roholte 551).

³ Brede Taarne: Fakse 513, Roholte 549, Everdrup 841, Elmelunde 975. — Lellinge 231, Holtug 385, Lillehedinge 453, Tureby 585, Toksværd 712, Snese 852, Mern 939, Keldby 957.

⁴ *Taarntrapper* fra romansk Tid er i Reglen udsparede i selve Taarnmurene med Adgang fra Kirkens Indre. Den ældste Taarnvindetrappe findes i Magleby (1001), sml. Store Hedinge Kor. Elmelunde (976), hvis Trappeanlæg er af senromansk Karakter, har i øvre Stokværk haft to Vindeltrapper. I sengotisk Tid forekommer Murtrapper med lige Løb yderst sjældent (Lellinge 232, sml. Magleby Vaabenhus 371). De almindelige *Vindeltrappehuse* er i Reglen samtidige med selve Taarnene, men de kan være tilbyggede i den seneste gotiske Tid (Strøby 396, Smerup 428, Mogenstrup 752, Vejlø 761) eller endnu senere. I Taarnby 324, Enderslev 347, Ulse 560 og Nestelsø 743 ses det, at Adgangen oprindelig har været ad en ydre Træstige til en Dør i Mellemstokværket.

Ganske enestaaende er Udformningen af S. Dalbys Triumfgavl (577) til et, nu delvis ødelagt, Messeklokkespir af fynsk Type.

Af Tværbygninger findes der sjældent færre end to, Vaabenhus og Sakristi, og mangler Vaabenhuse nu, som i de fleste Købstadskirker, kan man være sikker paa, at de er fjernede i ny Tid, fordi man har flyttet Hovedindgangen til Taarnet. Den Regel, at *Vaabehuset* placeredes foran den romanske Syddør, medens Norddøren tilmuredes, blev kun afveget under særlige Forhold. Over Syddøren i Holtug (386) er der Spor efter et buet Tag, rimeligvis til en lille Træbygning, som har været Forgænger for det nuværende Vaabenhus. Amtets ældste Vaabenhus, muret i ungotisk Tid, findes som nævnt (S. 1050) i Magleby paa Stevns. Men dette er dog en Undtagelse; Flertallet kan ikke være ældre end 1400, omend den nøjere Aldersbestemmelse ofte er usikker paa Grund af Bygningernes Enkelthed, deres ret hyppigt endnu i sengotisk Tid iværksatte Forhøjelser og Udvidelser og de talrige senere Reparationer; hvælvede Vaabenhuse forekommer sjældent (Lellinge 232, Karise 471, Udby 907). Først o. 1500 blev ogsaa de hvælvede *Sakristier* et uundværligt Tilbehør; de fik deres normale Plads ved Korets Nordside, sjældent ved dets Sydside (Holtug 387, vistnok Amtets ældste Sakristi, Nestelsø 741) og endnu sjældnere ved Skibet (Højerup 361), og de har fra første Færd kun været tilgængelige fra Kirkens Indre; i et Par Tilfælde formedes de som Parallelbygninger med Gavle i Øst og Vest (Hammer 786, Allerslev 897). Ikke saa almindelige er større *Kapeller* ved Skibet, der i flere Tilfælde synes at have tjent som Daabskapeller (Magleby 369, Strøby 394, Lyderslev 438, Tybjerg 608, Beldringe 871). I Sværdborg (820) ligger to Nordkapeller Side om Side, og Mern (939) har efter Præstøs Forbillede faaet en Række Sydkapeller. I denne Sammenhæng kan ogsaa nævnes det nu helt ombyggede nordre Sideskib i Herlufmagle (619).

Hyppigere end Kapeller og Sideskibe er de gennemgribende Omdannelser af Kirkernes Østpartier. Stundom nøjedes man med *Østforlængelser* af det romanske Kor (Varpelev 404, Skelby 648, Næsby 678, Vrangstrup 705, Holme-Olstrup 732, Nestelsø 741, Beldringe 870). Oftest foretrak man den i sengotiske Nybygninger yndede Langhusstype. Særlig talrigt forekommer *Langhuskorene* i Amtets nordøstlige Del; af Bjeverskov Herreds 13 Sognekirker er ikke mindre end 8 udvidede paa denne Maade, af Stevns Herreds 11 Kirker 5, af Fakse Herreds 10 Kirker 4 (foruden Fakse og Roholte). I Tybjerg og Hammer Herreder er der kun den toskibede Herlufmagle, medens Tallene i Baarse og Mønbo Herreder er henholdsvis 4 og 3. Hvor man ikke nøjedes med een, men foretog to eller flere Forlængelser, blev Slutresultatet meget langstrakte Kirker (Spjellerup 493, Snesere 852). Det ældste Langhuskor er sikkert det i Holtug (386), vistnok fra o. 1400; derefter følger den første Korforlængelse i Spjellerup (493), der maa have haft tresidet Korafslutning, saaledes som det endnu findes i 5 Kirker (Vraaby 351, Kongsted 530 fra o. 1450, Roholte 550, Snesere 852, Fanefjord 1014). Af disse Polygon-Kor har alene Fanefjord oprindelige Gavle. Snesere-Koret fuldførtes først efter Reformationen, og i det hele tilhører Langhuskorene den seneste gotiske Tid, o. 1500—1530.

Fra samme sene Periode stammer, hvad der endnu er bevaret af Kirkegaardenes *Hegnsmure* med deres Portaler og Kirkelader. Gotiske *Kirkegaardsportaler* findes i Tybjerg 607, Toksværd 712 F, Mogenstrup 750, Ø. Egesborg 931 F. 3 og Elmelunde 975¹, *Kirkelader* i Magleby 369, Karise 470, Ørslev 921 F. 3, Ø. Egesborg 931².

Den almindelige sengotiske Forenkling gør sig stærkt gældende i Landsbykirkernes *Detaller*. Sjældent er der Sokler over de raa Syldsten³, endnu sjældnere en Bælteprofil

¹ Mindre Dørportaler: Baarse 861, Nestelsø 741, Lundby 801, Udby 906.

² Kirkelader: Sml. ogsaa Store Hedinge 54. Mogenstrup 750.

³ Sokler: Herfølge Vaabenhus 276, Vraaby Kor 352, Højerup Sakristi 361, Smerup Vestforlængelse 427, Kongsted 531, Roholte 550, S. Dalby Taarn 578, Øster Egesborg Østforlængelse 934, Keldby Taarn 960, Fanefjord Taarn 1017. Sml. Store Hedinge Taarn 62.

(Kongsted 521). Muraabningerne er lige saa hyppigt fladbuede som spidsbuede, baade de sparsomt bevarede Døre og Vinduerne, der kun i Elmelunde Taarn har unggotisk Slankhed og kun i Baarse (863 F.) forener denne Type med Formstensprofiler. Ellers nøjes de med retvinklede False, der jævnlige løber op i et spidsbuet Spejl over den fladbuede Lysning. Rester af Vinduernes Stavværk spores saare sjældent (foruden Præstø 26 F. 3, 2, Næstved og Vordingborg kun Magleby 371, Kongsted 531, Skelby 651, Gavno 771). Glamhullerne i Taarnenes Klokkestokværker har vel hyppigst simple Fladbuer, men de kan dog ofte være tvillingdelte og spidsbuede¹. Relativt rigt kan Gesimserne være udformede; omend det store Flertal er simpelt falsede, forekommer der foruden Savskifter og Trappefriser et Par andre Typer (sml. Indledningen S. 15), der begge tilhører Tiden ved og efter Aar 1500 og kun findes paa Bygværker med Gavle af sene Typer. Bloktandmuringen² hører især hjemme i de to nordøstre Herreder, medens de kraftige, stundom ganske fint detaillerede Fladbuegesimser³ grupperer sig om Næstved.

Størst Interesse frembyder *Gavlene*, der som sædvanligt er Sengotikens Kælebørn. De varierer saa livligt, at der paa samme Taarn kan være indbyrdes afvigende Øst- og Vestgavl (Præstø 28 F. 6, 7, Haarlev 330 F. 1, 5, Holtug 385 F. 1 og 3, Skelby 648 F. 1 og 4). Baade Gavlens Stejlhed og Brugen af Kamme og Gavlblændinger er en Arv fra senromansk Tid, men hvad Kammene angaar, kommer nu de trappetrinagtige Kamtakker i absolut Majoritet; kun i Ny og Næ træffes de gammeldags glatte Kamme med Top- og Fodtinder, paa hvilke der i Højerup (361 F. 5) er bevaret et enestaaende Kridtstensspir, antagelig fra 1300'erne; yngre Eksempler er Stege 208, Jungshoved 887 F. 3, Kastrup 833 F. Blændingsdekorationerne kan vel ogsaa stundom have nogen Tilknytning til unggotiske Motiver, f. Eks. Næstved S. Mortens Vestgavl (136) og ret talrige, enkle Gavle med to eller tre Højblændinger⁴. Men Grundtypen for Præstø Amts sengotiske Gavle er dog den gængse nordtyske Form med talrige Blændinger. De to ypperste og ældste Repræsentanter, fra o. 1425—50, er Korgavlene i Storehedinge (53) og Stege (208 F. 6, nu skjult), der begge har dybe, kraftigt modellerede Blændinger over saalbænkformet Gavlfod. Andetsteds forekommer Saalbænkfod kun sjældent (Præstø Taarn 28 F., Herfølge

¹ Glamhuller med Tvillingdeling under Spidsbue: Vraaby 351, Smerup 426, Tybjerg 607, Skelby 648, Køng 810, Sværdborg 819, Keldby 957. — Tvillingdeling under Fladbue: Nestelsø 741, Vejlø 759, Lundby 801, Kastrup 835.

² Bloktandgesimser: Lidemark Sakristi 245, Herfølge Sakristi 277, Taarnby Langhus 323, Haarlev Sakristi 334, Magleby Tværbygninger 370 f., Holtug Taarn 385, Hellested Nordkapel 415 F., Smerup Kor og Sakristi 429 F., Lillehedinge 458 F. samt i Amtets andre Herreder: Sandby Taarn 696, Snesere første Østforlængelse og Sakristi 854, Elmelunde Taarn 979.

³ Fladbuegesimser: Præstø Sydkapeller 30 F. 7, Havnelev Sakristi 465 F., Fakse Taarn 513, Roholte Taarn 549, Rønnebæk Kor 725, Køng 812 F., Sværdborg 819 F. (paa de tre sidstnævnte ejendommeligt vekslede med Trappefriser), Magleby Kor 999.

⁴ Eksempler: Volderslev 257, Varpelev 404, Alslev 488, Sønder Dalby 574, Baarse 808, Ørslev 921. Korsblændingen i Mern Taarn 939 kan være en Efterligning af den unggotiske Vestgavl i Øster Egesborg. Helt glatte Gavlfoder er sjældne: Smerup Vestforlængelse 427, Tybjerg Kor 607, Rislev 640, Vrangstrup 705, Holme-Olstrup 732.

Vaabenhus 272, Øster Egesborg 930). Men i enklere Former genfindes stavværksdelte, spidsbuede Højblændinger, under Kamtakker i tilsvarende Antal, bl. a. paa nogle nu bag senere Taarne skjulte Vestgavle (Lellinge 232 F., Valløby 296, Strøby 396, Køng 812). Særlig kraftigt virker den lille Sakristigavl i Holtug (387 F. 4). Desuden findes stavværksdelte Blændinger paa Præstø Taarn (29), Hellested Vaabenhus (413), Kongsted Vaabenhus (532), S. Dalby Vaabenhus og Nordkapel (574), Skelby Taarn (648), Sværdborg Taarn (819).

Denne relativt rige Form forenkles nu paa forskellige Maader. Spidsbuerne kan erstattes af Spærstik eller Trappestik (Vaabenhuse i Smerup 427, Aversi 598), men oftere sløjfes Stavdelingen, saa at Blændingerne nøjes med dobbelte False, en Type, der har Tilknytning til Køge Kirke og især forekommer i Amtets østre Dele¹. Endnu hyppigere er den simple Højblændingstype med enkeltfalsede Blændinger, som kan være spidsbuede, vandret afsluttede eller trappestikmurede, eller som kan veksle med disse Former paa samme Gavl². Et Aarstal i Højerup Taarn (362 F. 7) tidsfæster maaske denne Type saa sent som til 1520.

En statelig og fin Variant af Højblændingstypen smykker Sakristiet i Vordingborg (173 F. 6), der har skaktavlmurede Blændingsstave med dekorative Skjolde. Skakstavene, der er ret almindelige i Holbæk Amt, genfindes iøvrigt kun paa Vaabenhuset i Udby (909)³. En anden, paa Sjælland meget usædvanlig Variation viser Vaabenusgavlen i Sandby 698 F, hvis Type snarest er skaansk.

Højblændingernes Forenkling og Smalnen hænger sikkert sammen med, at Kamtakkerne samtidigt bliver mindre og lavere, men flere i Tal. Haand i Haand hermed spores ogsaa en Tendens til at løsne den faste Overensstemmelse mellem Blændingernes og Kamtakernes Tal. Men endnu større Be-

¹ Dobbeltfalsede Højblændinger: Store Hedinge Taarn 62, Næstved S. Morten Taarn 135, Bjeverskov Taarn 249, Herfølge Taarn og Kor 276, Hellested Kor 413, Smerup Taarn 426, Snesere Taarn 852, Jungshoved Skib 886, Allerslev Taarn 897.

² Enkeltfalsede spidsbuede Højblændinger forekommer i alle Amtets Herreder, men hyppigst i Hammer Herred.

Vandret afsluttede: Vraaby Taarn 351, Strøby Taarn og Sakristi 394, Karise Taarn 472, Roholte Sakristi 552.

Vekslende spidsbuede og vandrette: Gjorslev Taarn 265, Valløby Taarn 294, Haarlev Sakristi 334, Enderslev Kor 346, Højerup Taarn 362, Magleby Kor og Sakristi 371, Lillehedinge 453, S. Dalby Taarn 574, Næsby Sakristi 677.

Trappestikmurede: Herfølge Sakristi 277, Lidemark Sakristi 244, Magleby Vaabenhuse 370, Havnelev Sakristi 464 F., Toksværd Taarn 715 F. 3, Kastrup Taarn 834.

Sjældnere forekommer Fladbuer: Alslev Taarn 488, Rislev Taarn 640, Mogenstrup Kor 750, Everdrup Taarn 841. Spærstik: Lellinge Vaabenhus 234 (sml. Spjellerup 497). Tvilling-Spærstik: Vordingborg Taarn 165, Nestelsø Taarn 741, Elmelunde Kor.

Andre Kombinationer: S. Taarnby Taarn 322, Toksværd Vaabenhus 716 F. 5, Udby Sakristi 910, Ørslev Taarn 921.

³ I anden Gruppering forekommer Skjoldfelter i Bavelse 667 F. 3; sml. Bjeverskov 251 F. 4, Herfølge 273.

tydning for Udviklingen af de yngste Gavltyper har Tilbøjeligheden til at bryde Blændingsfelternes lodrette Linjer.

Paa Næstved Helligaandshusgavl (161 F. 1) er den midterste Højblænding erstattet af fire Cirkelfelter, af hvilke den øverste endogsaa gennembrøder Toptinden. Paa lignende Maader kan der i enkelte Taarngavle være indskudt et eller flere Cirkelfelter i Midtblændingen (Lidemark 293, Haarlev 334, Tureby 585), og paa Taarnet i Himlingøje (339 F. 5) er denne Cirkel vokset og fyldt med et Kors, en Afart, der særligt hører hjemme i Sorø Amt. Disse Variationer danner en Overgang til Sengotikens mest yndede østdanske Gavlforn, den etagedelte »Præstø-Næstved Type«, ofte med meget smalle »Pibeblændinger« og med indblandede, i Reglen ganske flade Cirkler og Firkantfelter. Et ret primitivt og vistnok tidligt Eksempel paa Brug af to Rækker Blændinger over hinanden er den skjulte Vestgavl i Aversi (599). En anden Variation viser Lellinge Taarn (231) og Hellested Nordkapel (445 F.), som er nøje overensstemmende, begge med en lav, nedre Blændingsrække. Men Flertallet af de vandret inddelte Gavle er langt rigere og mere afvekslende. Tvillinggavlene paa Præstø Sydkapeller (30 F. 8) er alle forskellige, og det samme gælder de to Taarngavle paa S. Peder (86 F. 1) i Næstved, hvor Motivet genfindes paa Raadhuset. I Landsognene forekommer Typen:

Bjeverskov Herred: Himlingøje 340 F. 5, Haarlev Taarns Østgavl 330.

Stevns Herred: Holtug Taarns Vestgavl 385, Smerup Kor 429 F.

Fakse Herred: Fakse Taarn 513, Roholte Taarn 551, Øster Egede Taarn 563, S. Dalby Kor 557 F. 3, Ulse Kor 559, Tureby Sakristi 587 F.

Tybjerg Herred: Tybjerg Taarn og Vaabenhus 607, Skelby Taarns Vestgavl 651 F., Sandby Taarn 696, Herlufmagle Kor 620.

Hammer Herred: Rønnebæk Sakristi 726 F., Mogenstrup Sakristi 753, Vejlø Sakristi 759, Vester Egesborg Sakristi 782, Sværdborg Kor og Nordkapeller 819.

Baarse Herred: Snesere Sakristi 854, Beldringe Kor og Taarn 870, Skibbinge Taarn og Vaabenhus 879, Udby Taarn 906, Ørslev Kirkelade 923 F, Øster Egesborg Vaabenhus 931, Mern Kor og Sydkapeller 939 F. 1—3.

Mønbo Herred: Elmelunde Taarn 975, Borre Sakristi 989, Magleby Kor og Vaabenhus 999, Fanefjord Taarn 1014.

Beslægtede, men enklere og grovere er endvidere: Taarnby Sakristi 325 F., Frøslev Kor 449 F., Tybjerg Sakristi 607, Everdrup Sakristi 845, Toksværd 715.

Som det vil ses, stadfæster Fordelingen i Landsognene Typenavnets Berettigelse. Selv om den etagedelte Gavl naar langt ud over Amtets Grænser og er et østdansk »Øresundsfænomen«, synes den her i Amtet særligt at være dyrket af Næstved-Murmestrene. Korsfeltet paa S. Peders Taarngavl, der i sin Tid var Byens Vartegn (73), genfindes ogsaa paa Landsbykirker¹.

Aarstallene 1516—17 paa Borre Sakristi betegner, lige saa lidt som 1520 paa

¹ Sandby, Sværdborg, Fanefjord. Af de mange andre, stærkt skiftende Detailler kan fremhæves Mønstermuringer og Buer skaarne i Kridsten (Smerup, sml. f. Eks. Præstø, Roholte, Ulse, Ørslev Kirkelade).

Højerup Taarn (362 F.), Bygværkets nøjagtige Opførelsesaar, men de viser dog ikke meget forkert, og de understreger saaledes, at Gavle af to forskellige Hovedtyper kan være jævaldrende. Er Præstø-Næstved Typen end ubetinget det yngste Led i Rækken, udelukker dette ikke, at der, f. Eks. paa Køgeegnen, kan være bygget lige saa sene Gavle af helt andre Typer¹.

I Kirkernes Indre erstattedes Træløfterne overalt med *Hvælvinger*, som for Skibets Vedkommende kun mangler i Alslev (488) og Allerslev (898). Et Par Kirker er ved Hvælvslagningen blevet *toskibede* (Skelby 649 F. 5, Ørslev 922 F. 5), og i Fanefjord (1015 F.) har man fortsat denne Bygnings senromanske Tradition. Ogsaa et enkelt Langhuskor, Herlufmagle (619), er tvedelt.

De gotiske Hvælv har efter 1350 altid konstruktivt bærende Ribber (ofte forstærkede ved Overribber paa Hvælvenes Overside) og lette, kun en halv Sten tykke Kapper (S. 1051, Fig. 6). Endnu ved Aar 1400 bibeholdt man meget af Overgangstidens Sirlighed, som det ses i begge Næstved-Kirkerne, hvis højgotiske Hvælv har profilerede Formsten i Kappekanter og Ribber. De komplicerede Hvælv i S. Peders søndre Sidekor (75), der sikkert er Kirkens ældste, har Slægtninge i Udby (907 F. 4, fra o. 1400), i Spjellerup (495 F. 6) og i Roholte (550, efter 1441), som alle har Slutsten i Ribbeskæringerne, delvis med Skulpturer². Hermed kan sammenstilles Holtug Sakristihvælv (387), hvis nedhængende Slutstensskive sikkert er paavirket fra Bispeborgen Gjorslev. De almindelige firdelte Krydshvælv har stundom baade profilerede Ribber og rundstavprydede Kappekanter (Store Hedinge Taarn 62, Holtug Langhus 386, Toksværd Kor 713, Sværdborg Korforlængelse 821, Snesere Skib 853). Men jævnligt mødes Kappekantingen med simpelt retkantede Ribber af Halvstens- eller Kvartstensbredde (Hellested Skib 414, Lyderslev Taarn 438, Roholte Skib 551, S. Dalby Skib 575, Holme-Olstrup Kor 783, Skibbinge Skib 881), og o. 1450 gik det af Brug at markere Kappekanterne. Profilerede sengotiske Ribber er vel efter danske Forhold ret talrigt repræsenterede i Præstø Amt³, men de er dog

¹ Flertallet af de ganske simple Gavle med 2—3 Højblændinger er næppe ældre end Aar 1500, og Øster Egesborg Korgavl er et betegnende Eksempel paa, hvorledes man paa Reformationstiden har søgt at efterligne en højgotisk Gavl.

² Især i Spjellerup 496, sml. Næstved og Store Hedinge Taarn 62.

³ Foruden de nysnævnte Eksempler findes profilerede Formstensribber paa almindelige Krydshvælv brugte i følgende Variationer:

Pærestavribber, foruden i Købstæderne: Fakse Østparti 516, Sandby Kor 697, Toksværd Skib 713, Mogenstrup 751, Sværdborg 820 (o. 1425—50), Beldringe Skib 871, Udby Vaabenhus 910. Sml. Tybjerg 609.

Spidsryggede Ribber, især nærmest Køge: Magleby Langhusets Østhvælv 372, Varpelev Korforlængelse 487, Hellested Langhuskor 414, Lyderslev Skib og Nordkapel 439, Herlufmagle Skib 619.

Femkantede Ribber: Strøby Vestforlængelse 395, Lillehedinge Taarn 458, Kallehave Taarn 950. Sml. Storehedinge og Vordingborg Taarne.

Rundede Ribber: Havnelev Skib 464.

ogsaa her i udpræget Mindretal overfor den simpleste og enkleste Hvælvings-type, Denne, der i Tyvelse Korhvælv (688) tidsfæstes af Kalkmalerier fra o. 1375, bliver absolut dominerende i Tiden o. 1500, da Kapperne jævnligt fik en stærkt buklet Form, som f. Eks. ses i de førnævnte toskibede Anlæg. Typen kan en sjælden Gang varieres ved en mere kompliceret Deling med Stjerneribber (Skelby Kor 649, Næsby Taarn 677), eller Edderkopribber (Spjellerup Østforlængelse 495, Everdrup Taarn 853). I Kallehave Skib (949) forekommer begge Kombinationer; det eneste ottedelte Hvælv er Snesere Taarn (853). En lokal Variation, der har Sammenhæng med Sorø Amt, er »Stormstigeribberne« med korsstillede Tværsten, der træffes omkring Næstved (Fensmark Skib 634, Skelby Taarn 649, Nestelsø Skib 742, Lundby Kor 802). Hist og her kan ogsaa uprofilerede Ribbehvælv have simple Skulpturer¹.

Tagværker fra sengotisk Tid er ligesom Gavlene bevarede i stort Tal. Trods Egetømmerets Spinkelhed har de vist sig holdbare, og i næsten alle Amtets Kirker findes et eller flere Eksempler.

De ungotiske Tagværkers stærke Udhæng er forsvundet; kun Everdrup (844) har et udhængende Tagværk, der minder om de ældre. To Konstruktionstyper (sml. S. 16 F. 1) er særligt yndede, *Krydsbaandstypen*, hvori hver enkelt Spærfag styrkes ikke blot med Spærstivere og Hanebaand, men ogsaa med et skraat Kryds af to lange, tynde Planker, og *Dragerstolstypen*, hvori der midt under Hanebaandene er lagt Dragere, som i hvert 3—4 Spærfag støttes af lodretstaaende »Konger«, der tillige bærer skraatløbende Krydsplanker. Detaillerne og Udførelsen kan variere stærkt; blandt de fineste Tømmerarbejder er Vordingborg Sakristi (174, F. 5, sml. 4) samt Roholte og Øster Egede Taarne (552, 565). Spærstivernes nedhængende Ender kan være profilerede, og paa Spærskoene (de korte Bjælker over Murkronen) kan Endefladerne ind mod Loftsrummene være kanthugne, saa at de minder om et Antonius-Kors, en Form, som ogsaa findes paa Næstved Apostelhus². De Huljærns-Stregnumre, der bruges paa begge Typer, kan især paa Dragerkongerne faa Lighed med Bomærker eller Runer (f. Eks. Skelby 651, Vejlø 761, Vester Egesborg 781).

Som Tagdække tjente i sengotisk Tid sikkert hyppigst *Munketeg* af almindelig dansk Form. I størst Udstrækning er de bevarede i St. Taarnby (325 F. 3), Lillehedinge (459), og Sandby (699)³. Kirkeregnskaber viser, at de blev tilvirkede endnu i 1600'erne, skønt de nyere Vingeteg da havde sejret (sml. 753, 925).

EFTER REFORMATIONEN. De faatallige Bygværker fra det første lutheranske Aarhundrede er overvejende adelige *Gravkapeller*; 1575 byggedes Kong-

¹ Især plumpe Menneskehoved-Konsoller: Højerup Sakristi 361, Lyderslev 439, Glumsø 660, Toksværd 714, Vejlø 760, Snesere 853, Beldringe 872, Kallehave Taarn 950. Slutsten: Roholte Taarn 551, Toksværd 714 F., Beldringe Taarn 873.

² Ældre nord. Architektur 5 Saml., 3. R., Bl. 1. Sml. Chr. Axel Jensen: Dansk Bindingsværk 1933, S. 20.

³ Sml. 707 F. 3. Munketeg ligger ogsaa paa Taarntagene i Næstved S. Morten 139, Vordingborg 174, Rønnebæk 726, Lundby 803, Kallehave 951. De i 1600' og 1700'erne endnu ret almindelige Blytage er senere alle forsvundne og kun i Lyderslev (440) erstattet med Kobbretag.

sted (530), 1579 Øster Egede (566 F. 3—5), 1594 Næsby (678, nu helt ombygget), ved Aar 1600 og senere Herfølge (277, stærkt ændret), Spjellerup (493), Fakse (518, stærkt ødelagt), Magleby (373), Herlufmagle (620, Ydre moderniseret), Toksværd (716). Tydeligt stilpræget er kun Billernes Kapel i Øster Egede, hvis dekorative Detailler fra 1579 endnu tilhører Ungrenaissancen, og især Grubbernes 1575 opførte Kapel i Kongsted, der har nær Tilknytning til Bygherrens Gaard Lystrup og maaske skyldes den kgl. Bygmester *Hans Paaske*, den nederlandske Renaissances første danske Arkitekt¹. Endnu rigere sandstenssprydet end Kongsted-Kapellet er den 1590 rejste Korgavl i Valløby (297 F. 4—5), hvis store Korudvidelse sikkert ogsaa har Sammenhæng med Kirkens talrige adelige Gravminder.

Selv de to sidstnævnte, stærkest stilprægede Værker røber, hvorlænge de gotiske Traditioner gjorde sig gældende i Vinduesformer og Hvælv (sml. Haarlev 334, Lidemark 245), og det samme viser i endnu højere Grad de rent kirkelige Tilbygninger, hvoraf Flertallet er nødtørftige Nytteforetagender, fremtvungne af Naturkatastrofer eller Forfald, sjældnere af Pladshensyn. Det eneste Eksempel paa en gennemgribende Fornyelse af en Kirke byder den 1608 ombyggede Øster Egede (563). Den betydeligste Taarnbygning rejstes i Magleby (372), opført 1592 efter det gamle Taarns Nedstyrtning og med et to Gange fornyet Spir (1656 af kgl. Bygmester *Albertus Matiesen*, 1854 efter Lynnedslag). Andre, knap saa omfattende Taarnombygninger er foretagne 1592 i Herlufmagle (620), 1669 i Frøslev (447), samt i Alslev (489), Everdrup (844) og Jungshoved (890). I Fakse (517) fremhæves Pladsmangelen som Motiv til Nordkapellets Opførelse 1638—39, og lignende Forhold har sikkert gjort sig gældende 1637 i Everdrup (845), 1650 i Kallehave (951). Til de gotiserende Blændingsgavle, som findes paa flere af disse Taarne og Kapeller, slutter sig ogsaa den 1642 ommurede Korgavl i Lyderslev (436).

I Sammenhæng med Renaissancetidens Arkitektur maa nævnes de ejendommelige *Gulvfliser* af Ler med indridsede Liljer af middelalderlig Karakter (sml. Præstø 32 F. 9) og enten grøn eller broget, blaa og hvid Glasur; de findes spredt i Amtets sydlige Del samt de tilgrænsende Egne af Sorø Amt. Side om Side med Ornamentfliserne forekommer ogsaa Fliser, som bærer Gravskrifter fra Tiden ved Aar 1600, og et yderligere Holdepunkt for Tidsfæstelsen er det, at Liljefliserne har dannet Gulv i det 1575 byggede Kongsted-Kapel. Forekomsterne tyder paa, at de er tilvirkede i Næstved¹, og Fund af ufærdige Frag-

¹ F. Beckett: Uraniborg og Stjerneborg. Kbh. 1921 S. 15; Danske Herregaarde ved 1920 (Lystrup og Vallø.)

¹ Foruden Præstø: Næstved *S. Peder 88, Vordingborg (se Tilføjelser), Stege 215, Kongsted 533, *Kastrup 835, *Baarse 864, *Beldringe 874, Skibbinge 883. Sml. Kai Uldall i Nationalmuseets Arbejdsmark 1934 S. 44 f. — Andre Terrakotta-Arbejder 566, 680.

menter i Byens Jord stadfæster dette; Hovedmesteren var rimeligvis *Laurits Pottemager*.

Endnu Bygværkerne fra Tiden ved Aar 1700, som Lellinge Korudvidelse (231) og Hellested Gravkapel (416)¹, er lidet særprægede, og Slotskapellerne paa Vallø (318, sml. 242) og Vemmetofte (506) har ikke fundet Udtryk i Slottenes ydre Arkitektur. Den eneste Kirkebygning, som giver en Prøve paa Barokstilens Bygningskunst, er Damsholte (1008) opført 1741—43 af Arkitekt *Philip de Lange*. Et lignende Stilpræg har ogsaa Hellested 1765 genrejste Taarn (416). Men hertil kommer Moltkernes Kapel i Karise (471 F. 11) i nyklassisk Stil, paabegyndt o. 1763 af den franske Arkitekt *N. H. Jardin* og fuldendt 1766 af *C. F. Harsdorff*, der sikkert har formet det ædle Rum. Jævnere nyklassisk er Ombygningen af Kirke og Taarn i Køng (810) og Gravkapellet ved Damsholte (1009).

Det 19. Aarhundredes Stilefterligninger² viser sig som sædvanligt i talrige Restaureringsarbejder. Et tidligt, naivt Forsøg i denne Retning er en Istand-sættelse af Spjellerup Taarn (498). Storehedinge restaureredes i »middelalderlig« Stil allerede 1823 (63 F. 7), men Sporene heraf udslettedes næsten helt 1853—54 ved den af N. S. Nebelong ledede Ombygning. En lignende skematisk Nygotik har omkring Aarhundredets Midte præget talrige Landsbykirker, der ved denne Tid har faaet store »linealgotiske« Støbejernsvinduer. Noget mere Forstaaelse af hjemlig Kirkearkitektur viser Restaureringerne af Næstved S. Morten 1857—59 (Walther), Vordingborg 1863 (I. D. Herholdt), Roholte 1883—84 (I. V. Dahlerup) og især Næstved S. Peder 1883—85 (I. D. Herholdt og V. Ahlmann). De seneste, mere omfattende Restaureringsarbejder, som alle lededes af H. B. Storck, er Store Hedinge Kor og Taarn 1894—95, Præstø 1904—05 og Stege 1907—09.

KALKMALERIER³

Den sjællandske Malerskole, som blomstrede ved Aar 1200, synes at have haft sine Centrere ved Issefjorden og i Midtsjælland. I Præstø Amt er romanske Vægmaleries, udførte paa glittet Kalkmørtel og delvis i Freskotechnik, relativt sjældne, og det er næppe nogen Tilfældighed, at de bedst bevarede Billeder af denne Art findes i to af Amtets nordvestlige Kirker. Ældst synes Malerierne i Tybjerg (610 F), hvis Figurer alle staar paa blaa Bund, medens Billederne i Tyvelse (689 F) delvis har gul Figurbund, særligt i Apsidens

¹ Sml. Korsarmene i Tureby (588) fra 1721—22 og det lille Bindingsværkstaarn i Vrangstrup (707).

² Uden Stilpræg er Udvidelsen af Fensmark (635, o. 1830). Nyord Kirke, bygget 1846 (1027), er en meget beskeden Efterligning af et centraliserende Anlæg fra Baroktiden.

³ Om ydre Dekorationer, sml. Arkitektur S. 1050, 1054.

Majestas-Fremstilling, der er en sen og afvigende Udløber af den sjællandske Tradition. At Teknikken har været i Brug endnu o. 1250 eller senere, viser de Stukglorier, som er de eneste Rester af Malerierne paa Hvælvet i Bavelse Kor (669, Overvæggene har Spor af ældre Dekorationer).

Relativt fyldigt repræsenteret er Tiden ved 1300, da man begyndte at male paa Hvidtekalk. De unggotiske Hvælv i Karise (478 F) har sikkert ved Indvielsestiden o. 1261 faaet en stiv, ornamental Dekoration, medens dygtigere Malere har givet Korvæggene en figurlig Udsmykning af høj Kvalitet. Beslægtede Arbejder findes paa Korhævlet i Strøby (397 F), hvor det tydelig ses, at de stive Ribbedekorationer er ældre end Kappernes Figurbilleder. I Keldby (962 F. 3—5) er Korvæggene malede o. 1275; nok saa interessante er dog de talrige, o. 50 Aar yngre Billeder i Skibet, hvis uregelmæssige Placering synes at give en levende Forestilling om Middelalderens Brug af syede Vægtæpper, og hvis ikonografiske Indhold er rigt og broget. Ringere er Figurfrisen paa Skibets Nordvæg i Tyvelse (690 F) og smaa Rester i Udby (911)¹.

Fra o. 1350 stammer de højgotiske Malerier i Næstved S. Morten (139 F), Højerup (363, sml. Tillæg), Vejlø (762 F) og Fanefjord (1017 F).

Gotikens franskprægede Elegance, der ikke mindst mærkes i Figurerens yndefulde Konturlinjer, er endnu følelig i det historisk interessante Mindebillede af Kong Valdemar Atterdag og Dronning Helvig i Næstved S. Peder (88 F), malet snart efter Kongens Død 1375. Men dets Kunstner, som ogsaa maa have arbejdet i Førslev (Sorø Amt), har sikkert haft andre Inspirationskilder, idet han synes at være paavirket af bøhmisk Kunst.

Som et af de ældste Eksempler paa Hansestædernes voksende Indflydelse kan fremhæves det nordtysk prægede Korsnedtagelsesmaleri i Næstved S. Peder (90 F), næst efter Kongebilledet det bedste af denne Kirkes bevarede Kalkmalerier. Allerede tidligere, sikkert før Aar 1400, gjorde den borgerlige nordtyske Kunstretning sig gældende i Korhælvsbillederne i Tyvelse (692 F), hvis Passions- og Martyrscener er folkeligt fortalte, med større Interesse for Indholdet end for Formen. Lignende Præg havde de ikke bevarede Malerier i Herlufmagle (621). Snart efter Aar 1400 fik den hjemligt naive Kunst en navngiven Repræsentant i Maleren *Martinus*, hvis Hovedværker findes i Sorø Amt, men som dog ogsaa har sat sin Signatur paa Korhævlet i Mogenstrup (754 F) og sikkert udført Dekorationerne paa Korhævlet i Udby (911 F. 4), medens de sparsomt bevarede Vægbilleder i Udby (912 F. 5) er af en anden

¹ Forsvundne Billeder fra senromansk og tidliggotisk Tid er gengivne Storehedinge 64 F og Beldringe 874 F. 4. Paa Lofterne over senere indbyggede Hvælv findes Rester i Tureby 588, Holme-Olstrup 736, Everdrup 845, Udby 911 og Kallehave 952. Sml. Volderslev 268, Vrangstrup 708.

Haand. En ubehjælpssom Efterfølger af Morten Maler har malet Hvælvene i Sværdborg, hvis saare naive Billedserier er af betydelig ikonografisk Interesse, især de »15 Tegn paa Verdens Undergang«¹.

Morten Maler fik dog ogsaa dygtigere og selvstændigere Efterfølgere. »Kongstedmesteren«, der ligesom Forgængeren har arbejdet i Sorø Amt, har Beckett givet Navn efter hans Hovedværk, de talrige Billeder i Kongsted (533 F). »Højsemesteren«, hvis Værker er spredt over Sjælland, har malet Skibets Hvælv i Tybjerg (612 F). En tredje, lidt senere Maler, hvis Hovedværk er Kong Kristiern 1's Kapel i Roskilde Domkirke, har arbejdet i Vordingborg (174 F) og desuden er et enkelt Billede af hans Haand levnet i Mogenstrup (754 F). Beslægtet med hans elegante Rankeværk er Dekorationerne i Vrangstrup (708 F), som paa Grund af et indkradset Aarstal vides at være ældre end 1475.

Den mest folkelige Lægmandskunstner er »Elmelunde-Mesteren«, der virkede ved Aar 1500, dels paa Møn, dels paa Naboøen Falster (Maribo Amt). I alle de tre mønske Kirker, hvori han har arbejdet, findes et Bømærke (980, F 8, nederst), der maa være hans Kunstnersignatur. Hovedværket er Udmalningen af Skibet i Fanefjord (1018 F), hvor den pragtfuldt kraftige Farvevirkning er usædvanligt godt bevaret. Lignende, men knap saa omfattende og velbevarede Serier findes i Keldby (966 F 3, 5) og Elmelunde (981 F), den sidstnævnte dækkende over en lidt ældre, ornamental Dekoration fra 1462. Hans Figurer er groft tegnede, og han fortæller saa tydeligt og eftertrykkeligt som en Fattigmandsbibels Træsnit. At han er inspireret af en saadan Kilde, viser hans talrige Billedtekster og en enkelt Billedsammenstilling i Fanefjord (1020 F 7). Et Træsnit ligger sikkert ogsaa til Grund for Fremstillingen af den rige og den fattige Mands Bøn (967 F 6), der varieres i alle tre Kirker. Folkelige Islæt i hans rige Ikonografi er særlig »Jertegnet ved Sæden«, Plojesenen efter Syndefaldet (981-82 F) og Djævelen med de snakkende Kvinder (1020 F 8).

Samtidig med Elmelunde-Mesterens Værker maledes 1494 Stege Kirkes Skib (215 F 12—14), hvor Farverne kun er sort og rødt, og hvor Figurer og Ornamentter er naive som Barnetegninger. Mere beslægtet med hans Kunst er Malerierne i Fakse Kirke (519 F) og et lille Fragment i Tybjerg (614). Fra Katolicismens allersidste Aar stammer de grove Karikaturhoveder om Hvælvningernes Trækhuller i Præstø Sydkapeller (32).²

¹ Ret plumpe ornamentale Dekorationer fra Tiden o. 1450 findes i Stege 216 og Roholte 552. Sml. Adelsvaaben i Keldby 966, F 4.

² Sentmiddelalderlige Indvielseskors findes i Nestelsø (744, med Rester af Skrift) og Lundby (802). Smaa eller forsvundne Rester af sengotiske Kalkmalerier: Vollerslev 266, Haarlev 335, Vraaby 353, Højerup 364, Smerup 429, Roholte 552, Fensmark 635, Jungshoved 892, Øster Egesborg 935, Borre 994, Magleby 1003.

Efterreformatriske Figurbilleder er ikke bevarede i Amtet, men i Udby (912 F) findes en Udsmykning med Akantusværk fra 1578¹.

De først genfundne Kalkmalerier i Amtet er de i Fakse, der befriedes for deres Overkalkning 1862. Derefter fulgte Sværborg, 1872 Vejlø og talrige i 1880'erne. Klarest Forestilling om Billedernes oprindelige Tilstand giver de senest fremdragne (Karise, Højerup, Mogenstrup, Fanefjord), samt enkelte urestaurede (Tybjerg Hvælvinger) eller i de seneste Aar paany konserverede (Keldby).

INVENTAR OG GRAVMINDER

STENHUGGERARBEJDER²

Middelalderlige Døbefonte. Den Art Kirkeinventar, der har holdt sig bedst fra romansk Tid, Stenfontene, er sikkert ofte gjorte af de samme Stenmestre, som har bygget selve Kirkerne, og i mange Tilfælde kan de derfor yde et værdifuldt Supplement til Arkitekturhistorien. Dette gælder vel ogsaa Præstø Amt, hvor en lille Gruppe Fonte mod Sædvane bærer Kunstnernavn, men Billedet er ikke saa klart som andetsteds, fordi mange af de sydsjællandske *Granit-Fonte* kun er simpelt profilerede; den lille Font i Hammer (797) formaar ikke at kaste nyt Lys over Spørgsmaalet om Kirkens Alder.

Mere lærer Fontene os om Stenhaandværkets Topografi, idet flere lokalt begrænsede Grupper paa Amtets Yderkanter viser ud over Amtsgrænserne. I Tybjerg Herred forekommer saaledes to indbyrdes beslægtede Typer, begge monolite, idet Fod og Kumme er huggede i een Stenblok, og begge i Reglen smykkede med Tovstave. Den ene Type har Trommeform med eller uden Arkader (Glumsø 664, Sandby 700 F, Vrangstrup 710 F), den anden mer eller mindre buet, men altid firpasformet Kumme (Tybjerg 616, Risleve 644, Skelby 654 F, Bavelse 671, Næsby 679 F, Toksværd 719). Medens begge disse Former genfindes i Sorø Amt og saaledes vidner om en nær Sammenhæng med Midt- og Vestsjælland, stadfæstes Kridtstensomraadets Forbindelse nordpaa af fem Fonte i Amtets nordøstlige Del (*Storehedinge 66, nu i N M, Bjeverskov 254 F, Magleby 376, forhen i Holtug, Varpelev 410 F 6 og Lillehedinge 461). De repræsenterer en ganske elegant profileret Type, der særligt hører hjemme i Omegnen af Roskilde. Rimeligvis har Roskildetypen tidligere været talstær-

¹ Sml. Kongsted 536, Beldringe 875, Keldby 967. Regnskabsnotitser om Stafferinger i 1600'erne er citerede 642, 814. Af de o. 1700 yndede Tæppedekorationer bag Altertavler og Prædikestolen, som hyppigst nævnes i Regnskaberne, er kun et enkelt i Behold (Magleby 374).

² Bygningsskulptur, sml. S. 1044, 1053 Note 3, 1054, 1061—62.

kere, thi netop i Bjeverskov og Stevns Herreder er der forsvundet usædvanligt mange Stenfonte.¹

Figurlig Skulptur forekommer kun i ganske enkelte Tilfælde: Udby (915 F) og Monolitfonten i Vester Egede (595 F) med dens ejendommelige »Luxuria«. I Faksekalkens Omraade findes to Granitfonte med ganske rig Ornamentik, Bladværk og Karvesnitcirkler, men trods disse Ligheder virker Fontene i Spjellerup (500 F 10) og Fakse (523 F) dog meget forskellige, og det samme gælder de ejendommelige Former i Nestelsø (746 F) og Everdrup (847 F 7), den sidstnævnte en af Sjællands eleganteste senromanske Fonte.

En lille, men tydelig og særpræget Gruppe dannes af de sene og ret grove Fonte, som *Bondo Friso* har signeret: Runealfabet-Fonten i Barse (866 F) samt Lundby (805 F 9) og Kastrup (838 F), hvortil slutter sig de plumpe Bægerbladfonte i Køng (815 F) og Allerslev (902).

De senromanske Granitfontes Former er kendeligt paavirkede af de *Kalkstensfonte*, som eksporteredes i færdig Stand fra Gulland, og som fandt Udbredelse i Danmark samtidig med Murstensarkitekturens Sejr. Betegnende nok findes et Par Fonte af den almindelige gullandske Bægertype i de sene Kirker Skibbinge (884 F) og Kallehave (953 F, sml. Jungshoved 894), medens Fanefjord (1023) har en firkløverformet Font. Den sjældne skaanske Firkant-Form er repræsenteret i Vollerslev (260 F) og Vejlø (766 F) og efterlignet i et Granit-Vievandskar fra *Kallehave, nu i N M. Andre Variationer er Alslev (491 F), Kongsted (539 sml. Næstved 164) og de ornamenterede Fonte i Gjørsløv (268 F), Valløby (303 F 10) og Magleby (1005 F). Roholte Fonten (555 F 8) er Amtets eneste Stenfont fra Middelalderens Slutningstid.

Middelalderlige Gravsten. Af romanske Granitgravsten, som oprindeligt har haft Plads ude paa Kirkegaardene, er der i Amtet bevaret fire: den opretstaaende Sten i Herlufmagle (626 F), samt de liggende Sten i Næstved (113, Nr. 1), Kastrup (839 F 7) og Udby (918 F, sml. Vordingborg 200). Af den ung-gotiske Gravstenstype, gullandske Kalkstensflager, som markerede Gravens Plads under Kirkegulvet, findes et smukt Eksemplar med indridsede Figurer af en Adelsmand og hans Frue i Varpelev (411 F).²

¹ Adskillige andre profilerede Granitfonte viser Ligheden med Roskildetypen, saaledes Herfølge 280 F 6, Strøby 400 og i Amtets sydlige Herreder, Beldringe 876, Ørslev 927, Øster Egesborg 936 F, Keldby 969. Men nok saa mange er afvigende, saaledes de noget rigere Fonte i S. Dalby 580 F, Aversi 601 F, Herlufmagle 624, Rønnebæk 728 F, Holme-Olstrup 737 F 6, Snesere 858. — Ganske enkle Profilfonte: St. Taarnby 328 F 7, Øster Egede 569, Fensmark 637, Tyvelse 694, Møgenstrup 757, Mern 945. En Monolitfont nu i Smerup 432. — *Vievandskar* i Præstø 36, Stege 228, Holtug 390. Sml. Kallehave S. 954.

² Lignende Indskriftsten, med fordybede Majuskler i Randskrift, forekommer i Næstved (114 Nr. 3), Bjeverskov (254 F. 10) (sml. Herfølge 285, Fragment med Aars-tal 1340); skriftløse Sten i Næstved (113 Nr. 2) og Magleby (1006).

Den anseligste Sten fra 1300'erne er Moltke-Slægten's Figursten i Keldby (972 F), hvis Randskrift er Reliefminuskler.¹

Fra Tiden o. 1500 er sengotiske Gravsten, overvejende sikkert sjællandske Arbejder, bevarede i noget større Tal, flere med adelige Vaaben: Præstø 44 F, Næstved 114 Nr. 5—8, Vordingborg 191, †Herfølge 284, Herlufmagle 626 (der undtagelsesvis er af vestdansk Type) og nogle senere, fra o. 1520—30 med Figurer i lavt Relief: de to Sortebrødre i Næstved (114 Nr. 9 F 36), Adelsten over Mads Bølle i Tureby (591 F), Oluf Daa i Herlufmagle (626 F 7), sml. †Stege (224 F). Til denne Retning hører ogsaa Vaabenstenen over Henrik Gøje i Vordingborg (191 Nr. 2 F. 25), der er paavirket fra Claus Bergs Værksted i Odense, og Anders Billes efter 1533 udførte Sten i Magleby (261 F), med Figurer af ham og hans første Hustru, det ældste danske Eksempel paa Brug af 8 adelige Aneskjolde for hver Person.

Gravsten fra efterreformatorisk Tid. Lige saa lidt som i gotisk Tid har Amtet i Ungrenaissancens Periode huset noget Stenhuggerværksted. Den nye Stil mærkes svagt i visse Enkeltheder paa den nysnævnte Magleby-Sten, og fuldt udviklet viser den sig o. 1545 paa Oluf Rosenkrantz' Sten i Valløby (310 F 17—18) med den mærkelige, næsten genreagtige Familiegruppe, der er gjort af samme Haand som Absalonstenen i Sorø og sikkert skyldes en københavnsk Mester, *Morten Bussert*. Dennes Stenhuggerværksted, der utvivlsomt har haft afgørende Betydning for Renaissancens Gennembrud i Danmark, præger ogsaa Sten i Holtug (391 F) og Gaunø (779) og er efterlignet i Bavelse (673 F 8) og Øster Egede (570 F). Den sidstnævnte synes at være et Ungdomsarbejde af Busserts produktive Efterfølger, *Hans Maler* i Roskilde. Selvstændige Arbejder i Roskilde-Værkstedets karakteristiske Stil er †Herfølge (285 F), Vollerslev (261 F), Aversi (603 F 7) og Stenen med de to Jomfruer i Øster Egede (571 F 10). En med Roskilde-Værkstedet beslægtet Retning viser et Relief i Hellested (417) samt en lille Gruppe Sten i Præstø (45 Nr. 2—4, F 17—18). Et senere Roskilde-Værksted har udført et Par Sten i Næstved S. Peder (116 F 37), medens Kongsted (542 F) er hugget i Lund eller maaske i København. Den allerede fra første Færd som Vægepitafium udformede Sten i Valløby (311 F 19), opsat 1578, skyldes maaske et af den kgl. Bygmester, Nederländeren *Hans Paaske*, ledet Værksted, det første danske Centrum for Høj-Renaissancen.

Som en lille Gruppe *Køge-Arbejder* fra 1590'erne kan sammenstilles fire Sten (Lidemark 247 F, Vallø 321 F, Sønder Dalby 583 Nr. 2 og Næstved 156 Nr. 6); i alfald er Kalkstenens Behandling paa disse Arbejder usædvanligt stærkt paavirket af Høj-Renaissancens Sandstensteknik.

¹ Fra o. 1400 stammer iøvrigt kun en Præstesten i Magleby (1006) og en enkelt Sten i Næstved (114 Nr. 4); en lidt yngre Figursten i Storehedinge (69 F) kendes kun af en gammel Tegning.

Tydeligst mærkes lokale Stenhuggerværksteder i *Næstved*. Om tre Sten fra 1560'erne i S. Peder (115 Nr. 10—12), der ligesom Spjellerup (503 F 11) viser tidlige Eksempler paa Højrenaissance-Ornamentik, er stedligt Arbejde, kan næppe afgøres, men samtidige er en talrig Række beskedne Smaasten fra o. 1560—80, der utvivlsomt er hugne i Næstved af en Haandværker, »*Abbed-Mesteren*»¹, som ogsaa synes at have gjort naive Figursten over Klosterforstandere i Sorø og Herlufsholm. Nok saa dygtigt var et følgende Stenhuggerværksted, hvis Hovedmand maaske var *Gert Stenhugger*, som nævnes 1588—1622². Noget sikkert Holdepunkt for Navnebestemmelsen er der vel ikke, og der har maaske været et Par sideløbende Virksomheder, men Aarstallene stemmer med det Næstvedske Stenhuggeris Blomstringstid. Den begynder i 1590'erne med en Række ganske sirligt, men noget tørt behandlede Sten med Borgerfigurer (Næstved S. Peder 118 Nr. 26—32, F 39—40, S. Morten 156 Nr. 5 og 7, Vordingborg 192 Nr. 3), og Værkstedet har i samme Periode ogsaa udført en enkelt, anselig Adelsgravsten (Toksværd 721 F). Efter Aar 1600, da Figurerne blev kraftigere og fyldigere, naaedes Højdepunktet i Stenen i S. Mortens Kirke (157 F 26), med den store Engel bag de i Pestaaret 1602 bortrevne Søsken, hvis dette virkningsfulde Relief da tør antages at være gjort i Næstved. Talrige senere Sten af lignende Retning, baade Figursten og Indskriftsten, er mere haandværksmæssige, jævnlige endogsaa ret grove³. Sikker er det imidlertid, at Næstved-Produktionen standsede i Begyndelsen af 1620'erne; selv en senere adelig Figursten som den i Aversi (603 F 8) er saare naiv og ubehjælpelig.

Renæssancetidens Næstved-Stenhuggere har langt fra naaet samme høje Stade som Byens Billedskærere, og de har heller ikke været saa søgte fra andre Byer; i Nabokøbstæderne, baade Præstø og Vordingborg, findes talrige Sten, som trods fælles Tidspræg dog maa stamme fra andre Værksteder (sml. f. Eks. 195 F 26). Og den Hovedregel, at de talrige Indskriftsten i sidste Halvdel af 1600'erne og endnu mere i 1700'erne stedse blev tarveligere baade i Udstyr og Udførelse, har kun faa Undtagelser. Den betydeligste er den lille Gruppe bruskarokt dekorerede Sten i Næstved (124 Nr. 57 f F 42; sml. Bavelse 674 Nr. 4), der minder om Billedskæreren Abel Schrøders Stil og rimeligvis er gjorte efter hans Udkast eller i hans Værksted.⁴

¹ Næstved S. Peder 117, Nr. 16—25, F. 38, S. Morten 156 Nr. 1—4. Beslægtede Arbejder i Præstø 45 Nr. 5—6 F. 19, Herlufmagle 631, Skelby 657, Øster Egesborg 938.

² Næstved Raadstueprotokol $\frac{4}{3}$ 1588: Klage over Gert Stenhuggers Drik og Bulder. Byfogedrgsk. $\frac{2}{4}$ 1622: Gert Stenhugger flytter til Stubbekøbing og Hans Stenhugger til Lolland.

³ Næstved S. Peder 119 Nr. 35—53, F 41, S. Morten 157 Nr. 7—13, F 27—28, Præstø 46 Nr. 9 f., Vordingborg 192 Nr. 4, Skelby 657, Bavelse 674, Everdrup 849.

⁴ Af afvigende Type er en ganske simpel Granitsten fra 1690 paa Kirkegaarden i Toksværd (722), hvis Form efterligner et Gravtræ.

Epitafier og anden Barokskulptur af Sten. Rækken af de kostbarere Væg-epitafier, der efterhaanden vandt Yndest paa Gravstenskunstens Bekostning, indledes med de nu helt forsvundne Terrakotta-Epitafier i Næsby (680 F), som maaske er importerede fra Statius van Dürens Værksted i Lübeck. Men bortset fra det førnævnte Valløby-Monument er Amtets eneste Høj-Renaissance-Epitafium det, som Sten Brahe o. 1595 opsatte i Næsby (681 F 6), et Værk af Marmor og Alabast, sandsynligvis af den kgl. Bygmester Hans Stenwinckel den ældre. Ogsaa de noget hyppigere Sandstensskulpturer fra Tiden efter 1600 er sikkert i de fleste Tilfælde københavnske Arbejder, baade Fontene i Vordingborg (180 F) fra 1612, Stege (219 F), Tureby (590 F 6), Sværdborg (829 F), og en Række Epitafier, som viser Bruskarokkens hurtige Fremtrængen i Stenhuggerfaget: Herfølge (283 F) fra 1621, Kongsted (543 F 11—13) fra 1624—26, Næstved S. Peder (107 Nr. 6) fra 1625, Herlufmagle (627 F 8) fra 1634, Gjørsløv (270 F) fra 1666, Herfølge (284). Fra Tiden o. 1700 stammer kun den enkle Font i Lellinge (236) og et Epitafium i Everdrup (849 F).

Nyklassicisme og senere Billedhuggerarbejder. Den nyklassiske Periodes Hovedværker er Sarkofager i det Moltkeske Kapel i Karise (483 F), udførte af Wiedewelt, Weidenhaupt og Stanley o. 1766—75. Senere og enklere Sarkofager, hvoraf flere er udførte af Wiedewelt, staar i Stege (226) Valløby, (315), Herlufmagle (630) og Jungshoved (895 sml. Font 894 F 5). Foruden en Del smaa Vægtavler findes der fra denne Tid, da endelig ogsaa fornemme Folk begyndte at faa Begravelser udenfor Kirkebygningerne, nogle anseelige Kirkegaardsmonumenter, saaledes Vallø Slot (321 F) og det af *H. E. Freund* 1824 udførte i Holtug (392). Af *Thorvaldsen* er Terrakotta-Fonten (894 F) og Altertavlens Gipsrelief i Jungshoved (sml. Nyord S. 1028), medens andre kirkelige Billedhuggerarbejder skyldes *J. A. Jerichau*: Malmfonten i St. Hedinge (65, sml. Monument i Holtug 393), *H. Konradsen*: Relieffer i samme Kirke (64), *Th. Stein*: Relieffer i Stege (221), *C. G. V. Bissen*: Altertavlen i Allerslev (901), *H. V. Bissen*: Hages Mindesmærke i Stege (226).

BILLEDSKÆRER- OG SNEDKERARBEJDER

Middelalderlige Snitværker, Krucifikser og Altertavler. Som sædvanligt i Danmark tilhører Flertallet af disse Arbejder Katolicismens sidste Aarhundrede, endda saaledes, at Tyngdepunktet ligger i de to sidste Menneskealdre før Reformationens Sejr 1536. Kun en Række *Korbuekrucifikser* (Lægmandskrucifikser) repræsenterer i nogenlunde stort Tal den gotiske Figurstils ældre Stadier.

Fra Tiden o. 1250—1300, da dansk ungotisk Træskulptur direkte eller indirekte blev stærkt paavirket af fransk Kunst, stammer et af Amtets ældste

Snitværker, Kristusfiguren i Lillehedinge (460 F), der sikkert har baaret en Kongekrone af Metal. Den slanke Type¹ varieres i Bjeverskov (255 F), hvor Figuren er stærkere svunget, i Allerslev (903 F) og i Kastrup (837 F), sidstnævnte med lukkede Øjne og Tornekroner. Ogsaa den stærkt restaurerede Fodby-Figur i Næstved (97 F 7) tilhører denne Type. Kraftigere modelleret er det dygtigt gjorte Krucifiks i Ørslev (927 F), hvis elegante Kors er udformet som Livstræ med romansk profilerede Led udenfor Firpaspladerne². Denne Korstrætype genfindes i flere andre Kirker, rigest i Kallehave (953) og Snese (857 F), hvis Figurer begge er senere fornyede, enklere i Nestelsø (746 F) og Gavnø (778 F), hvis Figurer har højgotisk Præg. Endnu mere gælder dette Skibbinge (884 F 5), hvor Frelserens smertetyngede Hoved synker bagover med lukkede Øjne. Fra 1300'erne stammer sikkert ogsaa den grove Figur i Sværdborg (828). Det uhyggelige *Elmelunde-Krucifiks (985; nu N M; Beckett II, 131) er et isoleret Eksempel paa Paavirkning fra vesttysk-kølnsk Kunst i Slutn. af 1300'erne, præget af Mystikernes Svælgen i Frelserens Lidelse.

Af Træskulpturer fra Altertavler før Aar 1400 er der i Kirkerne kun bevaret to Bisper, i Gavnø (778) og Udby (914 F).³

Den borgerligt realistiske, nordtyske Kunstretning i 1400'ernes første Del genspejles i Magleby-Krucifiksfiguren (377 F) og i det lille, haandværksmæssige Valløby-Kors (303 F 11). Derefter følger⁴ vistnok den store, værdigt rolige Figur i Køng (815 F 4) samt Everdrup (847), Roholte (555 F), der maa være noget yngre end Kirkens, paa Bjælkepanelet i N M malede Grundlæggelsesaar 1441, Næsby (679 F) og Holme-Olstrup (737). Rislev (644 F), hvis ejendommelige, frontale, kongekronede Figur afviger fra Tidens gængse Type og maa være paavirket af et kjortelklædt »Kümmerniss«-Krucifiks efter Forbilled af »Santo Volto« i Lucca viser dog, ligesom alle de sidstnævnte, den for Tiden henimod Aar 1500 karakteristiske Stil.

Denne Stils Manerer, der udvikledes i Lübeck af Bernt Nolke og hans Efterfølgere, præger ogsaa de til Altertavler bestemte Snitværker. Kun det lille S. Clemens Skab i Højerup (365 F), Mariafiguren sammesteds og Nationalmuseets statelige Maria fra *Baarse (864) maa være ældre end 1450. De bevarede senkatolske Fløjaltertavler, ialt 8, hvoraf de to malede (sml. S. 1085),

¹ Beslægtede Arbejder fra Holbæk Amt er nu i Nationalmuseet (Beckett: Danmarks Kunst II, 126—27, Fig. 160, 164).

² Af de ældre Korstræer er der iøvrigt kun bevaret Evangelistsymboler i Allerslev og Kastrup. Den eneste Rest af et senromansk Krucifiks i *Magleby (377) er en Matthæusengel, nu i N M.

³ En ungotisk S. Mikael fra *Øster-Egesborg 935 findes i N M, fragmentariske Figurer fra *Mern 943 i Vordingborg Museum, en højgotisk Maria med Barnet fra *Fane-fjord (1022) i Stege Museum. En af Mernfigurerne, en Johannes uden Hoved, er Amtets eneste Vidnesbyrd om, at de ungotiske Krucifikser har haft Sidefigurer.

⁴ Mindre Kors findes i Bavelse 671, Sværdborg 829, Udby 915.

er ret smaa og uanselige; kun to har endnu Plads paa Højalteret. Nationalmuseets Knud Konge-Tavle fra *Næstved (93), Anna-Tavlen i Vordingborg (177 F 11), Clemens-Tavlen i Kastrup (836 F) og Andreas-Tavlen i Keldby (969 F) er alle fire jævne, haandværksmæssige Arbejder af lybsk Præg, hvilket dog ikke udelukker, at nogle af dem kan være gjorte af en Næstved-Billedskærer (Beckett II, 176), »Apostelhusmesteren«, hvis Figurer paa Næstved-Apostelhus (sml. S. 1062 Note 2) med de smalle, langstrakte, hulkindede Hoveder viser nøje Overensstemmelser med Keldby-Tavlen; en ikonografisk Detaille som Jakob den ældres Pilgrimsflaske genfindes i begge Arbejder.¹

Sikkert lybsk er den yngre og elegantere Andreas-Tavle i Vejlø (763 F 5), der er paavirket af Lübeckeren Benedict Dreiers Stil og i sin Ornamentik har Renaissance-Elementer, som ikke kan være stort ældre end 1525.

De nordtyske Værkstedstraditioner i Tiden o. 1500 præger ogsaa de Figurer, der er levnedede fra ødelagte Altertavler. De dygtigste Snitværker, Golgatagruppen i Herlufmagle (622), Treenighedsgruppen i Bavelse (671 F), Apostelfigurerne fra Esromtavlen 1496 i Rislev (645 F), virker som Efterklang af Notke. Ganske karakterfulde er Helgenbisper i Mogenstrup (755 F) og *Køng (814), den sidstnævnte i Vordingborg Museum, ligesom en Maria fra Køng. Resten er endnu mere provinsielt og hjemmegjort end de nysnævnte Næstved-Tavler².

Med større Sikkerhed end Altertavlernes Figurer kan en ganske talrig Serie *sengotiske Korbuekrucifikser* fra Beg. af 1500'erne bestemmes som lokale Arbejder. Beckett, der først har paapeget Sammenhængen (Danmarks Kunst II, 182), har døbt Billedskæreren »Store Fuglede-Mesteren« efter et af Gruppens Hovedværker, som findes i Holbæk Amt. Det nu tilvejebragte Studiemateriale tyder snarere paa, at der er to indbyrdes beslægtede Grupper med væsentlige Fællestræk: den turbanflettede Tornekroner, de lukkede Øjne og hele den af syd-

Fig. 8. Madonna med Barnet.
Fra Aversi Kirke.

¹ Ogsaa et Par Altertavler i Sorø Amt (Bjerre, Tjæreby) kan være gjorte i dette Næstved-Værksted.

² Næstved 94; *Bjevskov, S. Morten i N M 252; Kongsted, Himmelkroning 537; Øster Egède 567 F 7; *Fensmark, Treenighedsgruppe i Næstved Museum 635; Gavnø 778; Lundby 804; Baarse, Himmelkroning og fire Evangelister 864 F; Udby 914; Mern 944.

tyske Kunstnere, Tilman Riemenschneider og Veit Stoss, paavirkede Kristustype med lange nedhængende, snoede Lokker, kraftigt hvælvet Bryst og krampagtigt strakte Ben.

I Modsætning til Amtets ældre Krucifikser har disse »slutgotiske« Korbuekors hyppigt bevaret deres Sidefigurer, Maria og Johannes, og »Stevnsgruppens« smukkeste Repræsentanter er netop de to Sidefigurer i Lyderslev (442 F); af selve den korsfæstede findes kun Fragmenter (i N M; Beckett II, 185), hvis krasse Fremhævelse af Smerten, Hovedets gabende Mund og Benenes blodspændte Aarer kontrasterer mod de blide Sidefigurer med de korte Arme og de spinkle Hænder. Maaske er Lyderslev-Gruppen et Importarbejde, men den er nær i Slægt med Sidefigurerne i Magleby (377 F), og den maa have tjent som Forbillede for Krucifiksgrupperne i Smerup (491 F) og Spjellerup (500 F), af hvilke den førstnævnte mod Sædvane staar paa sin oprindelige Plads og har bevaret Korstræets kniplingsagtige Snitværk. Samme Værkstedspræg erkendes i Tureby (589) og Varpelev (409 F), hvor Øjnene dog mangler Detailler og Sidefigurerne har landligt runde Hoveder, ligesom i Øster Egede (569). Den endnu en Grad ringere Gruppe i Gjørslev (268 F) har baaret det forsvundne Aarstal 1511, og er dette korrekt overleveret, maa Forbillederne være fra de nærmest foregaaende Aar¹.

Den anden Undergruppe koncentrerer sig saa stærkt i og omkring Næstved, at Billedskæreren snarere end Store Fuglede-Mesteren bør kaldes *Næstved Krucifiks-Mester*. Hans Hovedværker er de anselige Kors i Næstved S. Morten (146 F) og Næstved Museum (fra Vejlø, 767); hertil slutter sig Korsgrupper i Fakse (522 F), Skelby (654), Lundby (805 F) og Næstved Museum (fra Holmegaard, Kirken ukendt), endvidere tre Arbejder i Sorø Amt (Benløse, Hyllested, *Skørpinge i N M), samt et Par i Holbæk Amt og et enkelt i Københavns Amt, de sidstnævnte dog noget afvigende med Undtagelse af selve Store Fuglede-Figuren. Til Næstved-Gruppen kan maaske ogsaa henregnes et andet Krucifiks fra Holmegaard (i Næstved Museum), der dog har aabne Øjne og snarest indtager en Mellemstilling mellem Stevns- og Næstved-Gruppen. I det hele spores en vis Sammenhæng, især med Arbejderne i Smerup og Spjellerup, først og fremmest Kontrasten mellem det langstrakte, hulkindede Kristus-hoved og de rundkindede Sidefigurer. Korstræet i S. Morten med de i Firpas og Kvadrater indskrevne Evangelisttegn minder ogsaa stærkt om Smerup og Spjellerup, medens de andre Korstræer varieres paa forskellig Maade. Udelukket er det ingenlunde, at een og samme hjemlige Billedskærer kan have skiftet Stil under nye Paavirkninger, f. Eks. ved at studere den fine Korsgruppe, hvis Rester findes paa Gisselfeld (Sorø Amt). Ialfald lader han, ligesom

¹ Et forsvundet Krucifiks i Hellested, hvis Bjælke har haft samme malede Indskrift, som fandtes i Spjellerup og Fakse, bar dog Aarstallet 1526.

Riemenschneider, Kristusfigurerne hænge dybt i Armene, snor Frelserens Lokker i to tykke, vandret afskaarne Tove, strammer Lændeklædet, der i Stevns-Gruppen er uroligt krøllet, i vandrette Folder med store, flagrende Flige. Sidefigurerne bliver kraftigere modellerede og faar stærkere Hænder, som de ofte folder i Bøn. Lyderslev-Skikkelsernes blide Ynde forsvinder, og Udførelsen kan være flygtig og ujævn; stundom har den ene af Sidefigurerne i samme Gruppe skarpt udformede, den anden ganske udetallerede Øjne. Men trods Grovhed og Tørhed har Næstved-Krucifiksmesteren dog haft en sikker Haand.

Foruden Krucifikserne har han maaske skaaret Køng-Bispen og sikkert en Maria fra *Aversi (Fig. 8, nu paa Gisselfeld), og fra hans Værksted stammer desuden to Altertavler i Byens Opland, Haarslev-Tavlen i Sorø Amt og den Maria-Tavle, som fra Gavnø er kommet til Næstved Museum, og som maa antages at have staaet i Sværdborg (828) og i saa Fald har baaret Signaturen: *Oluf Maler i Næstved 1517*. Om Maleren ligesom Claus Berg i Odense ogsaa har været Billedskærer, er uvist, men den nu forsvundne Indskrift styrker den givne Bestemmelse af Næstved-Gruppens Tid og Hjemsted.

Det lokale Billedskærer-Værksted har været saa dominerende, at jævnaldrende Krucifikser af andre Kunstnere er ret faatallige: nogle Smaakors (Glumsø 664 F, Sværdborg 829, Jungshoved 893, Udby 915) samt Gaunø (774) og Korsgruppen i Hammer (797), der er nær i Slægt med de smukke, men fragmentariske Krucifikser fra *Øster Egede og *Herlufmagle (nu i Nationalmuseet).

Reformationstidens Snedkerarbejder (indtil o. 1575). De sparsomt bevarede senkatolske Snedkerarbejder stammer alle fra o. 1500 og senere¹. Figurligt Snitværk forekommer paa Korstolene i Næstved (100 F), Bænkegavle i Fakse (525 F) og det spirformede Monstranshus i Ørslev (926 F). Over Jævnmaal hæver sig det elegante Prælatsæde i Storehedinge (66 F), et af Landets stateligste sengotiske Snedkerarbejder, der ligesom et tilsvarende Skab i N M synes at være gjort i et *Køge-Værksted*. Men netop dette Forhold giver os et tydeligt Eksempel paa, at der for Snedkerhaandværkets Vedkommende ikke kan sættes noget skarpt Skel ved Reformationsaaret 1536. Thi det samme Værksted har været med til at opsætte lutheranske Stolestader i Køge Kirke, og endnu o. 1550 udførtes der fine Arbejder i ublandet sengotisk Køgestil, med rigt varieret Foldeværk, hvori der gerne forekommer en Pil: Amtets ældste Prædikestol, i Skibbinge (884 F 5), Alterpanelet fra 1552 i Havnelev (465 F), Kirkedørene i Højerup (366 F) og Lillehedinge (462 F), den førstnævnte fra 1557, er karak-

¹ Monstranshuset i Rislev 646 F og Kirkedøren i Ørslev 929 F er de eneste Eksempler paa jærnbundet Træværk fra denne Tid. Kirkedøre med snedkret Rammeværk findes i Gjørlev 269 F fra 1501, Hammer 799, Lundby 807 F fra 1520.

teristiske Køgearbejder¹. I Amtets sydlige Del er dette Stil stadium sparsommere repræsenteret; Næstved synes kun at have dyrket Foldeværket i enkle Former². Interessantest er Panelbænken i Udby (916 F).

Ungrenaissancens Akantusværk viser sig 1559 paa Døren i Havnelev (467 F). Elegantere er det behandlet paa Stole i Rislev (645 F) og Sandby (702 F 9), medens andre Smaa-Arbejder er saare landlige, saaledes Resterne af Amtets næstældste Prædikestol i Tyvelse (695 F)³. Brudebænken i Gavnø (776 F 6) er allerede ret paavirket af Høj-Renaissancens Former.

Høj-Renaissance og Bruskarok. Henimod Aar 1600 tog man kraftigere fat paa at udstyre Kirkerne med lutheranske Altertavler og Prædikestole, og de talrige Arbejder fra de nærmest følgende Menneskealdre gør det nu muligt med større Sikkerhed at skelne mellem de forskellige Købstæders Indsats.

I Amtets nordøstlige Del mærkes, især før Aar 1600, at Bjeverskov, Stevns og delvis Fakse Herreder hører til Køges Opland. *Henrick Reineke i Køge* har vel næppe selv gjort den smukke Prædikestol i Valløby (305 F 12), den ældste i Amtet med Figurrelieffer og Intarsia, men han har, o. 1591, omdannet den til en Lektoriestol og leveret meget andet Arbejde til Valløby (304—8 F) deriblandt sikkert ogsaa den Altertavle fra 1587, som nu findes i Taarnby (326 F). Denne Tavles seksdelte Type, der minder om et Panel, er sikkert skabt i Øresundsbyerne og kunde tyde paa, at Reineke er paavirket fra København, selvom han vel nok er en indvandret Nordtysker. Endnu tydeligere kan københavnske Indslag paavises i den rige Virksomhed, som trivedes under Tryggevælde-Lensmændenes Tilsyn; især under Ditlev Holck (1601—14) forsynedes de fleste af Lenets Kirker med Prædikestole af *Tryggevælde-Type*, kendetegnede ved Hjørnernes konsolbaarne Evangeliststatuetter.⁴ *Hans Snedker i Enderslev*, hvis Kirke 1613 modtog en Mark i Sjølegave efter hans Død (Kirkeresk.), nævnes i Forbindelse med flere af disse Arbejder, og paa-faldende nok maa Lensmanden paa Trods af Love og Forordninger da have benyttet en Landsbyhaandværker. Men ligesom Enderslev-Arbejderne blev stafferede af en Maler fra Helsingør, saaledes taler meget for, at Tryggevælde-gruppens kunstneriske Førstemand er den københavnske Billedsnider *Engelbert Chastensen*, rimeligvis den samme som Engelbert Melsted, der 1600—08

¹ Sml. ogsaa Kongsted 540 F, *Roholte 556 (nu i NM), Tureby 590 F. Ringere Efterligninger i Smerup 433 F og Spjellerup 501. Rester i Vrangstrup 711.

² Næstved S. Morten, *Panel fra Krucifiksbjælke 146, 151. Toksværd 717, Lundby 807 F. Sml. Præstø 38.

³ *Stege 220 fra 1543—44, Gjørlev 269, *Strøby 401 fra 1555, Herlufmagle 625 fra 1578, Gavnø 776 fra 1576, Fanefjord 1024 fra 1578. Præstø 37 fra 1579, Hammer 798 fra 1587—92,

⁴ Ældre end 1600 er den nu sønderslaaede Tavle i Højerup 365 F, malet 1599, samt Enderslev 348, af en Køge-Snedker 1596. Sml. Vollerslev 259.

leverede Arbejder til de kgl. Slotte og endnu nævnes i København 1622. Det faste Holdepunkt er Dokumentet fra den anselige Altertavle i Hellested (417 F 4—6), som Engelbert forarbejdede paa selve Tryggevælde 1604. Skønt det ikke er fremhævet i Kirkebeskrivelserne, er det sandsynligt, at Engelbert allerede ved Aar 1600 har gjort den fine Prædikestol i Herfølge (281 F) med dens anselige Evangelistrelieffer og Altertavlen i Himlingøje (342 F), der hentes i Herfølge. Tryggevælde-Gruppens varierende Lucas-Type, snart langskægget, snart skægløs, skyldes sikkert en og samme Mand, der i Aarenes Løb har udviklet sin Figurstil i barok Retning; den rigere Prædikestol i Hellested (420 F, før 1611) viser afgørende Ligheder med en Række almindelige Tryggevælde-Stole fra de følgende Aar. Er Hypotesen rigtig, forstaar man, at Køge Snedkerlav bekrigede »Engelbrecht Biltsnider«, da han 1624 »stod til den danske Skolemester« og maatte betale en Speciedaler for at faa sit konfiskerede Værktøj tilbage¹.

Jævnaaldrende med Tryggevældegruppen, men af andre Hænder er Altertavlen i Bjeverskov (252 F), som kan tilskrives Roskildesnedkeren *Jørgen Hatt*, en Fontehimmel i Valløby (303) og den ret ejendommelige Prædikestol i Lillehedinge (461 F 8); gennemgaaende lidt yngre er de smukke Stolestaderækker i Magleby (378 F 9—11) og Smerup (434 F) samt Rester af mere barokt ornamenterede Gavle i Himlingøje (344) fra 1635 og Panelværk i Spjellerup (502 F 11). Til Køge kan henføres Stolestaderne i Hellested (420 F), gjorde 1631, sikkert af Lavsmesteren *Peter van Bonn*. Men selv de senere Altertavlere og Prædikestoles Billedskærere lader sig ikke navngive. Nogle Arbejder grupperer sig om Vemmetofte: Slotskappellets Prædikestol og Stolestader (509 F) fra 1630, dets Altertavle, nu i Lillehedinge (460 F 8), og de med denne noget beslægtede Tavler i Smerup (430 F), Havnelev (466) og Spjellerup (498 F), alle tre ensartede og gjorde før 1640. Som en naturlig Følge af den forudgaaende Tryggevælde-Produktion blev der kun faa Opgaver for Bruskarokken, hvis smukkeste Værk er Prædikestolen i Karise (481 F), og i

¹ Tryggevælde Gruppens Altertavler: Vraaby 353 F fra 1602, Strøby 399 F, begge Efterligninger af Himlingøje og sikkert af Hans Snedker, samt Magleby 374 F fra 1606 og Lyderslev 441 F fra 1608, begge ligesom Hellested af Engelbert. Sml. Lidemark 245.

Prædikestole: Sneslev i Sorø Amt, Himlingøje 343 F og Enderslev 348, begge fra 1604 og af Hans Snedker, Lyderslev 443 F fra 1605, Højerup 366 fra 1605, Vraaby fra 1610, Gjørlev 268 F før 1611, Volderslev 260 F fra 1613, Haarlev 336 F fra 1613, Havnelev 466 fra 1613, Frøslev 451 fra 1613, Magleby 377 F før 1614, †Store Taarnby 328 fra 1613—15, af Engelbert, Lidemark 246 F og Spjellerup 501 før 1620. Afvigende Varianter i Smerup 432 F fra 1605 og i Dalby 581 F fra o. 1605.

B beslægtet med Tryggevælde-Arbejderne er Herskabsstolene i Herfølge 281 F og det yngre Sæt Herskabsstole i Valløby 309 F.

Engelbert Chastensen. Sml. Friis: Samlinger 217, 232; Kirkehist. Saml. 3. R. I, 423; Arkiv og Museum III, 362.

Modsætning til Amtets sydlige Del findes der ikke et eneste Arbejde fra Tiden 1650—75¹.

I *Amtets sydlige Del* gør *Næstved* sig stærkt gældende, og om denne By som Centrum kan Størsteparten af Omegnens Snedker- og Billedskærerarbejder fra Tiden 1575—1675 grupperes. Købstadens første kendte Renaissancesnedker var *Mester Hans*², der 1579—80 fik Betaling for Stoleværket i S. Peders Kirke (100 F). Han synes at have indtaget en anset Position; i Modsætning til andre, samtidige Kaldsfæller bærer han Mestertitel, og han ansættes ret højt i Skat¹. Skønt han endnu arbejdede 1614 og var i Live 1620, er det uvist, hvad han iøvrigt har udført. Intarsia'en paa Kongestolen i S. Peder genfindes ikke andetsteds, men dens naive Ungrenaissance-Snitværk tyder paa, at han er identisk med »Udbymesteren«, der 1579 og 1584 gjorde Prædikestolene i Haslev (Sorø Amt) og Udby (915 F), og at der mellem hans tidligere Arbejder er en Del Stoleværk³, der som en Art Signatur har fladsnittede Englehoveder med udstaaende Øren. Muligvis har han haft Part i det 1583—86 opsatte Orgelhus i S. Peder (102). Hans senere Værker skjuler sig maaske mellem de efternævnte Høj-Renaissance-Grupper, som ikke kan navnefastes.

Allerede i 1580'erne fik Mester Hans en fremmeligere og dygtigere Konkurrent, Billedsnideren *Abel Schrøder* den ældre, der 1583—84 leverede en Altertavle til S. Peder (93), hvis Rester nu findes i Skelby (654 F). Han har sikkert paabegyndt Korgitteret i S. Peder (96 F), som i alfald efter hans Død i Pestaaret 1602 fuldførtes af hans Enke, Maren Abels, og hendes Svende. En Bestilling paa 500 Daler, som Christian 4 havde gjort hos Abel Schrøder, lykkedes det ogsaa Enken at levere⁴. Allerede Skelby-Fragmenterne viser, at han har mestret Høj-Renaissancens Formsprog; foruden Prædikestolen i Fodby (Sorø Amt) har han sikkert gjort Herskabsstole i Kongsted (540) fra 1586, som i Beskrivelsen med Urette er henført til Bertel Snedker i Vordingborg, den seksdelte Altertavle i Magleby (1004 F) fra 1598 og umiddelbart før sin Død Prædikestolen i Næstved S. Morten (147 F 10 og 18), der ligesom Fodbystolen er stærkt paavirket af Kronborg-Helsingørs nederlandske Stil.

¹ Fra 1626: Altertavle i Tureby 588 F; fra 1637: Epitaf i Sdr. Dalby 583. Fra 1640'erne: Altertavler i Sædder 290 F og Gjørsløv 266 F; Prædikestole i Sædder 291 F og Strøby 401 F; Herskabsstole i Haarlev 336 F og Karise 482; Pengetavler i Lidemark 246 F. Bærefigur under Prædikestolen i Smerup 432. — Trykkevælde Skattemandtal (RA) 1645 nævner blandt Husfolk i Hellested By *Gert Billedsnider* med to Svende. Sml. S. 328.

² Mester Hans' Efternavn var vistnok *Ditz* (Kanc. Brevbøger 18. Febr. 1595). 1606—07 leverede han Stole til S. Peders Kirke, 1614 udskar han »Knæ« og »Vaterlister« til S. Peders Kapellangaard, 1615 betalte han for »Lejersted« i S. Peder (Kirkeergsk.).

³ Snese 859 fra 1575, Lundby 806 fra 1578, Baarse 866, Udby 917, Kallehave 954.

⁴ Kanc. Brevbøger 13. Nov. 1600, 10. Nov. 1601, 22. Sept. 1603, 29. April, 28. Maj 1604. Sml. F. R. Friis: Samlinger 217. S. Peders Kirke fik 31. Maj 1602 Betaling, 4 Mark, for Abel Billedsniders og 26. Sept. samme Beløb for Maren Abels Svends Lejersted.

I tilsvarende Stilformer, men langt fra med samme Dygtighed arbejdede andre Haandværkere, »Baarse Herreds Snedker«, der har gjort en hel Række seksdelte Altertavler¹, samt en Snedker, der i Kirkebeskrivelserne forsøgsvis er identificeret med *Bertel G. i Vordingborg*. Om denne Vordingborg-Gruppe², hvis Prædikestole alle mod Sædvane har dobbelt Postament, gælder det dog, at den er stærkt beslægtet med Næstved-Typerne, og Navnebestemmelsen er for de fleste Arbejders Vedkommende afhængig af, om Bertel Snedker har gjort Herskabsstolene i Vordingborg (182 F 18), fra 1594, der gentager de nysnævnte i Kongsted. Sikkert er det blot, at han var bosat i Byen fra 1589³, at han i 1601 signerede Bykirkens Prædikestol (181 F 17), og at han 1603 fik en første Udbetaling for Prædikestolen i Baarse (866 F), som ialt kostede 66 Dlr., medens der ved den sidste Betalingsrate nævnes »Snedkeren i Næstved«; maaske er han efter Abel Schrøders Død flyttet fra Vordingborg til Nabo-Købstaden.

Uden særlig Tilknytning til Næstved er den seksdelte Altertavle i Kongsted (536 F), stafferet 1600, der i Teksten urigtigt er tilskrevet Bertel Snedker, Mønbo-Inventar i Keldby (969 fra 1586 og 1589) og Fanefjord (1024) samt Borre Prædikestol (996 F) fra 1591, af hvilke den sidstnævnte dog er paa-virket af Kronborg-Helsingør. Helt uden for Næstved-Kredsen staar kun det sikkert af Fynboer snedkrede Inventar i Bavelse (670 F) og de af Henrik Ringerink i Flensborg skaarne Kistefyldinger i Vordingborg (184)⁴.

Hvorledes jævne Næstved-Snedkere dyrkede og forenklede Abel Schrøder den ældres Stil, viser Altertavle og Prædikestol fra 1614—16 i Øster Egede (567 F 6 og 8), hvis Ejendommeligheder genkendes paa en Række lollandske Arbejder og derfor vistnok kan tilskrives en *Jørgen Snedker*, som 1622 flyttede fra Næstved til Nakskov⁵. Kassetteværksmotiver findes ogsaa paa Fonten i Præstø (36 F) fra 1621 og paa forskellige Stolestaderækker, smukkeste i Udby (917 F) fra 1619 og 1626. Nærmere Abel Schrøder staar dog andre og rigere Arbejder, især Prædikestolen i Toksværd (719 F 8) fra 1606⁶, Epitaf

¹ Toksværd 717, Nestelsø 745, Jungshoved 892, Allerslev 900 F, Mern 943 F, Kallehave 952 F. Beslægtet med denne Gruppe, men afvigende er Roholte Altertavle og Prædikestol 553 F 9.

² Seksdelte Altertavler i Sværdborg 826 F 6 og Udby 913 F 9; Prædikestole i Sværdborg 829, Øster Egesborg 936 fra 1594 og Mern 945 F fra 1596.

³ Bertel Snedker gav 1589—90 Sjølegaver til Vordingborg Kirke for to af hans Børn (Kirkerøsk.).

⁴ Ubestemmelige Arbejder fra o. 1600: Tybjerg 616, Fensmark 637 F, Skelby 654 F 8, Holme-Olstrup 736 F.

⁵ Næstved Byfogedregsk. 15. April 1622. Af Øster Egede-Snedkeren er vistnok ogsaa Stole i Præstø og Alterpanel i Kong. Beslægtede Arbejder forekommer i Sorø Amt.

⁶ Af Toksværd-Snedkeren er vistnok ogsaa Rønnebæk-Stolen (728) fra 1611 og den under Tryggvælde-Gruppen nævnte Stol i Sdr. Dalby 581 F.

Nr. 3 i Næstved S. Peder (106) og *Krucifiksbjælke-Panelet fra S. Morten, nu i Nationalmuseet (146). Og sikkert er det, at selve den Schrøderske Slægt førte hans Værksted videre.

Abel Schrøders Enke, der levede endnu 1611, har faaet Hjælp af en Søn, *Ejler Abelsen Billedsnider*, der 1607 leverede en †»Fontehat« til Baarse (866) og 1609—11 en †Prædikestol til Rislev (645)¹. Skønt intet af disse Arbejder er bevarede, kan Ejler Billedsniders Livsværk dog nu efterspores; en Række af Næstvedegnens bedste Senrenaissance-Snitværker bærer Præg af en Kunstnerhaand, som maa være hans. Første Gang mærkes den paa Prædikestolen i S. Morten, hvis stateligt stive Hermer med de store udetailerede joniske Kapitæler og de rolige, ofte lige afskaarne Klædebon virker som Prototyper for en Række efterfølgende Arbejder. De ældste af disse, Prædikestolene i Lundby (806 F 7) fra 1606, Allerslev (902) og Jungshoved (893 F), tilhører vel den »Vordingborgske« Type, men er finere og sikrere skaaret. Paa andre Stole, hvis Stil endnu er stræng Høj-Renaissance, udelades det nederste Postamentled, som i Beldringe (876 F), Udby (Holbæk Amt) og Sandby (700 F). Med den anelige Prædikestol fra 1612—15 i Fakse (523 F), der ikke kan være komponeret uden Kendskab til den førnævnte Toksværd-Stol, begynder en kraftigere, mere svulmende senrenaissanceagtig Udformning, der ogsaa mærkes paa Fakse Herskabsstol (nu paa Rosendal) samt paa Prædikestolene i Karrebæk (Sorø Amt) og Snese (858 F). Denne sidste, fra 1616, viser det ældste Eksempel paa det stærkt svungne, udladende Postamentparti, der genfindes paa den rige Prædikestol i Kongsted (539 F) fra 1619 med dens om Fakse erindrende store Relieffer. Samme Stil stadium repræsenteres af flere andre Arbejder: Korgitter og Pengetavler i Kongsted (F 6 og 9), Prædikestolshimmel, Herskabsstole og andet Stoleværk i Toksværd (720 F 7 og 9) samt Epitafierne: Præstø Nr. 2 (41 F) og Næstved S. Peder Nr. 5 og 9 (107 F 30, 32), der viser Billedskærerens Evne for dristig Arkitekturkomposition. Disse tre Epitafiers slanke, langstrakte Figurer genkendes paa Prædikestolene i Herlufsholm (Sorø Amt) fra 1623 og Krummerup (Sorø Amt) fra 1626, begge komponerede efter et nyt Skema, med Evangeliststatuer paa Hjørnerne. Ogsaa den mere gammeldags Prædikestol i Aversi (602 F) synes gjort af den Billedskærer, der her identificeres med Ejler Abelsen, medens Prædikestolene i Præstø (37 F 13) fra 1631 og Marvede (Sorø Amt) vel har Tilknytning til det Schrøderske Værksted, men er udført af andre Hænder. Ejler Schrøder maa sikkert være død sidst i 1620'erne².

Selv i Ejler-Gruppens seneste Arbejder er det barokke Bruskværk kun lidet

¹ 1620 udskar Ejler »Vatterlister« til 20 Bindinger Hus i S. Peders Præstegaard, og 1619—20 betalte han for Lejersted til to Børn (Kirkerghsk).

² 1628 kendes i Næstved *Peder Jørgensen Billedsnider*, der leverede Snitværksdele til Orgelhuset i Sorø Kirke.

fremtrædende, men det viser sig i enkelte fremmede Værker, tidligst 1625—1626 i Epitafierne Næstved S. Peder Nr. 7—8 (108 F), hvor det mødes med stiv, regelbunden Arkitektur, og 1626 i Vordingborg Orgelpulpitur (182 F 20) og Epitaf Nr. 3 (189), der virker mere hjemmegjorte. Udenfor Næstved-Kredsen staar ogsaa Altertavlen i Borre (994 F) fra 1627 og et Par, sikkert fra det Holst'ske Værksted i Køge paavirkede Mønbo-Arbejder fra 1630—34, Prædikestolen i Stege (219 F) og Altertavlen i Fanefjord (1022). Men paa dette Tidspunkt var ogsaa det Schrøderske Værksted naaet til Bruskarokken.

Abel Schrøder den yngre, Billedskærer og Organist ved S. Morten i 42 Aar, er baade den ejendommeligste og den sikrest kendte Person i det Næstved'ske Kunstnerdynasti. Hans Gravskrift i Næstved S. Peder (112 F 35) oplyser hans Livsdata, og et hidtil ukendt Bidrag til hans Historie bringer Kridtkvadrene i Nestelsø (744 F 5). Hvorledes de andre Navnebogstaver end skal forklares, kan A A S over hans Bomærke kun betyde Abel Abelsen, en Navneform, der viser, at han maa være Ejlers yngre Broder, rimeligvis født efter Faderens Død 1602 og derfor opkaldt med hans Navn¹.

Et ganske intimt Indblik i hans Livsforhold giver et Indlæg i en Skattesag 1659. »Guldkæder eller store Sølvkander havde jeg eller min fattig Hustru aldrig haft. Udhængende Vogne eller store pralende Heste haver vi heller aldrig haft, ejheller haver vort Ægteskab været med Rigdom eller Pragt begyndt. . . . Mit ærlig Haandværk anlangende, saa takker jeg Gud derfor og dem, som det mig haver ladet lære i min Ungdom, hvormed jeg ingen Mand kan bedrage eller haver bedraget, ej heller vil bedrage. Dem, som haver haft mit Arbejde behov, haver jeg gerne tjent dermed, saa jeg haaber ingen med Skel skal have derfor over mig at klage, endog Alderdom og Svaghed og Vanførsel, som hver Mand kan se, saavel som denne sørgelige Tid mig nu aldeles sliig Næring . . . fraholdt og nedlagt« har. Naturligvis maler han her ikke med lyse Farver, og det samme gælder et Bønskrift til Kongen 1663, hvori den »bedagede og skrøbelige Mand« ligeledes klager over Skattebyrderne og om sine store Værker i kgl. Majst. Kirke (d. v. s. Holmens Kirke i København) anfører, at han ikke har en Daler fri Penge, naar Kost, Tømmer og Svendeløn er betalt. Nogen stor Forretningsmand har den musikalske Billedsnider næppe været; ved sin Død 1676 efterlod han sig ikke stort andet end Ejendommen i Ringstedgade².

¹ Navneformen Abel Abelsen forekommer i Næstved Raadstueprotokol 5. Okt. 1635. Det formodede Fødselsaar stemmer godt med, at hans Ægteskab iflg. Gravskriften maa være indgaaet 1629 og hans Organisttjeneste begyndt 1634. I Næstved Skattemandtal nævnes 1631 Abel Billedsniders Huskvinde. Fra 1642 boede Abel Billedsnider i Nørrefjerding, hvor han havde Ejendom i Ringstedgade.

² Skattesag 1659; Fra Arkiv og Museum II 183. Bønskrift 1663; Wad: Dimittender fra Herlufsholm II. 161. Sml. Indlæg til sjæll. Missiver 1663 (RA). Kongen resolverede

Med Støtte i disse Personalialia, Kirkeregnskaber og flere signerede Værker kan der nu paavises noget over et halvt hundrede betydelige Arbejder fra Organistens Billedskærer-Værksted, hvori der endda ogsaa synes at være hugget nogle Gravsten (S. 1070).

Maaske har Abel Abelsen sin Part i de førnævnte Prædikestole i Præstø og Marvede samt i et Par Næstved-Epitafler, men tydeligere mærkes hans Haand i Herlufmagle-Snitværkerne fra 1627 med Næstved-Skolens første bruskbare Masker. Fuldt udviklet, med næsten eksplosiv Voldsomhed breder Bruskværket sig 1632—33 over de festlige Prædikestole i Nestelsø, Vester Egesborg og Mogenstrup. Denne Frodighed kan maaske skyldes en dygtig tysk Medhjælper, men hvis Abel Schrøder ikke selv har besøgt den nordtyske Stils Hjemland, har han ialfald forstaaet at optage det nye og samarbejde det med den hjemlige Værkstedstradition, som det ses paa Prædikestolene fra 1635—40. Omkring 1640 forsøger han enkelte Gange at anvende Intarsia i Fyldingsarkaderne, men nok saa interessant er hans stadige Eksperimenter med Altertavlernes og Epitaflernes Helhedskompositioner, hans barokt vilkaarlige Omformninger af Arkitekturleddene, først i kendelig Tilslutning til Ejlers Arbejder, senere friere og med voksende Forkærlighed for det figurlige Snitværk. Den store, 1641 stafferede Vordingborg-Tavle er det anseligste Eksempel paa Mellemstadiet, medens det samtidige Vordingborg-Epitaflum allerede næsten fuldstændig opløser Arkitekturen i Bruskværk, blandt hvis Detailler Nichernes knortede Muslingskaller er særligt karakteristiske. I den lille Altertavle i Hammer 1642 fandt Mester Abel den Type for Landsbykirke-Tavler, som han senere helst gentog. Til Tider kunde vel den arkitektoniske Helhedsvirkning ganske blive brudt, som i Glumsø 1645, men Hammer-Tavlens System blev dog fastholdt, selv da Barokkens bølgede og flammede Springlister begyndte at vise sig paa hans Værker, og det samme System danner Grundstammen i hans senere Købstadskirke-Tavler. Med Præstø-Tavlen (1657) lykkedes det Abel Schrøder at skabe en Komposition, hvori Arkitektur, Ornamentik og Figurer sammensmeltes til en dekorativ Helhed, hvis festlige Rigdom søger sin Lige. Et Forsøg paa at overføre Præstøtavlens Snosøjler til Landsbyformat lykkedes ikke helt (Tybjerg 1658), men de nye Resultater udnyttedes i Stovværkerne fra 1660'erne. Trods Krisetid og Skatteklage viser Inventaret i Københavns Holmens Kirke ham paa Højdepunktet af sine Evner. Ikke blot for Altertavlen, men ogsaa for Prædikestolen er der her fundet en pompøs Løsning, som i de følgende Aar noget forenklet kunde

27. Juni 1663, at Abel Schrøder ikke maatte betynges højere »end han med Billighed efter sin Næring og Formue kan tilkomme«. Dødsbo-Ejendommen med 5 Boder vurderedes til 750 Daler; der var ingen rede Penge, men kun to udestaaende Fordringer paa 42 Dl. og Løsøre til 36 Dl. 1½ Mark. Arvinger var Enken, Sønnen Ejler, senere Kapellan ved S. Peder, og to Dattersønner.

ARBEJDER AF ABEL SCHRØDER DEN YNGRE

Altertavler	Prædikestole	Andre Værker
	1627 Herlufmagle 624 F [Marvede (Sorø A)]	1627 Herlufmagle 623 Korgitter [Næstved S. Peder 110. Epi- taf Nr. 10. [Næstved S. Morten 152 F Epitaf Nr. 1
1633 Everdrup 846 F	1631 [Præstø 37 F 1632 <i>Nestelso</i> 746 F 8 1632 V. Egesborg 784 1633 Mogenstrup 757 F 6 (1635) Gunderslev (Sorø A) Everdrup 848 1639 Orslev 928 F	Gunderslev (Sorø A) Korgitter Everdrup 847. Krucifiks Vordingborg 174 F Korgitter (1640) Vordingborg 190 F Epitaf Nr. 2 <i>Næstved S. Morten</i> 153 F Epitaf Nr. 2
(1640) Gunderslev (Sorø A)		
(1641) Vordingborg 175 F		
1642 Hammer 792 F Sandby 699 F	1642 Søndersted (Holbæk A) 1643 <i>Ondløse</i> (Holbæk A)	Præstø 43 F. Epitaf Nr. 5 Vejlø 769. Epitaf Næstved S. Morten 154 F Epitaf Nr. 3
(1645) Glumsø 661 F Vrangstrup 709 F	Haldagerlille (Sorø A)	Tyvelse 695 F. Prædikestols- relieffer [Glumsø 663†Korbuekrucifiks Næstved S. Peder 110. Epi- taf Nr. 10
1651 Tyvelse 692 F	(1654) Glumsø 664 F Vrangstrup 710 F, sml. 702 F	Gunderslev (Sorø A) Font og Krucifiksgruppe* Haarslev (Sorø A) Krucifiks- gruppe* Karrebæk (Sorø A). Prædike- stolspanel
Vester Egesborg 782 F		Næstved S. Morten 148. Præ- dikestolsfigurer.
(1657) <i>Præstø</i> 33		
1658 <i>Tybjerg</i> 614 F		
1661 <i>København Holmens K.</i>	1662 <i>København Holmens K.</i>	
1664 <i>Næstved S. Morten</i> 140 F	1663 Nordrup (Sorø A)	1666 [Næstved S. Morten 155 F. Epitaf Nr. 4 Hammer 798 Pulpitfigur Vejlø 768 F Herskabsstole Gavnø 778 Pengetavle (1670) Fuirendal (Sorø A) Epitaf
1665 Vivestad (Norge)		
1669 Vejlø 763 F 5	1667 Hammer 798 F Vejlø 767 F	
1670 Gavnø 774 F	Gavnø 775 F 5	
(1671) Veterslev (Sorø A) Nes (Norge) Borre (Norge) Tjømø (Norge)	Tjømø (Norge)	1674 Næstved S. Peder 111 Epi- taf Nr. 14

() om Aarstallet betegner, at Cifrene er malede, ikke skaarne. [foran Kirkenavn, at Henførelsen til A. S. er usikker. Kursivering af Kirkenavnet angiver signerede Værker. * at Dateringen er usikker.

gentages i Landsbykirker (Hammer 1667). Endnu Altertavlen i Næstved S. Morten røber knap nogen Tilbagegang. Men i de senere Arbejder føles Alderdommens Svækkelse, og efter 1670 har den gamle Kunstner sikkert maatte ty til ringere Medhjælpere, selvom hans Værksted endnu i hans Alderdom har kunnet vinde en Kundekreds i Norge¹.

Som sædvanligt i Datidens Billedskærerkunst er det dekorative Element det mest fængslende, men heller ikke Abel Schrøders Figurer er uden Interesse. Skønt han sikkert efter Tidens Skik ofte har gjort Brug af Kobberstik og andre Forbilleder, slaar han sig ikke til Ro med stereotype Skemaer. Hans stærkt bevægede Relieffer er meget afvekslende; selv i de sidste Arbejder forsøger han sig med hidtil uprøvede Variationer af Nadverens Motiv, og i sine rundryggede, duknakkede Skikkelser evner han at indblæse Barokkens dramatiske Liv. Statuerne mellem Altertavlernes Storsøjler synes at være i livlig indbyrdes Diskussion, og Bærefiguren under Vejlø-Stolen er ubetinget den danske Bruskbaroks markanteste Fantasifigur. Sin store, næsten fabriksmæssige Produktivitet til Trods stagnerede Næstved-Organisten ikke; der maa have været mere Kunstnerblod i ham end i de fleste andre af hans samtidige Kaldsfæller.

Af de talrige jævne Haandværkere, der paa Abel Schrøders Tid har virket i Næstved, kan nævnes den dygtige *Henrik Snedker*, der 1629—31 arbejdede for Toksværd (720 F 10), og hvis Stil genkendes i Sandby (701 F) Stolestader fra 1635; rimeligvis har han været Medhjælper i det Schrøderske Værksted. Af Billedskærere kendes *Hans Stub*, der 1636 leverede Stolestader til Rislev 646, og vistnok ogsaa har arbejdet i Kongsted².

Efter Abel Schrøders Tid omtales 1681 Billedhugger *Michel Heilmann* i en Retssag, der rimeligvis har drejet sig om den nu ødelagte Altertavle i S. Peder³.

¹ Harry Fett i Foreningen for Fortidsminders Bevaring. Aarsberetn. 1904, S. 92—106.

² Ligheder med Hans Stubs Arbejder har et Panel med Rustik-Arkader i Lundby 807 og Stoleværk i Allerslev 903. Andre Stolestaderækker fra o. 1630—40, med tunge Enkeltpilastre paa Gavlene, er gennemgaaende ringere (Vester Egesborg 784 F 3; Lundby 807; Beldringe 877, Skibbinge 886 F 3, Ørsløv 928, Kallehave 954). Mere udpræget barokke er Snedkerarbejder fra 1651—53 i Gavno 776, og en Præstestol i Kallehave 954. 1633 arbejdede en unævnt Næstved-Snedker paa †Stole i Enderslev (349).

Andre Næstved Navne er: *Povl Billedsnider*, nævnt 1637—43 (Kæmnerrgsk., Raadstuebog 23. Febr. 1639 og 8. Maj 1643), *Carsten Erichsen*, som 1641 arbejdede for Sorø Kirke og siden flyttede til Korsør. I Vordingborg afløstes *Johan Billedsnider*, nævnt 1635—39, af *Jens Billedsnider*, der dog allerede 1644 flyttede fra Byen (St. Knud Gildes Bog. Ny kgl. Saml. 716 4to K B; Vordingborg Kæmnerrgsk. L A).

Uhenførte Snitværker fra o. 1650: Næstved S. Peder 97, Søjler; Kongsted 546, Epitaf; Skelby 655 F, Aronfigur; Tybjerg 616, Prædikestolsfigurer; Gavno 775 F Font; Køng 814, Altertavlefigurer; Baarse 864; Kallehave 955 F Epitaf.

³ Næstved Raadstuebog 23. Juni 1681, hvor han maatte love at opfylde sin Kontrakt med Christense, sal. Hans Hornemans.

Større bruskbarokke Snitværker fra Tiden o. 1650, der staar udenfor Næstvedkredsen, findes især paa Møn. *Henrik Werner* i Maribo har 1646 skaaret Altertavlen i Elmelunde (984 F), og Efterlignere af en anden lolland-falstersk Mester, *Jørgen Ringnis*, har udført Prædikestole i Kallehave (954), Elmelunde (986 F), og Fanefjord (1024) samt Inventar i Bogø (1032 ff.). Først i Abel Schrøders seneste Aar kunde en af hans mest produktive Konkurrenter, *Lorentz Jørgensen* i Holbæk, vinde Indpas i selve Næstved med den 1671 skaarne Prædikestol i S. Peder 99 F; af Holbæk-Alterbyggeren er ogsaa Prædikestolen i Holme-Olstrup (737 F 6) og den 1669 skaarne, men i nyere Tid fra Odense tilflyttede Altertavle i Skibbinge (883).

Tiden efter 1675. Som sædvanligt i Danmark levnede de første tre Fjerdedele af 1600'erne kun faa Opgaver for den kommende Tid, og Landets Forarmelse efter Svenskekrigene virkede yderligere til at knække Provinshaandværket. Det første barokke Snitværk, hvori Storbarokkens Akantus har afløst Bruskværket, er Altertavlen i Valløby (300 F) fra 1682; bedst er denne Stilretning repræsenteret i Lellinge-Inventaret (234 F 4—7) fra 1692—94, sikkert københavnsk Arbejde ligesom den af *Jakob Røge* skaarne Alterramme og Fonten i Vemmetofte (507 F), den stærkt fornyede Tavle fra 1720 i Aversi (600 F), Resterne af *Fr. Ehbisch's* Inventar i Vallø Slotskirke (318 F 3) og Alterrammen i Fakse (520 F), der maa antages at være noget yngre end Maleriet fra 1717. Landligt jævne Snedkerarbejder er Altertavlerne i Lundby 803 F, Snesere 856 og Beldringe 875 F, alle tre gjorde o. 1730 af *Rasmus Dam* i Beldringe, og Altertavlen i Ørslev 925, gjort 1744 af Oluf Jakobsøn. Andre Arbejder fra denne Periode er, foruden et Par Krucifikser,¹ Vordingborg Epitaf Nr. 7 (190 F), Inventaret i Damsholte (1010 F) samt Døbefontene i Borre (996) fra 1722 og Hellested (420 F 7) fra 1742.

Rokokostilen er kun repræsenteret ved et Par smaa Snitværker i Magleby (382) og Fakse (526 F), den nyklassiske Stil ved et Epitafium i Bavelse (763 F) og Inventaret i Køng (814 F).

STAFFERING OG MALERIER

Saa godt som alt ældre Snitværk har fra første Færd været malet og forgyldt, men Farverne er kun yderst sparsomt bevarede. Det er efter danske Forhold meget, at Amtet rummer to malede Smaatavler fra senkatolsk Tid, den ene Trefoldigheds-Tavlen i Valløby (301 F 8—9), der er den ældste i sin Art i Danmark og interessant ved den knælende Stifterfigur, den anden S. Peders-Tavlen i Næstved (141 F 13—14), der bærer Aarstallet 1526. Af

¹ Holtug 390, Beldringe 876.

de udskaarne, sengotiske Altertavler har kun et Par deres oprindelige Farver og Malerier nogenlunde i Behold (Vordingborg 177 F 11, Vejlø 763, sml. Næstved 93). Hertil kommer dog, foruden et lille, flygtigt Maria-Billede paa en Pengetavle (Frøslev 451), to ret fragmentariske Alterbordsforsider, begge med Maria Himmelkroning (Glumsø 661 F, Hammer 792, 800, fra 1504). Det mærkelige, cirkelrunde Epitafium i Magleby (380 F) synes at være malet 1534 i Visby paa Gulland. Af de hjemlige Kunstnernavne fra Middelalderen kendes kun *Oluf Maler* i Næstved (1075).

Renaissancetidens stærkt brogede Stafferinger mærkes endnu i mange Tilfælde, ikke mindst i Købstadkirkerne Præstø, Næstved og Vordingborg, men næsten overalt er Farverne meget forvansket ved senere Ændringer og Fornyelser. Bedst bevaret staar Abel Schrøders Prædikestol i Hammer (798) noget mindre intakt Tavlerne i Præstø (33) og Gavnø (774), hvortil kommer de i de seneste Aar genfremdragne Stafferinger i Valløby (306 f), S. Dalby (581), Elmelunde (985—86) og Fanefjord (1024).

Naar de sparsomme Bundfarver, der træffes paa Stolestader og Kirkemøbler fra Reformationstiden, er kaldt »Snedkerstaffering«, skyldes det Oplysninger i Baarse Kirkeregnskaber (867), som viser, at de paamaledes af Snedkeren selv. Samme Kilde nævner 1580—86 Renaissancetidens ældste Malernavn, *Hans Maler i Wby*, som maaske har gjort Lærredsforhængen fra Alteret i Skibbinge (883, nu i N M)¹. Den første bevarede lutheranske Billedserie, paa den seksdelte Altertavle i Kongsted (537 F), er signeret 1600 INK. En anden Monogramist, C G eller C G B, der 1604 stafferede Prædikestolen i Skibbinge (885) og 1606 malede Nadverbilledet til Ørslev Alterbord (Fig. 9; sml. 925), har sikkert ogsaa udført de usignerede Malerier paa Prædikestolene i Kastrup (838) og Udby (915) og kan maaske sammenstilles med den *Cornelius Maler*, der 1606 stafferede Baarse Prædikestol (866). Amtets ældste Epitafiemalerier er Præstø Nr. 1 (41), *Aversi fra 1600 (606, nu paa Gisselfeld) og Vordingborg Nr. 1 fra 1602 (188 F).

I Amtets nordøstre Del findes de dygtige, 1610 malede Alterbilleder i Magleby og Hellested (374 F, 418 F) samt Prædikestolsbilleder i Lidemark (246) og Magleby (377 F 8), af hvilke den sidstnævnte som Rygskjold har et Maleri af apokalyptisk Indhold. Meget andet er forsvundet eller overmalet, men ligesom Snedkerarbejderne af Tryggevældegruppen vides ogsaa adskillige af Egnens Stafferinger at være udførte af Haandværkere fra Øre-

¹ Andre Malernavne paa Næstvedegnen: *Jens Olsen* 1601 (828), *Niels Maler* 1608—09 (98, 866). Rester af Stafferinger, især Brokademønstre, fra Tiden ved 1600 findes paa Alterbordspaneler i Herlufmagle 622, Everdrup 845, Keldby 967, Elmelunde 984. Sml. Luthers og Melanchtons Portrætter paa Prædikestolstrappen i Keldby 970. Efterretninger om ødelagte Malerier 150, 914.

sundsbyerne. Efter at *Erhardt Maler* 1596 havde stafteret †Altertavlen i Enderslev (348), malede Københavneren *Oluf Hansen Kontrafejer* 1600 Tavlen i Himlingøje (342). 1604 arbejdede *Peder Maler* fra Helsingør baade i Enderslev og Himlingøje (343, 348), og endnu 1614 stafferede *Peder Steffensen* fra Helsingør Prædikestolen i Vraaby (354); det er derfor sandsynligt, at han har gjort nogle af de nysnævnte, bevarede Malerier. 1618 arbejdede *Samuel Maler* fra København i St. Taarnby (328). Nordsjællandsk er ogsaa det ret ringe, af Frederiksborg-Maleren *Peter de Meier* signerede Epitafiemaleri Vordingborg Nr. 2 (188).

Fra Tiden omkring 1630 er der, foruden det med I L L (Fig. 10) signerede Alterbillede fra 1627 i Borre (994), bevaret Epitafiemalerier i Herfølge (Lyskander 283), Præstø (41 F 14), Næstved S. Peder Nr. 5, 7—8 (107), S. Morten (151 F) og Vordingborg (189). Enkelte af disse Billeder skyldes maaske den *Christian Frantzen* Conterfeier, over hvem Epitafiet Nr. 10 i S. Peder (110), med Dommedagsbillede, synes at være sat. Mellem de yngre kan der være Værker af den *Claus Maler*, som 1633 malede Trætavlen ved Fattigblokken i S. Peder (133, sml. 110) og 1646 arbejdede i Rislev (645).

Den hollandsk paavirkede, rent verdslige Portrætkunst indlededes af *Arrebo-Kontrafejet* fra 1633 i Vordingborg (189), der er Amtets ældste Maleri paa Lærred, medens det effektfulde Portræt af Rigsadmiral Claus Daa i Herlufmagle (627 F) er malet direkte paa Stenen¹.

Fra Tiden o. 1650 findes Epitafiemalerier i Præstø (Nr. 5, 43), Næstved S. Morten (Nr. 3, 154), Vordingborg (Nr. 5, 189), Vejlø (769) og Keldby (971), et Stamtavle-Maleri i Valløby (310, sml. 284), andre Billeder i Køng (814) og Gavnø (778). Signeret med fuldt Kunstnernavn er *Fakse-Epitafiet* (526), malet 1651 af *Bartholomæus Papropzki*, en Køge Kontrafejer, der døde o. 1663 (Haarlev 337). Af andre Køgemalere i disse Aar nævnes *Peder* (348), *Pieter Pehl* 1649 (328) og *Hans Reinholdsen* 1657 (348).

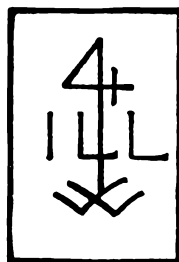

Fig. 10. Malersignatur paa Borre Altertavle.

Aarene efter 1660 domineres ganske af *Hans Lauridsen* i Næstved, den eneste Maler, om hvis Produktion Amtets Kirker kan give et fuldstændigere Indtryk, skønt hans Virksomhed strakte sig udenfor Amtsgrænserne, ikke blot til Sorø Amt, men ogsaa til Falster. Regnskaberne viser, at han efter

¹ Sml. de lidt ældre, paa Kobber malede †Portrætter fra Store Hedinge Altertavle (65) og i Hellested (421). Ødelagte Rester af Epitafiemaleri i Sdr. Dalby (583), Smaabilleder i Altertavler i Smerup (430) og Havnelev (466).

Fig. 9. Malersignatur paa Ørslev Alterbordsforside.

Tidens Skik har virket baade som Stafferer og Kontrafejer. 1667—68 staferede han og *Eske Nielsen* Prædikestolen i Hammer, hvis endnu bevarede Farver har Signaturen H M S, som genfindes i Lundby (806). Rimeligvis er han ogsaa den Hans Maler, der 1666—67 arbejdede i Køng og Sværdborg. 1683 signerede han Altertavlen i Næstved S. Peder (93), hvoraf kun Nadvermaleriet er bevaret, og en †Altertavle i Mogenstrup (755). Hans haarde og haandfaste, men karakterfulde Malemaade genkendes i flere Epitafi billeder: Næstved S. Peder Nr. 13—16 (110 F), Næstved S. Morten (155 F), Stege (223), Herlufmagle (630 F) og Køng (817), alle med tætstillede Figurgrupper og med en Farvegivning, der af Høyen træffende betegnes som »kridtagtig«. Hans yngste, kendte Malerier er Daabsscenerne fra 1689 i Holme-Olstrup.

Jævnaldrende med Hans Lauridsens Arbejder er de 1682 opsatte Alterbilleder i Valløby (301) samt nogle Epitafiemalerier, det ganske dygtige Portræt i Gjørsløv (270 F) samt ringere i Køng (817), Sværdborg (831) og Keldby (971). Men ved Aar 1700 uddøde Skikken at ophænge Portrætter i Kirkerne (sml. dog 557, 770); Undtagelser, som bekræfter denne Regel, findes nu kun i Stege (221) og Damsholte (1012, Præstebillede fra 1742).

Begyndelsen af 1700'erne er repræsenteret ved Arbejder af kgl. Hofmalere. Den italiensk skolede Flensborger *H. Krock* har 1717 malet Alterbilleder i Vemmetofte (507) og Fakse (521 F), og desuden findes i Vemmetofte Slotskirke en Række mindre Malerier af samme Kunstner. Franskmanden *B. Le Coffre* leverede 1719 Alterbilledet til Vallø Slot (318). De religiøse Skilderier, som denne Tid yndede at ophænge i Kirkerne, er forsvundne med en enkelt Undtagelse (877), og af Epitafiemalerier er kun bevaret Vordingborg Nr. 7 fra 1734 (190), af Altermalerier Stege (217).¹

Mellem de ret talrige *Alterbilleder fra 1800'erne* er der Malerier af C. V. Eckersberg 1825 (1011), I. L. Lund 1821 og 1858 (389, 943), Adam Müller 1835 og 1840 (278, 348) samt Lucie Ingemann (622, 678, 935). Flertallet stammer fra 1850—60 og senere, hvoriblandt Arbejder af A. Dorph (399, 935), Hunæus (236, 589), Thorvald Petersen (480), Hans Olrik (92), P. Raadsig (252), Jørgen Roed (441, 561 i Ramme af Bindesbøll, 579 med Portræt af I. Th. Lundbye), L. Storck (245, 343, 431, 460, 466, 490, 567) Aug. Thomsen (291, 355, 408), W. Vogt (499), Th. Wegener (259, 864).

¹ Malernavne fra 1700'erne: *Prehn*, Mestersvend hos H. Krock 1729 (875), *Anders Vejers* 1734 (804), *Getreuer* 1744 (926). Fra 1744 er bevaret Stafferinger i Udby (913) af *Niels Christensen Lund* fra Slagelse, der har repareret og ændret Renaissancefarver (sml. 796, 807, 929, 936). Desuden nævnes 1743 *Hans Nielsen* fra Gandløse (856) og 1755 *Anton Munck* fra København (877).

TEKSTILIER

Af vævet og syet Alterudstyr fra Middelalderen er der intet bevaret i Amtet (sml. S. 35). De ældste lutheranske Tekstiler findes nu i Nationalmuseet: Lærredsforhænget fra Skibbinge (883, sml. 1086, *Hans Maler*) og Alterudstyr fra Næstved S. Peder (92), dels Alterfløjl og Messehagel fra 1594, dels en Alterdug fra 1667. I sidstnævnte Aar blev Sværdborg †Alterklæde bestilt hos Fru *Helvig Reedtz* i Næstved. Hvad der findes i Kirkerne, er ikke ældre end 1700'erne; værdifuldest er Arbejder i Vemmetofte fra 1715 (507, 508 F) og Vallø (314 F) samt i Næstveds Kirker (92, 95, 140, 144).

GULDSMEDEARBEJDER

Bortset fra to smaa emailerede Metalplader, der har hørt til Relikvieskrin og som nu findes i Nationalmuseet (589, 663), kendes der ikke fra Amtet Guldsmedearbejder fra romansk og ung-gotisk Tid. Derimod er der bevaret nogle sengotiske Arbejder: et lille Hostiegemme af Sølv, nu paa Vallø (320), samt en Række Alterkalke, eller rettere Dele af Kalke, idet Kummerne alle er senere ændrede¹. Vordingborg (177, F. 12; med Indskrift), St. Taarnby (326 F. 6; med Indskrift), Sandby (699), Keldby (968), Vester Egede (595; Sygekalk, givet 1633, men fra o. 1500). Stempler har kun Bjevverskov (253, F. 7) fra o. 1525, med Malmøs Bymærke og et Skjold med Kløverblad; den samtidige Disk er stemplet med tre Mærker, Gents(?) Bymærke samt et springende Dyr og et Minuskel-O (Fig. 11).

Fig. 11. Stempler paa Bjevverskov Kalk og Disk.

Fra Tiden nærmest efter Reformationen stammer de daterede Kalke i Rislev (642 f.), gjort 1561 og forgyldt 1563 (Stempel Fig. 12 t. v.), Øster Egesborg (935) fra 1563, Vrangstrup (710) fra 1576, Frøslev (450, F.) fra 1591, samt udaterede Kalke i Haarlev (336) med Stempler (Fig. 12, de to t. h.), Strøby (399), Lyderslev (442, F. 5).

Fig. 12. Stempler paa Kalkene i Rislev og Haarlev.

De nysnævnte Bomærkestempler kan ikke sted- eller navnefastes, men andre, fra Tiden ved Aar 1600, lader sig henføre til *Guldsmede i Næstved*.

¹ Middelalderlige †Monstranser, den ene fra 1516 af den københavnske Guldsmed *Cuntze* (197, 227). — Middelalderlige †Kalke: Vraaby (354, med Indskrift), Tyvelse (693, givet efter 1450). *Kalk, ligeledes fra Tyvelse, oprindelig hjemmehørende i Vilslev, Jylland, er nu i Nationalmuseet.

 Jørgen Hansen, hvis Bomærke findes paa en Gravsten fra 1593 (Fig. 13) i Næstved S. Morten (157, Nr. 7), har 1575 stemplet Kalken i Kastrup (837), og 1586 Kalken i Herfølge (279, F. 7) med hosstaaende Mærke; 1595 forbedrede han †Disken i Baarse (865).

De ejendommelige støbte Ornamentter paa Kastrup-Kalkens Knop, i hvis Kartoucher skæggede Mandshoveder mod Sædvane bærer kvindelige Hængeklæder, genfindes paa den med hosstaaende Bomærkeskjold stemplede Kalk i Glumsø (662, F. 6) fra 1597, Amtets mest udprægede Renaissance-Kalk. Lignende Udsmykning findes paa de mere normalt formede Kalke i Toksværd (718) fra 1592, Hammer (796) fra 1601, og Vester Egede (594, F. 3), der har vedføjede Bomærkestempel (Olrik 604), paa sidstnævnte dog i lidt afvigende Form. Endnu Kongsted Kalk (537) fra 1619 har saadanne Ornamentter, men er uden Mestermærke. Blandt disse Kalke kan der være Arbejder af *Hans Guldsmed* i Næstved, som nævnes 1612 (756).

I anden Halvdel af 1600'erne, da Bymærket blev hyppigere brugt, findes Arbejder af følgende Mestre.

 BL (Olrik 609): Nestelsø (745) Kalk 1656, med Bystempel, og Røholte (554) Kalk 1658.

 Dionys Willadsen (Olrik 610): Sværdborg (828) Kalk 1662, Mogenstrup (756) Kalk 1665, Sværdborg Disk 1667, Næstved S. Morten (142) Altersølv 1680, Haarlev (336) Kalk 1685.

 Knud Hansen, hvis Navn kendes fra Kæmnerregnskaber: Fensmark (636) Kalk, nu Sygekalk, og Sandby (700) Oblatæske, begge fra 1664.

 MIT: Oblatæskerne i Præstø (34) og Skibbinge (884) begge fra 1684.

Gievert Harder (Olrik 614), nævnt i Kæmnerregnskaber: Næstved S. Peder (94) Vinkande 1699, Øster Egesborg (936) Disk 1701.

 Jonas Wulff har 1731 ifølge Rgsk. lavet Sygekalk i Næstved S. Peder (94) og S. Morten (143, hvor Mestermærket A W skal være I W).

 Hans Morten Svane (Olrik 617): Sværdborg (828) Kalk 1764.

Køge-Arbejder er Holtug (389) Kalk 1609, med Mestermærke M P; Strøby (399) Oblatæske, fra o. 1700, med Mestermærke (Olrik 595?) og Valløby (302)

Kalk, ligeledes fra o. 1700, med Mestermærke E G, antagelig Elias Guldsmed. Magleby (376) †Kalk blev lavet i Køge 1663 med Holtug-Kalken som Forbillede.

Vordingborg-Arbejde er antagelig Øster Egesborg (935) Oblatæske 1721, stemplet med W B og Mestermærke G F. Kallehave (953) Oblatæske 1716, med Mestermærke W R, er muligvis ogsaa af en Vordingborgmester.

Størsteparten af Amtets bevarede Altersølv stammer dog fra *københavnske Guldsmede*, hvis Arbejder nedenfor anføres i kronologisk Orden.

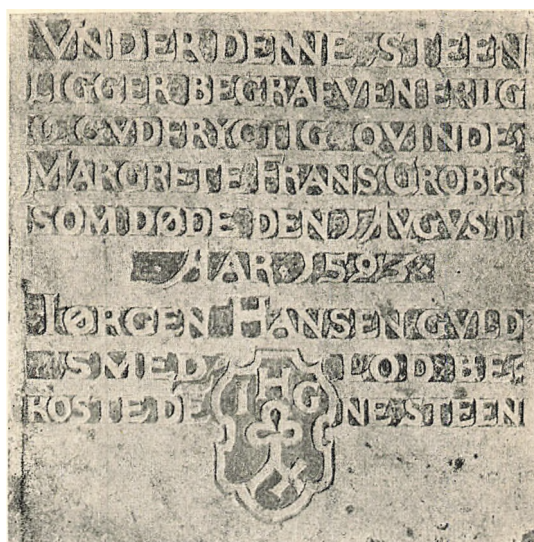

Fig. 13. Næstved S. Morten. Gravsten 1593 med Jorgen Hansen Guldsmeds Bomærkeskjold.

Bomærkeskjold (Olrik 491)

Keldby (968) Sygekalk o. 1600.

C. Pallesen (Olrik 107)

Karise (480) Sygekalk o. 1605.

Bomærkeskjold

Herlufmagle (623) Sygekalk 1611.

Sten Pedersen (Olrik 458)

Ulse (561) Kalk 1639; Tureby (589) Kalk 1658(?).

Jacob Weiser (Olrik 481)

Junghoved (893) Oblatæske 1651(?).

Andreas Nielsen (Olrik 39)

Karise (480) Disk 1661; Elmelunde (985) Sygekalk 1671.

Niels Enevoldsen (Olrik 373)

Strøby (399) Kalk, omdannet 166[3].

Jørgen Stilcke (Olrik 449)

Everdrup (846) Oblatæske 1677; Næstved S. Peder (94 F) Kalk 1679.

Marcus Resenhof (Olrik 344)

Rønnebæk (727) Oblatæske 1688; Næstved S. Morten (143) Kande, givet 1696.

Jacob Sørensen (Olrik 299)

Vordingborg (178, F. 13) Oblatæske 1688; Hammer (796) Oblatæske 1688; Stege (218) Oblatæske 1697.

Johan Kohlmann (Olrik 272)

Ulse (571) Kalkbæger og Disk 1695.

V. Z. 98

Stege (218 F. 16) Vinkande 1699.

Morten Stilcke (Olrik 360)

Mern (944) Oblatæske o. 1700; Sdr. Dalby (579 f.) Kalk og Disk 1703(?).

Christian Schrader (Olrik 111)

Fanefjord (1022) Oblatæske 1703; Elmelunde (985) Disk 1707(?); Gaunø (774) Oblatæske 1708.

J. J. Klitgaard (Olrik 276)

Roholte (554) Sygekalk 1709.

David Buur (Olrik 123)

Udby (914) Sygekalk 1713 (1717) (?)

Christen Jensen (Olrik 85)

Tybjerg (615) Kalk, givet 1701, stemplet 1715; Skelby (652) Sygekalk 1716; Stege (219) Daabsfad 1721; Fanefjord (1022) Kalk 1703.

Hans Nielsen Wolgast (Olrik 197)

Borre (994 f.) Kalk 1708(?).

Niels Jonsen (Olrik 381)

Magleby (376) Kalk og Disk 1715; Vemmetofte (508) Kalk, Disk, Vinbeholder 1717; Næsby (678) Kalk 1723; Øster Egede (568) Kalk 1724 Sml. Sdr. Dalby (580), hvor Arbejde af ham 1725—26 omtales.

Nicolai Junge (Olrik 382)

Spjellerup (499) Sygekalk 1725; Sdr. Dalby (580) Sygekalk 1726(?); Beldringe (875) Oblatæske 1730; Jungshoved (893) Sygekalk 1730; Smerup (431) Kalk 1730; Karise (481) Vinbeholder 1731; Snesere (856) Altersølv 1732; Baarse (864) Oblatæske 1732; Strøby (399) Sygekalk 1733; Beldringe Kalk 1734; Kastrup (837) Sygekalk 1734; Vester Egesborg (784) Kalk 1737; Kastrup Kalkbæger og Disk 1737; Alslev (490) Kalk 1737, stemplet med hans Mærke, men efter Regnskabet lavet hos Karen Niels Jonsens. Kallehave (953) Disk u. A.

Jens Petersen Komløv (Olrik 293)

Lellinge (236) Kalk 1716; Herfølge (280) Sygekalk 1720; Vallø Slotskirke (319) Sygekalk 1720; Borre (995) Oblatæske 1727; Skelby (652) Kalk 1735, Oblatæske 1736; Magleby (1005) Sygekalk u. A.

Jens Christensen (Olrik 228)

Mern (944) Kalk 1727; Stege (217, F.15) Kalk og Disk 1727; Bavelse (671) Kalk 1737.

O. F. Wilcken (Olrik 399)

Lille Hedinge (460), Havnelev (466), Spjellerup (499) Kalk 1734; Vallø Slotskirke (319) Altersølv 1742; Vemmetofte (508) Sygekalk.

W 25

Aversi (601 F. 4) Kalk og Sygekalk 1737.

Christian Pedersen Sunde (Olrik 109)

Elmelunde (985) Oblatæske 1737.

Johan Jørgen Schowert (Olrik 263)

Præstø (34) Vinbeholder 1738; Borre (995) Vinkande 1745 (?).

Alexandre Meusnier (? Olrik 43)

Vraaby (354) Disk 1737.

Jens Olsen Førsløv (Olrik 290)

Damsholte (1011) Kalk 1742.

P N 1736

Rønnbæk (727) Kalk 1743.

Christopher Jonsen (Olrik 81—82)

Alslev (490) Oblatæske 1744; Lundby (805) Kalk 1745; Magleby (376) Oblatæske 1747; Magleby (1005) Oblatæske 1754 (?).

Troels Larsen Lund (Olrik 331)

Damsholte (1011) Oblatæske 1751.

A. F. Holling (Olrik 12—13)

Udby (914) Oblatæske 1753; Hammer (796) Sygekalk 1755.

Fakse (521) Oblatæske og Sygedisk 1755.

V S 1758

Sædder (291) Kalk 1763.

Sivert Thorstenson (Olrik 463—464)

Lidemark (245) Kalk 1763; Gaunø (774) Kalk 1771.

Thomas Andreas Westrup (Olrik 465—466)

Hellested (419) Altersølv 1767; Lyderslev (442) Sygedisk u. A.

Zacharias Jonsen (Olrik 487)

Ørslev (926) Kalk 1778.

Niels Pihl (Olrik 394)

Kongsted (538) Sygekalk 1773; Øster Egede (571 f.) Ligkisteplader Nr. 4, 6 fra 1773, 1782.

H W S

Ulse (561) Oblatæske 1787.

Andreas Holm (Olrik 18)

Ørslev (926) Oblatæske 1779.

D L D

Vejlø (765) Kalk 179(9).

Andreas Kelberlade (Olrik S. 123)

Herlufmagle (623) Oblatæske 1798.

Franciscus Kozlowsky (Olrik 152)

Fakse (521) Kalk 1806; Allerslev (901, F. 5) Kalk 1812.

R I B (Olrik 440)

St. Hedinge (65) Kalk og Vinkande 1807 (1808), Vinkande 1807 (1808) sammen med J. Kistner (Olrik 277).

Martin Jochim Oppermann (Olrik 348)

Herfølge (279) Oblatæske 1807.

C W

Borre (995) Disk 1807 (?).

Andreas Holm (Olrik 16)

Præstø (34) Kalk 1810.

M G

Jungshoved (893) Kalk 1811.

C. C. eller H. Holm (Olrik 166)

Herlufmagle (623) Oblatæske 1812.

Johan Isbrandt (Olrik 258)

Magleby (1005) Vinkande 1824.

Hans Jacob Møller (Olrik 194)

Vollerslev (259) Kalk 1828 (?).

A. Zahlkvist (Olrik 49)

Haarlev (336) Kalkbæger 1835.

Johan Friderich Hansemann (Olrik 236)

Fensmark (636) Oblatæske u. A.

Poul Resen Eggensen (Olrik 429, 139)

Himlingøje (343) Oblatæske 1835, Kalk og Disk 1836; Smerup (431) Oblatæske 1836; Haarlev (336) Oblatæske 1836; Vraaby (354) Kalk 1842; Enderslev (348) Kalk, omdannet 1842.

J. P. Malling (Olrik 285)

Præstø (34) Vinkande 1839 (?).

J. Thygesen (Olrik S. 131)

Keldby (968) Oblatæske 1847.

A I

Vejlø (765) Disk 1855; Vester Egesborg (784) Disk, Oblatæske 1855.

Af *udenlandsk Arbejde* er Vemmetoftes Alterstager, Lyseslukkere, Bakke, Daabsfad og Kande (508, F 5—6) gjorte i Augsburg af Philip Küsel før 1716. Vester Egede (595) Oblatæske 1759 bærer Hamborgs Bymærke og hosstaaende Mestermærke (ej hos Rosenberg).

En Del Altersølv er uden Mestermærker eller med udslidte og ubestemmelige Mærker:

St. Taarnby (327) Disk 1586; Udby (914) *Vinkande 1636; Gjørslev (267) Kalk 1652 og senere Disk; Skibbinge (884) Kalk 1654; Fensmark (636) Disk 1664; Baarse (864) Kalk 1669, Disk 1697; Lellinge (236) Oblatæske 1672; Sædder (291) Disk 1676; Varpelev (408) Kalk 1681; Karise (420) Oblatæske 1687; Lundby (805) Oblatæske 1702; Vordingborg (177) Disk 1745; Fakse (521) Sygedisk; Oblatæske af kbh. Prøvesølv 1755; Everdrup (846) Kalk omdannet 1786; Valløby (302) Oblatæske af kbh. Prøvesølv 1806.

»Oldermandsranke« findes paa Vordingborg (178) Oblatæske af kbh. Prøvesølv 1688 (sml. Vemmetofte 508), en afvigende Form for Mærkning af københavnsk Prøvesølv paa Herlufmagle (622) Kalk 1798.

Altersølv, af ukendt Alder, er under Svenskekrigene fjernet fra Kirkerne i Haarlev (335), Fakse (521), Fensmark (636), Roholte (554), Sværdborg (828), Snesere (864), Ørslev (926), Herfølges (280) tog Englænderne 1807.

ANDRE METALARBEJDER

KLOKKER OG MALMFONTE M. M. Den omstøbte Klokke i Stege (226) siges at have baaret Aarstallet 1182, men dette er urigtigt, og Amtets ældste Klokke er sikkert Lellinge Nr. 1 (238) fra o. 1300, af slank unggotisk Form. Derefter følger St. Hedinge (68), ligeledes skriftløs, Mern (946) af *Oluf Henriksen Kegge*, som vistnok ogsaa har støbt Udby †Nr. 2 (918), samt Kongsted Nr. 1 (541) af Mester *Peter*, den ældste med Minuskelskrift. Næstved S. Morten †Nr. 2 (152), fra Begyndelsen af 1300'erne, havde Aftryk af Klokkestøber *Anders Lauridsens Segl*, nu i Nationalmuseet.

Fra 1400'erne stammer følgende, som Regel med Aarstal og Støbernavne forsynede Klokker:

<i>Daniel (og) Michiel</i> 1418 Herlufmagle (626), kaldet »Peter«.	S. Peder (104), kaldet »Vit«, 1489 Næsby (680).
<i>Johannes Nicolai</i> 1443 †Stege (222), 1457 St. Hedinge (68), 1477 Kallehave (955).	<i>Oluf Kegge</i> 1495 Frøslev (451).
<i>Petrus L</i> 1465 Vordingborg (186), antagelig den samme, som har støbt Baarse (868) og forsynet den med sit Mærke.	<i>Jens Povlsen</i> 1497 *Vordingborg (186), Præstø (40) fra 1490'erne.
<i>Oluf Kegge og Jens Povlsen</i> 1466 Skibbinge (886), 1488 Næstved	Uden Støbernavn 1444 †Rønnebæk (729), kaldet »Johannes«, 1461 †Glumsø (665).

Fra 1500'erne, før Reformationen, stammer:

<i>Mathias</i> 1500 Stege (223).	<i>Lavres Hansen</i> Roholte (556), Allerslev Nr. 1—2 (903), Kastrup (839).
<i>Oluf Bendtsen</i> 1506 Vejlø (769).	<i>Johannes Fastenove</i> , der vistnok var bosat i København: 1519 Præstø Nr. 2 (40), Kongsted Nr. 2 (541) fra o. 1520.
<i>Hans Jensen</i> 1506 Herfølge (282).	Sentmiddelalderlige er endvidere 1502 †Næsby (680), Lyderslev (444), Glumsø (665), Næstved S. Peder †Nr. 2 (105).
<i>Henrik de Campen, Lybæk</i> 1521 Næstved S. Morten (152).	

Klokkestøberarbejder fra denne Periode er ogsaa de to anselige Malmfonte, som findes i Næstveds Sognekirker, den ene, S. Peders (98, F. 22) fra 1502, den anden, S. Mortens (146, F. 17) fra 1515, antagelig af *Lavres Hansen*.

Fra Resten af Aarhundredet, Tiden efter Reformationen, stammer:

Henrik de Campen d. y., Lybæk
1538 Sdr. Dalby (582 F.).

Johan ter Steghe
1545 Alslev (491), kaldet »S. Vitus«.

Jens Hansen
1550 †Skelby (657).

Karsten Middeldorp, Lybæk
1551 †Vejlø (769).

Laurids Madsen, kgl. Bøsestøber i København
1553 †Kongsted (542), 1558 Snesere (859), den ældste bevarede Klokke med Versaler.

Hans Klokketøber
1571 Hellested (421).

Matthias Benninck, Lybæk
1586 Toksværd (721).

Claus Bincke, Wismar
1596 Vemmetofte (510).

Uden Støbernavne
1560 Vordingborg (186), 1577 Roholte (556), 1586 †Gjørslev (270), 1588 Bjevverskov (254).

Skriftløse
Øster Egede (570) fra 1500'erne; Roholte (556) fra o. 1600 eller senere.

De middelalderlige Klokker er sikkert, naar de da ikke er indført fra Udlandet, blevet støbt af omrejsende Støbere i eller ved den Kirke, hvor de nu findes. Ogsaa i senere Tider er Omstøbninger sket ved Kirkerne (sml. S. 808, 937), men i Præstø Amts Købstæder har der ikke boet Klokketøbere, og Fler-tallet af de nyere Klokker er udgaet fra Støberierne i København.

Borchard Gelgeter (Borchard Jensen Quellichmeyer), kgl. Stykkestøber i København 1588—1613

1588 Vrangstrup (711); 1589 Lellinge (238); 1590 Kongsted (541); 1593 Bjevverskov (254); 1594 †St. Taarnby (328); 1598 †Smerup (435); 1599 †Strøby (1107); 1601 Vollerselev (261, oprindeligt støbt til Lidemark); 1603 Beldringe (877); 1608 Everdrup (848), Havnelev (467); 1609 Snesere (860 F. 7); 1613 Varpelev (410).

Hans Wolff Entfelder, kgl. Stykkestøber i Helsingør 1601—1615
1615 Frøslev (451).

Hartvig Quellichmeyer, kgl. Stykkestøber i København 1614—1619.

1615: Gjørslev (270), Lundby (808), Everdrup (849), †Lille Hedinge (462); 1616: Hammer (799), Lille Hedinge (462), †Sværdborg (830), Jungshoved (895); 1617: Mern (946), †Smerup (435); 1618: Kallehave (955).

Georg Wolf og Tonnies Weis
1616: Rønnebæk (729).

Berent Bodemann, Lybæk
1616: †Tyvelse (695), 1618 Rislev (646)

Michel Westphal, Rostock
1617 Vordingborg (187). Sml. 1576 †Højerup (1106); 15.8 †Sværdborg (830).

Rudolf Borchart(sen), kgl. Stykkestøber i København 1619—24
1620: Karise (483), Vester Egesborg (785), Skibbinge (886); 1621 Vester Egesborg.

Hans Kemmer, kgl. Stykkestøber i Helsingør 1616—1636.
1621 Nestelso (747).

Felix Fuchs, kgl. Stykkestøber i København (1624)1627—1637
1626: Øster Egesborg (937); 1629 †Udby (918); 1630: Ørslev (930), Sdr. Dalby (582) †Strøby (1105); 1631 Udby (918);

- 1632 †Fakse (526); 1635 Højerup (367);
1636 †Lidemark (246).
- Hans Meyer*, kgl. Stykkestøber i Hel-
singør 1636—55, i København 1655
—1669.
(?) 1640 Spjellerup (502); 1664 †Ulse
(561); 1665: Holtug (390); †Næstved
S. Peder (104).
- Claus van Dam*, Rotgeter ved Køben-
havns Gethus 1639—1655.
1641: †Lyderslev (444); 1643 †Næst-
ved S. Morten (152); 1647: Himlingøje
(344); 1652 Herfølge (282); 1654 Præstø
Nr. 3 (40); 1655: Fakse (526), †Valløby
(310).
- Jochim Joneche*
1650 †Hellested (422).
- Jørgen Hansen*, Klokkestøber i Aar-
hus og Kalundborg
1656 Holme-Olstrup (738); 1660—61
†Næstved S. Peder Nr. 4 (105).
- Hans Hönnemörder*, Lybæk
1669 †Næstved S. Peder Nr. 3 (105).
- Arnth Clemens*, Lybæk
1671 †Næstved S. Peder Nr. 3 (105).
- Clas Jurgen*, Kalundborg
1689 †Sædder Nr. 1—2 (292).
- Peder Jytzen* (Lützen) og *Jakob Jere-
misen*
1691: Lundby (808), †Øster Egesborg
(937); 1697 †Næstved S. Peder Nr. 4
(105).
- Friderich Holtzmann*, kgl. Stykkestø-
ber i København 1695(1696)—1727
1697 Bavelse (672), 1711 Holme-Ol-
strup (738), 1715 Rislev (646), 1722
Herlufmagle (626), 1723 Højerup (367),
1725 †Holtug (391).
- Heinrich Tessien*, København 1708—52
1724 †Spjellerup (503); 1749 Skelby
(656).
- Bendix Castberg*
1713 †Præstø (41).
- Johan Barthold Holtzmann*, kgl. Styk-
kestøber i København 1727(1728)—
1757
1733 †Baarse (868), 1735 Mogenstrup
(758), 1737 Himlingøje (344), 1738
Strøby Nr. 1—2 (402), 1741: Alslev
(491), Ørslev (930), †Tureby (590);
1742 Varpelev (411), 1747 Enderslev
(349), 1749: Lidemark (246), Enders-
lev; 1750: Aversi (603), †Tybjerg (617).
- Michael Carl Troschell*, København
1753—83
1763 Herfølge (292), 1765 Toksværd
(721), 1768 Øster Egesborg (937).
- Johan Gottlib Ritzmann*, København
1791 Karise (483), 1792 Sværdborg
(830).
- D. C. Herbst*, Hofklokkestøber i Kø-
benhavn
1791 Store Hedinge (68), 1799 †Fakse
(526). Sml. S. 1098.
- P. Petersen*, København 1801—1803.
1801 Haarlev (337).

I 1800'ernes første Halvdel blev de forskellige Omstøbninger og Nystøb-
ninger foretagne af det Klokkestøberi, som tilhørte Slægten *Gamst* i København:
H. C. Gamst 1783—1803; I. C. og H. Gamst 1803—54; H. Gamst og H. C.
Lund 1836—54; H. Gamst og H. C. Lunds Efterfølgere 1854—72.

Af malmstøbte middelalderlige SMAAGENSTANDE findes der i Kirkerne,
foruden Alterstager, kun det dyrehovedformede Dørrings-Beslag fra o. 1300
i Kastrup (839 F) og to Røgelsekar i Elmelunde (985 F), af hvilke det ene
sikkert tidligere har tilhørt en af Nabokirkerne. Røgelsekarrene, der efter
Reformationen bevaredes i Brug som Ildkar (sml. 643 Rislev, hvis Kar blev

istandsat 1647), er ellers overflyttede til Museerne. I Nationalmuseet findes Kar fra: St. Hedinge (65), Karise (481), Alslev (490), Fakse (522), Skelby (653), Vrangstrup (710), Kallehave (953). I Køge Museum er et interessant Kar fra Valløby (303) med Mestermærke, som genfindes paa et lignende i Skibby (Frederiksborg Amt).

I Nationalmuseet findes desuden to dyreformede Akvamaniler fra Valløby (303) og Lyderslev (442), samt en Vandkedel fra sidstnævnte Kirke.

ALTERSTAGER, støbte af Malm eller Messing, er i stort Tal bevaret fra sengotisk Tid. Den almindelige Type har profilerede Fod- og Lyseskaale, Cylinderskaft med tre Ringe, der kan være af vekslende Former, og hviler i Reglen paa tre Fødder. Særlig Interesse har fem Sæt Stager, som paa Fod-

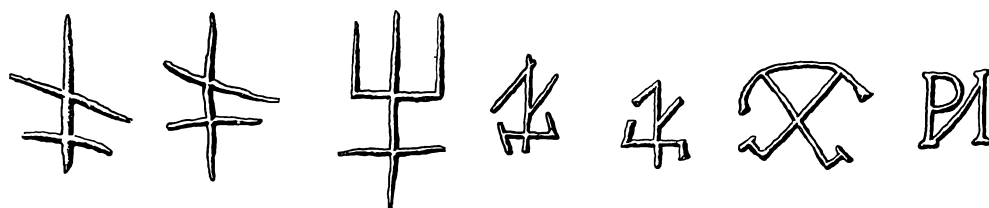

Fig. 14. Støbermærker paa Alterstager. Fra venstre: Enderslev, Lyderslev, Præstø, Gjørlev, Faneffjord, Højerup, Tyvelse.

skaalenes Indersider bærer Støbermærker: Enderslev (348), Lyderslev (442 F), Præstø (34), Gjørlev (267 F), Højerup (365).

Afvigende, delvis ældre Former har: Lille Hedinge (460), Køng (815), Elmelunde (985 F), hver med een Skaft-Ring; Tyvelse (694) med to Ringe og under Foden Mestermærke (Fig. 14); Vordingborg (178, F) med tre meget svære Ringe. Sengotisk er Næsby (679) med snoede Skafter og een Ring.

Af gotiserende Type, fra 1500'erne, er desuden: Næstved S. Peder (95), Varpelev (409), Sædder (291), Beldringe (876), Øster Egede (569), Keldby (969), Magleby (1005) begge med Løvefigurer som Fødder; Faneffjord (1023) med Støbermærke (Fig. 14).

Om Renaissancens og Barokkens Stager, hvis profilerede Skaftled har vekslende Former: Kugler, Vaser, Balustre osv., oplyser Regnskaberne i ganske enkelte Tilfælde Anskaffelses-Aarene: Rislev 1589 (643 F); Karise (481), købt af *Jørgen Elers* Rotgeter i København 1667. Ogsaa de graverede Aarstal angiver vel i Reglen Aaret for Anskaffelsen, men de udelukker ikke, at Stagerne kan være ældre. Følgende Dateringer forekommer:

Skelby (654 F) 1591; Everdrup (847 F) 1600; Glumsø (663) 1612; Kongsted (538) 1613; Mogenstrup (756) købte 1617(?); Næstved S. Morten (144 F) 1640; Rønnebæk (727) 1643; Jungshoved (893) 1649; Kastруп (838 F) 1656; Holmeolstrup (737) 1679; Baarse (865) 1683; Lellinge (236) 1694; Stege (218 F) 1698.

Af hamret Messingblik er: Lundby (805). Sml. Store Hedinge (65 F.); Sandby (700 F); Vejlø (766 F).

Fra 1700' og 1800'erne er: Damsholte (1011) 1743; *Vordingborg (178) 1792; Sdr. Dalby (580); Mern (944); Nyord (1028).

LYSEKRONER af Malm og Messing kan endnu mindre end Alterstagerne dateres efter deres graverede Aarstal. I mange Tilfælde blev gamle Kroner skænkede til Kirkerne som Minde over Afdøde. Saaledes er Amtets ældste Lysekrone, Vester Egede (596 F), med en Helgeninde som Topfigur, fra sen-gotisk Tid, skønt den først er givet som Gravgave 1634.

Udpræget Renaissance-Form fra o. 1600 har Jungshoved (895 F); lidt yngre og mere barokke er: Valløby (309 F); Lyderslev (444 F); Vordingborg Nr. 1 (185, F). Flertallet af Kronerne stammer dog fra Tiden 1650—1700, sml. Lellinge (238 F), Vordingborg Nr. 3 (185 F). Stege Nr. 2 (221 f.) er af Hofklokkestøber *H. C. Herbst* 1798.

LYSEARME af lignende Arbejde som Kronerne findes ligesom disse i alle Købstadkirkerne, men kun sjældent i Landsbykirkerne (570, 886, 917, 997). Pragtstykket er Næstved S. Peder Nr. 1 (104 F).

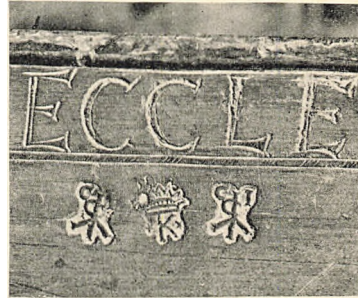
DAABSFAD, der i endnu højere Grad end andre Metalsager er udenlandske Importarbejder, synes i Amtet først at være kommet i almindelig Brug efter Aar 1600. Fra denne Tid stammer alle de almindelige Nürnberger-Fade af formdrevet og stemplet Arbejde med Dekorations-Indskrifter. Af ældre, afvigende Type er kun Roholte (555 F). Det tidligste graverede Aarstal er 1602 paa Vrangstrupfadet (710); et Par Fade opgives at være købte paa Markeder: St. Taarnby (328) i Køge 1618; Mogenstrup (757) 1617, Vraaby (354) 1618, Baarse (866) 1621, Rislev (644) i Næstved 1628 hos Harmand Kedelfører. Nogle Fade (328, 410, 569, 737, 746, 757, 775) bærer et Fabrikationsstempel: R S i en Firkant. Nürnbergerfadenes Midtreliet forestiller som Regel Bebudelsen (581 F), men andre Motiver forekommer: Det habsburgske Vaaben (354, 953, 303, 616, 766, 829), Syndefaldet (679), Spejderne (637), en Roset (624 F).

De tyndere, haandrevne og derfor mere afvekslende Fade af nederlandsk Karakter viser sig allerede i 1620'erne. Mod Sædvane dateret i selve Drivningen er Hjorte-Fadene i Øster Egesborg (936) 1621 og Snesere (859 F) 1622. Ældre er maaske Roset-Fadet i Vester Egesborg (784) samt Beldringe (876) med en Løve og Baarse (866) med Syndefaldet (sml. 847). De øvrige er gennemgaaende noget yngre. Fremstillingerne er: Syndefaldet (728 F), Uddrivelsen af Paradiset (268 F), Heliadors Uddrivelse (969), Spejderne (894), Kristi Daab (501, 986).

Ottekantede Fade findes i Næstved S. Peder (98 F), Spjellerup (501), Elmelunde (986), Sdr. Dalby (581), sidstnævnte med Rand af Tin og rund Messingbund, hvorpaa graveret Moses, der slaar Vand af Klippen.

LIGKISTEBESLAG og Indskriftplader af Messing og Kobber er i Modsætning til de foregaaende Grupper gjorte af hjemlige Haandværkere og i Reglen sikkert, ligesom enkelte, sene Indskriftplader af Sølv (424 f., 572, 730), udgaaede fra Guldsmedeværksteder. Særlig gælder dette de ældste, fint forarbejdede og jævnlige forgyldte Plader fra Tiden ved Aar 1600: Valløby (313 f.), Herfølge (287 F), Herlufmagle (628). Senere i 1600'erne brugtes mest Messing, hvis Kvalitet og Behandling efterhaanden forringedes i Masseproduktionens Tid 1650—1700, sml. især Herlufmagle (628 ff.). Tin- og Blybeslag, der sikkert er støbte af Kandestøbere, forekommer sjældent i ældre Tid (Kongsted, 595, fra 1630), men blev almindelige efter Aar 1700, da alle Beslag gerne forsølvedes eller maledes som Sølv. Pragtkister fra Tiden 1675—1700: Stege (225 F), Valløby (314 f.), Næsby (682—83 F).

TINSAGER af anden Art end Ligkistebeslag forekommer kun sparsomt, men bærer i Reglen Mesterstempler. Ældst er et Par Daabsfade: Vollerslev (260), dateret 1619 og stemplet med Københavns Mærke, et kronet K, samt Mestermærker for C I (Fig. 15); Glumsø (664) dateret 1622 og stemplet med en kronet Rose. 1660 nævnes *Jacob Kandestøber* i Næstved (643). De fleste Tinstempler fra 1700'erne er københavnske:

V. H. 1932

Fig. 15. Vollerslev. Tinmærker paa Daabsfadet.

I W P 1702 *Jørgen Wilhelm Plenge*. Magleby (1005) Daabsfad, graveret 1722.
 Utydeligt 1702 Tureby (590) Daabsfad, graveret 1725.
 Utydeligt 1726 Lellinge (240) Kisteplade 1736.
 H W 1732 Hellested (420) Daabsfad.
 H L S 1754 Vallø Slotskirke (320) Daabsfad.
 B R 1780 *E. B. Rütz*. Hellested (429) Sygekalk.
 Utydeligt 1780 Lidemark (245) Daabsfad; Øster Egede (569) Daabskande.
 E E C R 1788 Skelby (654) Daabskande.
 Utydeligt Lyderslev (443), Frøslev (451), Havnelev (466) Daabskander.
 Utydeligt 1823 Enderslev (348) Daabsfad.

Paa de talrige Daabskander af Tin fra 1800'erne forekommer Stempler for følgende Mestre: Aaberg 1842, Svanberg 1842, Hans Høy, Arendal Høy.

SMEDEJERN og STØBEJERN. Sentmiddelalderlige Smedejernsbeslag findes paa flere af de S. 1075 nævnte Snedkerarbejder, især Monstranshuset i Rislev (643 F) og Kirkedøren i Ørslev (929 F, sml. 937). Mern-Døren fra 1637 (946 F) er muligvis en Efterligning af et senromansk Arbejde. Fra 1593 stammer Sværdborg-Døren (830). Ældre end Aar 1600 er iøvrigt næppe andet end Penge-

blokken i Keldby (970). Karakteristisk for 1600'erne er især Lysearmsstiveren i Næstved S. Peder (104 F), Lysekronestænger i Vordingborg (185 F) og Døbefonten i Vester Egesborg (784). Yngre daterede Smedejernsarbejder er iøvrigt: Alterskranker i Stege (218) fra 1706, Lundby (805) fra 1734, Gaunø (774) fra 1771, og nogle senere, deriblandt Toksværd (718) fra 1817, Aversi (601) fra 1848; Gravkapel-Døre i Øster Egede (567) fra 1726, Jungshoved (895 F); Kirkegaardsgravminder i Rislev (647).

Støbejernsarbejder fra 1800'erne er: Alterbordet i Øster Egesborg (935), Alterstager og Alterkrucifiks i Vester Egesborg (784), Alterskranker fra 1845—53 (857, 766, 784, 944), Døbefonte støbte efter Tegning af Arkitekt *Zeltner* (291, 432, 450, 466), Pengeblok i Næstved S. Peder 1849 (103), Kirkegaardsgravminder (632, 947, 973).

Af TAARNURE er det ældste sikkert Borre (997), hvis Aarstal maa læses som 1696. Fra Regnskaber kendes Navne paa Mestrene: *Rasmus Sejermager* i Næstved, der 1666 istandsatte Sværdborg (830), og *Mogens Lauritsen* i Præstø 1723—37 (S. 41, 848), men de fleste af de bevarede gamle Værker skyldes Urmagerslægten *Galle* i Næstved.

Johan Didrik Galle: Snesere (859) 1729, Udby (917) 1729, Øster Egesborg (937) 1729. Sml. Næstved S. Morten (152).

Johan Galle: Næstved S. Peder (104, F. 29) 1736, Lundby (808) 1740, Køng (816) 1741, Ørslev (930) 1744, Sdr. Dalby (582) 1745, Everdrup (848) 1749, Udby 1751, Øster Egesborg 1752.

Musenbergh, Maribo: Stege (222) 1729, *H. Smith, Maribo*; Vordingborg (186) 1792.

TILFØJELSER

Præstø. S. 41. Epitaf Nr. 2 er skaaret af Ejler Abelsen Schrøder. Sml. S. 1080.

Storehedinge. Bygning. Sml. S. 1047. I Anledning af en paatænkt Restaurering foretog Arkitekterne Charles Christensen og Helge B. Møller 1933—34 en Række Undersøgelser, hvis Hovedresultater velvilligst er stillede til Raa-dighed for »Danmarks Kirker«.

S. 56. Den søndre Vindeltrappe ved Korbuen har foroven (sml. Fig. 3, Ko-rets Loftspan, hvor Signaturerne af det paagældende Parti ikke er korrekt i alle Enkeltheder) haft en nu afbrudt Dør, jævnaldrende med selve Trappen. Den har ført ind til Partiet over Korbuen, hvor der fra første Færd synes at have været en Gang, hvis Gulv har ligget lavere end Gallerigangene i Korets Ydermure; store Mængder af løst Murgrus hindrer dog endnu en fuldstændig Undersøgelse. Den nordre Vindeltrappes øverste Del, hvis Spindel kun er 15 cm svær, er stærkt ommuret.

S. 58 f. Oktogonens Mure, med Hjørnelisener, staaer bevarede i gammel Stand i en Højde af indtil 5,20 m over Soklen. Den oprindelige Sydportal, som nu er fremdraget i ret velbevaret Stand, viser sig at svare til Billederne af den forsvundne Nordportal (Fig. 6—7). Dens ydre Spændvidde har været 3,70 m, idet den 1,75 m brede, romanske Døraabning er omgivet af tre anselige False. Under Østkarmen er der muret et Stensæde, og den midterste Falskant er her afskaaret ved et svagt buet Snit, der har kunnet tjene som Rygstød. En grov, kalkmalet Dekoration, som efterligner Kampestensmurværk, viser, at dette Parti har været synligt endnu i 1700'erne.

Inde i Ottekanten eftersøgt ved Prøvegravningen under Gulvet forgæves de to søndre Piller, hvis Fundamenter er helt fjærnedede. Derimod fandtes foruden de af Storck iagttagne Vestpiller (Fig. 3 sml. S. 89) Rester af den nord-nordvestre; de viste, at Pillerne paa Arkadesiderne har haft Halvsøjler svarende til det Fig. 8 Nr. 1 afbildede Sokkelfragment, saa at Formerne maa have mindet om Arkaderne i Stubbekøbing Kirke. Paa Pillesiden ind mod Midtrummet var der bevaret et retvinklet Sokkelfremspring, der efter Størrelsen at dømme kan have svaret til en Hjørnestav som Fig. 8 Nr. 4. At flere

Sten med samme femsidede Profil forefandtes i Underbygningerne for Tagstøtterne fra 1670'erne, bestyrker Formodningen om, at de oprindeligt har siddet i Centralrummets Hjørner. Oktagonens oprindelige Gulv, en Brolægning af smaa Flintesten, er forhøjet flere Gange, og i et nyere Gulvlag har der været brugt glatte Lerfliser.

Baade over Korbuen og over Taarnbuen fremdroges Spor efter Kridtstenshvælv, som næppe har haft mer end Halvstenstykkelse, og som viser, at Oktagonens Omgang maa have haft otte Hvælv.

Ved Udhugning i Ottekantens nyere Murværk fandtes paa Taarnets Nordøsthjørne Spor af tre forskellige Taglinjer, alle som Riller med Jernsøm til Blyplader, den nederste 6 m, den øverste 6,75 m over den romanske Sokkel. Den nederste svarer sikkert til Taget fra 1670'erne, den mellemste til Taget fra 1823 (sml. Fig. 7), medens den øverste maa være middelalderlig.

S. 60. Korets gotiske Vestgavl. Paa Vestsiden, ud mod Skibet, ses nederst, tæt over den søndre Vindeltrappes afbrudte Dør (sml. Note til S. 56), to Taglinjer, der har svag Hældning mod Syd. Til dem slutter sig Spor efter den Tagkvist, som ses paa Fig. 6. Tæt over de flade Buestik, der overdækker Indgangene til Kormurenes Triforiegalleri, begynder to skraatløbende, spærstillede Murstensskifter, der fortsætter sig opefter, og som maa have mødt hinanden i en nu bortbrudt Top i Højde med Korets nuværende Tagryg. Denne i Murværket markerede Taglinje, der ikke viser sig paa Gavlens Østside, maa have svaret til et nu forsvundet Tagværk over Oktagonen, og den synes at stemme med Resens Billede Fig. 2, der tyder paa, at der har været et Saddeltag mellem Koret og Oktagon-Laternen, medens et lignende Tag har forbundet Laternen med Taarnet.

Sikkert er det, at man endnu ved den gotiske Ombygning har sørget for let Adgang til Korets Tagværk. Den Dør midt i Gavlen, som er vist i Korets Loftsplan Fig. 3 og i Langsnittet Fig. 5, har været tilgængelig fra den søndre Vindeltrappe, og ved Borthugning af nyere Flikmuringer paa Gavlens Vægside, ind mod Korloftet, er det nu blevet klarlagt, at der her har været en senere borthugget, smal Trappe, som fra Dørstedet med 11 Trin har ført op til Omgangen indenfor Korets romanske Brystværnsmur. Trappen har været overdækket med et Loft af udkragende Binderstik, og over Brystværnets Omgang har der været et lille Rum med fladbuet Loftsstik i Tilslutning til en Blænding, der S. 60—61 urigtigt er omtalt som et Dørsted. Om der fra Trappens nederste Del har været direkte Adgang til det indre Korloft, er uvist; den nuværende Døraabning er ialfald senere omdannet. Dette gotiske Trappeanlæg kunde tyde paa, at der ogsaa i den oprindelige, romanske Triumfgavl har været Murtrapper, som har ført op til det flade Kortag indenfor Brystværnet.

S. 66. Den tidligere Prædikestol blev ifølge Østsjællands Avis for 18. Maj 1853 først solgt til en, der vilde anvende den til Svinesti, derefter til en anden, der vilde bruge den til Dueslag, men Provsten købte den saa til Ophugning.

S. 68. Gravsten paa Kirkegaarden Nr. 1 laa oprindelig i Koret.

S. 69. †Ligsten. Følgende Oplysninger kan tilføjes efter Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 94 f. †1) Raadmand Povel Pedersen, død 12. Jan. 1621, og Hustru Inger Povelsdatter. †2) Kapellan Kristen Kristensen Jungshoved, død 9. Okt. 1630, og Hustru Anne Jensdatter, død 29. Nov. 1631. †3) Raadmand Niels Christensen, død 20. Sept. 1647, og Hustru Anne Jensdatter, død 3. Febr. 1650. †4) Byfoged og Kirkeværge Hans Lavridsen, død 8. Aug. 1650 og Hustru Berete Lavridsdatter, død 5. Aug. 1657. †5) Sognepræst Jens Christensen, Aalborg, død □, hans Hustru Anne, død 9. Nov. 1654, og Datter Bodel, død 8. Maj 1636. †6) Pigen Kirsten Diriksdatter, død 12. Sept. 1654.

Næstved S. Peder. S. 93. L. 6 f. n.: Lægedom . . . , formild, læs: Lægedom, . . . Lilje, formild. Sml. P. D. Steidl: Vor Frues Sange fra Danmarks Middelalder. Kbh. 1918. S. 148 f.

S. 98. †Krucifiks. En forsvunden Indskrift fra c. 1700 er gengivet i Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 29.

S. 99. Simon med Stav, læs: med Sav.

S. 103. To *Pengetavler, nu i Nationalmuseet. Den ene, sortmalet med Guld og Gult, har Pengebakken delt til »Eeniste Skilinger« og »Halfve Skilinger« og paa det udtungede Rygbrædt en malet Figur »S. Petrus« med Nøglerne, samt »S. Peders Kirchis Tavle Anno 1702«; den lille Sølvklokke har graverede Figurer af Tro og Retfærdighed og Versaler: Knud Hanse (!) Frylilus. Den anden, med lignende Rygbrædt, men umalet, har Sølvklokke med Skriftekrift: Diderich Hornemann 1717.

S. 107. Epitafierne Nr. 5 og 7 er sikkert skaarne af Ejler Abelsen Schrøder. Sml. S. 1080.

S. 127 f. Forsvundne Gravminder. Følgende †Gravsten kan tilføjes efter Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 27 f. †I—III) Borgmester Hans Duffrig, Borgmester Hans Ditmerssøn 1612 og Latinsk Skolemester M. Frantz Jørgensøn 1604. †IV) Sognepræst til Rønnebech og Oelstrup Jens Jørgensen Hedboe, død 1622. †V) Med latinsk Indskrift over Sognepræst til Snesere Samuel Mogensen, død 28. Marts 1633 (Sml. †Epitaf S. 113). †VI) Borgmester Jens Christensen, død 13. Febr. 1658. †VII) Borgmester Hans Cortsen, død 1660.

Næstved. S. Morten. S. 132. If. Thorvald Køhl (Architekten XIX, 302) afviger Bygningens Orientering 30°44' til Syd fra astronomisk Øst, og skønt

Planens Skævheder i høj Grad vanskeliggør en nøjagtig Bestemmelse, er S. Morten sikkert en af de Kirker i Landet, hvis sydlige Misvisning er størst.

S. 153. Epitaf Nr. 2. Indskrifterne er gengivet i Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 30.

S. 157. Gravsten Nr. 7, se S. 1090, Fig. 13.

S. 159. Gravsten Nr. 18 er af ølandsk Kalksten, 209 × 134 cm. †Gravsten, »udenfor Koret« bekostet af Hans Clausen og Hustru Birete Pedersdatter over hendes første Mand Jens Madsen, død 3. Okt. 1587; <hun døde 8. Jan. 1597>. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 31.

Vordingborg. 1933 er der foretaget en Række Restaureringsarbejder (Arkitekt: Tidemand-Dal).

S. 168. I Korets Vægge er fremdraget to Dørsteder, der nu staar som indre Nicher. Det nordre, mellem Nordvæggens to østligeste Spareblændinger, er rundbuet og dobbeltfalsat, det søndre, mellem Syd væggens to midterste Blændinger, rundbuet under fladbuet Vægstik.

S. 174. Skibets Indre er nu hvidkalket. I søndre Sideskibs Vestende er opsat 20 Gulvfliser af grøntglaseret Ler, 21,5 × 21,5 cm, med indridsede Liljer, som i Præstø (S. 32 Fig. 9), samt en enkelt, lignende Liljeflise uden Midtoval, fajanceagtigt hvid og blaa, og nogle Gravfliser (se Note til S. 191—95).

S. 175. Korets Kalkmalerier er restaurerede af Konservator E. Lind. Jeppe Murers Hue (Fig. 7) har sikkert Form som hans Bomærke. Tredje Linje i Indskriften Fig. 8 kan maaske læses: »malen och waluen« (hvælve). Sml. E. Lind i Nationalmuseets Arbejdsmark 1935, 70—74.

S. 177. Kølbue, læs: tre Kølbuer.

S. 182. Stoleværket er fornyet. De seks Snitværksgavle er opstillede paa søndre Sideskibs Vestvæg. Paa Vaabnene er fremdraget en broget Staffering.

S. 190—91. Epitafier. Nr. 6, Basse, og Nr. 8, Modom, er flyttede til Skibets Vestvæg, Nr. 11, Stoud, til Skibets Nordvæg.

S. 191—95. Gravsten. Nr. 1, Jacob Brun, er rejst paa Korets Nordvæg; Stenens øverste Del med Navnet mangler. Nr. 3, Niels Eriksen, rejst i Vaabenhuset, Nr. 4, Hans Kortsen, rejst i nordre Sideskib, Nr. 8, Ejler Jacobsøn, samt 10 og 12 rejst i Vaabenhuset, Nr. 15, Pfefferling, rejst i Taarnet, Nr. 17, Borch, rejst i Koret. Nr. 9, 11, 13, 14 og 18 er lagte paa Kirkegaarden Syd for Kirken.

Sammen med de førnævnte Lerfliser er opsat nogle tilsvarende *Gulvfliser* med Gravskrifter i Reliefversaler.

a) Ane Iacobsdatter, salig med Gud, død 17 Sept »92:2« (dvs. 1592). b) Iacob Lemeke, salig med Gud, død 8 Sept 92. c) Søffren Knudsen, død Disse tre Indskrifter er hver fordelt paa to grønglaserede Fliser. d) » . . . itz Jaco . . .

som vor ... mester«. Blaa- og hvidglaseret. Da kun een Flise er bevaret, mangler Indskriften Linjebegyndelserne. e) Enkelt Flise med symmetrisk Bomærkeskjold, ret slidt. I Nationalmuseet findes desuden et Brudstykke af en anselig, brunglaseret *Flise over »Lo... Morten(sen)... wor Bor.. mester he(r)« samt en lille Stump af en blaa- og hvidglaseret Indskriftflise.

Stege. S. 204. Efter Thorvald Køhls Beregning, i Brev til Pastor Kisum, afviger Kirkens Orientering 5°16' til Syd fra astronomisk Øst.

S. 206. Den romanske Bygnings Dimensioner, se S. 1048.

S. 226. Ulrica Augusta von Moltkes Marmorkiste er af Johannes Wiedewelt og opføres mellem hans Arbejder i Aaret 1763. Fr. I. Meier: Wiedewelt 1877, S. 60, 266.

Bjeverskov. S. 255. Gravsten Nr. 3. Gommestrup(?), læs Gomme[rsmark?]

Vollerslev. S. 259. Taarnets Sydvindue er, som gengivet paa Planen Fig. 2, oprindeligt, fremdraget af Arkitekt Langballe 1928.

Herfølge. S. 273—274. Kridtkvaderteknik i Vestgavl og Taarn, sml. S. 1045—46, Fig. 4—5.

S. 279, L. 9 fn. omfattes, læs: opfattes.

S. 281. Prædikestolen er maaske af Engelbert Chastensen, se S. 1079.

S. 285. †Figursten over »den allersidste romersk-catholske Præst her til Stedet, Johannes, ... iført den ordentlige Munkedragt« (Thura: Beskrivelse over Sjælland; Haandskrift i Nationalmuseet II).

Valløby. S. 315. Marmorsarkofag for Grevinde L. Knuth er udført af J. Wiedewelt 1786. Fr. J. Meier: Wiedewelt 1877, 276.

St. Taarnby. S. 328. Klokke Nr. 1. K. og H. Gamst læs: J. C. & H. Gamst.

Haarlev. S. 330, 333. Bygningens Alder og Dimensioner, se S. 1047, 1048 Note 1. Tværsnit af Kor og Sakristi se S. 1051.

Enderslev. S. 346. Fig. 3, sml. S. 1051.

Højerup. S. 357 L. 7 f. n. Indvielsen læs: Indvielsen¹.

S. 360. Over Taarnbuen ses nu Toppen af et oprindeligt Vestvindue.

S. 361. Sengotisk Kridtkvaderbehandling i Taarnet, se S. 1055, Fig. 7.

S. 363. Kalkmalerier. Den 1928 paabegyndte Undersøgelse er fuldendt 1935, saaledes at alle bevarede Rester af de ret fragmentariske Billeder nu er fremdragne. Scenen nordligst paa Triumfvæggen forestiller ikke Barnemordet i Bethlehem; »Herodes« og en anden Ridder vender sig vel mod en lille barnelignende Skikkelse, men denne er snarere at opfatte som et Afgudsbillede, og paa dens anden Side staar tre kronede Helgeninder. Over Triumfbuens Spids ses i ret lille Format et Par siddende Krigere, sikkert hørende til et iøvrigt ødelagt Opstandelsesbillede. Syd herfor afbildes Kristus som Havemand, og

sydligst følger Apostelfyrsterne Paulus og Petrus. Paa Nordvæggen skilles de enkelte Scener af gule Striber. I S. Jørgens-Billedet ved Nordøsthjørnet er Dragen tobenet; ved selve Kampscenen findes Fødderne af en knælende Skikkelse, sikkert Prinsessen, og den anden Drage synes at ledes i Baand af en Kvinde henimod et Par utydelige Skikkelser; denne Scene, formodentlig Prinsessens Hjemkomst, strækker sig hen over Nordvinduet. Af et Billede i nedre Række, under Dragekampen, er bevaret to Spottere, den ene med stærkt karrikeret Profil; selve Hovedfiguren er næsten helt forsvundet. Væggens Midtparti har været domineret af en stor S. Kristoforus-Skikkelse, i langt anseligere Format end en lille S. Olaf nærmest Nordvinduet. Over det nyere Vindue, paa Norddørens Plads, findes en Scene, hvis Midtfigur er en ung Mand, maaske den unge Tobias, som sørgende lægger højre Haand mod Kinden og i venstre Haand bærer en Fisk; han vender sig bort fra to Mænd, som vælter sig i Kamp med korte Sværd, og synes at følge en stor Skikkelse i folderigt Klædebon (Engelen Rafael?). Vestligst, over Isaks Ofring, ses tre Skikkelser, af hvilke de to, der staar tæt sammen paa et særligt markeret Stykke Jordsmon, maaske forestiller Jakobs Kamp med Engelen. Øverst paa Vestvæggens nordre Del er der Rester af et Lykkehjul (sml. Udby S. 912, F. 5) med Fragmenter af Manden paa Hjulets Top og den nedstyrtende.

Fra o. 1500 stammer et Indvielseskors paa Vestvæggen, og yngre synes Rester af en Rankebort under Loftet i Nordøsthjørnet samt svage Spor af sorte Dekorationer ved Syddøren og Sydvinduet.

S. 367. †Klokke, med plattysk Indskrift (Johs. 3, 16), støbt af Mickel Westphal 1576. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 98.

Himlingøje. S. 372. Altertavlen er maaske af Engelbert Chastensen, se S. 1077.

Magleby. S. 379. Af de tre †Klokker var den største støbt 1654 af Claus van Dam, den mellemste havde »gammel Munkeskrift«, den mindste var skriftløs. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 107.

S. 383. Resen nævner (anf. Arb. S. 105 ff.), at der i Rantzaus Begravelse fandtes 7 adelige Lig, nemlig foruden Frantz Rantzau, Anne Rosenkrantz, Falck Lykke, Mogens Gyldenstjerne de i de yngre Kilder glemte eller forvanskede Navne: Anna Sophia Parsbjerg (1644—52), Tvillingerne Jochem Jørgen og Doerete Margrette Brockenhuus (fødte 19. Juli, døde 19. og 20. Juli 1645).

Holtug S. 385. Præsteindberetningen, hvis Tekst er blevet stærkt forkortet i Resens Atlas, siger, at Holtugs Kirkegaard var saa rummelig, at nogle Tusind Mand kunde have deres Tilflugt dér. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 109 f.

S. 386. Runeindskrift. 𐀓𐀚𐀓 (Nierad) læs: (1)𐀚𐀓:𐀚(1)𐀓 (Tirad ristede).

S. 388. Paa Kirkens Nordside stod »oppe under Tagskægget« Resterne af en sikkert kalkmalet Indskrift: »i Fru Else Maauris Daaters Tid«. Sml. Ligsten Nr. 1. Hun blev Enke 1552 og levede endnu 1563.

S. 391. Lille †Klokke, middelalderlig, med latinsk Indskrift, vistnok fra 1473.

S. 392. †»Træliste«, sikkert en Gravramme, i Taarnet, med Indskrift over

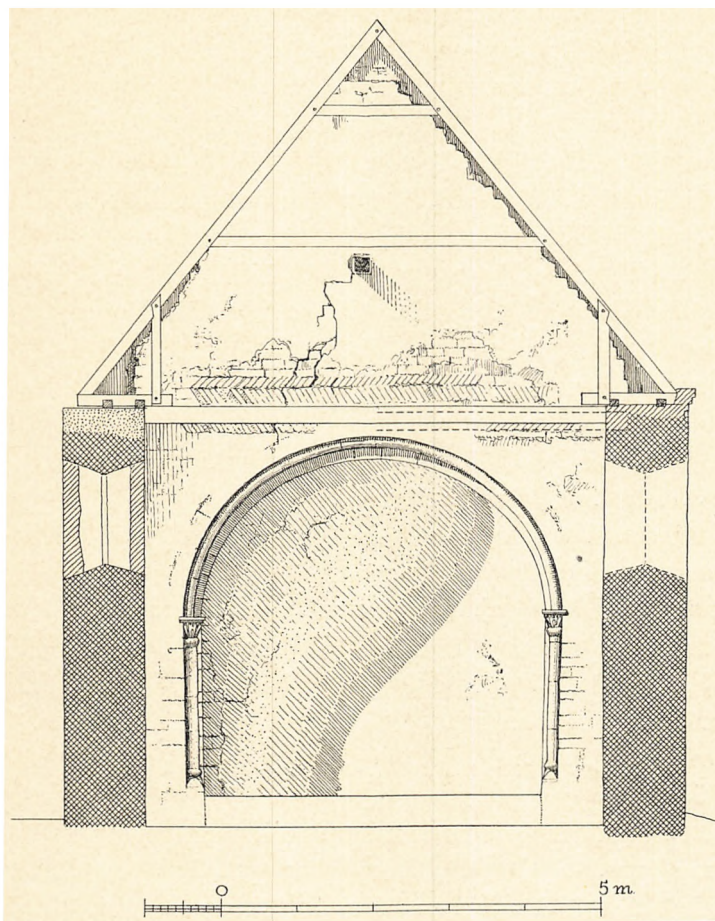

Fig. 16. Hammer. Apsisbuen og Snit gennem Koret, set mod Øst. Maalt af C. G. Schultz 1935.

Sognepræst Bent Hansen, død 21. Marts 1587, med Søn og to Døtre. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 108 f.

Strøby. S. 397. Skibsreder Marx Nielsen, læs: Skibsreder Marius Nielsen.

S. 401. Stoleværket er stafferet af Erik Pedersen.

S. 402. †Klokker. Den ene, af Borchart Gelgeter, fra 1599; den anden, af Felix Fuchs, fra 1630. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 104.

Varpelev. S. 404. Sagnet om de to Nonner er ældre end 1758, idet det

omtales hos Resen. Sml. Gunnar Knudsen: Resens Atlas Danicus. Sydsjælland. Kbh. 1935. S. 104 f.

S. 409. Krucifiks-Armene er oprindelige, fundne paa Kirkeloftet af Arkitekt Otto Langballe.

Hellested. S. 414. Fig. 2. Paa Planen er Kirkens yngste Dele urigtigt skra-
verede; de burde have været angivet med prikket Signatur.

S. 422. Klokke Nr. 2. Convoca. Thura: Beskrivelse over Sjælland (Haand-
skrift i NM II) har Læsemaaden: Convoco.

S. 423. †Kisteplade Nr. 3. Kirkebogens Afskrift er ukorrekt; Fred. Vind
døde 24. April 1702 (Pers.hist. Ts. 10. R. I, 149). — *Sarkofag Nr. 7 er af
Johannes Wiedewelt 1777 (Fr. J. Meier: Wiedewelt. Kbh. 1877. S. 271).

Smerup. S. 431. Oblatæske (Olrik 428), læs: (Olrik 429).

Lyderslev. S. 442. Krucifiksgruppe, sml. S. 1074.

Frøslev. S. 450. Tilføj: Alterstager, 40 cm. høje, gotiske, med tre Ringe om
Cylinderskaftet og hvilende paa tre Fødder.

Lille Hedinge. S. 454. Bygning, sml. S. 1046.

Karise. S. 470. L. 4... By, medens... læs: ...Stationsby, medens den
gamle Kirkeby (sml. Fig. 13) findes nord for Kirken, og

S. 478. L. 3. Felt mod, læs: Felt med.

S. 480. Alterkrucifikset er skaaret af Thorvald Petersen 1925; derimod er
det tidligere Alterbillede ikke af ham.

S. 484. Et ikke udført Projekt til en siddende Statue over Sarkofag Nr. 1
ses paa Stikket i N. L. Høyen: C. F. Harsdorffs Værker. 1871. Wiedewelts
Portrætrelief af A. G. Moltke modelleredes 1763 (Fr. J. Meier: Wiedewelt. S.
60, 266); Sarkofag Nr. 2 udførtes 1762—64 (smst. S. 60, 265).

S. 487. Om Kapellet se: F. Weilbach, Dansk Bygningskunst i 18. Aarh.
Kbh. 1930. S. 200 f.

Spjellerup. S. 500. Korbuekrucifiksets Indskrift, ... des me pro me, læs:
desine pro me (sml. S. 419) (»Du, som gaar forbi, se hen til mig, thi du er
Aarsag til min Smerte. Se, jeg dør for din Skyld, hold du da op at synde,
for min Skyld«).

Fakse. S. 523. Prædikestolen er sikkert af Ejler Abelsen Schrøder, se S. 1080.

S. 529. *5) læs: †5).

Kongsted. S. 536. Altertavlen er med Urette tilskrevet Bertel Snedker, se
S. 1079.

S. 539. Korgitter, Prædikestol og Pengetavler er sikkert af Ejler Abelsen
Schrøder, se S. 1080.

S. 540. Herskabsstolene er næppe af Bertel Snedker, men maaske af Abel
Schrøder den ældre, se S. 1078.

S. 541. Klokke Nr. 2. Læsningen og derfor Tolkingen er meget usikker.

Roholte. S. 549,554. Panelbeklædning fra Korbuebjælke, nu i Nationalmuseet. Den oprindelige Staffering med kalkmaleriagtige Farver er nu genfreddraget. Indskriften lyder: »Bent Nilsen y Wrröp ... fundata est tempore domini Chistophori regis Danie anno dominj m 4° 4° p(ri)mo 1441«.

Aversi. S. 601. *Mariafigur, se S. 1073 Fig. 8.

Tybjerg. S. 607. Sognet blev 1895 Anneks til Aversi.

S. 611. Paa Vestvæggen (Fig. 6), læs (Fig. 4).

Herlufmagle. S. 618. L. 2 f. o. Kirken hørte sidst under Gisselfeld, hvorfra den overgik til Selveje.

Skelby. S. 648. Bygningens Alder, se S. 1043.

Vejlø. S. 767. Prædikestol vistnok fra 1668, læs: fra Tiden henimod 1670. Om den folkelige Forklaring af Bærefiguren se: Thorkild Gravlund, Herredsbogen. Sjælland. Kbh. 1926. S. 103, 105.

Vester Egesborg. S. 784. *Daabskande, af Tin, med Slangehank, »Anskaffet til Vester Egitzborg Kirke Aar 1830 af Lehnsbesider Baron Otto Reedtz Thott«. Nu i Vordingborg Museum.

Hammer. S. 788. Sml. S. 1042. Om Bygningen se C. G. Schultz: Nogle tidlig-romanske Landsbykirker. Afno. 1934, 202 f.

S. 789. L. 8 f. n. Buen har udvendigt, læs: Buen har udvendig haft.

S. 790. Hjørnesøjlerne i Apsisbuen (Fig. 16) befriedes 1935 for Hvidtekalk og det fragmentariske nordre Kapitæl fornyedes; de nedtagne Brudstykker opbevares i Nationalmuseet. Skafterne viste sig at være fritstaaende; deres Gennemsnit er ægformet med Spidsen indad i Falshjørnet. Ved samme Lejlighed fremdroges de S. 1043 Fig. 3 gengivne Indridsninger paa Apsidens nordre Hjørnekvadere: en Hest, kendelig ved Sadel og Stigbøjle, og derover en dybere snittet, men kun paabegyndt Trappefrise. Gemmenicherne i Korbuebjælgene viste sig at være senere indhugne. Det forsvundne romanske Bjælkeloft over Koret har haft Underklædning af Brædder (Indberetning af C. G. Schultz 1935 til Nationalmuseet).

S. 790. 1666—67 blev Taarnet repareret. Murmesteren fik 75 Dlr. for »de store Kampesten at udtage ganske ned saavidt Brækken var og igen at indmure og ophidses, som var et farligt og stort Arbejde«.

S. 799. Samtidig fik Rasmus Sejermager i Næstved 8 Dlr. for at fly Sejerværket.

Kastrup. S. 833. Bygning, sml. S. 1044.

Everdrup. S. 850. *Kisteplade af Tin over Bredo von Munthe av Morgenstjerne til Bekkeskow, død 1757; Indskriften gengivet i Hartvig Munthe: Efterretninger om Familien Munthe i ældre og nyere Tid. Chria. 1883—88. S. 378 f. Malet *Begravelsesplade af Jern over Otto Christopher Munthe af Morgenstiernes anden Hustru Birgitte Flindt, død 1787. Begge Plader tilhører Kammerjunker O. von Munthe Morgenstjerne.

Baarse. S. 865. Alterskranke af Smedejern, læs: Støbejern.

Allerslev. S. 902. Prædikestolens Farver er restaurerede 1935 (Maler Poul Jensen).

Øster Egesborg. S. 938. Gravsten Nr. 2. Inger Jonsdatter, læs: Inger Jonsdatter. Jacob Olsen af Skovhuse blev begravet 7. Juli 1762, hans Enke Inger Jonsdatter 7. Jen. 1763. Stenen maa derfor dateres til 1760'erne.

Ørslev. S. 925. Malersignatur paa Alterbordsforsiden, se S. 1087, Fig. 9.

Borre. S. 994. Malersignatur paa Altertavlen, se S. 1087, Fig. 10.

Elmelunde. S. 976. Om Bygningen se C. G. Schultz, *AfnO.* 1934, 196 f.

S. 977. Norddørens Cylinderstave. Sml. S. 1041, Fig. 2, 1042.

S. 979. I Bjælkelaget under Klokkestolen ligger to ens, nu o. 7,70 lange Stykker svært Egetømmer, og et tredje, nu lidt kortere, alle med affasede Kanter. Tapper og Taphuller viser, at de har været Stolper i en Tømmerkonstruktion, antagelig en Klokkestabel (Indberetning af C. A. Jensen 1915, af C. G. Schultz 1933).

S. 987. †Stolestaderne, læs: Stolestaderne.

Fanejjord. S. 1017. Kalkmalerierne blev fremdragne 1929—31, læs: 1930, Arbejdet afsluttedes 1935.

S. 1018. L. 4 f. n. . . . fiat v. . . , læs: . . . fiat m (ihi)

S. 1020. Paa det fjerde Sydhvælv er følgende Billeder fremdraget. Østkappe: Kristus fristes af Djævelen, som rækker ham to Stcn. Sydkappe: David dræber »golliat«; den harniskklædte Kæmpe segner, ramt i Panden af Slyngestenen; David svinger et stort Sværd. Vestkappe: Den rige Mand og »lasarus«. Nordkappe: Samsons Løvekamp, »ut vis samp(so)nis destruxit ora leonis« (»Hvorledes Samsons Magt ødelægger Løvens Gab«). Indberetning af E. Lind.

S. 1021. Helgenen, der er bestemt som S. Brandanus, er rimeligvis den helige Abbed Vilhelm af Eskilsø (Æbelholt).

Bogø. S. 1031. Bag Altertavlen findes skjult en Rest af et sengotisk Kalkmaleri, forestillende Veronikas Svededug.

S. 1032. Træinventaret er restaureret 1935 (Maler Poul Jensen). Paa Kortet S. 1039 skulde *Bogø* være angivet som ombygget i gotisk Tid.

REGISTER OVER AMTETS KIRKER

Allerslev	897—905, 1110	Mern	939— 947
Alslev	488— 492	Mogenstrup	750— 758
Aversi	598—606, 1109	Nestelsø	741— 749
Baarse	861—868, 1110	Nyord	1027—1028
Bavelse	667— 675	Næsby	676— 686
Beldringe	870— 878	Næstved S. Peder	72—130, 1103
Bjeverskov	249—256, 1105	— S. Morten	131—160, 1103
Bogø	1029—1034, 1110	— Forsvundne Kirker	161— 164
Borre	989—998, 1110	Præstø	23—51, 1101
Bøgesø	851	Præstø S. Gertruds Kapel...	52
Dalby, se Sønder Dalby		Risby	869
Damsholte	1008—1013	Rislev	640— 647
Egede, se Vester Egede, Øster Egede		Roholte	549—558, 1109
Egesborg, se Vester Egesborg, Øster Egesborg		Rønnbæk	724—731, 1108
Elmelunde	975—988, 1110	Sandby	696— 704
Enderslev	345—350, 1105	Skelby	648—658, 1109
Everdrup	841—850, 1109	Skibbinge	879— 886
Fakse	513—529, 1107	Smerup	426—436, 1108
Fanefjord	1014—1025, 1110	Snesere	852— 860
Fensmark	633— 639	Spejlsby	973
Frøslev	447—452, 1108	Spjellerup	493—505, 1108
Gaunø	771— 779	Stege S. Hans	203—227, 1105
Gørslev	264— 271	— Forsvundne Kirker...	228
Glumsø	659— 666	Store Hedinge	53—71, 1101
Haarbølle	1026	Store Taarnby	323—329, 1105
Haarlev	330—338, 1105	Strøby	394—403, 1107
Hammer	787—800, 1109	Sværdborg	819— 832
Havnelev	463— 468	Sædder	286— 293
Hellested	413—425, 1107	Sønder Dalby	574— 584
Herfølge	272—287, 1105	Taarnby, se Store Taarnby	
Herlufmagle	618—632, 1109	Toksværd	712— 723
Himlingeje	339—344, 1106	Tureby	585— 592
Holme Olstrup	732— 740	Tybjerg	607—617, 1109
Holtug	385—393, 1106	Tyvelse	687— 695
Højerup	357—368, 1105	Udby	906— 920
Jungshoved	887— 896	Ulse	559— 562
Kallehave	948— 956	Vallø Slotskirke	318— 322
Karise	469—487, 1108	Valløby	294—317, 1105
Kastrup	833—840, 1109	Varpelev	404—412, 1107
Keldby	957— 973	Vejlø	759—770, 1109
Kongsted	530—548, 1108	Vemmetofte	506— 512
Køng	810— 818	Vester Egede	593— 597
Lellinge	231— 241	Vester Egesborg	780—786, 1108
Lellingegaaros Kirke	242	Vollerslev	257—263, 1105
Lidemark	243— 248	Vordingborg, Vor Frue ..	165—196, 1104
Lille Hedinge	453—462, 1108	— Forsvundne Kirker	197— 202
Lundby	801— 809	Vraaby	351— 356
Lyderslev	437—446, 1108	Vrangstrup	705— 711
Magleby (Stevns Hrd) ..	369—484, 1106	Øde Kirke	1026
Magleby (Mønbo Hrd) ..	999—1007	Ørslev	921—930, 1110
		Øster Egede	563—573, 1109
		Øster Egesborg	931—938, 1110

INDHOLD

Forord. Af Museumsdirektør, Dr. phil. M. Mackeprang.....	5— 10
Til Vejledning. Systemet for Kirkebeskrivelserne.....	11— 20
Købstadkirker	21— 228
Landsbykirker	229—1034
Bjevskov Herred.....	231— 356
Stevns Herred	357— 468
Fakse Herred	469— 592
Tybjerg Herred	593— 711
Hammer Herred.....	712— 840
Baarse Herred	841— 956
Mønbo Herred	957—1034
Kunsthistorisk Oversigt. Af Chr. Axel Jensen.....	1035—1100
Arkitektur	1038—1064
Oversigtskort	1039
Kalkmalerier	1064—1067
Inventar.....	1067—1100
Stenhuggerarbejder.....	1067—1071
Billedskærer- og Snedkerarbejder	1071—1085
Staffering og Malerier	1085—1088
Tekstiler	1089
Guldsmedarbejder	1089—1093
Andre Metalarbejder	1094—1100
Tilføjelser	1101—1110
Register over Amtets Kirker	1111

BIANCO LUNOS
BOKTRYKKERI A/S
KØBENHAVN